ISSN 2312-1815

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

ВІСНИК
ПРИКАРПАТСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ

Випуск 18

(спецвипуск з нагоди 60-літнього ювілею професора Ігоря Цепенди)

Видається з 2006 р.

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

УДК 32

Затверджено до друку вченою радою
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(протокол № 09 від 24 вересня 2024 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:
Марчук Василь Васильович – доктор історичних наук, професор політології, професор кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Відповідальний секретар:
Мадрига Тетяна Богданівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Члени редакційної колегії:
Березовська-Чміль Олена Борисівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Гайданка Євгеній Іванович – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології і державного управління, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Дерев'янко Сергій Миронович – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Кобець Юлія Василівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Мартінкович Марцел – доктор філософії, доцент, завідувач кафедри політології, Трнавський університет, Словаччина
Монолатій Іван Сергійович – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Реєстрація в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення:
Рішення № 1534 від 23.11.2023
Мови публікацій: українська, англійська

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
відповідно до Наказу МОН України № 582 від 24.04.2024 (додаток 2)
Спеціальність: 052 – Політологія

Адреса редакційної колегії:
76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Одеса: Гельветика. 2024. Вип. 18 (спецвипуск з нагоди 60-літнього ювілею професора Ігоря Цепенди). 374 с. ISSN 2312-1815. – Резюме укр., англ. мовами

У збірнику вміщено наукові статті, присвячені актуальним проблемам теорії та історії політичної науки, політичним інститутам і процесам, геополітиці й міжнародним відносинам і дослідженням молодих науковців.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2024

ЗМІСТ

ВІТАННЯ З НАГОДИ 60-ЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ....9

Agnieszka Legucka
THE RAISON D'ÊTRE OF POLAND'S EASTERN POLICY
WITHIN THE EUROPEAN UNION....16

Vitalii Suprun
UKRAINE'S PATH TO THE EUROPEAN UNION: THE EVOLUTION OF SECURITY
AND DEFENSE POLICY IN THE PERIOD 2014–2022....22

Владислав Авруцький
ЕВОЛЮЦІЯ РОЗУМІННЯ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ
ВЛАДНИМИ СТРУКТУРАМИ ДЕРЖАВИ ІЗРАЇЛЬ....36

Олександр Алєксєйченко
ВІЙНИ РФ В ГРУЗІЇ ТА УКРАЇНІ ТА ЇХ НАСЛІДКИ
ДЛЯ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ....44

Олена Березовська-Чміль, Ігор Ковальчук
РОЛЬ ОРГАНІВ ВЛАДИ І ГРОМАДСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ
В СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ....53

Юлія Богачик-Дідович
ТРАКТУВАННЯ ПОЛЯКАМИ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ (2022–2024 РР.)....61

Валентин Буркало
ОЛІГАРХІЧНЕ НАЧАЛО Й ОЛІГАРХІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЮДИНИ
В КОНЦЕПТІ ПЛАТОНА ЯК ПРОДУКТ І ДЖЕРЕЛО ПСИХОЕТИЧНИХ ДЕФОРМАЦІЙ....67

Сергій Вонсович
КОНЦЕПТ СПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВИ
В СУЧАСНОМУ ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ....78

Юрій Головчук, Василь Марчук
КЛЮЧОВІ КРИТЕРІЇ ТА ІНДИКАТОРИ ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
В ДЕРЖАВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ....86

Ігор Голуб'як, Наталія Голуб'як
ПОЛІТИЧНІ ІНІЦІАТИВИ ЄС ДЛЯ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ
ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА....92

Сергій Дерев'янко
ГІБРИДНА ВІЙНА: ІНФОРМАЦІЙНО-БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР....101

Галина Зеленько
ФЕНОМЕН CAPTURE STATE: ЗМІСТ, НАСЛІДКИ
І ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ В УКРАЇНІ....114

Іван Зелик
АТАКА НА ЛЕГІТИМНІСТЬ: ЯК РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА ДЕСТАБІЛІЗУЄ
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ В УКРАЇНІ
ЧЕРЕЗ ПОШИРЕННЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ПРО ВТРАТУ ЗАКОННОСТІ
ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ....128

Іван Івасюк
ОРГАНІЗАЦІЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
ГІРСЬКИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ....136

Олег Калакура, Ярослав Калакура
КУЛЬТУРНИЙ ТРАНЗИТ В ЕТНІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ ВОЮЮЧОЇ УКРАЇНИ 149

Марія Кармазіна
В ОБОРОНІ ВІТЧИЗНИ: ДИПЛОМАТІЯ ПРЕЗИДЕНТА
ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО В УМОВАХ ЗІТКНЕННЯ
ЗІ «ЗВИЧАЙНИМ РАШИЗМОМ» (24 ЛЮТОГО – 9 ТРАВНЯ 2022 Р.) 159

Юлія Кобець, Андрій Міщук, Мар'яна Міщук
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПОЛІТИЧНОЮ КРИЗОЮ
ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ 175

Юрій Лазоришин, Микола Луцький
УЧАСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ФОРМУВАННІ ОРГАНІВ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ЇХ ОНОВЛЕННЯ 186

Микола Литвин
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ВИКЛИКИ ВЕРСАЛЬСЬКО-ВАШИНГТОНСЬКОЇ СИСТЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН (1918–1923) 195

Тетяна Мадрига, Орест Борецький
СУЧАСНІ ФОРМИ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ ТА ЇХ ВПЛИВ
НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ 209

Віталій Макар
ДІАСПОРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ 219

Маріанна Марусинець
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІРЛАНДСЬКОЇ ДІАСПОРИ
У КРАЇНАХ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ЄВРОПИ 232

Наталія Марчук
РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ДИСКУРС СИСТЕМНОГО ВИМІРУ ПОЛІТИКИ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 245

Іван Мельничук, Богдан Гудь
ЯК ОБ'ЄДНАТИ УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОСЛАВ'Я? 254

Іван Монолатій
СПЕЦИФІКА ТРАКТУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ РОЗВІДКИ
У ВОЄННО-ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ (СЕРЕДИНА ХХ СТ.) 263

Михайло Москалюк
ПАРТОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ
(КІНЕЦЬ ХІХ – ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТ.) 273

Ірина Овчар
НЕЕЛЕКТОРАЛЬНІ ЧИННИКИ ЛЕГІТИМНОСТІ ПРЕЗИДЕНТА
В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ 279

Людмила Павлова
ТРАНСФОРМАЦІЯ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВІЙНИ 285

Тетяна Присяжнюк
НОВІ МЕДІА ЯК ОБ'ЄКТ І СУБ'ЄКТ ПОЛІТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ:
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ 292

Михайло Савлюк
ВАЖЛИВІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ДЛЯ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР УКРАЇНИ 300

Віталій Сливчук
ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ «ГРОМАДА»: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ 310

Наталія Стецюк, Андрій Голець
МЕДІАРЕФЛЕКСІЯ ПОЛЬЩІ НА АГРЕСІЮ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ТА ЕТНІЧНИХ СПІЛЬНОТ (2014–2022 РР.) 320

Тетяна Струтинська, Олександр Кубацький
МІЖРЕГІОНАЛЬНА СПІВПРАЦЯ МІЖ УКРАЇНОЮ І РЕСПУБЛІКОЮ ПОЛЬЩА: НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖУРЯДОВОЇ КООРДИНАЦІЙНОЇ РАДИ 327

Віктор Ткачук
ПОЛІТИЧНИЙ ІМІДЖ ТА РЕПУТАЦІЯ ЯК ЗАПОРУКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ 339

Ігор Цепенда, Любомир Хахула
ДІАЛОГ ІНСТИТУЦІЙ – ДІАЛОГ СУСПІЛЬСТВ: УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА НАУКОВО-ОСВІТНЯ ВЗАЄМОДІЯ ПІСЛЯ 1991 РОКУ 348

Юлія Шмаленко, Ольга Анісімович-Шевчук, Світлана Матвієнків
ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МОДЕЛІ НЕЙТРАЛІТЕТУ ШВЕЙЦАРІЇ 361

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 370

CONTENTS

THE 60TH BIRTHDAY WISHES 9

Agnieszka Legucka
THE RAISON D'ÊTRE OF POLAND'S EASTERN POLICY WITHIN THE EUROPEAN UNION 16

Vitalii Suprun
UKRAINE'S PATH TO THE EUROPEAN UNION: THE EVOLUTION OF SECURITY AND DEFENSE POLICY IN THE PERIOD 2014–2022 22

Vladyslav Avrutskyi
THE EVOLUTION OF THE ISRAELI GOVERNMENT'S UNDERSTANDING OF RUSSIAN AGGRESSION AGAINST UKRAINE 36

Oleksandr Alekseichenko
THE RUSSIAN WARS IN GEORGIA AND UKRAINE AND THEIR CONSEQUENCES FOR THE INTERNATIONAL COMMUNITY 44

Olena Berezovska-Chmil, Ihor Kovalchuk
THE ROLE OF MANAGEMENT BODIES AND COLLECTIVE ORGANIZATIONS OF SOCIAL SECURITY IN THE STATE OF AFFAIRS 53

Yuliia Bohachyk-Didovych
POLISH INTERPRETATION OF UKRAINIAN MIGRANTS (2022–2024) 61

Valentyn Burkalo
THE OLIGARCHIC PRINCIPLE AND THE OLIGARCHIC POTENTIAL OF MAN IN PLATO'S CONCEPT AS A PRODUCT AND SOURCE OF PSYCHO-ETHICAL DEFORMATIONS 67

Sergiy Vonsovych
THE CONCEPT OF STATE CAPACITY IN CONTEMPORARY HISTORICAL AND POLITICAL ANALYSIS 78

Yurii Holovchuk, Vasyl Marchuk
KEY CRITERIA AND INDICATORS OF RESPONSIBLE POLICY IN THE STATES OF THE EUROPEAN UNION 86

Ihor Holubiak, Nataliia Holubiak
EU POLICY INITIATIVES TO SUPPORT THE DEVELOPMENT OF THE INFORMATION SOCIETY 92

Serhii Derevianko
HYBRID WARFARE: INFORMATION AND SECURITY DIMENSION 101

Galyna Zelenko
THE PHENOMENON OF THE "CAPTURE STATE": ITS ESSENCE AND CONSEQUENCES FOR SOCIAL DEVELOPMENT 114

Ivan Zelyk
ATTACK ON LEGITIMACY: HOW RUSSIAN PROPAGANDA DESTABILIZES THE SOCIO-POLITICAL SITUATION IN UKRAINE THROUGH SPREADING DISINFORMATION ABOUT THE LOSS OF LAWFULNESS OF STATE AUTHORITIES 128

Ivasiuk Ivan
ORGANIZATION AND FORMATION OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN THE MOUNTAINOUS SETTLEMENTS OF THE IVANO-FRANKIVSK REGION 136

Oleh Kalakura, Yaroslav Kalakura
CULTURAL TRANSIT IN THE ETHNIC POLITICS OF WARRIANT UKRAINE 149

Maria Karmazina
IN DEFENSE OF THE FATHERLAND: THE DIPLOMACY OF PRESIDENT VOLODUMYR ZELENSKY IN THE CONDITIONS OF ENCOUNTERING WITH “ORDINARY RASHISM” (FEBRUARY 24 – MAY 9, 2022) 159

Yuliia Kobets, Andrii Mishchuk, Marianna Mishchuk
INSTITUTIONAL ASPECTS OF POLITICAL CRISIS MANAGEMENT AS A COMPONENT OF NATIONAL SECURITY ASSURANCE 175

Yuriy Lazoryshyn, Mykola Lutskyi
PARTICIPATION OF POLITICAL PARTIES IN THE FORMATION OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES: POLITICAL AND LEGAL FRAMEWORK AND EXPEDIENCY OF THEIR UPDATING 186

Mykola Lytvyn
WESTERN UKRAINIAN CHALLENGES TO THE VERSAILLES-WASHINGTON SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS (1918–1923) 195

Tetiana Madryha, Orest Boretskiy
MODERN FORMS OF COLLABORATIONISM AND THEIR IMPACT ON NATIONAL SECURITY 209

Vitaliy Makar
DIASPORA AS AN INSTRUMENT OF PUBLIC DIPLOMACY OF UKRAINE 219

Marianna Marusynets
PECULIARITIES OF THE FUNCTIONING OF THE IRISH DIASPORA IN CONTINENTAL EUROPE 232

Nataliya Marchuk
RETROSPECTIVE DISCOURSE ON THE SYSTEMIC DIMENSION OF THE EU POLICY 245

Ivan Melnychuk, Bohdan Hud
HOW TO UNITE UKRAINIAN ORTHODOXY? 254

Ivan Monolatii
SPECIFICITY OF INTERPRETATION OF MILITARY INTELLIGENCE IN THE MILITARY AND POLITICAL THOUGHT OF THE UKRAINIAN EMIGRATION (MIDDLE OF THE 20TH CENTURY) 263

Mykhailo Moskaliuk
PARTY ISSUES IN UKRAINIAN POLITICAL THOUGHT (LATE 19TH – FIRST THIRD OF THE 20TH CENTURY) 273

Iryna Ovchar
NON-ELECTORAL FACTORS OF THE LEGITIMACY OF THE PRESIDENT UNDER THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL STATE 279

Liudmyla Pavlova
TRANSFORMATION OF THE DOMESTIC POLITICAL SPACE OF UKRAINE DURING THE CONDITIONS OF WAR 285

Tetiana Prysiazhniuk
NEW MEDIA AS AN OBJECT AND SUBJECT OF POLITICAL MANIPULATION: CONCEPTUAL APPROACHES 292

Mykhailo Savliuk
THE IMPORTANCE OF INFORMATION SECURITY IN SOCIAL NETWORKS FOR NATIONAL SECURITY: SECURITY DIMENSION OF UKRAINE 300

Vitaliy Slyvchuk
GENESIS OF THE CONCEPT OF "COMMUNITY": A POLITOLOGICAL ANALYSIS 310

Nataliia Stetsiuk, Andrii Holets
MEDIA REFLECTION ON THE AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION IN POLAND: PROSPECTS AND CHALLENGES FOR NATIONAL AND ETHNIC COMMUNITIES 320

Tetiana Strutynska, Oleksandr Kubatskyi
INTERREGIONAL COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND THE REPUBLIC OF POLAND ON THE EXAMPLE OF THE INTERGOVERNMENTAL COORDINATION COUNCIL ACTIVITY 327

Victor Tkachuk, Orest Krasivskyi
POLITICAL IMAGE AND REPUTATION AS A KEY TO INVESTMENT ATTRACTIVENESS 339

Ihor Tsependa, Liubomyr Khakhula
DIALOGUE OF INSTITUTIONS – DIALOGUE OF SOCIETIES: UKRAINIAN-POLISH SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL COOPERATION AFTER 1991 348

Iuliia Shmalenko, Olha Anisimovych-Shevchuk, Svitlana Matviienkiv
THE IMPACT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR ON THE REVISION OF THE SWISS NEUTRALITY MODEL 361

INFORMATION ABOUT AUTHORS 370

ВІТАННЯ З НАГОДИ 60-ЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ

ІСТОРИК ЗА ОСВІТОЮ ТА ДИПЛОМАТ ЗА ПОКЛИКАННЯМ, ЩО СТАВ УСПІШНИМ МЕНЕДЖЕРОМ: КОРОТКО ПРО ІГОРЯ ЦЕПЕНДУ З НАГОДИ 60-ЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ

Наша держава у цей час переживає найскладніший етап у своїй новітній історії. При цьому, попри асиметричність потенціалів України та путінської Росії, українці доволі успішно протистоять російській навалі на полі бою, демонструючи жагу до перемоги, єдність, вмотивованість та рішучість. Частина наших громадян не менш самовіддано сприяє наближенню перемоги своїми зусиллями на інтелектуальному поприщі. Серед них чільне місце належить ректору Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидату історичних наук, доктору політичних наук, професору Ігорю Цепенді, якому 18 жовтня 2024 р. виповнюється 60 років.

Випускник історичного факультету Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника 1986 р., Ігор Цепенда після дворічної паузи, коли він працював вихователем Івано-Франківської школи-інтернату № 1, проходив строкову військову службу та пробував свої сили на посаді вчителя історії загальноосвітньої школи № 21 м. Івано-Франківська, повертається в 1988 р. до рідної альма-матер на посаду старшого лаборанта кафедри історії СРСР та УРСР. Високий інтелект, хист до наукової роботи, чудові організаторські здібності відкрили йому шлях до аспірантури та мали своїм результатом успішний захист кандидатської дисертації в 1993 р. Після цього впродовж 1993–1996 рр. Ігор Цепенда працював асистентом і доцентом кафедри історії України, обіймав посаду заступника декана новоствореного юридичного факультету.

Системна робота в Центральному державному історичному архіві України міста Львова й обласних архівах нашої держави дала йому змогу підготувати ґрунтовне дисертаційне дослідження на тему «Українська національна освіта в Західній Україні. 1919–1939 рр. (політичний аспект)» [3]. Водночас вона сприяла формуванню у молодого дослідника доброго розуміння складних реалій міжвоєнної Польщі та загалом польського менталітету. Завдяки цьому Ігор Цепенда потрапив в поле зору Міністерства закордонних справ України, яке в першій половині 90-х рр. XX ст. шукало підготовлених фахівців, здатних працювати у сфері двосторонніх відносин. У 1995 р. його було включено в резерв міністерства, а в 1996-му – він опинився в Посольстві України в Республіці Польща.

Варто звернути увагу на те, що вже в першій половині 1990-х рр. науковці України та Республіки Польща почали звертати більшу увагу на трагічні сторінки спільної історії, які в попередні десятиліття, в міру однозначної позиції з боку центральних органів СРСР, перебували під забороною. Оскільки в той час офіційні наукові установи обох країн ще не здійснювали комплексних досліджень із цієї проблематики, Об’єднання українців Польщі та Світовий союз

воїнів Армії Крайової виступили з ініціативою щодо проведення на системній основі семінарів за участі українських і польських істориків, які мали б виправити таку ситуацію.

У березні 1996 р. на базі Волинського державного університету імені Лесі Українки відбувся перший такий захід. Його учасниками виступили відомі фахівці-історики обох країн: Ярослав Ісаєвич, Микола Кучерепа, Володимир Сергійчук, Анджей Айненкєль, Владислав Філяр, Генрік Піскунович та інші [2, с. 7; 9]. Працюючи спочатку другим, а згодом першим секретарем дипломатичного представництва, Ігор Цепенда активно долучався до дискусії навколо складних питань спільної історії, яка тільки набирала обертів.

«Дуже розумний історик з Івано-Франківська», як охарактеризував Ігоря Цепенду в травні 1999 р. відомий еміграційний український журналіст і науковець Богдан Осадчук у листі до фундатора паризької «Культури» Єжи Ґедройця [5, с. 1273], свій час перебування в Посольстві України в Республіці Польща зумів також використати для збору та опрацювання матеріалів з українсько-польських відносин у 40–50-ті рр. XX ст., у тому числі документів Центрального військового архіву в Рембертові й архіву Міністерства внутрішніх справ Польщі. Після завершення дипломатичного відрядження у 1999 р. Міністерством закордонних справ України він був направлений до докторантури Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. У той час Ігор Цепенда публікує чисельні наукові розвідки, присвячені українсько-польським відносинам в період Другої світової війни та післявоєнні роки, є постійним учасником згаданих вище семінарів «Україна – Польща: важкі питання».

Відкликаний Міністерством закордонних справ України з докторантури, Ігор Цепенда у 2002 р. знову направлений в Посольство України у Республіці Польща. Упродовж наступних чотирьох років у Варшаві він пройшов шлях від першого секретаря посольства до Тимчасового повіреного в справах України в Республіці Польща, беручи активну участь у переговорному процесі щодо вшанування місць українсько-польської пам'яті. Виняткове місце у його дипломатичній роботі відіграла участь у підготовці декларації «Про примирення», присвяченій 60-річчю Волинської трагедії.

Після завершення другого дипломатичного відрядження у 2006 р. Ігор Цепенда повертається до Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, де стає проректором з міжнародного співробітництва. Тут, розуміючи зростаючу потребу в підготовлених професійних кадрах, зорієнтованих на зовнішні зносини, він за підтримки Надзвичайного і Повноважного Посла України Петра Сардачука (1938–2022 рр.) та Надзвичайного і Повноважного Посланника І класу Зіновія Куравського (1944–2023 рр.) започатковує на базі тогочасного Інституту історії і політології підготовку фахівців за спеціальністю «Міжнародні відносини».

Працюючи далі над українсько-польською проблематикою, Ігор Цепенда у 2009 р. робить проміжний підсумок своїх інтелектуальних пошуків і на базі Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені Івана Кураса НАН України захищає дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук на тему «Українсько-польські етнополітичні відносини 40–50-х років XX століття». Праця виступає ґрунтовним джерелом для розуміння підвалин польсько-українських відносин, які зараз мають помітний вплив на взаємини між країнами [4].

Згадані кроки в освітній та науковій сферах стали прелюдією до цілої низки фундаментальних проєктів, ініційованих і реалізованих Ігорем Цепендою спочатку на посаді проректора з міжнародного співробітництва, а з 2012 р. – ректора Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Дипломатичний бекграунд, налагоджені контакти в середовищі польських дослідників, експертів, політиків і дипломатів, а також глибоке розуміння сутності українсько-польських протиріч навколо складних сторінок спільної історії українців та поляків максимально широко використовуються Ігорем Цепендою в освітньо-науковій сфері. Так, завдяки поєднанню зусиль Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та Варшавського університету в липні 2007 р. на розгляд президентів України та Польщі

було винесено проєкт відновлення обсерваторії «Білий слон» на горі Піп Іван. Питання відновлення унікального наукового об'єкту, який напередодні Другої світової війни об'єднував астрономічний і метеорологічний відділи Варшавського університету, було включено в грудні 2007 р. до спільного комюніке за результатами зустрічі президентів двох держав «Загальні виклики – нові аспекти стратегічного партнерства». У 2009 р. проєкт відбудови обсерваторії отримав патронат президентів України та Республіки Польща і потрапив до Дорожньої карти українсько-польського співробітництва на 2009–2010 рр. [6].

Станом на середину 2024 р. завершено І етап відбудови об'єкта – відновлено приміщення будівлі, створено екологічний і метеорологічний центри. У перспективі Міжнародний науковий центр «Обсерваторія» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та Варшавського університету на горі Піп Іван стане унікальним осередком астрономічних досліджень, проведення метеорологічних вимірювань, досліджень зміни клімату, сприятиме вивченню біологічного та ландшафтного різноманіття Карпат.

Розуміючи те, що потрібно боротися з причинами кризових явищ у двосторонніх відносинах, беручи за зразок досвід французько-німецького післявоєнного порозуміння, німецько-польського примирення, враховуючи складні взаємини України та Польщі на тлі історичної пам'яті у 2007 р., обидва виші виступили з ідею створення Центру зустрічей студентської молоді України і Республіки Польщі. Того ж року питання його побудови внесено до порядку денного засідання консультаційних комітетів президентів України та Польщі. У 2011 р. питання будівництва Міжнародного центру зустрічей студентської молоді України та Республіки Польща, так само як і відновлення астрономічної обсерваторії на горі Піп Іван, увійшло до Дорожньої карти українсько-польських міждержавних відносин.

Починаючи з 2018 р., за результатами перемоги в конкурсі інвестиційних проєктів у карпатському селі Микуличин, упродовж трьох років було зведено й накрито будівлю майбутнього центру. Попри те що через початок широкомасштабної російської агресії проти української держави проєкт не вдалося фіналізувати, він володіє суттєвим потенціалом для того, щоб в недалекому майбутньому стати платформою для створення сучасного IT-Hub; сприяти розвитку інноваційної практичної співпраці молоді й науковців; слугувати доброю локацією для дискусій, конференцій, семінарів; бути осередком спільних гірських мандрівок у Карпатах.

Невдовзі після повернення до Івано-Франківська Ігор Цепенда спільно з головним редактором газети Kurier Galicyjski Мірославом Ровіцьким ініціює так звані яремчанські зустрічі − проєкт, завдяки якому сформувався унікальний інтелектуальний форум, який вже 17 років збирає провідних експертів, науковців, дипломатів, журналістів і політиків України та Польщі для обговорення найрізноманітніших викликів сучасного міждержавного діалогу.

Слід наголосити, що ключовим партнером Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника в рамках реалізації зазначених вище ініціатив, а також цілої низки інших проєктів є Студіум Східноєвропейських досліджень Варшавського університету на чолі з почесним професором Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника директором Яном Маліцьким. Водночас Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника під керівництвом Ігоря Цепенди підтримує плідний і різнобічний діалог із більшістю провідних польських закладів вищої освіти, у тому числі з Вроцлавським університетом, Гірничо-металургійною академією імені Станіслава Сташіца у Кракові, Жешувським університетом, Краківською академією імені Анджея Фрича Моджевського, Лодзьким університетом, Університетом Адама Міцкевича в Познані, Університетом імені Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, Поморським університетом у Слупську, Ягеллонським університетом тощо.

Системна й різнопланова співпраця Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника з польськими ЗВО і насамперед особистий внесок у відповідний діалог з боку Ігоря Цепенди неодноразово належним чином оцінювалися з польського боку. Зокрема, у 2009 р.

ректор удостоєний почесної відзнаки міністра закордонних справ Польщі Bene Merito. У 2015 р. він отримав звання почесного доктора (Doctor honoris causa) Жешувського університету. Того ж року Ігор Цепенда удостоєний почесного титулу «Заслужений для Вищої державної професійної школи в Гожуві Великопольському». У 2017 р. його нагороджено медаллю Центру Східної Європи імені Кирила і Мефодія Університету Марії Склодовської-Кюрі у Любліні, у 2018 р. – ювілейною медаллю, присвячену 200-літтю Варшавського університету. У 2022 р. Ігор Цепенда нагороджений дипломом міністра освіти і науки Республіки Польща за заслуги щодо розширення польсько-українського співробітництва в галузі освіти й науки, а також за внесок у виховання молоді в патріотичному дусі, у 2023 р. – медаллю за заслуги перед польською наукою Sapientia et Veritas і нагородою імені Єжи Ґедройця за багаторічну працю у створенні атмосфери дружби між польським та українським народами.

Перебування Ігоря Цепенди на посадах проректора з міжнародного співробітництва та ректора Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника ознаменували суттєве посилення співпраці з польськими науковими й освітніми інституціями. Водночас цей важливий напрям наукової та освітньої взаємодії є тільки одним із багатьох. Останнім часом угодами про співпрацю поряд із європейськими ЗВО охоплені університети та центри найрізноманітніших країн, починаючи від США й Аргентини і завершуючи Китаєм. Роблячи акцент на інтернаціоналізацію наукових досліджень і освітньої складової, Ігор Цепенда підняв міжнародну співпрацю Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника на якісно новий рівень. Одним із прикладів тут може бути проєкт «MoPED: Модернізація педагогічної вищої освіти з використання інноваційних інструментів викладання», який реалізовувався з 2017 по 2021 рік на базі шести українських і трьох європейських університетів. Важливо наголосити, що за всю історію існування грантових програм ЄС, це був перший проєкт, бенефіціаром і координатором якого виступив український заклад вищої освіти, і ним був саме Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. З іншого боку, за 12 років перебування Ігоря Цепенди на посаді ректора Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника вдвічі покращив свої позиції в національних рейтингах і закріпився в десятці кращих університетів України [1].

Ігор Цепенда – успішний науковець, дипломат і менеджер-освітянин. Діючи в кращих традиціях наукової дипломатії, Ігор Цепенда сприяє популяризації української університетської науки на міжнародних інтелектуальних майданчиках, а разом із тим долучається до діяльності, що має на меті подолання викликів, які постають перед нашою державою у зовнішньополітичній сфері. Безапеляційно винятковою є його роль у просуванні українсько-польського діалогу, який би базувався на засадах стратегічного партнерства й розумінні фундаментальної значущості такого партнерства для обох країн. Водночас суттєвим виявився вплив Ігоря Цепенди на розвиток Прикарпатський національний університет імен Василя Стефаника. Завдяки його менеджерському хисту університет упродовж останніх років суттєвим чином покращив свої позиції в освітньому та науковому просторі України, увійшовши до числа топових ЗВО держави.

Література:

1. Прикарпатський університет в рейтингах. URL: https://nauka.pnu.edu.ua/2024/05/18/prykarpatskyj-universytet-v-rejtynhakh-2/

2. Україна – Польща важкі питання. Матеріали II міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини в 1918–1947 роках». Варшава, 22–24 травня 1997. Т. 1–2. Warszawa, 1998. 246 с.

3. Цепенда І. Українська національна освіта в Західній Україні 1919–1939 рр.: Політичний аспект : автореф. дис. … канд. істор. наук : 07.00.01. Київ, 1993. 20 с.

4. Цепенда І. Є. Українсько-польські відносини 40–50-х років XX століття: етнополітичний аналіз. Київ, 2009. 387 с.

5. Berlin, 4 maja 1999 // Jerzy Giedroyc. Bohdan Osadchzuk. Korespondencja 1950–2000. Wojnowice : Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego we Wrocławiu. S. 1273–1275.

6. Tsependa, I., Hurak, I., Uhorchuk, I. International Scientific Center “Observatory”/“White Elephant”: Ukrainian-Polish Scientific Project with Pan-European Perspectives. In: Kołodziejczyk, A., Pyrkosz-Pacyna, J., Grabowski, K., Malinowska, K., Sergijenko, O. (eds.) Selected Proceedings of the 6th Space Resources Conference. SRC 2023. Springer Aerospace Technology. Springer, Cham. 2024. P. 261–269.

References:

1. Prykarpatskyi universytet v reytynhakh [Prykarpattia University in the rankings]. (2024). https://nauka.pnu.edu.ua/2024/05/18/prykarpatskyj-universytet-v-rejtynhakh-2/ [in Ukrainian].

2. Ukraina-Polshcha vazhki pytannia. Materialy II mizhnarodnoho seminaru istorykiv “Ukrayinsko-polski vidnosyny v 1918–1947 rokakh”. Varshava, 22–24 travnia 1997. T. 1–2 [Ukraine-Poland are difficult issues. Materials of the II international seminar of historians “Ukrainian-Polish relations in 1918–1947”. Warsaw, May 22–24, 1997. V. 1–2]. (1998). Warszawa [in Ukrainian].

3. Tsependa, I. (1993). Ukrainska natsionalna osvita v Zakhidnii Ukraini 1919–1939 rr.: Politychnyi aspekt : avtoref. dys. … kand. istor. nauk: 07.00.01 [Ukrainian national education in Western Ukraine 1919–1939: Political aspect. Extended abstract of candidate’s thesis. Kyiv, 1993]. Kyiv [in Ukrainian].

4. Tsependa, I.Ye. (2009). Ukrayinsko-polski vidnosyny 40–50-kh rokiv XX stolittia: etnopolitychnyi analiz [Ukrainian-Polish relations of the 40s and 50s of the 20th century: an ethnopolitical analysis]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Berlin, 4 maja 1999 // Jerzy Giedroyc. Bohdan Osadchzuk. Korespondencja 1950–2000. Wojnowice: Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego we Wrocławiu [in Polish].

6. Tsependa, I., Hurak, I., Uhorchuk, I. (2024). International Scientific Center “Observatory”/“White Elephant”: Ukrainian-Polish Scientific Project with Pan-European Perspectives. In: Kołodziejczyk, A., Pyrkosz-Pacyna, J., Grabowski, K., Malinowska, K., Sergijenko, O. (eds.) Selected Proceedings of the 6th Space Resources Conference. SRC 2023. Springer Aerospace Technology. Springer, Cham [in English].

Ігор Гурак – декан факультету історії, політології і міжнародних відносин,
кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Орест Бойчук – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ВЧЕНИЙ, ДИПЛОМАТ, ОРГАНІЗАТОР І ЛЮДЯНА ЛЮДИНА

Це ті слова, котрі, на мою думку, характеризують особу професора Ігоря Цепенди. Наше знайомство і співпраця тривають майже три десятиліття, упродовж яких він проявив себе здібним викладачем, а згодом і талановитим керівником Прикарпатського університету. Особисто познайомилися у Варшаві під час першої каденції його роботи в посольстві України в Польщі. Це була друга половина 90-х років, тепер уже давно минулого століття. Саме тоді проходив цикл семінарів *Україна – Польща: важкі питання.* Вони відбувалися два рази на рік, почергово на базі Волинського університету в Луцьку і у Військовій академії польського Міністерства оборони в Рембертові – північно-східній околиці Варшави. Зазвичай семінари в Польщі відбувалися в листопаді. Водночас Варшавський університет зусиллями кафедри україністики, очолюваної тоді професором Степаном Козаком, організовував щорічні українознавчі конференції, що проходили теж переважно в листопаді. Ігор Цепенда на них представляв Україну від імені її посольства, яке певний час очолював як тимчасово повірений у справах України.

На тих конференціях він не просто представляв Україну як службовець, тобто виголошував привітання, але й робив змістовні наукові доповіді за темою українсько-польських стосунків, які на перспективу заклали базу його майбутньої дисертації на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за темою: *Українсько-польські відносини 40–50-х років XX століття: етно-політичний аналіз,* захищену 2009 року в Інституті політичних та етнонаціональних досліджень НАН України.

Доцільно, напевно, згадати деякі конкретні моменти нашої співпраці з участі у згаданих семінарах і українознавчих конференціях у Варшаві. Одного разу так трапилося, що семінар у Рембертові й конференція у Варшавському університеті відбувалися в ті самі дні – між 6 і 10 листопада 2001 року. А кожен із нас мав доповідь там і там. Варшавський університет, зокрема його головні корпуси, розташовані в самому центрі міста, а Військова академія – за кілька десятків кілометрів. Тож доводилося ретельно розраховувати час. Щоправда, мали житло в обох закладах, що певною мірою полегшувало ситуацію.

Тематика наших наукових зацікавлень із паном Цепендою була близькою. Ми доволі часто обговорювали ті чи інші аспекти українсько-польських стосунків. Протягом декади між 1995 і 2006 роками разом брали участь у семінарах і конференціях, а вони відбувалися за нашою участю не лише у Польщі, але й в Україні. Мені довелося також взяти участь у рецензуванні монографії Ігоря Цепенди, яка лягла в основу його докторської дисертації.

Хотів би навести бодай один приклад із спільної участі в українознавчій конференції Варшавського університету, матеріали якої опубліковані у *Варшавських українознавчих зошитах* 2002 року, том 13–14, у рубриці *Польсько-українські стосунки – сьогодні і завтра*, яку відкриває стаття тодішнього посла України в Польщі Дмитра Павличка *Україна – Польща: політичні важелі та орієнтири*, опублікований матеріал Ігоря Цепенди *Україна і Польща перед викликами XXI століття*. Усього в рубриці вміщено 12 робіт українських і польських авторів. А загалом зміст тому характеризує промовиста назва *Україна і Польща на порозі нового тисячоліття*.

Працюючи в посольстві України в Польщі, Ігор Цепенда суттєво посприяв підписанню угоди про співпрацю Чернівецького університету з Варшавським у листопаді 2003 року тодішніми ректорами Миколою Ткачем і Пьотрем Венглєнським. Спільно з Ігорем Цепендою ми готували проєкт угоди. Підписання її відбулося під час чергової українознавчої конференції. Напередодні мене приємно вразило, що тимчасово повірений у справах України в Польщі зустрів мене на варшавському летовищі. Він знав, що я повинен прилетіти з Канади, де погоджував деякі питання співпраці з Канадським інститутом українських студій Альбертського університету. Проте ніколи не сподівався, що мене зустрінуть, умовно кажучи, біля трапа літака

та ще й відвезуть до університетського готелю, куди того дня мав прибути і мій ректор. Згодом я ще чимало разів, уже не на власному досвіді, переконувався, що нинішній ректор Прикарпатського університету, незважаючи на всю його зайнятість, знаходив можливість приділити увагу конкретній людині, що є надзвичайно позитивною рисою працівника будь-якого рівня.

Як на мене, то в контексті щойно сказаного повернення Ігоря Цепенди після дипломатичної служби до Прикарпатського університету, спочатку на посаду проректора, а потім ректора, принесло колективові закладу суттєву користь. Думаю, що такою заявою я не ображаю попередніх керівників вишу. Кожен зробив те, що міг зробити за умов, у яких працював, зрештою, які проблеми належало вирішувати. Нинішній Прикарпатський університет переконливо закріпився в першій десятці провідних університетів України за навчальними й науковими показниками. Якщо говорити лише про міжнародну співпрацю, зокрема з польськими університетами, то Івано-Франківський виш зробив гігантський крок уперед. Його ректорові вдалося закріпити й розвинути співпрацю з Варшавським університетом. Якщо не помиляюсь, цьогорічна *Українсько-польська зустріч* стане 17-ю поспіль. Зустрічі виводяться з того, що їх ініціатор, перебуваючи ще на дипломатичній службі, брав участь у переговорному процесі щодо вшанування місць українсько-польської пам'яті та підписання декларації *Про примирення* з нагоди 60-ї річниці трагедії обох народів на Волині. Мені, як постійному учаснику зустрічей в Яремче, доводиться спостерігати, що вони з року в рік все більше відображають намагання учасників з обох боків шукати шляхів, що зближують наші народи, особливо важливо, що процес проходить в умовах російської агресії, яка несе безпосередню загрозу й Польщі, як зрештою і всій Європі, і не лише їй. Прикарпатський університет успішно розвивав співпрацю не тільки з Варшавським університетом, але й з вишами Кракова, Любліна й багатьох інших міст Польщі. Мені, до речі, дуже приємно під час відвідування Жешовського університету бачити портрет його почесного доктора Ігоря Цепенди.

Я не вникаю у співпрацю наших університетів в усіх ділянках навчальної роботи й наукової діяльності, але в межах взаємин однойменних підрозділів – факультетів історії, політології та міжнародних відносин – орієнтуюся докладно, а ще докладніше – у співпраці кафедр, що готують міжнародників: кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Чернівецького університету з кафедрою міжнародних відносин Прикарпатського університету. Між нами налагоджена співпраця й студентських наукових товариств. Ми координуємо методичну роботу. Представники Прикарпатського університету беруть участь у роботі Спеціалізованої вченої ради з атестації докторів політичних і такої ж ради з історичних наук. Серед них професор Ігор Цепенда, Олег Жерноклєєв, Іван Монолатій. Ігор Цепенда впродовж багатьох років входить до складу редколегії наукового часопису *Історико-політичні проблеми сучасного світу,* що є фаховим для України та Польщі. До речі, у нас на факультеті виходить три фахові видання. До їх редколегій входять представники Прикарпатського університету.

На завершення хочу щиро привітати професора Ігоря Цепенду з ювілеєм, що наближається. Хочу Вам побажати, пане професоре, сил, наснаги та здоров'я і надалі працювати у вибраній Вами галузі. Дай нам, Боже, усім сил подолати супостата, який прагне ліквідувати українську державність, а українців забути свою національну ідентичність.

Юрій Макар – доктор історичних наук, почесний доктор
Прикарпатського університету імені Василя Стефаника

УДК 321(1-11)(438)]061.1ЄС
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-1

Agnieszka Legucka
ORCID: 0000-0002-9438-2606

THE RAISON D'ÊTRE OF POLAND'S EASTERN POLICY WITHIN THE EUROPEAN UNION

The aim of this chapter is to assess Poland's Eastern policy in the context of EU membership from the perspective of Poland's raison d'être in its relations with the countries of Eastern Europe and the South Caucasus. The initial assumption of the text is that Poland's accession to the EU in May 2004 expanded the range of instruments of Polish foreign policy both at the bilateral level, i.e. in contacts between Poland and its eastern neighbours, and at the multilateral level, i.e. within the EU. First, the background of Polish Eastern policy, its goals and objectives, as well as the distinction between the most important interests that form the Polish raison d'être will be presented. Then, the dimensions of the Polish sense of existence in relation to Poland's eastern neighbours will be analysed, as well as their effectiveness, i.e. the ability to realise the goals of this policy.

Key words: *European Union, meaning of existence, Polish foreign policy, Russia, Ukraine, Belarus, Eastern Partnership.*

Introduction . This article aims to assess the raison d'être of Poland's eastern policy in the context of EU membership. The initial assumption of the text is that Poland's accession to the EU in May 2004 has increased the range of Polish foreign policy instruments, both bilaterally, i.e. in contacts between Poland and its eastern neighbors, and multilaterally, i.e. within the EU. Poland has the longest eastern border of the EU, which means that the internal security of other EU states depends on its organizational capabilities.

First, the determinants of Poland's eastern policy will be presented, followed by its goals and objectives, and a distinction of the most important interests in constructing the Polish raison d'état [1, p. 17–23]. Next, the planes of the Polish raison d'état about Poland's eastern neighbours will be analyzed. These will concern priority issues important for the survival of the Polish state in the context of relations with its eastern neighbors, and therefore less attention will be paid to economic, cultural, and social ties with the states of Eastern Europe and the Southern Caucasus, which, although important, were not defined in terms of the Polish raison d'état. This will allow conclusions to be drawn on the effectiveness of Polish eastern policy, within which the following research problems will be addressed: were the assumptions and goals Poland set for itself concerning the eastern countries realized, and to what extent did Poland's membership of the EU influence this?

Research material and methods. To achieve the research objective, various methods and approaches can be used to collect and analyze information, including analysis of academic literature – reviewing the available literature on Poland's raison d'etre in its eastern policy; analysis of documents – examining official documents, legal acts, strategies and policies governing Poland's eastern policy; inferring from research the effectiveness of Poland's eastern policy.

Results and discussion. Poland's eastern policy was influenced by centuries of experience, particularly the difficult relations with Russia [2, p. 21]. After the collapse of the USSR, relations with Eastern Europe were subordinated to the realisation of the Polish raison d'état related to joining Euro-Atlantic structures. 'Eastern neighbours', as part of a separate group, appeared for the first time in Foreign Minister Władysław Bartoszewski's expose only in 1995 [3, p. 139]. Polish diplomacy declared good bilateral relations with Eastern Europe, but at the same time offered its 'Eastern speciality' as part of its future EU membership, which manifested itself in its familiarity and experience

in dealing with the region [4, p. 30–45]. Therefore, after the end of the 1990s, Polish diplomacy began to promote the so-called 'Eastern dimension', which primarily included countries with the greatest European aspirations, among which Poland, for strategic reasons, singled out Ukraine.

The time of Poland's accession to the EU on 1 May 2004 also shaped the EU's concept of policy towards its neighbors. Contrary to Polish ideas, the European Neighborhood Policy (ENP) was established in May 2004. European Neighborhood Policy did not envisage a membership perspective for the EU's neighbors, especially Ukraine. Poland began to look for partners in the EU to increase EU activity in Eastern Europe while promoting ideas of deeper links between the Eastern countries and the EU market and European standards. Together with Sweden, it proposed the EU's Eastern Partnership (EaP) program in 2008, which was a regional variant of the ENP. The program was an instrument designed to attract eastern states to the EU while promoting the eastern dimension of EU external policy.

Another determinant of Polish policy towards the countries of Eastern Europe and the Southern Caucasus was the so-called 'color revolutions' taking place in Georgia in 2003, Ukraine in 2004 and 2013/2014, Moldova in 2009, and Armenia in 2018. In most cases, these changes were in Poland as a process of empowerment of the societies of these countries and as a way of democratization and Europeanisation of Poland's eastern neighbors, opening up opportunities for their rapprochement with the EU. Disillusionment over difficult and sluggish internal reforms dampened this enthusiasm, and the oligarchic system in the Eastern European and South Caucasus states made it difficult to do Polish business in this part of the world. At the same time, the European Union became the most important trading partner of the Eastern Partnership countries. Only Belarus and Armenia had a higher trade turnover with Russia than with the EU. Poland benefited from this exchange, being the second largest exporter of goods, after Germany, to the Partnership countries.

In Russia, the Eastern Partnership programme was interpreted as competing with Russian integration proposals relating to the 'near abroad' [5]. Therefore, Russia, although invited to join the EU's Eastern Policy programme, did not join the EU's European Neighbourhood Policy and was given the special status of 'strategic partner' in its dealings with the EU from 2003. In the first years after Poland's accession to the EU, Polish relations with Russia did not receive EU support. One example was the Russian meat embargo, introduced in 2005. At that time, Polish diplomacy blocked EU-Russia talks on a new Partnership and Cooperation Agreement in order to force the EU to respond to the actions of the Russian authorities. Subsequent Russian actions, including the so-called gas war (turning off the natural gas tap) with Ukraine in 2006 and the armed conflict in Georgia in August 2008, slowly began to convince EU politicians of Polish concerns about Russia's international activity in the EU neighbourhood. As authoritarian tendencies in Russia deepened, assertiveness in the country's foreign policy grew. The Russian authorities began to preach anti-Western slogans related to the antagonism between 'East and West'. These trends were confirmed by the Russian aggression against Ukraine in 2014, the annexation of Crimea and hostilities in eastern Ukraine (in Donbas). As a result of these, the EU introduced a series of personal and sectoral sanctions against Russia and established the principle of 'selective engagement' with the country. The maintenance of the European Union's sanctions regime towards Russia had an impact on Polish policy towards the country. On the one hand, it meant maintaining the EU's tough stance towards Russia on respecting the principle of territorial integrity of states and not recognising the annexation of Crimea. On the other hand, EU sanctions were associated with the introduction of a Russian embargo on the agricultural products of Polish producers.

Among the internal determinants of Poland's Eastern policy, one should mention the successive changes of government in Poland. In different periods after Poland's accession to the EU, the Polish authorities emphasised somewhat differently the needs related to the realisation of the Polish raison d'état in contacts with the countries of Eastern Europe and the Southern Caucasus. Depending on

the changing circumstances, one can distinguish at least three periods in which different assumptions were made in the implementation of Polish eastern policy objectives. In 2004–2008 – these were mainly postulates for democratisation and Europeanisation of the Partnership countries. The Polish authorities were convinced that the rapid Europeanisation of the eastern states would ensure the proper development of the region. In the subsequent period (2009–2014), after the Russian-Georgian war and the Russian-Ukrainian conflict, assumptions evolved from dialogue with Russia and the need to democratise the Partnership to perceiving Russia as a threat to European security. In contrast, between 2015 and 2024, the security and stabilisation of the eastern neighbourhood became the most important for the Polish raison d'état, with a simultaneous strong emphasis on identity and historical issues.

In eastern policy, Poland's raison d'état is based on three fundamental interests: 1) respecting and preserving the sovereignty and territorial integrity of the eastern states, 2) limitation of Russia's imperial policy and 3) democratisation and Europeanisation of the EaP. The main objective of Poland's Eastern policy was to promote the stability, sovereignty and territorial integrity of these states in the face of increasing pressure and then military aggression from Russia. Poland intended to achieve this goal by seeking to bring the EaP countries closer to the EU. The assumptions of Poland's eastern policy stemmed from the ideas of both Józef Piłsudski and the output of the Paris-based "Kultura", including its main thinkers Jerzy Giedroyc and Juliusz Mieroszewski, hence it is often referred to as the 'Giedroyc-Mieroszewski doctrine'. Mieroszewski is also believed to have been the originator of the notion of a 'Polish Eastern Policy', which was an alternative to the German Ostpolitik of the 1970s [6, p. 70–83]. In contrast to West Germany, which saw the USSR as a monolith, Mieroszewski promoted seeing other – than Russian – nations in this space. This can be compared to the contemporary approach of the EU towards the states of the former USSR, which for many years tended to favour contacts with Russia, overlooking the aspirations of the other eastern states.

In its main points, the Giedroyc-Mieroszewski doctrine is still valid, despite the changing circumstances [7]. According to it, the basis of the concept of Polish eastern policy was support for Ukraine, Lithuania and Belarus (now extended to all EaP states), recognition of the borders of postwar Europe, which meant refraining from territorial revisionism. The key, however, was its anti-imperialist character and curbing Russian expansionism. Contrary to popular opinion, Paris Culture did not aim to break relations with Russia. The key, however, was the independence of the countries of the common neighbourhood, because by strengthening the sovereignty of the ULB, Russia would have limited revisionist possibilities and thus would be more ready for talks and dialogue with Poland. At the same time, Paris-based "Kultura" was convinced of the possibility of democratising Russia and the need for contacts not only with the leaders of the state, but above all with civil society.

For these reasons, within the framework of EU membership, Polish diplomacy emphasised the democratisation and Europeanisation of the Partnership countries while promoting the idea within the Union that only the prospect of membership for the eastern countries was an effective method for them to reform towards EU standards. This was to enable the inclusion of Ukraine, Moldova and Georgia in particular in the processes of political and economic modernisation under the auspices of the EU, thus contributing to the expansion of the zone of stability in Europe and enhancing Poland's security [8].

Since the annexation of Crimea in 2014. Poland has begun to see Russia's politics as the most important threat to its security, as well as to the stability of the Central and Eastern European region. In May 2017, a document entitled The Polish Defence Concept stated that 'we are convinced that by 2032 Russia will pursue an aggressive foreign policy (...) and will remain the main source of instability in the neighbourhood of NATO's eastern flank' [9]. These demands were reiterated in the National Security Strategy in May 2020, which emphasized that 'the Russian Federation also conducts activities below the threshold of war (of a hybrid nature), carrying the risk of conflict' [10].

Kazimierz "lists three areas for the realisation of the Polish raison d'état in the framework of Poland's EU membership. These include: 1) issues of external security, 2) sovereignty and territorial integrity, and 3) issues relating to the preservation of Polish national identity [11]. In the case of Poland's eastern policy pursued within the EU, these three planes must be supplemented by developments in Eastern Europe and the Southern Caucasus.

External security issues in Poland's eastern policy were concerned with countering challenges in the neighbourhood related to, inter alia, regional conflicts (Ukraine, Nagorno-Karabakh, Transnistria, Abkhazia, South Ossetia), authoritarian tendencies in the EaP states (persisting in Azerbaijan, Belarus), which, in the case of some states in the region, contributed to social opposition – leading to 'color revolutions' (in Georgia, Ukraine, Moldova and Armenia). One of the leitmotifs of Polish foreign policy was the conviction that increasing Poland's external security would be facilitated by the democratisation of the EaP states, as well as support for the democratic opposition in Russia.

Due to the failure of the EU's eastern enlargement, and in view of the moderate progress in internal reforms in the EaP states, Polish diplomacy focused primarily on ensuring external security from Russia and stabilising the EaP states. Strengthening the eastern flank within NATO and strongly advocating sanctions against Russia became a priority. At the same time, it was crucial to bring about the signing of an association agreement with Ukraine, Georgia and visa liberalisation with Ukraine, Georgia and Moldova.

Within the second arena of the Polish raison d'état, that of sovereignty and territorial integrity, it is the EU that clearly takes the position of respecting borders in Europe. As a result of the annexation of Crimea by Russia in 2014, which Poland did not recognise and the EU introduced sanctions against the Russians responsible, and, like Poland, pursues a policy of non-recognition of border changes in Europe. At the same time, Russia's aggressive policy and use of force in international relations became the pretext for the authorities in Poland to abandon the local border traffic with the Kaliningrad region in 2016. Although Poland's local and regional authorities were reluctant to discontinue the local border traffic with Russia, which had brought economic benefits to both sides since 2012. However, the Polish authorities' fear of the threat of Russian aggression confirmed the legitimacy of securing the state border, additionally in view of hybrid actions from Belarus on the Polish-Belarusian border.

Issues related to the preservation of Polish identity became important in the third period of the Polish Eastern Policy (2015–2020) both in relations with Ukraine and Russia. The Law and Justice government paid more attention to historical issues, especially different interpretations of the Volhynian massacre, the activities of the Ukrainian Insurgent Army and, in the case of Russia, the commemoration of the Katyn massacre, among others. Poland reacted negatively to the adoption by the Verkhovna Rada of Ukraine in April 2015 of the so-called decommunization package of laws prepared by the Ukrainian Institute of National Remembrance. One of the laws recognised members of the Ukrainian Insurgent Army as fighters for Ukraine's independence, while providing for legal liability for publicly insulting or undermining the legitimacy of the actions of those recognised as such [12].

In response to Ukraine's historical policy, the Polish Sejm and Senate adopted resolutions in July 2016 recognising the Volhynia massacre as genocide committed by Ukrainian nationalists against citizens of the Second Polish Republic (in a similar Sejm resolution from July 2013, the Volhynia massacre was termed an ethnic cleansing with signs of genocide). Previously, Poland had rejected Ukraine's proposal to prepare a joint assessment of the Volhynia massacre and to establish a remembrance day on 17 September (marking the Soviet Union's aggression against Poland). Poland demanded that Ukrainian authorities condemn the crimes of the UPA (Ukrainian Insurgent Army) and cease the use of the organisation's symbols in public spaces. Due to differing interpretations of the Volhynia tragedy, it was impossible to reach an agreement, and thus a "factual resolution of the Volhynia memory conflict" could not be achieved [13, p. 33].

Similarly, historical disputes with Russia have intensified, particularly regarding the period of the Second World War. At the end of 2019, Russian President Vladimir Putin made false claims about Poland's involvement in the outbreak of the war, falsely asserting Polish cooperation with Hitler. This was another manifestation of the historical dispute with Poland, which had reacted to the Polish authorities' removal of so-called memory monuments (monuments of "gratitude" to the USSR on Polish territory). Additionally, it was a response to the European Parliament's resolution—backed by Poland – on the significance of European historical memory, which, in September 2019, referred to the Ribbentrop-Molotov Pact and the current denial by Russian authorities of the agreement between the Nazis and communists. Poland rejected all accusations related to Russia's historical manipulation and began actively combating disinformation about the Second World War.

Conclusions. In foreign policy, effectiveness is assessed by analysing the achievement of its objectives. Considering the most important of these – those reflecting Poland's national interest – the results of Poland's Eastern policy can be evaluated as partially positive. Among the successes of Polish diplomacy within the framework of EU membership is the establishment of the Eastern Partnership programme. The success of this initiative should be viewed not so much in institutional terms, but rather in conceptual ones. Thanks to Polish diplomacy and its promotion of the Partnership states (in line with the Giedroyc-Mieroszewski doctrine), the European Union came to recognize that, besides Russia, there are other states in the post-Soviet space with whom cooperation is worthwhile. Of course, Russia's revisionist policy and the revival of its imperial ambitions to reclaim its "sphere of influence" also contributed to (for some, primarily) the changing perception of this region among EU states. A manifestation of Russia's imperial policy is a aggression against Ukraine.

The war in Ukraine demonstrates that the effectiveness of ensuring Poland's security can be assessed in two ways. On the one hand, Poland's military support for Ukraine has succeeded in curbing aggression not only against Poland but also other European states. This resulted in decisions by NATO to further strengthen its eastern flank, thereby enhancing Poland's defensive potential. On the other hand, aggressive actions in the foreign policy of the Russian Federation have not yet been eliminated, which hinders the improvement of regional security around Poland. Belarus and Russia will continue their efforts to weaken and destabilise European states, which means that Poland's Eastern foreign policy will focus on deterrence and strengthening both its own and its allies' defensive capabilities.

Under favourable circumstances, Poland will intensify its involvement in the Eastern Partnership, particularly with regard to Moldova, to maintain the pro-European trajectory of this state, as well as in the South Caucasus. Both the Russian and Belarusian regimes are committed to a prolonged war in Ukraine, as wartime mobilisation fuels the consolidation of their neo-totalitarian systems of governance. Therefore, the pursuit of Poland's national interest in Eastern policy will be forced to adapt to Russia's confrontational and escalatory strategy.

Bibliography:

1. Zięba R. (red. nauk.). Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2005. 206 p.

2. Kowal P. Testament Prometeusza. Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej, 2018. 767 p.

3. Czechowska L. Stosunki dwustronne RP w latach 1990–2002 na podstawie dorocznych informacji rządu o polityce zagranicznej państwa. Toruń, 2017. 339 p.

4. Legucka A. Polityka wschodnia Unii Europejskiej. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej. 2008, 180 p.

5. Włodkowska A. Problemy rosyjskiej dominacji na obszarze WNP. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. 2008. № 6. P. 65–83.

6. Kamiński T. Aktualność tzw. "doktryny Giedroycia" w kontekście polityki Unii Europejskiej wobec Rosji. *Przegląd Europejski*. 2019. No. 2. P. 70–83.

7. Konończuk W. Niezmienne pryncypia, czyli o doktrynie polskiej polityki wschodniej. Komentarz. ForumIdei. Fundacja im Stefana Batorego. Warszwa, 2020, 6 p.

8. Priorytety Polskiej Polityki Zagranicznej 2012–2016. URL: http://www.msz.gov.pl/resource/aa1c4aec-a52f-45a7-96e5-06658e73bb4e:JCR
9. Koncepcja obronna *RP*. (2017). URL: http://www.mon.gov.pl/koncepcja-obronna-rp/
10. Strategia bezpieczeństwa narodowego. (2020). URL: https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf
11. Łastawski K. Racja stanu Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa: Wydawnictwo WSP TWP, 2000. 220 p.
12. Rybak A. Ustawy dekomunizacyjne na Ukrainie. *Wschód Europy*. 2016. Vol. 2, nr 2. P. 29–41.
13. Motyka G. Nieustający polsko-ukraiński spór o historię. *Sprawy Międzynarodowe*. 2018, no. 1, p. 31–40.

References:

1. Zięba, R. (2005). *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek [*in Polish*].
2. Kowal, P. (2018). *Testament Prometeusza.* Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej [*in Polish*].
3. Czechowska, L. (2017). *Stosunki dwustronne RP w latach 1990–2002 na podstawie dorocznych informacji rządu o polityce zagranicznej państwa*. Toruń [*in Polish*].
4. Legucka, A. (2008). *Polityka wschodnia Unii Europejskiej.* Warszawa: Akademia Obrony Narodowej [*in Polish*].
5. Włodkowska, A. (2008). Problemy rosyjskiej dominacji na obszarze WNP. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, 6, 65–83 [*in Polish*].
6. Kamiński, T. (2019). Aktualność tzw. "doktryny Giedroycia" w kontekście polityki Unii Europejskiej wobec Rosji. *Przegląd Europejski*, 2, 70–83 [*in Polish*].
7. Konończuk, W. (2020). *Niezmienne pryncypia, czyli o doktrynie polskiej polityki wschodniej*. Komentarz. ForumIdei. Fundacja Batorego. Warszawa [*in Polish*].
8. Priorytety Polskiej Polityki Zagranicznej 2012–2016. http://www.msz.gov.pl/resource/aa1c4aec-a52f-45a7-96e5-06658e73bb4e:JCR [*in Polish*].
9. Koncepcja obronna RP. (2017). http://www.mon.gov.pl/koncepcja-obronna-rp/ [*in Polish*].
10. Strategia bezpieczeństwa narodowego. (2020). https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf [*in Polish*].
11. Łastawski, K. (2020). Racja stanu Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa : Wydawnictwo WSP TWP [*in Polish*].
12. Rybak, A. (2016), Ustawy dekomunizacyjne na Ukrainie. *Wschód Europy*. Vol. 2. Nr 2. 29–41 [*in Polish*].
13. Motyka, G. (2018). Nieustający polsko-ukraiński spór o historię. *Sprawy Międzynarodowe*, no. 1. 3140 [*in Polish*].

Агнєшка Легуцька. Сенс східної політики Польщі в рамках Європейського Союзу

Метою цього розділу є оцінка східної політики Польщі в контексті членства в ЄС з позиції існування Польщі у відносинах з країнами Східної Європи та Південного Кавказу. Початкове припущення тексту полягає в тому, що вступ Польщі до ЄС у травні 2004 року розширив спектр інструментів польської зовнішньої політики як на двосторонньому рівні, тобто в контактах між Польщею та її східними сусідами, так і на багатосторонньому, тобто в рамках ЄС. По-перше, будуть представлені передумови польської східної політики, її цілі та завдання, а також розмежування між найважливішими інтересами, що формують польський сенс існування. Далі буде проаналізовано площини польського сенсу існування щодо східних сусідів Польщі, а також їх ефективність, тобто здатність реалізувати цілі цієї політики.

Ключові слова: *Європейський Союз, сенс існування, польська зовнішня політика, Росія, Україна, Білорусь, Східне партнерство.*

Відомості про автора:

Agnieszka Legucka – Professor at Academy of Finance and Business Vistula University, analyst at Polish Institute of International Affairs.

UDC 321.28
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-2

Vitalii Suprun
ORCID: 0000-0002-6531-6765

UKRAINE'S PATH TO THE EUROPEAN UNION: THE EVOLUTION OF SECURITY AND DEFENSE POLICY IN THE PERIOD 2014–2022

This article explores the intricate dynamics of Ukraine's European integration within the realm of security and defense, against the backdrop of Russian aggression. It delves into Ukraine's strategic shift post-2014, driven by the imperative to counter external threats and ensure national security. The analysis highlights the interplay between Ukraine's pursuit of European integration and the securitization of the Russian threat, revealing a mutual alignment of interests between Ukraine and the EU. The study underscores the significant strides made by Ukraine towards European integration, as evidenced by strategic documents and practical cooperation within the Common Security and Defense Policy and the Eastern Partnership. However, challenges persist, including insufficient attention to security issues in the EU – Ukraine Association Agreement and an emphasis on civilian security aspects in bilateral cooperation. Despite these obstacles, the article emphasizes the deepening convergence between Ukraine and the EU in security affairs, signaling a promising path towards full integration into the European security space, contingent upon sustained political will from both parties.

Key words: *Ukraine, European integration, European Union, national security, security and defense policy, foreign policy, Russian threat, external security, Common Security and Defense Policy.*

Introduction. In the tumultuous landscape of international relations, the trajectory of a nation's journey towards closer integration with supranational entities is often intertwined with strategic imperatives of national security and defense [25; 7]. Nowhere is this intricate interplay more evident than in the case of Ukraine, a state situated at the crossroads of Europe [3; 11], grappling with both aspirations for European integration and persistent security challenges [5].

From the Revolution of Dignity in 2014 to the ensuing years, Ukraine embarked on a transformative journey aimed at aligning itself more closely with the European Union (EU). Central to this endeavor was the restructuring and fortification of its security and defense policies. The events of 2014, including Russia's annexation of Crimea and the outbreak of conflict in Eastern Ukraine, fundamentally reshaped Ukraine's perception of its security landscape and catalyzed a paradigm shift in the strategic thinking of its leadership [16]. Faced with external aggression, Ukraine sought to strengthen its defense capabilities while simultaneously realigning its strategic priorities towards European integration. Integration into the EU is a crucial component of Ukraine's national security strategy, offering a multifaceted response to its security challenges by not only providing economic and political benefits but also bolstering resilience against external pressures.

This article delves into the intricate evolution of Ukraine's security and defense strategy from 2014 to 2022 within the framework of European integration, highlighting its alignment amidst a growing Russian threat. Through a meticulous analysis of both regulatory frameworks and practical implementations, the study aims to offer valuable insights into Ukraine's security landscape and its intricate path to European integration. Fundamentally, this study contends that Ukraine's trajectory towards the EU cannot be divorced from its strategic security calculus; rather, it is intricately intertwined with its pursuit of security amidst a volatile geopolitical terrain. Consequently, this study serves as a critical examination of Ukraine's strategic trajectory, emphasizing the indispensable link between European integration and national security in shaping the country's future within the European community.

To comprehensively explore this subject matter, it is imperative to address the following research question: How does the securitization of the Russian threat influence the process of Ukraine's security integration with the EU, both strategically and practically?

Materials and methods. This study employs a combination of qualitative methods to analyze data concerning the challenges of European integration and strategic issues of national security and defense of Ukraine. The literature review method made it possible to systematize and evaluate the existing literature, enabling the identification of key trends and disparities in approaches to the research topic. This comprehensive analysis served as the foundation for understanding the broader context surrounding European integration and national security issues. The document analysis method was employed to examine legal frameworks governing national security and defense. The review and analysis of official strategic documents made it possible to reveal the Ukrainian authorities' perception of external threats and strategic partners, particularly in the context of European integration as a means to enhance national security. Event analysis was used to consider the key events that affected the process of European integration of Ukraine, with a specific focus on security issues. This approach facilitated the identification and examination of historical events, political shifts, and strategic decisions that influenced Ukraine's integration efforts. Through the synthesis of these research methods, this study aims to provide a comprehensive understanding of legislative measures, policy frameworks, and historical events that have shaped Ukraine's strategic trajectory and its pursuit of European integration.

The theoretical basis of the research

Political realism

Political realism explains the security approaches of states, in that states are the main participants in international relations, and national interests, not by moral or ethical norms, guide their behavior [42]. In this theory, states seek to maximize their interests and security and thus emphasize the military factor of threats [42]. The reason for this approach lies in the peculiarities of human nature, according to which states are aggressive because they are ruled by people with an innate tendency to subjugate others and a desire to maximize power [12].

As a result, the international system has an anarchic character driven by ruthless, cost-benefit-driven states and an absence of a central authority that could resolve conflicts between states. For this reason, states believe that they must rely on their own forces and skills to ensure their defense and security. To ensure its security, a state must either maintain a balance of power independently or forge associations with other states through unions or alliances [7]. The balance of power is a crucial concept within political realism, defined as a mechanism aimed at preventing any single state from attaining such overwhelming power that it can dictate terms to all others [7]. Consequently, states often collaborate to counteract the expansion of revisionist powers, thereby safeguarding international order and equilibrium.

In the present context, the revisionist policy pursued by the Russian Federation represents a direct threat not only to Ukraine but also to the broader EU. As such, Ukraine's integration into the EU is seen as a strategic move to reinforce regional and international stability. By aligning with the EU, Ukraine contributes to the preservation of balance, both regionally and globally, thereby bolstering international order.

The theory of securitization

Securitization theory, developed by the Copenhagen School, focuses on the process through which certain issues or threats are constructed as security concerns [4]. Security can be defined as "the absence of threats, as well as protection against them and confidence resulting from effective measures to prevent or eliminate them" [42]. The generally accepted definition of the concept of threat "is the possibility of the occurrence of one of the negatively assessed phenomena" [41]. In a narrower sense, a threat to national security "is a set of conditions and factors that pose a danger to the vital interests of an individual, society, and the state" [13].

Security is not static but a constant social process in which active subjects try to constantly improve the mechanisms that provide them with a sense of security [42]. Security is an existential

need that is necessary for the existence of the state. In this regard, ensuring security is the primary need of the state in comparison with other goals and values [35]. The presence of threats or the lack of a sense of security causes fear, anxiety, restlessness, and insecurity, which is why the state seeks to influence its external and internal spheres in order to neutralize or at least distance threats [42].

The theory suggests that actors such as the government view specific issues or actions as existential threats to national security, which warrants exceptional measures [2]. Specifically, in the Ukrainian case, securitization theory illuminates the inevitability of European integration as the Ukrainian government securitized the Russian threat, recognizing it as a direct threat to the existence of the state. This securitization process propelled Ukraine towards European integration as a means to bolster its security and sovereignty in the face of perceived external threats.

Ukraine's strategic approach to European integration amidst Russian aggression

The roots of the European integration of Ukraine go back to the 1990s, when in 1993 the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Resolution "On the Main Directions of Ukraine's Foreign Policy," in which it was determined that the neutral and non-aligned status of the state must be adapted to new conditions and cannot prevent its participation in the European-wide security structure [20]. From that moment onward, European integration began to be viewed through the lens of national security, recognizing it as a fundamental component thereof.

The de jure European integration of Ukraine unfolded continuously, anchored by foundational documents such as the Partnership and Cooperation Agreement between Ukraine and the European Communities and their member states (1994)[1], the Strategy for the Integration of Ukraine into the European Union (1998), the Program for the Integration of Ukraine into the European Union (2000)[2], and the Action Plan "Ukraine-European Union" (2005), culminating in the current Association Agreement between Ukraine and the EU (AA).

However, de facto European integration was carried out with varying intensity, as it depended on the Ukrainian domestic political situation, directly on the strategic approach of the state leadership to the foreign policy vector, and on pressure from Russia with the aim of blocking Ukraine's European course. The leadership of the Kremlin has always considered the European integration of Ukraine as a challenge to its hegemony in the post-Soviet space. The success of Ukraine's European integration is not only a stimulating example for other post-Soviet countries but also a threat to the authoritarian regime itself [24, p. 9]. To maintain Ukraine within its sphere of influence and to oppose its integration into Western structures, Russia uses a hybrid warfare that covers a wide range of means, including economic, energy, political, diplomatic, informational, religious, and cultural-mass actions, supplemented since 2014 by military, terrorist, and cyber operations [33, p. 382].

The dynamics of European integration significantly accelerated after the Russian aggression on the territory of Ukraine in 2014, which influenced the rethinking of the strategic approaches of the Ukrainian leadership [16, p. 63]. Ukraine securitized the Russian threat by defining its nature as long-term, considering the Russian Federation as a military adversary. Ukraine's strategic documents identify a range of military-political threats stemming from the Russian Federation. These threats encompass: military aggression; the temporary occupation of Crimea and territories in eastern Ukraine; militarization of the region; non-fulfillment of obligations in the field of arms control; intelligence and subversive activities of special services; the presence of the Russian military contingent in Transnistria; and the desire to keep Belarus in the sphere of its political influence [27; 37].

Along with this, the Law of Ukraine "On the Basics of National Security of Ukraine" 2003 and its successor Law of Ukraine "On National Security" 2018 define the integration of Ukraine into

[1] The Partnership and Cooperation Agreement between Ukraine and the European Communities and their Member States of 1994 expired on September 1, 2017, when the Association Agreement between Ukraine and the EU entered into force in its entirety.

[2] The Strategy for the Integration of Ukraine into the European Union (1998) and the Program for the Integration of Ukraine into the European Union (2000) became invalid as of July 10, 2015.

the European political, economic, security, and legal space, as well as the subsequent acquisition of membership in the EU as a fundamental national interest of the state [40; 39]. In this context, in 2019, the leadership of Ukraine made fundamental legal changes to the Constitution regarding the foreign policy vector, which confirmed the irreversibility of Ukraine's European course [15].

So what is the value of the EU as a security entity? The EU has its own security guarantees that apply to member states, namely the mutual defense clause[3] (Article 42 of the Treaty of Lisbon) and the solidarity clause[4] (Article 222 of the Treaty on the Functioning of the European Union) [31, p. 33]. In connection with Russia's aggressive actions, Ukraine rightfully expects that through its European integration it will be able to more successfully confront existing and potential threats to its national security [22, p. 4].

During the presidency of Petro Poroshenko, the main strategic documents of Ukraine were the National Security Strategy 2015 and the Military Doctrine 2015 [40; 39]. The National Security Strategy 2015 outlined that the foreign policy activities of Ukraine in the sphere of guaranteeing the national security of the state will be based on the policy of European integration [27]. To attain this objective, Ukraine planned a systematic reform of the security sector, alignment with the European acquis, and development of cooperation with the EU within the framework of the Common Security and Defense Policy (CSDP) [27]. This convergence aimed to bolster Ukraine's security and defense sectors while fostering a climate of trust and security in the Eastern European and Black Sea regions [27].

The Military Doctrine 2015 defines in more detail a wide range of tasks with the aim of integrating Ukraine into the EU security space, strengthening cooperation within the framework of the CSDP, and, as a result, improving the European system of collective security. It provided for a comprehensive reform of the national security system to a level that meets EU standards [37]. The main directions of reform, which are defined by the Doctrine, are to improve the unified state system of civil protection, reform the system of mobilization and mobilization training, as well as increase the effectiveness of the system of democratic civilian control over the security and defense sectors [37]. Moreover, the doctrine provided for specific directions for deepening cooperation with the EU, such as engaging the Armed Forces in international operations, deepening cooperation in the field of intelligence to counter hybrid threats, and increasing the effectiveness of international scientific and technical cooperation [37].

After coming to power, the President of Ukraine, Volodymyr Zelenskyi, adopted new strategic documents, namely the National Security Strategy 2020, the Military Security Strategy 2021, and the Foreign Policy Strategy 2021. In these documents, the focus on security issues shifts to NATO because, as noted in the Foreign Policy Strategy 2021, despite the trends to strengthen the strategic autonomy of the EU in the field of security and defense, NATO remains the main contributor to security in the Euro-Atlantic area [30]. The Military Security Strategy 2021 emphasizes that defense reform based on Euro-Atlantic standards contributes not only to membership in NATO but also in the EU [29]. The National Security Strategy 2020 allocates for European integration the issue of civil security reform, in particular the improvement of the state-wide system of state border protection through the implementation of European border security standards and the development of the National Guard of Ukraine, drawing from the experience of EU countries [28].

According to the strategic documents of Ukraine under the presidency of Volodymyr Zelenskyi, European integration should be carried out through the full implementation of the AA [28]. In terms of security cooperation, it should be strengthened through further convergence with the EU within the framework of the CSDP, participation in international operations and EU missions, involvement

[3] The mutual defense clause states that if an EU member state is the victim of an armed attack on its territory, other member states are obliged to provide assistance and support, employing all available means at their disposal.

[4] The solidarity clause states that member states must collectively act in response to a terrorist attack or a natural or man-made disaster affecting one of them.

in projects within the framework of PESCO[5], as well as the development of the security dimension of cooperation within the framework of the EU initiative Eastern Partnership (EaP) [30].

Thus, following the Russian aggression in 2014, there was a notable shift in Ukraine's leadership strategic approach, which now consisted of the securitization of the Russian threat and awareness of the importance of European integration as one of the key elements of strengthening national security. Considering that the primary aim of national security involves preventing, eliminating, or postponing threats, European integration could serve as a viable countermeasure. Hence, Russian aggression had the opposite effect on Ukraine; instead of restraining it in its sphere of influence and preventing integration into the EU, it became a decisive factor in the state's foreign policy trajectory, turning into a driving force that pushed Ukraine towards more proactive European integration.

Practical cooperation in the security and defense domains between Ukraine and the EU

The current tension between Russia and Ukraine has become an important factor affecting the security structure of the European space, as it shows that war in the classical sense on the European continent is still possible [26, p. 73]. Since 2014, when the security situation near the EU borders suddenly worsened, the EU was forced to immediately review the foundations of its security and defense policy [22, p. 9]. Thus, in the period from 2014 to 2022, there was significant progress in the development of the CSDP, however, it should be noted that the security potential of the EU still remains mainly focused on non-military (civilian) aspects [22, p. 7]. This approach is explained by the fact that security cooperation within the EU serves as a complement to transatlantic cooperation [9], which actually makes the EU a civil-security union [22, p. 10]. As a result, cooperation between Ukraine and the EU is focused mainly on civilian aspects of security and has limited influence in the field of defense [22, p. 4].

The EU securitized Russia's revisionist policy, which consisted of gross violations of international law and the destabilization of Ukraine [6]. This approach contributed to the strengthening of security cooperation between Kyiv and Brussels, as the interest of both sides was to overcome challenges to the European security order [22, p. 9]. Overall, the EU played a key role in supporting Ukraine's efforts to preserve its territorial integrity and sovereignty, providing significant political, military, humanitarian, financial, and technical assistance to overcome security challenges [14, p. 143].

Support and solidarity with Ukraine became the main policy of the governing structures of the EU after the Russian intervention and were first manifested in the European Council Conclusions on Ukraine [34, p. 119]. In the following years, the policy of solidarity was reflected in numerous decisions of the EU-Ukraine summits and resolutions of the European Parliament, in which the EU called for an end to Russian aggression, the withdrawal of troops, and ensuring the territorial integrity of Ukraine [24, p. 12]. Undoubtedly, for Ukraine, which is facing Russian aggression, the issue of security and joint response to threats is becoming a key aspect in relations with the EU, and therefore security dialogue is extremely important in all formats and at all levels.

This interaction proved to be beneficial for both sides, providing the EU with greater awareness of the situation in Ukraine as well as allowing Ukraine to actively participate in important security issues, policy formation, and the implementation of security projects. Nonetheless, the EU is still not ready to fully involve Ukraine in the CSDP, which creates significant restrictions on participation in meetings of defense ministers of EU member states and military projects.

After the Russian aggression, practical interaction between the parties within the framework of the implementation of the CSDP took place in 2015, when the European Defense Agency (EDA) and the Ministry of Defense of Ukraine concluded an Administrative Agreement aimed at enhancing military-technical cooperation. As a consequence, Ukraine became involved in the "Material

[5] "PESCO" (Permanent Structured Cooperation) is a treaty instrument within the EU CSDP, enabling member states to collaborate on defense and security initiatives, aiming to enhance defense capabilities, foster closer integration among participating countries, and assume additional responsibilities in defense cooperation.

Standardization" and "Single European Sky" projects and cooperated in the areas of "Logistics" and "Training" [23, p. 64]. Since 2020, the cooperation between the parties has developed dynamically, which has made it possible to attract Ukrainian specialists to work as part of the European Defense Committee on Standardization, EDA expert groups (Ammunition, Technical documentation of the life cycle, Quality of power supply/Portable power generators), and the Project Team Logistic Support [18].

Another key aspect of cooperation between the parties in the context of the CSDP is the practical participation of Ukraine in international operations to maintain peace and security under the leadership of the EU. Even before 2014, the Armed Forces of Ukraine participated in police and military operations of the EU, but due to objective circumstances, after the beginning of Russian aggression, such cooperation was limited. In 2014, Ukraine continued its participation in the EU military operation "Atalanta" by sending the Navy frigate "Hetman Sahaidachny" with a Ka-27PR helicopter and a special purpose unit to counter piracy in the northwestern part of the Indian Ocean [23, p. 64]. In 2021, Ukraine decided to join the peacekeeping operation of the EU forces "Althea" and to send two servicemen of the Armed Forces of Ukraine to the headquarters of the operation in Bosnia and Herzegovina [1; 23, p. 64]. The Armed Forces of Ukraine are noted for their active participation in operational duty in the combat tactical groups of the EU, in particular in the Balkan combat group "HELBROC," which they have already joined five times in 2011, 2014, 2016, 2018, and 2020 [18]. Simultaneously, a crucial aspect lies in fostering regional cooperation with EU countries in the realm of security. In 2008, during a gathering of EU defense ministers, Lithuania, Poland, and Ukraine reached an agreement to establish a multinational LITPOLUKRBRIG[6] named after Grand Hetman Kostiantyn Ostrogski, which commenced operations in 2014 [23, p. 64]. Ukraine's active participation in EU operations contributes to its international authority as a full-fledged partner in the field of security and contributes to the strengthening of the association partnership between Ukraine and the EU.

A separate direction that deserves attention is the support of Ukrainian security sector reforms with the help of the European Union Advisory Mission Ukraine (EUAM Ukraine), which began its work in December 2014. It is a civilian advisory mission of the EU CSDP, and its mandate focuses on three main areas: the provision of strategic consultations on reforming the civil security sector; supporting the implementation of reforms by providing practical assistance and equipment; and cooperation and coordination to achieve interaction between Ukrainian authorities and international partners [8]. The EUAM Ukraine made a significant contribution to the reform of the civil security sector, in particular by contributing to the development of 95 draft laws, 44 strategic documents, and training for about 50,000 people [9].

Ukraine's engagement in new EU security projects represents a promising direction for collaboration within the framework of the CSDP. PESCO is one of these areas that has the potential to develop military-technical cooperation between Ukraine and the EU, as well as to improve national defense capabilities. In November 2020, the Council of the EU adopted a decision according to which countries that are not members of the union can participate in specific PESCO projects if they meet certain legal criteria [38]. Ukraine formally responds to them, and therefore the parties have started preliminary consultations, which are still in the process of negotiations.

Ukraine's active security cooperation with the EU is also carried out within the framework of the EaP, covering bilateral and multilateral tracks. The bilateral track is aimed at harmonizing the European acquis and deepening cooperation separately with each EaP member country [19]. Security cooperation in this area is carried out in accordance with Section II "Political dialogue and reform, political association, cooperation and convergence in the field of foreign and security policy" and Section III "Justice, freedom and security" of the AA [36]. According to the data

[6] "LITPOLUKRBRIG" is a multinational military unit (brigade) composed of troops from Lithuania, Poland, and Ukraine, established to enhance military cooperation and strengthen regional security.

of "Agreement Pulse,"[7] the directions "political dialogue, national security and defense" and "justice, freedom, security, human rights" demonstrate sufficient effectiveness, which indicates the intensity of contacts with the leadership of EU institutions and member states' leaders, as well as the productivity of annual EU-Ukraine summits [21].

It is worth noting that, unlike the economic part, the part on security integration is characterized by extreme brevity and declarative content, as it contains general framework provisions unencumbered by specific obligations, plans, and performance indicators [23, p. 12]. The very decisions of the Ukraine-EU summits repeatedly condemned Russia's aggression, emphasized the need for further cooperation to counter hybrid threats and reform Ukraine's security sector. However, concrete measures to enhance cooperation in the realm of CSDP were only explicitly mentioned in the Joint Statement following the 23rd EU-Ukraine summit in 2021. This statement outlined plans for Ukraine's future participation in the EU military operation "Althea," potential involvement in selected PESCO programs, and prospects for continued support of Ukraine's stability, particularly in the realm of professional military education [17]. Thus, on a bilateral track, cooperation in the field of security between Ukraine and the EU has the potential to develop, provided further steps for cooperation are specified and determined.

Security cooperation within the framework of the multilateral track takes place through Multipartite Platform No. 1 "Democracy, Good Governance and Stability". Its purpose is to improve key governance sectors in such areas as democracy, human rights, justice, internal affairs, security, and stability [19]. Within this platform, there are several panels aimed at the development of the security sector, including the Working Panel on CSDP Cooperation, the Working Panel on Asylum and Migration, and the flagship initiative "Integrated Border Management." The multilateral track also provides for an informal dialogue on issues of sectoral cooperation and the general development of the EaP.

Thus, within the framework of the EaP, representatives of specialized state bodies of Ukraine regularly participate in courses and discussions on security and defense cooperation with the EU at various levels. The EaP also fosters the professionalization of education and promotes academic cooperation in the field of security. A vivid example is that on the basis of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky, which has the status of an Associate Partner of the European Security and Defense College, annually hosts an Orientation course on CSDP issues for military personnel [23, p. 64]. However, the potential of the EaP in the field of security remains not fully developed. In December 2022, the Minister of Foreign Affairs of Ukraine, Dmytro Kuleba, put forward a corresponding proposal regarding the reform of the EaP. His proposal suggests that the EaP should evolve into a tool for enhancing sectoral collaboration with the EU across security, migration, energy, transport, countering hybrid threats, and disinformation [32, p. 108]. In the case of such adaptation of the EaP to the new realities of the European security architecture, it can be useful for strengthening the national security of Ukraine and the EU.

Following the full-scale Russian invasion of Ukraine in February 2022, the EU intensified its support for Ukraine in countering the aggressor, but it mostly included the political and socio-economic spheres. At the moment, there is no official data on the amount that the EU provided to Ukraine to fight the aggressor and overcome the consequences of the war, however, according to the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, Josep Borrell, the total amount has already reached 49 billion euros as of January 2023 [10, p. 97]. Military assistance to Ukraine is provided within the framework of the European Peace Fund (EPF), which was created in 2021. The purpose of this off-budget instrument is to finance initiatives within the framework of the Common Foreign and Security Policy, which are aimed at preventing conflicts and strengthening international security and stability [10, p. 95].

[7] "Agreement Pulse" is an online monitoring system that reflects the progress of implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union both annually and cumulatively.

The military-technical cooperation with the EU countries in wartime conditions is mainly carried out at the bilateral level and includes the supply of various military equipment and weapons to Ukraine, covering a wide range from rocket launchers, air defense systems, and howitzers to radars, demining devices, medical equipment, and winter clothes [24, p. 14]. At the level of defense ministers of the EU countries, regular meetings are held in the Ramstein format with the aim of coordinating and combining efforts to support Ukraine's defense capability [24, p. 14]. Another important aspect of military cooperation is the professionalization of the Armed Forces of Ukraine. On November 15, 2022, the EU Military Assistance Mission in support of Ukraine commenced its operations, primarily focusing on training the Armed Forces and the Territorial Defense Forces. In addition to training, the Mission equips the Armed Forces of Ukraine with both lethal and non-lethal technical assets funded by the EPF [10, p. 97].

Therefore, the Russian aggressive war became a catalyst for strengthening Ukraine's national security, galvanized the EU in bolstering Ukrainian resilience against threats, and contributed to its European integration. A real geopolitical breakthrough was granting Ukraine the status of a candidate for joining the EU[8] in 2022 [10, p. 96]. This signifies that Ukraine is no longer perceived as a "gray zone" between two regional security complexes but is considered an indispensable component of the European regional security complex, which the EU is ready to integrate more closely into its structures.

Summarizing, in connection with the aggressive actions of Russia, cooperation between Ukraine and the EU in the field of security becomes a key element not only for the national security of Ukraine but also for the EU itself, and therefore for stability and security in Europe as a whole. Security cooperation within both the CSDP and the EaP not only enhances Ukraine's defense capabilities but also bolsters its integration into the European security space. With the naked eye, it is possible to trace the interdependence between the strengthening of the Russian threat and the progress of the European integration of Ukraine, since it is primarily a political process that reflects the national interests of the member states. Applying Cold War terminology, Ukraine and the EU find themselves aligned in the same camp, as both entities have securitized the Russian threat. Full-scale Russian aggression on the territory of Ukraine contributed to the granting of the last candidate status for joining the EU. This demonstrates the deep desire and readiness of the EU to support and incorporate Ukraine into its security structures, and therefore, the full integration of Ukraine into the security space of the EU is only a matter of time. However, it's important to acknowledge that despite Ukraine's accelerated integration path, practical reality reveals a low level of attention to security issues in the AA, and the focus on aspects of civil security can make it difficult to use the full potential of mutually beneficial cooperation.

Conclusions. Throughout the entire history of independent Ukraine, its foreign policy vector developed in the direction of deeper integration with the EU, especially in security issues that were of mutual interest. The European integration of Ukraine in the field of security and defense is a complex and multi-level process of implementing the best standards and principles of operation. This process encompasses both a strategic approach and practical cooperation aimed at full integration into the European security space.

Instead, Russian foreign and security policy is aimed at countering the European integration of Ukraine, as its success threatens the dominance of Russia in the post-Soviet space and the existence of the regime within the state. Therefore, Russia uses a hybrid warfare, which in February 2022 was transferred to the level of a traditional, total war. However, it had the opposite effect, as it

[8] The status of a candidate country for joining the EU involves undergoing a rigorous process of negotiation, reforms, and alignment with EU standards and criteria, overseen by the European Commission. Candidate countries seeking to join the EU must demonstrate adherence to the Copenhagen criteria, including stable institutions, a functioning market economy, and the ability to adopt EU laws and standards.

contributed to the change of Ukraine's strategic paradigm after 2014 and forced Ukraine to intensify the European integration processes to counter threats and ensure national security. In fact, Russia has turned this process into irreversible and uncontested on its own.

Russian neo-imperial ambitions pose a threat not only to the national security of Ukraine but also to regional stability in general and the postwar international order. In such a situation, the zone of stability that the EU built near its borders ceases to exist, thus, starting in 2014, the EU also securitized the Russian threat. The alignment of national interests between the EU and Ukraine served as the catalyst for their convergence in security affairs, expediting integration and cooperation efforts.

Overall, the securitization of the Russian threat had a positive impact on the dynamics of Ukraine's security integration with the EU, both strategically and practically. In the period 2014–2022, Ukraine made significant steps towards European integration within the legal realm, as evidenced by its main strategic documents. The Ukrainian leadership defined the course for European integration as an irreversible and fundamental national interest of the state while outlining practical tasks for achieving the goal. At the same time, in the practical realm, it is also possible to observe significant success in interaction and cooperation. Intensive security cooperation within the framework of the CSDP and the EaP not only contributes to increasing Ukraine's resistance to external threats but also strengthens the process of its integration into the European security space.

However, despite significant success in European integration, which includes granting the status of a candidate for joining the EU, there is still a challenging path ahead to full membership. An obstacle to this is insufficient attention to security issues in the AA and an emphasis on aspects of civil security, which can constrain the full realization of mutually beneficial cooperation. Therefore, further security integration requires the efforts of both Ukraine and the EU, making the political will of the parties the most important aspect of integration.

Acknowledgments

The research supporting this article was fully sponsored by Central European University Foundation of Budapest (CEUBPF). The theses explained herein represent the ideas of the author, and do not necessarily reflect the views of CEUBPF.

Bibliography:

1. Ануфрієв В. Україна під егідою ЄС відправить військових до Боснії та Герцеговини. *АрміяInform*. URL: https://armyinform.com.ua/2021/08/13/ukrayina-pid-egidoyu-yes-vidpravyt-vijskovyh-do-bosniyi-ta-gerczegovyny/ (дата звернення: 10.04.2024).

2. Balzacq T., et. al. Securitization Theory: How Security Problems Emerge and Dissolve. London: Routledge, 2010. 272 p. https://doi.org/10.4324/9780203868508.

3. Buzan B., Waever O. Regions and powers: the structure of international security. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 546 p.

4. Buzan B., Wæver O., De Wilde J. Security: A New Framework for Analysis. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998. 231 p.

5. Данильян О., Дзьобань О. Національна безпека в контексті євроатлантичної інтеграції України: філософська рефлексія. *«Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого». Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2020. Вип. 44. № 1. С. 8–22. https://doi.org/10.21564/2075-7190.44.195725.

6. Давимука О. Ухвалення «Стратегічного компасу» Європейського Союзу. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/evropeyskiy_kompas.pdf (дата звернення: 10.04.2024).

7. Devetak R., Burke A., George J., et. al. An introduction to international relations. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 542 p.

8. Довідкова інформація. *European Union Advisory Mission Ukraine*. URL: https://www.euam-ukraine.eu/ua/our-mission/about-us/ (дата звернення: 10.04.2024).

9. Фахурдінова М. Не лише НАТО: як Україні поглибити безпекову співпрацю з ЄС. *Європейська правда*. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/12/15/7131576/ (дата звернення: 10.04.2024).

10. Герасимчук Т. Солідарність Європейського Союзу з Україною у протидії російській збройній агресії: безпековий чинник. *Регіональні студії*. 2023. № 32. С. 91–102. https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.32.15.

11. Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simon & Schuster, 1996. 367 p.

12. Kącka K. Współczesne teorie stosunków międzynarodowych wobec zagadnienia bezpieczeństwa międzynarodowego. *Bezpieczeństwo współczesnego świata: wyzwania i zagrożenia* / Ed. A. Kusztelak. Poznan, 2011. P. 83–97.

13. Карманова Н. Загрози національній безпеці України. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 8 грудня 2017 р. С. 250–252.

14. Khakimova V. The EU-Ukraine partnership in the context of the common foreign and security policy: a critical review. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2023. Вип. 1. № 57. С. 141–149. https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.1(57).280818.

15. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 10.04.2024).

16. Maksak H. The security perception and security policy of Ukraine, 1991–2018. *Defense & Security Analysis*. 2020. Vol. 37. No. 1. P. 53–65. https://doi.org/10.1080/14751798.2020.1831232.

17. Саміти Україна – ЄС. *Ministry of Foreign Affairs of Ukraine*. URL: https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/samiti-ukrayina-yes (дата звернення: 10.04.2024).

18. Співробітництво у воєнно-політичній, військовій та військово-технічній сферах. *Mission of Ukraine to the European Union*. URL: https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/2633-relations/spivpracya-ukrayina-yes-u-sferi-zovnishnoyi-politiki-i-bezpeki/spivpracya-ukrayina-yes-u-ramkah-spilnoyi-politiki-bezpeki-i-oboroni (дата звернення: 10.04.2024).

19. Про Східне партнерство. *National Platform of the Eastern Partnership Civil Society Forum*. URL: http://old.eap-csf.org.ua/eastern-partnership/pro-shidne-partnerstvo/ (дата звернення: 10.04.2024).

20. Про Основні напрями зовнішньої політики України : постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. № 3360–XII / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12 (дата звернення: 10.04.2024).

21. Напрямки Угоди про асоціацію – прогрес виконання. *Пульс Угоди*. URL: https://pulse.kmu.gov.ua/ (дата звернення: 10.04.2024).

22. Партнерство Україна-ЄС у безпековій сфері: сучасний стан і перспективи. *Центр Разумкова*. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/other/БЕЗПЕКОВЕ%20ПАРТНЕРСТВО%20УКРАЇНА-ЄС.pdf (дата звернення: 10.04.2024).

23. Центр Разумкова. Секторальна інтеграція України до ЄС: передумови, перспективи, виклики. *Національна безпека і оборона*. 2021. № 1–2 (185–186). 102 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD185-186_2021_ukr.pdf (дата звернення: 10.04.2024).

24. Центр Разумкова. Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи. *Національна безпека і оборона*. 2022. № 1–2 (187–188). 131 с. URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf (дата звернення: 10.04.2024).

25. Reiter D. Learning, Realism, and Alliances: The Weight of the Shadow of the Past. *World Politics*. 1994. Vol. 46 No. 4. P. 490–526. https://doi.org/10.2307/2950716.

26. Швечикова Я. Місце України у структурі європейського регіонального комплексу безпеки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип. 126 № 1. С. 71–78. http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/2692/2396.

27. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015 / Президент України. URL: https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070 (дата звернення: 10.04.2024).

28. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020 / Президент України. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037 (дата звернення: 10.04.2024).

29. Про Стратегію воєнної безпеки України : Указ Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021 / Президент України. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661 (дата звернення: 10.04.2024).

30. Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України : Указ Президента України від 26 серпня 2021 р. № 448/2021 / Президент України. URL: https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017 (дата звернення: 10.04.2024).

31. Супрун В. Р. Міжнародні гарантії безпеки для України: від Будапештського меморандуму до Київського безпекового договору. *Актуальні проблеми зовнішньої політики України* : матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених, м. Чернівці, 25 листопада 2022 р. С. 32–34. URL: http://www.interrel.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/08sciencessa.

32. Супрун В. Р. Перспективи Східного партнерства після повномасштабного вторгнення Росії в Україну: модернізація чи стагнація? *Криза сучасної системи міжнародної безпеки: українська формула миру* : матеріали Міжнародної наукової конференції, м. Львів, 21 квітня 2023 р. С. 106–111. URL: https://www.ispc.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/Conference-proceedings-04-2023.pdf.

33. Suprun V. Trójkąt zagrożeń bezpieczeństwa zewnętrznego Ukrainy w okresie prezydentury Wołodymyra Zełenskiego: aspekty militarno-polityczne. *Odporność społeczeństwa, państwa na zagrożenia hybrydowe* / Ed.s. L. Elak, T. Zieliński, Z. Ciekanowski, S. Żurawski. Warszawa, 2023. P. 379–398.

34. Szeptycki A. The European Union in the Mirror of the Ukrainian Crisis (2013–2014). *Stosunki międzynarodowe – International Relations*. 2015. Vol. 51. No. 1. P. 107–125. https://doi.org/10.7366/020909611201507.

35. Tomala M., Prokop M. Zagrożenia militarne i wojenne a bezpieczeństwo gospodarcze państwa. Case study: konflikt zbrojny między Ukrainą a Rosją w 2014 roku. *Studia de Securitate*. 2021. Vol. 11. No. 2. P. 40–59. https://studiadesecuritate.uken.krakow.pl/wp-content/uploads/sites/43/2021/12/3_Tomala_Prokop.pdf.

36. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода, міжнародний документ від 27 червня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 10.04.2024).

37. Про нову редакцію Воєнної доктрини України : Указ Президента України від 24 вересня 2015 р. № 555/2015 / Президент України. URL: https://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443 (дата звернення: 10.04.2024).

38. Волошин Н. Україна та оборонні проєкти Євросоюзу: які наші шанси. *АрміяInform*. URL: https://armyinform.com.ua/2020/11/11/ukrayina-ta-oboronni-proyekty-yevrosoyuzu-yaki-nashi-shansy/ (дата звернення: 10.04.2024).

39. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 (дата звернення: 10.04.2024).

40. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964–IV / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15 (дата звернення: 10.04.2024).

41. Zięba R. Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego. *Stosunki międzynarodowe – International Relations*. 2016. Vol. 52. No. 3. P. 9–31. https://doi.org/10.7366/020909613201601.

42. Zięba R., Bieleń S., Zając J., et. al. Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych. Warszawa: Wydzial Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, 2015. 289 p. URL: https://wnpism.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2019/08/Teorie-i-podejscia.pdf.

References:

1. Anufriiev, V. (2021, August 13). Ukraina pid ehidoiu YeS vidpravyt viiskovykh do Bosnii ta Hertsehovyny [Ukraine will send troops to Bosnia and Herzegovina under the auspices of the EU]. *ArmiiaInform*. Retrieved from https://armyinform.com.ua/2021/08/13/ukrayina-pid-egidoyu-yes-vidpravyt-vijskovyh-do-bosni-yi-ta-gerczegovyny/ [in Ukrainian].

2. Balzacq, T., et. al. (2010). *Securitization Theory: How Security Problems Emerge and Dissolve*. London: Routledge. Retrieved from https://doi.org/10.4324/9780203868508.

3. Buzan, B., & Waever, O. (2003). *Regions and powers: the structure of international security*. Cambridge: Cambridge University Press.

4. Buzan, B., Wæver, O., and De Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.

5. Danylian, O., & Dzoban, O. (2020). Natsionalna bezpeka v konteksti yevroatlantychnoi intehratsii Ukrainy: filosofska refleksiia [National security in the context of the Euro-Atlantic integration of Ukraine: a philosophical reflection]. *Visnyk NYuU imeni Yaroslava Mudroho. Seriia: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia – Bulletin NYuU named after Yaroslav the Wise. Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology*, Vol. 44. No. 1, 8–22. Retrieved from https://doi.org/10.21564/2075-7190.44.195725 [in Ukrainian].

6. Davymuka, O. (2022, April 3). Ukhvalennia "Stratehichnoho kompasu" Yevropeiskoho Soiuzu [Adoption of the "Strategic Compass" of the European Union]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/evropeyskiy_kompas.pdf [in Ukrainian].

7. Devetak, R., Burke, A., George, J., et. al. (2012). *An introduction to international relations. Second edition*. Cambridge: Cambridge University Press.

8. European Union Advisory Mission Ukraine. (n.d.). Dovidkova informatsiia [Reference information]. Retrieved from https://www.euam-ukraine.eu/ua/our-mission/about-us/ [in Ukrainian].

9. Fakhurdinova, M. (2021, December 15). Ne lyshe NATO: yak Ukraini pohlybyty bezpekovu spivpratsiu z YeS [Not only NATO: how Ukraine can deepen its security cooperation with the EU]. *Yevropeiska pravda*. Retrieved from https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/12/15/7131576/ [in Ukrainian].

10. Herasymchuk, T. (2023). Solidarnist Yevropeiskoho Soiuzu z Ukrainoiu u protydii rosiiskii zbroinii ahresii: bezpekovyi chynnyk [Solidarity of the European Union with Ukraine in opposition to Russian armed aggression: a security factor]. *Rehionalni studii – Regional studios*, Vol. 32, 91–102. Retrieved from https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.32.15 [in Ukrainian].

11. Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.

12. Kącka, K. (2011). Współczesne teorie stosunków międzynarodowych wobec zagadnienia bezpieczeństwa międzynarodowego [Contemporary theories of international relations and the issue of international security]. *Bezpieczeństwo współczesnego świata: wyzwania i zagrożenia – Security of the modern world: challenges and threats*. Kusztelak, A. (Ed.), pp. 83–97. Poznan: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlu i Usług [in Polish].

13. Karmanova, N. (2017). Zahrozy natsionalnii bezpetsi Ukrainy [Threats to the national security of Ukraine]. In Cherniei, V., Husariev, S., Cherniavskyi, et. al. (Ed. s), *Realizatsiia derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky v mizhnarodnomu vymiri –Implementation of state anti-corruption policy in the international dimension*, pp. 250–252, 8 December 2017. Kyiv: National Academy of Internal Affairs [in Ukrainian].

14. Khakimova, V. (2023). The EU-Ukraine partnership in the context of the common foreign and security policy: a critical review. *Visnyk NTUU "KPI." Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo – Bulletin of NTUU "KPI." Political science. Sociology. Law*, Vol. 1. No. 57, 141–149. Retrieved from https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.1(57).280818.

15. Konstytutsiia Ukrainy (1996). [Constitution of Ukraine] № 254к/96-ВР. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian].

16. Maksak, H. (2020). The security perception and security policy of Ukraine, 1991–2018. *Defense & Security Analysis*, Vol. 37. No. 1, 53–65. Retrieved from https://doi.org/10.1080/14751798.2020.1831232.

17. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (n.d.). Samity Ukraina – YeS [Ukraine – EU summits]. Retrieved from https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/samiti-ukrayina-yes [in Ukrainian].

18. Mission of Ukraine to the European Union (2021, April 15). Spivrobitnytstvo u voienno-politychnii, viiskovii ta viiskovo-tekhnichnii sferakh [Cooperation in military-political, military and military-technical spheres]. Retrieved from https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/spivpracya-ukrayina-yes-u-sferi-zovnishnoyi-politiki-i-bezpeki/spivpracya-ukrayina-yes-u-ramkah-spilnoyi-politiki-bezpeki-i-oboroni [in Ukrainian].

19. National Platform of the Eastern Partnership Civil Society Forum (n.d.). Pro Skhidne partnerstvo [About the Eastern Partnership]. Retrieved from http://old.eap-csf.org.ua/eastern-partnership/pro-shidne-partnerstvo/ [in Ukrainian].

20. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy (1993). “Pro Osnovni napriamy zovnishnoi polityky Ukrainy” [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine “On the Main Directions of Ukraine’s Foreign Policy”] № 3360-XII. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12 [in Ukrainian].

21. Puls Uhody (n.d.). Napriamky Uhody pro Asotsiatsiiu – prohres vykonannia [Areas of the Association Agreement – progress of implementation]. Retrieved from https://pulse.kmu.gov.ua/ [in Ukrainian].

22. Razumkov Centre (2021a). Partnerstvo Ukraina – YeS u bezpekovii sferi: suchasnyi stan i perspektyvy [Ukraine – EU security partnership: current state and prospects]. Retrieved from https://razumkov.org.ua/uploads/other/БЕЗПЕКОВЕ%20ПАРТНЕРСТВО%20УКРАЇНА-ЄС.pdf [in Ukrainian].

23. Razumkov Centre (2021b). Sektoralna intehratsiia Ukrainy do YeS: peredumovy, perspektyvy, vyklyky [Sectoral integration of Ukraine into the EU: prerequisites, prospects, challenges]. *Natsionalna bezpeka i oborona.* № 1–2 (185–186), Kyiv. Retrieved from https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD185-186_2021_ukr.pdf [in Ukrainian].

24. Razumkov Centre (2022). Ukraina na shliakhu do YeS: realii i perspektyvy [Ukraine on the way to the EU: realities and perspectives]. Natsionalna bezpeka i oborona. № 1–2 (187–188), Kyiv. Retrieved from https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf [in Ukrainian].

25. Reiter, D. (1994). Learning, Realism, and Alliances: The Weight of the Shadow of the Past. *World Politics*, Vol. 46. No. 4, 490–526. Retrieved from https://doi.org/10.2307/2950716.

26. Shvechykova, Y. (2015). Mistse Ukrainy v strukturi yevropeiskoho rehionalnoho kompleksu bezpeky [The place of Ukraine in the structure of the European regional security complex]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn – Actual problems of international relations*, Vol. 126. No. 1, 71–78. Retrieved from http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/2692/2396 [in Ukrainian].

27. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy [National security strategy of Ukraine], 2015, № 287/2015. Retrieved from https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070 [in Ukrainian].

28. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy [National security strategy of Ukraine], 2020, № 392/2020. Retrieved from https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037 [in Ukrainian].

29. Stratehiia voiennoi bezpeky Ukrainy [Military security strategy of Ukraine], 2021, № 121/2021. Retrieved from https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661 [in Ukrainian].

30. Stratehiia zovnishnopolitychnoi diialnosti Ukrainy [Strategy of foreign policy activity of Ukraine], 2021, № 448/2021. Retrieved from https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017 [in Ukrainian].

31. Suprun, V. (2022). Mizhnarodni harantii bezpeky dlia Ukrainy: vid Budapeshtskoho memorandumu do Kyivskoho bezpekovoho dohovoru [International security guarantees for Ukraine: from the Budapest Memorandum to the Kiev Security Compact]. In Makar, V., Shorodok, O., Kudelko, B., Eksman, A., & Rudka V. (Ed.s), *Aktualni problemy zovnishnoi polityky Ukrainy – Actual problems of the foreign policy of Ukraine*, pp. 32–34, 25 November 2022. Chernivtsi: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Retrieved from http://www.interrel.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/08sciencessa [in Ukrainian].

32. Suprun, V. (2023a). Perspektyvy Skhidnoho Partnerstva pislia povnomasshtabnoho vtorhnennia Rosii v Ukrainu: modernizatsiia chy stahnatsiia? [Prospects of the Eastern Partnership after Russia’s full-scale invasion of Ukraine: modernization or stagnation?]. In Malskyi, M., Vovk, R., & Kuchyk O. (Ed. s), *Crisis of the modern international security system: Ukrainian peace formula*, pp. 106–111, 21 April 2023. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. Retrieved from https://www.ispc.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/Conference-proceedings-04-2023.pdf [in Ukrainian].

33. Suprun, V. (2023b). Trójkąt zagrożeń bezpieczeństwa zewnętrznego Ukrainy w okresie prezydentury Wołodymyra Zełenskiego: aspekty militarno-polityczne [The triangle of threats to Ukraine’s external security during the presidency of Volodymyr Zelensky: military-political aspects]. *Odporność społeczeństwa, państwa na zagrożenia hybrydowe – Resilience of society and state to hybrid threats*. Elak, L., Zieliński T., Ciekanowski Z., & Żurawski S. (Ed.s.), pp. 379–398. Warsaw: Publishing House of the Management Academy of Applied Sciences in Warsaw [in Polish].

34. Szeptycki, A. (2015). The European Union in the Mirror of the Ukrainian Crisis (2013–2014). *Stosunki międzynarodowe – International Relations*, Vol. 51. No. 1, 107–125. Retrieved from https://doi.org/10.7366/020909611201507

35. Tomala, M., & Prokop, M. (2021). Zagrożenia militarne i wojenne a bezpieczeństwo gospodarcze państwa. Case study: konflikt zbrojny między Ukrainą a Rosją w 2014 roku [Military and war threats and the economic security of the state. Case study: armed conflict between Ukraine and Russia in 2014]. *Studia*

de Securitate, Vol. 11. No. 2, 40–59. Retrieved from https://studiadesecuritate.uken.krakow.pl/wp-content/uploads/sites/43/2021/12/3_Tomala_Prokop.pdf [in Polish].

36. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand] (2014). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [in Ukrainian].

37. Voienna doktryna Ukrainy [Military doctrine of Ukraine], 2015, № 555/2015. Retrieved from https://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443 [in Ukrainian].

38. Voloshyn, N. (2020, November 11). Ukraina ta oboronni proiekty Yevrosoiuzu: yaki nashi shansy [Ukraine and defense projects of the European Union: what are our chances]. *ArmiiaInform*. Retrieved from https://armyinform.com.ua/2020/11/11/ukrayina-ta-oboronni-proyekty-yevrosoyuzu-yaki-nashi-shansy/ [in Ukrainian].

39. Zakon Ukrainy "Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy" [Law of Ukraine "On National Security of Ukraine"], 2018, № 2469–VIII. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 [in Ukrainian].

40. Zakon Ukrainy "Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy" [Law of Ukraine "On the Basics of National Security of Ukraine"], 2003, № 964–IV. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15 [in Ukrainian].

41. Zięba, R. (2016). Współczesne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego [Contemporary challenges and threats to international security]. *Stosunki międzynarodowe – International Relations*, Vol. 52. No. 3, 9–31. Retrieved from https://doi.org/10.7366/020909613201601 [in Polish].

42. Zięba, R., Bieleń, S., Zając, J., et. al. (2015). *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych [Theories and research approaches in the science of international relations]*. Warszawa : Wydzial Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Retrieved from https://wnpism.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2019/08/Teorie-i-podejscia.pdf [in Polish].

Віталій Супрун. Шлях України до Європейського Союзу: еволюція політики безпеки та оборони в період 2014–2022 років

У цій статті розглядається складна динаміка європейської інтеграції України у сфері безпеки й оборони в умовах російської агресії. Вона заглиблюється у стратегічні зміни України після 2014 року, зумовлені імперативом протидії зовнішнім загрозам і забезпечення національної безпеки. Аналіз підкреслює взаємозв'язок між прагненням України до європейської інтеграції та сек'юритизацією російської загрози, виявляючи узгодження інтересів між Україною та ЄС. У дослідженні акцентується увага на значних кроках України на шляху до євроінтеграції, про що свідчать стратегічні документи та практичне співробітництво в рамках Спільної політики безпеки та оборони і Східного партнерства. Водночас зазначається, що існують проблеми, зокрема недостатня увага до питань безпеки в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, а також зроблено акцент на цивільних аспектах безпеки у двосторонньому співробітництві. Незважаючи на ці перешкоди, стаття наголошує на поглибленні зближення між Україною та ЄС у справах безпеки, сигналізуючи про багатообіцяючий шлях до повної інтеграції у європейський безпековий простір, який залежить від стійкої політичної волі обох сторін.

Ключові слова: *Україна, європейська інтеграція, Європейський Союз, національна безпека, політика безпеки і оборони, зовнішня політика, російська загроза, зовнішня безпека, Спільна політика безпеки та оборони.*

Відомості про автора:

Віталій Супрун – аспірант кафедри політології факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 327.2:342.5
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-3

Владислав Авруцький
ORCID: 0009-0007-2410-9712

ЕВОЛЮЦІЯ РОЗУМІННЯ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ВЛАДНИМИ СТРУКТУРАМИ ДЕРЖАВИ ІЗРАЇЛЬ

Забезпечення широкої міжнародної підтримки української формули миру; об'єднання зусиль держав і їх об'єднань, міжнародних організацій, санкційного тиску на РФ, щоб спонукати її припинити агресію, – ключові завдання широкого дипломатичного фронту, спрямовані на завершення війни. Військова й гуманітарна підтримка багатьох держав світу є істотною для збереження суверенітету й територіальної цілісності нашої держави, які опинилися під загрозою знищення. Вагомою у світовій геополітиці є роль Держави Ізраїль, яка впродовж десятиліть брала участь у декількох війнах і масштабних військових операціях, є важливим партнером для України у сфері торговельно-економічного співробітництва. Ставлення владних структур Держави Ізраїль до збройної агресії РФ проти України зазнало певної еволюції, її підтримка є важливою, а тому дослідження – актуальним. Мета статті – дослідження змісту й еволюції розуміння владними структурами Держави Ізраїль російської агресії проти України. Аналізуються актуальні події періоду повномасштабної війни та їх контекст, потенційний вплив на майбутнє країн. Детальний аналіз висловів офіційних високопосадовців дає змогу краще зрозуміти ставлення, наміри представників Держави Ізраїль щодо України та повномасштабної війни. Стаття написана з використанням методів джерелознавчої евристики, контент-аналізу, аналізу й синтезу висловлювань офіційних представників Держави Ізраїль. Встановлено, що спершу Ізраїль обмежувався незначною гуманітарною допомогою, уникаючи конфлікту та погіршення відносин з РФ через значний вплив російської діаспори та регіональні загрози, які РФ може створити для безпеки Ізраїлю. Акцентується, що після атаки ХАМАСу в жовтні 2023 року Ізраїль почав рішучіше підтримувати Україну, але певною мірою продовжує зберігати обережність. Подальші відносини залежать від тиску Заходу й ослаблення російської присутності на Близькому Сході, а також від рівня загострення іранської проблеми як для Ізраїлю, так і для України.

Ключові слова: *військова допомога, гуманітарна допомога, Ізраїль національна безпека, російська агресія, РФ, санкції, світовий порядок, Україна, українська формула миру.*

Вступ. З моменту початку повномасштабної агресії Російської Федерації проти України у 2022 році світова спільнота зазнала значних змін у сприйнятті цієї війни та реакції на неї. Серед найбільш цікавих і складних випадків є позиція Ізраїлю, країни з унікальним геополітичним положенням та особливими відносинами як з РФ, так і з Україною. Ізраїль, будучи державою з багатою історією військово-політичних конфліктів та дипломатії, стоїть перед викликом балансування між власними національними інтересами й міжнародним тиском.

Ця стаття присвячена аналізу еволюції позиції Ізраїлю щодо російської агресії проти України. Основна увага приділяється реакціям владних структур Ізраїлю, їхнім офіційним заявам і дипломатичним крокам у період з початку повномасштабної збройної агресії РФ до сьогодення. Дослідження ґрунтується на аналізі офіційних заяв, дипломатичних документів, а також експертних оцінок, що дає змогу виявити ключові фактори, які вплинули на формування ізраїльської позиції.

Метою цієї роботи є зрозуміти, як і чому позиція Ізраїлю змінювалася впродовж конфлікту, які чинники визначали ці зміни та які наслідки це може мати для майбутніх міжнародних відносин. Дослідження є важливим для кращого розуміння не лише ізраїльської зовнішньої політики, але й загалом динаміки міжнародних відносин у контексті сучасних глобальних викликів, формування нового світового й регіонального порядку.

Результати й обговорення. З початком повномасштабної війни Ізраїль публічно засудив вторгнення РФ в Україну та поділив західну позицію підтримки України. До прикладу, 24 лютого тогочасний прем'єр-міністр Ізраїлю Нафталі Бенет так прокоментував початок повномасштабної війни: «Наші серця з жителями України». Крім того, Ізраїль офіційно заявив, що підтримує територіальну цілісність України. Пізніше представники Міністерства закордонних справ Ізраїлю також заявили, що не визнаватимуть незаконні референдуми на окупованих територіях України [1].

Утім, Ізраїль не мав наміру протистояти РФ та прагнув зберегти економічні, політичні й інші відносини з державою-агресором. Тож в умовах, коли Ізраїль відмовляється запроваджувати санкції проти РФ чи протистояти політично, а також відмовляється надати допомогу зброєю Україні, обмежуючись гуманітарною допомогою, вважаємо, що Ізраїль поступає вкрай обережно, переважно створює видимість допомоги та підтримки України, яка насправді мінімальна. Отже, говорячи про перші етапи повномасштабної війни, важко сказати, що Ізраїль обрав сторону України чи дійсно підтримував її. Радше своєю пасивністю Ізраїль підігравав агресору.

Важливо розуміти контекст такого підходу в період початку повномасштабної війни:

– вихідців з України (як етнічних євреїв, що народилися в Україні і згодом емігрували в Ізраїль, так і етнічних українців – мешканців Ізраїлю), за даними Посольства України в Державі Ізраїль за приблизними підрахунками до 500 тис. осіб [2]. Водночас серед населення Ізраїлю – велика кількість громадян, які є вихідцями з РФ. Російська діаспора має відчутну кількість громадян в Ізраїлі та хоч і не має вирішального впливу, все ж є групою тиску на уряд;

– РФ має вагомі важелі тиску на Ізраїль. Наприклад, потенційна передача ППО Сирії для збиття ізраїльських літаків та захисту сирійського неба загалом, потенційна підтримка арабських країн новим озброєнням, їх навчання, передача їм військових технологій тощо;

– на той момент Ізраїль не бачив власної вигоди, щоб підтримати Україну під час повномасштабної війни. Тому переважна більшість підтримки Ізраїлю на момент початку широкомасштабного вторгнення очевидно спричинена тиском з боку США й мала гуманітарний характер.

У перший період повномасштабної війни серед ізраїльських політиків був відсутній консенсус щодо України: тоді як одні закликали допомагати Україні та протистояти Росії, інші, як-от Авігдор Ліберман, який є засновником і головою партії «Наш дім Ізраїль» (електорат якої побудований переважно на вихідцях із СРСР) заявив у відповідь на офіційне засудження дій РФ Ізраїлем, що «насамперед треба подбати про ізраїльтян і єврейські громади, а їх в Україні досить багато. Найрозумніше, що ми можемо зробити, це триматися тихо» [3]. Авігдор Ліберман виступав проти прояву активної позиції Ізраїлю щодо дій РФ.

Ізраїль сфокусувався на гуманітарній допомозі, вибравши стратегію максимально обережності, перебуваючи під страхом зіпсувати відносини з РФ. Так, після перших днів повномасштабної війни тогочасний прем'єр-міністр Нафталі Бенет заявляв, що вони «допомагають тихо», тобто без офіційного розголошення деталей. Також він додав, що Ізраїль реагує стримано не тільки для того, щоб дотримуватися своїх інтересів, але й для збереження довіри обох сторін конфлікту за потенціалу Ізраїлю перетворитись у посередника для врегулювання конфлікту [4].

На тиск заходу щодо збільшення допомоги та надання Україні систем ППО тогочасний прем'єр-міністр Ізраїлю Яїр Лапід відповів: «США питали, чому ми не надаємо Україні системи протиповітряної оборони, тому я запитав їх у відповідь, чому ВПС США не бомблять російські сили в Херсоні» [5].

Загалом, хоч Ізраїль і засуджував дії РФ і заявляв, що надсилатиме гуманітарну допомогу в Україну, відносини між Ізраїлем та Україною залишалися напруженими. Ізраїль декілька разів викликав українського посла для засудження висловів і заяв представників України [6].

На момент початку повномасштабного вторгнення РФ Ізраїль мав тісні налагоджені зв'язки як з Україною, так і з РФ. Так, Нафталі Бенет зустрівся з Володимиром Путіним у Росії після початку повномасштабної війни зі спробою врегулювання конфлікту та покращення зв'язків з РФ [7]. Користуючись цим, Ізраїль в особі тогочасного прем'єр-міністра Нафталі Бенета зіграв роль посередника в перемовинах між Україною та РФ [8].

Однак уже на початкових етапах посередництва в перемовинах виникло напруження у відносинах між Україною та Ізраїлем, унаслідок чого Ізраїль офіційно заявив, що «не потерпить подібного відношення з боку України» [9].

Показовий факт: 20 березня 2022 року Президент України Володимир Зеленський виступив перед ізраїльським парламентом із проханням про надання зброї Україні, а також провів паралелі між Ізраїлем та Україною у боротьбі за свободу та безпеку від нацистів і росіян. Однак ізраїльські депутати Кнесету сприйняли цей виступ як пряме звинувачення ізраїльтян за недостатню допомогу Україні. Ба більше, депутат Кнесету Юваль Штайніц заявив, що промова Зеленського «межує із запереченням Голокосту». Оріт Струк, депутатка Кнесету заявила: «Порівняння з нацизмом, вживання фрази "остаточне вирішення", згадка про Бабин Яр – недоречні». Схожим чином висловилися й інші ізраїльські депутати [10].

Ізраїльське суспільство та політичні еліти уважно спостерігали за подіями в Бучі. Яїр Лапід, тогочасний міністр закордонних справ Ізраїлю, засудив різанину в Бучі зі словами «навмисне нанесення шкоди цивільному населенню є військовим злочином» [11].

Неоднозначне ставлення до питання надання Україні зброї періодично проявлялося в Ізраїлі в суперечках щодо необхідності цього або, навпаки, ризикованості такого кроку для Ізраїлю. Наприклад, наприкінці 2022 року тогочасний опозиціонер Беньямін Нетаньягу підтримав ненадання зброї Україні зі словами «наша зброя може опинитися в руках Ірану» [12]. У подальшому це побоювання стане одним із головних аргументів ненадання Україні зброї.

Упродовж 2023 року посадові особи Ізраїлю неодноразово заявляли про необхідність зближення з Україною та просування не тільки гуманітарної, а саме військової допомоги. Голова Комітету закордонних справ і безпеки, депутат Кнесету Йоель Едельштейн наголосив на важливості надання зброї Україні: «Допомога Україні є інтересом нашої національної безпеки у протистоянні Ірану» [13].

Великі надії покладались на візит тогочасного міністра закордонних справ Ізраїлю Елі Коена, який 16 лютого 2023 року підняв прапор Ізраїлю в посольстві в Україні, таким чином відновивши повноцінну роботу дипломатичної місії в м. Києві. Це був перший візит високопоставленого ізраїльського чиновника в Україну з початку повномасштабного вторгнення РФ. Під час зустрічі з Президентом України Володимиром Зеленським лідери обговорили поглиблення двосторонньої співпраці в різних напрямах. Глава держави розповів про українську формулу миру з десяти кроків і запросив Ізраїль узяти участь у її реалізації. У цьому контексті сторони також обговорили підтримку української ініціативи в ООН [14].

Незважаючи на попередні позитивні зміни у відносинах між Ізраїлем та Україною, представники Ізраїлю діяли обережно, зважаючи на реакцію РФ. Тому, крім загальних слів про підтримку та гуманітарну допомогу, більше Україна нічого не отримала. Зокрема, військову допомогу не було узгоджено. Публічно Ізраїль займав обережну, майже нейтральну позицію та не надавав великого значення темі України у своїй політиці й місцевих медіа.

До того ж у червні 2023 року між Україною та Ізраїлем спалахнув найбільший конфлікт за всю історію міждержавних відносин. 25 червня посольство України в Ізраїлі опублікувало заяву, у якій звинуватило уряд Беньямін Нетаньягу в проросійських симпатіях. Посольство розкритикувало відсутність гуманітарної допомоги Україні та назвало «безрезультатним» візит міністра закордонних справ Елі Коена в Україну в лютому 2023 року. Прем'єра Ізраїлю Беньямін Нетаньягу посольство звинуватило у відмові надати Україні оборонну допомогу впродовж повномасштабної війни [15].

7 жовтня 2023 року атака ХАМАСу на Ізраїль пришвидшила зміни у стосунках Ізраїлю з Україною та РФ. Ця атака продемонструвала рівень зближення РФ з Іраном та її проксі. Саме після атаки на Ізраїль у країні почався злам у бік зближення з Україною та розривом зв'язків з РФ. Було відкинуто прагнення Ізраїлю зберегти відносини з обома сторонами, як це було раніше. Як наслідок, Ізраїль почав займати агресивну позицію щодо РФ. Рішуче засуджував і звинувачував країну-агресора на міжнародному рівні. Відтак відносини між ними погіршились [16]. У цей час щодо України з'явилися заяви про розгляд можливості передачі Україні системи раннього ракетного попередження [17].

Із часом продовження операції Ізраїлю в Газі та подальше погіршення відносин з РФ призвело до заяв посла РФ про необхідність запровадження санкцій проти Ізраїлю за те, що Ізраїль не зупинив операцію в Газі, як того вимагала Рада Безпеки ООН [18].

Характеризуючи вплив подій 7 жовтня 2023 року в Ізраїлі та світової реакції на подальший перебіг подій, можна стверджувати про значне покращення відносин між Ізраїлем та Україною, що можна помітити по заяві ізраїльського посла в Україні Міхаеля Бродського, який сказав: «На мою думку, сьогодні Україна є найбільш проізраїльською країною у Європі» [19]. Це було сказано в контексті очікування Ізраїлю, що Україна оголосить ХАМАС і Хезболлу терористичними організаціями, що вказує на покращення розуміння взаємних поглядів між Україною та Ізраїлем, зближення внаслідок спільної боротьби проти тероризму.

Ще одним фактором, який засвідчує зближення Ізраїлю з Україною та бажання Ізраїлю посилювати свій внесок в безпеку України, є те, що Ізраїль вирішив уперше взяти участь в обговоренні української формули миру під час зустрічі радників із питань національної безпеки й зовнішньої політики країн. Про це зазначив посол Ізраїлю в Україні Міхаель Бродський, заявивши, що «на четвертій зустрічі радників з національної безпеки у швейцарському Давосі Ізраїль представляв заступник голови Ради національної безпеки» [20].

Розглядаючи питання санкцій, тогочасний Міністр закордонних справ Ізраїлю Яїр Лапід ще 14 березня 2022 року заявив, що Ізраїль не стане обхідним шляхом санкцій проти Росії та розглядає механізми приєднання до санкцій та їх дотримання [21].

Однак у подальшому санкції не були введені. Посол Ізраїлю в Україні Міхаель Бродський відповів на питання про відсутність санкцій з боку Ізраїлю так: «Почнімо з того, що в історії Ізраїлю не було прецеденту, коли б наша держава накладала односторонні санкції проти якоїсь країни. В ізраїльському законодавстві не передбачено такої можливості. Водночас Ізраїль заявив, що не діятиме в обхід санкцій. Міністерство так і робить: в ізраїльському МЗС створено спеціальний відділ, який відстежує, щоб жодна державна структура Ізраїлю не порушувала обмежувальних заходів. Із приватними компаніями трохи складніше…» Отже, Ізраїль дотримується західних санкцій на державному рівні, однак для приватного сектору обмеження відсутні, а також не були введені внутрішні додаткові санкції з боку Ізраїлю [22].

Щодо Ірану, то між Ізраїлем та Україною відбувається зближення в розумінні, що Іран є спільним ворогом для обох країн, а протистояти Ірану ефективніше разом, у співпраці. Так, глава МЗС Ізраїлю Елі Коен засудив руйнівну діяльність Ірану в Україні та заявив, що «ми стоїмо разом з українцями в заклику покласти край іранському терору, і ми працюватимемо на всіх рівнях і на всіх міжнародних майданчиках, щоб гарантувати безпеку нашого регіону» [23]. Поглиблення розуміння спільності цілей та інтересів щодо Ірану між Україною та Ізраїлем є проявом покращення відносин між країнами, а також засвідчує потенціал у подальшому зближенні між країнами й поглибленні співпраці.

Висновки. Ще з початку повномасштабного вторгнення Ізраїль висловлював свою підтримку України та її героїчного спротиву. Крім того, Ізраїль надсилав гуманітарну допомогу, розглядав можливості постачання інших видів допомоги, як-от різні види зброї. Однак будь-яка підтримка України викликала також опозиційний спротив і побоювання наслідків, що обмежувало реальні її можливості.

Ретроспективно аналізуючи ставлення Ізраїлю до України, можна стверджувати, що Держава Ізраїль переживає повільну, але рішучу його зміну: від нейтралітету до сприйняття як держави-партнера зі спільними інтересами. Регіональні та внутрішні чинники створили умови, у яких Ізраїлю важко та ризиковано проявити рішучу підтримку України у вигляді допомоги зброєю та технологіями або значної фінансової допомоги. Схоже, що ставлення Ізраїлю буде надалі повільно змінюватися на користь України за умови, що РФ та її присутність на Близькому Сході надалі послаблюватиметься, а також тиск Заходу на Ізраїль щодо більшої допомоги Україні посилиться. Інакше Ізраїль надалі буде дотримуватись хоч і більш ворожої позиції щодо РФ, але все ж значної обережності й відсутності значних рішень, як-от відправка зброї чи великих пакетів допомоги. В умовах внутрішніх і локальних загроз у вигляді нападу ХАМАСу, Хезболли й інших іранських проксі ресурси та увага Ізраїлю стають обмеженішими. Ізраїль стає більш залежним від впливу РФ на його ворогів, адже збільшення Росією допомоги ворогам Ізраїлю та присутності на Близькому Сході може значно посилити загрози безпеці Ізраїлю, що є значним ризиком і значно зв'язує руки Ізраїлю.

На початку повномасштабної війни тогочасний ізраїльський опозиціонер Беньямін Нетаньягу прокоментував тему України таким чином: «Треба говорити менше за те, за що не варто говорити, та більше робити та говорити про справжню загрозу для нас – іранську ядерну угоду» [24]. У подальшому Нетаньягу повторно став прем'єр-міністром Ізраїлю і його слова вдало визначили акцент суспільної уваги всередині країни, адже ізраїльське суспільство сконцентрувалося на внутрішніх і регіональних проблемах, а питання України та допомоги їй поступово еволюціонує на фоні та в умовах інших ізраїльських пріоритетів. Повільно, однак усе ж впевнено, ставлення до України змінюється на краще. Безперечно впливають на це й успіхи Збройних Сил України, які зруйнували міф про «непереможність Росії».

Література:

1. רודיש | «הניארקוא יחרזא סע ונביל»: היסור תא הניג אלו – המחלמל הנושארל סחייתה טנב .שולא-זבלא וירוק, רנכייא רמתיא .יח. ynet. URL: https://www.ynet.co.il/news/article/ r1eeaebec (дата звернення: 26.08.2024).
2. Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Ізраїлем [Посольство України в Державі Ізраїль]. URL: https://israel.mfa.gov.ua/ spivrobitnictvo/434-kulyturno-gumanitarne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-izrajilem (дата звернення: 26.08.2024).
3. יבלפמוש הליטא, שקול הרדנסכלא .הניארקואב המחלמה לע ומרביל: «סכח יכה – דומנ ליפורפ לע רומשל». ynet. URL: https://www.ynet.co.il/news/article/s1xlojsxq (дата звернення: 26.08.2024).
4. הניארקוא-היסור תמחלמ לע טנב: «טקשב סיעייסמ ונחנא» | תושדח 13. תשר 13. URL: https://13tv.co.il/item/news/politics/politics/bennet-902901492/ (дата звернення: 26.08.2024).
5. דיפל .ילא-רב יבא: «הרא תא יתלאש המל בסה אל סיציצפמ תא תוחוכה סייסורה וסרחב». *The Marker Online*. URL: https://www.themarker.com/news/politics/2022-10-22/ ty-article/.premium/00000184-012b-dd67-a396-893f1db10000 (дата звернення: 26.08.2024).
6. הנידמה דצל סיבצינ, חזניי הניארקוא רירגש: והכ ילא זוחה רש .נ רדיק. Inn. URL: https://www.inn.co.il/news/605662 (дата звернення: 26.08.2024).
7. יבלח בניע, רנכייא רמתיא .ויטופ סע ותשיגפ לע טנב: «סידדצה ויב תורבדיהב עייסמ, סגב סא יוכיסה סא אל לודג». *ynet*. URL: https://www.ynet.co.il/news/article/bjx11hjmzq (дата звернення: 26.08.2024).
8. רנכייא רמתיא, סרטיור .ויטופ סע חחוש טנב; וילמרקה: «הניארקוא לומ דוותל העיצה לארשי». *ynet*. URL: https://www.ynet.co.il/news/article/bk6uuykxc (дата звернення: 26.08.2024).
9. ויודנרב יקיצ .הרשפ תעצה ריבעמ ויטופו – עיגרהל יקסנלזל תתואמ טנב .תבשה רכיכ. URL: https://www.kikar.co.il/world-news/414125 (дата звернення: 26.08.2024).
10. יקסנלז סואנ רחאל תסנכ ירבח .ע ומרג: «האוש תשחכהב לבוג». *Makorrishon.* URL: https://www.makorrishon.co.il/news/469683/ (дата звернення: 26.08.2024).
11. א רדנב. תוליכר, טרופס, הלכלכ, סויה תושדח, «המחלמ עשפ איה סיחרזאב תנווכמ העיגפ: ה'צובב חבטה תא הניג דיפל». ynet. URL: https://www.maariv.co.il/ news/politics/Article-908798 (дата звернення: 26.08.2024).

12.תוינאריא סיידיל עיגהל לוכי» :הניארקוא שומיח-יא תא חבשמ והינתנ .י לארשי» | תושדח 13. תשר 13. URL: https://13tv.co.il/item/news/politics/state-policy/k7vdi-903297242/ (дата звернення: 26.08.2024).

13.תושדח. וייטשלדא כ«ח :סיוע הניארקואל אוה הניטרסה סרטניאה ימואל-ינוחטיבה ונלש לומ ואריא. *ynet.* URL: https://www.ynet.co.il/news/article/hyoxbczao (дата звернення: 26.08.2024).

14. Президент України провів зустріч із міністром закордонних справ Ізраїлю Елі Коеном [Президент України. Офіційне інтернет-представництво. 16.02.2023]. URL: https://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-proviv-zustrich-iz-ministrom-zakordonnih-81025 (дата звернення: 26.08.2024).

15. Ерман Г. «Терпець увірвався». Чому Україна посварилася з Ізраїлем [BBC Україна. 27.06.2023]. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ c6pd6vwglj2o (дата звернення: 26.08.2024).

16. Manley C. Israel may have just torched its relationship with Russia, promising to supply Ukraine with 'early-warning systems'. *Business Insider*. URL: https://www.businessinsider.com/israel-russia-giving-ukraine-early-warning-systems-2024-3 (дата звернення: 26.08.2024).

17.אנהכ לאירא .ואב ודרא :ם«מיליט דגנ הערתה תכרעמ חותיפב הניארקואל עייסת לארשי» | סויה לארשי .תושדח ,תועד ,תוברת, טרופס ,סלועהו ץראהמ הלכלכ | סויה לארשי. URL: https://www.israelhayom.co.il/news/geopolitics/article/13728386 (дата звернення: 26.08.2024).

18.רנכייא רמתיא .היסור לש אבה דעצהמ תששוח לארשי . ynet. URL: https://www. ynet.co.il/news/article/sysw00nbbr (дата звернення: 26.08.2024).

19.רנכייא רמתיא .הניארקואב לארשי ריגש :הניארקואב לארשי-ורפ יכה הנידמה סויה וז» הפוריאב תילארשי-ורפ יכה הנידמה סויה וז». ynet. URL: https://www.ynet.co.il/judaism/article/rjh9sisf6 (дата звернення: 26.08.2024).

20. Свобода Р. Ізраїль вперше взяв участь в обговоренні української формули миру – посол. Радіо Свобода. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/ news-izrail-ukraina-formula-myru/32776557.html (дата звернення: 26.08.2024).

21. Lapid Y. X.com. X (formerly Twitter). URL: https://twitter.com/ yairlapid/status/1503323644788977664?s=20&t=CL7W4CMGSwlKNxPBuS_mgQ (date of access: 26.08.2024).

22. Шевчук О. Ізраїль пояснив, чому не запроваджує санкції проти Росії. *Korrespondent.* URL: https://ua.korrespondent.net/world/4605195-izrail-poiasnyv-chomu-ne-zaprovadzhuie-sanktsii-proty-rosii (дата звернення: 26.08.2024).

23. Автор невідомий. Іран становить загрозу не лише Україні, а й усій Європі – глава МЗС Ізраїлю. Гордон | Gordon. URL: https://gordonua.com/ukr/ news/politics/iran-stanovit-zagrozu-ne-lishe-ukrajini-a-j-usij-jevropi-glava-mzs-izrajilju-1650725.html (дата звернення: 26.08.2024).

24. תוחפ רבדל» :הניארקואב המחלמל הנושאר תוסחייתהב והינתנ .א ומלק». bhol. URL: https://www.bhol.co.il/news/1349031 (дата звернення: 26.08.2024).

References:

1. Eitam Eichner, Korin Elbaz-Alush. Bennett Addresses the War for the First Time – and Does Not Condemn Russia: "Our Hearts Are with the Citizens of Ukraine" | Live Broadcast. ynet. Retrieved from https://www.ynet.co.il/news/article/ r1eeaebec (accessed: August 26, 2024) [in Hebrew].

2. Cultural and Humanitarian Cooperation Between Ukraine and Israel [Embassy of Ukraine in the State of Israel]. Retrieved from https://israel.mfa.gov.ua/ spivrobitnictvo/434-kulyturno-gumanitarne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-izrajilem (accessed: August 26, 2024) [in Ukrainian].

3. Attila Shomplavi, Alexandra Lukash. Liberman on the War in Ukraine: "The Smartest Move – To Keep a Low Profile." ynet. Retrieved from https://www.ynet.co.il/ news/article/s1xlojsxq (accessed: August 26, 2024) [in Hebrew].

4. Bennett on the Russia-Ukraine War: "We Are Quietly Assisting" | News 13. Channel 13. Retrieved from https://13tv.co.il/item/news/politics/politics/bennet-902901492/ (accessed: August 26, 2024) [in Hebrew].

5. Avi Bar-Eli. Lapid: "I Asked the US Why They Aren't Bombing the Russian Forces in Kherson." TheMarker Online. Retrieved from https://www.themarker.com/ news/politics/2022-10-22/ty-article/. premium/00000184-012b-dd67-a396-893f1db10000 (accessed: August 26, 2024) [in Hebrew].

6. Kedar N. Foreign Minister Eli Cohen: Ukrainian Ambassador to be Reprimanded, Stand with the State. Inn. Retrieved from https://www.inn.co.il/news/605662 (accessed: August 26, 2024) [in Hebrew].

7. Einav Halabi, Eitam Eichner. Bennett on His Meeting with Putin: "Helping Facilitate Dialogue Between the Parties, Even If the Chances Are Not High." ynet. Retrieved from https://www.ynet.co.il/news/article/ bjx11hjmzq (accessed: August 26, 2024) [in Hebrew].

8. Eitam Eichner, Reuters. Bennett Spoke with Putin; Kremlin: “Israel Offered to Mediate with Ukraine.” ynet. Retrieved from https://www.ynet.co.il/news/article/ bk6uuykxc (accessed: August 26, 2024) [in Hebrew].

9. Tziki Brandwein. Bennett Signals Zelensky to Calm Down – and Putin Presents a Compromise Proposal. Kikar HaShabbat. Retrieved from https://www.kikar.co.il/ world-news/414125 (accessed: August 26, 2024) [in Hebrew].

10. German A. Knesset Members After Zelensky’s Speech: “Borders on Holocaust Denial.” Makorrishon. Retrieved from https://www.makorrishon.co.il/news/ 469683/ (accessed: August 26, 2024) [in Hebrew].

11. Bender A. Lapid Condemns the Massacre in Bucha: “Intentional Harm to Civilians is a War Crime.” News of the Day, Economy, Sports, Gossip, Health, Technology | Maariv. Retrieved from https://www.maariv.co.il/news/politics/Article-908798 (accessed: August 26, 2024) [in Hebrew].

12. Israel Y. Netanyahu Praises Ukraine’s Non-Arming: “It Could End Up in Iranian Hands” | News 13. Channel 13. Retrieved from https://13tv.co.il/item/news/politics/ state-policy/k7vdi-903297242/ (accessed: August 26, 2024) [in Hebrew].

13. News. MK Edelstein: Aid to Ukraine is Our Security-National Interest Against Iran. ynet. Retrieved from https://www.ynet.co.il/news/article/hyoxbczao (accessed: August 26, 2024) [in Hebrew].

14. Prezydent Ukrainy proviv zustrich iz ministrom zakordonnykh sprav Izrailiu Eli Koenom [President of Ukraine Held a Meeting with the Israeli Foreign Minister Eli Cohen. President of Ukraine. Official Internet Representation. February 16, 2023]Retrieved from https://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-proviv-zustrich-iz-ministrom-zakordonnih-81025 (accessed: August 26, 2024) [in Ukrainian].

15. Erman G. “The Patience Has Worn Thin.” Why Ukraine Fell Out with Israel [BBC Ukraine. June 27, 2023]. Retrieved from https://www.bbc.com/ukrainian/ articles/ c6pd6vwglj2o (accessed: August 26, 2024) [in Ukrainian].

16. Manley C. Israel May Have Just Torched Its Relationship with Russia, Promising to Supply Ukraine with ‘Early-Warning Systems’. Business Insider. URL: https://www.businessinsider.com/israel-russia-giving-ukraine-early-warning-systems-2024-3 (accessed: August 26, 2024) [in English].

17. Ariel Kahana. Erdan at the UN: “Israel Will Assist Ukraine in Developing a Missile Warning System” | Israel Hayom. News, Opinions, Culture, Sports, Economy from Israel and Around the World | Israel Hayom. Retrieved from https://www.israelhayom.co.il/news/geopolitics/article/13728386 (accessed: August 26, 2024) [in Hebrew].

18. Eitam Eichner. Israel Fears Russia’s Next Move. ynet. Retrieved from https://www.ynet.co.il/news/article/sysw00nbbr (accessed: August 26, 2024) [in Hebrew].

19. Eitam Eichner. Israeli Ambassador to Ukraine: “Today, It Is the Most Pro-Israel Country in Europe.” ynet. URL: https://www.ynet.co.il /judaism/article/rjh9sisf6 (accessed: August 26, 2024) [in Hebrew].

20. Svoboda R. Israel Participated in the Discussion of the Ukrainian Peace Formula for the First Time – Ambassador. Radio Svoboda. Retrieved from https://www. radiosvoboda.org/a/news-izrail-ukraina-formula-myru/32776557.html (accessed: August 26, 2024) [in Ukrainian].

21. Lapid Y. X.com. X (formerly Twitter). Retrieved from https://twitter.com/ yairlapid/status/1503323644788977664?s=20&t=CL7W4CMGSwlKNxPBuS_mgQ (accessed: August 26, 2024) [in English].

22. Shevchuk O. Israel Explained Why It Does Not Impose Sanctions on Russia. korrespondent. Retrieved from https://ua.korrespondent.net/world/4605195-izrail-poiasnyv-chomu-ne-zaprovadzhuie-sanktsii-proty-rosii (accessed: August 26, 2024) [in Ukrainian].

23. Author Unknown. Iran Poses a Threat Not Only to Ukraine but to All of Europe – Israeli Foreign Minister. Gordon. Retrieved from https://gordonua.com/ukr/ news/politics/iran-stanovit-zagrozu-ne-lishe-ukrajini-a-j-usij-jevropi-glava-mzs-izrajilju-1650725.html (accessed: August 26, 2024) [in Ukrainian].

24. Kalman A. Netanyahu’s First Response to the War in Ukraine: “Speak Less.” bhol. Retrieved from https://www.bhol.co.il/news/1349031 (accessed: August 26, 2024) [in Hebrew].

Vladyslav Avrutskyi. The evolution of the Israeli government's understanding of Russian aggression against Ukraine

Ensuring broad international support for the Ukrainian peace formula; uniting the efforts of states and their associations, international organizations, and sanctions pressure on Russia to make it stop its aggression are key tasks of a broad diplomatic front aimed at ending the war. Military and humanitarian support from many countries is essential for preserving the sovereignty and territorial integrity of our country, which are under threat of destruction. The role of the State of Israel in global geopolitics is significant, as it has participated in several wars and large-scale military operations over the decades and is an important partner for Ukraine in trade and economic cooperation. The attitude of the authorities of the State of Israel to the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine has undergone a certain evolution, and its support is important, and therefore the study is relevant. The purpose of the article is to study the content and evolution of the understanding of the Russian aggression against Ukraine by the authorities of the State of Israel. The author analyzes the current events of the period of full-scale war and their context, as well as the potential impact on the future of the countries. A detailed analysis of the statements of official high-ranking officials allows us to better understand the attitude and intentions of the representatives of the State of Israel towards Ukraine and the full-scale war. The article is written using the methods of source research heuristics, content analysis, analysis and synthesis of statements by official representatives of the State of Israel. It is established that at first Israel was limited to minor humanitarian aid, avoiding conflict and deterioration of relations with Russia due to the significant influence of the Russian diaspora and regional threats that Russia could pose to Israel's security. It is emphasized that after the Hamas attack in October 2023, Israel began to support Ukraine more decisively, but to some extent continues to be cautious. Further relations depend on Western pressure and the weakening of Russia's presence in the Middle East, as well as on the level of aggravation of the Iranian problem for both Israel and Ukraine.

Key words: *military aid, humanitarian aid, Israel national security, Russian aggression, Russia, sanctions, world order, Ukraine, Ukrainian formula for peace.*

Відомості про автора:

Владислав Авруцький – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів факультету історії, політології, міжнародних відносин,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 323 (571+470+477)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-4

Олександр Алєксєйченко
ORCID: 0000-0002-2325-1289

ВІЙНИ РФ В ГРУЗІЇ ТА УКРАЇНІ ТА ЇХ НАСЛІДКИ ДЛЯ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ

У статті, предметом якої є війни Росії в Грузії у 2008 р. і в Україні (з 2014 року), автор аргументовано доводить, що згідно з нормами міжнародного права дії Росії проти суверенних держав мають бути віднесені до категорії агресії. Отже, агресивна політика Росії є результатом її повернення на авторитарний шлях розвитку й імперську політику минулого. Особливу увагу слід приділити політиці Росії в галузі управління конфліктами низької інтенсивності на пострадянському просторі, де вона бере участь і як конфліктуюча сторона, і як посередник. Унаслідок військової агресії Росії проти Грузії та України Кремль фактично окупував території Південної Осетії, Абхазії, Криму й частину Донецької та Луганської областей. Асиметрія потенціалів між Росією, з одного боку, та Грузією та Україною, з іншого, не дає змогу останнім самостійно протистояти російській агресії та окупації. Тому дипломатична, юридична, економічна й військова підтримка Грузії та України з боку міжнародного співтовариства щодо дотримання норм міжнародного права, принципів суверенітету, територіальної цілісності та права на самооборону є дуже важливою та необхідною.

Ключові слова: *російська збройна агресія, пострадянський простір, окупація, анексія, санкції, міжнародне співтовариство.*

Вступ. Актуальність і практична значимість теми впливу новітніх російських війн проти Грузії та України на міжнародну систему в глобальному й регіональному вимірах не викликає сумнівів, оскільки наразі все більше уваги світової спільноти привертають країни пострадянського простору. Це підтверджується й тією обставиною, що путінська Росія прагне відновити свій контроль над пострадянськими державами під претекстом повернення світового співтовариства до такого звичного для російського істеблішменту протистояння з колективним Заходом доби Холодної війни.

Тема утримання країн пострадянського простору в геополітичному полі російського впливу досить докладно висвітлена українськими [1–8] і зарубіжними дослідниками [1; 9–10], однак загроза російського постімперського реваншу змушує щораз ретельніше аналізувати причини й наслідки російської збройної агресії проти Грузії і України задля вироблення протидії експансіоністському зовнішньополітичному курсу Кремля.

Російсько-грузинська війна 2008 року: причини й наслідки. Отже, у ніч на 8 серпня 2008 р. офіційний Тбілісі розпочав військову операцію з «наведення конституційного ладу» в бунтівному Цхінвальському регіоні, більш знаному у світі як Південна Осетія. У відповідь на це війська північної сусідки Грузії – Російської Федерації – розпочали контроперацію з «примушування Грузії до миру» під приводом захисту співвітчизників – військових російського миротворчого батальйону, дислокованого в зоні грузинсько-осетинського конфлікту з 1992 р., а також осетинців, що отримали російське громадянство (їх чисельність, за неофіційними даними, становить понад 90 % населення Цхінвальського регіону). Якими є причини грузинсько-осетинського протистояння і чому на територію незалежної Грузії, суверенітет і кордони якої 1991 р. Росія визнала, увійшли її війська? Відповісти на ці питання слід хоча б тому, що

на прикладі Цхінвальського регіону офіційний Кремль вивчає реакцію світової спільноти на спроби Росії повернути свій колишній вплив у світі, відродження якого розпочато з невеликої переможної війни в маленькій Грузії.

Причини грузинсько-осетинського протистояння, втім, як і походження більшості міжетнічних конфліктів на пострадянському просторі, слід шукати не в площині міжнаціональної ворожнечі двох народів, а передусім у тому історичному періоді, коли російський більшовизм – імперський спадкоємець російського царизму – вогнем і мечем накидав народам колишніх національних окраїн Російської імперії (усупереч їх бажанню) радянську форму влади, під якою приховувалася диктатура більшовицької партії. Діючи за принципом «поділяй і володарюй!», цілісні в минулому етноси розподілялися між кількома національно-державними формуваннями. Така доля спіткала й осетин – північнокавказький народ, що волею історичних обставин ще від часу монгольської навали в першій половині XIII ст. був поділений на три субетноси: дигорців, іронців і кударців. Витіснені з історичних місць свого розселення на південь від р. Дон, осетинці опинилися на території сучасних Кабардино-Балкарської та Північно-Осетинської республік Російської Федерації і Цхінвальського регіону Грузії. Дигорці потрапили під вплив кабардинців, іронці сформували сучасну Північну Осетію, а кударці, що переселилися на південні схили Головного Кавказького хребта, стали кріпаками грузинських князів Ериставі і Мачабелі (прізвище останніх покладене в основу грузинської назви території, заселеної переважно осетинами, – Самачабло, що перекладається як «земля Мачабелі»).

Топонім «Південна Осетія» для означення гірських районів грузинських історико-географічних областей Картлі, Рачі й Імереті вперше використала на початку XIX ст. окупаційна військова адміністрація Російської імперії, сформована в Східній Грузії після анулювання 1801 р. Росією Георгіївського трактату 1783 р., що передбачав російський протекторат над східною частиною Грузії. Після утворення на цій території у 1843 р. Тифліської губернії, до складу якої увійшла й грузинська історична область Шида-Картлі, російська влада створила Осетинський округ, який, щоправда, у 1859 р. був ліквідований і приєднаний до Горійського повіту Грузії.

Після жовтневого (1917 р.) більшовицького перевороту в Росії контроль над територією сучасної Південної Осетії встановила Грузинська демократична республіка. У 1918–1920 рр. у Південній Осетії спалахнуло три інспіровані більшовиками антиурядові повстання, метою яких було встановлення радянської влади і приєднання регіону до РСФРР. Своєрідним сигналом до останнього з повстань стало рішення Кавказького крайкому РКП(б) від 23 березня 1920 р. проголосити радянську владу в Південній Осетії та утворити Південно-осетинський революційний комітет (ревком). Для організації повстання ревком отримав від Кремля 100 тис. рублів.

6 травня 1920 р. Південно-осетинський ревком прийняв рішення проголосити радянську владу в Рокському районі, перекрити ущелину, оборонятися від «ворогів трудящого народу» й приєднатися до РСФРР, «про що сповістити Москву і демократичну Грузію».

Легітимна влада демократичної Грузії, що відрядила в бунтівний регіон свої війська, 17 травня отримала від російського наркома закордонних справ Г. Чичеріна ноту такого змісту: «До Південної Осетії, де проголошено Радянську Республіку, направлені для знищення такої влади грузинські війська. Ми наполягаємо, якщо це достовірно, відкликати свої війська з Осетії, позаяк вважаємо, що Осетія повинна мати у себе ту владу, яку вона хоче». У відповідь на це уряд Грузинської держави висловився в тому дусі, що в Грузії немає Південної Осетії.

6 червня 1920 р. південно-осетинські повстанці й сформована в Радянській Росії так звана південно-осетинська бригада здолали перевал і поблизу м. Джава завдали поразки грузинським військам, наступного дня більшовицькі війська здобули Цхінвалі, а 8 червня Південно-осетинський ревком проголосив радянську владу на підконтрольній території. Проіснувала вона до липня 1920 р., коли грузинські війська звільнили окуповану більшовиками територію.

Невдовзі пробільшовицька орієнтація осетинських провідників в Грузії отримала належну сатисфакцію: після повалення Червоною армією влади Грузинської демократичної республіки в лютому 1921 р. більшовицьке керівництво включило до штучно скроєної «Південної Осетії» не лише гірську частину Головного Кавказького хребта, а й його передгір'я та низовину, заселені переважно грузинським населенням, у тому числі міста Цхінвалі, Алагорі, Джаву. Попри спротив населення Цхінвалі, проголошеного в грудні 1921 р. «адміністративним центром Осетії», включенню Цхінвальського району до складу конструйованої більшовиками «Осетинської автономії», остання все ж була створена 20 квітня 1922 р. під назвою «Південно-осетинська автономна область», що увійшла до складу Грузинської РСР. Таким чином, знехтувавши історичними реаліями, більшовики свідомо заклали підвалини майбутнього грузинсько-осетинського протистояння.

«Міна сповільненої дії» спрацювала в останні роки існування СРСР. Втративши здатність контролювати ситуацію в союзних республіках, Кремль свідомо провокував міжетнічні конфлікти на підвладних територіях задля того, щоб геополітично впливати на них, мати можливість тримати на цих територіях війська у вигляді миротворчих сил, мати «больові точки» в новостворених країнах, на які можна тиснути, і вони вже рефлекторно реагуватимуть таким чином, як потрібно тому, хто тисне. Однією з таких «больових точок» стала Південна Осетія.

Грузинсько-осетинський конфлікт у добу розпаду СРСР був спровокований рішенням Південно-осетинської обласної ради про перетворення її на автономну республіку у складі Грузії 10 листопада 1989 р. Наступного дня грузинський парламент скасував це рішення, а 23 листопада 1989 р. близько 20 тис. громадян Грузії здійснили марш до адміністративного центру автономної області м. Цхінвалі, організований лідером національно-патріотичних сил Звіадом Гамсахурдіа і першим секретарем ЦК Компартії Грузії Гіві Гумбарідзе для «захисту грузинського населення» автономії. Учасників маршу не пустили до міста підрозділи внутрішніх військ МВС СРСР, але кров усе ж пролилася.

Восени 1990 р. Південно-Осетинська обласна рада, спираючись на закон СРСР від 26 квітня 1990 р., що передбачав розширення повноважень радянських автономій, проголосила область Південно-Осетинською Радянською Демократичною Республікою і звернулася до Москви з проханням про визнання її незалежним від Грузії суб'єктом радянської федерації. У відповідь на це офіційний Тбілісі в грудні 1990 р. ліквідував Південно-Осетинську АО й розпочав блокаду регіону, що тривала до липня 1992 р.

Економічна блокада супроводжувалася військовим протистоянням сторін конфлікту, особливо запеклим воно стало після того, як за результатами референдуму, проведеного південно-осетинським керівництвом 19 січня 1992 р., 90 % його учасників висловилися за приєднання регіону до Росії. Бойові дії, що тривали (з перервами) до липня 1992 р., були припинені за посередництва Росії, яка розмістила на території Південної Осетії свої миротворчі сили. Наслідки грузинсько-осетинського конфлікту 1992 р. трагічні: 93 спалені села, понад тисячу убитих, від 40 до 100 тис. біженців.

Протягом часу, що минув після грузинсько-осетинського конфлікту 1992 р., Росія послідовно озброювала й зміцнювала південно-осетинський сепаратистський режим, роблячи відверту ставку на відокремлення цього регіону. Очевидно те, що Росія використовує малі народи та їхні певні бажання у своїх цілях. З 1991 р. війська РФ вступили на територію Грузинської Республіки, суверенітет і кордони якої офіційно визнала раніше. Але сьогоднішні події мають абсолютно нову якість. У зв'язку із цим аналітики зазначають, що Росія, відчуваючи свою нову потужність, фактично хоче переграти ті результати, ту систему, яка склалася протягом останнього часу.

У цьому контексті слід розглядати й російсько-грузинську війну 8–12 серпня 2008 р. Чому саме Грузія і Росія? Чому саме у Грузії локалізувалася така ситуація і напруження вилилося

у військове протистояння? Відповідь треба шукати в певній диференціації пострадянського простору після Революції троянд у Грузії, Помаранчевої революції в Україні та формування постреволюційних режимів. Відносини пострадянських країн з РФ засвідчили, що Росія ніколи не погодиться на те, щоб на колишньому імперському просторі формувалися держави з відмінними від російської політичними моделями й геополітичними орієнтаціями. Увесь сенс так званого цивілізованого розпаду Радянського Союзу в іінтерпретації Кремля полягав у тому, що колишні союзні республіки одержують умовну державність, умовний суверенітет і не обиратимуть інші системи безпеки й геополітичні орієнтації, аніж російські. На це погодилася тоді й російська еліта, й пострадянські еліти національних республік, які потім утворили нові незалежні держави.

Революція троянд 2003 р. у Грузії і Помаранчева революція 2004 р. в Україні спричинили розірвання цього консенсусу, досягнутого лідерами колишніх радянських республік у грудні 1991 р. І в Грузії, і в Україні почали формуватися державні системи, зорієнтовані на європейські принципи, а керівництво цих країн стало декларувати геополітичні орієнтації, пов'язані із системами колективної безпеки, створені країнами Заходу. Із цим не могла змирится новоімперська Росія.

Оце і є фундаментальне підґрунтя конфлікту. Грузія хоче перейти від стану асиметричної федерації, якою вона стала на початку 20-х рр. ХХ ст., до консолідованої інтегрованої нації, територіально цілісної держави. Цього, однак, не бажає Росія, яка розуміє, що формування консолідованих націй і держав на постімперському просторі розмиває його, формує нові регіональні конфігурації, і, головне, що РФ ризикує втратити вплив на пострадянському просторі, який вона традиційно вважає зоною свого впливу.

Таким чином, курсу Грузії на інтеграцію до євроатлантичних структур, заважає «імперська територіальна спадщина», створюючи різного роду проблеми. Виникає проблема кордонів, оскільки, коли 1991 р. було підписано Біловезькі угоди, кордони між новими незалежними державами розглядались як умовні. А сьогодні, коли йдеться про нову систему колективної безпеки, проблема територіальності та кордонів набуває серйозного геополітичного значення. Очевидно, що Росія так просто не здасть ці кордони, тому вона визнала 26 серпня 2008 р. незалежність Абхазії та Південної Осетії, щоб відірвати ці території від Грузії.

Основою небезпеки, яка вже сьогодні походить із Росії, є не лише допомога російськомовним або російськоорієнтованим громадам на території Грузії, а й підтримка російських національних рухів на інших територіях, які межують із Росією. До речі, у цьому конфлікті була використана ідеологія і технологія так званого нового російського іредентизму, в основі якого ідея реінтеграції пострадянського простору. Адже Росія, коли вводила свої війська на територію незалежної Грузії, моральною і правовою легітимацією цього проголосила допомогу своїм співвітчизникам, які потерпають від конфлікту між Грузією і Південною Осетією.

П'ятиденна російсько-грузинська війна в Південній Осетії також показала, що офіційний Кремль, скориставшись визнанням незалежності Косова державами Заходу, розпочав матеріалізацію доктрини В. Путіна, в основі якої повернення Росії статусу одного із світових лідерів. Саме Косово стало тим прецедентом, який використовується сьогодні російським керівництвом для того, щоб на євразійському просторі утвердити нову модель скасування низки міжнародних домовленостей.

Визнання незалежності Абхазії та Північної Осетії Росією фактично руйнує Гельсінкські домовленості, в основі яких – визнання непорушності кордонів у Європі. Свідченням цього є відома позиція ОБСЄ – інституції, створеної під час Гельсінкського процесу, – згідно з якою винними в російсько-грузинському протистоянні в Південній Осетії визнано обидві сторони. Це означає, що вкотре перемогла Realpolitik, її жертвою цього разу стало не лише брутальне порушення Гельсінкських домовленостей загалом, а й державного суверенітету

й територіальної цілісності Республіки Грузія зокрема. Російсько-грузинський збройний конфлікт також означає кінець СНД, позаяк відбулася перша війна між двома країнами Співдружності, що поставила, по суті, крапку в дискусії про доцільність існування цієї міждержавної організації, неефективність діяльності якої стала вже давно очевидною.

Аналіз причин російсько-грузинської війни 2008 року вкотре підтвердив аксіоматичне твердження, що міжетнічні конфлікти часто провокуються саме зовнішніми силами імперського зразка й набувають неабияких масштабів внаслідок їхнього втручання в локальні суперечки. Ці сили мають власні інтереси й зацікавлені в поглибленні конфліктних ситуацій за схемою «розділяй та володарюй!». Улагодження спонтанних міжетнічних суперечок безболісніше за умов відповідної роботи міжнародних механізмів безпеки і взаємної толерантності сторін. Домінування в регіоні лише однієї держави може лише провокувати різні конфлікти, тоді як справжня стабільність формується радше в ситуації балансу різних геополітичних сил.

Агресивна політика РФ на пострадянському просторі та її наслідки. Головною причиною зовнішньополітичної експансії Росії стало небажання й нездатність її керівництва жити у світі, у якому відсутній поділ на «історичні» й «неісторичні» народи, суб'єкти й об'єкти міжнародних відносин тощо. Опинившись у когорті другорядних акторів міжнародної політики на початку 1990-х рр., російська політична еліта прагнула реваншу. Його уособленням став вихованець радянського КГБ, чинний президент Росії В. Путін. За його керівництва Росія не лише зміцнила свій вплив (військовий, політичний, економічний, інформаційний) у самопроголошених «державах» на пострадянському просторі, але й вдалася до руйнації світових правил гри, зафіксованих у Статуті ООН, Гельсінкському акті, інших міжнародних документах, розв'язавши у 2008 році війну в Грузії і здійснивши у 2014 році анексію українського Криму та розпочавши збройну агресію на сході України.

Вкидаючи у світовий інформаційний простір дезінформацію про те, що лише завдяки російським більшовикам на політичній карті світу постали такі держави, як Грузія, Україна, Молдова тощо, Кремль умисно ігнорує тисячолітні державотворчі традиції народів колишнього СРСР, користаючись банальним незнанням історії цих народів пересічними громадянами «цивілізованих» країн і російським та «російськомовним» населенням нових незалежних держав. Мета цих інсинуацій – реалізація проєкту з відтворення Російської імперії. Задля цього Кремль охоче використовує «п'яту колону» – російське або зрусифіковане місцеве населення колишніх республік СРСР, потенціал, що дістався йому як спадок асиміляційної політики російської і радянської імперій. Якщо кількість росіян і російськомовних є недостатньою для підживлення сепаратистських настроїв в країні, що прагне вийти з-під впливу Росії, інструментом впливу стає інститут російського громадянства, яке надається всім охочим «насолити» своїй історичній батьківщині, як це мало місце в Абхазії та Цхінвальському регіоні Грузії, молдавському Придністров'ї, українському Криму. Натомість корінний етнос примусово витісняється з історичної батьківщини, а кремлівська пропагандистська машина поширює дезінформацію про усілякі «Новоросії», «Кримнаші» тощо, які буцімто ніколи не входили до складу сучасних Грузії, України і т. д., тож мають бути повернені Росії.

Якщо вищезазначені аргументи не спрацьовують, Росія вдається до крайнього засобу – військової інтервенції. Так, Придністровський регіон Молдови був відторгнутий від офіційного Кишинева внаслідок прямої участі на боці тираспольських сепаратистів військових 14-ї армії РФ генерала О. Лебедя, котрий під час гострої фази конфлікту в червні 1992 року заявив молдовській владі: «Якщо вони не припинять, то він буде снідати в Придністров'ї, обідати в Кишиневі, а вечеряти в Бухаресті» [11]. За прямого втручання російських військових підрозділів, дислокованих в Грузії, остання в 1992–93 роках втратила контроль над своїми автономіями в Абхазії та Південній Осетії.

Для дестабілізації ситуації в Україні російська влада вдалася до використання засобів, апробованих сталінським режимом для окупації країн Центрально-Східної Європи після Другої світової війни. Технологія, що наразі отримала назву «гібридної» війни й була використана Росією для окупації частини українського Донбасу, фактично копіює дії СРСР у Центрально-Східній Європі в другій половині 1940-х років. На цьому, зокрема, наголошує відома західна дослідниця радянського тоталітаризму Енн Епплбом: «У мене було дуже дивне відчуття.. коли я спостерігала за окупацією східної України. Я побачила, як це було: вони висилали передові загони… російських офіцерів спецслужб до різних місць. Там вони роздавали зброю, намагалися завербувати чи навернути до своєї справи кримінальних злочинців чи інші групи незадоволених, вони негайно зайнялися побудовою ідеології псевдодержави, і це було практично так само, як поводилося НКВС у Польщі в 1945 році» [12]. Ця подібність ніскільки не дивує Е. Епплбом, адже «йдеться не стільки про історичні паралелі, скільки про історичну тяглість, спадкоємність між радянськими і нинішніми російськими спецслужбами», – резюмує дослідниця [12].

Те, що для західних дослідників стає відкриттям, для українських істориків, що фахово досліджують специфіку «утвердження» радянської влади в Україні й інших колишніх республіках СРСР у 1917–21 рр., окупація Росією Абхазії, Південної Осетії та частини українського Донбасу надто вже нагадує аналогічні дії російських більшовиків у зазначений період. Не маючи змоги опанувати Україну й інші національні окраїни колишньої Російської імперії, спираючись на підтримку широких верств населення, російські більшовики інспірували повстання місцевих комуністів, освячене рішеннями нелегітимних органів «народної» влади, й надсилали на допомогу «повстанцям» загони Червоної армії, слідом за якими прибували маріонеткові «національні» уряди, сформовані комуністичним Кремлем. У такий спосіб радянська Росія ліквідувала незалежну державність посталих у горнилі Першої світової війни України, Грузії, Вірменії, Азербайджану, Білорусі тощо.

Цей історичний екскурс дає нам підстави вважати, що природа і суть російського імперіалізму лишились незмінними. Як і майже 100 років тому, війна Росії проти України, на думку українського конфліктолога Г. Перепелиці, ведеться «у формі воєнної окупації (Криму. – Авт.), а потім… її завданням стало здійснення фактичної воєнної інтервенції на територію Донбасу» [13].

Звісно, не в усьому, що стосується тактики поширення свого впливу, Росія повторюється. Так, наприклад, суто російським винаходом постбіполярної доби історії стала практика надання миротворчих послуг сторонам конфлікту країною – фактичним ініціатором і учасником конфлікту, під виглядом уведення в зону конфлікту миротворчого контингенту. Присутність миротворчих сил РФ у зоні конфліктів лише посприяла «заморожуванню» на невизначений період ситуації в Придністров'ї, Нагірному Карабасі, грузинських автономіях в Абхазії та Південній Осетії.

Доповнює новітній арсенал засобів російського впливу в зоні «заморожених» конфліктів практика нав'язування сторонам протистояння послуг дипломатичного посередництва Кремля. «Досвід» російського посередництва у форматі «5 + 2» у Придністров'ї або співголовування Росії у роботі Мінської групи з урегулювання конфлікту в Нагірному Карабасі, наслідком чого стали імітація активних дій або умисне гальмування переговорного процесу, що завело переговори у глухий кут, переконує нас у справжніх намірах Кремля. Вони ж, як відомо, полягають у збереженні свого впливу й недопущенні приєднання до європейської спільноти народів колишніх радянських республік. Успішні проєвропейські Україна, Молдова, Грузія – смертельна загроза не лише одноосібній владі Путіна в Росії, але і його колегам з «клубу авторитарних лідерів» на пострадянському просторі: Лукашенка в Білорусі, Бердимухаммедова в Туркменістані тощо. Адже саме вони консервують політичну й економічну відсталість своїх країн і відтерміновують на невизначений час ліквідацію рудиментів радянського тоталітаризму. Відмова від цього спадку, як показує досвід Польщі, Чехії, Словаччини, країн Балтії, є ключем до економічного процвітання, демократії та створення спільного євроатлантичного простору безпеки.

Висновки. Дослідження політики РФ на пострадянському просторі після колапсу СРСР у 1991 році дає можливість визначити основні її періоди та дійти висновку, що до неоімперської політики Росія повернулася з 2004 року, «здійснюючи спочатку агресивну політику soft power і smart power, що 2008 р. трансформувалася в жорстку політику hard power.

Особливий наголос слід зробити на використанні владою РФ політики щодо управління конфліктами низької інтенсивності на пострадянському просторі – стратегії, апробованої ще керівництвом СРСР в останні роки його існування. Тоді, прагнучи зберегти союзну державу, Москва проводила так звану політику контррегіонів, базовану на підтримці в союзних республіках сепаратизму й територіальних претензій між суб'єктами, формуванні нових автономних республік і областей, незалежних від республіканського центру. Такі дії союзний Центр застосував щодо Молдови (Придністров'я), Грузії (Абхазія, Південна Осетія, Аджарія) і України (Крим, Донбас, Закарпаття). Діючи в такий спосіб, Росія намагалася «заморозити» конфлікти, щоб отримати важелі впливу на політику країн колишнього СРСР. Застосовуючи набутий у той час досвід, Москва всіляко сприяла створенню передумов для сепарації означених регіонів зі складу Молдови, Грузії і України відповідно.

Ще однією вагомою підставою для втручання Москви у внутрішні справи пострадянських суверенних держав став проголошений керівництвом Грузії та України зовнішньополітичний курс на інтеграцію до європейських і євроатлантичних структур, що апріорі було несумісним із прагненням Москви отримати на пострадянському просторі слабкі авторитарні політичні режими, що покірно йтимуть у фарватері політики Росії.

Саме політика зближення Грузії і України із Заходом стала вирішальним чинником у розв'язанні агресії Росії проти Грузії у 2008-му і України у 2014 році. Ба більше, у 2008 р. Росія фактично нанесла «превентивний удар» по НАТО в Грузії.

Також ми можемо констатувати, що, реалізуючи політику «контррегіонів» на пострадянському просторі, Росія «навчилася створювати й керувати так званими зонами нестабільності, використовуючи для цього такі методи, як корупція, олігархічні зв'язки, агентура, затягування процесу делімітації і демаркації кордону з країнами Співдружності, інструментальне використання російськомовного населення цих держав і надання російського громадянства мешканцям конфліктних регіонів (Придністров'я, Абхазії, Південної Осетії, Криму і Донбасу».

Прагнучи спрогнозувати майбутнє конфліктів на теренах Грузії і України, зауважимо, що асиметрія потенціалів Росії, з одного боку, Грузії і України, з іншого, не дає змоги цим двом країнам самостійно протидіяти російським агресії і окупації. Отже, дипломатична, юридична, економічна й військова підтримка міжнародного співтовариства країнам – жертвам агресії є неодмінною передумовою забезпечення територіальної цілісності України та Грузії.

А ще влада в Грузії та в Україні має переосмислити нещодавній військовий успіх Азербайджану – країни, що попри застереження світової спільноти щодо неминучої поразки у відкритому протистоянні з російським сателітом Вірменією, не лише повертає суверенітет над практично всіма тимчасово окупованими впродовж майже 30 років державними територіями, але й показує приклад Грузії та Україні. Приклад можливості перемоги над російською збройною за умови, коли влада держави спирається на боєздатне військо, консолідоване спільною національною ідеєю суспільство та впливових міжнародних партнерів.

Література:

1. Гібридна війна Росії проти України після Революції гідності : монографія (2018). Київ. Ніка-Центр. 280 с.

2. Головченко В., Дорошко М. (2016). «Гібридна війна» Росії проти України: історико-політичне дослідження. Монографія. Київ : Ніка-Центр. 184 с.

3. Горбулін В. П. (2014). «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Стратегічні пріоритети.* Видавництво : НІСД. № 4 (33). С. 5–12.

4. Дорошко М. С. (2008). Російсько-грузинське протистояння в Південній Осетії: історичні передумови й сучасні реалії. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць.* Вип. 81. Ч. 2. С. 20–23.

5. Дорошко М. (2018). Неоголошені війни Росії проти України у XX – на початку XXI ст.: причини і наслідки. Київ : Ніка-Центр. 192 с.

6. Перепелиця Г. М. (2003). Конфлікти в посткомуністичній Європі : монографія. Київ : НІСД. 432 с.

7. Перепелиця Г. М. (2017). Україна – Росія. Війна в умовах співіснування. Київ : Видавничий дім «Стилос». 880 с.

8. Шелест Г. В. (2009). Російсько-грузинський конфлікт і його наслідки для енергетики та безпеки в Чорноморсько-Каспійському регіоні. *Central Asia and the Caucasus. Journal of Social and Political Studies. Sweden.* № 4–5. С. 58–59.

9. Herzig E. (1999). The new Caucasus: Armenia, Azerbaijan a. Georgia. London ; New York : Pinter, 1999. 166 p.

10. Lynch D. (2000). Russian peacekeeping strategies in the CIS: The cases of Moldova, Georgia a. Tajikistan. London : Russia a. Eurasia Programme. 265 p.

11. Про технологію «підпалу» конфліктів. (2015). *День.* 13 січня. С. 8.

12. Кремль використовує на Донбасі ті ж методи, що у Східній Європі 70 років тому. Аппельбом. URL: http://www.radiosvoboda.org/content/article/26797079.html

13. Час вимагає визначеності. (2015). *День.* 15 січня. С. 4.

References:

1. Hibridna viina Rosii proti Ukraini pislia Revoliutsii gidnosti [Russia's hybrid war against Ukraine after the Revolution of Dignity]. Monografia. (2018). *Kyiv: Nika-Tsentr.* 280 p.

2. Holovchenko, V., & Doroshko, M. (2016). "Hibridna viina" Rosii proty Ukraini: istoriko-politichne doslidzhennia. Monografia [Russia's "hybrid war" against Ukraine: a historical and political study. Monograph] *Kyiv: Nika-Tsentr*. 184 p. [in Ukrainian]

3. Horbulin, V.P. (2014). "Hibridna viina" yak kliuchovii instrument rosiiskoi geostrategii revanshu ["Hybrid war" as a key tool of the Russian geostrategy of revenge]. *Strategichni prioriteti: NISD.* No 4 (33). P. 5–12.

4. Doroshko, M. (2008). Rosiisko-gruzinske protistoyannia v Pivdennii Osetii: istorichni peredumovi i suchasni realii [Russian-Georgian conflict in South Ossetia: historical background and modern realities]. *Aktualni problemi mizhnarodnikh vidnosin: Zbirnik naukovikh prats*. Issue 81. Part 2. P. 20–23 [in Ukrainian].

5. Doroshko, M. (2018). Neogolosheni vijni Rosii proty Ukraini u XX – na pochatku XXI st.: prychini i naslidki [Russia's undeclared wars against Ukraine in the 20th and early 21st centuries: Causes and consequences]. *Kyiv: Nika-Tsentr*. 192 p. [in Ukrainian].

6. Perepelitsia, H.M. (2003). Konflikti v postcomunistichnii Evropi: Monografia [Conflicts in post-communist Europe: Monograph]. Kyiv : NISD. 432 p. [in Ukrainian]

7. Perepelitsia, H.M. (2017). Ukraina – Rosiua. Vijnf v umovah spivisnuvannya [Ukraine – Russia. War in conditions of coexistence]. *VD "Stilos".* 880 p. [in Ukrainian].

8. Shelest, G.V. (2009). Rosiisko-gruzinskij konflikt I jogo naslidki dlia energetiki ta bezpeki v Chornomorsko-Kaspiiskomu [The Russian-Georgian conflict and its consequences for energy and security in the Black Sea-Caspian region]. *Central Asia and the Caucasus. Journal of Social and Political Studies. Sweden.* № 4–5. P. 58–59 [in Ukrainian].

9. Herzig, E. (1999). The new Caucasus: Armenia, Azerbaijan a. Georgia *London; New York: Pinter*. 166 p.

10. Lynch, D. (2000). Russian peacekeeping strategies in the CIS: The cases of Moldova, Georgia a. Tajikistan. *London: Russia a. Eurasia Programme*. 265 p.

11. Pro tekhnologiyu "pidpalu" konfliktiv (2015). *Den'.* 13 sichnia. P. 8 [in Ukrainian].

12. Kreml' vikoristovuje na Donbasi ti zh metody, shcho u Shidnii Evropi 70 rokiv tomu [The Kremlin uses the same methods in Donbas as it did in Eastern Europe 70 years ago]. Appelbom. Retrieved from http://www.radiosvoboda.org/content/article/26797079.html.

13. Chas vymagaje viznachenosti (2015). [Time requires certainty]. *Den'.* 15 sichnia. P. 4.

Oleksandr Alekseichenko.The Russian wars in Georgia and Ukraine and their consequences for the international community

In the article, the subject of which is Russia's war in Georgia in 2008 and in Ukraine (since 2014), the author argues that according to the norms of international law, Russia's actions against sovereign states should be classified as aggression. Accordingly, Russia's aggressive policy is the result of its return to the authoritarian path of development and imperial policy of the past. Particular attention should be paid to Russia's policy in the field of low-intensity conflict management in the post-Soviet space, where it participates both as a conflicting party and as a mediator. As a result of Russia's military aggression against Georgia and Ukraine, the Kremlin actually occupied the territories of South Ossetia, Abkhazia, Crimea, and part of the Donetsk and Luhansk regions. The asymmetry of potentials between Russia, on the one hand, and Georgia and Ukraine, on the other, prevents the latter from independently resisting Russian aggression and occupation. Therefore, diplomatic, legal, economic and military support of Georgia and Ukraine from the international community in respect of compliance with the norms of international law, the principles of sovereignty, territorial integrity and the right to self-defense is very important and necessary.

Key words: *Russian armed aggression, post-Soviet space, occupation, annexation, sanctions, international community.*

Відомості про автора:

Олександр Алєксєйченко – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, Міжрегіональна Академія управління персоналом.

УДК 364.442.6:316.776.4
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-5

Олена Березовська-Чміль
ORCID: 0000-0002-3395-9141

Ігор Ковальчук
ORCID: 0009-0005-7055-6658

РОЛЬ ОРГАНІВ ВЛАДИ І ГРОМАДСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ В СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті з'ясовано суть поняття «соціальна безпека», його розвиток і затвердження в науковій сфері. Узагальнено погляди науковців на суть цього поняття й особливості соціальної безпеки на державному та регіональному рівнях. Розглянуто роль органів державної влади та місцевого самоврядування, політичних і громадських інституцій у системі забезпечення соціальної безпеки в умовах воєнного стану.

Доведено, що війна має руйнівний вплив і наслідки на всі сфери життєдіяльності людини, зокрема соціальну, і тому перед Україною як державою стоїть важливе завдання перешкодити негативному впливу і в умовах дестабілізувальних процесів, які несе війна, забезпечити на належному рівні соціальну безпеку своїх громадян.

Автори дійшли висновку, що проблема забезпечення соціальної безпеки в умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України є надзвичайно важливою та потребує першочергової уваги. Безпека життя й діяльності людини є основою держави та її інституцій.

Метою статті є визначення й аналіз ролі органів влади та громадських інституцій у системі організації соціальної безпеки в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *безпека,ссоціальна безпека, воєнний стан, національна безпека, гібридна війна.*

Вступ. Актуальність теми дослідження зумовлена війною, яку спричинила РФ, і утрудненням забезпечення соціального захисту громадян з боку держави. Посилення загроз для України обумовлює актуалізацію питань щодо поновлення та вдосконалення системи соціального захисту й забезпечення соціальної безпеки. Великий відсоток населення, що продовжує зростати, потребує активної та негайної допомоги. На сучасному етапі можна спостерігати проблеми фінансування соціального захисту й недоліки побудови структури надання, формування та створення умов для забезпечення якісних послуг.

Аналіз останніх досліджень. Проблематику соціальної безпеки розглядали у своїх наукових працях А. Новікова, М. Колот. У них вони трактують соціальну безпеку крізь призму невід'ємного елемента національної безпеки. Водночас, як зауважують О. Сидорчук та О. Хандій, постійні трансформаційні процеси змушують до пошуку шляхів адаптації певного державного забезпечення соціальної безпеки на всіх інституційних рівнях розвитку.

Становлення поняття «соціальна безпека» розглядали такі вчені, як В. Скуратівський, І. Гнибіденко, О. Панькова, В. Трощинський та інші.

Слід зауважити, що в науковому просторі з'явилася низка досліджень і публікацій щодо забезпечення соціальної безпеки в умовах війни. З різного боку їх досліджували З. Верналій, О. Чеберяко, які здійснили аналіз інституційного забезпечення соціального захисту особи в умовах війни. У наукових працях В. Марчука досліджено особливості впливу децентралізаційного процесу на суспільство України та формування самостійності регіональних інституцій стосовно центру.

Під час дослідження використано емпіричні й теоретичні методи, зокрема опис, порівняння, аналіз, узагальнення, індукція та дедукція.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна безпека в широкому її розумінні має зв'язок із загальним визначенням безпеки як складової системної категорії. Слід зауважити, що в правовому полі України на сьогодні немає офіційного визначення поняття «соціальна безпека».

Основні положення соціальної безпеки в Україні закладені в Конституції України та Законі України «Про національну безпеку України». В інших нормативно-правових актах узгоджується питання реалізації та забезпечення соціальної безпеки.

Будь-який військовий конфлікт, війна посягають на найцінніше – людське життя, яке є однією із складових забезпечення соціальної безпеки. Український учений В. Скуратівський подає трактування соціальної безпеки крізь призму «складової національної безпеки, що визначає стан захищеності життєво важливих інтересів суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також від загрози суспільним інтересам». Е. Лібанова й О. Павлів вбачають у соціальній безпеці «стан захищеності від загроз соціальним інтересам, а також результат реалізації соціальної політики». Зрештою поняття соціальної безпеки охоплює: стан і можливості захисту соціальних інтересів громадянина, суспільства та держави від впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на національну та соціальну безпеку, а також гарантії правового й інституціонального захисту інтересів суб'єктів соціальних відносин (людини та громадянина, соціуму, держави) від внутрішніх і зовнішніх загроз через попередження соціальних ризиків та небезпек і пом'якшення наслідків від них відповідно. Тому соціальна безпека на усіх рівнях діяльності держави є вкрай важливою, особливо в період дії військового стану в Україні [1, с. 21].

Гібридний характер війни в Україні, спровокованої Російською Федерацією, має значний негативний вплив на систему національної безпеки України, становить безпосередню загрозу для соціальної безпеки держави, суспільства та громадянина.

Український науковець Захарій Верналій пропонує трактувати соціальну безпеку як цілеспрямовану взаємодію всіх її соціальних об'єктів, які мають нести соціальну відповідальність на своєму рівні [1, с. 22].

Це твердження є цілком правильними, адже держава відповідає загалом за соціальну безпеку своїх громадян під час війни. Органи місцевого самоврядування відповідають за соціальну безпеку на місцевому рівні. Стосовно політичних партій, то їх унікальність полягає в тому, що вони можуть і мають вплив на процеси забезпечення соціальної безпеки як на державному рівні (пропозиція та ініціювання законопроєктів щодо соціальних гарантій і безпеки), так і на регіональному, місцевому (включення в процес реалізації соціальної безпеки в об'єднаних територіальних громадах).

На наш погляд, забезпечення соціальної безпеки слід розглядати крізь призму її багаторівневої системи – від держави загалом до міста й села зокрема.

Зазначені на рис. 1 елементи соціальної безпеки держави, на думку науковця З. Верналія, свідчать про полісистемність поняття соціальної безпеки та можуть свідчити про збалансованість існування людини й особистості в політичній, інформаційній, економічній, психологічній, демографічній та інших сферах життєдіяльності суспільства [1, с. 22–23].

Згідно з позицією В. Бульби й А. Мелякова, головною метою соціальної безпеки є забезпечення ефективного та сталого розвитку особистості й суспільства в умовах мінливого внутрішнього та зовнішнього середовища [2, с. 36].

Війна є деструктивним елементом, що посягає на всю сферу життєдіяльності людини та держави. Тому перед Україною як державою стоїть важливе завдання перешкодити негативному впливу і в умовах дестабілізувальних процесів, які несе війна, забезпечити на належному рівні соціальну безпеку своїх громадян.

Врешті, українська науковиця Юлія Лисенко звертає увагу на те, що в умовах воєнного стану та війни значно уповільнився процес і кроки нашої держави на шляху досягнення європейських стандартів у сфері соціальної безпеки, з яких виділяє такі:

Рис. 1. Структурні елементи соціальної безпеки держави

Примітка. Створено авторами на основі [1, с. 23].

– стандарти якості соціального середовища;
– стандарти захищеності соціальних прав;
– стандарти зайнятості і відпочинку;
– стандарти захисту від насильства, погроз;
– стандарти послуг охорони здоров'я для населення та надання необхідних медичних послуг;
– стандарти доступу до продовольчих товарів і товарів першої необхідності.

Також Ю. Лисенко зауважує, що основними викликами та ризиками соціальної безпеки в умовах воєнного стану є:

– міграційні процеси всередині країни;
– продовольча криза;
– гуманітарна криза;
– соціальна нестабільність;
– проблеми житлово-комунальної сфери;
– потреба в соціальному та медичному обслуговуванні окремих категорій населення [3, с. 27].

Науковиця стверджує, що в сучасних реаліях війни найбільш дієвими кроками держави у сфері забезпечення соціальної безпеки на всіх рівнях є насамперед закони й нормативно-правові акти, що забезпечують основні права та свободи людини та громадянина. Окрім цього нею також названо:

– партнерство та діалог соціального характеру між урядом, працедавцем та працівником;
– відповідальна та безпечна поведінка громадян держави;
– створення та наявність служб, що надають перелік послуг соціального характеру;
– розвиток демократичних інститутів громадянського суспільства;
– стабільність і соціальний порядок, що зумовлюють консолідацію суспільства;
– чіткі гарантії та кроки забезпечення соціальних потреб населення [3, с. 26–27].

Кабінет Міністрів в умовах військових реалій вчиняє дії щодо забезпечення можливого рівня соціальної безпеки, зокрема: постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 року № 214 «Про деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану»; постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам»;

розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 року № 204 «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «єПідтримка» та ін. [3, с. 26].

Серед державних заходів забезпечення соціальної безпеки людей можна назвати міжнародні договори й угоди України з іноземними державами. Безпекові угоди насамперед спрямовані на співробітництво сторін у військовій сфері, але, окрім цього, є домовленості щодо кроків забезпечення соціальної стабільності українського суспільства.

Політичні партії та громадські організації як добровільні об'єднання громадян, основною метою яких є забезпечення та задоволення законних політичних, економічних, соціальних, культурних, духовних інтересів беруть участь у процесах реалізації соціальної безпеки як на державному, так і на місцевому рівні.

Передусім політичні парті та громадські організації є представниками інтересів громадян. У їх інтересах є задоволення потреб суспільних груп населення, що їх підтримують. Як учасники державно-політичного життя, вони мають право ініціювати прийняття законів відповідного соціального характеру.

На більш локальному рівні органи місцевого самоврядування теж відповідальні за забезпечення соціальної безпеки, особливо в умовах військового стану й агресії, коли будь-який громадянин воюючої держави перебуває у небезпеці. Об'єднані громади в Україні формують власне бачення розробки й визначення пріоритетів. При цьому ОТГ повинні маневрувати між встановленими законодавством нормами, чітко розуміти межі своїх повноважень, не дублювати, а доповнювати раніше розроблені стратегії розвитку кожного регіону [13, с. 56–59].

Водночас слід вказати, що, враховуючи воєнний стан, органи місцевого самоврядування продовжують співпрацювати з військовим адміністраціями й узгоджувати між собою співпрацю у сфері забезпечення соціальної безпеки та окремих повноважень.

Із перших днів повномасштабного вторгнення Росії на територію України перед органами державної влади та місцевого самоврядування постала складна й нагальна проблема забезпечення соціальної безпеки людини і громадянина. Зокрема, органи місцевого самоврядування працювали і працюють над процесами релокації бізнесу з окупованих і прифронтових територій України на захід нашої держави, а також налагоджують механізми економічної підтримки Збройних Сил України. Це свідчить про ефективність явища самоорганізації суспільства та місцевого самоврядування [4; 11; 12].

Територіальні громади на місцях відповідають за забезпечення повсякденної діяльності її жителів. Попри військовий стан, місцеве самоврядування продовжує працювати і сьогодні [5, с. 103].

В умовах воєнного стану на органи державної влади та місцевого самоврядування, на думку науковця Миколи Ярмистого, покладені ширші повноваження в забезпеченні охорони й оборони держави на глобальному рівні та територіальних громад на локальному, регіональному рівні. Саме тому з метою формування та забезпечення соціальної безпеки громадян місцеві громади співпрацюють із військовими адміністраціями, які, згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану», утворюються як тимчасові державні органи [6].

Водночас, за твердженнями українського науковця Василя Марчука, ключовим пріоритетом розвитку громад є економіка, тобто її зростання, оптимізація та переорієнтація на внутрішні ресурси, про що свідчать затверджені напрями державної регіональної політики. Міцна економіка є запорукою соціальної безпеки людини та громадянина [13, с. 59].

Вчений виділяє такі напрями:

– стимулювання та підтримка місцевих ініціатив щодо ефективного використання внутрішнього потенціалу регіонів для створення й підтримки повноцінного життєвого середовища;

– підвищення якості життя людей;

– зменшення територіальної диференціації за показниками соціально-економічного розвитку;

– формування конкурентоспроможності регіонів;

– формування єдиної держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах;

– адаптація регіональної економіки та середовища існування людини до змін клімату, посилення стійкості територіальних громад до кліматичних, демографічних і економічних викликів;

– покращення матеріального, фінансового, формаційного, кадрового та ресурсного забезпечення розвитку регіонів, сприяння здійсненню повноважень органами місцевого самоврядування тощо [13, с. 59–60].

Прикладом негативного впливу війни можемо назвати ситуацію навколо ТОВ «Карпатнафтохім», коли внаслідок обстрілів енергетичної мережі України одне з найбільших хімічних підприємств опинилося на межі колапсу, адже очисні споруди фактично зупинилися, що створює пряму загрозу для соціальної безпеки населення – Калуш може залишитися без водопостачання й водовідведення.

Слід зауважити, що на ці негативні процеси вплинули також проблеми з енергоживленням та борги перед працівниками по зарплатні, що створило прецедент масового звільнення, а отже, ставить під загрозу безпеку населення. Міська рада, розуміючи стан справ, у липні 2024 р. підготувала звернення до «Укренерго» щодо забезпечення резервного енергоживлення для підприємства, щоб унеможливити виникнення надзвичайної ситуації регіонального рівня [7; 8].

Однак це не зменшило напруження, а працівники продовжили звільнятися. Щоб владнати ситуацію і виплатити борги, Калуська міська рада на позачерговій сесії виділила 2 млн гривень для погашення заборгованості перед працівниками «Карпатнафтохіму» [9].

Цей випадок свідчить про роль органів місцевого самоврядування в процесі забезпечення соціальної безпеки на локальному рівні та взаємодію з органами державної влади. Адже розуміючи загрозливу ситуацію щодо енергоживлення, Калуш звернувся до НЕК «Укренерго», яка уповноважена контролювати енергетичну систему України, із проханням здійснити вплив на ситуацію і унеможливити виникнення катастрофи регіонального характеру.

Ліквідація наслідків від обстрілів і бойових дій певним чином у сучасних реаліях теж є елементом соціальної безпеки держави та її громадян. Тому з 2022 р. на органи місцевого самоврядування покладено відповідні повноваження щодо аналізу, оцінки та ліквідації наслідків бойових дій.

Проте слід розуміти, що належне функціонування органів місцевого самоврядування потребує, щоб державна влада продовжувала законотворчу діяльність у напрямі вдосконалення механізмів дії місцевої демократії [10, с. 26].

Водночас Василь Марчук зазначає, що в умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України перед громадами на місцях постали зовсім нові виклики, що певною мірою впливають на соціальну безпеку населення, регіону й держави. Визначає також необхідність розміщення біженців, інакше кажучи, внутрішньо переміщених осіб, а також релокацію бізнесів та підприємств, одноосібне прийняття рішень головами міських та сільських рад і питання щодо розподілу прав та обов'язків між виборними органами місцевого самоврядування й місцевими органами виконавчої влади, визначення їх статусу та відповідальності [13, с. 63].

Усе це, зі свого боку, впливає на принципи й реалізацію програм соціальної безпеки на місцях і в державі загалом, які покликані забезпечити необхідний рівень соціальної безпеки для громадян держави.

Висновки. В умовах воєнного стану забезпечення соціальної безпеки держави та її громадян є життєво необхідним елементом діяльності всіх інституцій держави на всіх рівнях – від загальнодержавного до місцевого. У широкому розумінні має формуватися поняття соціальної безпеки, яку розуміють як стан і можливість захищеності соціальних інтересів індивіда,

соціуму та держави загалом від загроз внутрішнього та зовнішнього характеру для національної та соціальної безпеки.

Наведено погляди науковців щодо основних чинників, що загрожують соціальній безпеці населення, особливо в умовах воєнного стану та повномасштабного вторгнення РФ на територію України. Серед них названо міграційні процеси, гуманітарну та продовольчу кризу, проблеми в житлово-комунальній сфері, потребу в соціальному та медичному обслуговуванні окремих незахищених верств населення.

Діяльність органів влади та громадських інституцій повинна бути спрямована на забезпечення належних умов для безпечного розвитку суспільства й індивіда зокрема, створення та послідовну реалізацію соціальної політики, що в підсумку впливає на формування соціальної безпеки держави та нації.

Роль органів влади та громадських інституцій полягає у всеосяжному зв'язку між усіма суб'єктами відносин соціальної безпеки – від державних і центральних органів влади до органів місцевого самоврядування на місцях. Лише таким чином можна говорити про ймовірність і можливість забезпечення процесів реалізації політики безпеки громадян.

Література:

1. Верналій З. Багаторівнева система соціальної безпеки. *Економічна безпека держави та суб'єктів господарювання. Економіка і регіон*. 2022. № 1 (84). С. 21–27. URL: https://journals.nupp.edu.ua/eir/article/view/2547/2001

2. Сидорчук О. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 492 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_pravo/sydorchuk_mon.pdf

3. Лисенко Ю. Соціальна безпека: виклики в умовах політичної нестабільності українського суспільства. *Науковий журнал «Політикус».* 2022. № 6. С. 24–28. URL: http://politicus.od.ua/6_2022/4.pdf

4. Місцеве самоврядування в умовах війни: підсумки за період від 24 лютого до 30 квітня. *Uplan*. URL: https://uplan.org.ua/analytics/mistseve-samovriaduvannia-v-umovakh-viiny-pidsumky-za-period-vid-24-liutoho-do-30-kvitnia/

5. Дубовик К. Діяльність органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Публічне управління: український вимір : матеріали щорічної науково-практ. конф., м. Харків, 7 груд. 2022 р. Харків, 2023. С. 101–104. URL: http://surl.li/knynvl

6. Ярмистий М. Місцеві органи влади в умовах воєнного стану: повноваження та співпраця військових адміністрацій з органами місцевого самоврядування. *Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування.* 4 квіт. 2022 р. URL: http://buk-visnyk.cv.ua/misceve-samovryaduvannya/2059/

7. «Карпатнафтохім» потребує резервне енергоживлення. Калуш готуватиме звернення до «Укренерго». *Інформатор Калуш*. URL: https://kalush.informator.ua/2024/07/17/karpatnaftohim-potrebuye-rezervne-energozhyvlennya-kalush-gotuvatyme-zvernennya-do-ukrenergo/

8. З очисних споруд «Карпатнафтохіму» планують масово звільнятися працівники. *Інформатор Калуш.* URL: https://kalush.informator.ua/2024/06/18/z-ochysnyh-sporud-karpatnaftohimu-planuyut-masovo-zvilnyatysya-praczivnyky/ (дата звернення: 04.08.2024).

9. З бюджету Калуша виділили 2 мільйони гривень на зарплати працівників очисних. Інформатор Калуш. URL: https://kalush.informator.ua/2024/08/02/z-byudzhetu-kalusha-vydilyly-2-miljony-gryven-na-zarplaty-praczivnykiv-ochysnyh/

10.Мороз В. Повноваження органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні: законодавче регулювання та проблеми реалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 396–398. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/97.pdf

11. Marchuk, V., Dudkevych, V. European Integration of Ukraine: Political and Security Practices. Typi Universitatis Tyrnaviensis and VEDA. TRNAVA 2022. 144 p. ISBN 978-80-568-0504-6

12. Marchuk V. Ukraine's European integration in the political dimension of Central and Eastern Europe. Trnava, VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 2022. 95 p. ISBN 978-80-568-0439-1.

13. Marchuk V., Melnychuk. V. European Integration and Reform of Decentralization in Ukraine during Martial Law: Political Accents. VEDA, PETER LANG AG, Spectrum Slovakia. Vol. 46. 2024. 152 p. ISBN 978-36-319-1466-3, https://books.google.com.ua/books?id=fs610AEACAAJ

References:

1. Vernaliy, Z. (2022). Bagatorivneva systema socialnoi bezpeky. [Multi-level system of social security]. № 1 (84). P. 21–27. Retrieved from https://journals.nupp.edu.ua/eir/article/view/2547/2001

2. Sudorchyk, O. (2018). Socialna bezpeka: derzhavne regulyvannia ra organizaciyno-ekonomicne zabezpechennia [Social security: state regulation and organizational and economic support]. Lviv : LRIDU NADU, 492 p.

3. Lysenko, Y. (2022). Socialna bezpeka: vyklyky v umovah politychnoi nestabilnosti ukrainskogo suspilstva [Social security: challenges in the conditions of political instability of Ukrainian society]. № 6. P. 24–28. Retrieved from http://politicus.od.ua/6_2022/4.pdf

4. Uplan, (2022). Misceve samovriaduvannia v umovah viynu: pidsymky vid 24 lutogo do 30 kvitnia [Local self-government in war conditions: results for the period from February 24 to April 30]. URL: https://uplan.org.ua/analytics/mistseve-samovriaduvannia-v-umovakh-viiny-pidsumky-za-period-vid-24-liutoho-do-30-kvitnia/

5. Dybovuk, K. (2023). Diyalnist' organiv miscevogo samovriaduvannia v umovah voyennogo stanu [Activities of local self-government bodies under martial law]. Publichne upravlinnia: ukrainskyi vymir: Materialy shchorichnoi naukovo-prakt. konf., Kharkiv. P. 101–104. URL: http://surl.li/knynvl

6. Yarmystyi, M (2022). Miscevi organu vladu v umovah voyennogo stanu: povnovaghennia ta spivpracia viyskovih administraciy z organamy miscevogo samovriadyvannia [Local authorities under martial law: powers and cooperation of military administrations with local self-government bodies]. *Bukovynskyi visnyk derzhavnoi sluzhby ta mistsevoho samovriaduvannia*. Retrieved from http://buk-visnyk.cv.ua/misceve-samovryaduvannya/2059/

7. "Karpatnaftokhim" potrebuye rezervne energozhyvlennia. Kalush gotyvatume zvernennia do "Ukrenergo" (2024). ["Karpatnaftokhim" needs backup power supply. Kalush will prepare an appeal to "Ukrenergo"]. *Informator Kalush.* Retrieved from https://kalush.informator.ua/2024/07/17/karpatnaftohim-potrebuye-rezervne-energozhyvlennya-kalush-gotuvatyme-zvernennya-do-ukrenergo/

8. Z ochysnyh sporyd "Karpatnaftokhimy" planuyut masovo zvilniatysia pracivnyky (2024). [Workers are planning to leave the treatment facilities of "Karpatnaftokhim" en masse]. *Informator Kalush.* Retrieved from https://kalush.informator.ua/2024/06/18/z-ochysnyh-sporud-karpatnaftohimu-planuyut-masovo-zvilnyatysya--praczivnyky/

9. Z budzhety Kalusha vudilulu 2 mil'yonu gryven na zarplaty pracivnykiv ochysnyh (2024). [2 million hryvnias were allocated from Kalush's budget for the salaries of cleaning workers]. *Informator Kalush*. Retrieved from https://kalush.informator.ua/2024/08/02/z-byudzhetu-kalusha-vydilyly-2-miljony-gryven--na-zarplaty-praczivnykiv-ochysnyh/

10. Moroz, V. (2023). Povnovazhennia organiv miscevogo samovriaduvannia v umovah voiennogo stanu v Ukraine: zakonodavche reguluvannia i problem realizacii [Authorities of local government bodies under the conditions of marital state in Ukraine: legislative regulation and problems of implementation].

11. Marchuk, V., & Dudkevych, V. (2022). European Integration of Ukraine: Political and Security Practices. Typi Universitatis Tyrnaviensis and VEDA. TRNAVA. 144 p. ISBN 978-80-568-0504-6.

12. Marchuk, V. (2022). Ukraine's European integration in the political dimension of Central and Eastern Europe. Trnava, VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 95 p. ISBN 978-80-568-0439-1

13. Marchuk, V., & Melnychuk, V. (2024). European Integration and Reform of Decentralization in Ukraine during Martial Law: Political Accents. VEDA, PETER LANG AG, Spectrum Slovakia. Vol. 46. 152 p. ISBN 9783631914663, https://books.google.com.ua/books?id=fs610AEACAAJ

Olena Berezovska-Chmil, Ihor Kovalchuk. The role of management bodies and collective organizations of social security in the state of affairs

The article clarifies the essence of the concept of "social security", its development and approval in the scientific field. The views of scientists on the essence of this concept and the peculiarities of social security at the state and regional levels are summarized. The role of state and local self-government bodies, political and public institutions in the system of ensuring social security under martial law is considered.

It has been proven that war has a devastating impact and consequences on all spheres of human activity, including social spheres. The authors came to the conclusion that the problem of ensuring social security in the conditions of a full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine is extremely important and requires priority attention. Safety of human life and activity is the basis of the state and its institutions.

In the conditions of martial law, ensuring the social security of the state and its citizens is a vital element of the activity of all state institutions at all levels – from state to local. In the broad understanding of security, the priority for it is the individual, the person, the concept of social security must be formed, which is understood as the state and possibilities of protection of the social interests of the individual, society and the state as a whole from internal and external threats to national and social security.

The views of scientists regarding the main factors that threaten the social security of the population, especially in the conditions of martial law and the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, are given. Among them are migration processes, humanitarian and food crisis, problems in the housing and communal sphere, the need for social and medical services of certain, socially vulnerable sections of the population.

The activities of authorities and public institutions should be aimed at ensuring the proper conditions for the safe development of society and the individual, in particular, the creation and consistent implementation of social policy, which ultimately is a component of social security as a national value of the state and nation.

The role of authorities and public institutions is a comprehensive and interconnected connection between all subjects of social security relations – from state and central authorities to local self-government bodies. Only in this way can we talk about the probability and possibility of ensuring the processes of implementing the social security policy of citizens.

The purpose of the article is to define and analyze the role of authorities and public institutions in the system of organizing social security under martial law.

Key words: *social security, martial law, security, national security, hybrid warfare.*

Відомості про авторів:

Олена Березовська-Чміль – кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних інститутів та процесів,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Ігор Ковальчук – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 327(438+477):314.151.3-054.72(=161.2)(438)”2022/2024”
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-6

Юлія Богачик-Дідович
ORCID: 0009-0002-1659-9348

ТРАКТУВАННЯ ПОЛЯКАМИ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ (2022–2024 РР.)

Стаття покликана проаналізувати ставлення до українських вимушено переселених осіб серед польського суспільства. Стверджується, що після повномасштабного вторгнення Росії в Україну значна кількість українців мігрувала до Республіки Польща з надією знайти безпеку. Зазначається, що в 2022–2023 роках Польща сформувала сприятливе законодавство для українського переселенця, надаючи додатковий податковий статус PESEL UKR.

Наголошується, що попри позитивне сприяння уряду для підтримки українських біженців, усе ж у польському суспільстві проявлялися кризові явища, які перетворювалися на економічні й політичні конфлікти. Останнім таким прикладом став зерновий конфлікт.

В умовах російської агресії проти України такі конфліктні явища призвели до значних економічних наслідків і порушення національного інтересу. У відповідь на це українському уряду потрібно інтенсифікувати публічну дипломатію в Польщі з метою нівеляції негативних явищ і протидії російській пропаганді, яка значно посилилася серед польського суспільства.

Ключові слова: *міграція, біженці, тимчасовий захист, вимушено переміщені громадяни.*

Актуальність теми. Польсько-українські відносини мають довгий і плідний розвиток, який разом із тим не позбавлений суперечок. Незважаючи на складне історичне минуле та постійний процес подолання цього минулого, проблематика трактування українця в Польщі все ж залишається дискусійною.

Польща стала хабом для української міграції, як вимушеної, після 2014 року, так і економічної, яка ще розпочалася після розпаду СРСР. Однак складні процеси в польському суспільстві, які викликали не лише подив в офіційному Брюсселі, але й критику, були тісно пов’язані з українськими мігрантами. Проблема українського мігранта залишається дискусійною серед традиціоналістів в польському суспільстві та крайньоправих партій.

У 2022 році наступає нова хвиля вимушеної міграції українців до Європи. Хвиля, яка спричинена російським вторгненням в Україну, породила значний відтік українського населення. Польща стала першим пунктом, куди прибували українці. Як показують статистичні дані 2022 та 2023 років, вимушені українські переселенці вибирали саме Польщу. Причини для цього очевидні: близькість кордону, високий економічний розвиток Польщі та на перший погляд близька мова, минула спільна історія та культура.

Утім серед частини польського населення це викликало спротив, котрий породжував політичні й соціальні конфлікти, що, зі свого боку, грало на руку Кремля. Останній, фінансуючи крайні праві кола в Польщі, намагався посіяти суспільне незадоволення українцями та їх перебуванням у Польщі. Основне звинувачення українців мало трактування, пов’язане з тим, що уряд Польщі витрачає польські гроші на біженців, які не приносять доходів до бюджету офіційної Варшави.

Однак ситуація виявилася цікавою, адже, за даними єдиного національного інформаційного агентства України – «Укрінформу», українські підприємці станом на 2023 рік сплатили понад 5 млрд злотих податку, що значно перевищує витрати на утримання українських біженців [4].

Метою цієї наукової розвідки є аналіз сприйняття українського біженця польським населенням опісля повномасштабного вторгнення Росії.

Матеріали та методи. Дослідження проведено на основі інтердисциплінарної методології, та стверджується, що трактування мігранта впливає на двосторонні взаємини Польщі

та України. В основі аналізу матеріалу лежить системний підхід. Серед основних методів можна виділити такі: метод контент-аналізу, за допомогою якого було проаналізовано публікації в польських ЗМІ, та метод івент-аналізу, використаний для аналізування зернової кризи в польсько-українських відносинах. Джерельною базою дослідження стали публікації у засобах масової інформації.

Результати. Часто люди мають бажання покращити своє життя та жити в достатку. На жаль, не всі країни можуть запропонувати людям гідне життя. І такі люди стають емігрантами для своєї країни в більш багатих країнах.

Термін «міграція» походить від латинського слова migratio, що означає «переміщення, переселення». Соціологічний словник визначає міграцію як «географічний рух індивідів або груп індивідів, тобто мобільність людей у вужчому або ширшому географічному просторі [8, с. 224]. В. Шелюк пропонує дещо ширше визначення міграції: «Міграція – це поняття, яке відображає соціально економічні і демографічні процеси, сукупність переміщень, які здійснюються людьми між країнами, регіонами однієї країни, різного виду поселеннями та інші види переміщень [7, с. 47].

Міграція – це процес зміни постійного місця проживання індивідів чи соціальних груп: переміщення в інший регіон країни або в іншу країну [1].

Підсумовуючи наукові розвідки щодо міграції, ми можемо подати таку класифікацію міграції: за причинами (економічні, політичні, релігійні, національні, екологічні тощо); за термінами (сезонні, тимчасові, постійні або незворотні), за масовістю (одиничні і масові); за дальністю (міжконтинентальні і внутрішньоконтинентальні); за напрямами (зовнішні і внутрішні); за мотивами (примусові та добровільні); за способами організації (організовані та неорганізовані); за правовим статусом (легальні і нелегальні).

Причинами зовнішніх міграцій є економічні, пов’язані з пошуком роботи, поліпшенням умов життя. Релігійні міграції здебільшого пов’язані з паломництвом до святинь: Єрусалима, Мекки тощо. Українці, на жаль, стикнулися саме з політичними причинами міграції – спричиненими війною.

Після 24 лютого 2022 року велика кількість громадян унаслідок збройного конфлікту залишили Україну. З урахуванням обставин і залежно від національного законодавства приймаючої сторони вимушено переміщені громадяни України мають різний статус: від біженців до осіб, до яких застосовується тимчасовий або інший механізм захисту.

У лютому 2022 року з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну Польща, як сусідня країна, стала однією з основних країн, куди почали прибувати українські біженці й мігранти, які шукали безпеки за кордоном. Основними причинами виїзду українців стали: загроза життю та здоров’ю через військові дії; пошук безпечного середовища для дітей; економічна нестабільність і руйнування інфраструктури.

Лише за перший тиждень повномасштабної війни Україну покинуло мільйон людей. Спочатку більшість залишається в сусідніх країнах – Словаччині, Угорщині, Румунії, Молдові, а найбільше – у Польщі. За даними Управління верховного комісара у справах біженців ООН (УВКБ ООН), у цій країні станом на 2 березня 2022 року зупинилося майже 550 тисяч українців [10]. Менш ніж десята частина з усіх, хто перетнув кордон (88 тисяч), рухаються далі. В Україну також поверталися – переважно чоловіки, які прагнули приєднатися до сил оборони України [3].

Польський уряд швидко відреагував на кризу, запровадивши політику відкритих дверей для українських біженців. Польща стала однією з перших країн, що забезпечила безвізовий режим для українців, а також надала широкий спектр соціальних і гуманітарних послуг. Було ухвалено законодавство, яке надавало українцям право на тимчасовий захист, доступ до медичних послуг, освіти та ринку праці. Для того щоб мати доступ до медичних послуг,

освіти й інших соціальних гарантій потрібно отримати статус UKR у Польщі, який призначений для громадян України, які бажають легально перебувати та працювати в країні. Цей статус надається на підставі візи, дозволу на тимчасове або постійне проживання. Офіційно подавати документи на карту тимчасового побиту в Польщі можуть лише українські мігранти зі статусом PESEL UKR. Отримують дозвіл на тимчасове перебування (Karta Pobytu) з метою офіційного працевлаштування в Польщі за висококваліфікованою професією або проведення на території Польщі господарської діяльності та можливе ведення власної бізнес-діяльності. Створена соціально-політична ситуація значно вплинула на сприйняття українців у Польщі.

На початку війни польське суспільство продемонструвало високий рівень солідарності й підтримки українських біженців. Різноманітні волонтерські ініціативи, благодійні акції та державна допомога стали свідченням цього позитивно настрою. У 2022 році понад 90 % поляків висловили готовність допомогти українським мігрантам у різних аспектах життя [9].

Урядові заяви відзначалися гуманітарною риторикою, однак поступово почали з'являтися й ознаки зміни позицій у відповідь на зростання соціальних і економічних викликів, що зумовлено великою кількістю мігрантів [6].

У польських медіа питання українських мігрантів часто висвітлювалося в позитивному світлі, з акцентом на солідарність і співчуття.

Після року багатослівних заяв про безперервну дружбу президентів Польщі та України почали з'являтися причини, які погіршили загальну атмосферу добросусідства. Зерновий скандал став піком напруги між Києвом і Варшавою. Після того як Польща заборонила імпорт сільськогосподарської продукції, президенти України та Польщі зробили низку різких заяв.

Після заяви Польщі про продовження заборони на ввезення українського зерна «Україна звернеться до арбітражу Світової організації торгівлі (СОТ)» [2]. Про це повідомив прем'єр-міністр України Денис Шмигаль у Twitter.

Глава українського уряду наголосив, що Україна, попри війну, дотримується зобов'язань як за Угодою про асоціацію з ЄС, так і за правом СОТ.

«Ми не мали й не маємо намірів шкодити польським фермерам. Ми дуже цінуємо підтримку від польського народу і польських родин! Але у випадку порушення торгового права в інтересах передвиборчого політичного популізму Україна буде змушена звернутись до арбітражу СОТ щодо компенсації збитків за порушення норм ГАТТ» [2], – повідомив Шмигаль.

До відома, прем'єр-міністр Польщі Матеуш Моравецький заявляв, що виступає проти українського зерна. «Польща не дозволить українському зерну нас заполонити! Незалежно від того, яким буде рішення брюссельських чиновників, ми не відкриємо кордонів!» [2]– написав він у X (раніше Twitter).

Варто зазначити, що в медійному просторі польські мітингувальники не бачать великої різниці між висипанням зерна та підпалом шин. Проте для українців зерно є чимось сакральним – це елемент пам'яті, голодомору й колективізації села.

Блокування поляками українського кордону перетворилося в буденну справу. У Польщі вже сформувалася традиція: якщо щось не до вподоби, можна заблокувати український кордон. Розбиратися, чи у твоїх проблемах справді винна Україна, ніхто особливо не хоче. Крім того, дії поляків надихнули протестувальників з інших країн-сусідів – Румунії та Словаччини. Завдяки діям української дипломатії вдалося уникнути повноцінної блокади. Важко уявити, що буде, коли Україна з її потужним аграрним сектором вступатиме до ЄС [5].

Суперечка навколо українського зерна розколювала ЄС. ЄС хотів би допомогти, але деякі країни вважають за краще захистити свої ринки. Брюссель має простір для маневру, щоб допомогти фермерам із Польщі й інших постраждалих країн. У п'яти країнах Співтовариства – Польщі, Болгарії, Угорщині, Румунії та Словаччині – імпорт з України заборонений. Через ці країни дозволений лише транзит. Виникає питання, як довго триватиме політична солідарність

спільноти держав із Києвом і наскільки серйозно сприймаються заяви про підтримку України?

Варто зауважити, що зовнішня політика країни керується національними інтересами. Польща наголошує, що вона на боці України, але підтримка, очевидно, закінчується там, де починаються інтереси власних фермерів.

Українські мігранти стали важливим елементом польської економіки. Вони заповнюють вакансії у сферах, де спостерігається брак робочої сили. Польські роботодавці часто висловлюють вдячність за працездатність і відданість українських працівників. Проте, незважаючи на позитивний внесок, існують також проблеми, пов'язані з умовами праці й соціальними гарантіями. Однак із часом з'явилися й негативні настрої. З одного боку, українські мігранти заповнили вакантні робочі місця в таких секторах, як сільське господарство та будівництво, що позитивно вплинуло на економіку Польщі. З іншого боку, деякі польські громадяни висловлювали занепокоєння з приводу зростання витрат на соціальні програми й можливих негативних наслідків для ринку праці.

З 2024 року змінилася система підтримки громадян України. Фінансування допомоги, пов'язаної з проживанням і харчуванням українських біженців (які перебувають в особливо скрутному становищі), буде можливим лише на підставі підписаної угоди з воєводою або органом місцевого самоврядування, який діє за дорученням воєводи [6].

З 2025 року українці зможуть змінити статус перебування із чинного тимчасового захисту на тимчасове перебування строком на три роки. Однак ця зміна буде можлива за умови виконання певних вимог. У разі успішного проходження процедури громадянин України отримає карту побиту з позначкою PESEL CUKR. На карту CUKR може претендувати українець, який станом на 4 березня 2024 року мав статус UKR, у день подачі заяви на карту CUKR статус UKR чинний і мав він його безперервно впродовж принаймні одного року. Ця норма поширюватиметься і на дітей іноземців зі статусом UKR, які народилися на території Польщі, та разом із тим зміна формату легалізації з PESEL UKR на карту CUKR може призвести до втрати певних пільг і привілеїв, які забезпечуються тимчасовим захистом. Це передбачає можливу втрату доступу до окремих виплат і безкоштовних медичних послуг. Для їх відновлення доведеться оформляти додаткові медичні страховки й підтверджувати інші юридично значущі аспекти перебування [3].

Згідно з внесеними змінами до Закону про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом легальне перебування українців, які знайшли прихисток у Польщі після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, продовжено до 30 вересня 2025 року. Це довше, ніж загалом по ЄС [6].

Висновки. Польща реалізувала численні соціальні програми для підтримки біженців. Серед них – програми інтеграції, психологічної підтримки, допомоги в пошуку житла та роботи.

Багато поляків виявили солідарність і готовність допомагати мігрантам. Це проявлялося в організації благодійних акцій, збору коштів і наданні житла. Проте, незважаючи на загальну підтримку, існують і певні стереотипи щодо українців як про «робочих мігрантів».

Біженці стали важливою частиною робочої сили в Польщі, особливо в таких сферах, як будівництво й сільське господарство.

Біженці стикаються із численними викликами, такими як мовний бар'єр, відсутність документів, психологічні травми. Проте, незважаючи на виклики, українські мігранти мають можливості для інтеграції, які проявляються у вивченні на курсах польської мови, професійній перепідготовці, активній участі в житті місцевих громад.

Після більш ніж двох років і країни, і суспільство звикло до нової реальності, помітна деяка втома від війни, а позитивні емоції почали зникати, крок за кроком виявляючи реальний стан взаємовідносин. Парадоксально, але агресія Росії проти України зробила момент, у якому ми зараз перебуваємо, унікальним та історичним як у суспільному, так і в політичному плані.

Польща й Україна все ще стикаються з багатьма викликами, які потребують взаємно прийнятних рішень. Те, як складатимуться двосторонні відносини, залежить від політичного класу та суспільств обох країн.

Література:

1. Бакаев О. В., Римаренко Ю. І. Міграція. Юридична енциклопедія [у 6 т.]. Ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998–2004.

2. Польща заборонила імпорт зерна: Україна різко відреагувала. URL: https://glavcom.ua/country/politics/polshcha-zaboronila-import-zerna-ukrajina-rizko-vidreahuvala-955987.html (дата звернення: 03.09.2024).

3. Продовження тимчасового захисту в Польщі та карта побиту UKR: умови та хто не зможе скористатись? URL: https://visitukraine.today/uk/blog/3959/extension-of-temporary-protection-in-poland--and-new-status-of-pesel-cukr-what-is-required-according-to-the-new-law#shho-shhe-varto-vraxuvati-ukrayincyam-z-pesel-ukr (дата звернення: 06.06.2024).

4. Українські підприємці сплатили до бюджету Польщі понад 5 мільярдів злотих. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3839823-ukrainski-pidpriemci-splatili-do-budzetu-polsi-ponad--5-milardiv-zlotih.html (дата звернення: 09.09.2024).

5. Українсько-польські відносини: повернення до реальності. URL: https://lb.ua/news/2024/02/22/599784_ukrainskopolski_vidnosini.html (дата звернення: 05.09.2024).

6. Уряд Польщі схвалив зміни до закону про тимчасовий захист українців. URLe https://www.radiosvoboda.org/a/news-polshcha-zakon-zakhyst-ukrayintsiv/32928060.html (дата звернення: 06.06.2024).

7. Шелюк В. Соціальна міграція: Етапи, функції, типи. *Перспективи*. 2001. № 3 (15). С. 46–47.

8. Geist B. Sociologicky slovnik. 1992. 580 p.

9. Polacy wojnie w Ukrainie i ewentualnym rozszerzeniu konfliktu. URL: https://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty_tekst.php?id=6816 (date of access: 02.02.2024).

10. Ukraine Refugee Situation. URL: https://web.archive.org/web/20220303230606/https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine (date of access: 06.06.2024).

References:

1. Bakaev, O.V., & Rymarenko, Yu.I. Mihratsiya. Yurydychna entsyklopediya [Migration. Legal encyclopedia] [u 6 t.]. Red. kol.: Yu. S. Shemshuchenko (vidp. red.) [ta in.]. Kyiv: Ukrayinska entsyklopediya im. M. P. Bazhana, 1998–2004 [Migration Legal encyclopedia [in 6 volumes] / editor. col.: Yu. S. Shemshuchenko (rep. editor) [etc.]. Kyiv: Ukrainian encyclopedia named after M. P. Bazhana, 1998–2004].

2. Polshcha zaboronyla import zerna: Ukraina rizko vidreahuvala [Poland banned the import of grain: Ukraine reacted sharply]. https://glavcom.ua/country/politics/polshcha-zaboronila-import-zerna-ukrajina-rizko-vidreahuvala-955987.html (date of access: 03.09.2024).

3. Prodovzhennya tymchasovoho zakhystu v Polshchi ta karta pobytu UKR: umovy ta khto ne zmozhe skorystatys? [Continuation of temporary protection in Poland and UKR's beaten card: conditions and who will not be able to use it?]. Retrieved from https://visitukraine.today/uk/blog/3959/extension-of-temporary-protection-in-poland-and-new-status-of-pesel-cukr-what-is-required-according-to-the-new-law#shho-shhe-varto-vraxuvati-ukrayincyam-z-pesel-ukr (date of access: 06.09.2024).

4. Ukrayinski pidpryyemtsi splatyly do byudzhetu Polshchi ponad 5 milyardiv zlotykh [Ukrainian entrepreneurs paid more than 5 billion zlotys to the budget of Poland]. Retrieved from https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3839823-ukrainski-pidpriemci-splatili-do-budzetu-polsi-ponad-5-milardiv-zlotih.html (date of access: 09.09.2024).

5. Ukrayinsko-polski vidnosyny: povernennya do realnosti [Ukrainian-Polish relations: return to reality]. Retrieved from https://lb.ua/news/2024/02/22/599784_ukrainskopolski_vidnosini.html (date of access: 05.09.2024).

6. Uryad Polshchi skhvalyv zminy do zakonu pro tymchasovyy zakhyst ukrayintsiv [The Polish government approved changes to the law on temporary protection of Ukrainians]. https://www.radiosvoboda.org/a/news-polshcha-zakon-zakhyst-ukrayintsiv/32928060.html (date of access: 06.09.2024).

7. Shelyuk, V. (2001). Sotsialna mihratsiya: Etapy, funktsiyi, typy. Perspektyvy [Social migration: Stages, functions, types. Prospects].

8. Geist, B. (1992). Sociologicky slovnik [Sociological dictionary] 580 p.

9. Polacy wojnie w Ukrainie i ewentualnym rozszerzeniu konfliktu [Poles, the war in Ukraine and the possible extension of the conflict]. Retrieved from https://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty_tekst.php?id=6816 (date of access: 02.02.2024).

10. Ukraine Refugee Situation. Retrieved from: https://web.archive.org/web/20220303230606/https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine (date of access: 06.06.2024).

Yuliia Bohachyk-Didovych. Polish interpretation of ukrainian migrants (2022–2024)

The article aims to analyze the attitudes towards Ukrainian internally displaced persons in Polish society. It is argued that after Russia's full-scale invasion of Ukraine, a significant number of Ukrainians migrated to the Republic of Poland in the hope of finding safety. It is noted that in 2022–2023, Poland formed favorable legislation for Ukrainian migrants by granting an additional tax status PESEL UKR.

It is argued that despite the government's positive assistance in supporting Ukrainian refugees, crisis phenomena were manifested in Polish society, which turned into economic and political conflicts. The most recent example was the grain conflict.

In the context of Russia's aggression against Ukraine, such conflicts have led to significant economic consequences and violated the national interest. In response to this, the Ukrainian government needs to intensify public diplomacy in Poland in order to offset the negative phenomena and, accordingly, to counter Russian propaganda, which has significantly increased in Polish society.

Key words: *migration, refugees, temporary protection, internally displaced persons.*

Відомості про автора:

Юлія Богачик-Дідович – аспірантка другого року навчання за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 321.15:141.131
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-7

Валентин Буркало
ORCID: 0000-0001-9719-6836

ОЛІГАРХІЧНЕ НАЧАЛО Й ОЛІГАРХІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЮДИНИ В КОНЦЕПТІ ПЛАТОНА ЯК ПРОДУКТ І ДЖЕРЕЛО ПСИХОЕТИЧНИХ ДЕФОРМАЦІЙ

У статті зазначено, що жага корупційного збагачення є екзистенційною загрозою. В аналізі становлення олігархії (елітизм, транзитологія, патроналізм) в Україні домінує екстравертний підхід. Концепт Платона в християнській інтерпретаційній символіці К. Юнга уможливлює аналіз динаміки інтровертної структурної трансформації олігархічного психічного. Наголошено, що у Платона олігархічне начало людини – продукт втрати холістичної цілісності свідомості, ієрархічної субординації її начал із посферним зменшенням впливу Богоприроди розуму на периферійні егоїстичні жадання, волю. Роз'єднання з Благом Єдиного породжує олігархічний потенціал у людині як її психологічний олігархічний ресурс, стає джерелом деформацій світоглядної настанови на цілісність єдиного буття, загострює психоментальні, етичні спотворення в індивідуальній психіці, на рівні груп, соціуму в процесі інституційної екстеріоризації потенціалу. Процесуальна логіка появи, трансформації (олігархічне начало – потенціал – ресурс – екстеріоризація, інституціоналізація), руху потенціалу в політичному полі обумовлені його величиною. Олігархічний потенціал (Ро) відсутній (Ро = 0) у мудреців (самореалізували архетип «самість» – К. Юнг, «Христос в нас» у християн); зароджується (Ро > 0), підлеглий у тимократів (поява олігархічної «тіні» під контролем его шанолюбців); домінує, з піком (Ро = max) в олігархії (домінує архетип олігархічної «персони» в колективному свідомому); різко зменшується (Ро→0, ~0), але не зникає (Ро ≠ 0, Ро > 0), дисперсно розмитий у своїх варіативних групових модифікаціях (маніпулятивно прихований у політиків-популістів; є ціннісною орієнтацією ділків без їх владних амбіцій; індоктринований популістами в психічне мас як патерналістські очікування) за демократії (олігархічна «тінь» під контролем демократичного его) з можливістю ситуативного флуктаційного скупчення; концентрується в тирана (Ро/тирана = max), «рятівника» (персона тирана за його психічної інфляції) мас від олігархів; зникає (Ро = 0) у Богозрілих (відродження самості, що дезінфікує олігархічну тінь, его) з їх досвідом в кінці циклу.

Ключові слова: *Платон, олігархія, олігархічне начало, олігархічний потенціал, душа, самість.*

Вступ. Поверхневий моніторинг українських ЗМІ засвідчує, що жага збагачення за рахунок цілого, зі шкодою для добробуту громади, як це утвердилося з появою олігархії в Україні, не зникла навіть за екзистенційної загрози соціуму, державі в умовах війни, окупації імперською Росією частини території України. Звідки, чому береться ця жага, чому українському політикуму, громадянському суспільству все ще складно демократично приборкувати, каналізувати її в соціально прийнятні форми, попереджаючи її деструктивний вплив на соціум, владу, державу – питання для прояснення.

Платон концептуально започаткував проблему появи олігархічного потенціалу як прояв олігархічного начала в людині. М. Михальченко (2010), аналізуючи, що живило появу олігархічного режиму в Україні, вказував на: а) притаманні українцям риси (безмежна довірливість, поступливість, відсутність свідомості необхідності постійної міцної єдності всіх членів держави не тільки під час війни, а кожного разу, що губило всі завоювання українців), дані їм Л. Троцьким [9, с. 83]; б) «жорсткий дефіцит кадрів чесних, компетентних, патріотичних» [9, с. 85]; в) відкидання партійно-радянською номенклатурою, «червоними директорами», головами колгоспів «чистих» гасел комунізму, які згадали «гасло НЕПу… – «Збагачуйтеся!» і завзято почали грабувати державу і народ України» [9, с. 84]; г) політичну волю та гроші

деяких політиків, завдяки яким створювалися позаконституційні угоди, союзи, даючи змогу змінювати моделі з парламентсько-президентської на протилежну [9, с. 86]. Дослідник, таким чином, виокремлює дуальні соціально-психологічні риси української ментальності (масовий рівень) як умову появи олігархів. З одного боку, згадані риси (довірливість, поступливість, а отже, бажання уникнення конфліктів) є соціально-психологічним позитивним ресурсом соцієтальної інтеграції. Однак маніпулятивна експлуатація цих рис егоїстичною елітою і призводить до розчарувань, стаючи перешкодою для єдності (втрата постійності міцної державної єдності), з пошуком індивідуального порятунку – з іншого. На груповому рівні – брак фахової управлінської еліти та якостей чесності, патріотизму (відданості, готовність служити своєму народу) у них, зміна її світоглядної, ціннісної ідентичності з комуністичної на криміналізовану квазіліберальну, вольову спрямованість на корпоративні елітарні переваги. В. Андрусів (2018) наголошує, що утвердження олігархату в Україні почалося ще в радянсько-цеховому кримінально орієнтованому й нечисельному прошарку, який зневажала більшість населення. Особисті якості, що суперечили тогочасним засадам суспільної моралі, спрямовувалися на забезпечення свого існування на більш високому матеріальному рівні порівняно з основним населенням [1, с. 7]. Автор, посилаючись на дослідження британського економіста М. Олсена, пов'язує це з «британською хворобою», коли є негласні таємні розподільчі коаліції, які використовують свій вплив на політиків для блокування доступу нових гравців і консервації існуючого стану доходів. Адже чиновники високого рангу «можуть долучатися до таємних колективних дій у складі малих груп, вступаючи в змову для досягнення і забезпечення своїх інтересів, навіть якщо це підриватиме економічний ріст, якого прагне диктатор чи політбюро» [1, с. 5].

З позиції транзитології А. Колодій (2008) акцентувала увагу на неякісності еліти, коли «влада опинилась у руках поміркованих контрреволюціонерів, які мали здійснити інституційну революцію», себто перехід. Натомість посткомуністична «номенклатура не могла й не хотіла робити якісних реформ», концентруючись на поєднанні влади та власності, «не дбаючи ні про суспільне благо, ні тим більше про ідеологічні цінності», надаючи політико-економічним змінам форми відповідно до своїх корпоративних, корисливих інтересів [7, с. 14]. Економісти (Ю. Кіндзерський (2016) та ін.) показали системні недоліки в процесі роздержавлення, коли колишня партійно-господарська еліта, кримінальні авторитети, новоспечені ділки з їх первісним капіталом (перебудова – ринкові трансформації 1990-х р. в Україні) призвели не тільки до зміни форм власності, а й до «зміцнення в Україні кримінальної олігархічної організації держави» в 1990-х – І пол. 2000-х р. [6, с. 24], до інституційної пастки олігархізму, з корумпуванням усіх гілок влади, сепаратизмом, зовнішніми загрозами [6, с. 29, 32]. Це загроза не тільки від російської олігархії, а й від іноземної як неконтрольоване проникнення на внутрішній ринок ТНК за приватизованої олігархами корумпованої держави [6, с. 37–38]. І ілюзії, зауважує науковець, тут зайві. Участь деяких ТНК в побудові кримського мосту, бізнес в імперії в умовах війни, санкцій – красномовні. А популізм С. Берлусконі, Д. Трампа уособлює радше те, що К. Касторіадіс назвав олігархічним лібералізмом, а Х. Аренд назвала це так – «представницький уряд фактично став олігархічним урядом» [14, с. 269]. В умовах невизначеності кризи «раціоналізм» сприйняття ситуації може штовхати до передачі контролю над своїми діями більш впливовим акторам, взамін отримуючи ті необхідні ресурси, які самі вони отримати не в змозі (патроналізм [8, 24–27, 31]).

Загалом акценти на економічні, соціально-психологічні, культурні чинники (національні традиції, спадщина комуністичного тоталітаризму), як і концепти елітаризму (відсутність верстви «революціонерів», здатних перебрати владу з ідейних, а не корисливих міркувань), транзитології, патроналізму [8; 3], сфокусовані на екстравертному сприйнятті проблеми. Виникає питання: чому номенклатура корпоративна, корислива, не могла, не хотіла, не дбала, а концентрувала владу і власність ? Чому її корпоративні інтереси не збігалися з інтересами соціуму,

якому вона по ідеї служить ? Попри чималу кількість досліджень з проблем корупції в Україні, появи антикорупційних органів, рекомендацій запобігання, її коріння не викоренено. Звідки воно знов і знов відрощує щупальця гідри, загрожуючи самому існуванню нації, держави в умовах війни з агресивним сусідом?

Отже, екстравертна настанова, бачення, підходи щодо розуміння олігархічного начала, його впливу на політичні процеси, тенденції розвитку переважає в аналізі, залишаючи в тіні інтровертне прояснення. Інтравертний підхід [4, с. 73–75] здебільшого залишається поза аналізом політичною наукою, що значною мірою обумовлено як і браком психологічних знань серед фахівців-політологів, так і світоглядними настановами, які продукує канонізована сциєнтиська парадигма ортодоксального матеріалізму. Водночас політологи усвідомлюють властиву картезіанському методу потребу «зосереджуватись не стільки на обставинах зовнішньої дійсності, скільки на зміні, корегуванні внутрішнього світу людини» [5, с. 121].

Слушною в добу становлення метамодерну, холізму постнекласичної науки є думка В. Денисенка з посиланням на Р. Декарта, що «Світ і сама людина тому і є недосконалими, що прагнення до зміни, перебудови, революції тощо майже завжди націлене ззовні – на об'єктивну дійсність, якій приписується абсолютна детермінуюча сила. А зміна людиною самої себе – це набагато складніша справа, аніж перебудова обставин, бо потрібно вміти перетворювати «нужду у доброчинність», відчувати свободу у в'язниці чи підпорядковувати свої пристрасті законові, не змінюючи нічого у світі, а лише у собі» [5, с. 121]. Тут тільки зауважимо, що означене В. Денисенком недосконале зовнішнє як «об'єктивна реальність» насправді є екстеріоризацією суб'єктивних проєкцій змістів психічного недосконалої свідомості, яка не опанувала себе (думки, бажання зокрема) в собі, коли структурні штучні компоненти нижчого рівня самоорганізації людини (его, плотський розум, психокомплекси) є домінантами її самосвідомості, що оманливо ідентифікувала себе зі своїм его [2]. Таке уточнення з позицій аналітичної психології К. Юнга, новітніх учень суголосне класиці Платона. Тому **мета статті** – проаналізувати започатковану в концепті Платона логіку, характер появи, розгортання, специфіку прояву олігархічного начала як продукту деформації ієрархічних начал психіки індивіда, його вплив на розвиток олігархічного потенціалу людини як джерела деструктивних змін у психіці, етосі соціуму, прояснити якісний стан свідомості, за якого відсутні дані деформації за Платоном у їх християнській інтерпретаційній символіці К. Юнга.

Результати й обговорення. Зазначимо, що християнські паралелі платонізму дали привід вважати Платона «християнином до Христа», із чим К. Поппер категорично не згоден [12, с. 105], розвінчуючи чари ідеалізованих інтерпретацій Платона. Цикл еволюції у Платона є цілісною взаємопов'язаністю еволюції ідеї (світоглядної суті ідеї), суб'єктів-еліт – носіїв ідеї (суб'єктивно-елітарне), образів досконалого у їх уяві (естетичне), концептуальних станів ума щодо ідеї (ментальне), домінуючих в їх свідомості цінностей відповідно до образу, концепту, почуттів і переживань ідеї (аксіологічне), ставлення до іншого (етичне), типів співвідношення ієрархічних начал душі (психічне), ставлення до речей як засобів існування й розвитку (техніко-економічне), управлінських компетенцій (владно-управлінське), людських якостей (духовно-психологічне), станів соціуму, складу соціальних груп (соціологічне), типів держави (політико-правове). Таку цілісність концепту Платона називають політичним холізмом (К. Поппер) [12, с. 97], ізоморфізмом [10, с. 81, 86]. А оскільки у Платона зрушення в свідомості, у певному аспекті сприйняття ідеї, а отже, світогляді, конфігурації початків душі, образах, концептах, почуттях, етиці, якостях, компетенціях, типах держави, соціуму обумовлені космолого-астрологічними циклами («бувають врожаї чи неврожаї на душу і тіло, коли замикається коло для кожного свого кругообігу») [11, с. 243], на які наголошував і К. Юнг під час аналізй індивідуації і набуття психічної та духовної зрілості [13, с. 119, 135], то весь цикл (від досконалості реалізації Блага до нової якості Благої досконалості) є живим процесом Єдиного Буття Єдиного (онтологічне).

Нецілісність начал душі обумовлює нецілісність (деформацію) концептуальних, естетичних, етичних, акмеологічних та управлінсько-владних станів свідомості та психіки всіх груп, окрім мудролюбців. Втрата цілісності психічного у філософів призводить до втрати ними якості «досконалості». Відбувається їх «падіння» (трансформація) в тимократів. І олігархічне начало виникає вже у психічному тимократів, з їх шанолюбством [11, с. 243], погордою всіма, несамовитим духом, схильним «більше до війни, ніж до миру», жадібністю до грошей, де є «культ золота й срібла» [11, с. 245]. Причина – потрапляння домішку «міді… до золота щирого» душі, себто проникнення в свідомість неякісних бажань, думок, ідей, переконань, що «заземляють», відокремлюють її носія від єдності з буттям Єдиного. Звідси втрата душею «чистоти серця», бо коли є «божественне золото – те, яке дароване богами», то такі цілісні (аристократичні, філософські) душі «не мають жодної потреби в золоті людському» [11, с. 106–107].

Відзначимо, що за К. Юнгом «символіка цілісності користується образами, схемами» (золото, коло, мандала, сонце), «які споконвіку та в різних релігіях виражають світову основу і божество» [13, с. 275]. Виразом цілісності людини у християнстві, вважав К. Юнг, є «*архетип Боголюдини*, який, з одного боку, став історичною дійсністю у постаті Христа, а з іншого боку, як «вічно» присутній, панує над душею як верховна цілість, власне, як *самість*» [13, с. 257]. Інакше кажучи, філософ-правитель, «божественне золото… дароване богами» у Платона, Христос-Спаситель у християнстві, архетип «самість» в аналітичній психології – це символи цілісної Боголюдини, вільної від ілюзій «світу цього». За нецілісності психічного у тимократів виникає новоутворення: неприязнь, «ворожнечі початок», як «вічнонезмінна… природа» [11, с. 244], і «прагнучи влади й пошанувань, має в собі щось від пожадливої вдачі й певну домішку, ворожу доброчесності, оскільки від тієї людини відступився» «Розум, поєднаний з культурою, що дарують Музи» – «на все життя єдиний рятівник доброчесності людини, яка її має» [11, с. 246].

Свідомо вибираючи олігархічне «начало ненаситності й корисливості» в собі як «царя на троні своєї душі», з послухом йому начала розумності та начала несамовитого духу [11, с. 252] людина (еліта, соціум, людство) відкриває себе перспективі олігархічної долі й закриває собі своїм вибором (індивідуальним, груповим, колективним, планетарним) інші перспективи. Тоді внутрішні психічні ресурси (сили, потенціали) функціонуватимуть не на її/їх Благо. Олігархічне начало як его-суб'єкт («суб-суб'єкт», «тінь», внутрішня недосконала людина) суб'єкта сковує можливості прояву мудрості розуму, не дозволяючи йому «ні вираховувати, ні розглядати чогось іншого, окрім того, як можна було б примножити свої скромні статки», а свободі волі й увазі (несамовитому духу) «не дасть захоплюватись чимось і поважати будь-що інше, крім багатства та багатіїв, і виявлятиме свій гонор тільки у здобуванні грошей або ж у тому, що веде до цієї мети» [11, с. 252]. Уже на матричному рівні психічного є «розбрат між цими трьома началами… внутрішня боротьба між ними… бунт» пожадливого (олігархічного) начала «проти всієї цілості душі, щоб панувати в ній, хоча та частина за своєю природою не призначена для цього, вона повинна коритися тому началу, якому належить владарювати» [11, с. 136]. Психоментальна дисфункціональність начал продукує етичні спотворення, аксіологічне перевертання вершини піраміди устремлінь – замість устремління до вищого, вивищення благородства і блага цілого, спрямованість «прикутості до Землі» («наскільки більше вони цінують гроші, настільки ж менше шанують доброчесність» [11, с. 248]). Втрата етосу блага цілого (громади, соціуму) має свої неочевидні, але закономірні наслідки, психологічну, моральну, політичну, соціально-економічну ціну.

Індивідуальні зміни свідомості призводять до змін соціуму, правового поля, неформальності («перекручують закони на свій лад, не дотримуючись їх» [11, с. 248]), встановлення олігархічного режиму, поляризації політичної («вихваляють багатія і захоплюються ним, призначають його на державну посаду, а бідного зневажають»), соціальної (дві держави – «бідних»

і «багатих» в одній, що «завжди один до другого ставитимуться вороже» [11, с.249]), політичної нестабільності («люди… пристойні», ставши «злидарями, снять переворотом» [11, с. 254], держава «воює сама із собою», з/без зовнішнього втручання («міжусобиці вибухають і без втручання ззовні» [11, с. 255]). Засоби забезпечення функціональності режиму за вже розгорнутого олігархічного потенціалу – 1) насильство «зі зброєю в руках або за допомогою залякування згори» [11, с. 249]; 2) зв'язок влади-власності («правителі, влада яких у державі опирається на володіння великим майном» [11, с. 254], концентрація багатства у правителів («майже всі бідні… за винятком правителів» [11, с. 251]); 3) «наклепи нашіптувачів»; 4)смертна кара, вигнання, позбавлення громадянських прав, втрата всього майна [11, с. 251]; 5) страх («багатіють лише через те, що бідні бояться й не мають відваги» [11, с. 255]); 6) підтримка зовні від демократій чи олігархій [11, с. 255]; 7) авторитаризм – необхідна умова перерозподілу ресурсів за високої поляризації, лихварства, злочинності (із «жалом» рейдерів), патерналізмові (трутні – «одні жебрацькі, а інші – злочинні, які вона приборкує силою» [11, с. 253]). Отже, індивідуальна втрата цілісності свідомості («не вільна від внутрішньої боротьби, не має цілісності, вона якась роздвоєна: одні пожадання в ній беруть гору над іншими» [11, с. 253]), поява нецілісності психічного породжує олігархічний потенціал як набір індивідуальних якостей, прояв яких обумовлює дисгармонію цілісності єдиного буття соціуму й інституціоналізацію олігархічних практик.

Схематично три начала Платона (розумне (Р), несамовите (Н), жадаюче (Ж)) мають наступну субординацію: 1) Р→Н→Ж→ (ієрархічна відцентрова «мудра» (цілісна, у синергії начал, без спротиву один одному) спрямованість посилу (заряду мудрого розуму) від вищого (Р) через проміжні шари (Н+Ж) в управлінський простір у аристократа Духу); 2) Р→Н→>←Ж (опір жадань розумному та несамовитому у тимократа); 3) Р→>←Н←Ж (опір жадань + несамовитого начал розумному у олігархів); 4) Р→Н→<←Ж (жадаюче начало переважає силу двох вищих начал і підчиняє їх собі, тобто свавілля пожадань визначає структуру поведінки «демократичної людини»); 5) Р→<←Н←Ж (свавілля пожадань разом з его-волею домінують над розумом у тирана).

В інтерпретації К. Поппера, який три начала Платона ідентифікує як розум (Р), енергія-воля (В), звірячий інстинкт (І) [12, с. 97]), маємо: 1) Р + В + І = цілісність філософа, завдяки якій він прозорий для проходження імпульсу від ідеї Добра через його душу; 2) Р + В > І (у тимократа інстинкти (бажання пошани) модифікують імпульс Добра); 3) Р > В + І (спотворені воля й інстинкти у олігарха непрозорі для імпульсів Добра, хоча не можуть повністю блокувати струм ідеї Добра); 4) Р + В < І (у демократа інстинкти цілковито каналізують енергію добра відповідно до своєї природи); 5) Р < В + І (деструктивна синергія его-волі й егоїстичних інстинктів у тирана лжекваліфікують потік енергії та інформації благості ідеї Добра, максимально спотворюючи першопочатковий задум). Помітно, що структура душі тимократа (Р + В > І) і демократа (Р + В < І) однакові, але з протилежними знаками >/<, коли інстинкти тільки перешкоджають вільному потоку від ідеї, зафарбовуючи його, а в другому – домінують, підчиняючи собі. Так само в олігарха (Р > В + І) і тирана (Р < В + І), коли розум ще може пропустити через себе потік Добра, переважаючи опір двох інших сфер, а у тирана – уже ні.

Отже, маємо інтрапсихічну трансформацію: олігархічне начало як відповідна субординація душі (Р→Н→>←Ж = Р + В > (–І)) породжує олігархічний потенціал (якість свідомості, набір індивідуальних якостей). Якості (потенціал) стають індивідуальним, груповим олігархічним ресурсом, коли спрямовані на досягнення влади. Її використання задля збагачення розширює олігархічний ресурс через залучення владного ресурсу. Домагання, набуття влади носіями є екстеріоризацією олігархічного потенціалу, перетворення носіїв власне у олігархів. Їх функціонування в статусі олігархів вимагає олігархічної інституціоналізації – перетворення епізодичних олігархічних практик у стійкі олігархічні інститути.

Формалізуючи потенціал олігархічний (Ро), маємо:

1) Ро/ф (філософа) = Р→Н→Ж→= Р + В + І = 0;

2) Ро/тм = Р→Н→>←Ж = Р + В > (–І)=>0, де «–» тотожне «←», вказуючи на «непослух», опір ієрархічно нижчого (інстинктів-жадань) ієрархічно вищим сферам-складникам (у цьому випадку – розуму, волі для тимократа (тм));

3) Ро/о (олігарха) = Р→>←Н←Ж = Р > (–В) + (–І) = мах;

4) Ро/д = Р→Н→<←Ж = Р + В < ($\bar{}$І) =→0, де «$\bar{}$» символізує переважаючу силу, в цьому випадку інстинктів ($\bar{}$І), над ієрархічно вищими Р+В, хоча ($\bar{}$І) векторно збігаються з (–І) у тимократа, проте вже домінують, а не підкоряється, як (–І);

5) Ро/тр (тирана) = Р→<←Н←Ж = Р < ($\bar{}$В) + ($\bar{}$І) = мах Тр;

6) Ро/+ф (+філософів) = +Р→+Н→+Ж→= +Р + + В + + І = 0, де «+» символізує приріст позитивної якості завдяки набутому знов досвіду в процесі циклічних змін.

Таким чином, потенціал олігархічний (Ро):

1) відсутній у філософів (ф) (Ро/ф = 0), де їх мудрість всеєдності – запорука раціоналізму цілісності їх світогляду, мислення, почуттів, дій задля блага всіх, цілого;

2) появляється вже на стадії тимократів (тм) (Ро/тм > 0) (як «щось від пожадливої вдачі»). Втрата мудрості цілого за домінування раціоналізму владного марнославства;

3) досягає максимуму в олігархії (о) (Ро/о = мах) і руйнує її. Раціоналізм домінує як самозбагачення завдяки володінню владою за рахунок цілого. Адже тут «вихваляють багатія і захоплюються ним, призначають його на державну посаду, а бідного зневажають». І «чим більша олігархія, тим вищий ценз» майновий – законодавча умова допуску до влади [11, с. 249]. Однак «неможливість наситити потяг до багатства та нехтування усім іншим задля наживи занапастили олігархію» [11, с. 262];

4) значно обмежується, але не зникає за демократії (д) (Ро/д→0), де є три групи з їх мірою олігархічного потенціалу: а) владні «люди породи трутнів», що дошкульно жалять, які «завжди можуть відібрати власність у багатих і розділити її між народом, залишивши левову частку собі». Б. Мадяр, Б. Мідлович таких «патронів» сучасної «олігархічної сім'ї» називають «поліархами» (В. Путін, В. Орбан) [8, с. 27, 31, 77]. Жадоба до наживи – основа олігархічного потенціалу. Тут вона опосередкована владою, ораторським мистецтвом маніпуляції свідомістю (популізмом) – «жалами трутнів», інструментами перерозподілу власності, непрозорого, легкого, швидкого елітарного збагачення, укорінення на посадах; б) «зайняті набуванням статків», з них «найупорядкованіші за своєю природою стають найбагатшими». «Найупорядкованіші за своєю природою» – це ті, хто є «ощадливий і належить до олігархічного типу, яким володіють бажання необхідні» [11, с. 259]. Тобто їх воля підпорядкована їх бажанням, а самі бажання є необхідні, тобто не зайві, бо приносять матеріальну користь іншим як продукування речей, надання послуг, хоча мотиви їх дій спрямовані чітко на набуття статків – сенсу й мети життя цієї групи, без претензій на владу за демократії, унеможливлюючи перетворення на олігархів. В інтерпретації Платона це група ділків за демократії, для яких статки є самоцінністю, а олігархічний потенціал як домагання влади задля примноження статків є латентним, неактивованим станом психічного. Цим вони відрізняються у Платона від соціопсихотипу управлінця-демократа, політика, «трутня з жалом», людини, що «виповнена... не обов'язково необхідними бажаннями й пожаданнями, під владою яких постійно перебуває» [11, с. 259] (їх ірраціоналізм, де бажання і пожадання понад міру ($\bar{}$І) у трутнів-популістів підпорядковують їх волю і розум); в) найвпливовіша завдяки чисельній перевазі більшість, ті, «хто працює своїми руками, не пнеться до керівних посад», володіє невеликим майном, отримуючи свою вигоду («пайку меду») від перерозподілу власності багатіїв [11, с. 265]. Тож і за демократії олігархічний потенціал присутній у всіх трьох групах різною мірою. У «демократів-управлінців» (популістів, «трутні з жалом») – латентно, не стільки як декларована мета, скільки як завуальований

мотив (жага і воля), засіб маніпулятивної роздачі благ демосу від ділків із чималою вигодою «меду» (корупційне або рейдерське присвоєння громадського, приватного в сучасній версії) для себе. У «ділків» – як основний мотив, основа потенціалу, але який є лише можливістю, проте для трансформації у повноцінний олігархічний ресурс йому бракує повноти влади, якої вони не прагнуть за відсутності загроз їх статкам. У більшості («трудні без жала») – як дармова одноразова надбавка до заробітку їх щоденної праці.

Загалом демократична «людина багатогранна, сповнена різних характерів…», часом марнотратна, «інколи… демократичне начало поступається місцем олігархічному» [11, с. 259] і вона «захоплюється тими, що роблять гроші, й тоді пристає до їхнього» [11, с. 261]. Багаті («ділки») на народних зібраннях (у «парламенті») захищаються від популістів («владних трутнів із жалом»), викликаючи підозри в прагненні до олігархії. Та «коли вони бачать, що народ не з лихого умислу, а тільки через своє невідання, бо його ввели в оману наклепники, намагається завдати їм кривди, тоді вони хоч-не-хоч починають і справді тяжіти до олігархії… не зумисно, адже зло прищепив їм той самий трутень, ужаливши їх» [11, с. 266].

У міркуваннях Платона проступає залежність поведінки ділків (тяжіють до олігархії) від їх страхів втрати статків через рішення більшості, якою маніпулюють владні популісти. Останні – найбільш заражені «злом» олігархічного потенціалу, прикритого свавіллям свободи волі, де популісти заражують працюючих (більшість) злом патерналізму. Отже, олігархічне начало і потенціал руйнує демократію, бо проявляється як гра, взаємодія трьох олігархічних потенціалів кожної з груп з їх свавіллям волі: а) потенціалу владних «трутнів», популістів у сучасній термінології, які бажанням мати «мед» – достаток, не працюючи, а корисливо владно маніпулюючи («ввели в оману наклепники»), ужалили своїм «жалом-злом», тобто індоктринували в свідомість; б) працівників жагу до наживи як мети, сенсу, насолоди життя, підживлюючи у мас і острахи перед олігархією, і їх олігархічні інтенції – патерналістські (охлократичні) настрої, жагу отримувати дарма; в) посилюючи олігархічні потенції тих, хто їх має «за природою» (ділків), а тепер боїться втратити нажите і прагне «від безвиході» до олігархії – влади багатих як єдиний спосіб врятувати «своє». «Жало» – символ політико-світоглядного інструменту нейролінгвістичного маніпулятивного програмування популістами масової свідомості, впорскування в неї своєї «отрути» олігархічних пожадань, почуттів, переконань, ідентичності, мотивів, сенсу, насолоди, щастя життя. Інфекція отрути посилює внутрішні (у душі) і зовнішні (у соціумі) розколи.

Отже, жадоба можновладців (популістів, трутнів з жалом), патерналізм, острахи більшості (мас, трутні без жала), утіха від грошового зиску, прибутку [11, 284], страх за «своє» «найупорядкованіших ділків» – психологічні, (а)моральні ресурси олігархічних загроз за демократії. Тому в демократії Платона не стати доброчесним, людиною з нульовим олігархічним потенціалом (Ро = 0), хіба що для тих, хто «від природи видатні, які перевершують багатьох, стали би доброчесними» [11, с. 257]. Нецілісність психічного за демократії, після олігархії, не тільки не подолана, а латентно накопичує мікропотенціали (жадоби, насолоди статками, патерналізму, страху) у свідомості, констеляція яких уможливлює прихід популіста-тирана, подібно до О. Лукашенка, В. Путіна, В. Януковича чи Р. Ердогана, В. Орбана, Д. Трампа у м'якшій версії;

5) за тиранії олігархічний потенціал концентрується в тирана (тр), його наближених («друзів»), де тиран контролює величину, масштаб розгортання (Ро/тр = мах тр) потенціалу в підлеглих, зокрема розпоряджається на свій розсуд коштовностями державних храмів [11, с. 269]. Довіра демагогії тирана у його обіцянках за демократії усунути загрозу відновлення олігархії змушує народ «годувати його та його друзів», бо, «уникаючи підлеглості людям вільним, потрапляє в залежність від деспотизму, замість своєї великої і безмежної волі дістає найважчу та найприкрішу неволю у невільників» [11, с. 270–271];

6) знов зникає (Ро/ + ф = 0) у нових «аристократів духу» (+ф) («софократів»), що завершують цикл і водночас починають новий. Їх цілісність перетворює філософів у відкритий

«портал» для проходження струму інформації ідеї блага від Сонця Єдиного без спотворень, роблячи їх ієрархічною ланкою в живому процесі Єдиного Життя «Живого Космосу» («єдине ціле, складене із цілісних ж частин)» [15, 30b–34b]. Тобто на початковій і кінцевій стадіях, які переходять одна в одну (хвіст в пащі змія-уроборосa – символ циклічності розвитку), цей потенціал відсутній, зароджуючись і розгортаючись на проміжних стадіях між крайніми точками еволюційного треку. І відсутність олігархічного потенціалу, його спотворень – ознака ієрархічної впорядкованості начал, зрілості, цілісності душі («врожай на полі» в символіці Платона, святість у релігійній інтерпретації, єдність свідомого й несвідомого в цілісності архетипу «самості» – вияв індивідуальної Богоприроди людини у К. Юнга), її своєрідна «додана вартість» як здатність пропускати через себе в світ речей гармонізуючу, облагороджуючу, впорядковуючу інформацію-енергію Сонця-Добра. «Додана вартість» – це Любов Небесна (Афродіта Небесна, Ерос) як те нове, що проходить через транслятора-правителя, долучається до його свідомості, впорядковує її і через неї політичний простір довкола неї.

Спостерігаємо юнгівську динаміку архетипів: домінування самості у софократів. Поява олігархічної «тіні», підпорядкованої шанолюбному его тимократів. За олігархії олігархічна «тінь» формує і керує олігархічним его, утверджуючи архетип олігархічної персони в колективному свідомому. У демократії олігархічна «тінь» є під контролем демократичного его, яке боїться повтору олігархічних страждань, але «тінь» звабами тисне на его популістів, спонукаючи їх до маніпуляцій, заляканих ділків – до відродження олігархії, маси – до патерналізму, сподівання на месію. Сформований у соціумі потужний архетип персони «спасителя», «захисника народу» приводить до тиранії, з психічною інфляцією тирана, его якого сугестивно зливається з власною маскою «бацьки» (архетип «персони»). Досвід пройденого, напруга в соціумі, страждання за тиранії пробуджує відродження самості – Богоприроди у зрілих.

Відповідно до логіки Платона «кожній людині найкраще бути під владою божественного й розумного начала, особливо, коли маєш його в собі як щось своє, лише для себе; коли ж ні, тоді нехай воно панує над нами ззовні, щоб, наскільки це можливо, ми всі були подібні між собою і пов’язані спільною приязню під верховенством того самого начала» [11, с. 296]. Тобто ідеал – щоб кожен індивідуально дозрів до усвідомленої комунікації з Сонцем-Благом. Якщо ні, тоді їм варто довіритись Богозрілим. Отже, надзавданням «софократії» – правління учености (учених-мудреців [12, с. 166]) є зцілення нецілісних душ, себто дати кожному таку якість/кількість квантів енергії любові й біт інформації мудрості, щоб кожен із спотворених станів прийшов у гармонію власних начал та індивідуально досяг стану мудрості філософа. Тоді нівелюється й олігархічний потенціал, а всі трансформуються в мудреців, здатних індивідуально перебувати у взаємодії з ідеєю Добра, вийшовши з печери споглядання тіней (спотворених образів-копій Першообразу) на стінах печери, симулякрів в інтерпретації Бодріяра. Тож ніщо не заважає їм утворити «сонячне» братство «осяяних», утверджуючи новий Золотий Вік «живих Христів».

У Платона К. Поппер такого завдання «зцілення» всіх до рівня мудрості не виявив, хоча і називає платонівську мудрість політичною медициною, що наділяє «містичними силами цілителів, які володіють нею» [12, с. 170]. Навпаки, К. Поппер вказує на інтелектуальний авторитаризм Платона всупереч егалітаризму Сократа [12, с. 152]. Те, що можна «вести розумну бесіду з рабом», і «наявність між людьми інтелектуального зв’язку, певного середовища універсального розуміння, а саме розуму» – це, за К. Поппером, «велика егалітарна і визвольницька ідея Сократа» [12, с. 152–153]. Тобто через розмірковування, мистецтво діалектики, самоусвідомлення холістичної всеєдності навіть розум раба можна звільнити від оман роз’єднання з Єдиним (Сонцем-Благом), а отже, і від олігархічного потенціалу, принад влади, золота. Погоджуючись з К. Поппером (попри його недиференційоване сприйняття розуму – тілесного, емоційного, аналітичного, інтуїтивного, Розуму Христа, будді в індуїзмі, Нус у Анаксагора, Плотіна, апріорного

чистого розуму в І. Канта, співвіднесеного в імперативі совісті із зоряним небом), зауважимо, що за такого тлумачення осягнення сократівської істини Добра – це мистецтво, досяжне для будь-якої людини. Однак таке мистецтво, як пояснює К. Юнг, сучасні зрілі майстри Духу, не є суто інтелектуальний процес [13, с. 56]. І в християнській неортодоксальній інтерпретації будь-хто може набути свідомості Христа в Христорозумі, бо це тільки якість свідомості й розуму, а не унікальна властивість лише Ісуса. Завдяки Христорозуму людина перестає бути домом, розділеним в собі, тобто знов стає цілісною. У «Тімеї» Платона зріла людина зріднюється з «божественним началом в нас» [16, 90d], із «Царством Небесним», «Христом в нас» у християн. І тоді психоетичні деформації соціуму, спричиненні дисбалансом нецілісності розділеної в собі, внутрішньо конфліктної дуальної свідомості, долатимуться цілісністю бачення і прояву себе холомною часткою цілого громади, соціуму, планети, Універсуму, яким служать. Тоді олігархія, тиранія, корупція, війна, обман – ілюзії, ігри, драми его в симуляторі реальності внутрішньої печери дуального розуму кожного, розототожнення з яким і є вихід на простори співтворчості в Духові.

Висновки. Олігархічне начало людини в концепті Платона – продукт втрати цілісності свідомості, її ієрархічної субординації начал (посферне послаблення серцевини Богоприроди розуму тиском периферійних егоїстичних жадань, волі), роз'єднання з Благом Єдиного, породжуючи олігархічний потенціал у людині, стаючи джерелом деформацій світоглядної настанови на цілісність єдиного буття, загострючи психоментальні, етичні спотворення в індивідуальній психіці, на рівні груп, у соціумі. Потенціал олігархічний (Ро) відсутній у філософів-мудреців (Ро = 0), зароджується у тимократів (Ро > 0), досягає максимуму за олігархії (Ро = max). За демократії із зникненням олігархії цей потенціал ріко зменшується (Ро→0, ~0), але він наявний як «жало трутнів», маніпулятивно приховане у демократів-популістів при владі (Ро > 0, проте лицемірно декларується як Ро = 0), не приховується ділками, без їх амбіцій влади (Ро > 0). Він розпалюється популістами у психіці мас як патерналістські очікування (Ро ≠ 0, Ро > 0). І знов зростає, концентруючись у тирана (Ро = max тирана, «друзів») як «рятівника» мас від повернення олігархів. Обнуляється на шостій стадії як досвід пройденого всього циклу, що варто бути в світоглядній цілісності Буття з ідеєю Добра, Єдиним (Ро = 0). На стадії тимократії потенціал має груповий вираз; олігархії (3) – соцієтальний (масштаб соціуму); демократії (4) – дисперсно розмитий із можливістю ситуативного флуктаційного скупчення; тиранії (5) – персоналізований; 1, 6 (аристократії Духу) – відсутній у індивідуально Богозрілих в їх індивідуації (К. Юнг) як відновлення цілісності пропорції ієрархічних начал людини в процесі її інтравертного самоусвідомлення. Прояснення класики – передумова глибшого постнекласичного осягнення проблеми в християнській інтерпретації К. Юнгом ієрархічності самого архетипу самості й більш диференційованого сприйняття політичного холізму, прозрінь і ілюзій Платона, К. Поппера, сучасності.

Література:

1. Андрусів В., Устенко О., Романенко Ю., Тишкевіч І. Майбутнє українських олігархів. 2018. URL: https://uifuture.org/reports/majbutnye-ukrayinskix-oligarxiv/

2. Буркало В. Олігархічний елітарний егоцентризм та егоїзм як перепона до консолідованої демократії. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. *Серія політичні науки.* 2023. № 8. С. 44–53.

3. Буркало В. Олігархічний потенціал, його розгортання в інтерпретації концепту патроналізму. *Регіональні студії*. 2024. № 36. С. 14–21.

4. Вишневський О. С. Загальна теорія стратегування: від парадигми до практики використання : монографія/НАН України, Ін-т ек-ки пром-сті. Київ, 2018. 156 с.

5. Денисенко В. Проблема свободи людини: конотації у філософських теоріях нового часу. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2010. № 4. С. 115–128.

6. Кіндзерський Ю. Інституційна пастка олігархізму і проблеми її подолання. *Економіка України*. 2016. № 12. С. 22–46.

7. Колодій А. Транзитологічна парадигма суспільних змін у світлі помаранчевої революції. *Політичні науки*. 2008. Випуск 3. С. 7–24.

8. Мадяр Б., Мадловіч Б. Посткомуністичні режими: актори, інституції та динаміка. Короткий путівник / пер. з англ. О. Тирон. Бостон : Academic Studies Pres, 2023. 248 с.

9. Михальченко М. Кланово-олігархічний режим: негативи і позитиви функціонування. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. № 5 (49). С. 83–94.

10. Ніколенко В. Соціально-політична думка Платона: протосоціологічний вимір. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках.* 2020. 3 (2). С. 81–91.

11. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. Київ :Основи, 2000. 355 с.

12. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Т. І. У полоні Платонових чарів / пер. з англ. О. Коваленко. Київ : Основи, 1994. 444 с.

13. Юнг К. Г. Aion: Нариси щодо символіки самості / пер. з нім. К. Котюк; наук. ред. укр. вид. О. Фешовець. Львів : Вид. «Астролябія», 2016. 432 с.

14. Arendt H. On Revolution. London: Penguin books. 1990. 350 p.

15. Plato. Timaios / (ed. John Burnet, 1903). URL: http://www.mikrosapoplou.texts

References:

1. Andrusiv, V., Ustenko, O., Romanenko, YU., & Tyshkevich, I. (2018). Maibutnie ukrainskykh oliharkhiv [The future of Ukrainian oligarchs]. Retrieved from https://uifuture.org/reports/majbutnye-ukrayinskix-oligarxiv/ [in Ukrainian].

2. Burkalo, V. (2023). Oliharkhichnyi elitarnyi ehotsentryzm ta ehoizm yak perepona do konsolidovanoi demokratii [Oligarchic elitist egocentrism and egoism as an obstacle to the formation of a consolidated democracy]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa. Seriia politychni nauky*. № 8. P. 44–53 [in Ukrainian].

3. Burkalo, V. (2024). Oliharkhichnyi potentsial, yoho rozghortannia v interpretatsii kontseptu patronalizmu [Oligarchic potential, its development in the interpretation of the concept of patronalism]. *Rehionalni studii*. № 36. P. 14–21 [in Ukrainian].

4. Vyshnevskyi, O.S. (2018). Zahalna teoriia stratehuvannia: vid paradyhmy do praktyky vykorystannia: monohrafiia [The General Theory of Strategizing: From Paradigm to Practical Use: Monograph] / NAN Ukrainy, In-t ek-ky prom-sti. Kyiv, 156 p. [in Ukrainian].

5. Denysenko, V. (2010). Problema svobody liudyny: konotatsii u filosofskykh teoriiakh novoho chasu [The Problem of Human Freedom: Connotations in Philosophical Theories of Modern Times]. *Sotsiohumanitarni problemy liudyny*. № 4. P. 115–128 [in Ukrainian].

6. Kindzerskyi, Yu. (2016). Instytutsiina pastka oliharkhizmu i problemy yii podolannia [The institutional trap of oligarchy and the problems of overcoming it]. *Ekonomika Ukrainy*. № 12. P. 22–46 [in Ukrainian].

7. Kolodii, A. (2008). Tranzytolohichna paradyhma suspilnykh zmin u svitli pomaranchevoi revoliutsii [Transitological paradigm of social changes in the light of the Orange Revolution]. *Politychni nauky*. Issue 3. P. 7–24 [in Ukrainian].

8. Magyar, B., Madlovics B. (2022). A Concise Field Guide to Post-Communist Regimes. Actors, Institutions, and Dynamics. Budapest: CEU Press / per. z anhl. O. Tyron. Boston : Academic Studies Pres, 248 p. [in Ukrainian].

9. Mykhalchenko, M. (2010). Klanovo-oliharkhichnyi rezhym: nehatyvy i pozytyvy funktsionuvannia [Clan-oligarchic regime: negatives and positives of functioning]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. 5 (49). P. 83–94 [in Ukrainian].

10. Nikolenko, V. (2020). Sotsialno-politychna dumka Platona: protosotsiolohichnyi vymir [The socio-political thought of Plato: the protosociological dimension]. *Epistemolohichni doslidzhennia v filosofii, sotsialnykh i politychnykh naukakh*. 3 (2). P. 81–91 [in Ukrainian].

11. Πλατων. (2000). Πολιτεια / Per. z davnohr. D.Koval. Kyiv: Osnovy. 355 p. [in Ukrainian].

12. Popper, K.R. (1994). The Open Society and Its Enemies. Vol. I. The Spell of Plato / per. z anhl. O. Kovalenko. Kyiv: Osnovy. 444 p. [in Ukrainian].

13. Jung, C. (2016). Aion: Researches into the Phenomenology of the Self / per. z nim. K. Kotiuk ; nauk. red. ukr. vyd. O. Feshovets. Lviv : Vyd-vo «Astroliabiia», 432 p. [in Ukrainian].

14. Arendt, H. On Revolution. London: Penguin books. 1990. 350 p.

15. Plato. (1903). Timaios / ed. John Burnet, Retrieved from http://www.mikrosapoplou.texts

Valentyn Burkalo. The oligarchic principle and the oligarchic potential of man in Plato's concept as a product and source of psycho-ethical deformations

The article indicates that the thirst for corrupt enrichment is an existential threat. An extroverted approach dominates the analysis (elitism, transitology, patronalism) of the establishment of the oligarchy in Ukraine. The Plato's concept in C. G. Jung's Christian interpretative symbolism enables the analysis of the dynamics of introverted structural transformation of the oligarchic psyche. It is emphasized that Plato's oligarchic principle of man is the product of the loss of the holistic integrity of consciousness, the hierarchical subordination of its principles with a phased decrease in the influence of the Divine Nature of mind on peripheral egoistic desires and will. Disengagement from the Good of the One gives rise to the oligarchic potential in man as their psychological oligarchic resource and becomes a source of deformations of the worldview attitude to the holistic nature of the integral being, exacerbates psycho-mental and ethical distortions in the individual psyche at the level of groups and society in the process of an institutional manifestation of potential. The procedural logic of emergence, transformation (oligarchic principle – potential – resource – manifestation, institutionalisation), and movement of potential in the political domain is determined by its size. The oligarchic potential (Po) is absent (Po = 0) among sages (C.G. Jung's self-realised archetype of 'self', 'Christ in us' among Christians); is emerging (Po > 0) as subordinate among Timocrats (emergence of an oligarchic 'shadow' under control of the ego of the aspiring); dominates with a peak (Po = max) among the oligarchy (the archetype of the oligarchic 'persona' dominates the collective consciousness); sharply decreases (Po⟶0, ~0), but does not vanish (Po ≠ 0, Po > 0), dispersed in its variable group modifications (manipulatively hidden by populist politicians; serving as a valuable orientation of businessmen devoid of power ambitions; indoctrinated by populists into the masses' psyche as paternalistic expectations) in democracy (oligarchic 'shadow' under control of the democratic ego) with a possibility of situational fluctuating accumulation; is centered within the tyrant (Po/tyrant = max), the "savior" (the tyrant's persona in his mental inflation) of the masses from the oligarchs; vanishes (Po = 0) among the God-mature (rebirth of the self that disinfects the oligarchic shadow, the ego) with their experience at the end of the cycle.

Key words: *Plato, oligarchy, oligarchic principle, oligarchic potential, soul, self.*

Відомості про автора:
Валентин Буркало – кандидат філософських наук,
доцент кафедри політології і державного управління,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

УДК 321.01
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-8

Сергій Вонсович
ORCID: 0000-0001-9657-0902

КОНЦЕПТ СПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНОМУ ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Доведено, що сучасні виклики окреслюють особливі вимоги до державної влади як інституту, здатного управляти суспільством. Розкрито, що першорядне значення набувають політичні властивості та якості державної влади, що відображають її функціональну спроможність і реальні здатності врегулювання конфліктів. Вони залежать від міжнародних відносин, політичної системи національної держави, характеру правлячого режиму, системи державного управління та прийняття рішень. Оцінка цих параметрів дає змогу зрозуміти спроможність (можливості й перспективи) тієї чи іншої держави в довгостроковій і середньостроковій перспективі. За цих умов саме оцінка спроможності держави дає змогу пізнавати ступінь реального задоволення від цілепокладання, організації та регулювання суспільних запитів, а в подальшому – на підставі отриманих даних розробляти заходи та пропозиції щодо підвищення рівня ефективності владарювання.

Розглянуто різні підходи до розуміння й вивчення державної спроможності, що склалися в політичній науці, основні аспекти державної спроможності країн світу, пов'язані із зовнішнім і внутрішнім контекстом існування та функціонування відповідних держав. Охарактеризовано сутність феномену державної спроможності / неспроможності та визначено політичні параметри спроможності держави та політичні ризики функціонування державної влади в умовах проблемної державності. Акцентовано увагу на тому, що політична ефективність державної влади в сучасних умовах є визначальним чинником забезпечення державної спроможності. Далеко не всі держави однаково здатні гарантувати своїм громадянам забезпечення зовнішньої безпеки, внутрішнього порядку, легітимності, управління та розвитку. Окреслені нові виклики, які впливають на владні ресурси спроможності держави в умовах формування нового світового порядку. Артикульовані потенційні можливості їх реалізації в Україні, які виникли під час глобальної війни. Зазначено, що, даючи визначення поняттю «спроможна держава», доречно враховувати два взаємозалежні між собою питання – легітимність влади в очах населення та суб'єкти укріплення держави. Легітимізація влади забезпечується загальними інститутами та відносинами, які одночасно сприяють послабленню та навіть руйнуванню держави, а послаблення владних інститутів призводить до делегітимації влади та подальшої деградації країни.

Ключові слова: *влада, спроможність держави, державна влада, стратегії влади, політична теорія, держава.*

Вступ. В умовах, коли виклики сучасності висувають особливі вимоги до держави як інституту, здатного управляти суспільством, першорядного значення набувають політичні властивості і якості держави. Вони відображають її функціональну спроможність і реальні здатності врегулювання конфліктів, забезпечення суспільної стабільності та підтримання стійкого економічного й гуманітарного розвитку. На порядок денний для сучасних держав постали нові, трансформовані виклики. Світова пандемія COVID-19 поглибила сумніви, чи можуть сучасні держави та їхні інститути вирізняти артикульовані інтереси громадськості та бути відповідальними. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 р. оцінюється окремими дослідниками як великий історичний поворотний момент до нового, мультипорядкового світу, у якому держави ліберальної демократії продовжуватимуть існувати, але вже без претензій на універсальність. З поширенням авторитарних режимів і наростанням впливу авторитарних лідерів на світовій арені демократичні цінності опиняються під загрозою. Крім того, посилення економічної та військової потуги Китаю, загострення конфліктів в Африці, затяжний

конфлікт Ізраїль / Палестина та світовий економічний спад, що триває, посилили скептичні голоси в дебатах щодо того, чи буде в новому світопорядку місце спроможним державам, які здебільшого асоціюються з демократичними інститутами та практиками. Аналіз літератури свідчить про значний інтерес науковців до цієї проблематики. В українському науковому дискурсі зазначена проблематика знаходить своє відображення у роботах Г. Зеленько, О. Рєзнікової, О. Баштанник, Н. Колісніченко, М. Войновського тощо.

Мета дослідження. Пошук відповідей на поставлені питання вимагає насамперед у концептуалізації поняття «спроможна держава» та більш ґрунтовного дослідження інших варіацій держави, які мають або нейтральний, або протилежний зміст. Для реалізації цієї мети окреслено такі завдання: систематизувати владно-державні стратегії, які характеризують методологічні аспекти дослідження; охарактеризувати сутність феномену державної спроможності / неспроможності; проаналізувати сутність поняття державної спроможності та простежити її виміри; виокремити та з'ясувати параметри, що характеризують спроможність держави; проаналізувати підходи до трактування змісту понять «здатність і дієвість держави», «державна статусність», «політичне структурування»; розкрити вплив політичної ефективності державної влади та засобів її оцінювання на забезпечення спроможності держави.

Результати дослідження. На порядку денному розвитку досліджень у цій сфері постає питання оцінки політичної спроможності державної влади вже не просто з точки зору потреб її оптимізації, а з точки зору забезпечення державної спроможності в усіх її проявах (безпеки, конкурентоспроможності тощо) та з метою пошуку шляхів і засобів подолання дестабілізаційних, кризових тенденцій, з якими стикаються сучасні держави. Держава є продуктом інтересу до порядку, який змушував політичних акторів під час громадянських воєн до утворення інстанції, покликаної покінчити з війною і роззброїти воюючі сторони. Так виникла ідея порядку «зі страху перед насильством і протилежного мотиву безпеки. Насильство саме по собі є досвід, стимулюючий порядок» [8, p. 61].

Поняття «здатність держави» у багатьох його контекстах сьогодні використовується досить широко. Зокрема, виокремлюють окремі складові цієї здатності: «управлінські здатності», «урядові здатності», «адміністративні здатності», «менеджментні здатності», «здатності формулювати політику», «політичні здатності», «інституційні здатності». На думку Сеппо Тихонена, «здатність держави стала центральною дискусійною темою в політичній науці та в суперечках про розвиток, оскільки дослідники виявили, що нездатність держав є однією з головних перешкод для досягнення економічних і соціальних цілей, які висунуті лідерами країн» [11, p. 101]. Здатність держави найтіснішим чином пов'язана з її дієвістю, включно з його різними смисловими значеннями – якісністю, продуктивністю, ефективністю. Результативність державної діяльності визначається її здатностями, крайні є платформою для неї. Сукупність здатностей визначають державну спроможність. Таке розуміння відповідає вже традиційному розумінню держави, що сформувалося як у політичній науці, так і у державознавстві. Так, Дж. П. Неттл розуміє під спроможністю держави її здатність здійснювати свої владні функції [7].

Останнім часом усе більше прихильників знаходить концепція, яка розглядає державність як понятійну категорію, що має дві характеристики: «статусність», тобто «належність до спільноти держав-станів (statehood)», і «спроможність», тобто «відповідність своєї власної природи держави-стану» (stateness)». Відзначаючи цю тенденцію, зауважимо, що якщо спроможність характеризує внутрішній розвиток соціуму, результатом якого може стати держава, то статусність дає змогу визначити місце цієї держави залежно від масштабності й міжнародних функцій у світовій системі. Державна спроможність поряд із державною статусністю й політичним структуруванням є одним із важливих аналітичних інструментів, що характеризують параметри розвитку територіальних політій як систем із відповідними інститутами, функціями та ролями.

Серед основних вимірів державної спроможності – розмір і обсяг циркуляції суспільних благ, основи інфраструктурної здатності держави, якість державного управління.

У сучасній політичній науці належне місце приділяється якості функціонування держави. Дослідження політичного виміру ефективності державної влади, якості її функціонування є особливо актуальним і для сучасної України. Хоча умовою успішного розвитку економіки й суспільства є сильна держава, але в її розумінні важливо робити акцент не на розширенні діапазону її функцій, а на підвищення ефективності її роботи. При цьому критерії ефективності розглядаються з погляду «людинозбереження».

У класичному значенні держава є політично оформленим, організованим суспільством, союзом громадян. На горизонтальному рівні держава – це координація громадян, товариський союз, а на вертикальному – їх підпорядкованість державній владі, союз панування. У сучасній державі ці рівні опосередковує принцип народного представництва, що розкриває дії державної влади як організовану волю народу. Союз передбачає підтримку порядку за допомогою особливої категорії людей, наділених публічною владою, що має на увазі легітимне застосування або загрозу застосування заходів примушення. Державна влада, як і влада взагалі, обумовлена певним набором ресурсів, які дозволяють її суб'єктам реалізувати свою волю й забезпечувати підпорядкування. Це інституційні, фінансові, медійні, регулятивні, правоохоронні, законодавчі, символічні й інші ресурси. «Основними елементами будь-якого пояснення влади, – відзначає Р. Мартін, – є цілі актора і розподіл ресурсів, необхідних для їх досягнення» [6, p. 50]. Тому ефективна, спроможна державна влада є концентрованим виразом волі та сили, потужності держави, втіленої у державних органах і установах. Вона забезпечує стабільність і порядок у суспільстві, захищає її громадян від внутрішніх та зовнішніх посягань шляхом використання різних методів, зокрема державного примусу й військової сили. Не всі наявні в розпорядженні суб'єкта засоби впливу на об'єкт є ресурсами влади, а лише ті, які можуть забезпечити підпорядкування об'єкта або досягнення певного суспільного блага. Деякі з різноманітних ресурсів влади є обов'язковими для будь-яких владних відносин, без них суб'єкт не може реалізувати свій потенціал влади (загальну сукупність всіх ресурсів) і трансформувати його у владні відносини. П. Секорд і С. Бекмен розглядають чотири можливі «стратегії влади», що впливають на її спроможність: 1) безпосередня пропозиція або відмова від пропозиції об'єкта своїх ресурсів, 2) звернення до різних норм, покликаних обмежити чи контролювати поведінку об'єкта, 3) використання обіцянок і погроз з метою зміни сприйняття об'єктом своїх дій; 4) управління боргами. Ця стратегія являє собою нерівний обмін, у якому один суб'єкт не володіє ресурсами для компенсації отриманих ним благ чи послуг і повинен відшкодувати витрати іншого суб'єкта шляхом підпорядкування йому [10].

Коли йдеться про таке складне явище, як спроможність і ефективність державної влади, зростає значимість оцінки її діяльності з погляду зору ефективності або неефективності, бо саме оцінка ефективності державної влади дозволяє пізнавати міру реального задоволення від цілепокладання, організації та регулювання суспільних запитів, а в подальшому – на підставі отриманих даних розробляти заходи та пропозиції щодо підвищення рівня ефективності владарювання. Проблема спроможності державної влади є дуже актуальною для Україні, яка виборює своє право на незалежне й вільне життя. Як показує практика, не завжди зовнішні обставини спроможні так впливати на прийняті в державі рішення, як внутрішні переконання й цінності державної бюрократії та, ширше, правлячого класу. Проте практично повсюдно доводиться стикатися з тим, що носії державної влади якщо самі не руйнують повністю, то істотно обмежують внутрішню причетність потребам суспільства. У цьому плані актуальні погляди доктора політичних наук Г. Зеленько, яка проаналізувала «пастки неспроможності», що супроводжують ефективність держави. На думку науковиці, «пастки» закладені інституційно, а саме телеологічний (орієнтовний) конституціоналізм передбачає ухвалення процесуальних законів, які б давали

можливість виконувати норми конституції. Проте в Україні вони або не приймалися або приймалися з великим запізненням (закони про Кабмін, про імпічмент Президента, про Регламент ВРУ (Про Президента і Верховну Раду взагалі законів окремих немає). На думку Г. Зеленько, це стало результатом свідомого саботажу подальшої інституціоналізації влади за принципом «каламутної води...». Тому в нас недооформленим є механізм стримувань і противаг. Правовий вакуум заповнюється неправовими практиками. У 90-х роках здебільшого відбувався процес первинного нагромадження капіталу через утворення ФПГ (завдяки моделі ваучерної приватизації), результатом якого став феномен capturestate. Далі логіка політичного процесу була підпорядкована збереженню статус-кво ФПГ, які виявилися фактичним джерелом влади в державі, а не народ, як це прийнято вважати. У підсумку, зазначає дослідниця, маємо абсолютно розірваний уряд (проблема подвійного підпорядкування) і деструктивний вотум недовіри, який означає, уряд не можна автоматично відправити у відставку; напівакцептований уряд (уряд працює без програми, що абсолютний нонсенс для європейської практики), а це означає відсутність документа, за яким парламент може оцінити його роботу; відсутність урегульованого статусу парламентської опозиції і неврегульованість діяльності парламентської коаліції), що спричиняє парламентську корупцію і усі ці парламентські групи «на продаж»; абсолютно неефективний інститут політичних партій, тобто по суті немає кому виконувати функцію посередництва між суспільством і владою. Звідси повна неспроможність інституту політичної відповідальності загалом. З найгіршого, як вважає дослідниця, «з такою системою організації влади ми не зможемо рухатися в бік ЄС, бо там протиріччя на протиріччі, не кажучи вже про підтримання неелекторальних способів легітимації влади під час війни…» [3].

Засадничими функціями сучасної держави є: забезпечення зовнішньої безпеки, внутрішнього порядку, легітимності, управління та розвитку. Про характер і ступінь реалізації цих базових функцій держави можуть свідчити різні набори індикаторів. Індикатори забезпечення функції зовнішньої безпеки – це наявність агресії на територію означеної держави, наявність територіальних претензій до цієї держави й невизначеність кордонів. Індикаторами забезпечення функції внутрішнього порядку є наявність повномасштабної агресії, терористичної активності; громадянська війна; наявність незаконних збройних формувань; зникнення людей і позасудові розправи. Індикатори функції легітимності – мінливість базових конституційних правил, згода з основами конституційного ладу та наявність політичних в'язнів. Індикатори функції управління (управлінської здатності) – «приватизація» державних повноважень (формальними або неформальними групами, кланами й ін.); ефективність державного управління; контроль над корупцією; якість економічного регулювання. Індикатори забезпечення функції по створенню умов для розвитку – видатки на охорону здоров'я (підтримка громадського капіталу); витрати на НДДКР (як важливий показник підтримки інноваційної діяльності); внутрішній кредит приватному сектору (підтримка підприємництва). Дж. Б'юкенен, Г. Таллок та інші представники школи колективного вибору показали, що держава являє собою зручне поле діяльності, спрямованої на «вилучення ренти», яка переслідує суто перерозподільні цілі, а витрати – чисте вирахування з багатства суспільства [12]. Держава може приймати політичні рішення про підтримку проєктів економічного розвитку, реструктурування галузей, структурі податків і пільг, введення квот і тарифів, надання привілеїв і монопольних прав. Проблема «розподілу влади» не обмежується витратами лобістської діяльності пошуку ренти та прибутком бізнесу і також пов'язана зі встановленням неефективних прав власності, а отже, неефективними траєкторіями економічного розвитку суспільства.

Прибічники аксіологічного підходу до визначення спроможності ефективності державної влади вважають, що саме цінності внутрішньо-групової свідомості політичної еліти визначають вибір цілей (індивідуальних або групових) з урахуванням можливих (прийнятних) засобів і способів дії. Важливо, що цінності визначають особливості мотивації поведінки

політичної еліти, вони виступають як ідеали діяльності. Проте політична еліта є соціальним інститутом, який володіє величезним ресурсним потенціалом (насамперед ідеться про нематеріальні ресурси), який дає змогу їй виробляти ціннісно-символічні конструкції, згуртовувати суспільство. Таким чином, питання про «культуру владарювання» політичної еліти, з одного боку, є питанням про спадщину, про традиції, які впливають на політику, а з іншого – питанням про спільні сенси та цінності політичної еліти й народу.

На практиці владна ефективність найчастіше визначається аналітичними або експертними методами на основі зіставлення значень сукупності показників (ознак). Існує декілька основних типів оцінок ефективності державного управління: оцінка процесу виконання, оцінка результатів, оцінка наслідків, оцінка економічної ефективності. Класичним є підхід до визначення ефективності саме через досягнення цілей. Цим зумовлено те, що найчастіше під терміном «ефективна держава» розуміється т. зв. менеджеріальна держава, що пояснюється в рамках теорії факторів або наукового менеджменту, яка була розроблена американськими вченими і практиками Ф. Тейлором, Г. Емерсоном та Г. Фордом.

Важливим аспектом дослідження політичної ефективності державної влади є розгляд феномену «неспроможної держави» та процесів «розпаду держави», вивчення яких переживає останнім часом різке зростання кон'юнктури. На початку 90-х рр. дискусія про так званих failedstates, «парадержави», «квазідержави», «нестійку державність» або «державну аномію» опинилася в центрі наукових дебатів. Багато авторів посилаються на уявлення, у яких різні форми держави та її розпаду можуть бути розташовані на певній шкалі, що починається із сильної або консолідованої держави. Звідси дискусії про параметри та критерії спроможності держави. Проаналізувавши підходи до визначення поняття стійкості в науковій літературі, вітчизняна дослідниця національної стійкості О. Резнікова зазначає, «що в узагальненому вигляді поняття «стійкість» характеризує реакцію об'єкта на певні зовнішні подразники, його здатність адаптуватися до їх впливів без значної втрати функціональності» [4]. Політичним тлом цих дебатів стало те, що в багатьох країнах «третього світу», або глобального Півдня, держава поставала як нездатна впливати на ситуацію у формі контролю або регулювання. Концепт «неспроможна держава» був застосований уперше в статті SavingFailedStates, надрукованій у часописі ForeignPolicy в 1992–1993 рр. [5].

Державна неспроможність і розпад держави сприймаються окремими дослідниками як безпосередня загроза власній національній безпеці, оскільки вважається, що «держави, що розпадаються, служать територіальною базою для транснаціональних терористичних мереж» [9, p. 11]. Багато дослідників вважають, що дискурс розпаду держави передусім розглядається як стратегія легітимації для збереження свого великого військового апарату (передусім НАТО), коли вказують на безлад і небезпеку, що виходять від failedstates. По-друге, цей дискурс закріплює наявні глобальні перекоси між Заходом і рештою світу, коли забезпечує обґрунтування для легітимації різних інтервенціоністських заходів Заходу.

Актуалізація питання проблемної державності та пошук критеріїв визначення спроможності держави змусили по-іншому поглянути на традиційну для досліджень із державного управління проблему ефективності державного механізму та владно-управлінської діяльності, що була достатньо ґрунтовно розкрита у працях В. Бодникс, М. Казорла і Дж. Галлєго-Бонга, О. Баштанник, Н. Колісниченко і М. Войновського тощо.

Можна погодитися з поглядами української науковиці О. Баштанник [1; 2, с. 15], відповідно до яких під інституціональною спроможністю розуміється спроможність інституту як здатність регулювати певний тип суспільних відносин на основі норм визнаних державою міжнародно-правових актів, національного законодавства та суспільної легітимації (нормативний аспект сутності інституту). Інституційна спроможність може бути визначена для інституції як здатність виконувати свої функції на основі нормативно-правового, організаційного

й ресурсного забезпечення (структурний аспект сутності інституції). До складових інституціональної спроможності належать такі параметри: міжнародно-правовий вимір функціонування інституту; відповідність системі національного права; суспільна легітимація, а інституційної спроможності – нормативно-правова складова; організаційна складова; ресурсна складова. Послідовність політичних дій та проєктів підвищення інституційної спроможності впливає на економічні й соціальні аспекти суспільного розвитку. Безпекова складова інституційної спроможності визначається на основі можливості подолання руйнівних політичних конфліктів на стадії представлення інтересів і позицій сторін. В умовах повномасштабної військової агресії, у яких перебуває сучасна Україна, показниками інституційної спроможності слід вважати рівень консолідації населення підтримки чинної влади та концентрації ресурсів щодо підтримки обороноздатності. Вони є подальшим напрямом розвитку демократії в Україні й очищення політичних інститутів від впливу колаборантських політичних мереж, формування середовища відстоювання національних інтересів і досягнення успіхів у процесах євроінтеграції.

Таким чином, даючи визначення поняттю «спроможна держава», цілком доречно враховувати два взаємозалежні між собою питання – легітимність влади в очах населення та суб'єкти укріплення держави. Легітимізація влади забезпечується загальними інститутами та відносинами, які одночасно сприяють послабленню й навіть руйнуванню держави, а послаблення владних інститутів призводить до делегітимації влади та подальшої деградації країни.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що політична ефективність і спроможність держави на міжнародній арені до глобальної турбулентності у світі в 2022–2024 рр. оцінювалася за допомогою показників, які свідчать про її здатність: займати головні позиції у найважливіших сферах глобального домінування, таких як військова, економічна, технологічна й культурна; впливати на перебіг подій у регіоні або на глобальні процеси, бути самостійним політичним актором; бути лідером або активним учасником таких міжнародних глобальних і регіональних структур; послідовно здійснювати курс на інтеграцію в міжнародні структури з метою наближення своїх політичних, правових, економічних і культурних систем до загальноцивілізаційних стандартів світового розвитку; максимально використовувати свій геополітичний статус і стратегічне значення державної території для геополітичних гравців, з позиції їх боротьби за глобальне домінування, для реалізації національних інтересів; забезпечити привабливий імідж країни, що втілюється в образі політично стабільної держави, яка послідовно здійснює курс на модернізацію політичних інститутів і дотримується міжнародних стандартів у сфері захисту прав і свобод людини. До політичних параметрів державної спроможності слід віднести також ті умови, за яких політична система держави зможе забезпечити організаційні можливості для мобілізації ресурсів, зовнішню консолідацію території та формування загальнонаціональної ідентичності, монополію на застосування сили, здатність підтримувати верховенство й легітимність влади єдиного політичного центру, гарантувати внутрішній порядок, громадянські права і свободи, здійснювати регулююче втручання держави в економічну та соціальну сфери й підтримувати вкорінення інновацій, необхідних для стійкого суспільного розвитку.

Література:

1. Баштанник О. Соціологічний інституціоналізм як напрям нового інституціоналізму політичної науки: методологія та її реалізація в українських політологічних дослідженнях. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2020. 23 (9), 5–14.

2. Баштанник О. Концептуальні засади визначення феномену спроможності в сучасній методології дослідження державного управління. *Публічне управління та місцеве самоврядування.* 2023. 2, 10–18.

3. Зеленько Г. Інституційна спроможність Української держави в умовах війни. URL: https://www.facebook.com/galina.zelenko/posts/pfbid0gzVZCsRJH9pA4eqPrffFiQEGsMUfNTczkQdEPx

f6ue3t8DhraTAjLsxWTKinWfCJl?comment_id=805139878366526&notif_id=1724762178099708&notif_t=feedback_reaction_generic&ref=notif&locale=uk_UA (дата звернення 23.08.2024).

4. Резнікова О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 532 с.

5. Helman, G. Saving Failed States. *Foreign Policy*, 1992–1993. 89 (3), 311–320.

6. Martin, R. The Sociology of Power. London : Routledge and Kegan Paul, 1977. 254.

7. Nettl, J. P. Thestateas a conceptual variable. Worldpolitics. *Princeton*, 1968. 20, 4, 559–592. URL: https://www.scribd.com/document/119914582/J-P-Nettl-The-state-as-a-conceptual-variable-World-Politics-Vol-20-No-4-Jul-1968-pp-559-592 (дата звернення 20.07.2024).

8. Popitz H. Phänomene der Macht. Autorität- Herrschaft – Gewalt – Technik 2., stark erweiterte Auflage. 1999. 279.

9. Schubert, U.M. Staatszerfall als Problem desinternationalen Systems. Marburg, 2005. 121.

10. Secord, P.E. Social psychology N.Y. McGraw-Hill, 659. 1964. URL: https://archive.org/details/socialpsychology0000unse_t2l5 (дата звернення 16.02.2021).

11. Tiihonen, S. From Governing to Governance. A process of change. Tampere: Tampere University Press, 2004. 323. URL: https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/68068/from_governing_to_governance_2004.pdf?sequence=3 (дата звернення 04.11.21).

12. Tullock, G. The Rent-Seeking Society: The Selected Works of Gordon Tullock / Gordon Tullock. 5. Indianapolis : Liberty Fund, Inc., 2005. 342.

References:

1. Bashtannyk, O. (2020). Sotsiolohichnyi instytutsionalizm yak napriam novoho instytutsionalizmu politychnoi nauky: metodolohiia ta yii realizatsiia v ukrainskykh politolohichnykh doslidzhenniakh [Sociological Institutionalism as a Branch of the New Institutionalism in Political Science: Methodology and Its Application in Ukrainian Political Science Research]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh Hrani*. 23 (9), 5–14 [in Ukrainian].

2. Bashtannyk, O. (2023). Kontseptualni zasady vyznachennia fenomenu spromozhnosti v suchasnii metodolohii doslidzhennia derzhavnoho upravlinnia [Conceptual Foundations for Defining the Phenomenon of Capacity in Contemporary Methodology for Studying Public Administration]. *Publichne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*. 2, 10–18 [in Ukrainian].

3. Zelenko, H. Instytutsiina spromozhnist Ukrainskoi derzhavy v umovakh viiny [Institutional Capacity of the Ukrainian State in Times of War]. Retrieved from https://www.facebook.com/galina.zelenko/posts/pfbid0gzVZCsRJH9pA4eqPrffFiQEGsMUfNTczkQdEPxf6ue3t8DhraTAjLsxWTKinWfCJl?comment_id=805139878366526&notif_id=1724762178099708&notif_t=feedback_reaction_generic&ref=notif&locale=uk_UA (data zvernennia 23.08.2024) [in Ukrainian].

4. Reznikova, O. (2022). Natsionalna stiikist v umovakh minlyvoho bezpekovoho seredovyshcha: monohrafiia [National Resilience in a Changing Security Environment]. Kyiv : NISD, 532 [in Ukrainian].

5. Helman, G. (1992–1993). *Saving Failed States. Foreign Policy*, 89 (3), 311–320.

6. Martin, R. (1977). The Sociology of Power. London: Routledge and Kegan Paul, 254.

7. Nettl, J.P. (1968). Thestateas a conceptual variable. *Worldpolitics. Princeton*, 20, 4, 559–592. Retrieved from https://www.scribd.com/document/119914582/J-P-Nettl-The-state-as-a-conceptual-variable-World-Politics-Vol-20-No-4-Jul-1968-pp-559-592

8. Popitz, H. (1999). Phänomene der Macht. Autorität- Herrschaft – Gewalt – Technik 2., stark erweiterte Auflage. 279.

9. Schubert, U.M. (2005). Staatszerfall als Problem desinternationalen Systems. Marburg, 121.

10. Secord, P.E. (1964). Social psychology N.Y. McGraw-Hill, 659. Retrieved from https://archive.org/details/socialpsychology0000unse_t2l5

11. Tiihonen, S. (2004). From Governing to Governance. A process of change. Tampere: Tampere University Press, 323. Retrieved from https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/68068/from_governing_to_governance_2004.pdf?sequence=3

12. Tullock, G. (2005). The Rent-Seeking Society: The Selected Works of Gordon Tullock / Gordon Tullock. 5. Indianapolis : Liberty Fund, Inc., 342.

Sergiy Vonsovych. The Concept of State Capacity in Contemporary Historical and Political Analysis

It has been demonstrated that contemporary challenges impose specific requirements on state authorities as institutions capable of governing society. It is revealed that the political attributes and qualities of state power, which reflect its functional capabilities and actual abilities to manage conflicts, have become of primary importance. These attributes depend on international relations, the political system of the national state, the nature of the ruling regime, the system of public administration, and decision-making processes. Evaluating these parameters allows one to understand the capacity (both current and future potential) of a state in the long and medium term. Under these conditions, the assessment of state capacity is crucial for understanding the degree of actual satisfaction derived from goal-setting, organization, and regulation of public demands, and subsequently, based on the obtained data, for developing measures and proposals to improve the level of governance efficiency.

Various approaches to understanding and studying state capacity, which have developed in political science, have been considered, focusing on the main aspects of state capacity in countries worldwide, connected with the external and internal contexts of the existence and functioning of these states. The essence of the phenomenon of state capacity/ incapacity has been characterized, and the political parameters of state capacity and the political risks of the functioning of state power in conditions of problematic statehood have been defined. Emphasis is placed on the fact that the political effectiveness of state power under modern conditions is a decisive factor in ensuring state capacity. Not all states are equally capable of guaranteeing their citizens external security, internal order, legitimacy, governance, and development. The new challenges impacting the state's governing resources amid the formation of a new world order have been outlined. The potential opportunities for their implementation in Ukraine, which have emerged during the global conflict, have been articulated.

Key words: *power, state capacity, state power, power strategies, political theory.*

Відомості про автора:
Сергій Вонсович – доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та філософії,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

УДК 32:005.25]061.1ЄС
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-9

Юрій Головчук
ORCID: 0009-0005-9950-7948

Василь Марчук
ORCID: 0000-0002-3992-8530

КЛЮЧОВІ КРИТЕРІЇ ТА ІНДИКАТОРИ ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ДЕРЖАВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У цій статті розглядаються ключові критерії та індикатори відповідальної політики в Європейському Союзі, які використовуються для оцінки ефективності управління, дотримання прав людини та сприяння сталому розвитку. Основна увага приділяється демократичним принципам, таким як прозорість, підзвітність і політична участь, а також захисту основних прав громадян, зокрема прав біженців та мігрантів. Додатково аналізуються соціальна політика, екологічна стійкість і економічна стабільність як ключові аспекти сучасної політики ЄС. У статті підкреслюється важливість дотримання цих критеріїв для забезпечення балансу між економічним розвитком, соціальною рівністю й екологічною відповідальністю в умовах глобальних викликів.

Також акцентується увага на політичних механізмах та інструментах, що сприяють реалізації відповідальної політики в ЄС. Важливим аспектом є роль інституцій ЄС у підтримці належного управління, зокрема через впровадження системи нагляду, моніторингу та звітування, що допомагає контролювати виконання державами – членами ЄС спільних стандартів. Ці механізми дають змогу не тільки забезпечити високий рівень підзвітності та прозорості, але й сприяють координації політики між національними урядами для досягнення загальноєвропейських цілей.

Окремо розглядається вплив відповідальної політики на стійкий розвиток і досягнення цілей Європейського зеленого курсу. Увага приділяється тому, як політика ЄС у сфері зміни клімату, охорони довкілля та відновлювальної енергетики відповідає сучасним викликам екологічної кризи. Аналізуються стратегії зменшення викидів парникових газів, збереження біорізноманіття й інноваційні технології, що сприяють екологічно чистому економічному зростанню в Європі.

У підсумку стаття демонструє, що відповідальна політика в ЄС базується на інтегрованому підході до вирішення соціальних, економічних і екологічних питань, що дає змогу ефективно реагувати на глобальні виклики. Відповідальне управління, прозорість процесів та активна участь громадян у політичному житті є фундаментальними умовами досягнення сталого розвитку. Ці критерії не тільки забезпечують високий рівень добробуту в ЄС, але й сприяють створенню моделі для інших держав, які прагнуть слідувати подібним шляхом.

Ключові слова: *відповідальна політика, Європейський Союз, демократія, права людини, соціальна політика, екологічна стійкість, сталий розвиток, політична участь, верховенство права.*

Вступ. Відповідальна політика є однією з ключових засад функціонування Європейського Союзу (ЄС), спрямованою на забезпечення стабільного розвитку, захист прав людини та зміцнення демократичних принципів. У сучасному глобалізованому світі, де зростають виклики, пов'язані з економічною нерівністю, зміною клімату та міграційними кризами, ЄС прагне знайти збалансовані рішення, що поєднують ефективне управління й дотримання соціальної справедливості. Важливу роль у цьому процесі відіграють такі критерії, як прозорість, підзвітність, правосуддя та політична участь громадян. Саме ці принципи визначають основні напрями політики Союзу і слугують орієнтирами для оцінки її успішності.

Крім того, зростаюча увага до екологічної стійкості й захисту довкілля підштовхнула ЄС до впровадження стратегій, спрямованих на боротьбу з кліматичними змінами та збереження

біорізноманіття. У рамках Європейського зеленого курсу політики активно працюють над скороченням викидів парникових газів і переходом до відновлюваних джерел енергії, що сприяє створенню більш екологічно стійкої економіки. Оцінка результатів цих ініціатив, а також їхнього впливу на соціальну й економічну стабільність, є ключовими аспектами відповідальної політики ЄС.

У цьому контексті стаття зосереджена на аналізі основних критеріїв та індикаторів, що визначають ефективність відповідальної політики в Європейському Союзі, і їхній ролі в забезпеченні збалансованого розвитку Європи.

Метою статті є визначення й аналіз ключових критеріїв і індикаторів відповідальної політики в Європейському Союзі, а також оцінка їхнього впливу на соціальний, економічний та екологічний розвиток регіону. Стаття має на меті показати, як ці критерії сприяють забезпеченню прозорого управління, захисту прав людини та сталого розвитку в умовах сучасних глобальних викликів. **Головними завданнями дослідження є:**

– визначення основних критеріїв та індикаторів, що характеризують відповідальну політику в державах Європейського Союзу;

– аналіз ролей провідних інституцій Європейського Союзу у впровадженні відповідальної політики та забезпеченні прозорості й підзвітності в управлінні;

– дослідження впливу відповідальної політики на соціальну рівність, економічну стабільність та екологічну стійкість у державах – членах Європейського Союзу;

– оцінка впливу Європейського зеленого курсу на стійкий розвиток і екологічну політику Європейського Союзу;

– розгляд перспектив розвитку відповідальної політики в контексті глобальних викликів і її значення для міжнародного співробітництва.

– Методологія дослідження ключових критеріїв та індикаторів відповідальної політики в державах Європейського Союзу передбачає наявність таких методів:

– аналіз документів (контент-аналіз). Стосується дослідження офіційних документів ЄС, зокрема законодавчих актів, стратегій, звітів і резолюцій. Це допоможе виявити ключові критерії та індикатори відповідальної політики;

– порівняльний аналіз як порівняння політик різних держав – членів ЄС для визначення ефективності їх впровадження в різних національних контекстах. Також можна порівнювати різні періоди або регіони для оцінки прогресу;

– статистичний аналіз з використанням статистичних даних для оцінки впливу відповідальної політики на соціальні, економічні й екологічні показники. Наприклад, аналіз показників економічного розвитку, рівня безробіття, скорочення викидів парникових газів;

– кейс-стаді (аналіз конкретних випадків), зокрема: дослідження конкретних тих країн ЄС, які досягли значних успіхів або зазнали труднощів у впровадженні відповідальної політики. Це, зі свого боку, дає змогу глибше зрозуміти й виокремити успішні практики та проблеми;

– SWOT-аналіз, який дає змогу визначити сильні та слабкі сторони, можливості й загрози відповідальної політики в ЄС, завдяки чому можна виявити основні напрями розвитку та ризики.

Ці методи допомогли комплексно дослідити відповідальну політику в державах ЄС, її вплив на різні сфери суспільного життя, а також виявити найефективніші практики для її подальшого вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень. До важливих вітчизняних доробок у сфері наукового дослідження поняття відповідальної політики варто віднести праці О. Сушка, О. Бетлій, Ю. Кириченко, І. Костюк, М. Гончара, С. Гончарук. У закордонній політичній науці до проблематики вивчення критеріїв визначенні відповідальної політики в державах ЄС спостерігається інтерес таких вчених, як Ю. Габермас, М. Брук, К. Оффе, Л. Кендіш, Х. Воллес.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний європейський суспільно-політичний устрій побудований на таких трьох цінностях: природні права людини, верховенство права та демократія (для Європи це ліберальна демократія). Ці цінності між собою взаємопов'язані. Зокрема, існує думка як і серед дослідників, так і серед європейських політичних діячів про те, що справжня демократія не може існувати без урахування й реалізації природних прав людини, не може бути верховенства права, якщо не реалізовані права людини, а також що демократія абсолютно повністю пов'язана із законністю – саме вона робить громадян джерелом права.

Пишучи про поняття відповідальної політики, варто зазначити, що вона реалізовується тоді, коли уряд країни й інші державні чи міждержавні інституції приділяють особливу увагу соціальним, екологічним, економічним і етичним аспектам у своїй діяльності, керуючись принципами справедливості, прозорості та демократії. Відповідальна політика має на меті слугувати інтересам суспільства й забезпечити сталий розвиток країни.

Відомий німецький науковець Юрген Габермас, досліджуючи основи європейського конституціоналізму, на яких, власне, базуються критерії відповідальної політики, зазначав: «Наприкінці XVIII століття у Філадельфії та Парижі «батьки-засновники» та французькі революціонери взялися за надзвичайну справу, що не мала історичного прецеденту. Понад двісті років потому ми не просто наступники давно виробленої практики творення конституції; до певної міри, конституційне питання не дає ключа до головної проблеми, що стоїть перед нами. Ми повинні не щось там винайти, а зберегти великі демократичні здобутки європейських національних держав, вийшовши поза їхні межі» [4]. Ця думка Габермаса свідчить про те, що основи відповідальної політики у європейських державах закладалися завдяки розвитку, власне, європейського конституціоналізму й виходу на перший план демократичному врядуванню у Європі.

Аналізуючи політичні доктрини розвитку Європейського Союзу, можна зазначити, що вони базуються на принципах відповідальної політики, адже сама відповідальна політика спрямована на досягнення сталого розвитку й задоволення потреб громадян тієї чи іншої держави. Ці базові принципи і критерії можна виділити, проаналізувавши Глобальну стратегію Європейського Союзу.

Цей документ визначає основні засади зовнішньополітичної діяльності Союзу і спрямований на підвищення ефективності у сфері вирішення проблем енергетичної безпеки, міграції, зміни клімату, гібридних загроз. Найбільш важливими стратегічними пріоритетами для реалізації Глобальної стратегії є: оборона та безпека, підвищення стійкості, інтегрований підхід до вирішення конфліктів і криз, внутрішні та зовнішні взаємозв'язки, підготовка нових стратегій і зміцнення механізмів громадської дипломатії [1].

На цій основі можна стверджувати, що відповідальна політика у Європейському Союзі спрямована на досягнення гармонійного розвитку й забезпечення стабільності в межах спільноти держав-членів. Ця політика ґрунтується на низці фундаментальних принципів, таких як демократія, верховенство права, соціальна справедливість і стійкий розвиток. Для оцінки її ефективності розроблено низку критеріїв та індикаторів, які дають змогу аналізувати, наскільки успішно ЄС досягає своїх цілей у різних сферах суспільного життя.

По-перше, одним із головних критеріїв відповідальної політики є забезпечення прозорості та підзвітності. Інституції ЄС зобов'язані діяти відкрито, щоб громадяни могли легко отримати доступ до інформації про прийняті рішення. Підзвітність означає, що держави – члени ЄС та інституції несуть відповідальність за свої дії перед громадянами, забезпечуючи, що влада працює в інтересах суспільства. Індикатори цього критерію включають кількість оприлюднених звітів, рівень доступу громадян до офіційної інформації та показники довіри до урядових інституцій [5].

По-друге, верховенство права є одним із ключових принципів ЄС, який забезпечує дотримання законів і захист прав громадян. Згідно із цим відповідальна політика органів державної влади в країнах ЄС має на меті гарантувати справедливість і неупередженість судових рішень, що сприяє зміцненню довіри до системи правосуддя. Серед індикаторів цього

критерію – ефективність судової системи, тривалість судових процесів, рівень корупції та доступність правової допомоги для громадян. Захист прав людини й забезпечення рівності для всіх громадян є невід'ємною частиною відповідальної політики країн ЄС. ЄС активно сприяє дотриманню прав національних меншин, жінок, дітей та інших вразливих груп населення. Індикатори в цій сфері містять показники рівності прав, недискримінаційні практики, рівень представництва жінок у політиці й економіці, а також кількість звернень щодо порушення прав людини до європейських судових інстанцій.

По-третє, важливим аспектом політики ЄС є соціальна відповідальність, що охоплює соціальне забезпечення, охорону здоров'я, освіту та захист прав працівників. Ключові її індикатори – рівень зайнятості, мінімальна заробітна плата, доступ до соціальних послуг і рівень соціальної нерівності. ЄС також підтримує програми з подолання бідності та сприяння соціальній інтеграції, особливо вразливих груп населення.

Наступним критерієм відповідальної політики в ЄС є економічна стабільність. Вона передбачає забезпечення сталого економічного зростання, контроль над державними фінансами та підтримку малого й середнього бізнесу. Індикатори економічної стабільності – це рівень ВВП, рівень зайнятості, продуктивність праці, а також ефективність податкової системи й боротьби з ухиленням від сплати податків.

Крім того, в останні десятиліття важливою складовою відповідальної політики ЄС стала екологічна стійкість. Європейський зелений курс передбачає амбітні цілі щодо зменшення викидів парникових газів, переходу до відновлюваної енергії та збереження природних ресурсів. Індикаторами екологічної стійкості є рівень викидів CO2, інвестиції в зелений транспорт та відновлювану енергетику, а також кількість природоохоронних територій.

Усі перелічені критерії та індикатори відповідальної політики в Європейському Союзі стосуються низки аспектів, які визначають рівень демократичного управління, забезпечення прав людини та стійкого розвитку. Вони відображають зусилля ЄС у підтримці відповідального управління та стійкого розвитку, забезпечуючи баланс між економічним зростанням, соціальною справедливістю й екологічною відповідальністю [6, с. 12]. Так, наприклад, у своїй праці під назвою *Ukraine's European integration in the political dimension of Central and Eastern Europe*, В. Марчук наводить термін «належного врядування», яке безпосередньо пов'язане з відповідальним і ефективним управлінням у демократичних рамках. Це еквівалентно цілеспрямованому й орієнтованому на розвиток адміністрування, яке прагне покращити якість життя громадян у суспільстві [2, с. 46].

В іншій праці, говорячи про європейську інтеграцію України та європейські практики щодо відповідального врядування, дослідник вказує на те, що однією з ключових особливостей відповідальної політики в ЄС є інтегрований підхід до вирішення економічних, соціальних та екологічних викликів, що передбачає одночасне забезпечення сталого розвитку, соціальної рівності й охорони довкілля [3, с. 28]. Варто зазначити, що, на нашу думку, цей підхід ґрунтується на принципі, що жодна сфера політики не повинна існувати ізольовано; замість цього всі політики мають бути взаємопов'язаними та взаємозалежними. Наприклад, екологічна політика, зокрема в рамках Європейського зеленого курсу, активно впливає на економічний розвиток, стимулюючи інвестиції у відновлювальні джерела енергії та створюючи нові робочі місця. Водночас економічна стабільність і зростання сприяють соціальній справедливості та зменшенню нерівності, що, зі свого боку, підвищує соціальну інтеграцію та забезпечує дотримання прав людини. ЄС прагне досягти цих цілей через систему узгоджених інституційних механізмів, таких як моніторинг виконання стратегічних планів, підтримка фінансових програм і регулярні консультації з громадянами, які гарантують підзвітність та прозорість у прийнятті рішень. Такий підхід дає змогу ЄС реагувати на сучасні виклики комплексно й системно, забезпечуючи високу якість життя для своїх громадян та створюючи позитивний приклад для інших регіонів світу.

Висновки. Відповідальна політика в ЄС є ключовим елементом побудови стабільної, справедливої та стійкої Європи. Використання чітких критеріїв та індикаторів дає змогу оцінювати ефективність впровадження політики й коригувати її в разі потреби. Це дає можливість не лише досягати цілей сталого розвитку, але й підтримувати високий рівень добробуту для всіх громадян. У майбутньому важливим завданням стане подальший розвиток інструментів моніторингу й забезпечення більш глибокої інтеграції соціальних, економічних та екологічних питань у рамках відповідальної політики ЄС.

Відповідальна політика у Європейському Союзі демонструє позитивні результати в таких сферах, як прозорість управління, захист прав людини, соціальна й екологічна стійкість. Чітко визначені критерії та індикатори дають змогу ефективно вимірювати успіхи й недоліки в кожній із цих сфер, забезпечуючи можливість своєчасного коригування політик і стратегій. Прогрес у досягненні цілей Європейського зеленого курсу, підвищення рівня соціальної справедливості й посилення економічної стабільності підкреслюють важливість цієї політики для всіх держав-членів. Підсумовуючи, можна сказати, що ЄС вдалося створити систему, яка забезпечує контроль і розвиток у всіх важливих напрямах життя європейських громадян.

Перспективи розвитку відповідальної політики в ЄС тісно пов'язані з новими глобальними викликами, такими як зміна клімату, міграційні кризи, технологічна трансформація та економічна нерівність. Подальша інтеграція та зміцнення механізмів моніторингу, а також адаптація політик до нових викликів дадуть змогу ЄС підтримувати баланс між економічним зростанням і соціальною та екологічною відповідальністю. Важливим етапом стане розвиток стратегій, що зосереджуються на інноваціях, зеленій енергетиці й посиленні соціального захисту в контексті нових реалій.

Варто також зазначити, що на особливості критеріїв відповідальної політики в країнах ЄС впливає і широкомасштабна агресія Російської Федерації проти України. Питання взаємодії з Україною, допомоги у збройному конфлікті та процесі євроатлантичної інтеграції стоїть на порядку денному кожної з держав ЄС. Тож усі державні рішення вимагають підходу, заснованого, власне, на засадах відповідальної міжнародної політики.

Література:

1. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en (дата звернення: 17.08.2024).

2. Marchuk V. European Integration of Ukraine: Political and Security Practice. Trnava: University of Trnava, 2021. 96 p.

3. Marchuk V., Dudkevych V. European Integration of Ukraine: Political and Security Practice. Trnava: University of Trnava, 2022. 150 p.

4. Габермас Ю. Навіщо Європі Конституція. *Часопис Критика*, 2002. URL: https://krytyka.com/ua/articles/navishcho-evropi-konstytutsiya (дата звернення: 17.08.2024).

5. Ключівський Ю. Прозорість та підзвітність місцевого самоврядування у Європі. URL: https://iaseed.eu/media-cz-ua-10-2023/ (дата звернення: 17.08.2024).

6. Стратегія сталого розвитку: європейські горизонти : підручник / І. Л. Якименко, Л. П. Петрашко, Т. М. Димань, О. М. Салавор, Є. Б. Шаповалов, М. А. Галабурда, О. В. Ничик, О. В. Мартинюк. Київ: НУХТ, 2022. 337 с.

References:

1. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy– Retrieved from https://www.eeas.europa.eu/eeas/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en (access date: 17.08.2024).

2. Marchuk, V. (2021). European Integration of Ukraine: Political and Security Practice. Trnava: University of Trnava, 96 p.

3. Marchuk, V., & Dudkevych, V. (2022). European Integration of Ukraine: Political and Security Practice. Trnava: University of Trnava, 150 p.

4. Habermas, Y. (2002). Navishcho Yevropi Konstytutsiia [Why does Europe need a Constitution]. Krytyka magazine, Retrieved from https://krytyka.com/ua/articles/navishcho-evropi-konstytutsiya (access date: 08/17/2024).

5. Kliuchivskyi Yu. Prozorist ta pidzvitnist mistsevoho samovriaduvannia u Yevropi [Transparency and accountability of local self-government in Europe]. Access mode: https://iaseed.eu/media-cz-ua-10-2023/ (access date: 17.08.2024).

6. Stratehiia staloho rozvytku: yevropeiski horyzonty [Strategy of sustainable development: European horizons] (2022). *Textbook*. I.L. Yakymenko, L.P. Petrashko, T.M. Dyman, O.M. Salavor, E.B. Shapovalov, M.A. Galaburda, O.V. Nychyk, O.V. Martyniuk. Kyiv: NUHT. 337 p.

Yurii Holovchuk, Vasyl Marchuk. Key criteria and indicators of responsible policy in the states of the European Union

This article examines the key criteria and indicators of responsible policy in the European Union, which are used to assess the effectiveness of governance, respect for human rights and promotion of sustainable development. Emphasis is placed on democratic principles such as transparency, accountability and political participation, as well as the protection of fundamental rights of citizens, including the rights of refugees and migrants. Additionally, social policy, environmental sustainability and economic stability are analyzed as key aspects of modern EU policy. The article emphasizes the importance of meeting these criteria to ensure a balance between economic development, social equality and environmental responsibility in the face of global challenges.

Attention is also focused on political mechanisms and tools that contribute to the implementation of responsible policy in the EU. An important aspect is the role of EU institutions in supporting good governance, in particular through the implementation of a system of supervision, monitoring and reporting, which helps monitor the implementation of common standards by EU member states. These mechanisms allow not only to ensure a high level of accountability and transparency, but also contribute to the coordination of policies between national governments to achieve common European goals.

The impact of responsible policy on sustainable development and achieving the goals of the European Green Course is considered separately. Attention is paid to how the EU policy in the field of climate change, environmental protection and renewable energy meets the current challenges of the environmental crisis. Strategies for reducing greenhouse gas emissions, preserving biodiversity, and innovative technologies that contribute to environmentally friendly economic growth in Europe are analyzed.

In conclusion, the article demonstrates that responsible policy in the EU is based on an integrated approach to solving social, economic and environmental issues, which allows for an effective response to global challenges. Responsible management, transparency of processes and active participation of citizens in political life are fundamental conditions for achieving sustainable development. These criteria not only ensure a high level of welfare in the EU, but also contribute to the creation of a model for other states that seek to follow a similar path.

Key words: *responsible policy, European Union, democracy, human rights, social policy, environmental sustainability, sustainable development, political participation, rule of law.*

Відомості про авторів:

Юрій Головчук – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Василь Марчук – доктор історичних наук, професор політології, професор кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 324.7:316.3 (061.1ЄС)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-10

Ігор Голуб'як
ORCID: 0009-0008-3999-1864

Наталія Голуб'як
ORCID: 0000-0001-6021-5482

ПОЛІТИЧНІ ІНІЦІАТИВИ ЄС ДЛЯ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У цій статті автори аналізують політичні ініціативи та програми Європейського Союзу, спрямовані на підтримку й розвиток інформаційного суспільства. Акцент зроблено на вплив інформаційних технологій на політичні процеси та соціальні зміни, зокрема на цифрову трансформацію суспільства й системи урядування.

У вступі розглядаються ключові тенденції в інформаційному суспільстві, зокрема поширення цифрових технологій та їхній вплив на демократичні процеси, громадську участь і політичні інститути. Особливу увагу приділено викликам, які виникають унаслідок поширення пропаганди, дезінформації та гібридних загроз, що стають критичними для політичної стабільності й безпеки.

Автори акцентують увагу на тому, що інформаційне суспільство у ЄС сприяє цифровій трансформації всіх основних сфер діяльності, а також визначає конкурентоспроможність ЄС на світовій арені. Такі технології, як штучний інтелект, великі дані (Big Data) та автоматизація виробничих процесів, підвищують продуктивність і ефективність у різних галузях. У статті аналізуються низка важливих політичних ініціатив ЄС, зокрема стратегія «Європейський цифровий компас 2030», що окреслює ключові напрями цифрової трансформації до 2030 року, та програма «Цифрова Європа» (2021–2027), яка підтримує розвиток новітніх технологій і цифрових навичок. Крім того, зазначено важливість упровадження загальноєвропейських стандартів у сфері кібербезпеки та захисту персональних даних.

Важливим аспектом є відзначення зусиль ЄС у подоланні цифрової нерівності між країнами-членами, а також загроз монополізації ринку великими технологічними корпораціями. Автори також наголошують на значенні електронної демократії, зокрема розвитку платформ для онлайн-участі громадян у політичних процесах, що сприяє підвищенню прозорості й інклюзивності урядування. Загалом стаття розкриває сучасні політичні виклики та перспективи розвитку інформаційного суспільства в ЄС, роблячи висновок про те, що цифрові ініціативи сприяють розвитку інновацій, підвищують конкурентоспроможність і безпеку ЄС на глобальному рівні.

Ключові слова: *інформаційне суспільство, цифрова трансформація, Європейський Союз, політичні ініціативи, кібербезпека, електронна демократія.*

Вступ. Швидкі темпи розвитку інформаційних технології та поширення інформаційного впливу мають потенціал для створення технологічного прогресу, цифровізації економіки, забезпечення інформаційної безпеки та збереження демократичних цінностей. Інформаційне суспільство полегшує доступ громадян до інформації та державних послуг, змінює природу політичних процесів, створює нові інструменти для політичної участі, а це, зі свого боку, сприяє розвитку громадянського суспільства, збільшує прозорість та інклюзивність політичного життя. Водночас актуалізуються нові форми суперництва та протистояння між центрами політичних інтересів, набуває значущості пропаганда й дезінформація, гібридні загрози, які стають ключовими проблемами для політичної стабільності.

Інформаційне суспільство сприяє цифровій трансформації основних сфер життєдіяльності, що є ключовим для підвищення конкурентоспроможності ЄС на глобальному рівні. Розвиток інновацій, штучного інтелекту, великих даних (Big Data) підвищує продуктивність,

ефективність і створює нові робочі місця. Це суспільство забезпечує доступ до широкого спектра інформації та інструментів, які є також основою для реалізації принципів електронної демократії. Для цього ЄС активно впроваджує стратегії цифрової трансформації, щоб досягнути основних цифрових цілей та відповідного технологічного розвитку.

Серед значної кількості наукових праць із проблем трансформації інформаційного суспільства у ЄС варто відзначити дослідження з різних галузей Аніловської Г., Бочарової Н., Грень Р., Кузнецова О., Малицької І., Мігус І. та ін. Основна **мета нашої статті** передбачає з'ясування особливостей сучасних ініціатив Євросоюзу у сфері трансформації інформаційного суспільства відповідно до технологічного прогресу. Звідси постають **завдання**: окреслити траєкторію розвитку інформаційного суспільства; проаналізувати прийняті програми цифрових інновацій і відзначити їх вплив на політичні процеси у Європейському Союзі; прослідкувати ставлення громадян до цифрових технологій, а також виокремити політичні виклики, які впливають на швидкість і ефективність впровадження інформаційних трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Четверта індустріальна революція та цифрова трансформація є ключовими для сучасного економічного, політичного й соціального розвитку. Вони сприяють інноваціям і водночас забезпечують стійкість до глобальних викликів. Швидкість технологічних змін вимагає від політичних акторів швидкої адаптації до нових умов, щоб залишатися конкурентоспроможними на міжнародному ринку.

«Породжене» інформаційне суспільство розглядається як суспільство, у якому виробництво, обмін і споживання інформації стають основними драйверами подальшого зростання. Слід врахувати, що інформація стає ключовим ресурсом, а також переважна більшість процесів – від урядування до особистого життя – автоматизовані або значно спрощені завдяки цифровим технологіям. Крім того, широкий доступ до Інтернету, особливо завдяки швидкому мобільному зв'язку та широкосмуговим мережам, дає змогу більшості людей брати участь в інформаційному суспільстві. Важливим аспектом є законодавче регулювання та створення «правил» для інформаційного суспільства. Отже, ЄС та інші держави розробляють правові рамки для захисту прав громадян в інформаційному просторі, конфіденційності й безпеки даних.

Історію розвитку інформаційного суспільства у Європейському Співтоваристві можна розпочинати з 1979 р., коли відбулася Страсбурзька Європейська рада, на якій уперше було заявлено, що інформаційні технології мають широкі соціальні й політичні наслідки для Співтовариства [2, с. 137]. У подальшому Європейський Союз розпочав активну політику у сфері формування й регулювання інформаційного суспільства, встановлюючи норми та стандарти функціонування держав в інформаційному просторі.

Серед основних документів, які регламентують цифрову трансформацію об'єднання, слід відзначити такі: «Європа і глобальне інформаційне суспільство» (The Bangemann Report, 1994 р.) [12], у якому вперше сформульовано напрями створення інформаційного суспільства, крім того, цей документ став основою для подальших стратегій і законодавчих актів, спрямованих на цифрову трансформацію; «Зелена книга» Living and Working in the Information Society: People First (1996) [21] окреслила підходи до подальшого розвитку інформаційного суспільства; ініціатива eEurope: An Information Society For All (2000) [23] була спрямована на прискорення цифровізації Європи, забезпечення доступу до Інтернету для всіх громадян, розвиток електронного урядування (e-governance) та підвищення цифрової грамотності ; Директива про захист даних (1995) [17] стала основоположним документом ЄС у сфері захисту персональних даних, у подальшому (2018 р.) була замінена на Загальний регламент про захист даних (GDPR) [20], Стратегія i2010 (2005) [22] передбачала заходи для створення єдиного європейського інформаційного простору; Europe2020: Цифровий порядок денний для Європи (2010 р.) [15] визначав напрями подальшої цифрової трансформації [4, с. 25].

Перші документи ЄС щодо регулювання інформаційного суспільства заклали фундамент для створення цифрового ринку, захисту персональних даних, розвитку електронної демократії, а також забезпечення доступу до цифрових технологій для громадян ЄС. Ці ініціативи визначили пріоритети політики ЄС для забезпечення прозорого, інклюзивного й безпечного інформаційного суспільства.

На сучасному етапі цифрова трансформація стала одним із ключових елементів стратегічного розвитку, який активно працює над впровадженням змін у всі сфери діяльності та життя суспільства. Для того щоб пристосувати суспільство й економіку до змін, які супроводжують цифровізацію, ЄС намагається в інклюзивний спосіб, доступний для всіх, створити безпечний цифровий простір. Це означає, що цифрова трансформація повинна охороняти цінності ЄС, а також права й безпеку членів суспільства, одночасно підвищуючи цифровий суверенітет ЄС [1].

Масштабні технологічні перетворення залишаються пріоритетом створення умов для глобального впливу ЄС на світову геополітику й економіку. Для цього Європейський Союз активно впроваджує сучасні цифрові ініціативи для розвитку інформаційного суспільства. Розглянемо найважливіші з них:

Насамперед це стратегія «Європейський цифровий компас 2030» (Digital Compass 2030) [11], яка визначає ключові цілі для цифрової трансформації до 2030 року. Компас визначає чотири ключові напрями для досягнення цієї мети: розвиток цифрової грамотності, забезпечення безпеки й ефективності цифрової інфраструктури, стимулювання цифрової трансформації в бізнесі та модернізація надання державних послуг у цифровому форматі. Зазначено, що до 2030 року принаймні 80 % усіх дорослих громадян мають володіти базовими цифровими навичками, а у ЄС повинно бути створено не менше ніж 20 мільйонів робочих місць для спеціалістів ІТ-сфери [8]. Громадяни повинні вміти перевіряти онлайн-контент та його джерела (інформаційна грамотність), а також володіти цифровою компетентністю для ефективної взаємодії із системами штучного інтелекту, щоб користуватися новими можливостями, які пропонують ці технології, і одночасно розрізняти й керувати ризиками, що пов'язані з останніми досягненнями у сфері соціальних медіа та цифрових технологій [10, с. 341]. Загалом цей план спрямований на забезпечення суверенітету ЄС у цифровій сфері та підвищення конкурентоспроможності на світовому рівні.

По-друге, варто відзначити програму «Цифрова Європа» (Digital Europe Programme) (2021–2027) як одну з головних ініціатив ЄС, орієнтовану на підтримку цифрових інновацій і забезпечення широкого доступу до новітніх технологій, таких як штучний інтелект, суперкомп'ютери та кібербезпека [16]. Конкурси програми «Цифрова Європа» спрямовані на розвиток передових цифрових навичок, упровадження цифрових технологій на підприємствах, розбудову цифрової інфраструктури та на ще більшу доступність цифрових послуг для громадян і державних інституцій країн Європейського Союзу й асоційованих до Програми країн [9].

Восени 2021 р. Цифровий компас був конкретизований у політичній програмі Шлях до цифрового десятиліття [23]. Цей план є частиною загального курсу ЄС на створення цифрового суспільства й охоплює ініціативи щодо розвитку електронного уряду, цифрових прав і свобод, а також підтримку інновацій у цифровій сфері. Особлива увага приділяється захисту персональних даних і впровадженню загальноєвропейських стандартів у сфері цифровізації [6].

Важливою ініціативою ЄС є Глобальний шлюз (Global Gateway), який спрямований на зміцнення цифрової інфраструктури в ЄС і за його межами. Ця ініціатива передбачає інвестиції у проєкти, що сприятимуть цифровому розвитку та забезпечать стійкі й безпечні цифрові мережі. Це стосується як розвитку внутрішньої інфраструктури, так і співпраці з іншими країнами для поширення цифрових технологій [19].

Одним із ключових аспектів цифрових ініціатив ЄС є забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних. Це має великий вплив на політичні процеси, оскільки захист даних

стає важливим елементом довіри громадян до уряду й політичних інститутів. Саме тому на виконання завдань Цифрового компасу Єврокомісія запропонувала узгодити і прийняти як основоположний документ ЄС Декларацію про цифрові права та принципи цифрового десятиліття. 15 грудня 2022 р. Європейська декларація про цифрові права та принципи цифрового десятиліття була підписана головами Європейської Ради, Європейського Парламенту та Єврокомісії [15]. Положення Декларації не мають обов'язкової юридичної сили, але вони визначатимуть політику ЄС щодо цифрової трансформації, включно з роботою над політичною програмою цифрового десятиліття та діями ЄС на глобальному рівні. Декларація слугуватиме орієнтиром для політиків, юристів, компаній та інших відповідних учасників цифрової трансформації під час розробки та впровадження нових технологій. Вона має зміцнювати демократичний нагляд за цифровим суспільством і економікою на основі дотримання принципів верховенства права, ефективного правосуддя та захисту прав [3].

Відповідна інтеграція у цифровому та віртуально-інформаційному просторі створює умови для формування ефективної електронної демократії як логічного продовження інформаційного суспільства й визначає позитивні аспекти застосування цифрових технологій як перспективних механізмів покращення публічного управління. Розглянуті цифрові ініціативи сприяють розвитку нових форм участі громадян у політичних процесах, таких як електронне голосування й онлайн-консультації з урядом. Це збільшує доступ громадян до політичних рішень і підвищує прозорість процесів ухвалення рішень. Наприклад, ініціатива «Цифрова Європа» сприяє розвитку платформ для електронної демократії, що полегшує участь громадян у політиці. Крім того, Європейська комісія активно підтримує ініціативи з розвитку електронного уряду, що сприяють зниженню адміністративних витрат і підвищенню ефективності роботи, а послуги стають більш доступними й ефективними.

Водночас зростання впливу цифрових інструментів на політичні процеси призводить до нових викликів, таких як поширення дезінформації та пропаганди; необхідність забезпечення рівних умов для всіх учасників цифрового ринку; ризики, пов'язані з конфіденційності та безпекою даних; забезпечення безпеки цифрової інфраструктури. Існує також певний розрив між країнами ЄС у рівні розвитку цифрових технологій та доступу до Інтернету. Більш розвинені країни, як-от Німеччина та країни Північної Європи, значно випереджають менш розвинені регіони, зокрема в Південній і Східній Європі. Це створює нерівність і вимагає розробки спеціальних програм для підтримки цифрового розвитку регіонів, які відстають, що може бути політично чутливим питанням через різні національні пріоритети [13].

Політика ЄС враховує фрагментарність сучасного цифрового простору й нерівномірність розвитку цифрових компетенцій у країнах – членах ЄС незважаючи на те, що за останні кілька років був досягнутий прогрес. Поява феномену цифрової нерівності, кіберзлочинності, стрімкого розвитку штучного інтелекту призвели до необхідності створення безпечних умов та відповідних протоколів / регламентів, пов'язаних із правовою та морально-ціннісною стороною зазначеної проблематики [5].

Для регулярного моніторингу громадської оцінки досягнень у цифровій сфері Євробарометр (проєкт досліджень під егідою Європейської Комісії) запустив цикл опитувань про цифрові права та принципи, які сприяють створенню європейського цифрового простору. Таким чином, Євробарометр збиратиме дані про сприйняття громадянами того, як цифрові принципи застосовуються на практиці у різних державах-членах.

Найновіший звіт «Цифрове десятиліття» (березень – квітень, 2024 р.) відзначає зростання впливу цифровізації на повсякденне життя, і майже три чверті європейців (73 %) вважають, що цифровізація державних і приватних послуг полегшує їхнє життя, у тому числі 19 % відзначають, що їхнє життя стало «набагато простішим». Відповідаючи на запитання, наскільки важливими будуть цифрові технології в різних сферах до 2030 року, вісім із десяти

респондентів (83 %) відповіли, що вони будуть важливими для доступу до державних послуг онлайн [24].

Європейці відзначили пріоритетність напрямів, на які варто звернути увагу владі, це насамперед дослідження й інновації, щоб мати більш безпечні та надійні цифрові технології (86 %), побудова ефективної та безпечної цифрової інфраструктури, включно із засобами зв'язку й обробки даних (84 %), забезпечення зростання європейських компаній і перетворення їх на європейських чемпіонів, здатних конкурувати на глобальному рівні (82 %). Щодо основних проблем, з якими стикалися респонденти, то найчастіше вказували на зловживання персональними даними (46 %) та фейкові новини й дезінформацію (45 %) [24].

Крім того, починаючи з 2014 року Європейська комісія відстежує цифровий прогрес держав-членів за допомогою звітів Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI). А з 2023 року, відповідно до Порядку денного цифрової політики до 2030 року, DESI включено до звіту «Стан цифрового десятиліття» та використовується для моніторингу прогресу в досягненні цифрових цілей. DESI має трирівневу структуру й об'єднує показники, які характеризують людський капітал, комунікації, інтеграцію цифрових технологій, цифрові публічні послуги [1].

Згідно з рейтингом країн – членів ЄС DESI за 2022 рік, Фінляндія, Данія, Нідерланди та Швеція мають найрозвиненішу цифрову економіку у ЄС, за ними йдуть Ірландія, Мальта й Іспанія. Румунія, Болгарія та Греція мають найнижчі показники DESI. Однак значна частина населення ЄС усе ще не має базових цифрових навичок, хоча більшість робочих місць їх вимагає [7].

Ціль «Європейської цифрової декади» до 2030 року полягає в забезпеченні вищезгаданих 80 % громадян базовими цифровими навичками. Для цього впроваджено такі ініціативи, як Європейський порядок денний з розвитку навичок (European Skills Agenda), План дій із цифрової освіти (Digital Education Action Plan 2021–2027) та Цифровий компас (DigComp 2.1) [8].

Загалом Європейська комісія запланувала підготовку щорічних звітів, у яких оцінює прогрес і дає рекомендації щодо дій. Кожні два роки готуються скориговані стратегічні дорожні карти Цифрового десятиліття, у яких держави-члени окреслюють прийняті або заплановані дії для досягнення цілей до 2030 року. Комісія розробила так звані траєкторії на рівні ЄС. Базові траєкторії окреслюють, як ЄС розвиватиметься відповідно до поточних тенденцій, а прогнозовані траєкторії – шлях, яким має йти щорічний прогрес для досягнення цілей до 2030 року. Різниця між прогнозованими тенденціями й ідеальним шляхом дасть змогу Комісії відслідковувати розрив у необхідних зусиллях (to monitor the gap in the effort needed) [3].

Як ми бачимо, ці виклики вимагають комплексного підходу, що передбачає співпрацю між різними країнами – членами ЄС, розробку ефективних політик європейських інституцій і відповідного законодавства, а також залучення громадськості до обговорення ключових питань розвитку інформаційного суспільства.

Висновки. Отже, враховуючи сучасні цифрові тенденції, ЄС прагне зберегти свою конкурентоспроможність на глобальному ринку в умовах жорсткої конкуренції з боку США та Китаю. Крім того, розвиток інформаційної інфраструктури та цифрових навичок у європейському суспільстві також дасть змогу забезпечити стійкість інформаційних потоків, захист критичних інформаційних мереж навіть у випадках кризових ситуацій (наприклад, пов'язаних із війною). Як логічне продовження, трансформація інформаційного суспільства формує сприятливі умови для суспільно-політичних процесів, покращуючи транспарентність діяльності публічної влади, підвищуючи ефективність, зручність і доступність, а також зменшуючи корупційні складові в контактах влада – громадянин.

Загалом цифрові ініціативи ЄС отримують позитивну оцінку, але існує потреба в подальшому удосконаленні інфраструктури, забезпеченні безпеки даних, подоланні цифрової нерівності й монополізації великих технологічних компаній, щоб підвищити рівень довіри та задоволеності

серед усіх груп населення. Підхід ЄС до цифрової трансформації важливий і для цифровізації України, яка потребує інтеграції до європейського інформаційного простору й гармонізації ключових позицій, що стане темою подальших наукових розвідок.

Література:

1. Аніловська Г., Костирко В., Рехлецький Є. Цифрова трансформація європейського суспільства. *Академічні візії.* Вип. 24. 2023. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/659.
2. Безвербний Б. Інформаційне суспільство Європейського Союзу. Актуальні проблеми міжнародних відносин : матеріали ст. наук. конференції, м. Київ, 20 травня 2021 р. / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2021. С. 137–139.
3. Бочарова Н. В. Гуманістичний зміст цифрової трансформації Європейського Союзу: орієнтир для України на шляху євроінтеграції. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-424-5-4
4. Грень Р. Т. Інтеграція України в єдиний цифровий простір ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2023. Випуск 47. С. 25–29.
5. Кузнєцов О. М. Безпековий вимір цивілізаційних змін у контексті цифровізації суспільства. *Освітній дискурс* : збірник наукових праць. Educational discourse : Collection of scientific papers / Голов. ред. О. П. Кивлюк. Київ : ТОВ «Науково-інформаційне агентство «Наука-технології-інформація»», 2021. Вип. 30 (1). С. 18–26.URL: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/34305.
6. Малицька І. Імерсивні технології в сучасних системах освіти країн Європи. *Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи: 2022 (Безпечне середовище для учнів та вчителів: виклики та практичні рішення)* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару, м. Київ, 3 берез. 2022 р. / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : Інститут цифровізації освіти НАПН України, 2022. 106 с. URL: https://v.gd/L3HHyq
7. Мігус І. Основні тенденції розвитку індустрії 4.0 та її вплив на економічну безпеку держави: міжнародний аспект. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. № 1 (69).С. 52–59. URL: https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-69-52-59.
8. Мостова А. Д., Тараненко І. В., Щолокова Г. В. Цифрова трансформація бізнесу і суспільства: роль цифрових навичок. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2023. № 41 С. 51–57. URL: http://srd.pgasa.dp.ua:8080/xmlui/handle/123456789/11661
9. Програма ЄС «Цифрова Європа» (2021–2027). URL: https://business.diia.gov.ua/digital-europe-programme
10. Тюря Ю. DIGCOMP та штучний інтелект: перетин технологій та освіти у європейському контексті. *Міжнародний форум «Безпечна, комфортна, спроможна, територіальна громада» 2023* : матеріали міжнар. конф., 11–13 жовтня 2023 р., м. Дніпро. Дніпро : НТУ «Дніпровська політехніка», 2023. С. 341–344.
11. 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade. URL: https://eufordigital.eu/wp-content/uploads/2021/03/2030-Digital-Compass-the-European-way-for-the-Digital-Decade.pdf
12. Bangemann M. Report on Europeand the global information society. Bulletinof the European Union. 1994. URL: http://aei.pitt.edu/1199/1/info_society_bangeman_report.pdf
13. Caradaica M. Digital Divide in the European Union. *Politics and Knowledge: New Trends in Social Research (Bucharest, Romania, 7–10 October 2020)*. URL: https://www.academia.edu/44873365/Digital_divide_in_the_European_Union
14. Communication from the commission Europe 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. URL: https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf
15. Communication from the Commission to the European Parliament and Council on establishing a European declaration on Digital Rights and Principles. 2023. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/commission-puts-forwarddeclaration-digital-rights-and-principles-everyone-eu
16. Digital Europe Programme. URL: https://commission.europa.eu/funding-tenders/find-funding/eu-funding-programmes/digital-europe-programme_en

17. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1995/46/oj

18. eEurope – An information society for all. URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/eeurope-an-information-society-for-all.html

19. European Commission Global Gateway. 2023. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/global-gateway_en

20. General Data Protection Regulation. 2018. URL: https://gdpr-info.eu/

21. Green Paper. Living and Working in the Information Society:People First. European Comission. Brussels. 1996. URL: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8bcd9942-f9ef-4fe7-9637-936af5c0fd85

22. i2010: Information Society and the media working towards growth and jobs. URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/i2010-information-society-and-the-media-working-towards-growth-and-jobs.html

23. Policy Programme "Path to the Digital Decade". Decision of the European Parliament and of the Council. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021PC0574&from=EN

24. Special Eurobarometer 551 The Digital Decade. Eurobarometer Report Fieldwork: March – April 2024. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/digital-decade-2024-special-eurobarometer-report

References:

1. Anilovska, H., Kostyrko, V., & Rekhletskyi, Ye. (2023). Tsyfrova transformatsiia yevropeiskoho suspilstva [Digital transformation of European society]. *Akademichni vizii*, (24). https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/659 [in Ukrainian].

2. Bezverbnyi, B. (2021). Informatsiine suspilstvo Yevropeiskoho Soiuzu [Information society of the European Union]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn* : materialy st. nauk. konferentsii, m. Kyiv, 20 travnia 2021 r. (137–139). Kyiv: Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka [in Ukrainian].

3. Bocharova, N.V. (2023). Humanistychnyi zmist tsyfrovoi transformatsii Yevropeiskoho Soiuzu: oriientyr dlia Ukrainy na shliakhu yevrointehratsii [Humanistic content of the digital transformation of the European Union: guidelines for Ukraine on the way to eurointegration]. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-424-5-4 [in Ukrainian].

4. Gren, R.T. (2023). Intehratsiia Ukrainy v yedynyi tsyfrovyi prostir YeS [Integration of Ukraine into the single digital space of the EU]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, (47), 25–29 [in Ukrainian].

5. Kuznietsov, O.M. (2021). Bezpekovyi vymir tsyvilizatsiinykh zmin u konteksti tsyfrovizatsii suspilstva [Security dimension of civilization changes in the context of digitalization of society]. *Osvitnii dyskurs: zbirnyk naukovykh prats*, (30 (1)), 18–26. http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/34305 [in Ukrainian].

6. Malytska, I. (2022). Imersyvni tekhnolohii v suchasnykh systemakh osvity krain Yevropy [Immersive technologies in modern European education systems.]. U O.V. Ovcharuk (Red.), *Tsyfrova kompetentnist suchasnoho vchytelia novoi ukrainskoi shkoly* : zb. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. seminaru (106). Kyiv : Instytut tsyfrovizatsii osvity NAPN Ukrainy. Retrieved from https://v.gd/L3HHyq [in Ukrainian].

7. Mihus, I. (2023). Osnovni tendentsii rozvytku industrii 4.0 ta yii vplyv na ekonomichnu bezpeku derzhavy: mizhnarodnyi aspekt [The main trends in the development of industry 4.0 and its impact on the economic security of the state: an international aspect]. *Vcheni zapysky Universytetu "KROK"*, (1(69)), 52–59. https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-69-52-59 [in Ukrainian].

8. Mostova, A.D., Taranenko, I.V., & Shcholokova, H.V. (2023). Tsyfrova transformatsiia biznesu i suspilstva: rol tsyfrovykh navychok [Digital transformation of business and society: the role of digital skills]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, (41), 51–57. http://srd.pgasa.dp.ua:8080/xmlui/handle/123456789/11661 [in Ukrainian].

9. Prohrama YeS "Tsyfrova Yevropa" (2021–2027) [The EU's Digital Europe programme (2021–2027)] (n.d.). https://business.diia.gov.ua/digital-europe-programme [in Ukrainian].

10. Tiuria, Yu. (2023). DIGCOMP ta shtuchnyi intelekt: peretyn tekhnolohii ta osvity u yevropeiskomu konteksti [DIGCOMP and artificial intelligence: the intersection of technology and education in the european context]. *Mizhnarodnyi forum "Bezpechna, komfortna, spromozhna, terytorialna hromada"* : materialy mizhnar. konferentsii (341–344). Dnipro: NTU "Dniprovska politekhnika" [in Ukrainian].

11. 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade (2021). https://eufordigital.eu/wp-content/uploads/2021/03/2030-Digital-Compass-the-European-way-for-the-Digital-Decade.pdf

12. Bangemann, M. (1994). Report on Europe and the global information society. Bulletin of the European Union. http://aei.pitt.edu/1199/1/info_society_bangeman_report.pdf

13. Caradaica, M. (2020). Digital Divide in the European Union. In Politics and Knowledge: New Trends in Social Research (Bucharest, Romania, 7–10 October 2020). https://www.academia.edu/44873365/Digital_divide_in_the_European_Union

14. European Commission (2020). Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf

15. European Commission (2023). Communication on establishing a European declaration on Digital Rights and Principles. https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/commission-puts-forwarddeclaration-digital-rights-and-principles-everyone-eu

16. Digital Europe Programme. Retrieved from https://commission.europa.eu/funding-tenders/find-funding/eu-funding-programmes/digital-europe-programme_en

17. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement (1995). https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1995/46/oj.

18. eEurope – An information society for all. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/eeurope-an-information-society-for-all.html

19. European Commission Global Gateway. 2023. Retrieved from https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/global-gateway_en

20. General Data Protection Regulation. 2018. URL: https://gdpr-info.eu/

21. Green Paper. Living and Working in the Information Society:People First. European Comission. Brussels. 1996. Retrieved from https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8bcd9942-f9ef-4fe7-9637-936af5c0fd85

22. i2010: Information Society and the media working towards growth and jobs. URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/i2010-information-society-and-the-media-working-towards-growth-and-jobs.html

23. Policy Programme “Path to the Digital Decade”. Decision of the European Parliament and of the Council. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021PC0574&from=EN

24. Special Eurobarometer 551 The Digital Decade. Eurobarometer Report Fieldwork: March – April 2024. Retrieved from https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/digital-decade-2024-special-eurobarometer-report

Ihor Holubiak, Nataliia Holubiak. Eu policy initiatives to support the development of the information society

In this article, the authors analyse the EU's policy initiatives and programmes aimed at supporting and developing the information society. The emphasis is on the impact of information technologies on political processes and social change, in particular on the digital transformation of society and governance.

The introduction discusses the key trends in the information society, including the spread of digital technologies and their impact on democratic processes, civic participation and political institutions. Particular attention is paid to the challenges posed by the spread of propaganda, disinformation and hybrid threats, which are becoming critical to political stability and security.

The authors emphasise that the information society in the EU contributes to the digital transformation of all major areas of activity and determines the EU's competitiveness on the global stage. Technologies such as artificial intelligence, big data, and automation of production processes increase productivity and efficiency in various industries. The article analyses a number of important EU policy initiatives, including the European Digital Compass 2030 strategy, which outlines the key areas of digital transformation until 2030, and the Digital Europe programme (2021–2027), which supports the development of the latest technologies and digital skills. In addition, the importance of implementing pan-European standards in the field of cybersecurity and personal data protection is highlighted.

An important aspect is the EU's efforts to overcome digital inequality between member states, as well as the threat of market monopolisation by large technology corporations. The authors also emphasise the importance of e-democracy, in particular the development of platforms for online citizen participation in political processes, which contributes to increased transparency and inclusiveness of governance. In general, the article reveals current political challenges and prospects for the development of the information society in the EU, concluding that digital initiatives promote innovation, increase the EU's competitiveness and security at the global level.

Key words: *information society, digital transformation, European Union, policy initiatives, cybersecurity, e-democracy.*

Відомості про авторів:
Ігор Голуб'як – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.
Наталія Голуб'як – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 323:327.8:355.4
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-11

Сергій Дерев'янко
ORCID: 0000-0003-3848-7072

ГІБРИДНА ВІЙНА: ІНФОРМАЦІЙНО-БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР

Дослідження інформаційно-безпекового виміру є визначальним для розуміння сутності новітнього виду збройного конфлікту – гібридної війни, яку держава-агресор російська федерація веде на українських теренах з 2014 р., а тому – актуальним, науково й практично вагомим. Метою статті є дослідження інформаційної складової гібридних воєн у контексті збройної агресії рф проти України. Аналізуються підходи до розуміння сутності гібридної війни як політико-правового явища й повномасштабного вторгнення рф в Україну як війни. Акцентується увага на інформаційній складовій війни як одному з ключових її елементів з метою впливу на свідомість громадян України та й світової громадськості. Для її розуміння використано класичні філософські, загальнонаукові і спеціальні політологічні методи, що дало змогу сформулювати визначення досліджуваного феномену, охарактеризувати його складові. Широко використано порівняльно-правовий метод, що дало змогу виокремити особливості формування державної інформаційної політики, її безпекових складових, окреслити перспективи їх оновлення. На підставі аналізу нормативно-правових актів розкривається засадниче положення Конституції України, за яким захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. У контексті цілей і перебігу гібридної війни проаналізовані особливості реалізації громадянами конституційного права на інформацію, механізму його забезпечення та захисту. Висловлені міркування про правові підстави та політичну доцільність оновлення правового регулювання інформаційно-безпекової політики держави. Наголошується на потребі проведення широких аналітичних досліджень для всебічного вивчення стану державної політики в інформаційній сфері з метою запобігання і протидії безпековим загрозам, залучення до вироблення оптимальних і ефективних політичних рішень інститутів громадянського суспільства, експертного середовища, доцільності критичного запозичення досвіду зарубіжних країн, насамперед держав – членів Європейського Союзу.

Отже, інформаційна війна, яка інтенсивно ведеться рф проти України поряд з повномасштабною збройною агресією, є ключовим компонентом гібридної війни, істотною загрозою національній безпеці держави, її суверенітету й територіальній цілісності.

Ключові слова: *аналітичні центри, гібридна війна, інформаційна безпека, інформаційна війна, інформаційний простір, інформаційно-безпекова політика, європейська інтеграція, медіа, національна безпека, політична експертиза.*

Вступ. Перспективи повноправного входження України до європейського простору пов'язані безпосередньо зі становленням інформаційного суспільства. Глобалізація інформаційного простору супроводжується створенням нових стереотипів та ймовірного зомбування свідомості мешканців усього світу. Ефект є настільки вагомим, що маніпулювання інформацією стало невід'ємним компонентом діяльності не тільки традиційних і нових медіа, політиків, а й все більше правлячих кіл держав. Інформаційні війни, що ведуться за допомогою інформаційних видів озброєнь, за своєю ефективністю є часом більш руйнівними, ніж відкриті збройні конфлікти, які все ж залишаються одним із засобів реалізації прагнень розв'язання міждержавних протиріч. Проте саме інформаційна складова очевидно стає все більш визначальною для розуміння сутності новітніх воєн, що мають гібридний характер. Підтвердженням цього є перебіг збройної агресії, яку держава-терорист російська федерація веде на теренах України з 2014 р. Війна, яку такою не визнають ні очільники України, ні росії, ні зарубіжних країн, означена науковцями й політиками поняттям «гібридна війна». Серед її вимірів виокремимо інформаційний, який несе істотну загрозу національній безпеці й конституційному ладу України. Водночас

вважаємо, що конкретні дії інформаційного впливу на українство з метою формування стійких проросійських ціннісних орієнтацій велись упродовж усієї нашої історії, політика ж державних інституцій щодо протидії їм була неефективною. Початок повномасштабного вторгнення спонукав до спроб формування системної політики сфері інформаційної безпеки, практична реалізація якої повинна стати одним із дієвих чинників перемоги в інформаційній війні. Тому дослідження цих проблем видається актуальним, науково і практично вагомим.

Мета статті полягає в аналізі безпекових аспектів інформаційної складової гібридних воєн у контексті збройної агресії російської федерації проти України.

Завдання дослідження – розкрити підходи до розуміння сутності гібридної війни як політико-правового явища та повномасштабного вторгнення росії в Україну як війни; охарактеризувати гібридну війну та її інформаційну складову як одну з ключових загроз національній безпеці держави; у контексті цілей і перебігу гібридної війни проаналізувати особливості реалізації громадянами конституційного права на інформацію, дієвість механізмів його забезпечення й захисту в умовах інформаційної війни, обмежень в умовах дії правового режиму воєнного стану; обґрунтувати доцільність і перспективи удосконалення державної політики у сфері інформаційної безпеки.

Матеріал і методи дослідження. В основі дослідження лежить аналіз нормативно-правових актів, що є основою регулювання у сфері національної безпеки та її інформаційної складової зокрема. Дослідження здійснене з використанням класичних філософських і загальнонаукових методів (логічного, системного, структурного, функціонального), а також апробованих спеціальних методів політичного та правового аналізу і прогнозування й інших, що дало змогу з'ясувати сутність досліджуваного феномену, охарактеризувати його складові. За допомогою порівняльно-правового методу виокремлені особливості формування державної інформаційної політики в умовах гібридної війни, її безпекова складова, окреслені перспективи їх оновлення.

Результати й обговорення. Гібридні війни як вид новітніх збройних конфліктів досліджували зарубіжні науковці П. Бергер, З. Бзежинський, Н. Вінер, Ф. Гоффман, Джон Мак. Р. Кіллебрю, Куен, Г. Лассуел, М. Постер, Д. Стоуелл, Е. Тоффлер, Ф. Хоффман, С. Хантінгтон, Ф. Фукуяма й ін., українські – Б. Андрушків, М. Антонович, С. Асланов, А. Березовенко, О. Власюк, В. Горбатенко, В. Горбулін, С. Грабовський, Р. Додонов, М. Жирохов, Т. Ігнатьєва, О. Калакура, О. Комарчук, В. Кононенко, І. Кресіна, В. Крутій, Є. Магда, Б. Парахонський, О. Рафальський, А. Рущенко, І. Сиротенко, О. Ситник, М. Требін, Г. Яворська й ін.

Опубліковано й низку досліджень, предметом аналізу у яких є власне інформаційна складова гібридних воєн, технології інформаційного впливу та засади інформаційної безпеки. Їх автори – зарубіжні (Й. Дарчевська, Г. Маклуен, К. Пол, М. Метьюз, К. Пінноніемі, А. Рач) і українські науковці (О. Акульшин, Д. Арабаджиєв, Т. Бондар, Ю. Горбань, С. Гріняєв, Г. Грянка, Б. Дрогомирецький, О. Калиновський, Б. Калініченко, О. Кріслата, О. Курбан, О. Лазоренко, Я. Малик, О. Мінаков, А. Нофенко, Н. Пахота, Г. Почепцов, Т. Сергієнко й ін.). Уваги заслуговують аналітичні документи, створені фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень [2, 7], опубліковані результати соціологічних досліджень, матеріали експертних обговорень.

Загалом можемо стверджувати, що ця проблематика є актуальною, вироблені ключові концепти її дослідження, до наукового обігу введено певний фактичний матеріал. Водночас вимагає актуалізації інформаційно-безпекова складова феномену гібридної війни у контексті збройної агресії рф проти України, потреби у вдосконаленні державної інформаційної політики, протидії інформаційно-психологічним операціям держави-агресора.

Вихідним є розуміння гібридної війни як політико-правового феномену. Вторгнення рф на територію України, окупацію та подальшу анексію українського півострова Крим, спровоковане тоді ж державою-агресором збройне протистояння в південно-східних областях

та й нинішню «гарячу» фазу збройної агресії, що тривають уже одинадцятий рік, називають гібридною війною. За цей час як в Україні, так і в інших державах опубліковано чимало наукових і популярних розвідок, автори яких – науковці і політики – прагнуть осягнути сутність новітньої війни. Російська агресія спонукала до розширення змісту концепту, стимулювала процес осмислення гібридної війни як окремого феномена. Науковці й політики шукають його витоки у глибокій давнині та в різних цивілізаціях, аналізують причини виникнення, принципи й особливості ведення, прогнозують формат завершення та наслідки. «Гібридні війни не є новими, але вони кожен раз різні. Гібридні війни поєднують смертоносність державних конфліктів із фанатичним і затяжним запалом нерегулярної війни», – стверджує Ф. Хоффман [18], який першим у США ввів до обігу це поняття. За останні 15 років запропоновано чимало більш чи менш об'ємних і змістовних визначень, однак, поза актуальністю та частотою вживання кожного, єдиного розуміння не вироблено. Не вдаючись до дискусії щодо їх сутності, використаємо сформульоване в монографії «Світова гібридна війна: український фронт» (2017), під якою розуміють «воєнні дії, що здійснюють шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей» [15].

Натомість чинне законодавство України не містить визначення змісту поняття «гібридна війна». Певною мірою можна використати наведене в тексті нової редакції «Воєнної доктрини України» (2015) означення однієї з головних тенденцій, яка впливає на формування та розвиток безпекового середовища у світі, а саме «перенесення ваги у воєнних конфліктах на асиметричне застосування воєнної сили не передбаченими законом збройними формуваннями, зміщення акцентів у веденні воєнних конфліктів на комплексне використання воєнних і невоєнних інструментів (економічних, політичних, інформаційно-психологічних тощо), що принципово змінює характер збройної боротьби» (п. 6) [1]. Проте «Воєнна доктрина України» як концепція національної безпеки у 2021 р. була скасована та замінена «Стратегією воєнної безпеки». У цьому документі констатується, що «головним безпековим аспектом у воєнній сфері на національному рівні залишається розв'язана російською федерацією гібридна війна проти України, яка ведеться у формі комбінації різноманітних дій щодо прихованого застосування регулярних військ (сил), незаконних збройних формувань і терористичних організацій, використання пропаганди, саботажу, терору, вчинення диверсій, навмисного завдавання шкоди громадянам, юридичним особам та об'єктам державної власності в Україні» [16].

З огляду на предмет дослідження звернемось до тексту чинної «Стратегії інформаційної безпеки України», яка затверджена Указом Президента України від 28.12.2021 № 685/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року "Про Стратегію інформаційної безпеки"». Гібридна війна в цій Стратегії згадується в контексті аналізу загроз і викликів інформаційній безпеці. Важливо, шо інформаційна політика рф розглядається як загроза не лише для України, але й для інших демократичних держав: «Застосовані російською федерацією технології гібридної війни проти України, у тому числі моделі і механізми інформаційного втручання, поширюються на інші держави, швидко адаптуючись до локальних контекстів та регуляторних політик» [17]. Зауважимо, що від початку повномасштабної збройної агресії рф проти України в лютому 2022 р. термін «гібридна війна» в чинному законодавстві України не використовується, попри поодинокі згадки про загрози гібридного характеру.

До речі, про гібридні загрози йдеться й в опрацьованих текстах воєнних доктрин чи відповідних актів інших держав. До прикладу, у чинній Національній оборонній стратегії Сполучених Штатів Америки (2022) росія кваліфікована як «гостра загроза» США і НАТО. «Зневажаючи незалежність своїх сусідів, – наголошується в цій стратегії, – російський уряд прагне застосувати силу, щоб нав'язати зміни кордонів і відновити імперську сферу впливу. Її великий послужний список територіальної агресії включає ескалацію жорстокої, неспровокованої війни

проти України». І далі – «…неспровоковане, несправедливе і безрозсудне вторгнення росії в Україну підкреслює її безвідповідальну поведінку». Тому США «співпрацюватиме з членами і партнерами Альянсу з метою розбудови потенціалу на східному фланзі Європи, посилення оборонних сил і засобів попередження, сигналізації і оповіщення; підвищення боєготовності, тренувань і навчань; і посилення стійкості, в тому числі до гібридних і кібернетичних дій» [19].

З огляду на дії держави-терориста рф, яка розв'язала гібридну війну проти України, зауважимо, що термін «гібридна війна» не вживається у «Воєнній доктрині Російської Федерації» (2014), але називаються її ключові ознаки. Грубим цинізмом відзначається мотивація В. Путіним рішення про проведення названої спеціальної військової операції з «демілітаризації та денацифікації України» з метою нібито «захисту людей, які протягом восьми років зазнають знущань, геноциду з боку київського режиму».

Отже, попри те що йдеться про саме існування Української держави, територіальна цілісність і суверенітет якої опинилися під загрозою знищення, ні у 2014-му, ні наступних роках та й до нині юридична кваліфікація подій в Україні як «війна» не сформульована й не закріплена жодним нормативним актом. Попри те, саме поняття «війна» є ключовим у свідомості переважної більшості українських громадян як для означення бойових дій, так і у політичному дискурсі. Завдяки їх зусиллям і діям владних інституцій, ідентифікація подій в Україні як «російсько-української війни» чи «війни рф проти України» тощо стає домінуючою серед суспільного загалу багатьох держав світу, навіть попри подекуди інше розуміння правлячих кіл.

У названих та інших нормативно-правових актах, уже численних наукових працях про новітні воєнні конфлікти акцентується увага на їх інформаційній складовій. Це відповідає сутності гібридної війни, цілям і методам її ведення, зокрема в українських реаліях, завданням державної політики в інформаційній сфері. Базовим є розуміння сутності інформаційної безпеки, яке сформульоване у «Стратегії інформаційної безпеки» від 28.12.2021: «Інформаційна безпека України – складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом» [17].

Таке розуміння законодавцем об'єктивує та актуалізує потребу ширшого забезпечення права громадян на інформацію. Для його реалізації за Конституцією України «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» (ч. 2 ст. 34) [6]. Показово, шо це формулювання в істотному збігається з положеннями «Загальної декларації прав людини» (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948). «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів», – стверджується у ст. 19 цього акта [4].

Конституція України не тільки декларує права громадян, але й визначає конкретний механізм їх реалізації, встановлює вичерпний перелік підстав обмеження. Це норми Конституції України, що містять пряму заборону щодо втручання в особисте й сімейне життя громадян, у зв'язку із чим «не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» (ч. 2 ст. 32) [6]. Ч. 3 цієї ж статті

кожному громадянину надано «право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею». Основний Закон гарантує кожному «судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації» (ч. 4 ст. 32) [6]. Крім того, Конституція гарантує кожному громадянину право «вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена» (ч. 2 ст. 50) [6]. Загалом названі конституційні норми, що конкретизовані в низці інших законів України та численних підзаконних нормативно-правових актах, набули офіційного тлумачення в окремих рішеннях Конституційного Суду України, створюють надійну основу для реалізації та дієвої охорони конституційного права громадян на інформацію.

Однак у новітніх геополітичних і суспільно-політичних реаліях існує реальна пряма загроза інформаційній безпеці Української держави та її громадян. Широкий перелік цих загроз містив Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV. У ст. 7 (із змінами, внесеними згідно із Законом № 1170-VII від 27.03.2014) такими загрозами національним інтересам і національній безпеці України в інформаційній сфері названі: «прояви обмеження свободи слова та доступу до публічної інформації; поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії; комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм; розголошення інформації, яка становить державну таємницю, або іншої інформації з обмеженим доступом, спрямованої на задоволення потреб і забезпечення захисту національних інтересів суспільства і держави; намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації» [12].

Новий перелік загроз, вважаємо, хоча і вимагає розширення, але досить змістовно виписаний у «Стратегії національної безпеки України», що затверджена Указом Президента України від 26.05.2015 [14]. Насамперед це інформаційно-психологічна війна, приниження української мови й культури, фальшування української історії, формування російськими засобами масової комунікації альтернативної до дійсності викривленої інформаційної картини світу. Загрозами інформаційній безпеці держави є ведення інформаційної війни проти України та відсутність цілісної комунікативної політики держави, недостатній рівень медіакультури суспільства. У документі виокремлено загрози кібербезпеці й безпеці інформаційних ресурсів, а саме «уразливість об'єктів критичної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів до кібератак; фізична і моральна застарілість системи охорони державної таємниці та інших видів інформації з обмеженим доступом». У Стратегії визначені пріоритети забезпечення інформаційної безпеки, а також забезпечення кібербезпеки й безпеки інформаційних ресурсів.

Попри те що названі загрози не зникли, вважаємо, що виникають і нові, проте їх переліку не знаходимо в новому Законі України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.09.2018 [11]. Пояснюється це, очевидно, тим, що чинний нині Закон прийнятий в умовах збройної агресії проти нашої держави, яка обумовили необхідність створення нової системи забезпечення національної безпеки України. Серед принципів державної політики у сферах національної безпеки й оборони цей Закон називає «забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо» (п. 4 ст. 3) [11].

Для розуміння сутності інформаційно-безпекової складової нинішньої війни доцільним є звернення до названої «Воєнної доктрини України» від 02.09.2015, у якій «інформаційна війна російської федерації проти України» визначена серед «головних тенденцій, що впливають на воєнно-політичну обстановку в регіоні довкола України» [1]. Далі по тексту документа

конкретизуються сутність і особливості ведення такої війни, визначаються заходи щодо протидії її виявам. Аналіз цього документа дає підстави стверджувати про розуміння політичним керівництвом держави на початковому етапі збройної агресії рф проти України сутності інформаційного виміру гібридної війни, причин, що поглиблюють її небезпеку для суверенітету й територіальної цілісності, певною мірою вироблено бачення протидії. Однак практика реалізації положень цього документа (зокрема, у частині інформаційної складової) свідчить про низьку ефективність такої протидії. Означення подій 2014–2021 рр. як «гібридна війна», вважаємо, було «зручним» для української влади, яка всупереч реаліям уперто не визнавала факту російсько-української війни. Не змінилася кваліфікація і в умовах повномасштабної агресії рф з лютого 2022 р.

Сформульовані у «Воєнній доктрині України» підходи до розуміння сутнісних ознак інформаційної складової гібридної війни з урахуванням досвіду її перебігу переосмислені й певною мірою втілені в тексті «Стратегії воєнної безпеки» від 25.03.2021 [16]. Це насамперед розуміння, що «всеохоплююча оборона України – це комплекс заходів, основний зміст яких полягає у: превентивних діях та стійкому опорі агресору на суші, на морі та в повітряному просторі України, протидії в кіберпросторі та нав'язуванні своєї волі в інформаційному просторі». Серед основних аспектів безпекового середовища на глобальному рівні визначені «посилення боротьби за ресурси та міждержавної конкуренції із застосуванням політико-дипломатичних, економічних, інформаційних, воєнних і гібридних інструментів», конкуренція держав у сфері інформаційних, кібернетичних та інших технологій. Інформаційно-психологічні, космічні, кібер- та інші засоби, що загрожують незалежності, державному суверенітету і територіальній цілісності України системно застосовуються на національному рівні рф. Імовірними сценаріями, які потребуватимуть застосування сил безпеки й оборони України для виконання завдань з оборони України, є «ескалація російською федерацією збройної агресії проти України, збройна агресія з боку інших держав або коаліцій держав – повномасштабне застосування воєнної сили проти України шляхом проведення військових операцій з рішучими діями, що може супроводжуватись інформаційними кампаніями, інформаційно-психологічними операціями, кібероперераціями та спеціальними операціями проти України» [16].

Системно ці ідеї розвинуті у «Стратегії інформаційної безпеки України» від 28.12.2021 [17], яка визначає актуальні виклики й загрози національній безпеці України в інформаційній сфері, стратегічні цілі та завдання, спрямовані на протидію таким загрозам, захист прав осіб на інформацію та захист персональних даних. Із їх сукупності виокремимо ті, що безпосередньо пов'язані зі специфікою гібридної війни. Насамперед це констатація того, що інформаційна політика рф – загроза не лише для України, але й для інших демократичних держав: «…застосовані російською федерацією технології гібридної війни проти України, у тому числі моделі і механізми інформаційного втручання, поширюються на інші держави, швидко адаптуючись до локальних контекстів та регуляторних політик». Серед основних завдань визначені: «створення системи раннього виявлення, прогнозування та запобігання гібридним загрозам, зокрема, створення системи протидії дезінформації та інформаційним операціям, спрямованої на запобігання, максимально швидке виявлення та реагування держави і суспільства на інформаційні загрози», а також «ужиття заходів щодо стримування та протидії загрозам інформаційній безпеці України та нейтралізації інформаційної агресії, у тому числі спеціальних інформаційних операцій держави-агресора, спрямованих на підрив державного суверенітету, територіальної цілісності України, забезпечення інформаційної стійкості суспільства та держави» [17].

Попри системний і деталізований характер окреслених загроз і завдань, ця Стратегія, вважаємо, більшою мірою є програмним документом, що закладає підвалини для майбутньої політики держави, її реалізація розрахована на період до 2025 р. й, найімовірніше, вимагатиме подальшої конкретизації з урахуванням нових викликів, пов'язаних із повномасштабним

вторгненням рф, потребами деокупації та повоєнного відновлення України. На це спрямована й діяльність щодо виконання «Плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року», що затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 № 272-р [9].

Із сукупності гарантованих Основним законом прав громадян виокремимо право на інформацію, оскільки саме його реалізація в умовах воєнного стану зазнала певної трансформації. Вихідними для розуміння є норми ст. 34 Конституції України, якими «кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» (ч. 1) та «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» (ч. 2) [6].

Конституція України містить вичерпний перелік статей, за якими здійснення прав громадян може бути обмежене законом. Зауважимо, що ст. 34 немає у переліку названих у ч. 2 ст. 64 Конституції України статей, які декларують права і свободи, що не можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану. Із сукупності підстав обмеження виокремимо, що «здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності» (ч. 3 ст. 34) [6].

Така ситуація виникла у 2018 р. через загострення збройного конфлікту внаслідок нападу ВМС рф на українські судна в Азовському морі і, як наслідок, введення в Україні воєнного стану. Подія ця неоднозначно сприйнята і політикумом, і громадянами загалом. Думки полярні – від повної підтримки дій глави держави до сприйняття введення воєнного стану як PR-акції влади чи прагнення відтермінувати проведення виборів Президента України, що за Конституцією держави мали відбутися 31 березня 2019 р. Дорікають, що це слід було зробити раніше (у 2014 р.), та й війна державою офіційно не була оголошена.

Чинний Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2016 № 389-VIII серед заходів правового режиму воєнного стану передбачає: «регулювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри та друкарні для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; забороняти роботу приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі» (п. 11 ч. 1 ст. 8) [13].

Натомість пряму вказівку на обмеження права громадян на інформацію містить Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 [10]. Акцентуємо увагу на використанні в названому Указі щодо ст. 34 та інших формулювання «можуть обмежуватися».

Воєнний стан як чинник обмеження конституційних прав і свобод названий у ст. 64 Конституції України: «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України» (ч. 1) [6]. Наведені конституційні норми конкретизовані в чинному Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII [13].

Із сукупності його норм і приписів проблеми дослідження стосуються, зокрема, приписи ч. 1 ст. 8, якими визначені заходи правового режиму воєнного стану, зокрема, щодо повноважень органів влади регулювати роботу «телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та медіа, а також використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри та друкарні для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; забороняти роботу приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі»

(п. 11), а також «у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану вилучати у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян телекомунікаційне обладнання, телевізійну, відео- і аудіоапаратуру, комп'ютери, а також у разі потреби інші технічні засоби зв'язку» (п. 12). 26 грудня 2018 р. дію воєнного стану припинено. Обмеження ж конституційних прав громадян, зокрема, на інформацію – фактично не застосовувалося, що зумовлено низкою причин, які здебільшого виходять за межі даного дослідження й проаналізовані нами окремо [3].

Нині перебіг бойових дій, їх масштаб, складність і наслідки об'єктивують потребу застосування адекватних обмежень. З початком повномасштабної війни *українське медійне поле зазнало кардинальних змін, що* стосуються насамперед теле- та радіопередач, інформаційних й аналітичних матеріалів преси. Слід враховувати, що політична мова здійснює інтерпретаційно-оціночну функцію, а тому є мовою маніпуляцій, формування політичних міфів і стереотипів. Тому очевидно, що виправданим стало започаткування з перших днів повномасштабної війни національними каналами інформаційного марафону «Єдині новини». Надання виваженої та достовірної інформації про перебіг війни є важливим для комунікації влади й суспільного загалу. Це дало змогу ефективніше протистояти інформаційній агресії рашистів, істотно запобігти поширенню фейків. Однак це не слід розглядати як прагнення владних структур нав'язати громадянам якусь єдину думку, а радше є вимушеним кроком. Офіційна інформація часто є досить обмеженою, а коментарі високопосадовців і журналістів – суперечливими. *Водночас соціальні інтернет-мережі*, часто й блогосфера та приватне спілкування залишаються джерелом поширення недостовірної інформації і вимагають уваги. Дієвих обмежень тут не встановлено, попри періодично ініційовані пропозиції щодо заборони поширення окремих інтернет-ресурсів.

Для характеристики інформаційної війни доцільно використати систематизовані науковцями всі основні принципи гібридної війни, як-от раптовість, багатовимірність, багатовекторність, тотальність, темпоральна невизначеність, інституційність, асиметричність, симулятивність тощо [8].

Крім поширення перевіреної інформації, значної уваги вимагає і протидія інформаційній агресії ворога, зокрема, на тимчасово окупованих територіях. Прагнення лідерів самопроголошених республік надати легітимності їх утворенням спонукали до спроб використання ними апробованих форм народного волевиявлення – референдумів. І хоча світова спільнота не визнала їх результатів, проведене голосування стало «підставою» для приєднання Криму до рф, утворення ДНР і ЛНР, приєднання до росії частини Херсонської та Запорізької областей. Об'єктивно оцінюючи ситуацію на цих територіях, мусимо визнати, шо проросійське «зомбування» дало змогу рекрутувати сепаратистам певне число прихильників. Тому принципово важливою, вважаємо, є потреба в посиленні заходів із реалізації державної інформаційної політики на тимчасово окупованій противником території і міжнародній арені з метою досягнення переваги над воєнним противником.

Окремим напрямом «інформаційного фронту» стало поширення правди про війну в Україні серед населення рф. Потужна пропагандистська машина країни-агресора зуміла створити негативний образ українців у свідомості переважної більшості росіян і цим забезпечити якщо не підтримку, то відсутність у рф масових акцій протесту проти війни. Введені зміни до кримінального законодавства рф щодо відповідальності за поширення інформації про війну, закриття доступу до соціальних мереж істотно ускладнюють цю роботу, але вона ведеться постійно й системно.

Вершиною майстерності у війні з давніх часів вважають використання ресурсів противника та їх використання проти нього самого, що нині має назву «розумного енергоменеджменту впливу». Окремі громадяни України самі, здебільшого несвідомо, поширюють фейкові

новини. Невичерпним джерелом їх стали соціальні мережі (зокрема, Telegram), що спонукає органи влади до обмеження їх використання насамперед військовими й державними службовцями через можливий доступ російських спецслужб до особистого листування користувачів.

І ще один вияв інформаційної агресії. Застосування противником звичайних і нетрадиційних засобів в адаптивний спосіб для досягнення своїх цілей знайшло вираз у широкій інформаційній інтервенції на українство, у т. ч. і закордонне. Нестійкою є підтримка й частини громадян окремих європейських країн попри позицію глав держав ЄС і санкції.

Логічним стало прийняття з початком повномасштабного вторгнення рф Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 03.03.2022 № 2110-IX. Розділ XIX Кримінального кодексу України було доповнено ст. 436^2, якою встановлено кримінальну відповідальність, зокрема, за «виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії рф проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії російської федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України» [7]. Тоді ж, 03.03.2022, прийнято нову редакцію ст. 111 «Державна зрада», яку законодавець кваліфікує як «діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України» (ч. 1). На це спрямовані й введені до кодексу нові положення – ст. 111^1 «Колабораційна діяльність» і ст. 111^2 «Пособництво державі-агресору» [7].

Важливим каналом інформації стали публічні виступи політичних діячів. Емоційними й інформаційно насиченими є щоденні звернення до українських громадян і світової спільноти Президента України В. Зеленського, а також його численні промови в онлайн-форматі в більшості законодавчих органів країн Європи й Америки, у подальшому – Азії та Африки. Лейтмотив цих промов – Україна веде боротьбу за територіальну цілісність і саме існування українського народу, при цьому відстоює інтереси європейської та світової спільноти, а тому просить світ надати нам дієву допомогу озброєнням та ін. Ключовою є постійно повторювана Президентом України теза: «Ви не можете сказати, що не бачили, що відбувається з українцями».

Однак констатуємо, що, попри засудження російської агресії загалом громадян України, зарубіжних держав, численними міжнародними організаціями, значна частина політичних партій, їх очільників, особливо в перші тижні війни, не оприлюднили своєї моральної позиції. Справа не у формальному засудженні політиками агресії, звірств російських окупантів у формі відповідних заяв, а у підтвердженні того, що переважна більшість політичних партій фактично не веде жодної публічної діяльності. Закономірним стало рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду Львова про заборону 12 проросійських політичних партій, прийняте 23.06.2022 на підставі Указу Президента України, рішення РНБО та відповідного реагування СБУ на загрози національній безпеці України.

Висновки. Таким чином, гібридні війни стали реальністю нашого часу й, на думку політиків і науковців, очевидно, стануть визначальною рисою майбутнього середовища безпеки. Інформаційна війна, яка інтенсивно ведеться рф проти України, стала істотним компонентом гібридної війни. Утягнутими в неї виявились фактично, усвідомлено чи ні, більшість громадян держави. Право громадян на інформацію є одним із фундаментальних прав громадян, його реалізація має значний комунікативний і водночас маніпулятивний потенціал. В умовах війни воно має стати засобом отримання достовірної інформації та мобілізації громадян на відсіч ворогу, об'єднання зусиль світової спільноти на допомогу українському народу, а також дієвою

зброєю інформаційної війни. Аналіз нормативних актів і конкретної інформаційної діяльності владних структур дає підстави стверджувати про розуміння політичним керівництвом держави сутності інформаційного виміру війни, причин, що поглиблюють її небезпеку для суверенітету й територіальної цілісності, певною мірою вироблено бачення протидії. Результати виборів Президента України та народних депутатів України у 2019 р., соціологічні дослідження наступних років переконливо свідчать про домінуючий суспільний запит на здійснення корінних змін у всіх сферах державотворення. Істотним є звинувачення владі у відсутності дієвих гарантій щодо реалізації конституційних прав і свобод громадян, у т. ч. й на інформацію. Доленосним є прагнення виграти інформаційну війну, від чого істотно залежить завершення збройної агресії рф проти України, потреби й перспективи «гуманітарного розмінування» тимчасово окупованих територій. Тому, очевидно, можновладцям під час прийняття політичних рішень слід звіряти свої дії з вимогами засадничого характеру, які містить ст. 17 Конституції України: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [6]. Доцільним і перспективним видається проведення широких аналітичних досліджень для всебічного вивчення стану державної політики в інформаційній сфері з метою запобігання і протидії безпековим загрозам, залучення до вироблення оптимальних і ефективних політичних рішень інститутів громадянського суспільства, експертного середовища, критичне запозичення досвіду зарубіжних країн, насамперед держав – членів Європейського Союзу.

Література:

1. Воєнна доктрина України : Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року “Про нову редакцію Воєнної доктрини України”» від 24.09.2015 № 555/2015. *Офіційний вісник Президента України* : офіц. вид. від 05.10.2015. № 22. С. 19, ст. 1291. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004#Text

2. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і Східного партнерства : аналітичний документ. Київ, 2018. 105 с. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/blok_XXIend_0202.pdf

3. Дерев’янко С. М. Обмеження політичних прав громадян в умовах воєнного стану: політико-правові підстави. *Держава і право: зб. наук. пр. Серія* : *Політичні науки.* Вип. 93 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2019. С. 26–38.

4. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948 (Док. ООН/PES/217 A). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

5. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії : аналіт. доп. / за заг. ред. А. Баровської. Київ : НІСД, 2016. 109 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-06/inform_vukluku.pdf

6. Конституція України [Прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року]. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141; поточна ред. – ред. від 01.01.2020. URL: http://zakon.rada. gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *ВВР.* 2001. № 25–26. Ст.131; поточна ред. – ред. від 19.05.2024. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/2341-14#Text

8. Магда Є. М. Гібридна війна: сутність та структура феномену. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки».* 2014. № 4. URL: http:// journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2489/2220

9. План заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 № 272-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/272-2023-%D1%80#Text

10. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/ 642022- 41397

11. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *ВВР*. 2018. № 31. Ст. 241; поточна ред. – ред. від 31.03.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text

12. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. *ВВР.* 2003. № 39. Ст. 351. URL: https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/964-15#Text

13. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *ВВР.* 2015. № 28. Ст. 250; поточна ред. – ред. від 30.06.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

14. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06.05.2015 «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015. *Офіційний вісник Президента України:* офіц. вид. 03.06.2015. № 13. С. 50. Ст. 874. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran29#n29

15. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Нац. ін-т стратег. досліджень. Київ : НІСД, 2017. 496 с.

16. Стратегія воєнної безпеки України : Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року "Про Стратегію воєнної безпеки України"». *Офіційний вісник Президента України*: офіц. вид. від 02.04.2021. № 9. С. 122. Ст. 370. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text

17. Стратегія інформаційної безпеки : Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року "Про Стратегію інформаційної безпеки"». *Офіційний вісник Президента України*: офіц. вид. від 05.01.2022. № 1. С. 52. Ст. 31. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text

18. Hoffman F. G. Hybrid warfare and challenges. *Joint Force Quarterly*, issue 52, 1st quarter 2009. P. 34–39. URL: http://smallwarsjournal.com/ documents/jfqhoffman.pdf

19. National Defense Strategy of the United States of America: Including the 2022 Nuclear Posture and the 2022 Missile Defence Review. URL: https://apps.dtic. mil/sti/trecms/pdf/AD1183539.pdf

References:

1. Voienna doktryna Ukrainy [Military Doctrine of Ukraine]: Ukaz Prezydenta Ukrainy "Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 2 veresnia 2015 roku "Pro novu redaktsiiu Voiennoi doktryny Ukrainy" vid 24.09.2015 № 555/2015. *Ofitsiinyi visnyk Prezydenta Ukrainy*: ofits. vyd. vid 05.10.2015. № 22. P. 19, Art. 1291. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/ 2004#Text [in Ukrainian].

2. Hibrydni zahrozy Ukraini i suspilna bezpeka. (2018). Dosvid YeS i Skhidnoho partnerstva [Hybrid Threats to Ukraine and Public Security. The experience of the EU and the Eastern Partnership]. *Analitychnyi dokument.* Kyiv, 105 p. Retrieved from https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/blok_ XXIend_ 0202.pdf [in Ukrainian].

3. Derevianko, S.M. (2019). Obmezhennia politychnykh prav hromadian v umovakh voiennoho stanu: polityko-pravovi pidstavy [Restriction of political rights of citizens under martial law: political and legal grounds]. *Derzhava i pravo:* zb. nauk. pr. Seriia. Politychni nauky. Issue 93 / In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv: Vyd-vo "Iurydychna dumka". P. 26–38 [in Ukrainian].

4. Zahalna deklaratsiia prav liudyny [Universal Declaration of Human Rights]: Pryiniata i proholoshena Heneralnoiu Asambleieiu OON 10.12.1948 (Dok. OON/PES/217 A). Retrieved from http://zakon.rada. gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Ukrainian].

5. Informatsiini vyklyky hibrydnoi viiny (2016): kontent, kanaly, mekhanizmy protydii [Information Challenges of Hybrid Warfare: Content, Channels, Countermeasures]: analit. dop. za zah. red. A. Barovskoi. Kyiv: NISD. 109 p. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-06/inform_vukluku.pdf [in Ukrainian].

6. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]: [Pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (dali –VVR). 1996. № 30. Art. 141; potochna red. – red. vid 01.01.2020. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/254k/96-vr#Text [in Ukrainian].

7. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [The Criminal Code of Ukraine] vid 05.04.2001 № 2341-III. VVR. 2001. № 25–26. Art. 131; potochna red. – Red. vid 19.05.2024. Retrieved from https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/2341-14#Text [in Ukrainian].

8. Mahda, Ye.M. (2014). Hibrydna viina: sutnist ta struktura fenomenu [Hybrid warfare: the essence and structure of the phenomenon]. *Mizhnarodni vidnosyny. Seriia "Politychni nauky"*. № 4. Retrieved from http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ pol_n/article/view/2489/2220 [in Ukrainian].

9. Plan zakhodiv z realizatsii Stratehii informatsiinoi bezpeky na period do 2025 roku [Action plan for the implementation of the Information Security Strategy for the period up to 2025]: Zatv. rozporiadzhenniam

Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.03.2023 № 272-r. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/272-2023-%D1%80#Text [in Ukrainian].

10. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini [On the introduction of martial law in Ukraine]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 № 64/2022. Retrieved from https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 [in Ukrainian].

11. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On the national security of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 № 2469-VIII. *VVR*. 2018. № 31. Art. 241; potochna red. – Red. vid 31.03.2023. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text [in Ukrainian].

12. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy [On the Fundamentals of National Security of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 № 964-IV. *VVR.* 2003. № 39. Art. 351. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 964-15#Text [in Ukrainian].

13. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law]: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII. VVR. 2015. № 28. Art. 250; potochna red. – Red. vid 30.06.2024. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text [in Ukrainian].

14. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 06.05.2015 "Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy" [On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of 06.05.2015 "On the National Security Strategy of Ukraine"]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26.05.2015 № 287/2015. *Ofitsiinyi visnyk Prezydenta Ukrainy*: ofits. vyd. 03.06.2015. № 13. P. 50. Art. 874. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 287/2015/paran29#n29 [in Ukrainian].

15. Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front [The Global Hybrid War: the Ukrainian front]: monohrafiia / za zah. red. V.P. Horbulina. Nats. in-t strateh. doslidzhen. Kyiv: NISD, 2017. 496 p. [in Ukrainian].

16. Stratehiia voiennoi bezpeky Ukrainy [Military Security Strategy of Ukraine]: Zatv. Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 25.03.2021 № 121/2021 "Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 25 bereznia 2021 roku "Pro Stratehiiu voiennoi bezpeky Ukrainy". *Ofitsiinyi visnyk Prezydenta Ukrainy*: ofits. vyd. vid 02.04.2021. № 9. P. 122. Art. 370. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/121/2021#Text [in Ukrainian].

17. Stratehiia informatsiinoi bezpeky [Information security strategy]: Zatv. Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 28.12.2021 № 685/2021 "Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 zhovtnia 2021 roku "Pro Stratehiiu informatsiinoi bezpeky". *Ofitsiinyi visnyk Prezydenta Ukrainy*: ofits. vyd. vid 05.01.2022. № 1. P. 52. Art. 31. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/ 2021#Text [in Ukrainian].

18. Hoffman, F.G. (2009). Hybrid warfare and challenges. Joint Force Quarterly, issue 52, 1st quarter Rr. 34–39. Retrieved from http://smallwarsjournal.com/documents/ jfqhoffman.pdf [in English].

19. National Defense Strategy of the United States of America: Including the 2022 Nuclear Posture and the 2022 Missile Defence Review. Retrieved from https://apps.dtic. mil/sti/trecms/pdf/AD1183539.pdf [in English].

Serhii Derevianko. Hybrid warfare: information and security dimension

The study of the information and security dimension is crucial for understanding the essence of the newest type of armed conflict – the hybrid war that the aggressor state, the Russian Federation, has been waging on Ukrainian territory since 2014, and therefore is relevant, scientifically and practically significant. The purpose of the article is to study the information component of hybrid wars in the context of Russia's armed aggression against Ukraine. The author analyzes approaches to understanding the essence of hybrid warfare as a political and legal phenomenon and Russia's full-scale invasion of Ukraine as a war. The author emphasizes the information component of the war as one of its key elements in order to influence the consciousness of Ukrainian citizens and the world community. To understand it, the author uses classical philosophical, general scientific and special political science methods, which made it possible to formulate a definition of the phenomenon under study and characterize its components. The comparative legal method was widely used, which made it possible to highlight the peculiarities of the formation of the State information policy, its security components, and to outline the prospects for their updating. Based on the analysis of legal acts, the author reveals the fundamental provision of the Constitution of Ukraine, according to which the protection of sovereignty and territorial integrity of Ukraine, ensuring its economic and information security are the most important functions of the State and the business of the entire Ukrainian people. In the context of the goals and course of the hybrid war, the author analyzes the peculiarities of citizens' exercise of the constitutional right to information, the mechanism of its provision and protection. The author expresses views

on the legal grounds and political expediency of updating the legal regulation of the information and security policy of the State. The author emphasizes the need to conduct extensive analytical research with a view to comprehensively studying the state of the state policy in the information sphere with a view to preventing and counteracting security threats, involving civil society institutions and the expert community in the development of optimal and effective political decisions, and the expediency of critical borrowing of the experience of foreign countries, primarily the European Union Member States.

Thus, the information war that is being intensively waged by Russia against Ukraine, along with full-scale armed aggression, is a key component of hybrid warfare, a significant threat to the national security of the state, its sovereignty and territorial integrity.

Key words: *think tanks, hybrid warfare, information security, information warfare, information space, information and security policy, European integration, media, national security, political expertise.*

Відомості про автора:

Сергій Дерев'янко – доктор політичних наук, професор,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 323.2(477):321.111.15.02
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-12

Галина Зеленько
ORCID: 0000-0001-7219-4703

ФЕНОМЕН CAPTURE STATE: ЗМІСТ, НАСЛІДКИ І ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті аналізується феномен «захопленої держави» в політичних теоріях і українському політичному контексті. Авторка досліджує основні характеристики, механізми та наслідки функціонування кланово-олігархічного політичного режиму, який характеризується домінуванням приватних інтересів над суспільними. Конституція як Основний закон держави фіксує основні базові принципи – суспільний договір, а процесуальні норми забезпечують виконання норм конституції. Тим самим створюється відповідне нормативно-правове поле, яке формує певні політичні (соціально-економічні тощо) практики, які й формують своєрідну «колію», траєкторію руху країни. Проте логіка запровадження демократичних політичних інститутів і власне демократичний транзит в Україні призвели до протилежних результатів. Фактично ми отримали досить відмінний від повноцінної демократії політичний режим, який прийнято називати кланово-олігархічним, а держава виявилася такою собі capture state цими самими ФПГ. Стаття розкриває, як олігархічні групи впливу використовують державні інститути для отримання власних вигод і контролю над державою, і розглядає можливі шляхи подолання цього режиму. Висвітлюються концептуальні основи capture state, а також надається критичний аналіз політичних, економічних і соціальних наслідків для України. Робота має важливий науковий і практичний потенціал для розуміння та подальшого реформування політичних процесів у пострадянських країнах.

Ключові слова: *кланово-олігархічний політичний режим, «приватизована держава», телеологічний конституціоналізм, політичні інститути, політичні практики, політичні актори, демократія, лобізм.*

Постановка проблеми. Феномен «захопленої держави» (state capture) став центральною проблемою для країн із перехідними політичними режимами, включно з Україною. Після розпаду СРСР багато пострадянських країн, у тому числі Україна, зіткнулися з проблемою послаблення державних інституцій, що відкрила можливість для приватних олігархічних груп захопити ключові сектори управління. Захоплення держави насамперед пов'язане з тим, що політичні й економічні еліти використовують державні інститути для досягнення власних інтересів, які суперечать суспільним. Це призводить до значних спотворень у функціонуванні державних структур і спотворенню демократичних політичних інститутів. Звідси й з'являється поняття «фасадна демократія», коли демократичні політичні інститути нібито і є, але їх адаптують до приватних інтересів. Тож державні інститути не здатні належним чином виконувати свої функції та забезпечувати саме суспільне благо. Захоплення держави відбувається через серію механізмів, серед яких найбільш важливими є корупційні схеми, лобістські угоди, а також неформальний вплив на законодавчий і виконавчий процеси. Це явище стало однією з основних перепон на шляху до побудови демократичної та правової держави в Україні. Однак якщо таку «розкіш» бути неповноцінною демократією можна було якось «терпіти», то в умовах повномасштабної російсько-української війни така «неповноцінність» може мати катастрофічні наслідки через неефективність держави, механізмів інкорпорації еліт, корупцію тощо. Також європейська модель демократії і бажання України інтегруватися до ЄС не передбачає такого неформального політичного актора, як «олігархи». У зв'язку із цим дослідження феномену захопленої держави є важливим не тільки з академічного погляду, але й для

вироблення практичних рекомендацій щодо реформування політичної системи та зменшення впливу олігархічних груп.

Метою цього дослідження є комплексний аналіз феномену «захопленої держави» (capture state), пояснення його основних механізмів, наслідків для політичної та економічної системи країни, а також пошук шляхів мінімізації негативних наслідків.

Аналіз феномену «захопленої держави» в цьому дослідженні базується на кількох методах: **системний аналіз** – для дослідження взаємозв'язків між політичними, економічними й соціальними процесами, які визначають функціонування олігархічної системи; **інституційний аналіз** – для оцінки впливу як формальних, так і неформальних політичних інститутів на захоплення державних механізмів олігархами; **порівняльний метод** – використаний для аналізу українського політичного контексту порівняно з іншими пострадянськими країнами; **аналіз політики (Policy Analysis)** – для оцінки наслідків політичних рішень, прийнятих під впливом олігархічних груп.

Феномен «захопленої держави» в політичні науці (огляд літератури). Поняття «захопленої держави» було вперше введене в політичну науку на початку 2000-х років завдяки роботам Девіда Кауфмана та його колег, які досліджували феномен державної корупції у перехідних економіках. Вони визначили «захоплену державу» як стан, за якого приватні інтереси здатні впливати на формування політичних рішень і законодавства з метою отримання власних вигод. Особливо це стосується пострадянських країн, де демократичні інститути виявилися слабкими та неспроможними протистояти тиску з боку фінансово-промислових груп [12]. Важливим внеском у дослідження цієї проблематики стали роботи західних політологів, таких як Анна Гржимала-Буссе та Мунгі-у-Піппіді, які вивчали захоплення держави в контексті транзитивних демократій. Їхні дослідження підкреслюють, що захоплена держава є явищем, яке супроводжується не лише політичною, але й економічною корупцією. Вони також звертають увагу на те, що захоплення держави відбувається в умовах слабкого громадянського суспільства та низької інституційної спроможності, що робить політичні процеси вразливими до маніпуляцій з боку олігархічних еліт [10].

У контексті України феномен захопленої держави детально розглядався в роботах науковців ІПіЕнД ім. І. Кураса НАН України. У своїх дослідженнях Владислав Ковалевський аналізує процеси захоплення державних інституцій олігархічними групами, зокрема, через неформальні політичні інститути, такі як лобістські угоди, медіаконтроль і використання адміністративного ресурсу для досягнення політичних цілей. Дослідження також підкреслюють, що одним із наслідків захоплення держави є зниження довіри до державних інститутів з боку суспільства, що призводить до подальшого поглиблення соціально-економічної кризи в країні [6].

Окрім цього, варто згадати дослідження Юрія Кіндзерського, який у своїх роботах акцентує увагу на інституційних пастках, що виникають у державі внаслідок захоплення ключових економічних секторів олігархами. Кіндзерський зазначає, що олігархічні групи використовують своє економічне домінування для маніпуляції державними рішеннями, що створює ситуацію, коли політична й економічна влада зосереджується в руках кількох впливових осіб, що негативно позначається на розвитку країни [5].

Державно-політичні трансформації у світі на початку XXI ст. з достатньою вірогідністю мають підстави претендувати на те, щоб розглядатися не лише як розрізнені та відокремлені явища, які відбуваються всередині держав. Наразі це радше транснаціональні процеси, які долають кордони окремих країн. З розумінням цього процесу, зокрема, під час аналізу нових країн, які утворилися після розпаду СРСР, і постала необхідність у нових категоріях та підходах. Тоді і з'явилися поняття ***capture state та state capture*** («приватизована», «захоплена держава»), які, з одного боку, мають значний евристичний і науковий потенціал, а з іншого – дають можливість спрогнозувати окремі політичні тенденції та процеси в сучасній Україні. Наголосимо, що ці явища характерні для пострадянських країн загалом. У чому ж їх суть?

Протягом 1992–1996 рр. Девід Кауфман був одним з архітекторів українських «реформ», неоднозначні результати яких ми спостерігаємо й зараз. Тоді й був визначений цей процес як різновид системної політичної корупції, у якій інтереси вузької групи осіб значною мірою впливають на процеси ухвалення рішень державою на їхню користь. За такої моделі приватні інтереси в певний момент почали визначати політику держави. *Тобто фактично відбувається підміна суспільних інтересів приватними і цей процес отримує легітимність через маніпуляції з боку зацікавлених у цьому груп інтересів, які до того ж володіють арсеналом інструментів інформаційного впливу (медіа, а також інші системи розробки й поширення суспільно-політичних смислів)* [12]. Їх дослідження стосувалося аналізу взаємодії влади та бізнесу. Зокрема, вони вивчали роль сучасної держави та моделі й механізми оптимізації державного управління в частині взаємодії з бізнесом. Автори визначили три типи взаємодії бізнесу та держави:

– *«захоплення держави*» – модель, за якої зусилля груп інтересів (бізнесу або приватних осіб) спрямовані на формування «правил гри» за допомогою неофіційного й непрозорого впливу та надання особистих благ офіційним посадовим особам;

– *вплив на державні органи й установи* – модель, де зусилля груп інтересів спрямовані на просування необхідних «правил гри» за допомогою лобіювання, членства в торгових і промислових асоціаціях;

– *адміністративна корупція*, за якої створюється система незаконних і непрозорих платежів, що стягуються посадовими особами з метою дотримання передбачених «правил гри».

– Системний аналіз взаємовідносин таких типів може відбуватися саме через вивчення правил та умов ведення бізнесу. Схильність до того чи іншого типу взаємодії може визначатися різними детермінантами, наприклад походженням бізнесу, його масштабом і формами власності, бюрократичним доступом, культурними й історичними традиціями тощо.

З дослідницького погляду вивчити зазначені моделі можна також завдяки виявленню нестабільності політики, оскільки це є одним з основних показників «захоплення держави». Але якщо зміна офіційного курсу (як, наприклад, розворот від європейського до російського вектора наприкінці 2013 р., до якого вдався тодішній президент України В. Янукович) – це велика та знакова подія, яка відразу стала доступна для спостереження й аналізу, то дуже часто багато інших важливих, але невеликих ситуацій стають відомими набагато пізніше. Маємо на увазі політичні рішення, які нібито не лежать на поверхні. Однак такі рішення одне за одним дають можливість вибудувати доволі специфічну інституційну систему, яка в певний момент починає приносити дивіденди її «замовникам», але водночас високі втрати для суспільства. Із часом кількість таких кон'юнктурних (лобістських і кулуарних) рішень перетворюється у своєрідний «сніжний ком», коли зводить нанівець усі зусилля покращити ситуацію, або вистрибнути з ***«колії залежності»*** (*path dependency*).

Класичне визначення *capture state* виходить з того, як приватні особи маніпулюють формальними процедурами й урядовою бюрократією, щоб впливати на державну політику та закони на свою користь. Закони стають інструментами відтворення насамперед їх статус-кво, а не забезпечення суспільного блага. І тим самим відрізняючись від більшості інших форм політичної корупції, які вимагають вибіркового застосування чинних законів. Адже в умовах захоплення держави олігархи якраз і створюють закони й тому, за визначенням, перебувають над ними. Завдяки концентрації капіталів, контролю над виконавчою, законодавчою і судовою владою олігархат уособлює як закон, так і державу. При цьому олігархії вдається приховувати факт загарбання держави через імітацію громадянських свобод, чесного виборчого процесу, ліберальної демократії та вільного ринку.

Для подальшого розуміння цього феномену потрібно зробити важливе уточнення. На підставі виробленої політологами теорії (Р. Даль, С. М. Ліпсет, Х. Лінц) доцільно визначати демократію як правління політичного прийняття рішення представниками, обраними на конкурентних

виборах [8, с. 302]. Демократія вважається консолідованою, коли її суб'єкти втрачають і передають владу, не ставлячи під сумнів чинні правила. Відомим підходом до вивчення демократії є «плюралізм» (за твердженням Р. Даля – «поліархія»), де основними вимірами політичного режиму виступають «змагальність» і «участь» [7, с. 54], а головними індикаторами демократії – низка громадянських та політичних прав і свобод. Відповідно до цієї теорії, демократія виникає та зберігається через тиск з боку середнього класу на протодемократичні цінності. Демократія з'являється, коли в населення, переважно середнього класу, є схильність до неї, а створення демократії – створення виборів.

Існує також альтернативний підхід – «змагальний елітизм», що аналізує демократію через рівновагу сил між організованими соціальними групами. Створення демократії – результат діяльності еліт. Демократія – система «досягнення політичних рішень, за яких індивіди прирікають владу вирішувати шляхом конкурентної боротьби за голоси народу» [13]. Таким чином, народ лише обирає групу осіб, яка потім ухвалює кардинальні рішення без його відома й участі. Тому сутністю демократії є електоральне суперництво [9]. У цьому зв'язку варто погодитися, що «теорія демократії не може обмежувати себе однією єдиною метою, а, навпаки, вона повинна комбінувати більшу кількість уявлень про цілі, які викристалізувалися в теорії демократії, а також у демократичній практиці та виявилися соціально значущими...» [20]. І тоді на зміну ідеям про жорстке наведення порядку та гуманітарні інтервенції приходять думки про справедливість і потенціал поміркованого лібералізму із чіткими інституційними обмеженнями діяльності влади.

Натомість у разі «захоплення держави» відбувається змова еліт, або навіть пряма перемога однієї з потужних груп інтересів, які відтоді діють лише у власних інтересах, використовуючи державу як інструмент, а також ігноруючи інтереси суспільства. Тобто в режимі «захопленої держави» перша основа демократії – змагальний виборчий процес підлаштовується під вимоги цих груп інтересів. З одного боку, затверджується той тип виборчої системи, який дає можливість із максимальною вірогідністю провести своїх людей до влади. Причому якщо спочатку це робиться через масові порушення в день виборів (технологія «вкидання бюлетенів», «каруселей», фальсифікацій), то з часом технології досягнення «потрібного» результату шліфуються так, що потрібний результат максимально гарантується на етапі підготовки до виборів. Усе це разом складає сукупність формальних і неформальних практик – *«превентивну виборчу систему» (термін мій – Г. З.)*, які становлять єдину систему приходу до влади та встановлення в подальшому режиму «захоплення держави» [1, с. 7–48]. Насамперед це можливо завдяки наявним лакунам у виборчому законодавстві, які дають змогу з високою імовірністю це зробити [3, с. 139–176]. У цьому контексті можна виділити три основні прогалини – це непрозоре фінансування виборчих кампаній; використання методів маніпуляції і пропаганди; залучення адміністративного ресурсу для усунення конкурентів (неправильно складена декларація, суди, місцеві виборчі дільниці, які працюють на користь одного з кандидатів тощо).

Однією з основних цілей груп впливу, безумовно, є фінансове збагачення, водночас фінанси є одним з головних ресурсів виборчої кампанії. Якщо державу розглядати як інструмент встановлення контролю й отримання ренти, то вибори як інструмент входження до влади стають украй важливим елементом стратегії функціонування тієї чи іншої групи впливу. Але це ще не все, оскільки група, яка вже має значний фінансовий ресурс, часто бере під свій особистий контроль медіа для маніпуляції громадською думкою. Якщо ще більше заглиблюватися, то з технологічного погляду фінансовий ресурс завдяки використанню інформаційної інфраструктури дає змогу суб'єкту контролювати порядок денний на тій чи іншій території з метою контролю громадської думки та формування відповідних моделей мислення й оцінки.

Нарешті, ще один важливий аспект – це приховування «захоплення держави» через *імітацію чесного виборчого процесу*. Це радше царина політичних технологій, але варта окремої

згадки. Через імітацію створюється ефект демократичності та прозорості виборчого процесу, і тоді складається враження, що певна група отримала владу завдяки чесним, відкритим і демократичним практикам, але насправді за цим часто стає жорстке використання адміністративного ресурсу, тотальний контроль за медіа, контроль за інституціями, які здійснюють підрахунок голосів виборців (виборчі комісії) та використання елементів так званого економічного голосування (фінансово вмотивованих мереж прихильників) [6].

Концептуалізуючи поняття «захоплення держави», слід наголосити, що йдеться не про захоплення влади. Тобто реалізація режиму «захоплення» відбувається без використання силових методів [6]. Але зміна влади може відбуватися в тому числі через перемогу однієї групи інтересів над іншою. Інституційна система в такому разі може змінюватися, і навіть суттєво, але саме ненасильницьким шляхом. Тут постає питання використання екстремістських і воєнізованих угрупувань у процесі «захоплення держави». Але потрібно розуміти, що ці групи не матимуть статусу суб'єкта, ані формального, ані неформального. Їхня участь у процесі чи під час «захоплення» є суто інструментальною. Також їх часто використовують задля підкріплення якихось інституційних змін, але не більше, оскільки інакше це кваліфікуватиметься саме як «захоплення влади», а не «захоплення держави». І цей процес якраз нормативно описаний і передбачає певні санкції у разі його доведення.

Слід також відмітити, що процес *capture state* за своїми ознаками має не тільки негативний характер. Це явище супроводжувало народження нових держав наприкінці XX століття, тож логічним є те, що воно може супроводжувати демократизацію. На пострадянському просторі практично у всіх випадках «захоплення держави» було неодмінним процесом під час так званої третьої хвилі демократизації. Це пояснюється застосуванням «ваучерної моделі» приватизації, унаслідок чого процес первинного нагромадження капіталу відбувся буквально за кілька років. Зрозуміло, що в кожній країні наслідки цього процесу мали власну специфіку, але інструменти були однакові. Основними інструментами під час «захоплення держави» є такі: приватизація; націоналізація; експропріація «привабливих» активів; маніпуляція і торгівля державним майном; пряме розкрадання бюджетних коштів; привілейований доступ до державних ресурсів; реалізація державних контрактів і тендерів, у тому числі в інтересах третіх осіб; створення спеціальних інститутів (проєктів), що фінансуються з бюджетних коштів; неналежне виконання чинного законодавства; блокування розслідування або судового розгляду, звільнення від судового переслідування і ряд інших [6].

Як видно, основна частина цих інструментів носить економіко-правовий характер. Роль політики в цьому процесі інша – вона має забезпечити інституціоналізацію, тобто легітимацію відносин, що склалися після використання зазначених механізмів. У подальшому політична надбудова стає визначальною, оскільки саме в ній відбувається затвердження наявних і формування нових «правил гри». Одним із головних наслідків є у такому випадку можливість контролю правого поля, тобто фактична вибірковість застосування законодавчих санкцій та обмежень. Досягається це шляхом використання стандартних механізмів примусу, які є на службі будь-якої держави та забезпечують його стабільність і відповідність наявному політичному режиму, стійкості та прогнозованості економічної системи.

Зрозуміло, що процесу «захоплення» відповідає також зміна еліт, які отримують владу. Стратегічно кращим варіантом за кардинальної зміни курсу є повне усунення старої еліти. Поступова або різка асиміляція також часто використовується, але історично є менш надійним підходом для становлення нової еліти. Цікавим інструментом, який активно застосовувався на теренах держав, що пройшли зміну політичного режиму, є люстрація як вияв реальної боротьби зі старими елітами. Цей інструмент був задіяний у європейських країнах, а на пострадянському просторі застосовувався тільки в окремих державах так званого буферного поясу – Литві, Латвії, Естонії, Грузії та після Революції гідності в Україні. Проте це мало вплинуло на якість

політичного процесу. Адже феномен захопленої держави в тому, що її «власники» не займають офіційних посад, а люстрованих посадовців замінять на інших. Тим самим люстрація стає радше таким собі «вихлопом пари», ніж дієвим інструментом якісних змін політичного класу. Адже люстрацію вкрай складно застосувати до реальних власників країни.

Насправді, монополізувавши більшу частину багатства і влади в Україні, кілька олігархів дотепер використовують загальний контроль, щоб приховати реальний характер наявного режиму та й утриматися при владі. Тут працюють ключові постулати псевдодемократії, що не мають нічого спільного зі справжніми процесами демократизації. Фабрикуючи нескінченний потік криз у суспільно-політичному порядку денному, олігархія, яка захопила державу, здатна продовжувати своє правління на невизначено довгий термін завдяки наявності неформального інституту ***політичного лобіювання.***

Як функціонують політичні інститути в приватизованій державі? Зауважу, що лобізм як явище не є чимось поганим, оскільки за своєю суттю це лише метод просування чиїхось інтересів. Однак в Україні лобізм зустрічається переважно в негативній конотації. Адже в країнах зі слабкими інститутами він дійсно часто перетворюється на механізм системної політичної корупції. А недостатня інституціоналізація лобізму проявляється в розвитку такої форми, як тіньовий лобізм, який дуже часто можна відстежити лише за наслідками в політичній чи економічній сферах. В умовах, які утвердилися в сучасній Україні, тіньовий лобізм став неформальною, але дуже поширеною практикою вирішення питань великого і навіть середнього бізнесу. Державні інституції через своїх представників беруть у цьому активну участь і часто формалізують такі практики в межах своїх установ (наприклад, погодження встановлення рекламних носіїв, окремі будівельні дозволи тощо).

Останнім десятиріччям поширеною стала практика утворення громадських організацій під виконання нібито проєктів, спрямованих на реформування. Однак по суті такі структури створюють своєрідний «шум», «розганяють» певну проблему в публічному просторі через проведення «замовних» мітингів, акцій протесту і тут же пропонують її рішення, а отже, свої «послуги».

Потрібно розуміти, що всі вказані елементи є неодмінними показниками того, що є «захоплення держави». Якщо узагальнити, то двома основними складниками цього процесу є отримання ренти й використання держави у своїх цілях. Цікаво, що рента в цьому випадку з'являється не тільки завдяки якимось прихованим діям, але й на підставі виборчого чи адміністративного процесів, коли, наприклад, доступ до бюджетних коштів дає можливості для їхнього використання на цілі, що не пов'язані з функціями держави або навіть прямо суперечать їм.

Суспільні інтереси за таких обставин замінюються приватними і за основними державними інститутами встановлюється повний контроль з боку приватних акторів, тому й виникла категорія «приватизація держави» [5, с. 22–46]. На думку Ю. Кіндзерського, встановлення цього режиму сталося завдяки специфічній реформі приватної власності, унаслідок якої сформувався «олігархат» – вузька група представників великого бізнесу, економічна основа якої залежала саме від нерівного доступу до об'єктів приватизації.

Паралельно з категорією «приватизація держави» певного розвитку отримало поняття «викрадачів держави» – суб'єктів, які фактично перевели в приватну власність державні інститути. Формально вони залишаються в системі державної влади, але повністю контролюються та взагалі функціонують, обслуговуючи інтереси цих вузьких, часто непублічних осіб чи певних груп.

Але зрозуміло, що для забезпечення цих інтересів потрібна також відповідна інфраструктура. Дж. Хеллман, Дж. Джонс і Д. Кауфманн на основі регресивного аналізу [12, с. 751–773] значної кількості даних продемонстрували, що в разі захоплення держави групи інтересів формують необхідне інституційне середовище за допомогою створення й використання

прихованих (неофіційних) каналів впливу на публічних посадових осіб з подальшим наданням їм неправомірних вигід. Глибинний опис і пояснення цих моделей можливі на основі двох основних концептів – це ***«доступ до влади»*** та ***«якість інститутів»***. Тому й постають питання організації та проведення виборів, з одного боку, та інституційний (конституційний) дизайн держави – з іншого.

Системна політична корупція у вигляді «захоплення держави» складається з двох рівнозначних і взаємопов'язаних процесів – політичного та економічного. Тому аналіз цього феномену має відбуватися за напрямами вивчення політичної корупції як такої (електоральні маніпуляції та «приватизація влади») та економічної корупції (бюрократії та «скуповування влади»). Нарешті, «захоплення держави» потрібно розглядати у двох вимірах. По-перше, як процес, тобто розтягнутий у часі причинно-наслідковий механізм. По-друге, як стан, який характеризується інституціоналізацією неформальних інститутів і практик, які склалися під час формування демократичної політичної системи, але за відсутності відповідної політичної культури та традицій [6].

Через кардинальні зміни глобального характеру слід визнати, що процеси демократизації часто відбуваються завдяки зовнішнім чинникам – так званим гуманітарним інтервенціям (конвергенціям), тобто застосуванню військової сили, політичному тиску і впровадженню інститутів демократії ззовні, а також унаслідок масового виступу широких верств населення проти наявних форм державного насилля [1, с. 8–39].

Нагадаємо, що термін «захоплення держави» вперше був використаний для характеристики ситуації у пострадянських республіках. Зокрема, він стосувався ситуацій, коли дрібні корумповані групи використовували свій вплив на урядовців для прийняття відповідних урядових рішень із метою зміцнення своїх політико-економічних позицій. Із часом зазначені спільноти набули певних рис, які і стали відомі як олігархічні групи.

Тут варто пам'ятати, що «захоплення держави» має інституційну природу. Проявом цього може бути нав'язування країнам зі слабкими демократичними інститутами суто зовнішніх, часто неприродних на певному етапі органів, які покликані боротися чи запобігати цьому захопленню. Але режим *capture state* є корупцією найвищого рівня. Фактично це певний стан держави, з яким важко, але потрібно боротися шляхом формування механізмів і процесів нових або вже чинних законів, правил або положень щодо хабарників. Ідеться про боротьбу з феноменами купівлі голосів парламентаріїв за ключовими законодавчими актами, підкуп урядовців для прийняття сприятливих правил регулювання, хабарі суддям для отримання потрібних судових рішень. Саме завдяки такій корупції вузька група осіб закладає власні преференції до нормативно-правової бази країни.

Отже, суди теж можуть бути під впливом «викрадачів держави». А це вже абсолютизація владного простору, крайнім виявом якого буде становлення автократичної держави. Начебто суто демократична ідея Монтеск'є щодо розподілу повноважень між гілками влади наприкінці XX – на початку XXI ст. замість запобіжника в молодих державах часто перетворювалася на елемент олігархічного протистояння та зловживання владою [4].

Логіка «захоплення держави» в Україні. В Україні феномен «захопленої держави» вилився в серйозне, по суті перманентне протистояння різних державних інституцій найвищого рівня. Повна непідконтрольність судової влади вищій законодавчій і виконавчій владі стала фундаментом протиріч між Президентом та Конституційним Судом, між антикорупційними органами та Вищим адміністративним судом тощо. Виходом із цього, крім уже банальних рекомендацій щодо підвищення рівня політичної культури всіх суб'єктів, може бути встановлення певних інституційних обмежень, які б фактично в автоматичному або напівавтоматичному режимі задавали демократичні «правила гри» та контролювали ці процеси завдяки внутрішньо встановленим механізмам, як, наприклад, суддівське самоврядування та суспільний нагляд.

Неформальні політичні інститути, за посередництва яких існує феномен *capture state* в Україні, можна систематизувати так:

1. Олігархічні мережі – неофіційні групи впливових бізнесменів, які контролюють значні економічні ресурси та використовують свій вплив для формування політики через підкуп чиновників, контроль ЗМІ та фінансування політичних партій.

2. «Куратори областей і сфер» (т. зв. смотрящі) – неформальна система політичного контролю на місцевому рівні та в різних галузях господарства, яка передбачає призначення осіб, відповідальних за координацію дій місцевих еліт і контроль економічних потоків.

3. Кланові групи – групи осіб, об'єднані за спільними інтересами, етнічними або родинними зв'язками, які впливають на політичні рішення через корупційні зв'язки, патронат і клієнтелізм.

4. Силові групи (силовики) – неформальні угруповання в правоохоронних органах (поліції, службі безпеки), які використовують своє становище й компетенції для впливу на політичні рішення або так зване кришування нелегальних бізнес-схем.

5. Лобістські групи – формально не закріплені організації або особи, які представляють інтереси певних компаній чи галузей і впливають на законодавчий процес через неофіційні канали. Найчастіше вони очолюють громадські організації різного спрямування.

6. Тіньові політичні мережі – неофіційні структури впливу, що діють паралельно з формальними інститутами, здійснюючи прихований вплив на ухвалення рішень і політичний процес – різноманітні консалтингові групи, громадські рухи, які виконують певні замовлення – «здійняти галас» навколо якогось питання, провести замовну акцію протесту, опублікувати серію замовних матеріалів маніпулятивного характеру в медіа тощо.

7. Корупційні практики – неформальні механізми, через які політичні актори отримують доступ до ресурсів або привілеїв шляхом підкупу, хабарництва або зловживання владою.

8. Неформальні коаліції та альянси – тимчасові угоди між різними політичними силами або групами інтересів, що діють поза офіційними рамками, для досягнення спільних цілей. Дуже часто завдяки цьому реальна політична сцена представлених у парламенті політичних сил докорінно відрізняється від формальної. Це зазвичай видно по результатах голосування за ті чи інші рішення в парламенті або представницьких органах влади нижчих рівнів.

9. Тіньовий лобізм – неофіційні домовленості й угоди, які здійснюються без законодавчого регулювання, часто за допомогою корупційних механізмів. Він також маскуєтьбся під різноманітні організації громадянського суспільства – бізнес-асоціації, об'єднання власників, групи інтересів тощо.

10. Контрольовані ЗМІ та медіаресурси – медіа, що належать або контролюються олігархами чи політичними групами, використовуються для маніпуляції громадською думкою та формування політичного порядку денного.

У 2019 р. відбулися дуже знакові події – майже повністю було перезавантажено владу, зокрема її центральний рівень (Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів). У 2020 р. відбулися вибори до місцевих органів влади. Наявна інституційна система отримала новий кадровий зміст, а разом із тим і потенційний поштовх до кардинальних змін у країні. Але попри очікування тенденції розвитку окремих нових чи старих груп впливу тільки посилилися. Спочатку монобільшість, яку отримала партія «Слуга народу» на парламентських виборах 2019 р., з метою побудови управлінської вертикалі була поділена на 15 окремих груп. Однак уже досить скоро ці групи отримали здебільшого формальний статус, оскільки яскраво стали проявлятися інтереси олігархів і почали складатися неформальні стосунки між ними та народними депутатами. Крім системних груп інтересів умовно «старого зразка» на кшталт енергетичного, фінансового, транспортного й інших лобі-груп, почали ситуативно формуватися й нові групи, що представляли, наприклад, інтереси контрабандистів, забудовників, представників військово-промислового комплексу чи навіть мереж роздрібної торгівлі [6].

На перший погляд, однопартійна більшість у парламенті – це цілком нормальна ситуація, яка, навпаки, спрощує ухвалення законів, політичних рішень, і така ситуація є ідеальною для того, щоб проводити реформи, запроваджувати конституційні зміни тощо. Проте це можливо в країні, де є повноцінне громадянське суспільство, незалежна судова влада, незалежні медіа. У країні, де всі ці атрибути демократії не є такими, монобільшість у парламенті обертається узурпацією і непідконтрольністю влади. Так, певна узгодженість дій монобільшості в українському парламенті, безкарність і реальна можливість встановлення контролю за певними галузями економіки чи бізнесу через регулювання «правил гри» додали владі впевненості, що вона діє правильно. Саме тому напередодні місцевих виборів 2020 р. у владній фракції були призначені так звані куратори областей, одним із головних публічних завдань яких було забезпечення результату на виборах. Але, крім цього, фактично ці куратори отримували реальну можливість впливати на адміністративну практику та взагалі суспільно-політичний і економічний процеси у ввірених ним областях. Вочевидь, остаточною метою такого розподілу дуже часто ставало посилення чи нівелювання впливу окремих груп інтересів у тому чи іншому регіоні [4].

Водночас потрібно відзначити, що практика встановлення «кураторства» не була новою. Свою певну ефективність в умовах «захоплення держави» вона продемонструвала під час президентства В. Януковича. Тоді нова інституційна система встановлювалася в кілька етапів. На першому встановлювався контроль за регіональними елітами в обмін на лояльність центральної влади в певних питаннях. Далі були призначені так звані наглядачі, головним завданням яких було встановлення контролю за економічними потоками в областях також через значний вплив на політичний і адміністративний процеси. Нарешті, на останньому етапі, який передував подіям зміни влади у 2014 р., центральна група інтересів («сім'я Президента») намагалася консолідувати всі потоки в одних руках, через що фактично народжувався новий олігархат. Якщо моделювати ці процеси далі, то стає зрозумілим, чому «старі» олігархи фактично підтримали або не стали прямо на захист чинної тоді влади, оскільки через таку консолідацію та народження нової «еліти» спостерігалася чітка загроза їхньому існуванню.

Найголовніша відмінність між олігархами і звичайними громадянами та представниками бізнесу полягає у впливі олігархату на політику й державні органи, які він використовує, щоб встановлювати правила гри на благо свого бізнесу. Незаконні конкурентні переваги є одним із джерел олігархічного прибутку. Зокрема, стримування конкуренції і монополізація певних секторів економіки, яка досягається за допомогою політичного впливу, дає змогу їм отримувати надприбутки. Податкові пільги, субсидії та преференції в доступі до державних ресурсів дають змогу значно скоротити витрати. Вплив на державу за допомогою змін у законодавстві, політиці й упередженому регулюванні – саме це і є режимом «захопленої держави», який встановився в Україні та фактично й далі функціонує під час роботи різних президентів, парламентів та урядів. І це насамперед позначається на роботі двох взаємопов'язаних надважливих і чуттєвих сфер: бізнесу та соціальної політики.

Слід нагадати, що основними компонентами будь-якого бізнес-середовища є: доступність інформації про «правила гри» на ринку та в самому середовищі; зрозумілість, послідовність і передбачуваність встановлених норм і правил; регуляторний тягар з боку інституцій влади; витрати часу на взаємодію з державними органами; частота та рівень корупції; бюрократична підзвітність тощо.

У режимі «захоплення держави» всі ці компоненти потенційно мають корупційну складову. Починаючи від умов ведення бізнесу в країні до отримання дозволів, ліцензій і навіть простої документації для здійснення поточної діяльності. Розвиток інформаційних технологій може спростити ці питання та завадити розвитку корупції. Так, в Україні після виборів 2019 р. було створено спеціальне міністерство – цифрової трансформації, яке опікується цими питаннями. Також відбувається дерегуляція бізнесу. Але знову-таки, спостерігаючи за тим, як

іде цей процес, можна припустити, що наразі стара система, незважаючи на повномасштабну війну з РФ, яка триває вже третій рік, влаштовує більшість із наявних груп впливу і тому ці процеси свідомо гальмуються.

З погляду соціальної політики варто відмітити, що «захоплення держави» веде до значних соціальних втрат. Оскільки захоплення регуляторів дає змогу стримувати конкуренцію, то групи, що контролюють регуляторів, можуть встановлювати заробітні плати, соціальні виплати в межах тих обсягів, які вони самі вирішують. І це часто зовсім відірвано від реального життя. Крім того, більш високі ціни через стримування конкуренції означають скорочення вигоди для споживачів. При цьому завдяки процесам захоплення країни олігархічні угруповання забезпечують собі більш високі темпи зростання, ніж у решти бізнесу. Олігархи отримують перевагу не тільки у зростанні бізнесу, але й у доступі до основних суспільних благ через нехтування правами інших гравців (Grzymała-Busse, 2008).

Таким чином, «захоплення держави» має ряд негативних наслідків:

1. Слабкі інституції та система державного управління; ерозія суспільної довіри: явище захоплення держави значно підірвало суспільну довіру до державних органів влади. В Україні зараз це проявляється в саботуванні державних політик, зокрема щодо мобілізації.

2. Перешкода економічному розвитку: захоплення держави спотворює ринкові механізми та перешкоджає як внутрішнім, так і зовнішнім інвестиціям через передбачувані ризики недобросовісної конкуренції, брак прозорості та непередбачуване регуляторне середовище. Це також призводить до неефективного розподілу ресурсів, оскільки державні рішення керуються приватними інтересами, а не суспільним добробутом.

3. Соціальна нерівність і бідність: коли державні ресурси захоплені елітами, державні витрати на основні послуги, такі як освіта, охорона здоров'я та інфраструктура, часто скорочуються.

4. Послаблення демократичних процесів: захоплення держави підриває демократичні інститути та процеси, обмежуючи політичний плюралізм і знижуючи ефективність системи стримувань і противаг. Це може призвести до ерозії верховенства права, маніпулювання виборами й обмеження свободи ЗМІ, що є важливим для функціонування демократії.

5. Вразливість перед зовнішніми загрозами, оскільки впливові іноземні актори можуть використовувати скомпрометовану структуру управління для просування своїх геополітичних інтересів. Це може послабити суверенітет країни й ускладнити її міжнародні відносини стратегією кількох олігархів зі створення зони відносної безпеки.

6. Щоб успішно виживати в такому середовищі, підприємці вважають за краще вкладатися в capture state, а не в розробку інноваційних продуктів або методів виробництва. «Захоплена держава» надає беззаперечну перевагу політичним домовленостям і непотизму, а не до компетентності й винахідливості. Відсутність верховенства права, помножене на дефіцит мотивації до інновацій, системно скорочує приватні інвестиції, створює перешкоди та підриває ключове джерело стійкого зростання державності.

Висновки. Процеси інституційних перетворень, окремі негативні наслідки яких ми спостерігаємо в тому числі і зараз, почалися відразу з проголошенням незалежності України. Абсолютна правильна за зміни режиму ідея інституційних реформ, насамперед державного і приватного секторів, була спотворена якраз через перемогу приватних інтересів окремих груп над суспільними. Основними бенефіціарами перманентних реформ є найбільші ФПГ України, які прекрасно пристосувалися до умов і зацікавлені в підтримці хаосу в загальнонаціональних масштабах із метою стримування зростання потенційних конкурентів.

Проте є і інший бік цих процесів. Так, досвід посткомуністичних країн ЦСЄ та Балтії, які стратегічним напрямом розвитку обрали інтеграцію до ЄС і десять з яких уже у 2004 р. стали повноправними членами ЄС, дав підстави для концепції про застосування так званих

зовнішніх стимулів як факторів демократизації політичних режимів у країнах, які донедавна були авторитарними. Тобто вплив країн усталеної демократії стає своєрідним інструментом, який «підтягує» посткомуністичні країни до демократичних стандартів. Більшість дослідників погоджуються, що фактор «колективного Заходу» став тим запобіжником, який унеможливив формування кланово-олігархічних політичних режимів, що «у випадку країн ЦСЄ євроінтеграційний процес і взяття ряду зобов'язань як соціально-економічного, так і політичного характеру створило сприятливу «зовнішню демократичну преференцію», яка тим самим слугує «обмежувачем для агресивних стратегій кожної політичної сили» і є фактором, під впливом якого змінюються інституційні умови в різних сферах держави. Узагальнюючою можна вважати думку, що «країни Центральної та Східної Європи, які здобули після розпаду СРСР повну самостійність, побачили в можливості приєднатися до західних клубів неймовірно дієву противагу тиску давнього радянського / російського гегемона. Ця так звана модульна модель дала змогу обом організаціям реформувати інститути управління і ввести західні норми в країнах, які побажали «повернутися до Європи». Тому підписання Угоди про асоціацію, а згодом надання Україні статусу кандидата на членство у ЄС (2022), запровадження безвізового режиму, програма розширеної співпраці з МВФ та Світовим банком, програми військової співпраці з НАТО є саме тими важелями цілеспрямованого впливу, які, незважаючи на численні перешкоди й інерційність політичної системи, стимулюють процеси демократичного транзиту в Україні, як свого часу стимулювали його у країнах ЦСЄ. Підписавши Угоду про асоціацію, Україна отримала інституційні механізми, які стимулюють інтенсивні трансформації політичної ідентичності і, що важливо, цінностей, що створює більш сприятливі умови для виходу зі стану гібридності.

Оскільки за режиму *capture state* знищується політична конкуренція, нівелюються й відбуваються маніпуляції інтересами окремих груп інтересів, не розвиваються легальні політичні комунікації та громадянське суспільство, знижується інвестиційна привабливість та інвестиційний клімат загалом, то вкрай потрібно підвищувати увагу громадськості до цих процесів, активно розвивати інституційні механізми розвитку держави й реально намагатися подолати корупцію, яка є сьогодні основним чинником гальмування [17].

Важливою є як ефективна боротьба з наявними впливовими олігархічними елітами, так і дієва амністія з подальшим укладенням соціального договору. У нас часто це називають новим суспільним договором. У підсумку – докорінна санація держави й поступове створення справжньої національної політичної еліти України, про яку сьогодні ще навіть не йдеться, хоча маємо вже більше тридцяти років незалежності. Тут небезпека полягає в тому, що будь-яка еліта може прийняти амністію, але не погодиться ані на люстрацію, ані на новий суспільний договір з народом. Натомість зараз, незважаючи на Велику війну з Росією, час для інституційних змін політичної системи – ідеальний. Адже війна, по-перше, по суті нівелювала вплив ФПГ; по-друге, такої міжнародної підтримки, як зараз, Україна не мала й навряд чи матиме після війни, що створює своєрідний «інституційний корсет» для зміни політичних інститутів; по-третє, є суспільний запит на новий суспільний договір і це рішення буде ще одним засобом консолідації суспільства; по-четверте, залишити країну без інституційних змін і в такому стані вийти з війни – це створити ще один украй небезпечний соціально-політичний розлом, який у разі збереження правил гри обумовить новий майдан, однак більш радикальний і з більшими втратами.

Відзначимо, що відколи держава втрачає легітимність і починає сприйматися як режим *capture state,* переважна більшість населення достатньо об'єктивно перестає бачити в цьому порушення: одна справа забирати у співгромадян, а зовсім інша – у «олігархів». Соціум розуміє, що окремі представники груп інтересів, які ввійшли до політичного класу та захопили державу, все одно не стануть витрачатися на суспільне благо, але з високою вірогідністю присвоять усі ресурси. Легітимація дрібних форм боротьби індивідів громадянського

суспільства з державою є природною формою українського анархізму. Фактично населення України частково входить до становища латентної партизанської війни з олігархічним режимом, що фактично ледь не спричинило остаточну втрату державності під час повномасштабного російського вторгнення. Адже країна виявилася недостатньо підготовленою до такої повномасштабної війни. Фактично цьому сценарію перешкодило українське суспільство, яке за час Великої війни опанувало навички національної єдності та солідарності, скоординованих колективних дій і всезагального громадянського єднання.

Війна нівелювала вплив олігархів, але нині вкрай важливо змінити «правила грив політиці» задля того, щоб вистрибнути з колії залежності, яка сформувалася в Україні за роки незалежності на користь нормальних практик функціонування політичної системи. Вони, як показують останні роки війни, також є дієвими в Україні.

Література:

1. Зеленько Г. І. Політична система та політичний режим: пошук ліків від вірусу самознищення. У О. М. Майборода (Ред.), Національна єдність у конкурентному суспільстві: аналітична доповідь. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2018. С. 7–48. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/natsionalna_ednist.pdf.
2. Зеленько Г. І. Екзогенні стимули процесів демократизації в Україні: зміст і наслідки зовнішніх впливів у політичному розвитку країни. О. О. Рафальський & О. М. Майборода (Ред.). *Демократизація політичних інститутів і суспільний розвиток в Україні* : збірник наукових праць. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2019. С. 8–39.
3. Зеленько Г. І. Траєкторія трансформації політичного режиму в Україні за роки незалежності: демократія VS олігархічна клановість. Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2021. С. 139–176.
4. Зеленько Г. І., Ковалевський В. О. Україна як capture state: телеологічний конституціоналізм та реальна політика. Політична система України: конституційна модель та політичні практики : монографія. Зеленько Г. І. (наук. ред.) та ін. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. С. 308–347.
5. Кіндзерський Ю. В. Інституційна пастка олігархізму і проблеми її подолання. *Економіка України*, 2016. № 12, 22–46.
6. Ковалевський В. О. Україна у режимі capture state: причини, політична сутність, перспективи. Зміни політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні : монографія / авт. кол.: Г. І. Зеленько (керівник, наук. ред.). Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 416 с.
7. Константинова Т. В. Плюралізм політичних груп як основа демократичного політичного вибору. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 47. С. 49–56.
8. Лозовицький О. Глобальні демократичні процеси як основа цивілізаційного самовизначення сучасних держав. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. С. 300–311. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2018_2_23
9. Єхніч А. В. Мінімалістська теорія демократії й. Шумпетера та її прояви у сучасному електоральному процесі. Політологічні записки. 2012. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_6_16.
10. Grzymała-Busse A. Beyond Clientelism: Incumbent State Capture and State Formation. *Comparative Political Studies*, 2008. 41 (4–5), 638–673.
11. Hellman J., Jones G., Kaufmann D. Seize the state, seize the day: State capture and influence in transition economies. *Journal of Comparative Economics, 2003*. 31 (4), 751–773.
12. Hellman J., Jones G., Kaufmann D., Schankerman M. Measuring governance and state capture: The role of bureaucrats and firms in shaping the business environment. *European Bank for Reconstruction and Development*. Working Paper 2000. № 51. URL: http://www.ebrd.com/downloads/research/economics/workingpapers/wp0051.pdf.
13. Huntington S.P. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. London: University Press. 1991.
14. Johnston M. Syndromes of Corruption: Wealth, Power, and Democracy. Cambridge University Press. 2005.

15. Kaufmann D., Vicente P. C. Legal Corruption. *Economics & Politics*, 2011. 23 (2), 195–219.

16. Mancur Olson. Dictatorship, Democracy, and Development. *American Political Science Review*, 1993. 87 (3), 567–576.

17. Mungiu-Pippidi A. The Quest for Good Governance: How Societies Develop Control of Corruption. Cambridge University Press. 2015.

18. Shleifer A., Vishny R.W. Corruption. *Quarterly Journal of Economics*, 1993. 108 (3), 599–617.

19. Slinko I., Yakovlev E., & Zhuravskaya E. Law Enforcement, Corruption, and Firm Performance in Russia. *Economics of Transition*, 2005. 13 (1), 1–35.

20. Soderberg N. The Superpower Myth: The Use and Misuse of American Myth. Hoboken, New Jersey : John Wiley and Sons, Inc. 2005.

21. Williams A. The Ethos of Capture: Media Control and Corporate Power in the Capture State. Routledge. 2019.

References:

1. Zelenko, H. I. (2018). Politychna systema ta politychnyi rezhym: poshuk likiv vid virusu samoznyshchennia [Political System and Political Regime: Finding a Cure for the Virus of Self-Destruction]. U O. M. Maiboroda (Red.), Natsionalna yednist u konkurentnomu suspilstvi: analitychna dopovid. Kyiv : IPiEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. P. 7–48. Retrieved from https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/natsionalna_ednist.pdf [in Ukrainian].

2. Zelenko, H. I. (2019). Ekzohenni stymuly protsesiv demokratyzatsii v Ukraini: zmist i naslidky zovnishnikh vplyviv u politychnomu rozvytku krainy [Exogenous stimuli of democratization processes in Ukraine: content and consequences of external influences in the country's political development]. O.O. Rafalskyi & O.M. Maiboroda (Red.), Demokratyzatsiia politychnykh instytutiv i suspilnyi rozvytok v Ukraini : *Zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv : Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. P. 8–39 [in Ukrainian].

3. Zelenko, H.I. (2021). Traiektoriia transformatsii politychnoho rezhymu v Ukraini za roky nezalezhnosti: demokratiia VS oliharkhichna klanovist [The trajectory of the transformation of the political regime in Ukraine during the years of independence: democracy VS oligarchic clannishness]. Politychnyy protses u nezalezhniy Ukraïni: pidsumky i problem. Kyiv : Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. P. 139–176 [in Ukrainian].

4. Zelenko, H. I., & Kovalevskyi, V. O. (2023). Ukraina yak "capture state": teleolohichnyy konstytutsionalizm ta realna polityka [Ukraine as a "capture state": teleological constitutionalism and real politics]. Politychna systema Ukrainy: konstytutsiyna model ta politychni praktyky: monohrafiia Zelenko H.I. (nauk. red.) ta in. Kyiv : IPiEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, P. 308–347 [in Ukrainian].

5. Kindzerskyi, Yu.V. (2016). Instytutsiina pastka oliharkhizmu i problemy yii podolannia [Institutional trap of oligarchy and problems of overcoming it.] *Ekonomika Ukrainy*, (12). P. 22–46 [in Ukrainian].

6. Kovalevskyi, V.O. (2021) Ukraina u rezhymi "capture state": prychyny, politychna sutnist, perspektyvy [Ukraine in the "capture state" regime: reasons, political essence, prospects]. *Zminy politychnykh rezhymiv i perspektyvy zmitsnennia demokratii v Ukraini* : monohrafiia / avt. kol.: H.I. Zelenko (kerivnyk, nauk. red.). Kyiv : IPiEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 416 p. [in Ukrainian].

7. Konstantynova, T. V. (2012). Pliuralizm politychnykh hrup yak osnova demokratychnoho politychnoho vyboru [Pluralism of political groups as the basis of democratic political choice]. *Aktualni problemy polityky*. Issue 47. P. 49–56 [in Ukrainian].

8. Lozovytskyi, O. (2018). Hlobalni demokratychni protsesy yak osnova tsyvilizatsiinoho samovyznachennia suchasnykh derzhav [Global democratic processes as the basis of civilizational self-determination of modern states]. Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. P. 300–311. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2_23 [in Ukrainian].

9. Iekhnich, A.V. (2012). Minimalistska teoriia demokratii y. Shumpetera ta yii proiavy u suchasnomu elektoralnomu protsesi [Minimalist theory of democracy and. Schumpeter and its manifestations in the modern electoral process]. *Politolohichni zapysky.* 2012. № 6. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_6_16 [in Ukrainian].

10. Grzymała-Busse, A. (2008). Beyond Clientelism: Incumbent State Capture and State Formation. *Comparative Political Studies*, 41 (4–5). P. 638–673 [in English].

11. Hellman, J., Jones, G., & Kaufmann, D. (2003). Seize the state, seize the day: State capture and influence in transition economies. *Journal of Comparative Economics*, 31 (4). P. 751–773 [in English].

12. Hellman, J., Jones, G., Kaufmann, D., & Schankerman, M. (2000). Measuring governance and state capture: The role of bureaucrats and firms in shaping the business environment. European Bank for Reconstruction and Development. Working Paper № 51. Retrieved from http://www.ebrd.com/downloads/research/economics/workingpapers/wp0051.pdf [in English].

13. Huntington, S.P. (1991). The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. London : University Press [in English].

14. Johnston, M. (2005). Syndromes of Corruption: Wealth, Power, and Democracy. Cambridge University Press [in English].

15. Kaufmann, D., & Vicente, P. C. (2011). Legal Corruption. *Economics & Politics*, 23 (2). P. 195–219 [in English].

16. Mancur Olson (1993). Dictatorship, Democracy, and Development. *American Political Science Review*, 87 (3). P. 567–576 [in English].

17. Mungiu-Pippidi, A. (2015). The Quest for Good Governance: How Societies Develop Control of Corruption. Cambridge University Press [in English].

18. Shleifer, A., & Vishny, R.W. (1993). Corruption. *Quarterly Journal of Economics*, 108 (3). P. 599–617 [in English].

19. Slinko, I., Yakovlev, E., & Zhuravskaya, E. (2005). Law Enforcement, Corruption, and Firm Performance in Russia. *Economics of Transition*, 13 (1). P. 1–35 [in English].

20. Soderberg, N. (2005). The Superpower Myth: The Use and Misuse of American Myth. Hoboken, New Jersey : John Wiley and Sons, Inc. [in English].

21. Williams, A. (2019). The Ethos of Capture: Media Control and Corporate Power in the Capture State. Routledge [in English].

Galyna Zelenko. The Phenomenon of the "Capture State": Its Essence and Consequences for Social Development

The article analyzes the phenomenon of a "captured state" in the Ukrainian political context. The author examines the main characteristics, mechanisms, and consequences of the functioning of a clan-oligarchic political regime, which is characterized by the dominance of private interests over public ones. The Constitution, as the fundamental law of the state, enshrines the basic principles – the social contract, while procedural norms ensure the enforcement of constitutional provisions. This creates a corresponding legal framework that shapes certain political (socio-economic, etc.) practices, which in turn form a specific "path", or trajectory, for the country's development. However, the logic of introducing democratic political institutions and the democratic transition in Ukraine has led to opposite results. Instead of a full-fledged democracy, the country has developed a political regime that is commonly referred to as a clan-oligarchic system, with the state essentially becoming a "captured state" by these financial-industrial groups (FIGs). The article reveals how oligarchic groups of influence use state institutions to gain personal benefits and control over the state and explores possible ways to dismantle this regime. It highlights the conceptual foundations of a "captured state" and provides a critical analysis of the political, economic, and social consequences for Ukraine. The study offers significant scientific and practical potential for understanding and further reforming political processes in post-Soviet countries.

Key words: *clan-oligarchic political regime, privatized state, teleological constitutionalism, political institutions, political practices, political actors, democracy, lobbyism.*

Відомості про автора:

Галина Зеленько – доктор політичних наук, професор, член-кореспондент НАН України,
завідувачка відділу політичних інститутів і процесів,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України

УДК 355.01
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-13

Іван Зелик
ORCID: 0009-0006-4950-6274

АТАКА НА ЛЕГІТИМНІСТЬ: ЯК РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА ДЕСТАБІЛІЗУЄ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ ПОШИРЕННЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ПРО ВТРАТУ ЗАКОННОСТІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ

Одним із ключових інструментів гібридної війни, яку Російська Федерація веде проти України, є інформаційна війна, яка щоразу набуває нових форм залежно від контексту – суспільно-політичних настроїв українців, подій на фронті чи змін у сприйнятті російської агресії у світовому середовищі.

Інформаційна війна Росії проти України не припинялася з моменту відновлення Україною своєї незалежності в 1991 році. У різні періоди вона мала відмінні форми й інструменти, які могли бути менш агресивними, проте її кінцева мета завжди була однакова – не дозволити Україні вийти зі сфери впливу Російської Федерації, завадити стати повноцінним і самостійним суб'єктом на політичній мапі світу, запобігти остаточному закріпленню в західному цивілізаційному виборі шляхом інтеграції до ЄС і НАТО.

Ця стаття має на меті проаналізувати черговий етап інформаційної війни Росії проти України, який передбачає активне застосування наративів про втрату легітимності вищих державних органів влади України, а саме інституту президентства; розглянути поняття легітимності органів державної влади в умовах правового режиму воєнного стану й неможливості проведення демократичних виборів; розробити та запропонувати основні шляхи протидії російській пропаганді, яка активно розхитує суспільно-політичну ситуацію в Україні через дезінформацію про нелегітимність органів влади.

Результати цього дослідження можуть бути використанні в подальшій роботі над проблематикою інформаційної війни Росії проти України, протидії кремлівській пропаганді та дезінформації, а також застосовуватися для підвищення обізнаності українців з питань інформаційної гігієни й безпеки. Обґрунтоване у статті спростування російських наративів про втрату українськими органами влади легітимності може активно застосовуватися для протидії пропагандистським кремлівським вкидам у пресі та соціальних мережах.

Ключові слова: *легітимність, інформаційна війна, російська пропаганда, дезінформація, інформаційна безпека, протидія пропаганді, гібридна війна, інститут президентства, інформаційно-психологічні спецоперації.*

Вступ. Ефективне функціонування системи державної влади неможливе без належної діяльності всіх її органів і посадових осіб. Інститут президентства посідає одне з ключових місць у політичній системі України. Його запровадження в 1991 році відіграло важливу роль у політичній модернізації та стало свідченням руху України в напрямі розвинених демократій. На сьогодні інститут президентства розглядається як невід'ємний атрибут республіканської форми правління й одна з ключових ознак демократичного ладу [1].

Відповідно до статті 102 Конституції України, Президент України є Главою держави і виступає від її імені, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Відповідно до статті 106 Конституції України, Президент України, зокрема, забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави; є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України.

На Президента України покладено цілий ряд ключових функцій, від виконання яких залежить життєздатність держави. Особливо гостро це питання постає в умовах воєнного стану.

Наявність нелегітимного президента або президента, легітимність якого піддається сумнівам, – серйозний фактор для дестабілізації суспільно-політичної ситуації, яка в умовах війни може призвести до катастрофічних наслідків, включно із втратою державності. Саме тому російська пропаганда проводить атаку на легітимність президентства Володимира Зеленського.

Мета статті полягає в дослідженні чергового етапу інформаційної війни Росії проти України, який передбачає активне застосування наративів про втрату легітимності вищих державних органів влади України, а саме інституту президентства, а також у розробці основних методів протидії російській пропаганді, яка активно розхитує суспільно-політичну ситуацію в Україні через дезінформацію про нелегітимність органів влади.

Відповідно до мети можна виокремити такі **завдання**:

– проаналізувати особливості застосування російською пропагандою та її прихильниками дезінформації щодо втрати легітимності державних органів влади України;

– розглянути поняття легітимності органів державної влади в умовах правового режиму воєнного стану й неможливості проведення демократичних виборів;

– розробити рекомендації щодо протидії російській пропаганді, яка активно розхитує суспільно-політичну ситуацію в Україні через дезінформацію про нелегітимність органів влади.

Методи дослідження. Під час підготовки наукової статті було використано такі методи дослідження, як аналіз, синтез, компаративний аналіз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням інформаційних війн та інформаційної безпеки України присвячено чимало праць, зокрема, слід відзначити роботи таких науковців, як Григорій Почепцов «Сучасні інформаційні війни» та «Смисли війни. Україна і Росія в інформаційній і смисловій війні», Олександр Курбан «Інформаційні війни у соціальних он-лайн-мережах», Володимир Горбулін «Світова гібридна війна: Український фронт», Павло Гай-Нижник «Росія проти України: від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення». Усі вони аналізують різноманітні аспекти кремлівської інформаційної війни проти України різних періодів. Важливими джерелами для аналізу методів російської пропаганди й дезінформації є видання та журналістські розслідування, які були оприлюднені вже після повномасштабного вторгнення Росії та показують нову хвилю агресивної російської інформаційної війни проти України. Так, до когорти таких джерел слід віднести: «Ми – Bellingcat. Онлайн-розслідування міжнародних злочинів та інформаційна війна з Росією» авторства Еліота Гіґґінза; книгу «Як російський інформаційний корабель пішов на… Наративи пропаганди під час повномасштабної війни», яка була видана Центром стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки й окреслює основні тенденції та напрями російської пропаганди за період збройної агресії РФ. Книга є результатом дворічної роботи, починаючи з першого дня повномасштабної війни. Видання висвітлює хроніку інформаційної війни від 24 лютого 2022 року і до кінця листопада 2023 року; книгу журналіста Алена Боброва «Пропаганда 2023. Інформаційні війни під час російської агресії», де зібрано найпоширеніші маніпуляції, техніки, тактики, завдяки яким вдавалося впливати на свідомість українців під час широкомасштабного вторгнення Росії.

Хоча заяви про нелегітимність української влади не є новим інструментом кремлівської пропаганди й використовувалися ще з 2014 року, та ситуація і той політичний контекст, у яких вони зараз застосовуються, потребують окремого аналізу та ретельного вивчення. Якщо раніше заяви про нелегітимність державних органів України обґрунтовувалися російськими пропагандистами подіями Майдану 2014 року та, погляду Кремля, державного перевороту і «вигнання» легітимного президента Віктора Януковича, то в сьогоднішній ситуації «нелегітимність» президентства Володимира Зеленського пов’язана із закінченням 5-річного терміну його перебування на посаді й відсутністю виборів.

Виклад основного матеріалу дослідження. 20 травня 2024 року минуло 5 років з моменту інавгурації чинного президента України Володимира Зеленського. Як відомо,

в умовах воєнного стану жодних виборів в Україні не може бути проведено. Це положення чітко прописано в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» – **пункт 1 статті 19** говорить: «*В умовах воєнного стану забороняється проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування»* [7].

Задля внутрішньої та зовнішньої дестабілізації цю ситуацію активно готуються використовувати російські пропагандисти, заявляючи про нелегітимність перебування на посаді Президента України Володимира Зеленського після 20 травня 2024 року.

Оскільки в умовах воєнного стану вибори Президента України не можуть бути проведені, а стаття 108 Конституції України зазначає, що Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України, то очевидним є той факт, що Володимир Зеленський законно продовжує перебувати на посаді Президента України і після закінчення п'ятирічного терміну [4].

Крім того, **пункт 1 статті 10** уже згаданого Закону України «Про правовий режим воєнного стану» гарантує неприпустимість припинення повноважень органів державної влади, інших державних органів в умовах воєнного стану: «*У період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, судів, органів прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальних органів та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність»* [7].

Пункт 3 статті 11 цього ж Закону зазначає: *«У разі закінчення строку повноважень Президента України під час дії воєнного стану його повноваження продовжуються до вступу на пост новообраного Президента України, обраного після скасування воєнного стану»* [7].

Крім того, існує рішення Конституційного Суду України від 18 лютого 2020 року, де наголошується на забезпеченні принципу «інституційної безперервності, який означає, що органи державної влади, встановлені Основним Законом України, продовжують функціонувати в інтересах Українського народу та реалізовувати свої повноваження, виконувати завдання та функції, визначені у Конституції».

Таким чином, жодних правових чи будь-яких інших підстав визнання нелегітимності перебування на посаді Президента України Володимира Зеленського після 20 травня не існує. Але це не завада для російської пропаганди, яка з усіх сил намагається дестабілізувати ситуацію всередині України, посіяти недовіру до найвищих органів державної влади, змусити українців піддати сумнівам легітимність президентства Володимира Зеленського, а отже, і законодавчих ініціатив, які будуть підписані ним.

Важливим моментом є окреслення самого поняття легітимності. Найчастіше термін «легітимність» тлумачиться як визнання суспільством політичних дій у рамках існуючої системи права і охоплює такі взаємовідносини між владою та правом, коли народ визнає за владою право приймати загальнообов'язкові рішення [6].

Американський політолог Д. Істон визначив легітимність як «дифузію підтримки режиму». Поняття легітимності є питанням про те, що дає право інститутам влади прямо впливати на життя громадян і сподіватися від них добровільного прийняття та підпорядкування рішенням влади.

Проблему легітимності влади описував М. Вебер, який розрізняв владу, яка відповідає законам і правовим нормам, і владу, яка є дійсно значущою для людей [5].

Влада, що була обрана законним шляхом на виборах і користується визнанням у громадян, які готові приймати її рішення та підтримують курс суспільно-політичного, культурного, економічного розвитку країни, має найвищий рівень легітимності.

За даними соціологічних досліджень на кінець лютого 2024 року, проведених Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС), рівень довіри українців до Президента Володимира Зеленського становив 64 %. До того ж, за даними соціологічного дослідження, яке було проведене тим же інститутом, переважна більшість українців – 69 % – вважають, що В. Зеленський має працювати на посаді Президента України до кінця воєнного стану [3].

Причому думка про те, що Володимир Зеленський має працювати на посаді Президента України до кінця воєнного стану, переважає в українців незалежно від місця проживання. Про це свідчать згадані уже дані соціологічних досліджень, які були проведені Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) [3].

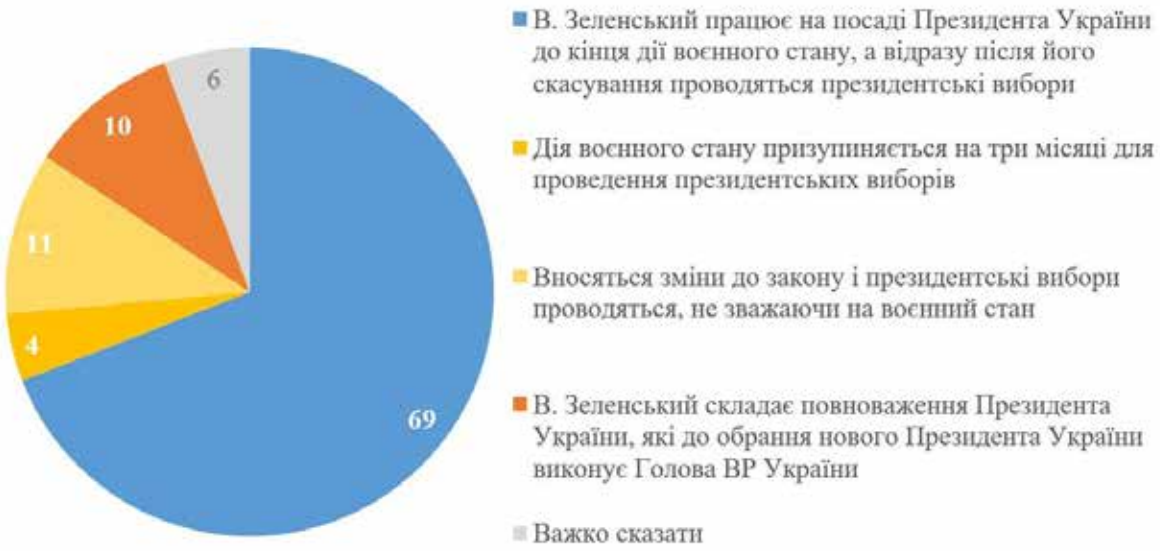

Рис. 1. Соціологічне дослідження щодо перебування Володимира Зеленського на посаді Президента України до закінчення воєнного стану

Рис. 2. Соціологічне дослідження щодо перебування Володимира Зеленського на посаді Президента України до закінчення воєнного стану – розбивка за регіонами

Такі дані свідчать про всеукраїнську підтримку українцями законодавчо обґрунтованого положення про неможливість проведення виборів президента України в умовах воєнного стану. Українці демонструють зрілу державницьку позицію, усвідомлюючи реальну загрозу, яку несуть заклики до виборів навіть в умовах війни.

Таким чином, заяви кремлівських пропагандистів про втрату легітимності Президента Зеленського не мають ні юридичних, ні будь-яких формальних підстав. Але з метою дестабілізації ці заяви лунають усе гучніше. Особливо гостро ця проблема постає на фоні складної ситуації на фронті й корупційних скандалів, які підривають довіру суспільства керівництва держави. Усі ці труднощі створюють сприятливе середовище для російських інформаційно-психологічних спецоперацій, метою яких є дестабілізація суспільно-політичної ситуації в Україні, що може призвести, за найгіршим для українців сценарієм, до втрати державності.

Трактування росіянами української влади як «нелегітимної» яскраво свідчить про цілковиту відмову від комунікативної взаємодії, про небажання реальних перемовин щодо припинення війни. Метою РФ є знищення комуніканта-противника, а це є рівносильним бажанню припинити будь-яку взаємодію назавжди [9].

Наративи про нелегітимність президентства Володимира Зеленського після 20 травня, зокрема, розпочав просувати в соціальних мережах колишній український політик, прем'єр-міністр (2010–2014 рр.), а тепер державний зрадник і колаборант Микола Азаров. Його заяви активно поширюють проросійські телеграм-канали, які звинувачують Зеленського в узурпації влади й небажанні проводити президентські вибори через страх неминучої поразки на них.

Заяви про нелегітимність перебування на посаді Президента України висловив і російський диктатор Владимир Путін під час пресконференції в Ташкенті, Узбекистан, 28 травня 2024 р. Очільник Кремля інтерпретував українське законодавство з вигідної для нього і його загарбницької політики позиції, заявивши, що після 20 травня перебування Володимира Зеленського на посаді Президента України є нелегітимним, а президентські повноваження мають перейти до спікера Верховної Ради.

Як зазначає у своєму звіті Інститут вивчення війни, такі заяви є частиною інформаційної операції проти України і спрямовані переважно на зовнішню аудиторію з метою дискредитувати найвищі органи державної влади України та їхню легітимність [2].

Такі наративи є складовою частиною політики Кремля щодо невизнання суб'єктності України. З погляду російського диктатора Путіна, Україна не є суверенною державою, а лишень бунтівною територією, більша частина якої завжди належала до Росії. Здобуття Україною незалежності він розглядає як величезну історичну помилку, яку будь-якою ціною треба виправити. Саме з таких мотивів й була розпочата агресія ще у 2014 році, яка переросла в повномасштабне вторгнення в лютому 2024 року.

Про активізацію російської пропаганди щодо так званої нелегітимності української влади, зокрема Президента Зеленського, попереджали й американські спецслужби. Дезінформація поширюється найрізноманітнішими каналами: через російські державні сайти, новинні ресурси, соціальні мережі та підставні сайти. Як зазначають в американських спецслужбах, поширення дезінформації про втрату легітимності української влади є логічним продовженням російської тактики щодо дискредитації України та її найвищих органів державної влади [10].

На жаль, з тих чи інших мотивів, заяви про нелегітимність української влади час від часу поширюються і в західних медіа. Так, американський економіст Джеффрі Сакс заявив про те, що Володимир Зеленський не має абсолютно жодної конституційної легітимності, що повністю відповідає кремлівській пропаганді; американський аналітик, відомий своїми проросійськими поглядами, Браян Берлетік в інтерв'ю на YouTube-каналі Danny Haiphong назвав українську владу «маріонетковим режимом у Києві», який стирає Україну своєю войовничістю [8].

Неважко спрогнозувати, що наративи щодо нелегітимності української влади посилюватимуться. Будь-який негатив в українському інформаційному просторі буде прив'язаний російськими пропагандистами до теми так званої втрати українською владою легітимності, неможливості державних інституцій та органів влади здійснювати ефективне управління країною. Це стане новим етапом уже звичних російських пропагандистських заяв про начебто «зовнішнє управління Україною».

Методика таких інформаційних кампанії щодо дезінформації є традиційною для російських спецслужб і має такі основні аспекти:

– поставити під сумнів легітимність прийнятих в Україні після 20 травня владних рішень;
– поширити панічні настрої, зневіру;
– штучно протиставити цивільних і військових;
– посварити Україну із союзниками;
– розповсюдити в суспільстві різноманітні «теорії змови».

Плани Кремля щодо внутрішньої дестабілізації ситуації в Україні через поширення дезінформації про нелегітимність президенства Зеленського після 20 травня 2024 року є складовою частиною широкої інформаційної війни, яка ведеться проти України. У цю інформаційну війну РФ вкладає значні ресурси й не гребує жодними методами заради досягнення своїх імперських цілей. Саме тому до загрози розхитування внутрішньополітичної ситуації в Україні через заяви про нелегітимність президенства Володимира Зеленського слід ставитися з максимальною серйозністю та діяти на випередження.

У такій ситуації методом протидії ворожій дезінформації може бути проведена Україною інформаційна кампанія із залученням юристів, суддів, представників ЦВК, які б публічно, використовуючи найрізноманітніші майданчики – телеканали, друковані й електронні ЗМІ, соціальні мережі – дали чітке тлумачення щодо відсутності будь-яких підстав вважати перебування Володимира Зеленського на посаді Президента України після 20 травня 2024 року нелегітимним. Закликали українців тверезо оцінювати ситуацію, ретельно дотримуватися інформаційної гігієни й бути готовими до російської пропагандистської дезінформації. Таким чином робити «цільову аудиторію» стійкішою до російських пропагандистських впливів.

Одним із методів протидії атаці на легітимність може бути офіційне звернення до Конституційного Суду України, котрий у своєму роз'ясненні підтвердив би безпідставність будь-яких аргументів щодо втрати легітимності президентства Зеленського після 20 травня 2024 року.

Важливим також є розуміння всіма представниками політичних партій неприпустимості поширення схожих наративів, оскільки це є прямим підігруванням кремлівській пропаганді, яке несе загрозу для Української держави.

Підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що російська пропаганда готується і буде використовувати будь-які приводи щодо дестабілізації суспільно-політичної ситуації в Україні, шляхом поширення інформації про нелегітимність чинної української влади. Мета таких дій – підірвати довіру населення до влади та створити можливості, які б дали змогу паралізувати діяльність найвищих органів державної влади, що в умовах екзистенційного військового конфлікту може призвести до катастрофічних наслідків для української державності. Українська влада повинна реагувати на ці виклики з усією серйозністю та діяти на випередження, намагаючись підвищити резистентність суспільства до дезінформації та максимально знижуючи шкідливий вплив від інформаційних загроз з боку російської пропаганди.

Література:

1. Івасішина Н. В. Місце і роль президенства в політичній системі України. *Інститут президента України в системі державної влади України :* матеріали наук. конф., м. Київ, 17 січня 2014 р. Київ, 2014. С. 346.

2. Інститут вивчення війни: Російська наступальна кампанія, звіт за 28 травня 2024 року. URL: https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-may-28-2024

3. Соціологічне дослідження «Сприйняття потреби у виборах Президента». Київський міжнародний інститут соціології. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1371&page=6

4. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР станом на 1 січ. 2020 р.

5. Ліпсет С. М. Політична людина: соціальна база політики. Нью-Йорк : Даблдей, 1959.

6. Музика І. В. Легітимність як політико-правове поняття. Енциклопедія історії України : у 6 т. / ред. В. А. Смолій (голова). Київ. НАН України. Інститут історії України, 2009.

7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Голос України*. 2023. 19 жовтня.

8. Рекомендації та кращі кейси реалізації стратегічних комунікацій в умовах війни / Національна академія Служби безпеки України. Київ : 7БЦ, 2023. 232 с.

9. Центр протидії дезінформації. Офіц. фейсбук-сторінка. URL: https://www.facebook.com/protydiyadezinformatsiyi.cpd/posts/pfbid02UV26CyAhqaPD9zb742PqpudHAzc9aQMsTFHvpcaB1LPqWajcfpts1q2SEBYpNHR5l

10. CNN: US intelligence sees Russia step up disinformation campaign against Ukraine's Zelensky. URL: https://edition.cnn.com/2024/05/15/politics/us-intelligence-russia-disinformation-zelensky/index.html

References:

1. Ivasishyna, N. (2014). Mistse i rol prezydenstva v politychnii systemi Ukrainy [The place and role of the Presidency in the political system of Ukraine]. Instytut prezydenta Ukrainy v systemi derzhavnoi vlady Ukrainy, materialy naukovoi konferentsii [The Institute of the President of Ukraine in the System of State Power of Ukraine, Proceedings of Scientific Conference]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Instytut vyvchennia viiny (2024). [Institute for the study of war]. Rosiiska nastupalna kampaniia, zvit za 28 travnia 2024 roku [Russian offensive campaign assessment, May 28, 2024]. Retrieved from https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-may-28-2024

3. Kyivskyi mizhnarodnyi instytut sotsiolohii (2024). [Kyiv international institute of sociology]. Sotsiolohichne doslidzhennia Spryiniattia potreby u vyborakh Prezydenta [Sociological study Perception of the need for presidential elections]. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1371&page=6

4. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine from June 28 1996, № 254к/96-ВР] (2020, January 1) [in Ukrainian].

5. Lipset, S. (1959). Political Man: The Social Bases of Politics. New-York : Doubleday.

6. Muzyka, I. & Smolii, V. (Ed.). (2009). Lehitymnist yak polityko-pravove poniattia [Legitimacy as a political and legal concept]. (Vols. 1–6). Kyiv : Entsyklopediia istorii Ukrainy [in Ukrainian].

7. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 [Law of Ukraine on the Legal Regime of Martial Law from May 12 2015], № 389-VIII. (2023, October 19). *Holos Ukriny* [in Ukrainian].

8. Natsionalna akademiia Sluzhby bezpeky Ukrainy (2023). Rekomendatsii ta krashchi keisy realizatsii stratehichnykh komunikatsii v umovakh viiny [Recommendations and best practices for implementing strategic communications in wartime conditions]. Kyiv : 7BC [in Ukrainian].

9. Tsentr protydii dezinformatsii (2024). Ofitsiina Feisbuk-storinka [Counter Information Center. Official Facebook page]. Retrieved from https://www.facebook.com/protydiyadezinformatsiyi.cpd/ [in Ukrainian].

10. CNN: US intelligence sees Russia step up disinformation campaign against Ukraine's Zelensky (2024). Retrieved from https://edition.cnn.com/2024/05/15/politics/us-intelligence-russia-disinformation-zelensky/index.html

Ivan Zelyk. Attack on Legitimacy: How Russian propaganda destabilizes the socio-political situation in Ukraine through spreading disinformation about the loss of lawfulness of state authorities

One of the key tools of the hybrid war that the Russian Federation is waging against Ukraine is the information war, which constantly takes on new forms, depending on the context – the socio-political mood of Ukrainians, events on the front, or changes in the perception of Russian aggression in the global environment.

Russia's information war against Ukraine has not stopped since Ukraine regained its independence in 1991.

In different periods, it had different forms and tools, which could be less aggressive, but its ultimate goal has always been the same – to prevent Ukraine from leaving the sphere of influence of the Russian Federation, to prevent it from becoming a full-fledged and independent subject on the political map of the world, to prevent the final consolidation of its Western civilizational choice through integration into the EU and NATO.

This article aims to analyze the next stage of Russia's information war against Ukraine, which involves the active use of narratives about the loss of legitimacy of Ukraine's highest state authorities, namely the institution of the Presidency; to examine the concept of legitimacy of state authorities under martial law and the impossibility of holding democratic elections; to develop and propose main ways to counter Russian propaganda, which actively destabilizes the socio-political situation in Ukraine through disinformation about the illegitimacy of government bodies.

The results of this study can be used in further work on the issues of Russia's information war against Ukraine, countering Kremlin propaganda and disinformation, as well as to raise awareness of Ukrainians on information hygiene and security. The refutation of Russian narratives about the loss of legitimacy by Ukrainian authorities, substantiated in the article, can be actively used to counter propaganda Kremlin insertions in the press and social networks.

Key words: *legitimacy, information war, Russian propaganda, disinformation, information security, countering propaganda, hybrid war, institution of presidency, information and psychological special operations.*

Відомості про автора:

Іван Зелик – аспірант 2-го курсу кафедри політології,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 352.73(477.83-25)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-14

Іван Івасюк
ORCID: 0000-0002-7018-3741

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ГІРСЬКИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена дослідженню процесів організації та становлення територіальних громад у гірських населених пунктах Івано-Франківської області. З огляду на специфічні географічні, соціально-економічні й культурні умови регіону формування територіальних громад у гірських районах має свої особливості, що потребують спеціального підходу до організації влади. У роботі розглянуто етапи створення громад, їхній адміністративний устрій і механізми функціонування в контексті децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування в Україні. Окрему увагу приділено питанню партійного представництва в місцевих радах, яке відіграє важливу роль у формуванні політичної культури та прийнятті рішень на рівні громади. Висвітлено також участь молодіжних рад у житті громади, їхній вплив на процеси прийняття рішень і сприяння розвитку молодіжної політики. Проаналізовано роль громадських обговорень, які забезпечують прозорість і врахування думки мешканців у процесі ухвалення управлінських рішень.

Ключові слова: *територіальні громади, гірські населені пункти, Івано-Франківська область, місцеве самоврядування, децентралізація.*

Вступ. В Івано-Франківській області налічується 804 населені пункти (15 міст, 24 селища міського типу та 765 сіл і селищ). 24 липня 2015 року Івано-Франківська обласна рада схвалила перспективний план формування громад. І вже 14 серпня того ж року були створені перші п’ять громад.

Остаточно визначено адміністративні центри та затверджено території територіальних громад Івано-Франківської області Кабінетом Міністрів України 12 червня 2020 року.

Мета та завдання статті. Метою статті є аналіз організації та процесу становлення територіальних громад у гірських населених пунктах Івано-Франківської області. Для досягнення цієї мети автор визначив такі завдання: аналіз етапів формування територіальних громад у гірських районах Івано-Франківської області; дослідження політичної організації територіальних громад; оцінка ролі партійного представництва в радах, зокрема вплив політичних сил на прийняття рішень.

Методи. Історико-порівняльний метод використовувався для аналізу еволюції територіальних громад і порівняння їх становлення в різних періодах часу, щоб виявити тенденції та закономірності в процесах організації громад. Метод системного аналізу використовувався для вивчення територіальних громад як складних систем, що складаються з різних компонентів (адміністративних, соціальних, економічних). Це дало змогу оцінити взаємодію між різними елементами системи та їх вплив на загальний процес організації. Застосування цих методів дало змогу комплексно підійти до дослідження організації і становлення територіальних громад, забезпечуючи всебічний аналіз і виявлення ключових аспектів теми.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Івано-Франківській області станом на 2024 р. функціонують 62 об’єднані територіальні громади (міські, селищні та сільські громади, створені в рамках процесу децентралізації) [28].

Згідно із Законом України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» (ст. 1) до гірських населених пунктів належать міста, селища міського типу, селища та сільські населені пункти, що розташовані в гірській місцевості. Ці населені пункти мають недостатньо розвинуті трудові сфери, соціально-побутове обслуговування й обмежену транспортну доступність [15].

Перелік таких населених пунктів визначений постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. «Про перелік населених пунктів, яким надається статус гірських», розроблену Мінрегіоном, яка вносить зміни до переліку населених пунктів, що мають статус гірських. Ці зміни пов'язані з новим адміністративно-територіальним устроєм країни. На цей час в Україні є 714 гірських населених пунктів, які розташовані на території 86 територіальних громад і входять до складу 16 районів у 4 областях: Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Чернівецькій (постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р.) [25].

На території Івано-Франківської статус гірських населених пунктів мають 240 населених пунктів, що становить 12,7 % від загальної площі області, де проживає майже 30 % населення. Власне до гірських територіальних громад Івано-Франківської області відповідно до чинного законодавства належать: Долинська, Болехівська, Косівська, Надвірнянська, Яремчанська міські територіальні громади, Верховинська, Богородчанська, Солотвинська, Брошнів-Осадська, Вигодська, Перегінська, Рожнятівська, Печеніжинська, Кутська, Ворохтянська, Делятинська, Яблунівська, Ланчинська селищні територіальні громади, Зеленська, Дзвиняцька, Білоберізька, Старобогородчанська, Витвицька, Дубівська, Матеївецька, Спаська, Нижньовербізька, Космацька, Пасічнянська, Поляницька сільські територіальні громади [25]. Гірські території займають 45 % площі регіону, серед них 49 є високогірними, розташованими на висоті 600 метрів і вище над рівнем моря. На цих територіях проживає 24 % населення регіону.

Гірські громади часто відрізняються більшою автономією та самостійністю в ухваленні рішень через складність доступу до центральних органів влади. У цьому контексті варто зазначити, що навіть в умовах централізованих державних структур такі громади в плані суспільно-політичного розвитку історично зберігали елементи самоврядування, що відображалося в місцевих звичаях і традиціях.

Починаючи з 2014 р. в Україні розпочалася масштабна реформа децентралізації, яка передбачала створення об'єднаних територіальних громад. Ця реформа значно вплинула на Карпатський край, де традиційно роздрібнені гірські села об'єднувалися в більші адміністративні одиниці. Це дало змогу не лише зберегти історичні та культурні особливості громад, але й забезпечити їхній економічний розвиток завдяки підвищенню ефективності управління й доступу до державних ресурсів.

До 2015 р. місцеве самоврядування в регіоні було представлене численними сільськими радами, які часто були малочисельними та слабкими з позиції фінансових ресурсів і адміністративних можливостей.

На початковому етапі процесу створення територіальних громад проводилися консультації з місцевими громадами й органами влади. Місцеві адміністрації та експерти обговорювали варіанти об'єднання, враховуючи економічні та соціальні показники, транспортну доступність і географічні особливості. Було розроблено перспективні плани формування громад, що ставили перед собою завдання забезпечити їхню життєздатність.

Після проведення консультацій та узгодження планів формування громади почали процес офіційного об'єднання. Для цього проводилися місцеві референдуми, на яких жителі висловлювали свою позицію щодо утворення об'єднаних територіальних громад. У разі позитивного рішення громада отримувала офіційний статус територіальної громади, що закріплювалося відповідними законодавчими актами.

23 липня 2015 р. внаслідок об'єднання Печеніжинської селищної ради з Княждвірською, Малоключівською, Марківською, Молодятинською, Рунгурською, Слобідською та Сопівською сільськими радами Коломийського району була утворена Печеніжинська селищна громада з адміністративним центром в смт Печеніжин. Площа громади становить 184,45 км², а населення на 2018 рік налічувало 17 372 особи. До складу громади входять 9 населених пунктів: 1 смт (Печеніжин) і 8 сіл, а саме: Сопів, Рунгури, Княждвір, Молодятин, Малий Ключів,

Марківка, Кийданці та Слобода. Громаду очолює Довірак Ігор Васильович [39]. Білоберізька сільська громада, утворена 2 жовтня 2015 року внаслідок об'єднання Білоберізької, Устеріківської та Хороцівської сільських рад Верховинського району, розташована у Верховинському районі Івано-Франківської області, Україна. Загальна площа громади становить 46,34 км², а населення – 2763 особи (станом на 2018 рік), до її складу входять 1 селище (Стовпні) та 17 сіл (Барвінків, Біла Річка, Білоберізка, Голошина, Грамотне, Гринява, Довгополе, Кохан, Полянки, Пробійнівка, Сеньківське, Стебні, Устеріки, Хороцеве, Черемошна та Яблуниця).

Процес утворення громад продовжився і в 2016 р. Зокрема, цього року було створено такі територіальні громади: Витвицька – 2 вересня шляхом об'єднання Витвицької, Кальнянської, Розточківської, Слобідсько-Болехівської та Станковецької сільських рад тодішнього Долинського району (після реформування адміністративно-територіального устрою громада увійшла до складу Калуського району), розташованих на південному заході України у передгір'ї Українських Карпат; Матеївецька сільська громада – 9 вересня, територіальна громада з адміністративним центром громади – село Матеївці, утворена внаслідок об'єднання Дебеславцівської, Матеєвецької, Пилипівської та Семаківської сільських рад Коломийського району, 12 червня 2020 року громада була розширена шляхом приєднання Трацької сільської ради Косівського району [21]; Космацька сільська об'єднана територіальна створена 18 грудня 2016 р. шляхом об'єднання Брустурівської, Космацької та Прокуравської сільських рад Косівського району [23].

Значну кількість територіальних громад було створено і у 2017 р. Так, зокрема, 6 березня 2017 р. внаслідок об'єднання Кобаківської, Рожнівської та Химчинської сільських рад Косівського району постала Рожнівська сільська територіальна громада з адміністративним центром у селі Рожнів (до її складу, крім адміністративного центру, входять ще три населені пункти: село Кобаки, село Рибне та село Химчин). 11 вересня 2018 р. до громади добровільно приєдналася Рибненська сільська рада. Загальна площа громади становить 101,5 км², а чисельність населення на 2018 рік – 12 257 мешканців.

На засіданні сесії Яблунівської селищної ради було оголошено про ініціювання процесу створення Яблунівської територіальної громади, до складу якої, крім селища міського типу Яблунів, мали увійти села Люча, Стопчатів, Текуча, Акрешори та Уторопи. 25 квітня 2017 р. Верховною Радою було ухвалено рішення про створення Яблунівської об'єднаної територіальної громади. 12 червня 2020 року громада розширилася за рахунок приєднання Баня-Березівської, Вижньоберезівської, Середньоберезівської, Нижньоберезівської та Лючківської сільських рад Косівського району. Загальна площа громади становить 204,8 км², а чисельність населення на 2020 рік – 15 933 мешканці.

Ланчинська селищна громада з адміністративним центром у селищі Ланчин була утворена 31 липня 2017 року внаслідок об'єднання Ланчинської селищної ради та Добротівської сільської ради Надвірнянського району. 13 серпня 2018 року до громади добровільно приєдналася Середньомайданська сільська рада. До складу Ланчинської громади входять одне селище – Ланчин, і чотири села – Вишнівці, Глинки, Добротів та Середній Майдан [20]. 21 липня 2017 року внаслідок об'єднання Дзвиняцької, Космацької, Міжгірської та Росільнянської сільських рад (на той момент Богородчанського району) було створено Дзвиняцьку сільську громаду з адміністративним центром у селі Дзвиняч. Згодом до громади приєдналося село Луквиця. До складу громади входять 5 сіл: Дзвиняч, Космач, Луквиця, Міжгір'я та Росільна. Громада займає площу 80 км², і станом на 1 січня 202 року в ній проживало 8717 осіб. Головою громади є Волочій Микола Степанович [41]. Брошнів-Осадська селищна громада була утворена 30 липня 2017 року шляхом об'єднання Кадобнянської сільської ради Калуського району та Брошнів-Осадської селищної ради, Креховицької сільської ради Рожнятівського району. 3 серпня 2018 року до громади приєдналася Брошнівська сільська рада Рожнятівського району. 10 грудня 2020 року до складу громади увійшла Раківська сільська рада Долинського району.

Цього ж таки року 17 серпня в тогочасному Надвірнянському районі Івано-Франківської області було створено й Делятинську селищну територіальну (адміністративний центр – селище Делятин) унаслідок об'єднання Делятинської селищної ради із Зарічанською, Чорнославською та Чорнопотоківською сільськими радами Надвірнянського району. Після місцевих виборів 25 жовтня 2020 року громада була перейменована на Делятинську територіальну громаду. До її складу додатково приєдналося ще одне село – Білі Ослави, населення якого становить 4574 особи [1].

Спаська територіальна громада була утворена 12 вересня 2017 року внаслідок об'єднання Спаської та Лугівської сільських рад. До початкового складу громади входили села Спас, Погорілець, Підсухи та Луги. У жовтні 2020 р. до громади приєдналися два додаткові населені пункти: села Суходіл і Липовиця. На сьогодні до складу Спаської територіальної громади входять три старостинські округи: Лугівський, Суходільський і Липовицький. Площа громади становить 83,2 км², а чисельність населення – 6090 осіб (станом на 2021 рік) [33].

У 2018 р. було створено 2 серпня Вигодську селищну громаду (адміністративний центр у смт Вигода, до складу громади входять 1 смт – Вигода і 16 сіл: Ангелівка, Вишків, Ілемня, Кропивник, Лолин, Максимівка, Мислівка, Новий Мізунь, Новоселиця, Новошин, Пациків, Підліски, Пшеничники, Сенечів, Старий Мізунь та Шевченкове, площею 788,2 км² та чисельністю населення на 1 січня 2022 року – 18 416 осіб), шляхом об'єднання Вигодської селищної ради з Вишківською, Кропивницькою, Новоселицькою, Новошинською, Сенечівською та Старомізунською сільськими радами тодішнього Долинського району [17]. 27 грудня 2018 р. постала Долинська міська громада внаслідок об'єднання Долинської міської ради з Малотур'янською та Солуківською сільськими радами тогочасного Долинського району, а також Грабівською і Лоп'янською сільськими радами тогочасного Рожнятівського району. До складу входять 1 місто – Долина і 21 село: Белеїв, Велика Тур'я, Гериня, Гошів, Грабів, Діброва, Княжолука, Крива, Лоп'янка, Мала Тур'я, Надіїв, Новичка, Оболоння, Підбережжя, Рахиня, Слобода-Долинська, Солуків, Тростянець, Тяпче, Яворів та Якубів [14].

Утворення територіальних громад сучасного Калуського району продовжилося і у 2019 р. Так, зокрема, 16 травня 2019 року шляхом об'єднання шести сільських рад: Дубівської сільської ради з населенням 1915 осіб, Вільхівської сільської ради з населенням 936 осіб, Князівської сільської ради з населенням 905 осіб, Ріпенської сільської ради з населенням 889 осіб, Цінівської сільської ради з населенням 1685 осіб та Ясеновецької сільської ради з населенням 1198 осіб. До складу громади увійшло 11 сіл: Вільхівка, Дуба, Дубшари, Іванівка, Князівське, Лецівка, Підлісся, Ріпне, Рошняте, Цінева та Ясеновець. Загальна чисельність населення громади становить 7528 осіб [3].

2 липня 2019 року внаслідок об'єднання Битківської селищної ради, Пасічнянської та Пнівської сільських рад тодішнього Надвірнянського району виникла Пасічнянська сільська громада, до складу якої входять одне селище – Битків та десять сіл: Білозорина, Букове, Зелена, Максимець, Мозолівка, Пасічна, Пнів, Постоята, Соколовиця і Черник. Площа громади – 424,5 км², а ч исельність населення – 20 920 осіб.

27 лютого 2020 р. відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» на основі рішення Івано-Франківської обласної ради постала Зеленська сільська об'єднана територіальна громада, яка об'єднала дві сільські ради: Зеленську (села Топільче, Зелене, Явірник, Буркут) і Бистрецьку (села Бистрець і Дземброня). Села громади є прикордонними населеними пунктами України, а південна частина території громади межує з Румунією [16].

Поляницька сільська громада була утворена 5 березня 2020 року шляхом об'єднання Бистрицької сільської ради Надвірнянського району з Поляницькою та Яблунівською сільськими радами Яремчанської міської ради. До складу громади входять два селища – Згари та Причіл, а також п'ять сіл: Бистриця, Вороненко, Климпуші, Поляниця і Яблуниця.

Верховинська територіальна громада (створена 12 червня 2020 року), об'єднує 11 рад [31].

Вагомим елементом реформи децентралізації в Україні, безперечно, є система управління в територіальних громадах. Вона спрямована на підвищення ефективності місцевого самоврядування, забезпечення відповідальності та прозорості в управлінні ресурсами, а також надання якісних послуг жителям громад. Важливу роль у цьому контексті відіграють голова громади, міська, сільська / селищна рада, місцеві ініціативи, громадські обговорення, як форма політичної участі населення – первинного суб'єкта влади.

У підсумку децентралізація змінила динаміку місцевого управління й посилила роль територіальних громад у політичній системі країни.

Формування міських, сільських і селищних рад, а також вибір голів громад в Україні здійснюється шляхом виборів, які проводяться відповідно до законодавства. Місцеві ради (міські, сільські, селищні) формуються шляхом загальних виборів, у яких беруть участь усі мешканці громади, що мають право голосу. Кількість депутатів у раді залежить від чисельності населення громади й визначається законом.

Для прикладу, згідно з постановою Центральної виборчої комісії № 164 від 18 серпня 2017 р., перші вибори голів та депутатів Яблунівської ОТГ відбулися 29 жовтня 2017 р. 9 вересня 2017 р. було оголошено початок виборчого процесу, результатом якого стало обрання 26 депутатів. Головою Яблунівської територіальної громади став Юрій Миколайович Коваль [36].

У Надвірнянській міській територіальній громаді розподіл депутатів за фракціями має такий вигляд: депутатська фракція Всеукраїнське об'єднання «Свобода» – 5 осіб, депутатська фракція ПП «Всеукраїнське об'єднання «Платформа громад» – 7 осіб, депутатська фракція ПП «Європейська солідарність» – 7 осіб, депутатська фракція ПП «За майбутнє» – 4 особи, депутатська фракція ПП «Об'єднання «Самопоміч» – 3, депутатська фракція ПП «Слуга народу» – 3 особи, депутатська фракція «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» – 4 особи. Міський голова Надвірнянської територіальної громади Андрійович Зіновій Мирославович та Бородач Тарас Володимирович – позафракційні [40].

В органі місцевого самоврядування Долинської міської територіальної громади представлені такі політичні сили: політична партія «Європейська солідарність», голова фракції – Максим Новосельський; ВО «Батьківщина», голова фракції – Ярослав Бакаляр; політична партія «Голос», голова фракції – Алла Шевченко; політична партія «За майбутнє», голова фракції – Богдан Депутат; політична партія ВО «Платформа громад», голова фракції – Сергій Гаргат; ВО «Свобода», голова фракції – Тарас Сливчук; «Українська Республіканська партія», голова фракції – Віктор Гошилик; політична партія «Слуга народу», голова фракції – Ігор Прокіпчин [6].

Депутатський корпус Болехівської міської територіальної громади налічує 26 осіб, які входять до таких депутатських фракцій: ВО «Свобода» (2 особи), «Слуга народу»(3 особи), «Європейська солідарність» (4 особи), «Батьківщина» (4 особи), «За майбутнє» (4 особи), «УДАР» (2 особи), «Народний Рух України» (3 особи) Політична партія «Українська Галицька Партія» (2 особи), «Платформа громад» (2 особи) [8; 13]. Міським головою Болехова є Яцинин Іван Васильович.

26 депутатів представляють і Яремчанську міську територіальну громаду до складу якої входять одне місто – Яремче та одне село – Микуличин (площа громади становить 273,7 км², населення на 2020 рік налічує 13 669 осіб) [35].

У Солотвинській селищній громаді депутатський корпус представляють три члени із «Слуги народу», чотири – «Батьківщини», три – «Платформи громад», три – «Удару», шестеро – «Свободи», четверо – «За майбутнє», четверо – «Європейської солідарності» [10].

За персональним складом депутатський корпус (26 осіб) Косівської міської територіальної громади (площа громади становить 326,8 км², а населення налічує 34 010 осіб) розподілений таким чином: 1 – член партії «КУН», голова Косівського осередку КУН, 2 – члени партії

ВО «Свобода», 1 – член партії «Європейська солідарність», решта позапартійні. Міським головою є Плосконос Юрій Олександрович [5].

Селищним головою Вигодської селищної ради Івано-Франківської області є Мацалак Микола Миколайович. Депутатський склад VIII скликання налічує 26 осіб [12; 19]. У Матеївецькій територіальній громаді з 22 депутатів 12 – члени політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», 1 – член політичної партії «Слуга народу», 2 – члени політичної партії «Європейська солідарність», решта позапартійні [7]. Депутатський корпус Нижньовербізької сільської ради складається з 26 осіб, з яких 6 жінок. Рада працює злагоджено, а більшість депутатів є позапартійними. Адміністрацію громади становить відносно молода команда фахівців, які мають досвід роботи в районній адміністрації та інших державних установах [38].

У сільських і селищних територіальних громадах часто спостерігається така особливість: депутати органів самоврядування є безпартійними. Це пов'язано з особливостями політичного життя на місцевому рівні. У сільських і селищних громадах виборці добре знають своїх кандидатів, адже живуть поруч із ними, часто є сусідами або знайомими. Тому на виборах люди більше орієнтуються на особисті якості кандидатів, їхню репутацію, а не на партійну приналежність. Депутати, зі свого боку, частіше відчувають, що можуть здобути підтримку громади без партійної підтримки, базуючись на особистому авторитеті й досягненнях.

У сільській місцевості політичні партії можуть мати менше впливу, ніж у містах. Деякі кандидати можуть прагнути зберегти незалежність від партій, щоб не бути зв'язаними партійною дисципліною чи не піддаватися тиску з боку партійного керівництва. Це дає їм змогу більш гнучко реагувати на потреби громади і приймати рішення, які відповідають інтересам виборців, а не партії.

Місцеві вибори можуть сприйматися як менш ідеологічні та більше як управлінська необхідність, що також веде до зростання кількості безпартійних депутатів. Таким чином, безпартійність депутатів у сільських і селищних радах є відображенням місцевої специфіки, орієнтації на вирішення конкретних проблем громади й особистих відносин між виборцями та кандидатами.

Для прикладу, у Кутській селищній територіальній громаді з 26 депутатів лише двоє – Бернюга Василь Дмитрович та Чепига Богдан Несторович – є членами політичної партії «Народний Рух України», Марчук Дмитро Филимонович – член політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», решта позапартійні[9].

Основна частина депутатів Зеленської територіальної громади – безпартійні, лише два депутати репрезентують УНП і один – член партії ВО «Батьківщина» [11].Так само у Витвицькій сільській громаді: з 22 депутатів лише двоє – Гук Леся Миколаївна та Штурмак Степан Степанович – репрезентують політичну силу – «Європейську солідарність», решта безпартійні, хоча окремі з них висувалися політичними силами, зокрема, це Івано-Франківська обласна організація політичної партії «Всеукраїнське об`єднання «Платформа громад», Івано-Франківська обласна організація політичної партії «Всеукраїнське об`єднання «Батьківщина», Івано-Франківська обласна територіальна організація політичної партії «Голос» [34]. У Дзвиняцькій територіальній громаді з поміж 22 депутатів лише один – Ілемський Володимир Степанович – представляє «КУН» [4].

За результатами виборів 2020 р., всі депутати (22 особи) Ворохтянської територіальної громади були обрані за самовисуванням, що становить 100 % від загальної кількості обраних депутатів. Також всі вони безпартійні.

Міські, сільські та селищні ради територіальних громад виконують широкий спектр функцій, спрямованих на забезпечення ефективного управління й розвитку місцевих громад. Основним завданням цих рад є представництво інтересів жителів громади та прийняття рішень, що сприяють соціально-економічному розвитку території.

Важливу роль у процесі функціонування місцевого самоврядування територіальних громад відіграють також і постійні комісії – робочі органи, створені з депутатів місцевих рад, які здійснюють попередній розгляд, підготовку й опрацювання питань, що належать до компетенції місцевої ради. Вони грають важливу роль у забезпеченні ефективної роботи ради, допомагаючи ухвалювати обґрунтовані та зважені рішення.

Кожна постійна комісія спеціалізується на певній галузі (наприклад, бюджет, економічний розвиток, соціальний захист, освіта, охорона здоров'я, екологія, земельні питання тощо). Це дає змогу глибше вникати в проблематику, підвищуючи якість підготовки й ухвалення рішень.

Так, для прикладу, в Кутській територіальній громаді в структурі органів влади виокремлено такі постійні комісії:

– Постійна комісія селищної ради з питань прав людини, законності, депутатської діяльності, етики, регламенту, охорони пам'яток історичного середовища та благоустрою (голова – Михайлишин Я. М.);

– Постійна комісія селищної ради з питань бюджету, фінансів, планування соціально-економічного розвитку, підприємницької діяльності, інвестицій та міжнародного співробітництва (голова – Пикаляк П. В.);

– Постійна комісії селищної ради з питань регулювання земельних відносин, природокористування, планування територій, екології, лісового, сільського господарства та охорони навколишнього середовища (голова – Фейчук В. В.);

– Постійна комісія селищної ради з питань комунальної власності, житлово-комунального господарства, надзвичайних ситуацій, дорожнього будівництва, транспорту та інфраструктури (голова – Данилюк М. В.);

– Постійна комісія селищної ради з гуманітарних питань (голова – Бернюга В. Д) [27].

У структурі Дубівської ради діють Постійна комісія з питань бюджету (голова комісії – Лук'янчук Наталія Михайлівна), Постійна комісія з питань соціально-економічного та культурного розвитку, урегулювання конфлікту інтересів (голова комісії – Кулик Віталій Миколайович), Постійна комісія з питань земельних відносин, екології та раціонального природовикористання, з виявлення безхазяйних відходів (голова комісії – Павлів Іван Михайлович) [26].

Виконання рішень рад і реалізацію державної політики на території громад забезпечують виконавчі комітети.

Політична відповідальність виконавчих комітетів полягає в тому, що вони підзвітні місцевим радам і громаді, а їхні дії мають відповідати інтересам мешканців громади. Виконавчі комітети, очолювані головами громад, також співпрацюють з іншими органами влади як на регіональному, так і на державному рівні, сприяючи інтеграції місцевих інтересів у загальнодержавний контекст.

Згідно зі статутом громади, Надвірнянська міська рада відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» утворює виконавчий комітет [37].

Очолюють виконавчі комітети голови територіальних громад. Вони виконують важливі функції, спрямовані на забезпечення ефективного управління громадою, координацію діяльності місцевих органів влади та реалізацію рішень місцевих рад. Головою Космацької територіальної громади є Мохначук Дмитро Васильович, Витвицьку громаду очолює Ільницький Василь Якович, голова Матеївецької сільської ради – Веселовський Любомир Михайлович [2; 18; 32].

Важливу роль у розвитку територіальних громад відіграють молодіжні ради, які забезпечують активну участь молоді в місцевому самоврядуванні.

Молодіжна рада при виконавчому комітеті Ворохтянської селищної ради є консультативно-дорадчим і представницьким органом з питань молодіжної політики. Основною метою Молодіжної ради є сприяння взаємодії між виконавчими органами місцевого самоврядування та молоддю Ворохтянської громади, а також забезпечення узгодженості дій у вирішенні питань,

що стосуються життя молоді та її участі в усіх сферах суспільства, організації та проведення молодіжних заходів. Основними завданнями Молодіжної ради є розробка рекомендацій і пропозицій для виконавчих органів селищної ради щодо реалізації молодіжної політики в громаді, залучення молоді до вирішення питань місцевого самоврядування і створення системи молодіжного самоврядування в громаді для забезпечення ефективного виконання державної молодіжної політики, активна участь молоді у всіх сферах розвитку громади, співпраця з молоддю в питаннях благоустрою селища та популяризації здорового й безпечного способу життя, поширення волонтерського руху серед молоді, спрямованого на покращення соціального становища та життя молоді в громаді, вивчення, систематичний аналіз і прогнозування соціальних процесів у молодіжному середовищі, визначення й обґрунтування пріоритетних напрямів молодіжної політики, а також зміцнення правових і матеріальних гарантій для молоді, моніторинг діяльності формальних і неформальних громадських молодіжних організацій та об'єднань, а також органів учнівського самоврядування в громаді [22].

У Дзвиняцькій територіальній громаді, для прикладу, активно діє Молодіжна рада на чолі із Яцківим Владиславом [29].

Функціонування політичної системи неможливе також і без громадських організації, які сприяють демократизації, підвищенню політичної свідомості громадян та активізації їхньої участі у суспільно-політичних процесах. В умовах переходу до демократії вони стають важливими інструментами для забезпечення підзвітності влади, просування реформ і захисту прав громадян.

У Нижньовербізькій територіальній громаді, для прикладу, функціонують такі громадські організації: громадська організація «Крок у майбутнє села Мишин», громадська організація «Добробут Нижньовербізької об'єднаної громади», громадська організація «Асоціація соціально-економічного та культурного розвитку села Великий Ключів»[24].

Оскільки основними напрямами діяльності територіальної громади є забезпечення конституційних прав і свобод громадян, гарантування безпеки та захисту життя і здоров'я людей, їхньої честі та гідності, важливу роль у процесі децентралізації відіграють громадські обговорення, адже саме вони забезпечують важливий зв'язок між місцевою владою та громадянами.

У ст. 13 розділу ІІ Статуту територіальної громади міста Надвірна Івано-Франківської області констатовано: «Члени територіальної громади міста Надвірна мають право проводити громадські слухання, під час яких вони можуть зустрічатися з депутатами Надвірнянської міської ради, Надвірнянським міським головою та іншими посадовими особами місцевого самоврядування для заслуховування їх, обговорення питань та внесення пропозицій щодо місцевих справ, що належать до компетенції місцевого самоврядування» [37].

Залучення громадськості до процесу обговорення питань сприяє розширенню поглядів на різні аспекти управлінських рішень. Це дає змогу враховувати різноманітні погляди й ідеї, що може привести до більш якісних і збалансованих рішень.

Громадські обговорення забезпечують відкритість у процесах прийняття рішень. Це дає змогу мешканцям стежити за діями органів місцевого самоврядування, перевіряти їхню відповідність інтересам громади і сприяє довірі до влади. Громадські обговорення також сприяють формуванню у громадян відчуття відповідальності за розвиток своїх територій. Коли люди бачать, що їхня думка має вагу і впливає на прийняття рішень, вони більше залучаються до громадських справ і стають активнішими в місцевих ініціативах.

Така форма політичної активності, як громадські обговорення, практикується також і в територіальних громадах. Так, для прикладу, саме завдяки громадським обговоренням було перейменовано вулиці в с. Спас та в с. Луги Калуського району Івано-Франківської області [30].

Сучасні гірські громади Карпатського краю перебувають на етапі активної трансформації. Процеси децентралізації сприяли створенню нових адміністративних структур, які поєднують

у собі традиційні та нові форми управління. Однак реформа продовжується і багато питань ще потребують вирішення, як-от завершення адміністративно-територіальної реформи, подальше зміцнення фінансової незалежності громад і забезпечення сталого розвитку віддалених регіонів.

Отже, інституційне оформлення та функціонування громад в Україні, зокрема в гірських населених пунктах Івано-Франківської області, є важливим аспектом політичного розвитку й організації місцевого самоврядування. Процес становлення та розвитку територіальних громад, що розпочався з реалізацією реформи децентралізації, значно змінив структуру управління на місцях, підвищив ефективність місцевого самоврядування й забезпечив більшу автономію для громад. Специфіка політичного розвитку громад проявляється в адаптації нових адміністративних структур і механізмів управління, що дає змогу територіальним громадам краще відповідати на потреби й виклики сучасності. Організація і функціонування громад в Україні передбачає створення та вдосконалення органів місцевого самоврядування, таких як сільські, селищні, міські ради та їхні виконавчі комітети, які забезпечують реалізацію рішень місцевих рад і контроль за їх виконанням. Реформа децентралізації, що стала основою для сучасного інституційного оформлення громад, сприяла підвищенню рівня самостійності місцевих органів влади, що, зі свого боку, дає змогу громадам краще управляти своїми ресурсами та сприяти соціально-економічному розвитку.

Література:

1. Вітаємо на сайті Делятинської територіальної громади! URL: https://delyatynska-gromada.gov.ua
2. Голова громади. URL: https://kosmacka-gromada.gov.ua/golova-gromadi-13-30-45-27-02-2017/
3. Головна. URL: https://duba-gromada.gov.ua
4. Депутати громади. URL: https://dzvynyacka-gromada.gov.ua/deputati-gromadi-17-48-02-06-02-2018/
5. Депутати Косівської міської ради. Персональний склад депутатів Косівської міської ради VIII демократичного скликання. Обрані 25 жовтня 2020 року. Зі змінами, внесеними на підставі рішення сесії Косівської міської ради № 2428-37\2024 від 30 січня 2024 року «Про початок повноважень депутатів Косівської міської ради». URL: https://kosivmr.gov.ua/stuff/deputies/
6. Депутати міської ради 8-го скликання. URL: https://rada-dolyna.gov.ua/deputaty-miskoyi-rady-8-oho-sklykannya
7. Депутатисільськоїради.URL:https://mateivetska-gromada.gov.ua/deputati-silskoi-radi-09-49-20-27-03-2017/
8. Депутатський корпус. URL: https://bolekhiv-rada.gov.ua/city_authorities/city-council/deputies/the-deputy-corps/895-deputatskij-korpus.html
9. Депутатський корпус. URL: https://kuty-rada.gov.ua/people/deputatskij-korpus.
10. Депутатський корпус. URL: https://solotvyn.if.ua/deputatsky-korpus/deputaty-korpus/
11. Депутатський корпус. URL: https://zelenska-gromada.gov.ua/deputatskij-korpus-16-06-14-30-05-2021/
12. Депутатський склад VIII скликання. URL: https://vygodska-gromada.gov.ua/deputatskij-korpus-10-28-34-07-02-2024/
13. Депутатські фракції та об'єднання. URL: https://bolekhiv-rada.gov.ua/city_authorities/city-council/deputies/deputies-factions-and-associations/7813-deputatski-frakciyi-ta-obyednannja.html
14. Долинська територіальна громада – склад громади. URL: https://decentralization.ua/newgromada/3984/composition
15. Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/95-вр#Text
16. Історична довідка. URL: https://zelenska-gromada.gov.ua/istorichna-dovidka-15-56-20-30-05-2021/
17. Картка громади. URL: https://vygodska-gromada.gov.ua/structure/
18. Картка громади. URL: https://vytvytska-gromada.gov.ua/structure/
19. Керівництво Вигодської селищної ради. URL: https://vygodska-gromada.gov.ua/kerivnictvo-vigodskoi-selischnoi-radi-10-26-21-07-02-2024/
20. Ланчинська_селищна_громада. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/

21. Матеївецька_сільська_громада. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Матеївецька_сільська_громада).
22. Молодіжна рада Ворохтянської громади при виконавчому комітеті. URL: https://vorokhtianska-rada.gov.ua/molodizhna-rada/
23. Паспорт громади. URL: https://kosmacka-gromada.gov.ua/pasport-gromadi-13-46-32-27-02-2017/
24. Перелік громадських організацій, що зареєстровані та здійснюють діяльність на території Нижньовербізької ОТГ. URL: https://nyznoverbizkaotg.dosvit.org.ua/useful-info/gromadski-organizaii
25. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. «Про перелік населених пунктів, яким надається статус гірських». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-95-п#Text
26. Постійні комісії. URL: https://duba-gromada.gov.ua/postijni-komisii-17-06-05-03-02-2020/
27. Постійні комісії. URL: https://kuty-rada.gov.ua/people/postijni-komisiyi
28. Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Івано-Франківської області : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 714-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-viznachennya-administrativnih-centriv-ta-zatverdzhennya-teritorij-teritorialnih-gromad-ivano-frankivskoyi-oblasti-714-120620
29. Протокол засідання від 16.12.2020 URL: https://web.archive.org/web/20220522050539/https://dzvynyacka-gromada.gov.ua/protokoli-zasidannya-molodizhnoi-radi-10-11-47-05-07-2021/
30. Результати громадського обговорення щодо перейменування вулиці Пушкіна в селі Спас Калуського району Івано-Франківської області та перейменування вулиці Першотравнева в селі Луги Калуського району Івано-Франківської області представлені у відповідних звітах. Громадське обговорення. URL: https://spaska-gromada.gov.ua/gromadske-obgovorennya-13-51-55-08-10-2021/
31. Селищна рада. URL: https://verrada.gov.ua/selyshna-rada/
32. Сільський голова. URL: https://mateivetska-gromada.gov.ua/golova-silskoi-radi-09-46-02-27-03-2017/
33. Спаська сільська рада. URL: https://spaska-gromada.gov.ua/nasha-gromada-14-41-18-18-08-2020/
34. Список депутатів Витвицької сільської ради VIII скликання 2022 рік. URL: https://vytvytska-gromada.gov.ua/spisok-deputativ-8-sklikannya-08-33-13-29-12 2020/.
35. Список депутатів Яремчанської міської ради восьмого скликання обраних 25.10.2020. URL: https://yaremcha-miskrada.gov.ua/deputaty-10-34-41-11-09-2019/
36. Список осіб, обраних депутатами Яблунівської селищної ради Косівського району Івано-Франківської області. Депутатський склад. URL: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Frada.info%2Fupload%2Fusers_files%2F04354255%2Ff0fcdbd1100ebb817814aea2c436fb73.docx&wdOrigin=BROWSELINK
37. Статут територіальної громади міста Надвірна Івано-Франківської області. URL: https://nadrada.gov.ua/statut-terytorialnoyi-gromady-mista-nadvirna-ivano-frankivskoyi-oblasti/
38. Стратегія розвитку Нижньовербізької об'єднаної територіальної громади на 2018–2026 рр. URL: https://nyznoverbizkaotg.dosvit.org.ua/storage/staticpages/documents/faccb18b571039b4710a55b20c7128fb.df
39. Структура громади. URL: https://pnotg.gov.ua/cc-structure
40. Фракції. URL: https://nadrada.golos.net.ua/?p=diyalnist_deputativ&sp=frgr
41. Щиро вітаємо на офіційному сайті Дзвиняцької територіальної громади! URL: https://web.archive.org/web/20220530214334/https:/dzvynyacka-gromada.gov.ua/

Reference:

1. Vitaemo na saiti Deliatynskoi terytorialnoi hromady! [Delyatyn Territorial Community (n.d.)]. Retrieved from URL: https://delyatynska-gromada.gov.ua
2. Holova hromady (2017). [Head of the Community]. Retrieved from https://kosmacka-gromada.gov.ua/golova-gromadi-13-30-45-27-02-2017/
3. Holovna (n.d.). [Main]. Retrieved from https://duba-gromada.gov.ua
4. Deputaty hromady (2018). [Community Deputies]. Retrieved from https://dzvynyacka-gromada.gov.ua/deputati-gromadi-17-48-02-06-02-2018/
5. Deputaty Kosivskoi mistskoi rady. Personalnyi sklad deputativ Kosivskoi mistskoi rady VIII demokratychnoho sklykannia Obraani 25 zhovtnia 2020 roku Zi zminamy, vnesenymy na pidstavi rishennia sesiї Kosivskoi mistskoi rady № 2428-37\2024 vid 30 sichnia 2024 roku "Pro pochatok povnovazhen

deputativ Kosivskoi mistskoi rady" [Kosiv City Council. (Personal composition of the Kosiv City Council deputies of the VIII convocation]. Retrieved from https://kosivmr.gov.ua/stuff/deputies/

6. Deputaty mistskoi rady 8-ho sklykannia (n.d.). [Deputies of the City Council of the 8th Convocation]. Retrieved from https://rada-dolyna.gov.ua/deputaty-miskoyi-rady-8-oho-sklykannya

7. Deputaty silskoi rady (2017). [Deputies of the Village Council]. Retrieved from https://mateivetska-gromada.gov.ua/deputati-silskoi-radi-09-49-20-27-03-2017/

8. Deputatskyi korpus (n.d.). [Deputy Corps]. Retrieved from https://bolekhiv-rada.gov.ua/city_authorities/city-council/deputies/the-deputy-corps/895-deputatskij-korpus.html

9. Deputatskyi korpus (n.d.). [Deputy Corps]. Retrieved from https://kuty-rada.gov.ua/people/deputatskij-korpus

10. Deputatskyi korpus (n.d.). [Deputy Corps]. Retrieved from https://solotvyn.if.ua/deputatsky-korpus/deputaty-korpus/

11. Deputatskyi korpus (2021). [Deputy Corps]. Retrieved from https://zelenska-gromada.gov.ua/deputatskij-korpus-16-06-14-30-05-2021/.12. Deputatskyi sklad VIII sklykannia (2024). [Deputy Composition of the VIII Convocation]. Retrieved from https://vygodska-gromada.gov.ua/deputatskij-korpus-10-28-34-07-02-2024/

13. Deputatski fraktsii ta obiednannia (n.d.). [Deputy Factions and Associations]. Retrieved from https://bolekhiv-rada.gov.ua/city_authorities/city-council/deputies/deputies-factions-and-associations/7813-deputatski-frakciyi-ta-obyednannja.html

14. Dolynska terytorialna hromada – sklad hromady (n.d.). [Dolyna Territorial Community – Community Composition]. Retrieved from https://decentralization.ua/newgromada/3984/composition

15. Zakon Ukrainy "Pro status hirskykh naselennykh punktsiv v Ukraini" (n.d.). [Law of Ukraine on the Status of Mountain Settlements in Ukraine]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/95-вр#Text

16. Istorychna dovidka (2021). [Historical Reference]. Retrieved from https://zelenska-gromada.gov.ua/istorichna-dovidka-15-56-20-30-05-2021/

17. Kartka hromady (n.d.). [Community Card]. Retrieved from https://vygodska-gromada.gov.ua/structure/

18. Kartka hromady (n.d.). [Community Card]. Retrieved from https://vytvytska-gromada.gov.ua/structure/

19. Kerivnytstvo Vihodskoï selyshchnoi rady (2024). [Leadership of the Vygodska Settlement Council]. Retrieved from https://vygodska-gromada.gov.ua/kerivnictvo-vigodskoi-selischnoi-radi-10-26-21-07-02-2024/

20. Lanchynska_selyshchna_hromada (n.d.). [Lanchyn Settlement Community]. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/

21. Mateivetska_silska_hromada (n.d.). [Mateyevets Village Community]. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Матеївецька_сільська_громада

22. Molodizhna rada Vorokhtianskoi hromady pry vykonavchomu komiteti (n.d.). [Youth Council of Vorokhta Community at the Executive Committee]. Retrieved from https://vorokhtianska-rada.gov.ua/molodizhna-rada/

23. Pasport hromady (2017). [Community Passport]. Retrieved from https://kosmacka-gromada.gov.ua/pasport-gromadi-13-46-32-27-02-2017/

24. Perelik hromadskykh orhanizatsii, shcho zareiestrovani ta zdiisniuiut diialnist na terytorii Nyzhnioverbizkoi OTG (n.d.). [List of Public Organizations Registered and Operating in the Territory of Nyzhnioverbizka OTG]. Retrieved from https://nyznoverbizkaotg.dosvit.org.ua/useful-info/gromadski-organizaii

25. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 kvitnia 2021 r. "Pro perelik naselennykh punktiv, iakym nadaietsia status hirskykh" [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 14, 2021, "On the List of Settlements Granted Mountain Status"]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-95-п#Text

26. Postijni komisii (2020). [Standing Committees]. Retrieved from https://duba-gromada.gov.ua/postijni-komisii-17-06-05-03-02-2020/

27. Postijni komisii (n.d.). [Standing Committees]. Retrieved from https://kuty-rada.gov.ua/people/postijni-komisiyi

28. Pro vyznachennia administratyvnykh tsentriv ta zatverdzhennia terytorii terytorialnykh hromad Ivano-Frankivskoi oblasti Kabinet Ministriv Ukrainy. Rozporiadzhennia vid 12 chervnia 2020 r. № 714-p [On Determining Administrative Centers and Approving the Territories of Territorial Communities in Ivano-Frankivsk Oblast. (2020, June 12). Cabinet of Ministers of Ukraine]. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-viznachennya-administrativnih-centriv-ta-zatverdzhennya-teritorij-teritorialnih-gromad-ivano-frankivskoyi-oblasti-714-120620

29. Protokol zasidannia vid 16.12.2020 roku (2020). [Protocol of the Meeting on December 16, 2020]. Retrieved from https://web.archive.org/web/20220522050539/https://dzvynyacka-gromada.gov.ua/protokoli-zasidannya-molodizhnoi-radi-10-11-47-05-07-2021/

30. Rezultaty hromadskoho obhovorennia shchodo pereimenuvannia vulytsi Pushkina v sieli Spas Kalushkoho raionu Ivano-Frankivskoi oblasti ta pereimenuvannia vulytsi Pershotravneva v sieli Luhy Kalushkoho raionu Ivano-Frankivskoi oblasti predstavleni u vidpovidnykh zvitakh. Hromadske obhovorennia (2021). [Results of Public Discussion on Renaming Pushkin Street in Spas Village, Kalush District, Ivano-Frankivsk Oblast, and Renaming Pershotravneva Street in Luhy Village, Kalush District, Ivano-Frankivsk Oblast Presented in the Relevant Reports]. Retrieved from https://spaska-gromada.gov.ua/gromadske-obgovo rennya-13-51-55-08-10-2021/

31. Selyshchna rada (n.d.). [Settlement Council]. Retrieved from https://verrada.gov.ua/selyshna-rada/

32. Silskii holova (2017). [Village Head]. Retrieved from https://mateivetska-gromada.gov.ua/golova-silskoi-radi-09-46-02-27-03-2017/

33. Spaska silska rada (2020). [Spas Village Council]. Retrieved from URL: https://spaska-gromada.gov.ua/nasha-gromada-14-41-18-18-08-2020/

34. Spysok deputativ Vytvytskoi silskoi rady VIII sklykannia 2022 rik (2022). [List of Deputies of the Vytvytska Village Council VIII Convocation 2022]. Retrieved from https://vytvytska-gromada.gov.ua/spisok-deputativ-8-sklikannya-08-33-13-29-12-2020/

35. Spysok deputativ Yaremchanskoi miskoi rady vosmoho sklykannia obranykh 25.10.2020 (2020). [List of Deputies of the Yaremche City Council VIII Convocation Elected on October 25, 2020]. Retrieved from https://yaremcha-miskrada.gov.ua/deputaty-10-34-41-11-09-2019/

36. Spysok osib, obrakhenykh deputatamy Yablunivskoi selyshchnoi rady Kosivskoho raionu Ivano-Frankivskoi oblasti. Deputatskyi sklad (2019). [List of persons elected as deputies of the Yabluniv settlement council of the Kosiv district of the Ivano-Frankivsk region. Deputies]. Retrieved from https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Frada.info%2Fupload%2Fusers_files%2F04354255%2Ff0fcdbd1100ebb817814aea2c436fb73.docx&wdOrigin=BROWSELINK

37. Statut terytorialnoi hromady mista Nadvirna Ivano-Frankivskoi oblasti (n.d.). [Statute of the Territorial Community of the City of Nadvirna, Ivano-Frankivsk Oblast]. Retrieved from https://nadrada.gov.ua/statut-terytorialnoyi-gromady-mista-nadvirna-ivano-frankivskoyi-oblasti/

38. Strategiya rozvytku Nyzhnioverbizkoyi ob'iednanoï terytorialnoï hromady na 2018–2026 (n.d.). [Development Strategy of Nyzhnioverbizka United Territorial Community for 2018–2026]. Retrieved from https://nyznoverbizkaotg.dosvit.org.ua/storage/staticpages/documents/faccb18b571039b4710a55b20c7128fb.df

39. Struktura hromady (n.d.). [Community Structure]. Retrieved from https://pnotg.gov.ua/cc-structure

40. Fraktsiyi (n.d.) [Factions]. Retrieved from https://nadrada.golos.net.ua/?p=diyalnist_deputativ&sp=frgr.

41. Shchiro vitayemo na ofitsiynomu saiti Dzvynyatskoyi terytorialnoyi hromady! (n.d.). [Welcome to the Official Website of Dzvynyatska Territorial Community!]. Retrieved from https://web.archive.org/web/20220530214334/https:/dzvynyacka-gromada.gov.ua/

Ivasiuk Ivan. Organization and formation of territorial communities in the mountainous settlements of the Ivano-Frankivsk Region

The article is devoted to the study of the processes of organization and formation of territorial communities in the mountainous settlements of the Ivano-Frankivsk region. Given the specific geographical, socio-economic, and cultural conditions of the region, the formation of territorial communities in mountainous areas has its own peculiarities, requiring a specialized approach to governance. The paper examines the stages of community creation, their administrative structure, and functioning mechanisms in the context of decentralization and the reform of local self-government in Ukraine. In addition to these aspects, the article explores the role of party representation in local councils, which plays a crucial role in shaping political culture and influencing the dynamics of decision-making at the community level. This representation impacts how local interests are articulated and addressed within the political framework of the community. The paper further investigates the involvement of youth councils, highlighting their growing significance in the governance process. The participation of youth councils in community life is also emphasized, as they bring fresh perspectives and

are instrumental in promoting youth policy development, thereby contributing to the long-term sustainability of the community's governance structures. Furthermore, the role of public discussions is critically analyzed, with an emphasis on their importance in fostering a participatory governance model. These discussions are essential for ensuring transparency and accountability in decision-making processes. They provide a platform for residents to express their opinions and concerns, thereby ensuring that the governance of the community reflects the collective will of its members. The study also considers the challenges associated with integrating diverse viewpoints in public discussions and the strategies employed to overcome these challenges.

Key words: *territorial communities, mountainous settlements, Ivano-Frankivsk region, local self-government, decentralization.*

Відомості про автора:
Іван Івасюк – здобувач наукового ступеня доктора філософії
кафедри політичних інститутів та процесів,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 323.1:316.3 (477)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-15

Олег Калакура
ORCID: 0000-0003-2617-0115

Ярослав Калакура
ORCID: 0000-0001-9007-4991

КУЛЬТУРНИЙ ТРАНЗИТ В ЕТНІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ ВОЮЮЧОЇ УКРАЇНИ

У статті з'ясовується сутність і місце культурного транзиту в етнополітиці України на тлі окупаційно-геноцидної війни РФ проти України. Масові вбивства, руйнування історико-культурної спадщини, тимчасова окупація частини території спонукали появу близько 12,2 мільйона вимушено переміщених осіб в країні та за її межами – переселенців і біженців різного етнічного походження, що докорінно змінило етнонаціональну структуру населення та призвело до переміщення культурних цінностей. Мільйони громадян України, які внаслідок агресії Росії опинилися за кордоном, отримавши притулок і захист у демократичних країнах, з одного боку, інтегруються в суспільства, які надають їм можливості для інклюзії, а з іншого – зберігають культурну ідентичність, зв'язок з батьківщиною і всіляко її підтримують у протистоянні з ворогом. Збереження ідентичності й культурного коду українських біженців від війни, сприяння їх поверненню є однією з пріоритетних складових етнічної політики України.

Війна РФ проти України стала важким і неочікуваним випробуванням для українського суспільства на самозбереження, виживання, політичну зрілість, етнокультурну стійкість, національну і громадянську єдність. Ворог під виглядом «денацифікації» знищує українську ідентичність, її етнокультурну складову, прагне розколоти суспільство, розпалює міжетнічну ворожнечу. За таких умов пріоритетним завданням етнополітики залишається консолідація суспільства шляхом утвердження етнічної та громадянської ідентичностей суспільства, підтримка україноцентричних етнополітичних процесів, насамперед у сфері культури й історичної пам'яті. Потужний імпульс отримав природний процес повернення зрусифікованих українців до власної культурної традиції, цінностей, рідної мови – культурний перехід. Етнічна політика країни, втягнутої у війну, повинна враховувати прагнення українців до консолідації за одночасної протидії спробам дискримінації або примусової акультурації громадян.

З'ясовано, що агресія РФ засвідчила високий рівень культурної резильєнтності українців, активізувала додаткові резерви утвердження етнічної та мовної ідентичності громадян, використання української мови і повсякденному спілкуванні, зростання її ролі як мови міжетнічного спілкування, адже інтерес до оволодіння українською мовою виявляє дедалі більша частина національних меншин.

Обґрунтовано низку пропозицій щодо врахування культурного транзиту українців у розробці та реалізації спеціальних додаткових заходів на захист і підтримку поширення української культури й української мови в середовищі внутрішньо переміщених осіб (ВПО) і біженців від війни за кордоном.

Ключові слова: *культурний транзит (перехід), російсько-українська війна, етнічна політика, культура, нація, ідентичність, культурна резильєнтність.*

Вступ. Окупаційно-геноцидна війна Росії проти України виявилася важким випробуванням для українського суспільства на виживання, політичну зрілість, етнокультурну резильєнтність, національну і громадянську єдність. Українська культура й ідентичність опинилися під жорстокими атаками ворога, що вбачає в них головну загрозу для «руского міра» та відновлення імперії. Проблема культурного транзиту українців, як активних учасників спротиву агресії, так і біженців від війни, актуальна й важлива не тільки як науковий дискурс, але і як пріоритетне завдання демографічної, соціальної та етнічної політики держави. Війна знищує найбільшу цінність – людей як творців і носіїв культури. Ось чому питання збереження культурної ідентичності, їх дослідницький аспект важливі з різних позицій. Тут ми шукаємо відповіді на складні питання: що

об'єднує нас – українців, що спонукало одних встати на збройний захист, інших – максимально підтримувати спротив агресії шляхом волонтерської діяльності, третіх – зберігати зв'язок з Україною, перебуваючи за її межами. Ідеться про українську культурну, етнічну та громадянську ідентичність, про певний культурний код і цивілізаційний вибір. Складові національної стійкості, зокрема етнокультурної, вивчають В. Войналович, В. Котигоренко, І. Кресіна, В. Кулик, О. Майборода, Л. Мазука, Ю. Поліщук, О. Рафальский, М. Рябчук, В. Явір та ін., однак така важлива складова етнічної політики, як підтримка культурної мобільності в умовах глобалізації сучасного світу, етнокультурного переходу українців, залишається малодослідженою.

Метою статті є дослідження особливостей культурного транзиту українців, його врахування в етнічній політиці воюючої України, вироблення конкретних пропозицій щодо наукових засад цієї політики на повоєнний період національно-культурного розвитку.

Матеріал і методи дослідження. Дослідження етнокультурного транзиту базується як на працях попередників, так і на аналізі офіційних документів, даних соціологічних опитувань, матеріалів ЗМІ, на дотриманні загальнонаукових принципі пізнання, залученні методів етнополітичної науки.

Результати й обговорення. Війна РФ проти України має на меті руйнування української ідентичності, розкол суспільства, розпалювання міжетнічної ворожнечі. Затяжний характер війни, руйнування й тимчасова окупація частини території України спричинили появу близько 12,2 мільйона переміщених осіб у країні та за її межами – вимушених переселенців і біженців [10] різного етнічного походження, що надовго змінило етнонаціональну структуру населення регіонів України та призвело до збільшення української діаспори. За статистичними даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), за кордоном зараз перебуває близько 6,7 мільйона громадян України, які залишили країну, втікаючи від війни [19] (за оцінками й підрахунками різних дослідників – від 6 до 8 мільйонів [9, с. 162]). Водночас у державі майже 4,9 мільйона зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Серед них – 3,6 мільйона осіб, які перемістилися (чи повторно перемістилися) після початку повномасштабної війни, 2,5 мільйона осіб, які не можуть повернутися до своїх домівок, оскільки житло зруйноване або розташоване в зоні активних бойових дій чи на тимчасово окупованій території [13]. Вони досить складно адаптуються в нових для себе економічних, соціально-культурних і психологічних умовах. Незважаючи на повернення частини мігрантів перших місяців війни, переважна більшість з них залишається в більш безпечному та соціально стабільному середовищі. Імовірно, що за кордон виїхала й частина українців, які були схильні до еміграції в довоєнні роки. Чимало з них неодноразово перебували за кордоном, вчилися або працювали та не вважали це рішення складним для своїх родин, однак більшість стала біженцями внаслідок реальної втрати житла й роботи. Певний відсоток серед них становлять родини тих осіб, яких називають «ухилянтами», тобто чоловіків, які через різні обставини виявилися не готові бути мобілізованими та стати на збройний захист країни. Насторожує, що, за прогнозом Національного банку, протягом 2024–2025 рр. з України можуть виїхати ще до 700 тисяч громадян. У НБУ очікують, що «чисте повернення мігрантів» до України почнеться у 2026 р. та буде поступовим. Орієнтовно може повернутися близько 400 тисяч осіб [14, с. 37–38].

Зрештою, суттєві зміни своєї етнокультурної ідентичності, трансформації та адаптації до нових реалій переживає переважна більшість українців. Значна частина етнічних українців відновлює, а досить часто заново опановує рідну мову. Нагадаємо, що, за даними перепису 2001 р., російська мова була рідною для 15 % етнічних українців, 96 % росіян і 31 % представників інших етнічних груп [7, с. 688]. Сьогодні належність до української громадянської нації стала чинником долучення до українського культурного світу й мовного простору.

З новою силою розгорнувся процес відновлення рідних мов у середовищі корінних народів і національних меншин. Національні спільноти отримали додаткові гарантії збереження

та розвитку власної культури в новому Законі «Про національні меншини (спільноти) України» (далі – Закон). Згідно з положеннями цього Закону вони є «невід'ємними, інтегрованими та органічними частинами українського суспільства», а їхня культура – частиною української культури. Особа, яка належить до національної меншини, має, серед іншого, право на самоідентифікацію, використання мови меншини, збереження культурної самобутності, освіту рідною мовою. Закон покладає на державу, серед іншого, такі обов'язки: виявляти і впорядковувати місця історичної пам'яті національних меншин, охороняти об'єкти їхньої культурної спадщини; сприяти вивченню історії та культури національних меншин; здійснювати культурно-мистецькі заходи меншин; забезпечувати вивчення представниками меншин історії та культури України [4, с. 235–236].

Ухвалення Закону та його впровадження допомагає спростовувати поширений у науковому й суспільному дискурсі помилковий погляд на унікальність України як «багатоетнічної держави з більш ніж 130 етнічними групами», про «представників 130 народів – мешканців України». Це пропагандистські штамп, ідеологічний міф [1]. За науковими та правовими критеріями, зокрема згідно із Законом «Про національні меншини (спільноти) України», сьогодні в Україні є близько 15–20 етнічних спільнот, які зацікавлені та спроможні до самоорганізації життєдіяльності відповідних громад. До Ради громадських об'єднань національних меншин (спільнот) України при Державній службі з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС), створеної цього року, увійшли активісти, що представляють 18 національних меншин (спільнот). Їх об'єднує спільна мета – створити справедливе й інклюзивне суспільство, де кожна людина, незалежно від етнічної приналежності, почувається рівною та поважаною [2]. В етнічній політиці воєнного часу, а в перспективі повоєнної відбудови є і буде розвиватися зв'язок між забезпеченням прав українського етнічного ядра нації, поширення української мови та культури, її державної підтримки за одночасного забезпечення прав інших етнічних складових української громадянської нації: корінних народів, національних меншин та етнічних груп.

У контексті поставленої мети можна виділити для аналізу декілька політичних складових проблеми етнокультурного транзиту. По-перше, відбулася значна втрата людського капіталу, частини спеціалістів, фахівців у сферах науки, освіти, культури й економіки, які виїхали або були змушені змінити галузь своєї діяльності чи фах. Це стосується як біженців за кордоном, так і ВПО. По-друге, це втрати культурної спадщини. Якщо станом на 15 травня 2023 р. РФ повністю зруйнувала чи пошкодила 623 об'єкти культурної спадщини України [12], то станом на 2 серпня 2024 р. постраждали 1096 таких об'єктів [11]. Серед них: пам'ятки світового й національного значення – 121, місцевого – 879, щойно виявлені – 80 у 18 областях. Крім того, відбулися повторні влучання ворога у вже пошкодженні пам'ятки культурної спадщини в Запорізькій, Одеській, Сумській і Харківській областях, у м. Києві. Усе це свідчить саме про геноцидний характер війни, яку веде РФ на знищення всього українського. Не випадково Комітет всесвітньої спадщини ЮНЕСКО вперше щодо України офіційно назвав причиною загроз для культурної спадщини «повномасштабне вторгнення РФ» [18, с. 2–3].

Також за період з 24 лютого 2022 р. до 25 червня 2024 р. збитки торкнулися 2013 закладів культури. Найчисельнішою групою закладів культури, які зазнали пошкоджень чи руйнувань, є клубні установи (48,2 % від загальної кількості об'єктів культурної інфраструктури, що зазнали збитків). Загалом постраждали: клубні заклади – 969, бібліотеки – 715, заклади мистецької освіти – 157, музеї та галереї – 117, театри, кінотеатри та філармонії – 37, парки, зоопарки, заповідники – 15, цирки – 3. Руйнування закладів культури відбулися на теренах 286 територіальних громад (19,5 % від загальної кількості ОТГ). Тобто ми бачимо, що відбувається не лише відплив фахівців з культурної сфери, а й значне скорочення самих закладів культурної мережі, значна частина яких (2147 закладів культури) залишилися в окупації або розташовані в зоні бойових дій. Агресор знищує артефакти нашої культурної спадщини, котрі

підтверджують нашу автентичність і тривалий розвиток культури, а також символи української полікультурності та духовної толерантності. Так, 2 вересня 2024 р. під час обстрілу Києва зазнала пошкоджень будівля Ісламського культурного центру Духовного управління мусульман Автономної Республіки Крим (мечеть на Нивках) [15]

За таких умов відбулися зміни в етнічній політиці держави, яка спрямована не лише на захист і збереження національної культурної спадщини, але й на її дослідження, актуалізацію та її популяризацію за кордоном. Цьому сприяли, наприклад, тривалі дискусії стосовно долі «скіфського золота», внесення українських об'єктів до світової спадщини під захистом ЮНЕСКО.

Що ж стосується людського капіталу, то значна частина внутрішньо переміщених осіб інтегрується в нові громади, збагачує свій культурний світ, отримує новий досвід і, можливо, дехто залишиться там. Це актуалізує завдання формування в суспільстві атмосфери терпимості, толерантності та співпраці осіб і груп, що відрізняються етнічною, культурною, мовною та релігійною самобутністю, ціннісними орієнтирами. Соціологічне дослідження, яке протягом травня 2023 р. проводила міжнародна благодійна організація «Ромський жіночий фонд "Чіріклі"» серед внутрішньо переміщених осіб із числа ромів у Дніпропетровській, Запорізькій, Одеській, Закарпатській областях щодо потреб ромів-переселенців, надання соціальних та адміністративних послуг, засвідчило, що залишаються актуальними проблеми інтеграції, прояви дискримінації, доступу до ринку праці й забезпечення фінансової незалежності сімей переселенців, інформації, доступу дітей до освіти [6, с. 92–93]. Із цього погляду особливо складна ситуація у Дніпропетровській, Запорізькій, Херсонській і Харківській областях.

Ось чому дуже важливо, щоб органи державної влади, територіальні громади підтримували органічний зв'язок з українцями, у тому числі з-поміж національних меншин, які знайшли притулок і захист у країнах-партнерах, адже поряд з етнічними українцями «біженцями від війни» стали й представники національних меншин. Тільки з окупованого Мелітополя вдалося виїхати за кордон 180 представникам єврейської національної спільноти, близько 300 – болгарської [5, с. 45]. Відновлення безпекового простору дасть змогу актуалізувати їхнє повернення на Батьківщину. Такі громадяни можуть стати свідомими учасниками повоєнного відновлення України, незважаючи на те, чи матимуть вони бажання та змогу повернутися фізично.

Власне культурний транзит українців до культури націєформуючого українського етносу проявляється у зростанні популярності україномовного культурного продукту, попиту на українське кіно, театральні вистави, книги тощо. Найбільш яскраво він проявляється в повсякденному мовленні українців. У грудні 2022 р. 41 % респондентів опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології, сказали, що спілкуються тільки українською мовою, ще 17 % – «у більшості ситуацій» українською, натомість тільки російською говорять 6 %, а переважно російською – 9 % (ще 24 % сказали, що вживають обидві мови «рівною мірою»). Порівняно з 2017 р. частка повних і переважних україномовців збільшилася на 8 %, а частка російськомовців зменшилася на 11 % [5, с. 40]. Традиційне опитування, проведене Центром Разумкова в червні 2024 р., засвідчило, що розмовляють вдома лише або переважно українською 70,5 % опитаних, у 2015 р. таких було 50 %, у 2006 р. – 46 %. Спілкуються вдома лише або переважно російською 11 % опитаних, у 2015 р. таких було 24 %, у 2006 р. – 38 %. Розмовляють приблизно однаковою мірою українською і російською 18 % (у 2015 р. – 25%, у 2006 р. – 15 %). Спілкуються за межами дому (наприклад, на роботі, навчанні) лише або переважно українською 72 % опитаних, у 2023 р. таких було 65 %, у 2015 р. – 46 %. Лише або переважно російською – 8 % опитаних, у 2023 р. – також 8 %, у 2015 р. таких було 24 % Розмовляють поза домом рівною мірою українською і російською 20 % (у 2023 р. – 26 %, у 2015 р. – 29 %) [17]. Разом із відродженням української мови як рідної або як мови повсякденного спілкування відбувається утвердження почуття власної гідності, формування гордості за Україну, її стійкість і незламність.

Аналіз змін у сфері етнокультурної ідентичності українців як прояву їхнього культурного транзиту під впливом війни був би неповним без прогнозування й моделювання етнонаціонального складу населення України з огляду на демографічні та соціокультурні наслідки російської агресії, а отже, модернізації державної етнічної та культурної політики. На нашу думку, пріоритетним завданням етнічної політики в післявоєнний період має стати максимальне збереження етнічно української частки населення країни, повернення українців із країн, які надали їм тимчасовий захист і підтримку. Які заходи може зробити держава, щоб не втратити українців за кордоном? Насамперед варто повернутися до розгляду закону про множинне громадянство. Його доопрацювання й ухвалення дасть змогу українцям, які вже визначилися зі свої майбутнім поза Україною, залишатися складовою українського суспільства. Також актуальним видається питання залучення трудових мігрантів з інших країн для підтримки економічного потенціалу й відповідної чисельності населення України на рівні близько 32–35 млн осіб. Можливо, державі доведеться розробити окрему програму стосовно залучення емігрантів до українських реалій і системи цінностей [4, с. 243]. Українська культура як складова соціальної політики може стати чинником для економічного розвитку країни – створення нових робочих місць, збільшення інвестиційної привабливості тощо.

Цивілізаційний вибір України, події останнього десятиріччя помітно змінили ставлення її мешканців до цінностей українського громадянства, належності до українського етносу, ідентифікації себе з українською культурною традицією. У червні 2024 р. респонденти вже згадуваного опитування найчастіше відповідали, що відносять себе до української культурної традиції (76 %). Частка таких порівняно з 2006 р. істотно зросла (тоді вона становила 56 %). Із 7 до 14 % збільшилася також частка тих, хто відносить себе до загальноєвропейської культурної традиції, і знизилася частка тих, хто відносить себе до російської (з 11 до 0,5 %) та радянської (із 16 до 4 %) культурних традицій. Водночас 95 % опитаних вважають себе етнічними українцями, 2 % – етнічними росіянами, 2 % віднесли себе до інших етносів, 1,5 % не визначилися зі своєю етнічною належністю [17]. Для верифікації цих показників важливою умовою залишається підготовка та проведення Другого національного перепису населення.

Деокупація та відновлення територіальної цілісності України органічно пов’язані з таким різновидом культурного транзиту, як повернення в український соціокультурний та інформаційний простір громадян, котрі перебували в окупації. Українцям тимчасово окупованих територій, насамперед АРК, потрібно буде долати наслідки геноцидної політики РФ, а корінні народи України матимуть змогу реалізувати свої права на відновлення, збереження й розвиток рідної мови та культури. Після відновлення територіальної цілісності України органи державної влади в центрі й на місцях покликані забезпечити відродження цілісної мозаїки різноманітних культур Криму. Метою кримської етнополітики має стати мирне співіснування українців на одній території разом з іншими корінними народами й національними меншинами, збереження культурної спадщини, відновлення історичної пам’яті, її очищення від ідеології рашизму та спотворень імперської пропаганди. Суспільний плюралізм і багатоманітність, демократичні цінності стануть завершенням спроб РФ ізолювати Крим від України й західного світу, спричинених тимчасовою окупацією, і сприятимуть євроінтеграційним процесам, культурному обміну, залученню інвестицій до регіону.

З-поміж культурних проєктів загальнодержавного значення виділимо важливість подальшої розбудови мережі українських шкіл зі збереженням можливості навчання рідною мовою для корінних народів і національних меншин України. При цьому важливо враховувати, що український зсув у самоідентифікації населення, у бажанні повернутися до української мови або оволодіти нею наштовхується на задавнений постколоніальний синдром малоросійства і «меншого брата», на успадковану совкову «престижність» користування російською мовою. Актуальним залишається остаточне подолання наслідків імперського й постколоніального мислення,

радянського та вже пострадянського російщення українців, домінації російської масової культури, хибних світоглядних настанов на кшталт «какая разніца» і «на фронте рєбята говорят по-рускі». Дослідження, проведене в дитячих садочках Києва, засвідчило, що знання української у 20 % київських дошкільнят 5–6 років близьке до нуля, а це означає, що в родинному колі вони не чують української мови і, як наслідок, значна частина дітей шкільного віку є домінантно російськомовними й зорієнтованими на російськомовне середовище [4, с. 243–244]. Чимало батьків, а отже, і дітей залишаються в полоні російських культурних смислів, самі послуговуються російської мовою як мовою так званого руского міра. Завдання всіх ланок системи освіти добиватися, щоб українська стала для дітей і молоді мовою реального життя та повсякдення, а не лише мовою уроків, лекцій, якою вона вже практично є багато років.

У цьому зв'язку надзвичайно важливо зберегти культурний зв'язок зі школярами, які за умов війни опинилися поза межами України. Сьогодні гостро стоїть питання продовження ними освіти в Україні в дистанцій формі, адже сім'ї, у яких діти продовжують таке навчання, більш схильні до повернення в Україну після завершення активних бойових дій. До ключових елементів етнокультурної резильєнтності належить формування української освіти в країнах, які прийняли українських біженців. Ідеться не лише про формат додаткових занять або недільні школи. У Будапешті, наприклад, уже відкрито першу українсько-угорську школу для 400 учнів [8], стоїть це питання і в низці інших країн партнерів.

Висновки. Набутий за роки війни досвід культурного транзиту покликаний слугувати модернізації культурної та етнічної політики України в повоєнний період, спрямованої на відбудову країни, відновлення її економічного, демографічного й інтелектуального потенціалу. Пріоритетним завданням стане подальше формування міжнаціональної та світоглядно-культурної єдності громадян України навколо української мови та культури, європейських демократичних цінностей. Видається доцільною максимальна індивідуалізація роботи з етнічними спільнотами, організація їх життєдіяльності, врахування особливостей історичного, територіального й етнопсихологічного характеру. Мовиться передусім про греків, кримських татар, поляків, ромів, росіян, румунів, угорців та євреїв, про подолання наслідків колонізації, комунізації та радянізації українського суспільства, його російщення. У цьому зв'язку потрібно виробити більш-менш спільні підходи у ставленні до історичної пам'яті та культурної спадщини, зокрема до російської культури. Відомий український правозахисник Є. Захаров назвав ірраціональною ненависть до всіх росіян лише за їх громадянством, а не на підставі їхніх дій і слів, і негативно поставився до механічного вилучення російськомовних книг з фондів українських бібліотек [6, с. 95].

Разом із тим у суспільстві обговорюється можливість запровадження санкцій стосовно російської культури впродовж п'яти років після завершення війни. На нашу думку, росіяни в Україні, які є її законослухняними громадянами, як і інші, не повинні відчувати будь-якої дискримінації за національною чи релігійною ознакою. Затяжний характер війни й прогнозовані труднощі повоєнного розвитку українського суспільства диктують необхідність активізації всіх форм повсякденної комунікації органів законодавчої та виконавчої влади, територіальних громад та інституцій національних меншин, уважного й чуйного ставлення до запитів громадян. Акцент на спільні історичні, культурні та духовні цінності, які єднають минуле, сучасне і майбутнє українців, може стати важливим чинником етнокультурної, а отже, і етнонаціональної консолідації українського суспільства. Також варто активізувати роботу органів влади, народної дипломатії щодо вмотивованого та безперешкодного повернення громадян України, передусім дітей і молоді, які опинилися за кордоном як «біженці від війни», на батьківщину в рамках державної програми «Україна чекає на тебе». Науковій громадськості варто підтримати ініціативи влади щодо створення координаційного центру роботи з українською діаспорою як інституції у структурі виконавчої влади – Міністерства української єдності та протидії російським впливам на українців (В. Зеленський) [16] або Міністерства повернення українців (Д. Арахамія).

Одним із практичних кроків на шляху пошуку нової якості міжкультурної взаємодії суспільства може стати ініціатива ДЕСС щодо запровадження на державному рівні спеціального дня вшановування внеску національних меншин (спільнот) України в загальноукраїнську скарбницю – Дня міжнаціональної злагоди в Україні [3]. Пов'язані з ним відповідні суспільно-політичні, культурні, просвітницькі й інші заходи сприятимуть громадянському єднанню українського соціуму, посиленню ролі етнічних спільнот у відновленні територіальної цілісності України та зміцненні її суверенітету.

Наявні проблеми та колізії етнополітичного характеру (прояви дискримінації, порушення гарантій освітніх і мовних прав етнічних спільнот, різного роду фобії, недостатня толерантність на побутовому рівні тощо) потребують відповідного реагування з боку владних структур, інституцій громадянського суспільства, постійного моніторингу, проведення спеціальних соціологічних опитувань, організації перепису населення та створення повноцінного реєстру громадян. Широке обговорення цих проблем у науковому й експертному співтоваристві, у ЗМІ та соціальних мережах сприятиме виробленню адекватного бачення реалій та визначенню напрямів і засобів їх розв'язання. Залучення зарубіжного досвіду, інтелектуальної, правової, економічної, технологічної та фінансової допомоги від міжнародних організацій полегшить виконання різноманітних проєктів у соціально-культурній та освітній сферах. Подолання труднощів і вихід із поствоєнної травми суспільства на основі оновленої моделі етнічної політики повинні відповідати передусім власним національним інтересам України.

У цьому ключі видається доцільним у галузі освіти та науки розширити програми для вчителів національних шкіл з метою оволодіння необхідними знаннями й навичками для викладання предметів українською мовою, ініціювати діалог, спільні програми та проєкти з міністерствами освіти країн ЄС – сусідів України й основних реципієнтів українських біженців щодо підтримки мережі шкіл національними мовами та надання можливості дітям українських біженців продовжити навчання в Україні дистанційно. Варто активізувати міжнародну співпрацю: роботу українсько-румунської, українсько-словацької, українсько-угорської комісій з питань забезпечення прав національних меншин та українсько-німецької комісії зі співробітництва у справах осіб німецького походження, які проживають в Україні. Видається доцільним утворити подібні українсько-грецьку й українсько-польську комісії. Остання могла б зосередити свою увагу на проблемах українських біженців і заробітчан у Польщі. Активізація роботи українських центрів також сприятиме збереженню українцями за кордоном етнокультурної ідентичності, адже чисельність українців поза межами України якщо не більша, то зрівнялася з українцями на материковій Україні.

Отже, культурний транзит, який має об'єктивний характер і пов'язаний із національним відродженням, подоланням колоніального минулого, отримав додатковий потужний імпульс з початком повномасштабної фази російсько-української війни. Його інтенсифікація за сприяння української держави гарантуватиме достатній рівень суспільної консолідації для завершення війни й забезпечення належних темпів повоєнної відбудови, економічного зростання, розбудови громадянського суспільства та євроатлантичної інтеграції.

Література:

1. Борисенко В. Міф та правда про 130 «народів» в Україні. *Народна творчість та етнологія*. 2015. № 4. С. 22–27.

2. Державна служба з етнополітики та свободи совісті. *Важливо для представників громадських об'єднань національних меншин (спільнот) України*! 24 травня 2024 р. URL: https://dess.gov.ua/vazhlyvo-dlia-predstavnykiv-hromadskykh-ob-iednan-natsionalnykh-menshyn-spilnot-ukrainy/

3. Державна служба з етнополітики та свободи совісті. *Громадськість підтримала ідею Дня міжнаціональної злагоди*. 26 серпня 2024 р. URL: https://dess.gov.ua/hromadskist-pidtrymala-ideiu-dnia-mizhnatsionalnoi-zlahody/

4. Калакура О. Актуальні аспекти оновлення державної етнонаціональної політики з урахуванням можливих наслідків війн Росії проти України. Політична безпека України: проблеми політичного і державного правління. *Прогнозна оцінка, механізми забезпечення* : монографія за ред. чл.-кор. НАН України О. О. Рафальського, чл.-кор. НАН України О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. С. 229–250.

5. Калакура О. Європейські орієнтири етнонаціональної політики України в контексті російсько-української війни. Війна в Україні. Польсько-українське стратегічне партнерство : колективна монографія під редакцією Станіслава Стемпєня. Фонд Свобода і Демократія. Варшава – Перемишль, 2023. С. 37–48.

6. Калакура О. Оновлення засад етнічної політики на тлі викликів війни росії проти України. Р*озвиток українознавства в умовах повномасштабної російсько-української війни: від захисту культурної спадщини України до консолідації українців і світового українства* : збірник Матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (26.10.2023, м. Київ, НДІУ) / автор-упорядник: Фігурний Ю. С. ; організаційний секретар: Шакурова О. В. Київ : НДІУ, 2024. С. 86–97.

7. Калакура О. Я. Етнополітична складова національної єдності. Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми : монографія. Вид. 2-ге, доп. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. С. 678–697.

8. Липчанський М. *У Будапешті відкрили українсько-угорську школу*. 3 вересня 2024 р. URL: https://ua.korrespondent.net/world/worldabus/4713481-u-budapeshti-vidkryly-ukrainsko-uhorsku-shkolu

9. Мазука Л. Модифікація державної політики збереження національної ідентичності закордонних українців. *Політичні дослідження*. 2022. № 2 (4). С. 160–179.

10. Марущак О. Глобальне розселення українців після війни: шість метрополісів, де вируватиме життя. *Інтерв'ю із заступником директора Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В Птухи НАНУ.* 16 жовтня 2023 р. ТСН. URL: https://tsn.ua/exclusive/globalne-rozselennya-ukrayinciv-pislya-viyni-shist-metropolisiv-de-viruvatime-zhittya-2424289.html

11. Міністерство культури та інформаційної політики. *2024 об'єкти культурної інфраструктури зазнали пошкоджень чи руйнувань через російську агресію*. 5 серпня 2024 р. URL: https://mcip.gov.ua/news/2024-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury-zaznaly-poshkodzhen-chy-rujnuvan-cherez-rosijsku-agresiyu/

12. Міністерство культури та інформаційної політики. *Через російську агресію в Україні постраждали 623 об'єкти культурної спадщини*. 7 червня 2023 р. URL: https://mcip.gov.ua/news/cherez-rosijsku-agresiyu-v-ukrayini-postrazhdaly-623-obyekty-kulturnoyi-spadshhyny/

13. Міністерство соціальної політики України. *Внутрішньо переміщені особи*. URL: https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html

14. Національний банк України. *Інфляційний звіт*. Липень 2024 р. 46 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q3.pdf?v=7

15. Погорілов С. Під час ракетної атаки на Київ зазнав руйнувань Ісламський культурний центр та мечеть. *Українська правда*. 2 вересня 2024 р. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2024/09/2/7473027/

16. Президент України Володимир Зеленський. Від нашої спільної роботи залежить, яка зброя в руках у наших воїнів – виступ Президента на нараді керівників закордонних дипломатичних установ України «Воєнна дипломатія: стійкість, зброя, перемога». *Офіційне інтернет-представництво*. 19 серпня 2024 р. URL: https://www.president.gov.ua/news/vid-nashoyi-spilnoyi-roboti-zalezhit-yaka-zbroya-v-rukah-u-n-92669

17. Разумков Центр. *Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024 р.)*. 24 липня 2024 р. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r

18. Український центр культурних досліджень. *Культура і регіони*. *Інформаційний дайджест Міністерства культури та інформаційної політики України*. Липень 2024 р.

19. Operation Data Portal (ODP) UNHCR`s. Situation Ukraine Refugee Situation. Last updated 19 August 2024. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine

References:

1. Borysenko, V. (2015). Mif ta pravda pro 130 "narodiv" v Ukraini [Myth and truth about 130 "nations" in Ukraine]. *Narodna tvorchist ta etnolohiia*, 4. 22–27.

2. Derzhavna sluzhba z etnopolityky ta svobody sovisti (2024, 24 travnia). Vazhlyvo dlia predstavnykiv hromadskykh obiednan natsionalnykh menshyn (spilnot) Ukrainy! [Important for representatives of public

associations of national minorities (communities) of Ukraine!]. Retrieved from https://dess.gov.ua/vazhlyvo-dlia-predstavnykiv-hromadskykh-ob-iednan-natsionalnykh-menshyn-spilnot-ukrainy/

3. Derzhavna sluzhba z etnopolityky ta svobody sovisti (2024, 26 serpnia). Hromadskist pidtrymala ideiu Dnia mizhnatsionalnoi zlahody [The public supported the idea of the Day of International Harmony]. Retrieved from https://dess.gov.ua/hromadskist-pidtrymala-ideiu-dnia-mizhnatsionalnoi-zlahody/

4. Kalakura, O. (2023). Aktualni aspekty onovlennia derzhavnoi etnonatsionalnoi polityky z urakhuvanniam mozhlyvykh naslidkiv viin Rosii proty Ukrainy [Current aspects of the renewal of the state ethno-national policy, taking into account the possible consequences of Russia's wars against Ukraine]. Politychna bezpeka Ukrainy: problemy politychnoho i derzhavnoho pravlinnia. Prohnozna otsinka, mekhanizmy zabezpechennia: monohrafiia / za red. chl.-kor. NAN Ukrainy O. O. Rafalskoho, chl.-kor. NAN Ukrainy O. M. Maiborody. Kyiv : IPiEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 229–250.

5. Kalakura, O. (2023). Yevropeiski oriientyry etnonatsionalnoi polityky Ukrainy v konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny [European orientations of the ethno-national policy of Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian war]. Viina v Ukraini. Polsko – ukrainske stratehichne partnerstvo. Kolektyvna monohrafiia pid redaktsiieiu Stanislava Stempienia. Fond Svoboda i Demokratiia. Varshava – Peremyshl. 37–48.

6. Kalakura, O. (2024). Onovlennia zasad etnichnoi polityky na tli vyklykiv viiny rosii proty Ukrainy [Updating the principles of ethnic policy against the background of the challenges of Russia's war against Ukraine]. Rozvytok ukrainoznavstva v umovakh povnomasshtabnoi rosiisko-ukrainskoi viiny: vid zakhystu kulturnoi spadshchyny Ukrainy do konsolidatsii ukraintsiv i svitovoho ukrainstva. Zbirnyk Materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (26.10.2023, m. Kyiv, NDIU). Avtor-uporiadnyk : Fihurnyi Yu. S.; orhanizatsiinyi sekretar: Shakurova O. V. Kyiv : NDIU. 86–97.

7. Kalakura, O.Ya. (2022). Etnopolitychna skladova natsionalnoi yednosti [Ethnopolitical component of national unity]. *Politychnyi protses u nezalezhnii Ukraini: pidsumky i problemy* : monohrafiia. Vyd. 2-he, dop. Kyiv : Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 678–697.

8. Lypchanskyi, M. (2024, 3 veresnia). U Budapeshti vidkryly ukrainsko-uhorsku shkolu [A Ukrainian-Hungarian school was opened in Budapest]. Retrieved from https://ua.korrespondent.net/world/worldabus/4713481-u-budapeshti-vidkryly-ukrainsko-uhorsku-shkolu

9. Mazuka, L. (2022). Modyfikatsiia derzhavnoi polityky zberezhennia natsionalnoi identychnosti zakordonnykh ukraintsiv [Modification of the state policy of preserving the national identity of Ukrainians abroad]. *Politychni doslidzhennia*. 2 (4). 160–179.

10. Marushchak, O. (2023, 16 zhovtnia). Hlobalne rozselennia ukraintsiv pislia viiny: shist metropolisiv, de vyruvatyme zhyttia [Global resettlement of Ukrainians after the war: six metropolises where life will go wild]. Interviu iz zastupnykom dyrektora Instytutu demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M. V. Ptukhy NANU. TSN. Retrieved from https://tsn.ua/exclusive/globalne-rozselennya-ukrayinciv-pislya-viyni-shist-metropolisiv-de-viruvatime-zhittya-2424289.html

11. Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky (2024, 5 serpnia). 2024 obiekty kulturnoi infrastruktury zaznaly poshkodzhen chy ruinuvan cherez rosiisku ahresiiu [2,024 objects of cultural infrastructure were damaged or destroyed due to Russian aggression]. Retrieved from https://mcip.gov.ua/news/2024-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury-zaznaly-poshkodzhen-chy-rujnuvan-cherez-rosijsku-agresiyu/

12. Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky (2023, 7 chervnia). Cherez rosiisku ahresiiu v Ukraini postrazhdaly 623 obiekty kulturnoi spadshchyny [As a result of Russian aggression, 623 objects of cultural heritage were damaged in Ukraine]. Retrieved from https://mcip.gov.ua/news/cherez-rosijsku-agresiyu-v-ukrayini-postrazhdaly-623-obyekty-kulturnoyi-spadshhyny/

13. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. Vnutrishno peremishcheni osoby [Internally displaced persons]. Retrieved from https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html

14. Natsionalnyi bank Ukrainy (2024, Lypen). Infliatsiinyi zvit [Inflation report]. 46 s. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q3.pdf?v=7

15. Pohorilov, S. (2024, 2 veresnia). Pid chas raketnoi ataky na Kyiv zaznav ruinuvan Islamskyi kulturnyi tsentr ta mechet [During the missile attack on Kyiv, the Islamic Cultural Center and the mosque were destroyed]. Ukrainska pravda. Retrieved from https://www.pravda.com.ua/news/2024/09/2/7473027/

16. Prezydent Ukrainy Volodymyr Zelenskyi (2024, 19 serpnia). Vid nashoi spilnoi roboty zalezhyt, yaka zbroia v rukakh u nashykh voiniv [The weapons in the hands of our soldiers depend on our joint work] – vystup

Prezydenta na naradi kerivnykiv zakordonnykh dyplomatychnykh ustanov Ukrainy “Voienna dyplomatiia: stiikist, zbroia, peremoha”. Ofitsiine internet-predstavnytstvo. Retrieved from https://www.president.gov.ua/news/vid-nashoyi-spilnoyi-roboti-zalezhit-yaka-zbroya-v-rukah-u-n-92669

17. Razumkov Tsentr (2024, 24 lypnia). Identychnist hromadian Ukrainy: tendentsii zmin (cherven 2024 r.) [Identity of citizens of Ukraine: trends of change (June 2024)]. Retrieved from https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r

18. Ukrainskyi tsentr kulturnykh doslidzhen (2024, Lypen). Kultura i rehiony [Culture and regions]. Informatsiinyi daidzhest Ministerstva kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy.

19. Operation Data Portal (ODP) UNHCR`s (2024, August, 19). Situation Ukraine Refugee Situation. Last updated 19 August 2024. Retrieved from https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine [in English].

Oleh Kalakura, Yaroslav Kalakura. Cultural transit in the ethnic politics of warriant Ukraine

The article clarifies the essence and place of cultural transit in the ethnopolitics of Ukraine against the background of the occupation and genocidal war of the Russian Federation against Ukraine. Mass murders, the destruction of historical and cultural heritage, and the temporary occupation of a part of the territory led to the emergence of about 12.2 million forcibly displaced persons in the country and beyond – migrants and refugees of various ethnic origins, which fundamentally changed the ethnonational structure of the population and led to the displacement of cultural values. Millions of Ukrainian citizens, who as a result of Russia's aggression found themselves abroad, having received asylum and protection in democratic countries, on the one hand, integrate into societies that provide them with opportunities for inclusion, and on the other hand, preserve their cultural identity, connection with the homeland and all its support in confrontation with the enemy. Preserving the identity and cultural code of Ukrainian refugees from the war, promoting their return is one of the priority components of Ukraine's ethnic policy.

The war of the Russian Federation against Ukraine became a difficult and unexpected test for Ukrainian society for self-preservation, survival, political maturity, ethnocultural stability, national and civil unity. Under the guise of "denazification", the enemy destroys Ukrainian identity, its ethnocultural component, seeks to split society, and incites inter-ethnic enmity. Under such conditions, the priority task of ethnopolitics remains the consolidation of society through the establishment of ethnic and civil identities of society, the support of Ukrainian-centric ethnopolitical processes, primarily in the sphere of culture and historical memory. A powerful impulse was given to the natural process of the return of Russified Ukrainians to their own cultural tradition, values, and native language – a cultural transition. The ethnic policy of a country embroiled in a war should take into account the desire of Ukrainians for consolidation, while at the same time resisting attempts at discrimination or forced acculturation of citizens.

It was found that the aggression of the Russian Federation proved a high level of cultural resilience of Ukrainians, activated additional reserves for the affirmation of the ethnic and linguistic identity of citizens, the use of the Ukrainian language in everyday communication, the growth of its role as a language of inter-ethnic communication, because the interest in mastering the Ukrainian language is shown by an increasingly large part of the national minorities

A number of proposals to take into account the cultural transit of Ukrainians in the development and implementation of special additional measures to protect and support the spread of Ukrainian culture and the Ukrainian language among forcibly displaced persons (IDPs) and refugees from war abroad are substantiated.

Key words: *cultural transit (transition), Russian-Ukrainian war, ethnic politics, culture, nation, identity, cultural resilience.*

Відомості про авторів:

Олег Калакура – доктор політичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу етнополітології,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
Ярослав Калакура – доктор історичних наук, професор, професор кафедри архівознавства
та спеціальних галузей історичної науки,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
почесний професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

УДК 32.341.3
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-16

Марія Кармазіна
ORCID: 0000-0003-2887-6824

В ОБОРОНІ ВІТЧИЗНИ: ДИПЛОМАТІЯ ПРЕЗИДЕНТА ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО В УМОВАХ ЗІТКНЕННЯ ЗІ «ЗВИЧАЙНИМ РАШИЗМОМ» (24 ЛЮТОГО – 9 ТРАВНЯ 2022 Р.)

Засвідчуючи прихильність до можливостей та викликів, пов'язаних із використанням методу real time (тобто з найкоротшої часової відстані) у дослідженнях сучасних політичних процесів, явищ, феноменів і, зокрема, новітніх воєн, серед яких найактуальнішою є визвольна війна України проти російського агресора, автори статті мали за мету виокремити та проаналізувати особливості здійснення Президентом України своїх конституційних повноважень, пов'язаних із представленням держави в міждержавних відносинах, здійсненням керівництва зовнішньополітичною і, зокрема, дипломатичною діяльністю, веденням переговорів та укладанням міжнародних договорів, упродовж 75 днів російської агресії проти України в геополітичному середовищі, що з початком війни зазнало суттєвих якісних змін. З опорою на синергетичну парадигму та поєднуючи метод real time з факторним аналізом, було встановлено:

– російське повномасштабне військове вторгнення в Україну було підготовлене когнітивними війнами з ідеологічних позицій рашизму (як продукту російської культури);

– політика й дипломатія Президента України Володимира Зеленського сприяла розвінчанню російських міфів, формуванню антипутінської (антиросійської) коаліції держав цивілізованого світу, потужному оприсутненню у Європі української нації та політичного лідера, яким виявився Президент України;

– повномасштабне військове вторгнення в Україну сприяє подальшій деградації Росії (як уламку совєцької імперії): війна забезпечує приведення в дію потужних інструментів самознищення.

Ключові слова: *когнітивні війни, рашизм, Президент України, російсько-українська війна, українська дипломатія.*

У переддень війни одні (різного штибу експерти й розслідувачі) активно обговорювали досвід та уроки нейтральності європейських країн (від найстаріших «зразків» – понад 200-літніх – шведського та швейцарського, ірландського – з 1938 р. до «випадків» Австрії та Фінляндії як наслідку своєрідної втрати політичної суб'єктності після Другої світової війни), «припасовуючи» їх до майбутнього України, інші, перебуваючи в «газовому екстазі» (від Росії), цього майбутнього Українській державі просто не бажали (хіба що припускали її подальше існування у специфічних межах вкрай фальшивої «формули Штайнмаєра»), а розвідка США (з весни 2021 р.) майже «у прямому ефірі» (як ніколи раніше!) транслювала / викривала секретні путінські плани та сценарії щодо повномасштабного військового вторгнення в Україну. Але попри те, що «звіра було викрито», Російська Федерація (РФ) не зупинялася й нарощувала військову присутність поблизу українських кордонів, готуючись до нападу та загарбання. З 24 лютого 2022 р. Україна перетворилася на плацдарм війни: армія очільника тоталітарної Росії, «обдуреного випадковістю» (у термінах Насіма Талеба) ще у 2014 р. (коли «випадкові лідери» в Україні здали без жодного пострілу Крим, а потім не спромоглися перешкодити утворенню фейкових «ЛНР» та «ДНР») вторглася до України. Але звернемо увагу й на інше: таких «обдурених випадковістю» і в світі виявилося чимало. Тож, якщо голоси з ФРН термін життя Української держави обмежували 48 годинами (після початку російського вторгнення) [1], то інші припускали, що українці втримаються трохи довше. Утім, за словами секретаря РНБО О. Данілова, «жодна розвідка світу не давала нашій країні більше ніж 21 день» [2].

Україна встояла. За таких обставин питання «Як це стало можливим?» здобуло ніяк не сюхвилинної **актуальності:** по-своєму унікальний досвід відбиття українцями агресії «другої

армії світу» і сьогодні, і з часом досліджуватиметься як в Україні, так і за її межами у різних площинах, з різноманітними цілями, під тим чи іншим кутом зору. Особливості стратегії і тактики українців (на полі бою, у тилу, на міжнародній арені) з використанням широкого спектра інструментів увійдуть щонайменше до скарбниці воєнного мистецтва; неперечісний досвід політичного лідерства періоду війни дасть змогу українському Президенту посісти визначне місце в шерезі тих лідерів, які інтереси своєї держави та нації поставили вище за власні; героїзм і патріотизм українців забезпечить нації гідне місце в оркестрі самодостатніх демократичних держав майбутнього і стане «зерном істини» в оповідях, міфах, легендах (для настанов майбутнім поколінням), як і в наукових розвідках.

Метою цього дослідження стало виокремлення особливостей використання під час війни Президентом України Володимиром Зеленським такого інструменту політики, як дипломатія у специфічному геополітичному середовищі, що зазнало специфічної трансформації під тиском когнітивних воєн і рашизму. ***Завдання*** зводилися до того, щоб проаналізувати:

– цілі та наслідки когнітивних воєн Росії напередодні агресії проти України;

– нинішню сутність *рашизму* та цілі агресора щодо України (представлені, зокрема, у державних російських засобах масової інформації);

– позиції європейських та інших держав у ставленні до російської агресії проти суверенної держави;

– зусилля Президента України, спрямовані на створення антивоєнної коаліції та пошук варіантів майбутнього для Української держави.

Методологія та емпірико-документальна база дослідження. Керуючись настановами синергетики щодо особливостей процесу самоорганізації надскладних систем (особливо тих, де визначальним чинником є людська воля і слово з його подвійним чи й потрійним «дном» – шарами припустимих / потрібних сенсів, зорієнтованістю суб'єкта політики на максимізацію вигод і мінімізацію витрат тощо) у період найвищого ступеня їх нестабільності, нерівноважності й використовуючи переваги застосування методів *real time* та *факторного аналізу,* було досліджено 139 промов, виступів, звернень Президента України (за період з 24 лютого до 9 травня), розміщених на сайті «Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво» – www.president.gov.ua; низка інтерв'ю працівників офісу Президента України засобам масової інформації (вітчизняним і зарубіжним, як, приміром, *Frankfurter Allgemeine Zeitung, The New Yorker, Bild, Le Monde*, *The Observer*, *The New York Time*), а також фактаж щодо зустрічей Президента із лідерами держав світу тощо, широко представлений на сайтах українських медіа. Метод *real time* уможливив відстеження подій і реакцій на них («слова і діла») як українського Президента, так і очільників чи політиків інших держав *з найменшої часової відстані* (так би мовити, по «свіжих слідах»). Ця особливість методу має як свої переваги, так і недоліки, пов'язані з браком повної / повноцінної «картини фактів» (щодо дій і українського Президента, і всіх так чи інакше причетних до війни): ці факти, вочевидь, з'являться лише згодом – чи відразу після припинення війни, чи ж навпаки – у більш-менш віддаленій часовій перспективі, і по-своєму уточнять (заради «правди політичної історії»), чи намагатимуться сфальсифікувати (приміром, в інтересах агресора та його посіпак) те, що зараз є безумовно очевидним з позицій українського інтересу. *Факторний аналіз* дає змогу встановити причинно-наслідкові зв'язки між довоєнною політичною (політико-економічною) стратегією низки держав світу, включно з Росією, а отже, досліджувати подальшу їх трансформацію (після 24 лютого). Як уможливив і виокремлення «викликів з майбутнього» (відповідно до ключових вимог синергетичного підходу), тобто дію чинників, які вже сьогодні варто враховувати як найбільш вірогідні в майбутньому, зокрема з погляду Президента України, під час здійснення (чи утримання від реалізації) тих чи інших дипломатичних кроків, націлених на збереження суверенітету Української держави як безпосередньо сьогодні, так і в майбутньому.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 24 лютого – 9 травня, тобто 75 днів визвольної війни України проти російських окупантів, упродовж яких, завдяки не лише українському героїзму та патріотизму, але й копіткій роботі української дипломатії відбувся крах путінських планів загарбання Української держави та створення артиросійської коаліції держав цивілізованого світу.

Результати дослідження. За кілька діб (19 лютого) до початку повномасштабного вторгнення російської армії на українську землю Президент України, виступаючи на 58-й Мюнхенській конференції з питань безпеки, представив свій кут бачення сьогодення й ситуації, що склалася, у Європі та світі [3], акцентувавши кілька особливостей геополітичного середовища довкола України:

– перша. Президент наголосив на нещирості (а отже, і підступності) як одному із чинників, які формували специфіку міждержавних взаємин у переддень розв'язання путінською Росією війни у Європі: «Україна хоче миру. Європа хоче миру. Світ каже, що не хоче воювати, а Росія – що не хоче нападати. Хтось із нас бреше. Це ще не аксіома, але вже не гіпотеза»;

– друга. Український глава держави прямо вказав на причинно-наслідкові зв'язки, що вплинули на зміну правил безпеки, як і акцентував постання нових викликів перед світовою спільнотою: «Правила, про які світ домовився десятки років тому, більше не працюють. Не встигають за новими загрозами… Архітектура безпеки у Європі та світі майже зруйнована»;

– зрештою, третя особливість стосувалася виключного становища Української держави у Європі: «...Україна... вісім років стримує одну з найбільших армій світу… Ми готові шукати ключ до закінчення війни в усіх можливих форматах і майданчиках...».

Утім, середовищу, у якому здійснювалася дипломатія В. Зеленського, бракувало не лише щирості, довіри й безпеки: воно мало й інші особливості. Чи не домінантною серед них було ведення Росією *когнітивних воєн.* Тобто, готуючись до агресії проти України, путінська Росія впродовж щонайменше двох десятиліть у Європі, на постсовєцькому просторі і, зрештою, на території власної держави за допомогою психосоціальної інженерії, з використанням кіберта інфопростору, проводила потужні *когнітивні війни.* У ході «препарування» мізків індивідів відбувалося окреслення тематичних кордонів думання / рефлексій, тобто фіксація того, *про що слід думати*; у новостворені чи трансформовані наративи вкарбовувалися потрібні путіністам / рашистам акценти, містилися готові оцінки й висновки, тобто пропоновані зразки мислення фіксували *як потрібно думати;* зрештою, об'єкту когнітивної війни по-своєму задавався алгоритм подальшої поведінки, що спонукав його до конкретної дії – *що робити* або *як «правильно» діяти*. Наслідком стало оглуплення не тільки, власне, російських мас, частини українських громадян (що, зокрема, проявилося в підбурюванні до сепаратизму, постанні фальшивих «ЛНР» та «ДНР», зрада Батьківщини та колаборація з ворогом під час окупації «зеленими чоловічками» українського Криму), але й низки європейських політиків.

Якщо одні з цих перших «жертв війни», підживлені сумнівами щодо легітимності української державності, переваг демократії та ін., вдалися до зрадництва, сепаратизму та співпраці з окупантами, то інші (власне, російські маси) беззастережно сприйняли «міф Малоросії» чи «міф Новоросії», як і міф «русского мира», «проковтнули» міф про «український нацизм», про всесилля та місію «великої Росії» і про російську армію як «другу армію світу»; ще інші (як, приміром, «хтось у німецькому уряді і в політичній еліті») чекали, «коли ж нарешті Україна паде, коли ж нарешті Путін переможе» [4], і вірили в неспроможність українського націєта державотворення. Цих оглуплених (як і корумпованих Путіним, на зразок колишнього канцлера ФРН Г. Шрьодера, який з 2017 р. є членом та головою ради директорів «Роснефти», головою комітету акціонерів *Nord Stream 2 AG* – компанії-оператора проєкту газопроводу «Північний потік-2», а, крім того, на початку лютого 2022 р. був висунутий до ради директорів «Газпрому» [5]) європейців влаштували російські евфемізми: вони не заперечували, коли

з початком повномасштабного вторгнення російської армії в Україну Путін заговорив про «спеціальну військову операцію», а не війну. Деякі з європейців (як французький лідер Е. Макрон), повторюючи гасла рашистської пропаганди, твердили про українців і росіян як про «два братні народи» [6]. Олжа у Європі примножувалася!

Таким чином, рашистами було досягнуто цілей не тільки на когнітивному рівні, про що свідчила поява в інформаційному просторі сумнівів, поляризованих оцінок і суджень, суперечливих наративів, але й на рівні практики, ознакою чого стало поглиблення сегментації суспільств, фрагментація груп і альянсів, поява в соціумах нових ліній розломів, наростання екстремістських дій та тероризму не лише у Європі (свідченням чого було у 2006 р. вбивство А. Литвиненка, у 2018 р. – отруєння С. та Ю. Скрипалів тощо) чи в Україні (з 2014 р. на тимчасово окупованих територіях та по всій території Української держави після 24 лютого 2022 р.), але й у самій Росії (приміром, вбивство Б. Нємцова та ін.)

Утім, були у світі й ті, хто, відстежуючи та аналізуючи дії «московського Муссоліні» (як озаглавив ще у вересні 2004 р. у *The Wall Street Journal* свою статтю Зб. Бжезінський), усвідомлювали загрози, які ніс рашизм для європейської демократії, для системи світопорядку, що склався.

Вищесказане, з-поміж іншого, дає змогу твердити, що в умовах *когнітивних воєн* своєрідним маркером *(а) ступеня* залученості індивіда в поле впливу рашизму (у найрізноманітніших іпостасях – як ідеології, політичного тоталітарного руху, певного типу культури та ін.), *(б)* глибини інтелектуальної, політичної, психологічної зрілості особистості, її масштабів є нині відповідь на таке неймовірно гостре для української нації питання, як: «*Як ви мислите про війну Росії проти України?*».

Аналізуючи *рашизм* як новітню ідеологію та політичну тоталітарну практику – соціальний рух, що сформувався й розвинувся наприкінці 1990-х років – у перші десятиліття XXI століття у Росії в умовах *путінізму* (як специфічної фашистської політичної системи, у центрі якої – культ особи Путіна, вождь, що вимагає особистої вірності; життєздатність якої підтримується фінансами, що надходять передусім від торгівлі енергоносіями), що спирався / спирається на партію «Единая Россия» – її членів чи адептів (на зразок,О. Гаман-Голутвіної, Н. Матвієнко, В. Суркова, Т. Сєргєйцева та ін.), реакційну російську православну церкву (ієрархи якої благословили знищення України), а крім того, – на російські політичні утворення (на зразок партії, яку очолював В. Жириновський), звернемо увагу і на сили, які підживлювали / підживлюють *рашизм* ззовні. Приміром – на українські політичні сили, серед яких свого часу була КПУ на чолі з П. Симоненком, Партія регіонів, до створення й розвитку якої доклали зусиль такі політики, як М. Азаров, Ю. Звягільський, П. Порошенко, В. Рибак, В. Семиноженко, Л. Черновецький та ін., «Партія політики Путіна», серед фундаторів якої, зокрема, академік П. Толочко (нинішня назва партії – «Русь Єдина»), політична партія «МММ» – «Ми Маємо Майбутнє» на чолі з нинішнім очільником «ДНР» Д. Пушиліним (нині – політична партія «Київська Русь-Україна»), а сьогодні – такі політичні сили, як «Держава», «Наші», «Опозиційна платформа – за життя», «Партія Шарія», ПСПУ, СПУ, «Соціалісти», «Блок Володимира Сальдо» й інші (див. про це детальніше у: [7]).

Крім підживлення від українських колаборантів-політиків (різного рівня), *рашизм* живили / живлять і представники українського шоу-бізнесу (С. Лобода, Ані Лорак, Т. Повалій, С. Ротару, які, працюючи в Москві, не засудили Росію як агресора, що зрівняв із землею цілу низку українських міст, призвів до смерті кількох сотень дітей, а до поранення й осиротіння – тисячі, який із середньовічною жорстокістю катує і знищує українських людей), журналістського середовища (наприклад, І. Гужва, Д. Панченко, В. Піховшек, В. Скачко,), громадськості (зокрема, А. Єрмолаєв, О. Кондрусик, Т. Монтян та ін.)

Рашизм набирав сили, отримуючи своєрідне заохочення і з Європи (насамперед від ФРН, яка, здається, забула про «історичну відповідальність за Україну», про яку згадував Тімоті

Снайдер, виступаючи 20 червня 2017 р. у Бундестазі, і вдруге по-своєму «допомогла» вибрати українців об'єктом для поневолення, визиску, знищення) і з Азії (від Китаю), перетворившись, врешті-решт, у новітній гібридний варіант сталінізму, нацизму та фашизму в російській іпостасі. Рашизм все прямолінійніше демонстрував антизахідну, антидемократичну, антиамериканську, антиєвропейську, юдофобську й антиукраїнську спрямованість. Про це дають змогу твердити:

– риторика Путіна, який заявляв 24 лютого про те, що «нам просто з вами не залишили жодної іншої можливості захистить Росію, наших людей, крім тієї, яку ми будемо змушені використати сьогодні» [8], що суголосна гітлерівській під час його звернення до армії 1 вересня 1939 р.: «Польська держава відмовилася від мирного врегулювання відносин, якого я бажав, і взялася до зброї… Щоб покінчити з цим божевіллям, у мене немає іншого виходу, ніж відтепер зустріти силу силою» [9];

– ксенофобія, запуск механізмів поділу світу на «ми» і «вони» (з чого і починається, за влучним твердженням філософа Джейсона Стенлі, сучасний фашизм / див.: [10]/), дифамація «їх», про що, зокрема, свідчать найновіші заяви Лаврова [11] – про провокації «колективного Заходу» і про своєрідне завдання Росії – «звільнення світу від... Заходу»; акцентування успішності Росії, якій усі заздрять [12] та її невразливості [13]; заміна знань вірою;

– самоідентифікація представників російської армії – використання прізвиська «німець» [14], порівняння своїх дій зі злочинами фашистів – «ми... як фашисти...» [15], «історія назве наші дії другим гітлеризмом і влаштує черговий "нюрнберг"» [14];

– копіювання практик нацистів. Наприклад, створення у 2016 р. (за ініціативою тодішнього російського міністра оборони С. Шойгу) «Юнармії" [16];

– використання символіки, яка перегукується з нацистською: використання латинської літери Z, що нагадує про концтабір Заксенхаузен, поруч з яким розміщувалася, як відомо, станція Z, де здійснювалися масові вбивства;

– обстоювання своєрідного кута зору як на історичне минуле, так і на політичне майбутнє і, зокрема, на геополітичні процеси минулого і сьогодення. Альтернативне (демократичному) світобачення, уникнення правди віддзеркалилися не лише в «мюнхенській промові» Путіна в лютому 2007 р. [17], у путінських думках, озвучених у 2016 р. (про те, що «кордони Росії ніде не закінчуються» [18]), чи у «доктрині Герасимова» (2013, 2019) та в «доктрині Путіна – Патрушева» з ідеєю «ескалації заради деескалації» (що була закріплена в документі 2020 р. під назвою «Об основах государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания»), але й у статтях російського лідера – у *The National Interest* (2020) [19], його ж статті «Об историческом единстве русских и украинцев» (2021), статті В. Суркова «Туманное будущее похабного мира» (2022) та ін.;

– використання державних інститутів путінською клікою у власних цілях, що стало проявом деградації держави;

– деградація суспільної моралі – підтримка мешканцями Росії війни проти України (про що, зокрема, свідчать результати опитування громадської думки, проведені «Левада-Центр» наприкінці квітня 2022 р.; див.: [20]), байдужість до своїх поранених ы загиблих, тіла яких не забирають з України [21-расизм, юдофобія, українофобія та ненависть до інших народів, що віддзеркалилася у словах міністра закордонних справ Росії С. Лаврова, який 1 травня (в інтерв'ю італійській телекомпанії «Медіасет») порівняв Президента України з Гітлером, оскільки той «теж мав єврейську кров» [24], на що відреагував не лише керівник МЗС України Дмитро Кулеба, зауваживши, що «міністр Лавров не зміг приховати глибоко вкорінений антисемітизм російських еліт. Його огидні коментарі образливі для Президента Зеленського, України, Ізраїлю та єврейського народу. У ширшому сенсі його слова демонструють, що сучасна Росія сповнена ненависті до інших народів» [25], але й очільник МЗС Ізраїлю, наголосивши, що «висловлювання Лаврова – це обурлива та непробачна заява, а також жахлива історична помилка. Євреї

не вбивали себе під час Голокосту. Найнижчий рівень расизму щодо євреїв – це звинувачувати самих євреїв у антисемітизмі» [24];

– деградація прав людини і громадянина (див. про це: [26, с. 132]);

– розвиненість каральних практик щодо опонентів путінського режиму в самій Росії [27] та за її межами, а також масова готовність «простих росіян» (про що свідчили перехоплені СБУ телефонні розмови російських військових з дружинами, батьками, друзями і близькими) до здійснення всіх можливих злочинів, що й демонструють ворожі сили щодо мирного українського населення (у тому числі дітей) на території України, здійснюючи катування, розстріли, грабежі, численні акти мародерства, моріння голодом, зґвалтування немовлят, дітей, жінок і чоловіків, і про що щоденно розповідають засоби масової інформації, доводячи до України і світу правду про те, «як я повернувся з російської в'язниці без пальців на ногах», як «ґвалтують усіх: літніх жінок, дітей і чоловіків», як «стріляли в голови мирних мешканців», як «друга армія світу краде міксери, шуби і курей», чинить «злочини і геноцид», а загиблих людей рідні змушені хоронити у дворах, садах і парках, що тільки в Маріуполі загинули «десятки тисяч» цивільних, на що вказують нашвидкуруч влаштовані російським окупантом «братські могили» (див.: [28-викрадення українських дітей ы дорослих, депортація українців до Сибіру, на Далекий Схід (що відбувається нині, вочевидь, з метою реалізації планів, озвучених С. Шойгу наприкінці осені 2021 р., згідно з якими (в умовах деградації у Росії білого слов'янського населення й посилення в демографічному спектрі неслов'янської складової) викрадені та депортовані, піддані асиміляції українці мають будувати міста в Сибіру [36], і за втілення яких росіяни активно взялися після 24 лютого [37-тероризм з боку РФ [40; 41];

– уникнення правди – російським суспільством і його керівниками; див: [42; 43].

Напад Росії у 2008 р. на Грузію був своєрідною заявкою на «головного агресора» планети на наступний час. Дії Росії у 2014 р. щодо України лише підтвердили ту «заявку». Окупація Криму, постання фальшивих «ЛНР» та «ДНР», вісім років військової агресії проти Української держави додали рашистам самовпевненості: як свідчила низка публікацій на офіційних російських ресурсах у Мережі «до» та вже «після» повномасштабного вторгнення на територію України, до планів «возвращения соотечественников» (розробленим ы невдало реалізованим, починаючи з 1999 р., коли в Росії було ухвалено закон «О государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом", згодом – у 2006 р. – була прийнята «Государственная программа по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих за рубежом», розрахована на період до 201 р., і яка у 2013 р. була оновлена – стала безстроковою) було додано «план війни». Цей план містив наміри:

– швидкої перемоги та проведення військового параду в центрі Києва (про що писали медіа на початку березня поточного року [44]);

– «денацифікації», «деукраїнізації», «дебандеризації», «деєвропезації» України й вилущення зі свідомості та вилучення з історії самого поняття *Україна* (про що йшлося у статті Т. Сєргєйцева «Що Росія має зробити з Україною», розміщеній 3 квітня 2022 р. на сайті державного медіа «РИА Новости», яка була своєрідним розвитком попередніх ідей, викладених автором у квітні 2021 р. у статті «Яка Україна нам не потрібна»).

Ці (як і інші) особливості геополітичного середовища довкола України на початку XXI століття, у тому числі пропозиція В. Зеленському, що надійшла від західних партнерів після Мюнхенської конференції щодо організації його неповернення до України і створення уряд у вигнанні, а також підписання Путіним (21 лютого) указу про визнання незалежності самопроголошених «ЛНР» і «ДНР» (що суперечило Мінським угодам, у яких йшлося про територіальну цілісність Української держави) та безпосередня агресія РФ проти України, розпочата за кілька днів, сформували специфічні умови для подальшої української дипломатії.

Першим відгуком України на виклик Росії (повномасштабне вторгнення російської армії на українську землю) у сфері дипломатії став розрив дипломатичних стосунків із державою-агресором. Аналізуючи відгук західних держав на початок боротьби українців за Вітчизну, Президент констатував: «...нас підтримують. І я вдячний кожній державі, яка допомагає Україні конкретно, а не просто словами. Але… ми залишаємося наодинці у захисті нашої держави… Всі бояться» [45].

«Всі бояться», «спостерігають здалеку» – слова, які стали своєрідним свідченням першопочаткового дистанціювання Заходу від України і які звучали рефреном у виступах Президента впродовж наступних кількох днів війни. Вони передовсім чітко характеризували «відгук» (реакцію, стан) урядів західних країн на навалу рашистів в Україну. Однак, з іншого боку, – були першими словами початку діалогу Президента зі світом, діалогу відвертого і прямого, а часом – прямолінійного (коли Зеленський, приміром, заявив про те, що «Ми не місце для трагічних селфі. До нас не треба приїздити з пустими руками» [46]), але, безсумнівно, щирого.

Відкритість і щирість, позитивність персони Володимира Зеленського в подальшому так чи інакше відзначатиметься комунікаторами із Заходу чи то після перебування «всередині світу Зеленського» [47] (як озаглавив свою статтю 28 квітня в *Time* Саймон Шустер), чи після спостережень за українським Президентом з відстані [48], а його лідерство – «лідерство Глави Української держави», як і міць духу українців, які виборювали право обирати власне майбутнє, надихаючи «увесь цивілізований світ боротися за цінності свободи й демократії», були відзначені (7 березня) Фредеріком Раяном (керівником Президентської фундації Рональда Рейгана) [49] під час передачі українському очільнику медалі Свободи Рональда Рейгана.

Невпинно закликаючи західних лідерів до спільного відпору Путіну (бо, якщо «ви, шановні… лідери вільного світу, нам сьогодні потужно не допоможете, то завтра війна постукає у ваші двері» [50]), Президент України з 24 лютого до 9 травня виступив перед парламентами, урядами, представниками місцевого самоврядування понад 20 країн (у тому числі Великої Британії, республіки Польщі, Канади, США, ФРН, Ізраїлю, Італії, Японії, Франції, Швеції, Данії, Норвегії, Австралії, Нідерландів, Бельгії, Румунії, Іспанії, Греції, Кіпру, Фінляндії, Республіки Корея, Естонії, Португалії, Албанії); крім того, звертався з промовами до учасників саміту НАТО та саміту «Великої сімки», членів Європейської Ради, членів Ради Безпеки ООН, Doha Forum-2022, зрештою – до росіян, громадян Білорусі, «громадян іноземних держав», «італійців та усіх європейців», «народу Швейцарії», «українців і народів світу», «данського народу» тощо.

Крім самого Президента, на дипломатичному полі із заявами та практичними діями виступали члени президентської команди – А. Єрмак, М. Подоляк, О. Устенко, перша леді Олена Зеленська, члени уряду й парламенту, посли (як, приміром, посол у ФРН А. Мельник) та інші.

Інструментами дипломатії ставали відеоконференції (наприклад, В. Зеленського з А. Дудою 26 березня; А. Єрмака – з радниками лідерів США, Великої Британії, ФРН та Франції), телефонні розмови (приміром, 30 березня В. Зеленського із Джо Байденом), онлайн-зустрічі (зокрема, А. Єрмака 25 березня в *Atlantic Council*, 31 березня – з журналістами канадського *Global News;* Президента України 5 травня із 43-м Президентом США Дж. Бушем), інтерв'ю (М. Подоляка для *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 26 березня*;* А. Єрмака для *The New Yorker, Bild, Le Monde* 1 квітня; О. Устенка для *The Observer* 25 квітня), публікації (зокрема, колонка О. Устенка від 26 березня у *The New York Time;* стаття О. Устенка у співавторстві із професором Школи менеджменту Слоуна Массачусетського технологічного інституту С. Джонсоном 1 квітня для порталу *Project Syndicate*; колонка А. Єрмака 2 травня у *Time*) у західних медіа.

Вищесказане дає підстави для твердження, що українська дипломатія докладала потужних зусиль, щоб розповісти світу про російську агресію, спротив і потреби України, щоб Україна встояла та вистояла.

Аналізуючи меседжі українців до світу, ми виділили 10 акцентованих у них проблем:

1) Росія – держава-терорист, яка в Україні скоює злочини;

2) Україна – європейська держава, що поділяє західні демократичні цінності, захищає не лише свою територіальну цілісність і суверенітет, але й стоїть на захисті держав Європейського Союзу, піднявшись на визвольну війну проти рашизму, і потерпає від геноциду;

3) необхідність єднання та створення антипутінської / антиросійської коаліції та надання допомоги Українській державі через закриття українського неба, постачання сучасної зброї, а також прийняття України до НАТО, надання гарантій безпеки;

4) посилення санкцій проти Росії;

5) уможливлення вступу України до ЄС;

6) надання гуманітарної допомоги (у тому числі українським біженцям до Європи);

7) розробка юридичних механізмів і процедур для притягнення Путіна і РФ після війни до відповідальності, проведення міжнародного трибуналу над агресором за скоєні злочини;

8) стягнення після війни з РФ контрибуції та репарацій;

9) допомога у відбудові України;

10) допомога в поверненні до України викрадених і депортованих у Росію українців.

І хоча впродовж 75 днів війни не всі ініціативи, прохання та пропозиції України знайшли відгук у середовищі світової політичної еліти, але все ж Україну почули, про що засвідчила низка фактів (результатів).

По-перше, вони стосувалися ізоляції Росії у цілій низці сфер – від сфери дипломатії до інформаційної, сфери науки й освіти, культури та спорту. Так, з початком повномасштабної російської агресії проти України Комітет міністрів Ради Європи ухвалив рішення про призупинення участі РФ у засіданнях; низка країн вислала російських дипломатів (США, Болгарія, Чорногорія, Бельгія, Німеччина, Франція та ін.) чи понизили рівень дипломатичних відносин з Росією (відкликали послів, як, наприклад, Латвія та Литва), відкликали рішення на роботу консульств (Чехія) чи припинили їх роботу повністю (Латвія, Естонія, Литва) або частково (Нідерланди); Генасамблея ООН підтримала резолюцію щодо призупинення членства РФ у Раді з прав людини (7 квітня); РФ була позбавлена статусу спостерігача в Організації американських держав (21 квітня); МВФ позбавив представника Росії А. Можина статусу дуаєна; Міжнародний союз ковзанярів позбавив РФ можливості проведення етапу Гран-прі з фігурного катання в сезоні 2022-Ради Безпеки ООН, яка лише на 72-й день після повномасштабного російського вторгнення в Україну спромоглася прийняти (першу) заяву, висловивши «глибоке занепокоєння з приводу підтримки миру та безпеки України» [56];

Червоного Хреста (аж до припинення діяльності в Українській державі) – через аморальність, колаборацію ICRC на території України з ворогом, безпорадність в організації гуманітарних кордонів, сприяння Росії у легалізації депортації українців тощо [57].

Хоча ці (як і інші) «зради», сумніви, подвійні стандарти, ці виклики і втратили свою гостроту, але не зникли, і саме вони є ґрунтом, на якому можуть постати «виклики майбутнього» і, зокрема, ті, про які заявив очільник МЗС України Дмитро Кулеба, оцінюючи перспективи членства України в ЄС: «Якщо ми не отримаємо статусу кандидата, це означає лише одне: що Європа намагається нас обдурити. І ми не збираємося це проковтнути. Україна – єдине місце в Європі, де люди помирають через цінності, на яких ґрунтується ЄС. І я вважаю, що це слід поважати» [58].

Щодо Росії, то провал російського бліцкригу (але блискавичне знеславлення й занепад у очах українців і світу міфу про «велич» Росії та її армії) став підґрунтям для початку перемовин з РФ. Вихідні позиції України зводилися до готовності обговорення з Росією питання нейтрального статусу Української держави, про зупинення вогню й закінчення вторгнення, але насамперед – про гарантії безпеки для держави після завершення війни. Утім, три раунди

переговорів з ворогом (28 лютого, 3 та 7 березня), як і «стамбульська зустріч» (29 березня) не зупиняли Росію: Путін все ще не йняв віри, що поразки (під Бучею, Гостомелем, як і безрезультатна облога Харкова, інших міст і містечок) – це «початок кінця», і Росія продовжувала прикидатися «великою», шантажуючи світ ядерною зброєю, хімічними атаками, очікуючи на капітуляцію України.

Утім, міжнародна підтримка, яка стала особливо відчутною після приїзду до Києва впродовж періоду з 2 квітня до 9 травня Роберти Мецоли, Урсули фон дер Ляєн та Жозепа Борреля, Бориса Джонсона, Шарля Мішеля, дружини Президента Байдена Джілл Байден та інших високопосадовців і відомих персон з низки західних країн та організацій, після наступних категоричних вердиктів представників міжнародної політичної еліти (на зразок заяви канцлера ФРН О. Шольца про те, що «Путін не повинен виграти цю злочинну агресивну війну проти України – і він цю війну не виграє» [59]), після підписання 9 травня Президентом США Джо Байденом програми ленд-лізу для України (що стало символічним: у день, коли Путін традиційно святкував перемогу совєцького тоталітаризму над нацистським, США зробили другий крок на виконання своєї історичної місії – крок до знищення рашизму як своєрідної «еманації» совєцького тоталітаризму), укріпляє віру в перемогу України та всього цивілізованого світу.

Висновки. Вищезазначене дозволяє твердити про таке:

1. Війна Росії проти України спонукає до переосмислення поняття *простору*, зокрема простору війни, який нині охоплює не лише сушу, повітря, воду чи є віртуальним: ваги набуває його *когнітивний* вимір, у якому війна «готується», «визріває» – єство індивіда нівелюється шляхом позбавлення його правди і гальмування критичного мислення.

Когнітивні війни Росії велися з виразно антизахідних, антидемократичних, юдо- та українофобських позицій *рашизму* (ідеології регресу) з метою зміни сьогодення і майбутнього за зразками совєцького минулого (відновлення совєцької імперії). Така «оберненість у минуле» призвела не лише до оглуплення мас у самій Росії, колаборантів в Україні, частини європейців, але й по-своєму сприяла зламу існуючої міжнародної системи. Зречення Росією демократичних цінностей уможливило «гарячу» війну – широкомасштабне військове вторгнення російської армії в Україну.

2. Політика й дипломатія Президента України впродовж 24 лютого – 9 травня в контексті війни сприяла:

– розвінчанню (для Європи і – ширше – світу) міфів – *величі Росії, цінностей русского мира,* який варто розглядати як продукт *російської культури,* як систему архаїчних варварських цінностей (що міцно закріплені в тому числі у російському православ'ї). *Російська культура,* як свідчать звірства російських солдат на території Української держави, спромоглася законсервувати в собі і середньовічну жорстокість, і нацистські фобії, і готовність сталінізму до знищення свободи, що проявилося у злочинах, скоєних за короткий термін – 75 днів війни – в Україні. І це, з-поміж іншого, можна твердити, є вагомим аргументом на користь того, що російська культура не заслуговує на присутність (збереження) у майбутньому;

– оприсутненню в Україні та Європі лідера, здатного до об'єднання нації у час «торжества зла, неправди і рік навіть дитячої крові» та до створення у найкоротший час антипутінської (антиросійської) коаліції; спроможного адекватно оцінити нелінійні процеси сьогодення і (що головне!) виклики з майбутнього та запропонувати Європі нові варіанти майбутнього – з Україною в ЄС, з новими безпековими об'єднаннями (приміром, U24), демонструючи розуміння того, що присутність «ворога» в майбутньому і для Європи, і для України – не тимчасова проблема. Така своєрідна «перевірка майбутнім» цінностей Європи українським Президентом є тим чинником, який виявить (як для українців, так і європейців) вагу справжніх, як і викриє мнимі цінності, здатність європейців до сприйняття викликів з майбутнього та відповідальності перед майбуттям.

3. Робота української дипломатії у Європі та світі сприяла трансформації іміджів і України, і Росії: Україна виявила високу здатність до самоорганізації та засвідчила готовність до подальшого розвитку як європейська демократія; путінська Росія як уламок російської імперії (що, трансформувавшись у 1919 р. у своєрідну совєцьку неоімперію, у 1991 р. зазнала часткового розпаду) продовжує рух до наступного розвалу й деградації, фактично використовуючи потужні інструменти самознищення, спектр яких із початком повномасштабної війни проти України істотно розширився.

Література:

1. Міністр фінансів ФРН заявляв, що Росія захопить Україну за кілька годин, – посол. URL: https://lb.ua/news/2022/03/29/511492_ministr_finansiv_nimechchini_zayavlyav.html.

2. Олексій Данілов: план росіян був простий – знищення Зеленського. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-61108199.

3. Виступ Президента України на 58-й Мюнхенській конференції з питань безпеки. 19 лютого 2022 року. URL: https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-58-j-myunhenskij-konferenciyi-72997.

4. «Українська сила лякає». Багато політиків в Німеччині побоюються, що Україна переможе, а Росія розпадеться – політолог. URL: https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/v-yevropi-boyatsya-shcho-ukrajina-peremozhe-a-rosiya-rozpadetsya-politolog-ostanni-novini-50224228.html.

5. В уряді Німеччини пропонують скоротити держпідтримку ексанцлера Шрьодера через його співпрацю з РФ. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/30/7343105/.

6. Макрон все ще вважає українців та росіян «братніми народами». В МЗС нагадали про події, які свідчать про протилежне. URL: https://zn.ua/ukr/POLITICS/makron-vse-shche-vvazhaje-ukrajintsiv-ta-rosijan-bratnimi-narodami-v-mzs-naveli-kilka-tez-jaki-svidchat-pro-zvorotnje-.html.

7. Кармазіна М. Тридцять років української багатопартійності (кінець 1990 – початок 2020 рр.). Київ : ІПіЕнД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2020. 88 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/trydziat_rokiv.pdf.

8. Туркова К. Як у Руанді: риторика ненависті на російському ТБ. URL: https://nv.ua/ukr/opinion/krasovskiy-topiti-ditey-yak-pracyuye-rosiyska-propaganda-solovyov-ostanni-novini-50279096.html.

9. 1 September 1939 Reichstag speech. URL: https://en.m.wikipedia.org/wiki/1_September_1939_Reichstag_speech.

10. Stanley Jason. How Fascism Works: The Politics of Us and Them. Random House, 2018. 258 p.

11. Росія планує «звільнити світ від Заходу». Подоляк попередив союзників, що це означає насправді. URL: https://zn.ua/ukr/POLITICS/rosija-planuje-zvilniti-svit-vid-zakhodu-podoljak-poperediv-sojuznikiv-shcho-tse-oznachaje-naspravdi-.html

12. Лепеха Я. Лавров заявив, що серед цілей РФ – «звільнення світу від Заходу». В ОП відреагували. URL: https://suspilne.media/234393-lavrov-zaaviv-so-sered-cilej-rf-zvilnenna-svitu-vid-zahodu-v-op-vidreaguvali/.

13. Die Schwachstellen der russischen Festung. URL: https://www.spiegel.de/wirtschaft/sanktionen-im-ukraine-konflikt-wie-verwundbar-ist-russland-a-9e868e80-fc6d-45c6-ab65-c9cd8963d284.

14. Щоденник російського окупанта. Записи офіцера, знайдені в Катюжанці на Київщині. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/skhemy-katyuzhanka-shchodennyk-viyskovoho-rf/31806503.html.

15. Полонені російські строковики заявили, що їх обдурили: Ми вдерлися в Україну, як фашисти. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3429659-poloneni-rosijski-soldatistrokoviki-zaavili-so-ih-obdurili-mi-vderlisa-v-ukrainu-ak-fasisti.html.

16. Путін'югенд на окупованих територіях: як Росія готує дитячу армію. URL: https://pravdatutnews.com/society/2021/09/01/7982-putinyugend-na-okupovanyh-terytoriyah-yak-rosiya-gotuye-dytyachu.

17. Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy. URL: http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034.

18. Путін заявив, що «кордони Росії ніде не закінчуються». URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-38096028.

19. Vladimir Putin: The Real Lessons of the 75th Anniversary of World War II. URL: https://nationalinterest.org/feature/vladimir-putin-real-lessons-75th-anniversary-world-war-ii-162982.

20. Чому українці вірять у перемогу, а росіяни люблять війну? Пояснює соціолог Паніотто. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-61151164.

21. Ірина Верещук: Просимо Червоний Хрест допомогти вивезти тіла російських солдатів з України до РФ. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/irina-vereshchuk-prosimo-chervonij-hrest-dopomogti-vivezti-tila-rosijskih-soldativ-z-ukrayini-do-rf.

22. Митрополит Епіфаній просить російського патріарха Кирила допомогти забрати тіла військових РФ. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-epifaniy-kyrylo-tila-viyskovykh/31726768.html.

23. В Україні з'являються братські могили російських солдатів. URL: https://mil.in.ua/uk/news/v-ukrayini-z-yavlyayutsya-bratski-mogyly-rosijskyh-soldativ/.

24. Лавров порівняв Зеленського з Гітлером, бо той «теж мав єврейську кров». URL: https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/2/7343451/.

25. МЗС – на слова Лаврова про Зеленського: образливо для всього єврейського народу. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/2/7343479/.

26. Гурак І. Ф., Дерев'янко С. М., Бойчук О. І. Формування в Росії авторитарного, антизахідного режиму та реакція провідних міжнародних акторів. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* Вип. 41. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2023. С. 130–140.

27. Хмельницька В. Отруєння неугодних у Росії: кого, за що, якою отрутою і як саме. URL: https://tsn.ua/lady/news/obschestvo/otruyennya-neugodnih-u-rosiyi-kogo-za-scho-yakoyu-otrutoyu-i-yak-2063917.html.

28. Як я повернувся з російської в'язниці без пальців на ногах. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-61269390.

29. Шевченко Сашко. Ґвалтують усіх: літніх жінок, дітей і чоловіків. Світ дізнається про сексуальні злочини російських військових. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/zhvaltuvannya-war-russia-ukraine-rape/31797719.html.

30. Росіяни стріляли в голови мирних мешканців та ґвалтували жінок. Доклад Human Rights Watch. URL: https://forbes.ua/inside/rosiyani-strilyali-u-golovi-mirnikh-meshkantsiv-ta-gvaltuvali-zhinok-doklad-human-rights-watch-04042022-5265.

31. «Друга армія світу краде міксер, шуби і курей: як росіяни мародерять в Україні». URL: https://www.ukr.net/news/details/russianaggression/90653461.html.

32. «Воєнні злочини і геноцид в Бучі вимагають додаткових санкцій проти Росії»: світ реагує на масові вбивства цивільних у Бучі. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/buch-henotsyd-rosiya-mizhnarodni-reaktsiyi/31784982.html.

33. ООН готова поіменно назвати майже 6 тис. жертв воєнних злочинів росіян в Україні. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-61255442.

34. Подоляк: Кількість загиблих у Маріуполі сягнула десятків тисяч. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/2/7343528/.

35. Супутник зафіксував 300-метрову братську могилу маріупольців у Мангуші. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-skhemy-bratska-mohyla-manhush/31814746.html.

36. Влада РФ планувала депортувати частину українців до Сибіру для примусових робіт. URL: https://interfax.com.ua/news/general/826236.html.

37. «Викрадені» діти. Що готує РФ для українських дітей з окупованих територій? URl: https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-viyna-rosiya-krade-ditey-ukrayini/31794816.html.

38. Росія вивезла до Владивостока 300 мешканців Маріуполя – міськрада. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosia-vladivostok-meshkantsi-mariupolia/31834088.html.

39. Росія переселяє 100 тисяч українців у Сибір і Заполяр'я – ЗМІ. URL: https://24tv.ua/rosiya-pereselyaye-100-tisyach-ukrayintsiv-sibir-zapolyarya-zmi_n1947978.

40. Терор як засіб: навіщо Путіну вщент зруйнований Маріуполь. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/putin-teroryzm-zalyakuvannya/31774975.html.

41. РФ як держава-терорист: Україна направила у FATF нові докази. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/4/7328272/.

42. Вонс Р. Путін пояснив, що зробив з Конституцією, аби правити вічно. URL: https://glavcom.ua/world/world-politics/putin-pojasniv-shcho-zrobiv-z-konstitutsijeju-abi-praviti-vichno-974100.html.

43. Оточення Путіна боїться сказати йому правду – західні розвідки. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-60938052.

44. Росіяни везли зі собою парадну форму для урочистостей у Києві – ССО. URL: https://lb.ua/society/2022/03/06/508294_rosiyani_vezli_zi_paradnu_formu.html.

45. Звернення Президента до українців наприкінці першого дня атак Росії. URL: https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-do-ukrayinciv-naprikinci-pershogo-dnya-73149.

46. Зеленський і 200 журналістів у метро: тези розмови про війну. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/zelenskyy-tezy-preskonferentsiya-metro/31817904.html.

47. Shuster Simon. Inside Zelensky's World. URL: https://time.com/6171277/volodymyr-zelensky-interview-ukraine-war/.

48. Американський комік про Зеленського: «Нарешті у США є президент, якого всі люблять – і це президент України». URL: https://tsn.ua/svit/amerikanskiy-komik-pro-zelenskogo-nareshti-u-ssha-ye-prezident-yakogo-vsi-lyublyat-i-ce-prezident-ukrayini-2014339.html.

49. Президент України Володимир Зеленський отримав медаль Свободи Рональда Рейгана. URL: https://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-volodimir-zelenskij-otrimav-medal-svobodi-73409.

50. Звернення Президента України. 24 лютого 2022 р. URL: https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-73137.

51. Атакуючи Україну, Росія знищить усе, чого досягла за минулі 25 років – звернення Президента Володимира Зеленського. 18 березня 2022 р. URL: https://www.president.gov.ua/news/atakuyuchi-ukrayinu-rosiya-znishit-use-chogo-dosyagla-za-min-73657.

52. Військова допомога Україні… URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3467679-vijskova-dopomoga-ukraini-u-nimeccini-rozpocalasa-zustric-ministriv-oboroni-ponad-40-derzav.html.

53. Україна відкликає своїх послів з Грузії та Киргизстану. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/1/7134985/.

54. Цього тижня – саміти «Великої сімки», НАТО і ЄС, нові пакети санкцій і нова допомога – звернення Президента України. 23 березня 2022 року. URL: https://www.president.gov.ua/news/cogo-tizhnya-samiti-velikoyi-simki-nato-i-yes-novi-paketi-sa-73749.

55. Адамський Л. Папа, що образив українців… URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/04/19/7138037/.

56. Рада Безпеки ООН ухвалила першу заяву щодо України після початку повномасштабного вторгнення. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-rada-bezpeky-oon-zayava-ukraina/31838087.html.

57. Бушковська Н. Синонім до слова «гівно»: українці закликають бойкотувати Червоний Хрест. URL: https://life.pravda.com.ua/society/2022/03/26/247987/.

58. Кулеба: Якщо Україна не отримає кандидатський статус ЄС, це означає тільки одне. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/10/7345256/.

59. Шольц: Путін не повинен виграти війну і не виграє її. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-rada-bezpeky-oon-zayava-ukraina/31838087.html.

References:

1. Ministr finansiv FRN zaiavliav, shcho Rosiia zakhopyt Ukrainu za kilka hodyn, – posol [The Minister of Finance of the Federal Republic of Germany declared that Russia would capture Ukraine in a few hours, – Ambassador] (2022). Retrieved from https://lb.ua/news/2022/03/29/511492_ministr_finansiv_nimechchini_zayavlyav.html.

2. Oleksii Danilov: plan rosiian buv prostyi – znyshchennia Zelenskoho [Oleksiy Danilov: the plan of the Russians was simple – to destroy Zelensky] (2022). Retrieved from https://www.bbc.com/ukrainian/news-61108199.

3. Vystup Prezydenta Ukrainy na 58-y Miunkhenskii konferentsii z pytan bezpeky. 19 liutoho 2022 roku [Speech of the President of Ukraine at the 58th Munich Security Conference. February 19, 2022] (2022). Retrieved from https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-58-j-myunhenskij-konferenciyi-72997.

4. "Ukrainska syla liakaie". Bahato politykiv v Nimechchyni poboiuiutsia, shcho Ukraina peremozhe, a Rosiia rozpadetsia – politoloh ["Ukrainian power is frightening". Many politicians in Germany fear that Ukraine will win and Russia will disintegrate – political scientist] (2022). Retrieved from https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/v-yevropi-boyatsya-shcho-ukrajina-peremozhe-a-rosiya-rozpadetsya-politolog-ostanni-novini-50224228.html.

5. V uriadi Nimechchyny proponuiut skorotyty derzhpidtrymku eksantslera Shrodera cherez yoho spivpratsiu z RF [The German government proposes to reduce state support for Chancellor Schröder because of his cooperation with the Russian Federation] (2022). Retrieved from https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/30/7343105/.

6. Makron vse shche vvazhaie ukraintsiv ta rosiian "bratnimy narodamy". V MZS nahadaly pro podii, yaki svidchat pro protylezhne [Macron still considers Ukrainians and Russians "brotherly nations". The Ministry of Foreign Affairs recalled the events that indicate the opposite] (2022). Retrieved from https://zn.ua/ukr/POLITICS/makron-vse-shche-vvazhaje-ukrajintsiv-ta-rosijan-bratnimi-narodami-v-mzs-naveli-kilka-tez-jaki-svidchat-pro-zvorotnje-.html.

7. Karmazina, M. (2020). Trydtsiat rokiv ukrainskoi bahatopartiinosti (kinets 1990 – pochatok 2020 rr.) [Thirty years of Ukrainian multipartyism (end of 1990 – beginning of 2020)]. Kyiv: IPiEnD im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 88 p. Retrieved from https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/trydziat_rokiv.pdf.

8. Turkova, K. (2022). Yak u Ruandi: rytoryka nenavysti na rosiiskomu TB. [Turkova K. Like in Rwanda: hate speech on Russian TV]. Retrieved from https://nv.ua/ukr/opinion/krasovskiy-topiti-ditey-yak-pracyuye-rosiyska-propaganda-solovyov-ostanni-novini-50279096.html.

9. 1 September 1939 Reichstag speech (1939). Retrieved from https://en.m.wikipedia.org/wiki/1_September_1939_Reichstag_speech.

10. Jason, S. (2018). How Fascism Works: The Politics of Us and Them. Random House, 258 p.

11. Rosiia planuie "zvilnyty svit vid Zakhodu". Podoliak poperedyv soiuznykiv, shcho tse oznachaie naspravdi [Russia plans to "liberate the world from the West." Podolyak warned the allies what this really meant] (2022). Retrieved from https://zn.ua/ukr/POLITICS/rosija-planuje-zvilniti-svit-vid-zakhodu-podoljak-poperediv-sojuznikiv-shcho-tse-oznachaje-naspravdi-.html.

12. Lepekha, Ya. (2022). Lavrov zaiavyv, shcho sered tsilei RF – "zvilnennia svitu vid Zakhodu". V OP vidreahuvaly [Lepekha Ya. Lavrov stated that among Russia's goals is 'liberating the world from the West'. The Office of the President responded]. Retrieved from https://suspilne.media/234393-lavrov-zaaviv-so-sered-cilej-rf-zvilnenna-svitu-vid-zahodu-v-op-vidreaguvali/.

13. Die Schwachstellen der russischen Festung (2022). Retrieved from https://www.spiegel.de/wirtschaft/sanktionen-im-ukraine-konflikt-wie-verwundbar-ist-russland-a-9e868e80-fc6d-45c6-ab65-c9cd8963d284.

14. Shchodennyk rosiiskoho okupanta. Zapysy ofitsera, znaideni v Katiuzhantsi na Kyivshchyni [Diary of a Russian occupier. Records of an officer found in Katyuzhanka, Kyiv region] (2022). Retrieved from https://www.radiosvoboda.org/a/skhemy-katyuzhanka-shchodennyk-viyskovoho-rf/31806503.html.

15. Poloneni rosiiski strokovyky zaiavyly, shcho yikh obduryly: My vderlysia v Ukrainu, yak fashysty [Captured Russian conscripts said that they were deceived: We invaded Ukraine like fascists] (2022). Retrieved from https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3429659-poloneni-rosijski-soldatistrokoviki-zaavili-so-ih-obdurili-mi-vderlisa-v-ukrainu-ak-fasisti.html.

16. Putiniuhend na okupovanykh terytoriiakh: yak Rosiia hotuie dytiachu armiiu [Putin Youth in the occupied territories: how Russia is preparing a children's army] (2022). Retrieved from https://pravdatutnews.com/society/2021/09/01/7982-putinyugend-na-okupovanyh-terytoriyah-yak-rosiya-gotuye-dytyachu.

17. Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy (2007). Retrieved from http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034.

18. Putin zaiavyv, shcho "kordony Rosii nide ne zakinchuiutsia" [Putin stated that "Russia's borders do not end anywhere"] (2016). Retrieved from https://www.bbc.com/russian/news-38093222.

19. Vladimir Putin: The Real Lessons of the 75th Anniversary of World War II. Retrieved from https://nationalinterest.org/feature/vladimir-putin-real-lessons-75th-anniversary-world-war-ii-162982.

20. Chomu ukraintsi viriat u peremohu, a rosiiany liubliat viinu? Poiasniuie sotsioloh Paniotto [Why do Ukrainians believe in victory, while Russians love war? Sociologist Paniotto explains] (2022). Retrieved from https://www.bbc.com/ukrainian/features-61151164.

21. Iryna Vereshchuk: Prosymo Chervonyi Khrest dopomohty vyvezty tila rosiiskykh soldativ z Ukrainy do RF [Iryna Vereshchuk: We are asking the Red Cross to help take the bodies of Russian soldiers from Ukraine to the Russian Federation] (2022). Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/news/irina-vereshchuk-prosimo-chervonij-hrest-dopomogti-vivezti-tila-rosijskih-soldativ-z-ukrayini-do-rf.

22. Mytropolyt Epifanii prosyt rosiiskoho patriarkha Kirila dopomohty zabraty tila viiskovykh RF [Metropolitan Epiphany asks the Russian Patriarch Kirill to help take away the bodies of the Russian military]. (2022). Retrieved from https://www.radiosvoboda.org/a/news-epifaniy-kyrylo-tila-viyskovykh/31726768.html.

23. V Ukraini ziavliaiutsia bratski mohyly rosiiskykh soldativ [Mass graves of Russian soldiers are appearing in Ukraine] (2022). Retrieved from https://mil.in.ua/uk/news/v-ukrayini-z-yavlyayutsya-bratski-mogyly-rosijskyh-soldativ/.

24. Lavrov porivniav Zelenskoho z Hitlerom, bo toi "tezh mav yevreisku krov" [Lavrov compared Zelensky to Hitler, because he "also had Jewish blood"] (2022). Retrieved from https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/2/7343451/.

25. MZS – na slova Lavrova pro Zelenskoho: obrazlyvo dlia vsoho yevreiskoho narodu [MFA – on Lavrov's words about Zelensky: insulting to the entire Jewish people] (2022). Retrieved from https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/2/7343479/.

26/ Hurak, I.F., Derevianko S.M., Boichuk O.I. (2023). Formuvannia v Rosii avtorytarnoho, antyzakhidnoho rezhymu ta reaktsiia providnykh mizhnarodnykh aktoriv [Formation of an Authoritarian, Anti-Western Regime in Russia and the Reaction of Leading International Actors]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii*. 41. 130–140.

27. Khmelnytska, V. (2021). Otruiennia neuhodnykh u Rosii: koho, za shcho, yakoiu otrutoiu i yak same [Poisoning of dissidents in Russia: who, why, with what poison, and how exactly]. Retrieved from https://tsn.ua/lady/news/obschestvo/otruyennya-neugodnih-u-rosiyi-kogo-za-scho-yakoyu-otrutoyu-i-yak-2063917.html.

28. Yak ya povernuvsia z rosiiskoi viaznytsi bez paltsiv na nohakh [How I returned from a Russian prison without toes] (2022). Retrieved from https://www.bbc.com/ukrainian/features-61269390.

29. Shevchenko, Sashko (2022). Hvaltuiut usikh: litnikh zhinok, ditei i cholovikiv. Svit diznaietsia pro seksualni zlochyny rosiiskykh viiskovykh [Sashko Shevchenko. Everyone is raped: elderly women, children and men. The world learns about the sexual crimes of the Russian military]. Retrieved from https://www.radiosvoboda.org/a/zhvaltuvannya-war-russia-ukraine-rape/31797719.html.

30. Rosiiany strilialy v holovy myrnykh meshkantsiv ta hvaltuvaly zhinok. Doklad Human Rights Watch [Russians shot civilians in the head and raped women. Human Rights Watch report] (2022). Retrieved from https://forbes.ua/inside/rosiyani-strilyali-u-golovi-mirnikh-meshkantsiv-ta-gvaltuvali-zhinok-doklad-human-rights-watch-04042022-5265.

31. "Druha armiia svitu krade mikser, shuby i kurei: yak rosiiany maroderiat v Ukraini" ["The Second Army of the World Steals a Mixer, Fur Coats and Chickens: How the Russians Loot in Ukraine"] (2022). Retrieved from https://www.ukr.net/news/details/russianaggression/90653461.html.

32. "Voienni zlochyny i henotsyd v Buchi vymahaiut dodatkovykh sanktsii proty Rosii": svit reahuie na masovi vbyvstva tsyvilnykh u Buchi ["War crimes and genocide in Buch require additional sanctions against Russia": the world reacts to the mass killings of civilians in Buch] (2022). Retrieved from https://www.radiosvoboda.org/a/buch-henotsyd-rosiya-mizhnarodni-reaktsiyi/31784982.html.

33. OON hotova poimenno nazvaty maizhe 6 tys. zhertv voiennykh zlochyniv rosiian v Ukraini [The UN is ready to name almost 6,000 victims of Russian war crimes in Ukraine] (2022). Retrieved from https://www.bbc.com/ukrainian/features-61255442.

34. Podoliak: Kilkist zahyblykh y Mariupoli siahnula desiatkiv tysiach [Podolyak: The number of dead in Mariupol reached tens of thousands] (2022). Retrieved from https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/2/7343528/.

35. Suputnyk zafiksuvav 300-metrovu bratsku mohylu mariupoltsiv u Manhushi [The satellite recorded the 300-meter-long mass grave of Mariupol residents in Mangush] (2022). Retrieved from https://www.radiosvoboda.org/a/news-skhemy-bratska-mohyla-manhush/31814746.html.

36. Vlada RF planuvala deportuvaty chastynu ukraintsiv do Sybiru dlia prymusovykh robit [The Russian authorities planned to deport some Ukrainians to Siberia for forced labor] (2022). Retrieved from https://interfax.com.ua/news/general/826236.html#google_vignette.

37. "Vykradeni" dity. Shcho hotuie RF dlia ukrainskykh ditei z okupovanykh terytorii? ["Stolen" children. What is the Russian Federation preparing for Ukrainian children from the occupied territories?] (2022) Retrieved from https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-viyna-rosiya-krade-ditey-ukrayini/31794816.html.

38. Rosiia vyvezla do Vladyvostoka 300 meshkantsiv Mariupolia – miskrada [Russia took 300 residents of Mariupol city council to Vladivostok] (2022). Retrieved from https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosia-vladivostok-meshkantsi-mariupolia/31834088.html.

39. Rosiia pereselia 100 tysiach ukraintsiv u Sybir i Zapoliaria – ZMI [Russia resettles 100,000 Ukrainians in Siberia and the Arctic, – mass media] (2022). Retrieved from https://24tv.ua/rosiya-pereselyaye-100-tisyach-ukrayintsiv-sibir-zapolyarya-zmi_n1947978.

40. Teror yak zasib: navishcho Putinu vshchent zruinovanyi Mariupol [Terror as a tool: why does Putin completely destroy Mariupol] (2022). Retrieved from https://www.radiosvoboda.org/a/putin-teroryzm-zalyakuvannya/31774975.html.

41. RF yak derzhava-teroryst: Ukraina napravyla u FATF novi dokazy [The Russian Federation as a terrorist state: Ukraine sent FATF new evidence] (2022). Retrieved from https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/4/7328272/.

42. Vons, R. (2023). Putin poiasnyv, shcho zrobyv z Konstytutsiieiu, aby pravyty vichno [Putin explained what he did with the Constitution in order to rule forever]. Retrieved from: https://glavcom.ua/world/world-politics/putin-pojasniv-shcho-zrobiv-z-konstitutsijeju-abi-praviti-vichno-974100.html.

43. Putin's inner circle is afraid to tell him the truth – Western intelligence [Putin's inner circle is afraid to tell him the truth – Western intelligence] (2022). Retrieved from https://www.bbc.com/ukrainian/features-60938052.

44. Rosiiany vezly zi soboiu paradnu formu dlia urochystostei u Kyievi – SSO [The Russians brought with them a parade uniform for celebrations in Kyiv – SSO] (2022). Retrieved from https://lb.ua/society/2022/03/06/508294_rosiyani_vezli_zi_paradnu_formu.html.

45. Zvernennia Prezydenta do ukraintsiv naprykintsi pershoho dnia atak Rosii [The President's address to Ukrainians at the end of the first day of Russia's attacks] (2022). Retrieved from https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-do-ukrayinciv-naprikinci-pershogo-dnya-73149.

46. Zelenskyi i 200 zhurnalistiv u metro: tezy rozmovy pro viinu [Zelensky and 200 journalists in the subway: theses of the conversation about the war] (2022). Retrieved from https://www.radiosvoboda.org/a/zelenskyy-tezy-preskonferentsiya-metro/31817904.html.

47. Shuster, S. (2022). Inside Zelensky's World. Retrieved from https://time.com/6171277/volodymyr-zelensky-interview-ukraine-war/.

48. Amerykanskyi komik pro Zelenskoho: "Nareshti u SShA ye prezydent, yakoho vsi liubliat – i tse prezydent Ukrainy" [American comedian about Zelensky: "Finally, the USA has a president whom everyone loves – and this is the president of Ukraine"] (2022). Retrieved from https://tsn.ua/svit/amerikanskiy-komik-pro-zelenskogo-nareshti-u-ssha-ye-prezident-yakogo-vsi-lyublyat-i-ce-prezident-ukrayini-2014339.html.

49. Prezydent Ukrainy Volodymyr Zelenskyi otrymav medal Svobody Ronalda Reihana [President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy received the Ronald Reagan Medal of Freedom] (2022). Retrieved from https://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-volodimir-zelenskij-otrimav-medal-svobodi-73409.

50. Zvernennia Prezydenta Ukrainy. 24 liutoho 2022 r. [Address of the President of Ukraine. February 24, 2022] (2022). Retrieved from https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-73137.

51. Atakuiuchy Ukrainu, Rosiia znyshchyt use, choho dosiahla za mynuli 25 rokiv – zvernennia Prezydenta Volodymyra Zelenskoho. 18 bereznia 2022 r. [By attacking Ukraine, Russia will destroy everything it has achieved over the past 25 years – the address of President Volodymyr Zelenskyi. March 18, 2022] (2022). Retrieved from https://www.president.gov.ua/news/atakuyuchi-ukrayinu-rosiya-znishit-use-chogo-dosyagla-za-min-73657.

52. Viiskova dopomoha Ukraini… [Military aid to Ukraine...] (2022). Retrieved from https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3467679-vijskova-dopomoga-ukraini-u-nimeccini-rozpocalasa-zustric-ministriv-oboroni-ponad-40-derzav.html.

53. Ukraina vidklykaie svoikh posliv z Hruzii ta Kyrhyzstanu [Ukraine recalls its ambassadors from Georgia and Kyrgyzstan] (2022). Retrieved from https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/1/7134985/.

54. Tsoho tyzhnia – samity "Velykoi simky", NATO i YeS, novi pakety sanktsii i nova dopomoha – zvernennia Prezydenta Ukrainy. 23 bereznia 2022 roku [This week – the summits of the "Big Seven", NATO and the EU, new sanctions packages and new aid – the address of the President of Ukraine. March 23, 2022] (2022). Retrieved from https://www.president.gov.ua/news/cogo-tizhnya-samiti-velikoyi-simki-nato-i-yes-novi-paketi-sa-73749.

55. Adamskyi, L. (2022). Papa, shcho obrazyv ukraintsiv… [Adamsky L. Pope, who insulted Ukrainians...] Retrieved from https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/04/19/7138037/.

56. Rada Bezpeky OON ukhvalyla pershu zaiavu shchodo Ukrainy pislia pochatku povnomasshtabnoho vtorhnennia [The UN Security Council adopted the first statement on Ukraine after the start of the full-scale invasion] (2022). Retrieved from https://www.radiosvoboda.org/a/news-rada-bezpeky-oon-zayava-ukraina/31838087.html.

57. Bushkovska, N. (2022). Synonim do slova "hivno": ukraintsi zaklykaiut boikotuvaty Chervonyi Khrest [Bushkovska, N. A synonym for the word "shit": Ukrainians call for a boycott of the Red Cross]. Retrieved from https://life.pravda.com.ua/society/2022/03/26/247987/.

58. Kuleba: Yakshcho Ukraina ne otrymaie kandydatskyi status YeS, tse oznachaie tilky odne [Kuleba: If Ukraine does not receive EU candidate status, it means only one thing] (2022). Retrieved from https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/10/7345256/.

59. Sholts: Putin ne povynen vyhraty viinu i ne vyhraie yii [Scholz: Putin should not win the war and will not win it]. (2022). Retrieved from https://www.radiosvoboda.org/a/news-rada-bezpeky-oon-zayava-ukraina/31838087.html.

Maria Karmazina. In Defense of the Fatherland: the Diplomacy of President Volodumyr Zelensky in the Conditions of Encountering with "ordinary rashism" (February 24 – May 9, 2022)

The authors testify to the commitment to the opportunities and challenges associated with the use of the real time method (that is, from the shortest time distance) in the research of modern political processes, phenomena, phenomena and, in particular, the latest wars, among which the most relevant is the liberation war of Ukraine against the Russian aggressor.

The authors of the article aimed to single out and analyze the peculiarities of the President of Ukraine's exercise of his constitutional powers related to the representation of the state in interstate relations, the exercise of leadership in foreign policy and, in particular, diplomatic activities, the conduct of negotiations and the conclusion of international treaties during the 75 days of Russian aggression against of Ukraine in the geopolitical environment, which has undergone significant qualitative changes since the beginning of the war.

Based on the synergistic paradigm and combining the real time method with factor analysis, it was established:

– the Russian full-scale military invasion of Ukraine was prepared by cognitive wars from the ideological positions of rashism (as a product of Russian culture);

– the politics and diplomacy of the President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy contributed to the debunking of Russian myths, the formation of an anti-Putin (anti-Russian) coalition of the states of the civilized world; the powerful presence in Europe of the Ukrainian nation and political leader, who turned out to be the President of Ukraine;

– a full-scale military invasion of Ukraine contributes to the further degradation of Russia (as a fragment of the Soviet empire): the war ensures the activation of powerful tools of self-destruction.

Key words: *cognitive wars, rashism, the President of Ukraine, the Russian-Ukrainian war, Ukrainian diplomacy.*

Відомості про автора:
Марія Кармазіна – доктор політичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України.

УДК 321.01:355.4
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-17

Юлія Кобець
ORCID: 0000-0001-9492-6119

Андрій Міщук
ORCID: 0000-0002-2585-7110

Мар'яна Міщук
ORCID: 0000-0002-2589-6582

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПОЛІТИЧНОЮ КРИЗОЮ ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті розглядаються інституціональні аспекти управління політичною кризою. Політичні кризи зазвичай супроводжуються значними соціальними й економічними потрясіннями, які можуть загрожувати стабільності держави та її міжнародному статусу. В умовах зростання глобальної нестабільності й ускладнення політичних процесів ефективне управління кризами стає критичним завданням для забезпечення національної безпеки та довготривалого розвитку. Аналізуються основні інституціональні механізми, які застосовуються в різних країнах для подолання політичних криз. Особлива увага приділяється створенню та функціонуванню спеціалізованих інституцій, а також ролі міжнародних організацій у процесі стабілізації політичних систем. Порівняння підходів та ефективності різних моделей управління політичними кризами дає змогу виявити ключові чинники успішного подолання кризових ситуацій. У статті також пропонуються рекомендації щодо вдосконалення інституційної бази управління політичними кризами в умовах сучасних викликів. Вивчення світового досвіду управління кризами може стати основою для розробки ефективних стратегій кризового менеджменту, які можуть бути адаптовані до специфіки кожної конкретної держави.

Ключові слова: *політична криза, інституціональні механізми, кризовий менеджмент, конституційні реформи, міжнародний досвід, національна безпека, стабілізація політичних систем.*

Вступ. Управління політичними кризами було одним із найважливіших завдань для держав, оскільки політична нестабільність завжди має серйозні наслідки для суспільства, економіки та міжнародного іміджу країни. Політичні кризи часто стають випробуванням для державних інституцій, які повинні не лише зберегти стабільність, але й відновити довіру суспільства до влади. У сучасному світі, де глобалізація та взаємозалежність між країнами збільшують ризики політичних криз, інституціональні механізми їх подолання відіграють ключову роль. Інституційна структура держави визначає ефективність реакції на кризові явища.

Мета та завдання статті. Метою цієї статті є дослідження інституціональних аспектів управління політичною кризою. Стаття спрямована на виявлення ключових інституціональних механізмів, що сприяють ефективному подоланню політичних криз. Завданнями статті є: проаналізувати основні теоретичні підходи до понять «криза», «політична криза» управління політичними кризами; порівняти ефективність різних моделей управління політичними кризами та виявити ключові чинники успіху; дослідити роль міжнародних організацій і вплив глобального середовища на процеси стабілізації політичних систем; надати рекомендації щодо вдосконалення інституціональної бази управління політичними кризами з урахуванням специфіки сучасних викликів і глобалізаційних процесів.

Методи. Під час дослідження застосовано такі загальнонаукові методи, як аналіз, синтез, порівняння. Так, зокрема, компаративістський метод використовували для дослідження

й порівняння різних моделей управління політичними кризами, що дало змогу виявити спільні та відмінні риси, а також оцінити ефективність інституціональних механізмів у різних контекстах. Методи аналізу та синтезу – для розробки рекомендацій щодо вдосконалення інституціональних механізмів управління політичними кризами на основі вивчених моделей і підходів. Системний підхід – для комплексного вивчення політичних криз як багатовимірних явищ, що впливають на різні сфери суспільного життя, з метою визначення взаємозв'язків між інституціональними механізмами й ефективністю управління кризами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «криза» походить від латинського слова *crisis*, яке має грецьке коріння. У різних контекстах це слово може означати «переломний момент», «вибір», «вирок», «розрізнення» або «міркування». У сучасній українській мові найбільш поширеним є розуміння «кризи» як «різкої зміни звичайного стану речей», «злам» або «загострення» [12, с. 594].

Криза розглядається як прояв специфічного стану суспільних структур, які зазнали негативного впливу цієї кризи [20, p. 489]. Це стан, коли суперечності між елементами системи та її структурою настільки загострюються, що перевищують рівень їх відносної самостійності. Унаслідок цього структура починає перешкоджати розвитку системи, що створює умови для її різкого переходу до нової якості через трансформацію структури.

Криза також розглядається як певна фаза розвитку протиріччя в суспільному житті, що характеризується загостренням суперечностей до рівня, коли вони перевищують межі їх відносної самостійності. Поняття «криза» було запозичене з медицини в політичну науку, де набуло драматичного забарвлення. Спочатку воно означало різкий перелом або важкий перехідний стан. Криза є природною фазою розвитку будь-якої системи і являє собою зону біфуркації. Хоча криза є моментом дезорганізації системи, вона також виступає чинником організації та самоорганізації.

Згідно з позицією української дослідниці Л. Нагорної, термін «криза» спочатку використовувався переважно в метафоричному значенні в науковій літературі. Лише наприкінці XX століття цей термін набув характеристик гносеологічного концепту в соціальних науках [13, с. 240–241].

У державі можуть проявлятися різні типи криз, кожен з яких має свої особливості та вплив на суспільство та державні інституції.

Поняття «соціальної кризи» може вживатися в широкому й вузькому значеннях. У широкому сенсі це будь-яка криза, пов'язана з розвитком суспільства. У вузькому сенсі «соціальна криза» використовується для визначення кризових явищ у конкретних сферах життя суспільства.

Економічна криза виникає, коли економічна система держави зазнає серйозних потрясінь, таких як різке зниження економічного зростання, високий рівень безробіття, інфляція або дефляція, фінансові кризи або банкрутства.

Психологічна криза характеризується станом непевності та страху в суспільстві, що веде до зниження рівня раціональності суспільної свідомості. Системна криза, зі свого боку, визначається як сукупність кризових явищ економічного, політичного, соціального та психологічного характеру.

Екологічна криза виникає через серйозні екологічні проблеми, такі як забруднення навколишнього середовища, природні катастрофи або зміни клімату, які негативно впливають на життя людей і екосистеми.

Гуманітарна криза постає внаслідок серйозних гуманітарних проблем, таких як великі міграційні потоки, голод або епідемії, що потребують термінової допомоги та втручання.

Роль різних типів криз у забезпеченні національної безпеки є критично важливою, оскільки кожна із цих криз може вплинути на стабільність і функціонування держави. Особливо важливою в цьому контексті постає політична криза, оскільки саме вона може підривати легітимність державної влади та знижувати ефективність уряду, що, зі свого боку, може призвести до нестабільності і навіть до збройних конфліктів.

Згідно з поглядами Аристотеля, політична криза часто пояснюється змінами в соціальній структурі суспільства. Коли бідні верстви населення, які мають потенціал для радикальних дій, починають переважати над іншими соціальними групами, це може призвести до кризи. Аристотель вважав, що основна причина політичної нестабільності, заколотів і змін у формі держави полягає в порушенні принципу справедливості. Олігархія посилює існуючу нерівність, тоді як неправова влада демосу (охлократія) зрівнює багатих і простих людей, що також сприяє нестабільності [14].

Особливий підхід до політичної кризи був представлений у працях Н. Макіавеллі, який одним із перших почав розглядати політику як автономну сферу діяльності. У його дослідженнях соціальні протиріччя й інтереси виступають як ключові чинники історичного та політичного розвитку. Таким чином, Макіавеллі вперше розглядає політичну кризу не лише як регресивне явище суспільного життя, але й як потенційну основу для позитивних новацій і змін [11].

У працях таких політичних мислителів, як Д. Медісон, Ш.-Л. Монтеск'є, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо й інших, умови для безкризового розвитку суспільства розглядалися через удосконалення конституційних основ державного управління, створення системи представницьких органів, демонополізацію влади через поділ функцій і розширення демократичних процедур. Під час аналізу політичної кризи в контексті загальної конфліктології важливо звернути увагу на роботи таких вчених, як Г. Зіммель, Г. Гегель, А. Сміт, А. де Токвіль, які вперше проаналізували конфлікт як соціальне явище [3].

Політична криза завжди сприймається як порушення звичного перебігу політичних подій, відхилення від того, що нещодавно вважалося нормою та звичайним порядком. Вона супроводжується руйнуванням усталеного стилю політичного життя, коли стандартні практики ухвалення державних рішень порушуються через непередбачувані обставини, а непокора владі стає поширеним явищем. Те, що раніше було зрозумілим і передбачуваним, втрачає свої чіткі контури і руйнується. На зміну існуючим порядкам приходять нові моделі політичної взаємодії, які не відповідають старим нормам і правилам.

У більшості наукових досліджень, присвячених проблемі криз, політичні кризи часто розглядаються як інструмент для розуміння або пояснення інших політичних явищ, що ускладнює їх аналіз. Проте із часом спостерігається певна переорієнтація у вивченні політичної кризи як окремого феномена, що відповідає зростаючому інтересу дослідників до проблем політичного розвитку.

В Енциклопедії сучасної України криза політична визначається як «етап у розвитку політичного об'єкта (держави, влади, конкретної політики, парламенту, режиму, політичної системи, уряду тощо), який характеризується порушенням рівноваги однієї чи кількох базових підсистем у процесі їхнього функціонування, що призводить до зміни сутності об'єкта, порушення регулярності політичної взаємодії» [8; 9].

Автори дослідження «Кризи політичного розвитку в Україні: причини, зміст і способи нівелювання» виокремлюють два ключові поняття: політичну кризу та кризу політичного розвитку. Вони стверджують, що термін «політична криза» відображає певний етап у розвитку політичного об'єкта (такого як держава, влада, конкретна політика, парламент, режим, політична система або уряд), коли відбувається порушення рівноваги однієї чи кількох базових підсистем у процесі їх функціонування. Це порушення призводить до зміни сутності об'єкта та порушення регулярності політичної взаємодії. Натомість «криза політичного розвитку» зазвичай характерна для країн, які переходять до демократії. Вона має глибші й більш фундаментальні причини, пов'язані з попереднім політичним режимом і характером трансформаційних змін. Ці кризи зазвичай є значно тривалішими та складнішими, ніж звичайні політичні кризи [10].

Політична криза визначається як серйозна й загострена ситуація в політичній системі, що ставить під загрозу стабільність та ефективне функціонування держави. Такі кризи можуть виникати з різних причин, зокрема через конфлікти між політичними групами, недовіру громадян до владних структур або неефективність політичних інститутів.

Політична криза є специфічним станом розвитку й функціонування політичної системи суспільства, який характеризується нестабільністю та дисбалансом політичних інститутів, зниженням рівня управлінської ефективності у всіх сферах суспільного життя та зростанням соціально-політичної активності населення.

Політична криза може бути розглянута як етап політичного процесу, а також як результат політичного протистояння й розвитку соціально-політичного конфлікту. Проблематика політичних криз разом із вивченням їх причин та умов попередження завжди привертала увагу політичних мислителів від найдавніших часів. Хоча стародавні філософи не досліджували спеціально фактори розвитку політичних криз, ця тема була ключовою у їхньому розгляді форм і засобів правління [3].

Політична криза є специфічним станом розвитку політичної системи суспільства, що характеризується нестабільністю й дисбалансом політичних інститутів, зниженням рівня управлінської ефективності у всіх сферах суспільного життя та зростанням соціально-політичної активності населення.

На переконання М. Кармазіної, політична криза є кризою системи державного управління, що виникає внаслідок протиріч між політичними силами. Це призводить до ускладнення законодавчих процесів і ослаблення парламентського (представницького) контролю над виконавчою владою [5, с. 373].

Причини виникнення політичних криз можуть бути різноманітними і взаємопов'язаними. По-перше, однією з основних причин є конфлікти між різними політичними групами чи силами. Це може бути результатом боротьби за владу, ресурсами або ідеологічними розходженнями, що призводять до дестабілізації політичної системи. По-друге, нестабільність може виникнути через недовіру громадян до владних структур. Коли населення втрачає віру у легітимність чи ефективність уряду, це може призвести до масових протестів і соціальних заворушень. По-третє, неефективність політичних інститутів, таких як парламент, уряд чи судова система, може стати причиною політичної кризи. Якщо інститути не виконують свої функції або не справляються з викликами сучасності, це може призвести до зниження рівня управлінської ефективності й загострення соціальних проблем. Іншою важливою причиною може бути економічна нестабільність, яка часто супроводжується високим рівнем безробіття, інфляцією та соціальною нерівністю, що підриває політичну стабільність. Також важливими є зовнішні фактори, такі як міжнародний тиск або конфлікти, які можуть впливати на внутрішню політичну ситуацію. Нарешті, політична криза може бути результатом неефективного управління або політичних рішень, які не відповідають інтересам суспільства або суперечать його очікуванням. Усі ці фактори можуть взаємодіяти між собою, створюючи умови для виникнення й загострення політичних криз.

Науковці виділяють три основні підходи до аналізу причин політичних криз. Перший підхід пояснює політичні кризи погіршенням економічного стану. Зниження виробництва, зростання цін на основні товари й безробіття сприяють невдоволенню в суспільстві, яке часто проявляється у вигляді політичних протестів. Населення вимагає термінових заходів від уряду, але в умовах економічної нестабільності урядова реакція може бути неефективною, що призводить до подальшого наростання невдоволення, порушень у нормативному порядку та розхитування політичної системи. Другий підхід, відомий як елітологічний, акцентує увагу на ролі політичних еліт у підтримці державного управління й політичної стабільності. Політичні еліти, які займають ключові посади в системі державного управління, можуть приймати рішення, що негативно впливають на політичну систему, що, зі свого боку, може призвести до кризи. Третій підхід базується на теорії депривації та пояснює політичні кризи як результат суб'єктивного сприйняття людьми несправедливості. Якщо індивіди відчувають, що їхнє становище в суспільстві несправедливе і це пов'язане з діями влади, яка, на їхню думку, погіршує

їхній добробут і порушує їхні права, вони можуть бути готові оскаржити нормативний порядок, підтримуваний владою [2].

До політичних криз можуть призводити як внутрішні, так і зовнішні фактори. Внутрішні фактори – це дії учасників політичного процесу, такі як корупція, тінізація політики, нестабільність політичних еліт, а також бандитизм, революційні чи контрреволюційні виступи, конфлікти на етнічній або релігійній основі, економічні коливання та стихійні лиха. Зовнішні фактори можуть бути представлені військовими конфліктами, діяльністю спецслужб інших держав, економічними, інформаційними й іншими інтервенціями, що порушують державний суверенітет [10].

Наукові дослідження показують, що в умовах політичної кризи значно ускладнюється прогнозування поведінки суспільства. Пік кризи часто супроводжується розпадом суспільства на численні індивідуальні елементи й появою великої кількості нових дрібних формувань, таких як партійні, національно-етнічні, релігійні, станові та корпоративні групи. Водночас спостерігається відхід значної частини населення від активної участі в суспільному житті.

Політична криза, що стосується політичної системи, характеризується делегітимацією владних структур, відсутністю ефективної взаємодії між різними центрами влади, блокуванням одного центру іншим, формуванням альтернативних парламентських структур, зниженням ефективності соціально-політичного регулювання й контролю, а також ескалацією спонтанних форм політичного протесту, таких як мітинги, страйки та демонстрації.

За Ю. Мацієвським, політична криза виникає лише тоді, коли дії державної влади виявляються неефективними в подоланні політичної нестабільності. Враховуючи це визначення, можна виділити узагальнені ознаки політичної нестабільності, які є протилежністю стабільності. По-перше, спостерігається зростання актів політичного насильства в суспільстві. По-друге, уряди існують лише короткий проміжок часу. По-третє, відбувається припинення звичних способів взаємодії між політичними суб'єктами. По-четверте, відсутні легітимність панівної еліти й показники сталого розвитку суспільства в економічній, соціальній та інших сферах. І, по-п'яте, мають місце структурні зміни у функціонуванні державного апарату [12, с. 594].

Дослідники визначають кілька специфічних ознак кризових ситуацій. По-перше, криза зазвичай стосується складних системних утворень, а не простих об'єктів (наприклад, неможливо говорити про кризу мотора). По-друге, хоча система функціонує погано, вона не дезінтегрується повністю. По-третє, існує велика кількість причин цієї кризи або вони є невідомими, що ускладнює процес її подолання. Варто зауважити, що йдеться саме про політичну кризу як надзвичайну ситуацію, а не про кризу як процес занепаду чи вияв слабких сторін державної влади або політичної системи загалом [19].

Характерними ознаками політичної кризи є кілька важливих аспектів. По-перше, це порушення конституційного порядку, що може проявлятися в нехтуванні правами людини та громадянськими свободами, несправедливих виборах і корупції в політичних структурах. По-друге, політична криза часто виявляється в загостренні політичних конфліктів, що веде до збільшення числа суперечок між різними політичними групами, партіями чи ідеологіями. По-третє, критично важливим аспектом є падіння довіри до влади, що проявляється в зростанні недовіри до владних структур і втраті легітимності політичних інститутів в очах громадян. По-четверте, політична криза може призвести до загострення соціальних проблем, таких як безробіття, бідність і наростання соціальної напруги. По-п'яте, у ряді країн політична криза може мати національні або етнічні виміри, що викликає конфлікти між різними етнічними або національними групами.

Л. Кочубей внутрішньополітичні кризи класифікує за ступенем їхньої глибини та загрозою для суспільної стабільності. По-перше, урядова криза виникає, коли уряд втрачає авторитет

у суспільстві, серед державних органів тав парламенті. Така криза може початися через те, що частина міністрів припиняє виконання узгодженої і затвердженої парламентом програми. По-друге, парламентська криза характеризується паралічем парламенту, який втрачає здатність ефективно функціонувати [7].

У відомому дослідженні Л. Біндер та його колеги визначили кілька типів криз політичного розвитку, серед яких виділяються кризи ідентичності, легітимності, участі, розподілу і проникнення [16].

Дослідники процесів модернізації виділяють п'ять типів політичних криз, що виникають на шляху модернізації: криза ідентичності, криза легітимності, криза політичної участі, криза проникнення та криза розподілу.

Крім того, дослідники виділяють і інші типи криз. Урядова криза проявляється у втраті владою контролю над ситуацією та зазвичай вирішується шляхом кадрових змін в уряді або його повною відставкою. Парламентська криза виникає, коли змінюється співвідношення сил у законодавчому органі, що ускладнює прийняття необхідних рішень або призводить до рішень, які не відповідають волі більшості громадян. Цю кризу зазвичай долають шляхом розпуску парламенту і проведення нових виборів. Конституційна криза полягає у фактичному припиненні дії Основного закону країни через втрату його легітимності. Подолання такої кризи зазвичай передбачає оновлення чинної Конституції або прийняття нової. Зовнішньополітична, або міжнародна криза, виникає через розлад у відносинах між державами, що супроводжується загостренням протиріч і загрозою переростання цих конфліктів у відкритий конфлікт. Якщо таку кризу не вдається вирішити шляхом переговорів і взаємних поступок, вона може призвести до війни. Соціально-політична або загальнонаціональна криза є однією з найбільш небезпечних для влади. Це критичний момент у розвитку соціально-політичного процесу, який може, але не завжди, призвести до зміни владної еліти або домінуючої соціальної групи. Вихід із такої кризи може передбачати зміни в особовому складі правлячої групи та коригування політичного курсу. Якщо ж сторони конфлікту не зможуть знайти компроміс, така криза може призвести до революційних подій або навіть національної катастрофи, загрожуючи розпадом держави як політичної цілісності.

Політична криза, яка з кожним роком поглиблюється через суперечливі погляди різних політичних сил на ключові державні процеси, є однією з основних загроз для національної безпеки держави. Це ставить під сумнів ефективність системи національної безпеки, що може призвести до зростання ризиків і небезпек, а також зниження рівня захисту [1, с. 303].

Важливо зазначити, що характеристики соціальних явищ, які можуть загрожувати соціальній системі, мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Це пов'язано з можливістю надмірної оцінки безпеки політичної системи через особисті уявлення про небезпеку.

Кризові ситуації в політико-соціальних системах несуть певний потенціал небезпеки для індивідів, суспільства й державних інститутів. Тому важливо досліджувати їх зміст, форми, причини й динаміку як передумови для ефективного управління в таких ситуаціях, особливо коли вони ведуть до введення надзвичайного або воєнного стану. Для цього потрібно ретельно аналізувати взаємозв'язок між політичними кризами, кризовими й надзвичайними ситуаціями, а також обґрунтування для введення надзвичайного та воєнного стану.

У межах теорії систем одне з ключових положень полягає в тому, що будь-яка система прагне до стабільності й намагається уникати хаосу. Застосування цього принципу до сфери національної безпеки, зокрема до доктринальних описів, що містяться в Законі України «Про національну безпеку України» [4] та Стратегії національної безпеки 2020 р. [15], має допомогти суб'єктам, які забезпечують національну безпеку, усвідомити, що «унікальність хаосу» визначає захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу й інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз.

Автори Закону України «Про національну безпеку України» (2018 р.) акцентували увагу не лише на позитивному, державотворчому аспекті «кризи», але й на сучасних загрозах національній безпеці. Закон вказує на те, що, хоча кризова ситуація може мати державотворчий потенціал, вона також приносить численні загрози для національної безпеки й охоронюваних національних інтересів у різних суспільних сферах [4]. Це підкреслює необхідність термінового створення ефективної національної безпекової системи (сектору безпеки й оборони) у короткостроковій перспективі, що потребує ретельного планування та розподілу функцій забезпечення безпеки і правопорядку між окремими підсистемами сектору безпеки й оборони. При цьому важливо враховувати, що «хаотичність» у сфері національної безпеки слід розглядати як «загрози національній безпеці України» [6]. Це стосується явищ, тенденцій і факторів, що перешкоджають або ускладнюють реалізацію національних інтересів і збереження національних цінностей України.

У цьому контексті важливим є чітке розуміння структурних компонентів політичної кризи та шляхів управління кризовими явищами. Політична криза має власну структуру, яка визначає її появу, розвиток, послідовність подій і дій у політичному просторі. Ця структура включає різні елементи, їх взаємозв'язки та підпорядкованість, що впливають на особливості й динаміку кризи. Основними компонентами структури політичної кризи є суб'єкти політичного процесу та їхні взаємини.

Суб'єкти політичної кризи охоплюють усіх учасників політичного життя, які активно беруть участь у ньому. Вони є носіями політичних відносин і відіграють ключову роль у вирішенні політичних протиріч і змін у політичній системі. Залежно від їхньої ролі та впливу на політичний процес суб'єкти політичної кризи поділяються на соціальні й інституційні. Серед них особливо важливими є ті, хто має політичну владу і здатен використовувати та розподіляти її ресурси. Головним серед таких суб'єктів є держава, яка повинна представляти й реалізовувати інтереси всього суспільства, забезпечувати стабільне функціонування та розвиток політичної системи.

Взаємозв'язки та переплетення інтересів суб'єктів політичної кризи формують їхні політичні взаємини, які можуть бути антагоністичними (непримиренними), союзницькими, партнерськими або різними за змістом і динамікою.

Важливим методологічним аспектом дослідження сутності політичних криз є аналіз технологій їх урегулювання.

Управління кризою часто є складною та тривалою операцією, що залучає безліч організацій як публічного, так і приватного сектору. Засоби масової інформації постійно аналізують та оцінюють дії лідерів і їхнє керівництво. У цьому контексті політичні діячі повинні активно комунікувати із зацікавленими сторонами, виявляти помилки, нести відповідальність за свої дії та ініціювати вдосконалення процесів, щоб відновити відчуття нормальності [18].

А. Бойн і П. Гарт визначають дві основні стратегії управління кризами:

1. Консервативні стратегії кризового менеджменту орієнтовані на відновлення порушеного «порядку» шляхом кількісних змін у функціонуванні політичного утворення.

2. Реформістські стратегії кризового менеджменту фокусуються на оновленні та зміні структури і зразків функціонування інституцій [18].

Вибір між консервативними і реформістськими стратегіями кризового менеджменту залежить від специфіки ситуації, рівня підтримки різними суспільно-політичними акторами, а також від «зважування» ризиків, пов'язаних із застосуванням цих антикризових технологій. А. Бойн і П. Гарт також підкреслюють важливість тактик, які слід використовувати безпосередньо після настання складних кризових ситуацій. Зокрема, це передбачає: використання «захисної» риторики керівництва інституції для виправдання її дій і попередньої діяльності; публічне та «драматичне» оголошення реформ або наголошення на вже усунутих факторах,

які порушили звичайний спосіб життя суспільства й роботу організації; підкреслення того, що події, які спричинили кризу, є надзвичайно тяжкими, неочікуваними та неповторними в майбутньому; і визначення осіб або організацій, відповідальних за політичну кризу [17].

Існує кілька моделей інституціонального управління політичними кризами, кожна з яких має свої особливості й підходи до вирішення кризових ситуацій:

1. Модель централізованого управління – основні рішення щодо управління кризою приймаються центральними органами влади. Кризи контролюються через централізовані інституції, які мають широкі повноваження та ресурси (КНР).

2. Модель децентралізованого управління – управління кризою розподілене між місцевими та регіональними органами влади. Місцеві інституції мають автономію в прийнятті рішень і реалізації заходів, що дає змогу більш оперативно реагувати на специфічні потреби регіонів (Швейцарія).

3. Модель кризового штабу – у рамках цієї моделі створюється спеціалізований кризовий штаб або координаційний центр, який концентрує всі ресурси та повноваження для управління кризою. Штаб координує дії різних державних і недержавних структур (Федеральне агентство з управління надзвичайними ситуаціями у США, яке відповідає за координацію дій у випадках природних катастроф та інших криз).

4. Модель адаптивного управління, яка акцентує увагу на здатності інституцій до адаптації та гнучкості в управлінні кризами. Вона передбачає постійний моніторинг ситуації, оцінку ризиків і коригування заходів у відповідь на нові виклики (Японія).

5. Модель прозорого управління – ця модель підкреслює важливість прозорості в управлінні кризами й участі громадськості в процесах прийняття рішень (Естонія).

Для вдосконалення інституціональної бази управління політичними кризами варто здійснити такі заходи:

1) створення і підтримка інституцій, здатних швидко адаптуватися до змінюваних умов кризових ситуацій;

2) налагодження ефективної комунікації та координації між різними державними органами, що беруть участь в управлінні кризами;

3) адаптація та вдосконалення правових норм для ефективного управління політичними кризами;

4) забезпечення прозорості в процесах управління кризами та підвищення рівня підзвітності державних органів;

5) розвиток кризового менеджменту на місцевому рівні;

6) інвестування в навчання й підготовку кадрів для роботи в умовах кризових ситуацій. Це передбачає проведення тренінгів і навчальних програм для державних службовців та інших осіб, залучених до управління кризами.

Висновки. Отже, політична криза є перехідним станом у політичному процесі суспільства, коли наявні політичні відносини стають дестабілізованими через загострення протиріч. Цей феномен проявляється в різкому збільшенні конфліктів між соціальними інститутами, організаціями, групами й окремими особами у сфері політики, особливо щодо завоювання, розподілу, перерозподілу, утримання та використання політичної влади. Політична криза впливає на зміну політичної системи, структур та інститутів влади й гегемонії в суспільстві. Дослідження інституціональних аспектів управління політичною кризою показує, що ефективність реагування на політичні кризи значною мірою залежить від здатності державних інститутів адаптуватися до динамічних і складних умов кризових ситуацій. Порівняльний аналіз моделей управління політичними кризами дає змогу виявити спільні принципи успішного кризового менеджменту, такі як гнучкість інституцій, швидкість реагування, координація між органами влади та міжнародна співпраця. Однак важливо враховувати, що кожна країна має свої

специфічні особливості, які потребують індивідуального підходу. Загалом ефективне управління політичними кризами є складним і багатогранним процесом, що вимагає комплексного підходу й постійного вдосконалення. Успіх у подоланні кризових ситуацій можливий лише за умови інтеграції досвіду, отриманого з міжнародної практики, з урахуванням специфіки кожної конкретної держави. Це дасть змогу не лише зберегти стабільність, але й забезпечити стійкий розвиток у періоди політичних потрясінь.

Література:

1. Вонсович О. С. Вплив Політичної кризи в Україні на функціонування системи забезпечення національної безпеки. *Гілея.* 2018. № 128. С. 303–305.
2. Гаврилюк К. Політична криза в сучасній Україні: причини виникнення та фактори розвитку URL: https://www.researchgate.net/publication/332084391_POLITICNA_KRIZA_V_SUCASNIJ_UKRAINI_PRICINI_VINIKNENNA_TA_FAKTORI_ROZVITKU
3. Забеліна І. Поняття та сутність політичних криз: історико-бібліографічний аналіз. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b2ca619b-e762-4025-9888-f5fc09224ea1/content
4. Закон України «Про національну безпеку України» (2018 р.) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text
5. Кармазіна М. Криза політична. *Політична енциклопедія*. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. С. 373.
6. Комісаров О. Г. Концептуальні підходи до використання категорії „кризові ситуації, що загрожують національній безпеці України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2017. № 3. С. 104–111.
7. Кочубей Л. Класифікація політичних криз та їх основні ознаки. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdonnupn_2018_3_3
8. Криза. *Енциклопедія сучасної України* URL : https://esu.com.ua/article-961
9. Криза політична. *Енциклопедія сучасної України* Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: https://esu.com.ua/article-964
10. Кризи політичного розвитку в Україні: причини, зміст і способи нівелювання : монографія / авт. кол.: Г. І. Зеленько (керівник, наук. ред.), Р. В. Балабан, С. Г. Брехаря, Л. Л. Кияниця, О. Ю. Кондратенко, Н. В. Кононенко, Т. М. Ляшенко. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 352 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Kryzy-politychnoho-rozvytku_monohrafiia-..pdf
11. Макіавеллі Н. Державець. Київ, 2021.88 с.
12. Мацієвський Ю. Політична криза: теоретичний аналіз. *Наукові записки. Серія «Політичні науки».* «Демократичний транзит в Україні: підсумки електорального циклу 2004–2007 рр.». Острог : Вид-во Національного університету «Острозька Академія». 2008. Вип. 3. С. 146–161.
13. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст / Лариса Панасівна Нагорна ; Національна академія наук України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ : ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 405 с.
14. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки / пер. з англ. Київ : Основи, 1997. 838 с. URL: li topys.org.ua/istpolit/ipd.htm
15. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» : Указ Президента України №5 6/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377
16. Binder L., Colcman J., Pye L. and other. Crises and Sequences in Political Development : monograph / ed. by L. Binder. Princeton: Princeton University Press, 1971. 326 p.
17. Boin A. Institutional crises and reforms in policy sectors [Електронний ресурс]. URL: http://books. google. com. ua./books?id – Назва з титул. екрана. С. 21–27.
18. Boin A, ‘t Hart P., Stern E., Sundelius B. The Politics of Crisis Management: Public Leadership Under Pressure. URL: https://assets.cambridge.org/97805218/45373/excerpt/9780521845373_excerpt.pdfBrecher M. A Study of Crisis URL: http://books. google. com. ua./books?id

19.Crisis. URL: en.wikipediaorg/wiki/crisis#definition

20.Dobry M. Crisis. International Encyclopedia of Political Science. Vol. 1 / ed. B. Badie. London : SAGE Publications, 2011. 489 p.

References:

1. Vonsovych, O.S. (2018). Vplyv Politychnoi kryzy v Ukraini na funktsionuvannia systemy zabezpechennia natsionalnoi bezpeky [Influence of the Political Crisis in Ukraine on the Functioning of the National Security System]. *Hileia*, 128, 303–305.

2. Havryliuk, K. Politychna kryza v suchasnii Ukraini: prychyny vynyknennia ta faktory rozvytku [Political Crisis in Contemporary Ukraine: Causes of Emergence and Development Factors]. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/332084391_POLITICNA_KRIZA_V_SUCASNIJ_UKRAINI_PRICINI_VINIKNENNA_TA_FAKTORI_ROZVITKU

3. Zabelina, I. Ponyattia ta sutnist politychnykh kryz: istoryko-bibliohrafichnyi analiz [The Concept and Essence of Political Crises: Historical and Bibliographic Analysis]. Retrieved from https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b2ca619b-e762-4025-9888-f5fc09224ea1/content

4. Zakon Ukrainy "Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy" (2018). [Law of Ukraine "On National Security of Ukraine"]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text

5. Karmazina, M. (2011). Kryza politychna. Politychna entsyklopediia. [Political Crisis] Redkol.: Yu. Levenets (holova), Yu. Shapoval (zast. holovy) ta in. Kyiv: Parlamentke vydavnytstvo. P. 373.

6. Komisarov, O.H. (2017). Kontseptualni pidkhody do vykorystannia katehorii "kryzovi sytuatsii, shcho zahrozhuiut natsionalnii bezpetsi Ukrainy". [Conceptual Approaches to the Use of the Category "Crisis Situations Threatening National Security of Ukraine"]. *Naukovy visnyk Dnipropetrovskogo derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 3. P. 104–111.

7. Kochubey, L. Klasifikatsiia politychnykh kryz ta yikh osnovni oznaky [Classification of Political Crises and Their Main Characteristics]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdonnupn_2018_3_3

8. Kryza [Crisis]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Retrieved from https://esu.com.ua/article-96

9. Kryza politychna (2014). [Political Crisis]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* / Redkol.: I.M. Dziuba, A.I. Zhukovskyi, M.H. Zhelezniak [ta in.]; NAN Ukrainy, NTSH. Kyiv : Instytut entsyklopedichnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Retrieved from https://esu.com.ua/article-964

10. Zelenko, H.I. (Ed.) (2022). Kryzy politychnoho rozvytku v Ukraini: prychyny, zmist i sposoby niveliuvannia: monohrafiia [Political Development Crises in Ukraine: Causes, Content, and Ways of Neutralization]. Kyiv: IPiEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 352 p. Retrieved from https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Kryzy-politychnoho-rozvytku_monohrafiia-..pdf

11.Makiavelli, N. (2021). Derzhavets [The Prince]. Kyiv, 88 p.

12.Matsiievskyi, Yu. (2008). Politychna kryza: teoretychnyi analiz [Political Crisis: Theoretical Analysis]. *Naukovi zapysky. Seriia "Politychni nauky"*. "Demokratychnyi tranzyt v Ukraini: pidsumky elektsionalnoho tsiklu 2004–2007 rr.". Ostroh: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu "Ostrohka Akademiia". Issue 3. P. 146–161.

13.Nahorna, L.P. (2008). Rehionalna identychnist: ukrainskyi kontekst [Regional Identity: Ukrainian Context]. Natsionalna Akademiia Nauk Ukrainy, Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. Kyiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 405 p.

14.Sebain Dzhorzh, H., & Torsoon Tomas, L. (1997), Istoriia politychnoi dumky[he History of Political Thought], Per. z anhl. Kyiv: Osnovy. 838 p. Retrieved from http://topys.org.ua/istpolit/ipd.htm

15.Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 30 hrudnia 2021 roku "Pro Stratehiiu zabezpechennia derzhavnoi bezpeky": Ukaz Prezydenta Ukrainy № 56/2022 [Presidential Decree of Ukraine No. 56/2022 on the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of December 30, 2021 "On the Strategy for State Security Provision"]. Retrieved from https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377

16.Binder, L., Colcman, J., Pye, L., et al. (1971). Crises and Sequences in Political Development. Monograph edited by L. Binder. Princeton: Princeton University Press. 326 p.

17. Boin, A. (n.d.). *Institutional Crises and Reforms in Policy Sectors Retrieved from http://books.google.com.ua/books?id – Title from screen display, pp. 21–27.

18.Boin, A., 't Hart, P., Stern, E., & Sundelius, B. (n.d.). The Politics of Crisis Management: Public Leadership Under Pressure. Retrieved from https://assets.cambridge.org/97805218/45373/excerpt/9780521845373_excerpt.pdf

19.Crisis. (n.d.). Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/crisis#definition

20.Dobry, M. (2011). Crisis. In B. Badie (Ed.), International Encyclopedia of Political Science (Vol. 1). London: SAGE Publications. 489 p.

Yuliia Kobets, Andrii Mishchuk, Marianna Mishchuk. Institutional aspects of political crisis management as a component of national security assurance

The article explores the institutional aspects of political crisis management in the context of modern global challenges. Political crises are complex phenomena that arise at various stages of a state's development and are accompanied by significant social, economic, and even cultural upheavals. These crises can not only undermine the stability of the internal political system but also threaten the international status and security of the state, making their resolution one of the most critical tasks of modern crisis management.

The article focuses on the key institutional mechanisms employed to manage political crises in different countries worldwide. The research covers a wide range of approaches, including constitutional reforms, the formation of specialized crisis bodies, the involvement of international organizations, and the adaptation of legal norms to crisis conditions. Special attention is given to the analysis of the role of specialized institutions in stabilizing political systems, as their activities aim to minimize the negative impacts of crises and prevent their escalation.

The analysis of global experience shows that the effectiveness of institutional mechanisms largely depends on the state's ability to adapt to changing conditions and the specific characteristics of each political crisis. Comparing different models of crisis management allows the identification of key success factors, such as institutional flexibility, the speed of response to threats, public involvement in the decision-making process, and international cooperation.

The article also offers specific recommendations for improving the institutional framework for managing political crises, particularly in the context of enhancing the effectiveness of crisis management in the face of contemporary challenges. Studying global experience enables the development of more effective crisis management strategies that can be adapted to the needs and characteristics of individual states.

Key words: *political crisis, institutional mechanisms, crisis management, constitutional reforms, specialized institutions, international organizations, national security, stabilization of political systems.*

Відомості про авторів:

Юлія Кобець – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Андрій Міщук – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Мар'яна Міщук – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 329:352:354
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-18

Юрій Лазоришин
ORCID: 0009-0003-0053-9532

Микола Луцький
ORCID: 0009-0007-4094-8911

УЧАСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ФОРМУВАННІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ЇХ ОНОВЛЕННЯ

Модернізація системи місцевого самоврядування в Україні в контексті реформи децентралізації, об'єктивує і актуалізує потребу в дослідженні ролі й участі інститутів громадянського суспільства в цьому процесі. Чинне українське законодавство істотну роль відводить політичним партіям, які сприяють формуванню й вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Метою статті є аналіз політико-правових засад участі політичних партій у формуванні складу представницьких органів і виборних осіб місцевого самоврядування. Аналізуються положення, норми та приписи Конституції України, чинних законодавчих актів, які регулюють механізм участі політичних партій у формуванні органів місцевого самоврядування. Акцентується увага на політичних аспектах формування правових засад і особливостях їх реалізації під час проведення місцевих виборів за пропорційною виборчою системою. Для цього використані порівняльно-правовий метод, методи політологічних досліджень, що дало змогу виокремити особливості діяльності політичних партій з формування системи місцевого самоврядування, окреслити перспективи оновлення її політико-правових засад. Діяльність політичних партій аналізується через призму її ефективності в умовах реформи децентралізації, місцевих виборів. Характеризуються особливості правової регламентації діяльності місцевих осередків партій в умовах воєнного стану. Висловлені міркування про правові підстави й політичну доцільність оновлення нормативно-правового регулювання діяльності політичних партій. Наголошується на доцільності критичного запозичення досвіду зарубіжних країн, насамперед, держав – членів Європейського Союзу.

Ключові слова: *громадянське суспільство, децентралізація влади, місцеве самоврядування, місцеві вибори, органи місцевого самоврядування, політичні інститути, політичні партії, пропорційна виборча система.*

Вступ. Політичні партії в Україні (далі – партії) сприяють формуванню й вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Це засадниче конституційне положення є вихідним для розуміння сутності механізму їх участі у формуванні органів місцевого самоврядування (далі – ОМС). Формування складу представницьких органів і виборних осіб місцевого самоврядування з використанням пропорційної виборчої системи, що системно запроваджене під час останніх місцевих виборів у 2020 р., сприймається неоднозначно як політиками, науковцями, так і загалом громадян. Думки часом полярні – від підтримки цієї ідеї і до скепсису в її реалізації. Підстави для цього різні та й відповідь неоднозначна. Саме місцеві вибори є владоустановчим феноменом – способом формування представницьких ОМС в Україні й органів влади Автономної Республіки Крим (Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів) і старост. Чинне законодавство України регламентує участь партій у формуванні представницьких і виборних осіб місцевого самоврядування через механізм місцевих виборів, структурування за їх результатами місцевих рад, утворення виконавчих органів та їх

реорганізації. Істотну, часом визначальну роль законодавець відводить партіям. Реалізують вони її по-різному – ефективно, а то й символічно. З огляду на перспективи модернізації засад демократичного устрою повоєнної України пропонована тема статті видається актуальною, має наукову і практичну цінність.

Мета статті полягає в аналізі політико-правових засад участі партій у формуванні ОМС, доцільності їх оновлення.

Завдання дослідження – визначити систему нормативно-правових актів, що становлять основу механізму політико-правового регулювання участі партій у формуванні ОМС; проаналізувати ключові положення, норми та приписи законодавчих актів і специфіку їх застосування; з'ясувати особливості діяльності партій на місцевому рівні в умовах воєнного стану: виокремити проблеми правового забезпечення діяльності місцевих осередків партій і сформулювати висновки щодо доцільності його модернізації.

Матеріал і методи дослідження. Механізм політико-правового регулювання участі партій у формуванні ОМС досліджено на основі аналізу чинних нормативно-правових актів. Дослідження здійснене із використанням методів політичного та правового аналізу й інших. Ключовим став порівняльно-правовий метод, за допомогою якого сформульована модель досліджуваного явища, проаналізовані особливості правового регулювання діяльності партій у системі місцевого самоврядування, окреслені перспективи їх оновлення. Поєднання політичного та правового підходів дало змогу осмислити стан нормативного регулювання діяльності партій, потребу у його оновленні.

Результати дослідження. В Україні опубліковано низку партологічних досліджень, автори яких – науковці, правники й політологи Е. Андрющенко, П. Байковський, Н. Батанова, Р. Балабан, М. Кармазіна, В. Кафарський, В. Литвин, Ю. Мацієвський, О. Новакова, М. Примуш, М. Розумний, А. Романюк, М. Обушний, І. Павленко, М. Савчин, К. Турчинов, Ю. Шведа й ін. – змістовно аналізують генезу формування та розвитку партійно-політичної системи, зокрема чинне законодавство про політичні партії. Участь партій у формуванні ОМС висвітлюється у працях політологів, соціологів, фахівців з публічного управління (Ю. Бевз, І. Бекешкіна, Л. Гонюкова, С. Дерев'янко, А. Колодій, В. Комарницький, Ю. Копинець, В. Лебедюк, Ю. Остапець, Н. Ротар та ін.). Корисним з огляду на предмет дослідження є використання підходів, сформульованих у працях зарубіжних науковців Р. Гантера, Л. Даймонда, М. Дюверже, Г. Сарторі й ін.

Вихідною є теза, що чинне законодавство України створює загалом основу для формування системи ОМС, участі партій у цьому процесі. Законодавчу основу становлять Конституція України, Виборчий кодекс України, Закони України «Про політичні партії в Україні», Про місцеве самоврядування в Україні», окремі положення, норми і приписи інших законодавчих актів.

Ключовими для розуміння проблеми дослідження є насамперед положення ч. 2 ст. 5 Конституції України про те, що «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [2], а також декларування у ст. 7 того, що «в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування» [2]. Ці норми офіційно тлумачаться в окремих рішеннях Конституційного Суду України, змістовно аналізуються в науково-практичних коментарях Конституції України. Спільне розуміння науковців – сукупність положень, норм і приписів Основного Закону України про місцеве самоврядування, інститути безпосередньої демократії дають підстави стверджувати про існування конституційних моделей як основи законодавства.

У ст. 36 Конституції України закріплено право громадян України на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації «для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку,

охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» (ч. 1) [2]. Конституєдавець відводить партіям провідну роль, саме вони «сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах» (ч. 2) [2]. Для розуміння функціонування партій акцентуємо увагу на тому, що «членами політичних партій можуть бути лише громадяни України» (ч. 3) і «ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій» (ч. 5) [2].

В умовах збройної агресії РФ проти України особливої актуальності набула конституційна норма ст. 37: «Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються» (ч. 1) [2]. Виявом її реалізації є здійснена згідно з вимогою ч. 4 цієї ж статті заборона в судовому порядку діяльності 11 проросійських партій в Україні вже у 2022 р.

Під час дослідження участі партій у формуванні ОМС слід враховувати прописану в ч. 3 ст. 37 заборону, згідно з якою «не допускається створення і діяльність організаційних структур партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях» [2].

Певним застереженням для діяльності партій є вимога ч. 3 ст. 5 Конституції України: «Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами» [2].

Подальший розвиток процесів демократизації вимагає неухильного дотримання конституційного припису, за яким «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (ч. 2 ст. 19) [2].

Участь партій у формуванні ОМС реалізується шляхом сприяння громадянам у реалізації їх права «брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» (ч. 1 ст. 38) [2]. Ст. 71 закріплює, що «вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Виборцям гарантується вільне волевиявлення» [2].

У статтях розділу XI «Місцеве самоврядування» Конституції України визначено його статус і повноваження, особливості здійснення, рівнева структура ОМС (ст. 140); строки проведення місцевих виборів, порядок обрання голів і депутатів рад та припинення їх повноважень (ст. 141); вичерпно прописані повноваження територіальних громад і утворюваних ними ОМС (ст. 142, 143) та ін. Проте в тексті розділу немає згадок щодо участі в діяльності місцевого самоврядування партій, що закономірно відображає особливості їх взаємин.

Конституцією України встановлено, що «виключно законами України визначаються», зокрема: «11) засади утворення і діяльності політичних партій, інших об'єднань громадян, засобів масової інформації <…> 15) засади місцевого самоврядування <…> 20) організація і порядок проведення виборів і референдумів» (ч. 1 ст. 92) [2]. З огляду на предмет дослідження звернемося до базових законодавчих актів – Закону України «Про політичні партії в Україні», Виборчого кодексу України, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закону України «Про статус депутатів місцевих рад».

Закон України «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001 (з наступними змінами), попри критику в політикумі й численні спроби оновлення, є важливим, оскільки в Україні станом на 01.01.2022 зареєстровано 370 партій, що є одним з найвищих показників серед європейських держав. Виокремимо положення, норми та приписи, які регламентують взаємовідносини партій і ОМС. Насамперед це ст. 4 «Гарантії діяльності політичних партій», у якій декларовано, що «політичні партії є рівними перед законом» (ч. 1), а тому «органам державної влади, органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам заборонено виокремлювати у своєму ставленні певні політичні партії чи надавати їм привілеї, а також сприяти політичним партіям, якщо інше не передбачено законом, у провадженні їх діяльності» (ч. 2); «втручання з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування або їх посадових осіб у створення і внутрішню діяльність політичних партій та їх структурних утворень забороняється, за винятком випадків, передбачених цим Законом» (ч. 3) [5]. Ст. 12 цього Закону визначає права партій – одним з основних є право брати участь у виборах «органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб» (п. 2 ч. 1) [5]. Демократичними є надані партіям гарантії свободи опозиційної діяльності, а саме брати участь в обговоренні, оприлюднювати й обґрунтовувати критичну оцінку дій і рішень органів влади; вносити до ОМС пропозиції, які обов'язкові для розгляду відповідними органами в установленому порядку (ч. 2). Водночас закон забороняє здійснення внесків на підтримку партій «органами державної влади та органами місцевого самоврядування» (п. 1 ч. 1 ст. 15) [5].

Детально регламентує порядок участі партій у формуванні ОМС Виборчий кодекс України, прийнятий Верховною Радою України VIII скликання 11.07.2019 (після подолання вето Президента України – 19.12 того ж року парламентом IX скликання) [1]. Кодекс визначає, зокрема, роль і гарантії участі партій у формуванні складу представницьких органів і виборних осіб місцевого самоврядування. Відповідні приписи є по всьому тексту Кодексу й цілісно сформульовані у книзі V «Місцеві вибори». Із загальних насамперед гарантоване ст. 11 право громадян України висувати кандидатів на виборах, яке реалізується ними через політичні партії та їхні місцеві організації або шляхом самовисування у порядку, встановленому цим Кодексом [1].

Політичний плюралізм і багатопартійність названі в переліку основних засад виборчого процесу (п. 4 ч. 1 ст. 21). Партія (організація партії), яка висунула кандидатів на відповідних виборах, є суб'єктом виборчого процесу (п. 3 ч. 1 ст. 22). Суб'єктом є також зареєстрований офіційний спостерігач від кандидата чи партії (організації партії) (п. 5) [1].

Реалізація рівного виборчого права передбачає, що «усі партії (організації партій), які набули статусу суб'єкта виборчого процесу відповідно до цього Кодексу, мають рівні права і можливості брати участь у виборчому процесі відповідних загальнодержавних (відповідних місцевих) виборів у порядку та в межах, встановлених цим Кодексом» (ч. 4 ст. 12) [1], і ця рівність забезпечується, зокрема, рівним і неупередженим ставленням ОМС до партій (організацій партій) – суб'єктів відповідного виборчого процесу; забороною використання для фінансування передвиборної агітації інших коштів, крім коштів виборчого фонду партії (кандидата, організації партії); рівним і неупередженим ставленням засобів масової інформації, інформаційних агентств до партій (організацій партій) (ч. 5 цієї ж ст.). Кандидати, партії (організації партій) можуть вільно вести передвиборну агітацію з дотриманням вимог цього Кодексу (ч. 2 ст. 14). Водночас Кодекс забороняє членам виборчих комісій, сформованих за поданням партій, «агітувати за чи проти кандидатів на відповідних виборах, а також публічно оцінювати діяльність кандидатів, партій (місцевих організацій партій) – суб'єктів виборчого процесу» (ч. 6 ст. 38) [1].

Перспективи модернізації виборчого процесу закладені у ст. 18 Кодексу, що передбачає можливість використання інноваційних технологій. ЦВК, окружні та територіальні виборчі комісії (за рішенням ЦВК за наявності технічної можливості) «забезпечують взаємодію з партіями (організаціями партій), кандидатами з питань застосування інноваційних технологій, передбачених цим Кодексом, за допомогою електронних сервісів…» (ч. 8) [1].

Кодекс чимало уваги надає вимогам до участі партій у здійснення передвиборної агітації (ст. 51–57 розділу VIII), статусу й діяльності офіційних спостерігачів (ст. 58, 60 розділу IX). Цікаво, що Кодекс передбачає оскарження у встановленому порядку не тільки неправомірних рішень чи дій партії (організації партії), громадського об'єднання, їх посадових осіб чи повноважних представників, що стосуються виборчого процесу, а також їх бездіяльності (п. 3–5 ч. 2 ст. 64). Водночас сама партія, як суб'єкт виборчого процесу, її офіційні спостерігачі є «суб'єктом звернення до виборчої комісії зі скаргою» (п. 2 і п. 3 ч. 1 ст. 65). Вимоги до змісту і форми такої скарги поданої від партії визначені в ч. 5 ст. 67 [1].

Цілісно норми та приписи щодо участі партій у формуванні складу представницьких органів і виборних осіб місцевого самоврядування зведені в книзі четвертій «Місцеві вибори» Виборчого кодексу України. Вихідним є положення ч. 2 ст. 192, згідно з яким «вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, районних у місті рад, а також депутатів міських, сільських, селищних рад (територіальних громад з кількістю виборців 10 тисяч і більше) проводяться за системою пропорційного представництва за відкритими виборчими списками місцевих організацій партій (далі виборчі списки) у територіальних виборчих округах, на які поділяється єдиний багатомандатний виборчий округ, що збігається з територією відповідно Автономної Республіки Крим, області, району, міста, району в місті, села, селища згідно з адміністративно-територіальним устроєм або територією міської, сільської, селищної територіальної громади» [1]. Саме місцеві осередки партій є суб'єктами формування територіальних виборчих комісій, порядок утворення яких детально прописано у ст. 203, дільничних виборчих комісій – у ст. 204. Кодекс передбачає реєстрацію виборчими комісіями уповноважених осіб і офіційних спостерігачів за поданнями місцевих партійних осередків; кандидатів і їх довірених осіб.

Статті 209, 213–215 детально визначають порядок фінансування місцевих виборів, зокрема, за кошти власних виборчих фондів організацій партій, які висунули виборчі списки кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови; порядок формування й використання виборчих фондів [1].

Окремий розділ (ст. 216–231) Кодексу визначає порядок висування кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови місцевими осередками партій, їх реєстрації та ін. Законодавець виписує вимоги до інформаційного забезпечення місцевих виборів партіями з використанням інформаційних плакатів і буклетів (ст. 233–235). Кодексом визначені гарантії діяльності у виборчому процесі організацій партій, кандидати в депутати від яких зареєстровані у єдиному багатомандатному виборчому окрузі, їх представників, уповноважених осіб (ст. 236); статус і повноваження офіційних спостерігачів (ст. 239); особливості внесення відомостей про місцеві осередки партій до виборчих бюлетенів (ст. 241); організація і порядок голосування (ст. 248); порядок підрахунку голосів на виборчій дільниці (ст. 250); оформлення протоколів за результатами голосування (ст. 251). Складною є процедура встановлення підсумків голосування на місцевих виборах (ст. 255, 256), розподілу виборчої квоти (ст. 257) та встановлення кількості мандатів, отриманих територіальними виборчими списками кандидатів від організацій партій (ст. 258). На їх підставі визначаються депутати, обрані в територіальних виборчих округах (ст. 259), і встановлюється кількість мандатів та визначення депутатів, обраних у єдиному багатомандатному окрузі (ст. 260) [1]. Зауважимо, що у 2020 р. статті 261–267, а також 270–277 було видалено з Виборчого кодексу. Натомість певні зміни були внесені до низки законів України, що регламентують виборчі правовідносини.

Натомість у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР (з наступними змінами) партії згадуються тільки у двох випадках, по-перше, у контексті вимог до проведення першої сесії новообраної місцевої ради (ч. 3 ст. 46) [4]. По-друге, їх участь у реалізації регламентованої ст. 79 процедури дострокового припинення

повноважень сільського, селищного, міського голови: «…рішення про відкликання сільського, селищного, міського голови за народною ініціативою приймається за зверненням територіальної виборчої комісії вищим керівним органом партії, від місцевої організації якої його обрано» (п. 8 і п. 11 ч. 1) [4].

Детально ця процедура прописана в Законі України «Про статус депутатів місцевих рад» від 11.07.2002 (з наступними змінами). Насамперед звернемо увагу, що законодавець зобов'язує депутата місцевої ради у виборчому окрузі «підтримувати зв'язок з виборцями, місцевою організацією політичної партії, яка висунула його кандидатом у депутати місцевої ради, відповідною територіальною громадою, а також громадськими організаціями, трудовими колективами підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, органами місцевого самоврядування, місцевими органами виконавчої влади, розташованими на відповідній території» (п. 1 ч. 1 ст. 10) [7]. Участь партій у формуванні та функціонуванні місцевих рад регламентована ст. 26 і 27. Партійна належність членів групи є визначальною для утворення й формування складу депутатських груп (ст. 26). Ще у 2010 р. до цього Закону було внесено зміну, за якою «депутатські фракції місцевих рад формуються на партійній основі депутатами місцевих рад (крім депутатів сільських, селищних рад)» (ч. 1 ст. 27) [7]. Ч. 2 цієї статті передбачає, що «депутати сільських та селищних рад на основі єдності поглядів або партійного членства можуть об'єднуватися у депутатські фракції місцевих рад. До складу депутатських фракцій можуть входити також позапартійні депутати сільської та селищної ради, які підтримують політичну спрямованість фракцій» [7]. 2020 р. сформульовано чинну редакцію ст. 38 аналізованого Закону, яка регламентує процедуру внесення пропозиції про відкликання депутата місцевої ради за народною ініціативою, право на яку «мають місцева організація політичної партії, від якої його обрано депутатом, а також громадяни України, які є виборцями відповідного виборчого округу» (ч. 1). Важливим є застереження, що така пропозиція може бути внесена «не раніше ніж через рік з моменту набуття таких повноважень» депутатом. Тоді ж ст. 38 було доповнено ч. 9, якою визначено вимоги до скликання, проведення зборів (конференції) місцевої організації партії, від якої обрано депутата, щодо якого внесена пропозиція щодо відкликання за народною ініціативою, вимога до прийняття відповідного рішення. Ст. 39 містить детальний опис повідомлення місцевої організації партії до територіальної виборчої комісії про прийняте рішення, перелік документів про внесення пропозиції про відкликання депутата місцевої ради за народною ініціативою. Ст. 40 регламентує порядок збирання підписів на підтримку пропозиції про відкликання депутата місцевої ради за народною ініціативою виборцями, вимоги до форми підписного листа, встановлює обмеження щодо об'єктів такого збору [7].

Законодавець детально прописує у ст. 41 процедуру прийняття рішення про відкликання депутата місцевої ради за народною ініціативою, повноваження в цьому процесі територіальної виборчої комісії та партії. Крім процедурних питань, акцентуємо увагу на приписі частини сьомої, за яким «вищий керівний орган політичної партії розглядає звернення територіальної виборчої комісії <…> та приймає рішення про відкликання такого депутата за народною ініціативою або про відмову в задоволенні цієї пропозиції» [7]. Важливо, що при цьому законодавець надає реальні гарантії прав депутата місцевої ради при розгляді питання про його відкликання (ст. 48).

Проведені за Виборчим кодексом місцеві вибори дали можливість сформувати представницькі органи влади на основі запровадженого нового адміністративно-територіального устрою. Партійне структурування новообраних рад відображає результати виборів і здійснене суворо відповідно до вимог законодавства. Діяльність партій в ОМС є предметом окремого дослідження, тут же використаємо міркування прикарпатських науковців, які вважають, що «війна, яку веде держава-агресор Російська Федерація на нашій землі з 2014 року, стала тяжким випробуванням на стійкість і для системи місцевого самоврядування. Остання довела

свою здатність мобілізувати ресурси територіальних громад на перебудову їх життя в умовах воєнного стану, надання всебічної допомоги Збройним силам України, відбудову зруйнованої окупантами інфраструктури, вирішення повсякденних проблем членів громад і внутрішньо переміщених осіб. Повномасштабне вторгнення відтермінувало завершення реформи децентралізації, яке потребує і внесення змін до законодавства щодо децентралізації влади» [3, с. 195].

Запроваджений у державі правовий режим воєнного стану в умовах повномасштабного вторгнення з 2022 р. унеможливив проведення проміжних місцевих виборів місцевих виборів, оскільки приписи ч. 1 ст. 19 «Гарантії законності в умовах воєнного стану» Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2016 прямо забороняють «проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування» [6]. Місцеві вибори згідно з вимогами ч. 2 цієї статті повинні бути призначені Верховною Радою України «не пізніше ніж у дев'яностоденний строк з дня припинення чи скасування воєнного стану» [6]. Проведення чергових місцевих виборів, а також позачергових на деокупованих територіях залежить безпосередньо від досягнення нашої Перемоги. Сподіваємось, і партії в повоєнній Україні стануть іншими, наповнять свою діяльність первісним призначенням.

Висновки. Здійснення реформи децентралізації, розширення демократичних засад управління суспільством, впровадження нового виборчого законодавства безпосередньо об'єктивується рівнем участі партій у формуванні складу представницьких органів і виборних осіб місцевого самоврядування, їх функціонування. Партії сприяють формуванню й вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Ці засадничі положення закріплені чинною Конституцією України, конкретизовані в низці законодавчих актів України, які регламентують діяльність партій, їх участь у місцевих виборах, формуванні ОМС. На формування правових засад цих процесів істотно впливає політична складова, що є наслідком неоднозначного сприйняття політикумом і суспільним загалом демократії та її інститутів, перманентних політичних криз і проблем внутріполітичного характеру, обтяжених умовами збройної агресії РФ проти України, правового режиму воєнного стану. Незважаючи на комплексний характер регулювання, залишаються невирішеними підказані національним і зарубіжним досвідом проблеми залучення до місцевих виборів більш значного числа офіційно зареєстрованих осередків партій. Усе ж чинне законодавство створює достатні правові підстави для реалізації партіями свого призначення, участі у виборах, формуванні представницьких ОМС та їх ефективної діяльності. Проте нормативно-правове регулювання діяльності партій вимагає певного оновлення, чого потребуватиме проведення перших повоєнних місцевих виборів. Доцільним видається й критичне запозичення досвіду зарубіжних країн, насамперед держав – членів ЄС, на шляху реалізації європейських прагнень України – набуття повноправного членства у євроспільноті, вивчення практики здійснення процедур на всіх стадіях виборчого процесу.

Література:

1. Виборчий кодекс України : прийнятий Верховною Радою України 19 грудня 2019 року № 396–IX. *Відомості Верховної Ради України,* 2020, № 7, № 8, № 9. Ст. 48; поточна ред. – ред. від 31.12.2023. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text (дата звернення 25.08.2024).

2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України,* 1996. № 30. Ст. 141; поточна ред. – ред. від 01.01.2020. URL: http:// zakon.rada.gov.ua/laws/ show/254к/96-вр#Text (дата звернення 25.08.2024).

3. Монолатій І. С., Дерев'янко С. М. Модель місцевого самоврядування Республіки Польща: досвід для України. *Держава і право* : зб. наук. пр. Вип. 92 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2022. С. 194–214.

4. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. *ВВР*, 1997. № 24. Ст. 170; поточна редакція – ред. від 10.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text (дата звернення 25.08.2024).

5. Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2365–III. *ВВР*, 2001. № 23. Ст. 118; поточна ред. – ред. від 26.12.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text (дата звернення 25.08.2024).

6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2016 р. № 389–VIII. *ВВР.* 2015. № 28. Ст. 250; поточна ред. – Ред. від 27.07.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 25.08.2024).

7. Про статус депутатів місцевих рад : Закон України від 11 липня 2002 року № 93–IV. *ВВР*, 2002. № 40. Ст. 290; поточна редакція – ред. від 31.03.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text (дата звернення 25.08.2024).

References:

1. Vyborchyi kodeks Ukrainy: Pryiniatyi Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy 19 hrudnia 2019 roku № 396–IX [Election Code of Ukraine: Adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine December 19, 2019 No. 396–IX]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2020, № 7, № 8, № 9. St. 48; potochna red. – red. vid 31.12.2023. Retrieved from https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text (date of access 25.08.2024) [in Ukrainian].

2. Konstytutsiia Ukrainy : Pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku [Constitution of Ukraine: Adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy,* 1996. № 30. St. 141; potochna red. – red. vid 01.01.2020. Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/254k/96-vr#Text (date of access 25.08.2024) [in Ukrainian].

3. Monolatii, I.S., & Derevianko, S.M. (2022). Model mistsevoho samovriaduvannia Respubliky Polshcha: dosvid dlia Ukrainy [Model of local self-government of the Republic of Poland: experience for Ukraine]. *Derzhava i pravo* : zb. nauk. pr. Issue 92 / In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv : Iurydychna dumka. P. 194–214 [in Ukrainian].

4. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21 travnia 1997 roku № 280/97-VR. *VVR*, 1997. № 24. St. 170; potochna redaktsiia [On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine dated May 21, 1997 No. 280/97-VR. VVR 1997. No. 24. Art. 170; current edition]. – red. vid 10.08.2024. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vr#Text (date of access 25.08.2024) [in Ukrainian].

5. Pro politychni partii v Ukraini [About political parties in Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 05 kvitnia 2001 roku № 2365–III. *VVR,* 2001. № 23. St. 118; potochna red. – red. Vid 26.12.2023. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text (date of access 25.08.2024) [in Ukrainian].

6. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2016 № 389–VIII. *VVR,* 2015. № 28. St. 250; potochna red [On political parties in Ukraine: Law of Ukraine dated April 5, 2001 No. 2365-III. VVR 2001. No. 23. Art. 118; current ed.] – red. vid 27.07.2024. Retrieved from https:// zakon.rada.gov.ua/laws/ show/389-19#Text (date of access 25.08.2024) [in Ukrainian].

7. Pro status deputativ mistsevykh rad: Zakon Ukrainy vid 11 lypnia 2002 roku № 93–IV. *VVR,* 2002. № 40. St. 290; potochna redaktsiia [On the status of deputies of local councils: Law of Ukraine dated July 11, 2002 No. 93-IV. VVR 2002. No. 40. Art. 290; current edition] – red. vid 31.03.2023. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text (date of access 25.08.2024) [in Ukrainian].

Yuriy Lazoryshyn, Mykola Lutskyi. Participation of political parties in the formation of local self-government bodies: political and legal framework and expediency of their updating

The modernization of the local self-government system in Ukraine in the context of the decentralization reform objectifies and actualizes the need to study the role and participation of civil society institutions in this process. The current Ukrainian legislation assigns a significant role to political parties that contribute to the formation and expression of the political will of citizens and participate in elections. The purpose of the article is to analyze the political and legal framework for the participation of political parties in the formation of representative bodies and elected officials of local self-government. The author analyzes the provisions, norms and regulations of the Constitution of Ukraine and current legislative acts regulating the mechanism

of participation of political parties in the formation of local self-government bodies. The author emphasizes the political aspects of the formation of the legal framework and the peculiarities of its implementation during local elections under the proportional electoral system. For this purpose, the author uses the comparative legal method and methods of political science research, which made it possible to highlight the peculiarities of political parties' activities in the formation of the local self-government system and to outline the prospects for updating its political and legal framework. The activities of political parties are analyzed through the prism of their effectiveness in the context of decentralization reform and local elections. The author characterizes the peculiarities of legal regulation of the activities of local party branches under martial law. The author expresses views on the legal grounds and political expediency of updating the legal regulation of political parties' activities. The author emphasizes the expediency of critical borrowing of the experience of foreign countries, primarily the European Union member states.

Key words: *civil society, decentralization of power, local self-government, local elections, local self-government bodies, political institutions, political parties, proportional electoral system.*

Відомості про авторів:
Юрій Лазоришин – здобувач наукового ступеня доктор філософії
за спеціальністю 052 «Політологія»,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.
Микола Луцький – здобувач наукового ступеня доктор філософії
за спеціальністю 052 «Політологія»,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

UDC 94:327](477)”1918/1923“
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-19

Микола Литвин
ORCID: 0000-0003-1010-2329

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ВИКЛИКИ ВЕРСАЛЬСЬКО-ВАШИНГТОНСЬКОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН (1918–1923)

Проголошений світовими лідерами принцип самовизначення народів не став основою повоєнного національно-державного розмежування, зокрема в Центрально-Східній Європі, де після розпаду великих монархій 1917−1918 рр. відновлено низку національних держав. Тож у 1918–1923 рр. українська етнічна територія, насамперед соборної УНР, за підтримки Антанти була переділена Польщею, Румунією, Чехословаччиною, Угорщиною і більшовицькою Росією, яка уклала Брестський мир із переможеною Німеччиною і до Ризької угоди перебувала в міжнародній ізоляції. Лідери країн Заходу не повірили в державні потуги роз’єднаного політикуму УНР і ЗУНР, як і в монархічні плани Гетьманату, який лавірував між німецькими й білогвардійськими повоєнними стратегіями. Роль санітарного кордону проти можливих експансій більшовицької Росії (згодом СРСР) країни Антанти відвели відродженій 1918 р. Польщі, з якою Франція 1921 р. уклала політичний договір і військову конвенцію. Паризька й наступні мирні конференції розглядали повоєнну долю України переважно в руслі вирішення польської чи російської проблеми. Певний час уряд ЗУНР підтримали Велика Британія та Чехословаччина, але, враховуючи слабкість і короткочасну діяльність наддніпрянських і галицьких урядів, вони віддали перевагу польському варіанту розв’язання східногалицької проблеми. Уряд США, враховуючи історичну спадщину Російської імперії та Речі Посполитої, недооцінив необхідність відродження самостійної України, творення нового балансу сил на сході Європи.

Ключові слова: *Українська Народна Республіка, Західно-Українська Народна Республіка, Антанта, США, Росія, дипломатія, міжнародні відносини, геополітика, інкорпорація.*

Вступ. Після Першої світової війни українська проблема не перебувала в центрі політичних дискусій міжнародної спільноти, насамперед країн Антанти і США, які розглядали її лише в контексті вирішення польського чи російського питання. Інтерпеляції дипломатії соборної Української Народної Республіки, виступи окремих наддніпрянських і галицьких політиків враховувалися лише під час прийняття тактичних, а не стратегічних рішень Ради Амбасадорів, Ліги націй, міжнародних форумів.

Мета дослідження – реконструювати українські виклики формування Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин, яка після розпаду Романівської та Габсбурзької монархій не враховувала відродження української державності, соборизації українських етнічних територій, які після Першої світової війни силою зброї або засобами дипломатії були інкорпоровані до сусідніх держав – Польщі, Румунії, Чехословаччини, Угорщини, СРСР / УСРР.

Завдання дослідження – проаналізувати особливості зовнішньополітичної діяльності урядів Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки щодо здобуття незалежності України, соборизації її етнічних територій; показати політику країн Антанти та США щодо повоєнного вирішення польського й російського питань, а фактично підтримки більшовицької Росії, яка була важливим донором природніх ресурсів для європейських економік.

Стаття підготовлена з урахуванням **методологій** і **методів дослідження** політичної історії та політології – системного, функціонального, порівняльного (компаративістського) та ін., що дало змогу вивчити внутрішні суперечності політики як джерела рушійної сили етнополітичних змін і державних трансформацій у Центрально-Східній Європі після Першої світової війни.

Результати й обговорення. Після Першої світової війни, розпаду Німецької, Османської, Австро-Угорської та Російської імперій найбільші держави світу, передовсім Франція, Велика Британія, Японія, Королівство Італія, США, почали вибудовувати Версальсько-Вашингтонську систему міжнародних відносин, що закріплювала нові повоєнні територіальні зміни у зв'язку з відродженням низки суверенних держав. Однак проголошений світовими лідерами принцип самовизначення народів не став основою повоєнного національно-державного розмежування, зокрема в Центрально-Східній Європі, де відновлено або проголошено низку національних держав. Тож у 1918–1923 рр. українська етнічна територія, насамперед соборної УНР, за підтримки Антанти була переділена Польщею, Румунією, Чехословаччиною, Угорщиною і більшовицькою Росією, яка уклала Брестський мир із переможеною Німеччиною і до Ризької угоди перебувала в міжнародній ізоляції. Лідери країн Заходу не повірили в державні потуги роз'єднаного політикуму УНР і ЗУНР, як і в монархічні плани Гетьманату, який лавірував між німецькими й білогвардійськими повоєнними стратегіями. Роль санітарного кордону проти можливих експансій більшовицької Росії (згодом СРСР) країни Антанти відвели відродженій 1918 р. Польщі, з якою Франція 1921 р. уклала політичний договір і військову конвенцію. Повоєнні східноєвропейські кордони, зокрема між Польщею та УСРР по р. Збруч, «узаконив» Ризький мир 1921 р., а також ухвала Ради послів держав Антанти 1923 р., означивши зовнішньополітичну поразку і УНР, і ЗУНР, а також закінчення Української революції 1914−1923 рр. Варшава проігнорувала міжнародну вимогу щодо надання українцям національно-територіальної автономії, натомість ще до вказаної ухвали розділила регіон на три воєводства – Львівське, Станиславівське, Тернопільське. На жаль, до поразки Визвольних змагань були причетні й українські політики, які намагалися вибрати у союзники (чи просто порозумітися) з ворогами по союзному фронту: наддніпрянці із поляками, а галичани – із представниками білої і навіть червоної Росії. Радянофіли, як і довоєнні галицькі москвофіли, діставали щедрі винагороди від російських урядовців. Провід УНР всебічно толерував офіційну Варшаву, яка розмістила на своїй території в 1920–1922 рр. уряд та інтерновану Армію УНР [27, с. 179–186, 293–309, 311–323; 15, с. 11–258]. Указана проблема частково висвітлена дослідниками політичної історії та міжнародних відносин [2; 3; 4; 8; 14; 17; 25]. Чималий емпіричний та аналітичний матеріал містить чотиритомна енциклопедія ЗУНР, яку підготували історики та політологи Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника спільно з колегами інших університетів та установ НАН України [12].

У вказаній публікації окреслено державно-політичні плани і зовнішньополітичні пріоритети влади Української Народної Республіки (УНР) та Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР); визначено геополітичні чинники, які нейтралізували український вектор зовнішньої політики країн Антанти; показано деструктивний вплив на повоєнне переформатування територій Центрально-Східної Європи більшовицької і білої Росії.

З метою ізолювання на міжнародній арені лідерів УНР і ЗУНР, дискредитації їхньої дипломатії більшовицька Москва намагалася у другій половині 1920 р. і впродовж 1921 р. порозумітися з Варшавою, прагнучи переділу українських земель по Збручу. Лідери США після Великої війни теж не приховували своїх лідерських амбіцій, однак боялися розпаду Росії і можливого хаосу на її постімперських теренах. Власне складна міжнародна ситуація, боротьба УНР–ЗУНР на чотирьох-п'яти фронтах спричинили кризу центральної влади, її зневіру у власній силі, а також послаблення соборного фронту й окупацію українських земель сусідніми державами. Невдалими також виявилися спроби екзильного уряду ЗУНР перетворити Галичину на «Швейцарію сходу Європи», новий П'ємонт України, центр збору окупованих етнічних земель.

Як відомо, країни Антанти підтримали національно-державні прагнення польських політиків ще наприкінці Першої світової війни, зокрема на нараді в Парижі (15–19 червня 1917 р.) і конференції в Лозанні (9–10 серпня 1917 р.), на якій ухвалено створення Польського національного комітету (ПНК) з осідком у Лондоні або Парижі, що мав стати осердям формування

керівництва відродженої Польської держави, а також ініціатором відродження польської армії. Очолений Романом Дмовським комітет як прообраз польського еміграційного уряду визнала Франція (20 вересня 1917 р.), Велика Британія (15 жовтня 1917 р.), Італія (30 жовтня 1917 р.), США (10 листопада 1917 р.). Для пропаганди ідей відродження Польської держави з кордоном по Збручу створено представництва в Італії, Швеції, Великій Британії, США. У січні 1919 р., у розпал польсько-української війни, ПНК визнав уряд Ігнація Падеревського, передав йому свої повноваження й документи політичної делегації на Паризькій конференції. Тоді ж за участю членів комітету та польської діаспори Америки сформовано підрозділи армії Юзефа Галлера (близько 70 тис. вояків), які у травні – липні 1919 р. змусили Українське військо ЗУНР відступити за Збруч [6, с. 198].

Як відомо, до відновлення національної державності на західних етнічних землях готувалися й представники українських партій, духовенства, депутати-українці Віденського парламенту, Галицького й Буковинського крайових сеймів, які 18 жовтня 1918 р. сформували революційний парламент – Українську Національну Раду, що 1 листопада перейняла у Львові владні повноваження від Галицького намісника Кароля фон Гуйна. Новосформований уряд започаткував творення півтора десятка дипломатичних структур, які мали поширити у світі інформацію про внутрішню і зовнішню політику ЗУНР, нав'язати конструктивні контакти з впливовими зарубіжними політиками, а також українською діаспорою. Однак національному державотворенню перешкодила польсько-українська війна, а також неузгодженість зовнішньої політики восени 1919 р. – навесні 1920 р. з Директорією УНР.

Певні заперечення в західноукраїнському суспільстві, яке не хотіло приймати польську займанщину теренів за Збруч і Горинь, викликали Варшавські угоди Польщі й УНР 21−24 квітня 1920 р. Щоправда, були у Східній Галичині політики та громадські діячі, які сприймали компромісний діалог між Варшавою і Києвом. Зокрема, митрополит Греко-Католицької Церкви (ГКЦ) Андрей Шептицький на нараді Української Національної Ради (УНРади) 17 червня 1920 р. у Львові риторично зауважив: «Хто є більшим ворогом України – Росія чи Польща?» й фактично спонукав частину дискутантів підтримати зовнішню політику Симона Петлюри [4, с. 92−93]. Несподіваний для багатьох галицьких політиків Новий союз із Варшавою засудив диктатор ЗУНР Євген Петрушевич та його екзильний уряд у Відні, які розпочали боротьбу на міжнародній арені за відновлення незалежності ЗУНР (Галицької Республіки). Реорганізований 1 серпня 1920 р. екзильний уряд, до якого ввійшли досвідчені державні діячі Кость Левицький, Володимир Сингалевич, Степан Витвицький, Ярослав Селезінка, Осип Назарук та інші, намагався не допустити реалізації федеративної концепції Юзефа Пілсудського, а також прийняття рішень міжнародною спільнотою, передовсім Лігою Нації, щодо офіційної передачі («відступлення») Східної Галичини Польщі [30, с. 238, 244]. Із цією метою надсилалися місії на міжнародні конференції в Париж, Женеву, Спа, а згодом у Ригу, де всупереч галицькому й наддніпрянському проводам 18 березня 1921 р. Польща підписала мирний договір із радянськими республіками Росії і України, згідно з яким визнано маріонеткову УСРР, що відмовилася від Східної Галичини. Однак британське та французьке товариства Ліги Нації наприкінці 1921 р. – на початку 1922 р. все ще підтримували ідею надання Східній Галичині незалежного статусу на правах національного самовираження [24, с. 249].

Натомість під час мінсько-ризьких переговорів 1920−1921 рр. розрізнені делегації ЗУНР і УНР, зокрема їхні голови Кость Левицький і Сергій Шелухін, знову не спромоглися об'єднати дипломатичні зусилля для спільного захисту національно-державних інтересів. Соборний фронт підступно нейтралізувала радянська дипломатія, заініціювавши створення в Ризі єдиного галицького представництва ЗУНР і маріонеткової ГСРР (Галицької Соціалістичної Радянської Республіки). Не допомогли й протестаційні телеграфні звернення УНРади й уряду ЗУНР до президії конференції [18, с. 322−328; 22, с. 21−25, 91−92, 140].

У цей трагічний час уряд ЗУНР прагнув знайти прихильність у Празі, що мала територіальний спір за вугільний район Тєшинської Сілезії із Варшавою [14, с. 280–281]. Зокрема, на прохання галичан уряд Чехословаччини прийняв на своїй території у 1919−1920 рр. 15-тисячну інтерновану Галицьку армію (ГА). Стрілецькі табори створено в Німецькому Яблонному, Ліберцях, Йозефові, а робітничі сотні розміщено у Празі, Пардубіце, Братиславі, Банській Луці, Терезіні, Кошіце, Берегові, Чопі, Ужгороді [18, с. 335−336]. У Празі засновано найбільше дипломатичне представництво ЗУНР, яке очолювали Степан Смаль-Стоцький і Євген Левицький. Певний час у столиці мешкав із родиною Михайло Грушевський, який не схвалював відновлення майбутньої УНР коштом польської окупації Галичини. До Праги перебралося також кількасот наддніпрянських інтелектуалів. Усе це створювало атмосферу довіри до влади Чехословаччини. Чи не тому влітку 1920 р., коли Червона армія (ЧА) окупувала Галичину і Волинь, Євген Петрушевич зустрівся у Празі з Томашем Масариком і Едвардом Бенешем, прагнучи заохотити чехословацьких керівників утворити галицько-чехословацьку (українсько-чехословацьку) конфедерацію. Однак одержав відмову: Прага офіційно не визнала уряду ЗУНР, а тому не надала йому фінансової допомоги [25, с. 68–75]. Щоправда, наприкінці весни 1919 р. на прикордонній станції Лавочне чехословацька влада радо прийняла від галицького уряду частину залізничного транспорту ЗУНР. Після Ризької конференції міністри закордонних справ Чехословаччини й Польщі 6 листопада 1921 р. визнали необхідність розформування на своїх територіях українських військових формувань, таборів їхнього інтернування та ствердили відсутність зацікавлення до проблеми самовизначення Східної Галичини. Діалог між урядами Чехословаччини та ЗУНР перервали договори між Чехословаччиною і більшовицькою Росією (8 червня 1922 р.), Чехословаччиною і більшовицькою Україною (5 червня 1922 р.). Зрештою, вже на Генуезькій конференції 1922 р. Е. Бенеш несподівано підтримав надання під суверенність Польщі територію Східної Галичини. Ці міжнародні домовленості остаточно поховали надію галичан на конфедеративний чи федеративний зв'язок із Прагою. Водночас офіційний Париж, заохочуючи до слухняності й галицької індиферентності Прагу, Варшаву та Бухарест, фактично підтримав їхні територіальні претензії на Закарпаття, Східну Галичину, Західну Волинь, Північну Буковину й тим самим став одним із режисерів військової окупації та розчленування України. Хоча ще в міжнародному договорі в Севрі 10 серпня 1920 р. між Румунією, Чехословаччиною і Польщею було окреслено кордон між Східною Галичиною і Чехословаччиною та Румунією [24, с. 246].

Отже, у цей трагічний час галицькі інтелектуали все частіше починають обговорювати ідею відродження окремої Галицької Республіки (ЗУНР), на зразок нейтральної Швейцарії. Наприкінці 1920 р. відомий правник ЗУНР Станіслав Дністрянський, донедавна голова підкомісії для реформи цивільного права в палаті послів Віденського парламенту, підготував проєкт Конституції ЗУНР, яку мали доопрацювати й узаконити новообрані законодавчі органи республіки. Найвищим органом влади ЗУНР мала стати Народна Палата, обрана на чотири роки на підставі загального, безпосереднього, рівного й таємного голосування. Її посли мали представляти три національні курії: українську, польську й інших національностей. Великі законодавчі повноваження надано Народним Зборам, Народній Коморі та Президентові, обраному безпосередньо народом на 4 роки. Проєкт передбачав майбутнє об'єднання ЗУНР із Великою Україною на основі права народу на самовизначення. Однак він так і не був опублікований, а отже, його не донесено до міжнародної громадськості [1, с. 26−27; 30, с. 7–113].

Вивчивши геополітичну ситуацію в Центрально-Східній Європі, уряд ЗУНР 30 квітня 1921 р. запропонував Лізі Націй у Женеві новий проєкт «Основ державного устрою Галицької Республіки», який підготував перший голова уряду ЗУНР К. Левицький за сприяння уже згаданого правника С. Дністрянського. На взірець устрою Швейцарії він передбачав утворення на території Східної Галичини (разом із Лемківщиною і Надсянням) незалежної

соціально-правової держави з республіканською формою правління, покликаною забезпечити добробут своїх громадян. Згідно з проєктом, державною нацією поряд з українською визнано польську та єврейську. Вибори до парламенту – Державної Ради – запропоновано здійснити за трьома національними куріями. Очолити відроджену республіку мав Президент, якого обирали б з-поміж українців загальним голосуванням на шість років. Посади віцепрем'єрів мали обійняти поляки та євреї. Державними мовами пропоновано вважати українську, польську і єврейську, українську визначено внутрішньоурядовою. Національним меншинам гарантовано здобуття початкової і середньої освіти рідною мовою, рівний доступ до вищої освіти [11, с. 249, 310]. Однак Ліга Націй вказаний документ не підтримала. Утім, неодноразові візити до Женеви (1921–1922) Є. Петрушевича, К. Левицького, С. Витвицького дали певний ефект: 27 вересня 1921 р. загальні збори Ліги Націй звернули увагу Раді Антанти на важливість поновного розгляду проблеми Східної Галичини. У Женеві також проведено інтенсивні перемовини із представниками міжнародних єврейських організацій. Для протидії східній політиці Польщі галицькі дипломати прагнули також сформувати українсько-литовсько-білоруський блок [24, с. 248]. Не вдалося утримати в орбіті ЗУНР, а згодом соборної УНР Північну Буковину, яку в листопаді – грудні 1918 р. окупували румунські війська. Сен-Жерменський і Севрський мирні договори визнали ці українські території за Румунією. 1923 р. прийнято нову Конституцію Румунії, у якій обґрунтовано формування «Великої Румунії», що заперечувала національно-культурні права нерумунського населення країни. Зрозуміло, що політику румунізації на ново приєднаних теренах засудили учасники Хотинського (1919) і Татарбунарського (1924) повстань [23, с. 366−370].

У рефераті екзильного уряду «Землеволодіння у Східній Галичині» (1921), адресованому світовій спільноті, доводилася можливість ведення повноцінного осібного фінансово-господарського життя в Галицькій Республіці – 50 повітах краю, тобто на території 55,3 тис. км^2 із населенням близько 5 млн осіб. На 47 % земель краю пропонувалося вирощувати зернові й технічні культури, ще 23 % площ лук і пасовищ – використовувати для тваринництва. Щоправда, майже половина населення (42,6 %) мала недостатні ресурси – карликові господарства до 2 га [9, с. 476–480]. Чи не тому малоземельне населення до світової війни щороку виїжджало на сезонні роботи до Німеччини, Чехії, Данії, Швеції, Франції. Їм пропонували викупити «кусник землі у великого властителя земельної посілості» або ж долучитися до лісового господарства, продукцію якого вивозили до Німеччини, Італії, Великої Британії, Північної Африки. Особливо перспективним, як свідчать галицькі урядовці, був рільничий промисел, цукроваріння, пивоваріння [9, с. 486]. Водночас залізну руду й кокс планували привозити з радянської України (Кривий Ріг та ін.). Каркасом нової господарки республіки мали стати «українські господарські станові організації і спілки» [9, с. 489−493]. Чималі надії галицькі урядовці покладали на інвестиції 1−1,5 млн українських емігрантів зі США та Канади [9, с. 501]. На Прикарпаття могло повернутися щонайменше 300 тис. емігрантів, кожен із яких міг привезти від 1 до 10 тис. американських доларів.

Ідею відродження української державності популяризували дипломатичні представництва й місії ЗУНР у країнах Європи й Америки, різні громадські структури еміграції – Західноукраїнське товариство Ліги Націй (Відень), Комітет оборони західноукраїнських земель (Женева), Український горожанський комітет у Канаді, Український народний комітет і Об'єднання українських організацій у США. Зокрема, певний інформаційний ефект дала діяльність новостворених у 1920 р. дипломатичних місій ЗУНР у США та Канаді, де в руслі декларацій «14 пунктів» Вудро Вільсона пропагувалася ідея західноукраїнської державності. На захист української справи американська діаспора організувала низку протестних акцій і звернень до президента Ворена Гардінга, Конгресу США та Ліги Націй. Великого резонансу набув візит до Канади і США влітку – восени 1921 р. митрополита ГКЦ А. Шептицького, який завдяки

підтримці діаспори зустрівся з Президентом і Державним секретарем США, а також міністром торгівлі Гербертом Гувером, який організовував допомогу країнам Східної Європи і деякий час перебував у Львові. Місіонерсько-дипломатична акція митрополита сприяла й тому, що канадський уряд звернувся до Ліги Націй із перспективними пропозиціями щодо вирішення нового політичного статусу Східної Галичини. Тоді ж емігранти започаткували збір Позички національної оборони. Лише на адресу президії Міжнародної конференції у Генуї (1922) з-за океану надійшло понад 200 петицій і телеграм, які вимагали відновити ЗУНР (Галицьку Республіку, Західноукраїнську Республіку) [5, с. 12–13; 25, с. 103−125]. Для нейтралізації дипломатії ЗУНР, бурхливої міжнародної діяльності діаспори спецслужби СРСР і відділи Комінтерну провели низку заходів для розкладу української еміграції, зокрема в таборах інтернування в Чехословаччині, Польщі та Румунії, блокування будь-яких ініціатив щодо відновлення соборної УНР. Утім, Кремль намагався всіляко затушувати пам'ять і про УНР, і про ЗУНР проголошенням улітку 1920 р. Галицької Соціалістичної Радянської Республіки, яку теж планували «добровільно» приєднати до УСРР [18] .

Під впливом російсько-радянських медійних наративів чимало західних політиків і журналістів звинуватили екзильний уряд ЗУНР у симпатіях до більшовицької Росії. Зокрема, впливовий французький журнал Journal des finances у статті «Польська нафта і проблеми Східної Галичини» (16 червня 1922 р.) дорікнув уряду Є. Петрушевича, що самостійна Галицька держава, якої домагаються галицькі українці, може стати частиною більшовицької Росії. Відтак дипломат С. Витвицький, голова місії ЗУНР у Парижі й Лондоні, у листі-відповіді редакторові цього журналу зауважив: «Українське населення Східної Галичини як переважно селянське і вироване серед західноєвропейської культури (Східна Галичина була частиною Австрії) з природи своєї противне більшовизмови… З огляду на теперішнє положення на європейському Сході тільки в окремій Галицькій державі може найуспішніше розвиватися українська економічна і політична сила… Існування окремої Галицької держави збереже той національний П'ємонт, яким досі була Галичина для давньої російської України на случай зміни режиму в Росії і ворожого його курсу до українства». Далі стверджено, що «самостійна Галичина скріпить економічно і політично Польщу», захистить не лише її, а й Захід від поширення більшовизму, а також допоможе Франції в «економічних інтересах на Україні» [9, с. 476–480, 503–504].

До речі, ще в доповіді делегації Компартії Східної Галичини ІІІ Конгресу Комінтерну від 18 червня 1920 р. підтверджено негації місцевих комуністів до уряду Є. Петрушевича, який за допомоги чехів нібито готував повстання, під час котрого край мали відірвати від Польщі й створити «Самостійну Галичину» [10, с. 246–247]. Комуністичні емісари проводили розкладову діяльність у середовищі ГА в Чехословаччині, пропагуючи ідеї «Радянської Галичини» й «Радянської соборної України» [10, с. 278–279].

Як це не парадоксально, але більшовицькі уряди Росії та України на міжнародній арені деякий час (передовсім у першій половині 1920-х років) ганебно відстоювали право населення Східної Галичини на самовизначення, сподіваючись на його подальше возз'єднання з Країною Рад. Прикарпатський край російський Раднарком прагнув зробити «воротами» для поширення світової комуністичної революції в Польщу, Угорщину, Румунію, Німеччину й інші країни Європи. Еталоном для її реалізації став «визвольний» похід ЧА у Східну Галичину, на Львів і Замостя, під час якого за ініціативи партійно-радянських органів РСФРР і УСРР 1 серпня 1920 р. проголошено ГСРР зі столицею в Тернополі, до якого скеровано тимчасовий уряд – Галревком на чолі з Володимиром Затонським. Однак нищівна поразка 1-ї Кінної армії наприкінці серпня від об'єднаного польсько-українського війська під Львовом і Замостям призупинила у вересні 1920 р. невдалий експеримент радянізації Галичини [13, с. 38−40].

Незважаючи на спільну геостратегічну мету, еміграційні уряди УНР і ЗУНР, якщо й відкрито не протистояли один одному, то діяли неузгоджено. Галицькі провідники не підтримали

Державний центр УНР в екзилі (Тарнів, Варшава) та дії уряду УНР у Станиславові (вересень – жовтень 1920 р.), зокрема щодо організації загальноукраїнського антирадянського повстання. Тож Другий зимовий похід Армії УНР на чолі з генералом Юрієм Тютюнником (захоплено терени Волині й Поділля) не спричинив 1921 р. протестаційного руху в Галичині, населення якого було втомлене безперервними війнами 1914–1920 рр. Восени 1921 р. варшавський уряд здійснив адміністративні реформи, спрямовані на подальшу інкорпорацію Східної Галичини: скасовано посаду галицького губернатора, а територію краю поділено на нові територіальні одиниці – Львівське, Тарнопільське і Станиславівське воєводства. З метою полонізації до першого приєднано частину повітів із домінантним польським населенням (Бжозів, Тарнобжег, Ряшів, Пшеворськ, Ланцут, Ніско). Березнева Конституція Польщі 1921 р. декларувала, але не забезпечувала права національних меншин, зокрема й українців у т. зв. Східній Малопольщі [2, с. 337].

Невдача Листопадового рейду Ю. Тютюнника проти більшовицької Росії послабила міжнародний авторитет не лише наддніпрянського, а й галицького уряду, які фактично перешкоджали західним країнам налагоджувати торговельно-економічні відносини з радянською Росією, імпортувати з Наддніпрянщини природні ресурси. Ініціатором зміни курсу західних держав до більшовицької Росії став прем'єр-міністр Великої Британії Девід Ллойд Джордж, який 1920 р. виступив за припинення збройної боротьби проти Москви й розвиток торгівлі з Росією, яка потребувала відбудови повоєнного господарства. Що ж до радянської дипломатії, то вона продовжувала пошук нейтралізації зовнішньої політики УНР і ЗУНР. Із цією метою голова Раднаркому УСРР Християн Раковський 1922 р. таємно зустрівся з Євгеном Петрушевичем на Генуезькій конференції. Там же з Є. Петрушевичем провів бесіду представник Компартії Східної Галичини Л. Левицький. Делегація ЗУНР просила радянських представників підтримати їх як політично, так і матеріально й не допустити укладення Росією мирного договору коштом Східної Галичини. Однак унаслідок суперечок між Великою Британією і Францією східногалицьке питання було зняте з порядку розгляду в політичній комісії цієї конференції. Переговори з галицьким лідером радянська дипломатія продовжила згодом у Відні й Копенгагені [18, с. 341–342; 24, с. 250–251; 31, с. 352−354]. Радянська й польська розвідки стежили за ним і в наступні роки вже в Берліні.

Східна Галичина від 25 червня 1919 р. до 14 березня 1923 р., згідно з тогочасним міжнародним правом, перебувала у статусі підмандатної території Антанти, яку Версальська мирна конференція передала Польщі для військової окупації та цивільного управління. Як відомо, згідно зі Сен-Жерменським мирним договором від 10 вересня 1919 р. (арт. 91) повоєнна Австрія відмовилася від «права суверенності над Східною Галичиною в користь держав Антанти». Цей статут підтвердила схвалена Найвищою Радою Антанти т. зв. лінія Керзона 8 грудня 1919 р., а згодом договір у Спа 10 липня 1920 р. між країнами Антанти й Польщею, заява британського прем'єра Л. Джорджа в палаті громад парламенту Великої Британії 6 липня 1921 р. [20, с. 149–150]. Польська дипломатія прагнула підписати договір із Францією, яка відстоювала на міжнародних форумах ідею відродження «великої» Польщі як надійного бар'єра між Німеччиною і Росією.

Майбутній статус краю від 1919 р. розглядала Підкомісія для польських справ Антанти, що означало, на думку дипломатів УНР, що «се не є українське питання». У зв'язку із цим обурена делегація УНР на чолі з Григорієм Сидоренком відмовилася в липні 1919 р. від роботи в цій підкомісії; згодом таке рішення визнано помилковим. Натомість галицькі дипломати Василь Панейко, Михайло Лозинський і Дмитро Вітовський взяли участь у дебатах підкомісії, але, як стверджує М. Лозинський, лише після виступів «делегатів польських, жидівських і москвофільських». Представники ЗУНР наполягали, що «має бути збережена територіальна інтегральність українських частей Галичини й Буковини», а їхній статус – узгоджуватися із

плебісцитом населення; губернатором Галичини пропонували обрати українця, кандидатуру якого мав затвердити сейм [20, с. 152–153]. За зовнішньо- і внутрішньо-політичною діяльністю Української Національної Ради (голова – Роман Перфецький) у Львові на початку 1920-х років пильно стежила дирекція польської поліції, прагнучи обмежити її політичний вплив на населення, українські партії, а за потреби й заборонити її діяльність [10, с. 218–223].

Проблему нового статусу («статуту») Східної Галичини неодноразово обговорювали й на інших міжнародних майданчиках. Зокрема, 28–29 липня 1922 р. у Львові відбувся Інтернаціональний конгрес миру, організатором і модератором якого став бельгійський сенатор Л. Фонтайн. На ньому представники 20 народів обговорили проблему повоєнної відбудови Європи, питання роззброєнь, перегляду різних міжнародних договорів, права поневолених націй. «Галицьку Україну» на ній представляв С. Витвицький. Після його виступу й обговорення східногалицької проблеми прийнято резолюцію: «Інтернаціональний конгрес миру, маючи на увазі домагання, предложені представниками Єгипту і Східної Галичини, висловлює бажання, щоби право національного самовизначення було зреалізоване, можливо, найскоріше в тих краях і в усіх інших, яких політичне становище є неозначене або оспорене». У цей час провідники ЗУНР / Галицької Республіки Євген Петрушевич (підпис: президент Української Національної Ради Східної Галичини) і Кость Левицький (підпис: Уповноважений Уряду для справ закордонних Галицької Республіки) опублікували в урядовій газеті «Український прапор» програмну статтю «Напрямова нашої політики», у якій коротко проаналізували проблеми державотворення ЗУНР, її злуку з УНР: «Галицька Держава жертвувала для Соборної України всім: кров'ю своїх дітей, своїм майном, а може навіть утратою самостійности. Бо коли би не повстання проти Гетьмана – Січові Стрільці були би в листопаді 1918 року у Львові, а коли би вони були у Львові, то Галицька Держава була б нині існувала як визнана держава і як важний чинник. Аж до самозаперечення змагала Галицька Україна та її уряд до здійснення ідеалу Соборної України. На федерацію ні з Польщею, ні з Московщиною уряд Галицької Держави ніколи не йшов». Далі стверджено, що «польська окупація перемінила Східну Галичину в джерела анархії та в невиносиме пекло недолі українського населення» й обґрунтовано необхідність вирішення Антантою «державного становища Східної Галичини як незалежної держави свобідних народів» [26]. У тому ж числі «Українського прапора» (5 серпня 1922 р.) видрукувано «Державно-правні основи Східної Галичини як Незалежної Галицької Республіки», у яких показано можливості та перспективи розвитку відродженої Галицької держави (55,3 тис. км^2, 5,5 млн населення, з них 74,4 % – українці) з республіканським устроєм, Українською Національною Радою (парламентом), Державним Секретаріатом (урядом). Ці аргументи та пропозиції адресувалися міжнародним структурам, зокрема і представникам Генуезької конференції.

Інформація про пропольську ухвалу Антанти посилили кризу та зневіру українського політикуму краю у власних силах. Відчуваючи симпатії офіційного Парижа, польська адміністрація 1921 р. організувала перепис населення Східної Галичини (реєстрували національність, а не мову), під час якого кількість українців зменшилася на 5,2 % порівняно з довоєнним переписом. Восени 1922 р. влада провела вибори до сейму та сенату, які проігнорувала більшість українських політиків, окрім Української хліборобської партії. Поведінка партійців-хліборобів, а також місцевих євреїв та німців розірвала фронт бойкоту виборів, а водночас і окупаційної влади. Відреагувати на нові політичні виклики й суспільні запити взявся митрополит Греко-Католицької Церкви Андрей Шептицький, який спонукав свою довірену особу – о. Тита Войнаровського – стати посередником у переговорах між польською владою і урядом Євгена Петрушевича. Аналогічні поєднавчі кроки здійснив польський дипломат-урядовець Станіслав Лось, однак безрезультатно [32, с. 218–223; 21, с. 159–168; 17, с. 15–17].

Усупереч політиці екзильного уряду, певні угодовські настрої почали виявлятися наприкінці 1922 р. серед окремих членів Народного комітету Української народної трудової партії

і Міжпартійної ради (обидві структури очолював адвокат Володимир Бачинський), яка все частіше виступала за «реальну» політику щодо відродженої Польщі. Але під тиском Є. Петрушевича й окремих партійців 6 березня 1923 р. В. Бачинський оголосив про свою «резегнацію» з поста голови партії, делегата та голови Міжпартійної ради, яку після кількаденних дебатів таки прийняли [16, с. 538–539.]. Бурхливі дискусії також охопили викладачів Українського таємного університету щодо обрання нового ректора та ставлення колективу до можливого відкриття польською владою українського університету поза Львовом. Історики Іван Крип'якевич і Мирон Кордуба допускали можливість відкриття українського університету в Луцьку чи Кракові [16, с. 526–529]. Як свідчать щоденникові записи Мирона Кордуби, Є. Петрушевич ще за кілька днів до березневої ухвали Антанти вірив у здобуття Східною Галичиною особливого статуту (статусу), хоча й допускав можливі «випадки»: «1) коли б Галичину дано Польщі без застережень; 2) коли б статус мала дати Антанта; 3) коли б статус мав накинути польський сейм; 4) коли б Антанта мала посередничати між нами і Польщею в справі автономії» [16, с. 34, 544]. Тієї драматичної весни Є. Петрушевич усе ще вірив у створення нафтової дипломатії (коаліції) із західними державами, насамперед із Канадою, США і Великобританією, яким обіцяв надати нові концесії у Дрогобицько-Бориславському нафтовому басейні, а тому вірив у їхню підтримку східногалицької державності [16, с. 34, 591; 24, с. 283–286; 25, с. 108−125]. Однак його наміри не реалізовано.

5 березня 1923 р. Є. Петрушевич знову звернувся до Ради послів Антанти з нотою, у якій обґрунтовував необхідність творення в Галичині української держави під протекторатом Ліги націй і Ради послів Антанти. Однак його пропозицію було знову проігноровано. Після рішення Ради послів Великої Британії, Франції, Італії та Японії 14 березня 1923 р. про передачу Східної Галичини Польщі, яке зініціював італійський уряд Беніто Муссоліні, галицький уряд і його симпатики змушені були відмовитися від ідеї відновлення самостійної Галицької Республіки. 18 березня на 20-тисячній маніфестації у Львові все ще звучав соборний лозунг «Нехай живе Українська республіка!», поширювалися відозви із закликами: «Український народе!.. Недалека ця хвиля, коли цілий український народ по обох боках Збруча і Дніпра зірветься до боротьби і роздавить ненависного ворога». Тоді ж 82-річний Юліан Романчук, член УНРади ЗУНР, зачитав із маніфестантами присягу, у якій закликав скинути «ярмо неволі» та «злучитися з цілим великим українським народом в одній, незалежній, соборній державі» [11, с. 318−319; 7, с. 743].

Антиукраїнську ухвалу слідом за урядом ЗУНР навесні 1923 р. публічно засудили різні українські й зарубіжні громадсько-політичні структури: Міжпартійна рада, УНРада у Львові, Західноукраїнське товариство Ліги Нації, Комітет оборони західних українських земель (Відень), Українська революційна рада, Об'єднання українських організацій в Америці (Філадельфія) та ін. Після саморозпуску уряду ЗУНР і його березневої протестаційної заяви, яка закінчувалася гаслом «Хай живе Українська держава!», настав новий етап українського визвольного руху, під час якого західноукраїнський політикум прагнув шукати як легальних, так і нелегальних шляхів для державно-політичного ствердження поневолених співвітчизників, боротьби за соборність українських земель. Березнева ухвала спричинила депресію і певний розкол серед галицького політикуму, передовсім у середовищі Української народної трудової партії, ІІІ з'їзд якої у травні 1923 р. прийняв автономістську резолюцію. Натомість Українська радикальна партія виступила за формування соціалістичного фронту українських партій. Українська соціал-демократична партія задекларувала перехід на комуністичну платформу. Подолати розгубленість і сприяти національному єднанню взявся позапартійний Комітет оборони західноукраїнських земель, який створили ще в січні того ж року у Відні галицькі й наддніпрянські політики Володимир Кушнір, Роман Перфецький, Андрій Жук та ін. Восени цього ж року комітет вирішив налагодити нормальні відносини у краї, а також між краєм і еміграцією. Йшлося про відокремлення західноукраїнських земель від держав-загарбників і відновлення

ЗУНР. Легальну боротьбу в цьому напрямі мали вести українські партії і парламентська репрезентація під контролем новоствореної Західноукраїнської Ради на чолі з президентом УНРади. Однак перша каденція комітету підтвердила різнобій державно-політичних планів різних гілок визвольного руху, зокрема полівіння частини недавніх прихильників ЗУНР (Галицької Республіки) [28, с. 102–105].

У середині 1923 р. УНТП, усупереч керівництву, обрало курс на реалізацію самостійної реальної політики. Натомість Є. Петрушевич став прихильником радянофільської орієнтації, до якої його постійно схиляли емісари радянської України й радянської Росії [29, с. 55−67]. На цей час провідні українські державно-політичні сили були все ще роз'єднані. Еміграційний уряд УНР напівлегально перебував у Польщі та Франції. До Чехословаччини перебралися наддніпрянські соціалісти-революціонери на чолі з М. Шаповалом та деякі прибічники уряду УНР. Український союз хліборобів-державників під проводом гетьмана П. Скоропадського діяв у Німеччині й мріяв за її сприяння відродити монархічну Україну, яка б об'єднала її східні та західні землі. Представники уряду ЗУНР на чолі з Є. Петрушевичем перебували у Відні та Берліні [26, с. 390−403]. Ліві сили краю (Комуністична партія Західної України, Українська партія праці) прагнули про возз'єднання з СРСР / УСРР. Центристи (Українська національно-демократична партія та ін.) орієнтувалися на власні політичні сили, але допускали можливість автономії краю у складі Польщі. Праворадикали в особі Української військової організації (згодом Організації українських націоналістів) вбачали майбутнє краю та українського народу лише в самостійній соборній Україні.

Утім, VII Всеукраїнська конференція Комуністичної партії (більшовиків) України (КП(б) У) і II сесія Всеукраїнського центрального виконавчого комітету у квітні 1923 р. теж висловили протест березневій ухвалі Ради послів і запевнили: уряд УСРР буде знову «піднімати питання про вирішення східногалицької проблеми перед народами всього світу». Однак після проголошення СРСР у підрадянського Харкова вже не залишилося механізмів проведення самостійної зовнішньої політики: у серпні 1923 р. ліквідовані його дипломатичні представництва, зокрема у Варшаві, а у вересні того ж року – наркомат зовнішніх справ УСРР; ще раніше ліквідовано армію республіки. Натомість із дозволу Москви Польща додатково відкрила консульство в Києві й дозволила відкрити радянські консульства у Львові, Лодзі, Гданську. Згідно з Ризьким миром відновлено взаємний залізничний рух, поштовий зв'язок, повернення біженців і викраденого майна (залізничного складу, бібліотечних і приватних колекцій). Нові радянсько-польські торговельно-економічні зв'язки відтіснили на другий план територіальні претензії щодо Польщі [3, с. 143–146; 8, с. 143−196].

Висновки. Як бачимо, Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин започаткувала в 1918−1923 рр. нову повоєнну форму міжнародних відносин, яка, щоправда, несповна враховувала державно-соборний інтерес України й українців. Паризька та наступні мирні конференції розглядали повоєнну долю України переважно у руслі вирішення польської чи російської проблеми. Певний час уряд ЗУНР підтримали Велика Британія та Чехословаччина, але враховуючи слабкість і короткочасну діяльність наддніпрянських і галицьких урядів, віддали перевагу польському варіанту розв'язання східногалицької проблеми. Уряд США, враховуючи історичну спадщину Російської імперії та Речі Посполитої, недооцінив необхідність відродження самостійної України, творення нового балансу сил на сході Європи. За умовами Версальського мирного договору створені або відроджені незалежні держави – Польща, Чехословацька Республіка, Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва, Албанія, Королівство сербів, хорватів і словенців. Ризький мир (його також підтримав уряд США), а згодом ухвала Ради послів 1923 р. були неправосильними для українського народу, який прагнув національно-державного самоствердження, бо реставрували панування Росії в новітній більшовицькій формі, водночас ослабили Польщу, прилучивши до неї третину чужої етнічної території, що лише послабило

її етнополітичний потенціал і стало джерелом протестних настроїв західних українців аж до вибуху Другої світової війни (цю проблему фахово актуалізував дослідник політичної історії західноукраїнських земель Ігор Цепенда). Нову систему міжнародних відносин порушили тоталітарні держави − Німеччина і СРСР, які 1939 р. розв'язали Другу світову війну, започаткувавши переділ спершу Польщі, а згодом інших держав. На жаль, США та країни Європи, члени ядерного клубу, фактично проігнорували в українське майбутнє, спонукавши Київ позбутися ядерної зброї. Лише згодом, особливо після початку повномасштабної російської агресії проти української незалежності й соборності, США й інші країни НАТО зрозуміли, що незалежна та стабільна Україна є важливим фактором стабільності й безпеки в Європі. Тож після 2022 р. Україна нарешті стала повноцінним суб'єктом міжнародних відносин, важливим гравцем світової геополітики, одним із лідерів вільного світу.

Література:

1. М. Мушинка. Академік Станіслав Дністрянський 1870–1935. Біобібліографія упоряд. Київ, 1992. 113 с.
2. Алексієвець Л. Польща: утвердження незалежної державності. 1918−1926. Тернопіль, 2006. 448 с.
3. Гетьманчук М. Українське питання в радянсько-польських відносинах 1920–1939 рр. Львів, 1998. 428 с.
4. Голубко В. Варшавський договір 1920 р. та його перспективи у візії західноукраїнських політиків. *Україна модерна*. 2002. Вип. 7. С. 92–94.
5. Гуцал П. Українська еміграція Канади і США та національно-визвольний рух на західноукраїнських землях (1914–1923) : автореф. дис. … канд. іст. наук : 07.00.01 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2005. 20 с.
6. Ґеник М. Польський національний комітет у м. Париж. *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія*. Івано-Франківськ, 2020. Т. 3. С. 198.
7. З історії революційного руху у Львові: док. і мат. / відп. ред. І. Крип'якевич. Львів, 1957. 796 с.
8. Завада І. Ризький договір і Україна. Історичний нарис. Львів, 2000. 202 с.
9. Західно-Українська Народна Республіка 1918−1923 / відп. ред. О. Карпенко. Івано-Франківськ, 2005. Т. 3. Кн. 1. 644 с.
10. Західно-Українська Народна Республіка 1918−1923 / відп. ред. О. Карпенко. Т. 3. Кн. 2. Івано-Франківськ, 2005. 680 с.
11. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Ілюстрована історія / гол. ред. М. Кугутяк. Львів, 2008. 524 с.
12. Західно-Українська Народна Республіка. Енциклопедія: у 4 т. / ред. рада: М. Кугутяк, М. Литвин, О. Рафальський, І. Цепенда (та ін.). Івано-Франківськ, 2018−2021.
13. Історія Львова / відп. ред. Я. Ісаєвич. Львів, 2007. Т. 3. 576 с.
14. Кірсенко М. Чеські землі в міжнародних відносинах Центральної Європи 1918–1920 років. Київ, 1997. 336 с.
15. Колянчук О. За нашу і вашу свободу. Учасники українських визвольних змагань 1917–1921 років. Місця пам'яті в Польщі. Дрогобич, 2018. 288 с.
16. Кордуба М. Щоденник 1918–1925. Львів, 2021. 688 с.
17. Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького у 1919–1923 рр. Львів, 1996. 84 с.
18. Литвин М. ЗУНР і Галицька СРР у геостратегії Росії. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* Львів, 2009. Вип. 18. С. 101−118.
19. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів, 1995. 368 с.
20. Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. Відень, 1922. 228 с.
21. Лось Я.-С. Українська справа у спогадах, листуванні й публіцистиці. Вибрані твори. Київ, 2018. 340 с.
22. Назарук О. Галицька делегація в Ризі. 1920 р. Спомини учасника. Львів, 1930. 170 с.
23. Новосьолов О. Румунія. *Західно-Українська Народна Республіка 1918−1923. Енциклопедія.* Т. 3. С. 366−370.

24. Павлишин О. Євген Петрушевич (1863–1940). Ілюстрований біографічний нарис. Львів, 2013. 400 с.
25. Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923). Київ, 1996. 188 с.
26. Петрушевич Є., Левицький К. Напрямова нашої політики. *Український прапор.* 1922. 5 серпня.
27. Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-ті роки XX ст.). Київ ; Нью-Йорк, 2006. 672 с.
28. Росія – Україна: зради, союзи, війни / Відп. ред. М. Литвин. Львів, 2022. 798 с.
29. Соляр І. Комітет оборони західноукраїнських земель (1923). *Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст.* Івано-Франківськ, 1997. С. 102–105.
30. Соляр І. Радянофільство у Західній Україні (1920-ті рр.). *Український історичний журнал.* 2009. № 1. С. 55−67.
31. Стецюк П. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст. Львів, 1999. 232 с.
32. Уряди України у XX ст. / Відп. ред. В. Смолій. Київ, 2001. 607 с.
33. Цепенда І., Кугутяк М. Генуезька конференція. 10.04−19.05.1922. *Західно-Українська Народна Республіка. Енциклопедія*. Івано-Франківськ, 2018. Т. 1. С. 352−354.
34. Швагуляк М. До історії українсько-польських переговорів у 1921 році. Місія Тита Войнаровського. *Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. 233: Праці історично-філософської секції.* Львів, 1997. С. 131–133.

Refrences:

1. Mushynka, M. (1992). Akademik Stanislav Dnistrianskyi 1870–1935. Biobibliohrafiia [Academician Stanislav Dnistrianskyi 1870–1935. Biobibliography]. Kyiv. 113 p. [in Ukrainian].
2. Aleksiievets, L. (2006). Polshcha: utverdzhennia nezalezhnoi derzhavnosti. 1918−1926 [Poland: the establishment of independent statehood. 1918–1926]. Ternopil. 448 p. [in Ukrainian].
3. Hetmanchuk, M. (1998). Ukrainske pytannia v radiansko-polskykh vidnosynakh 1920–1939 rr. [The Ukrainian Question in Soviet-Polish Relations in 1920–1939]. Lviv. 428 p. [in Ukrainian].
4. Holubko, V. (2002). Varshavskyi dohovir 1920 r. ta yoho perspektyvy u vizii zakhidnoukrainskykh politykiv [The Warsaw Pact of 1920 and its prospects in the vision of Western Ukrainian politicians]. *Ukraina moderna*, 7, 92–93 [in Ukrainian].
5. Hutsal, P. (2005). Ukrainska emihratsiia Kanady i XX st. ta natsionalno-vyzvolnyi rukh na zakhidnoukrainskykh zemliakh (1914–1923) [Ukrainian emigration to Canada and the United States and the national liberation movement in western Ukraine (1914–1923)]. *Extended abstract of candidate's thesis.* Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. Lviv. 20 p. [in Ukrainian].
6. Genyk, M. (2020). Polskyi natsionalnyi komitet u m. Paryzh [Polish National Committee in Paris]. *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923. Entsyklopediia.* T. 3. Ivano-Frankivsk, 198 [in Ukrainian].
7. Krypiakevych, I. [Eds.]. (1957). Z istorii revoliutsiinoho rukhu u Lvovi: dok. i mat. [From the History of the Revolutionary Movement in Lviv: Documents and Materials]. Lviv. 796 p. [in Ukrainian].
8. Zavada, I. (2000). Ryzkyi dohovir i Ukraina. Istorychnyi narys [The Treaty of Riga and Ukraine. A historical Essay]. Lviv. 202 p. [in Ukrainian].
9. Karpenko, O. (2005). [Eds.]. Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918−1923[Western Ukrainian People's Republic 1918–1923]. Vol. 3. Book 1. Ivano-Frankivsk. 644 p. [in Ukrainian].
10. Karpenko, O. (2005). [Eds.]. Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918−1923[Western Ukrainian People's Republic 1918–1923]. Vol. 3. Book 1. Ivano-Frankivsk. 680 p. [in Ukrainian].
11. Kuhutiak, M. [Eds.]. (2008). Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923 Iliustrovana istoriia [The Western Ukrainian People's Republic 1918–1923. An illustrated history]. Lviv. 524 p. [in Ukrainian].
12. Kuhutiak, M., Lytvyn, M., Rafalskyi, O. & Tsependa, I. [Eds.]. (2018−2021). Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika. Entsyklopediia: u 4 t. [Western Ukrainian People's Republic. Encyclopedia: in 4 vols.]. Ivano-Frankivsk.
13. Isaievych, Ya. [Eds.]. Istoriia Lvova [History of Lviv]. Lviv, 2007. Vol. 3. 576 p. [in Ukrainian].
14. Kirsenko, M. (1997). Cheski zemli v mizhnarodnykh vidnosynakh Tsentralnoi Yevropy 1918–1920 rokiv [Czech Lands in the International Relations of Central Europe in 1918–1920]. Kyiv. 336 p. [in Ukrainian].
15. Kolianchuk, O. (2018). Za nashu i vashu svobodu. Uchasnyky ukrainskykh vyzvolnykh zmahan 1917–1921 rokiv. Mistsia pamiati v Polshchi [For our freedom and yours. Participants of the Ukrainian liberation struggle of 1917–1921. Places of remembrance in Poland]. Drohobych. 288 p. [in Ukrainian].

16.Korduba, M. (2021). Shchodennyk 1918–1925 [Diary 1918–1925]. Lviv. 688 p. [in Ukrainian].

17.Krasivskyi, O. (1996). Za Ukrainsku derzhavu i tserkvu. Hromadska ta suspilno-politychna diialnist mytropolyta Andreia Sheptytskoho u 1919–1923 rr. [For the Ukrainian state and church. Social and political activities of Metropolitan Andrey Sheptytsky in 1919–1923]. Lviv .84 p. [in Ukrainian].

18.Lytvyn, M. (2009). ZUNR i Halytska SRR u heostratehii Rosii [The ZUNR and the Galician SSR in Russia's Geostrategy]. Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Lviv, 18, 101−118 [in Ukrainian].

19.Lytvyn, M., Naumenko, K. (1995). Istoriia ZUNR [History of the ZUNR]. Lviv. 368 p. [in Ukrainian].

20.Lozynskyi, M. (1922). Halychyna v rr.1918–1920 [Galicia in the years 1918–1920]. Viden. 228 p. [in Ukrainian].

21.Los, Ya.-S. (2018). Ukrainska sprava u spohadakh, lystuvanni y publitsystytsi. Vybrani tvory [Ukrainian affairs in memoirs, correspondence and journalism. Selected works]. Kyiv. 340 p. [in Ukrainian].

22.Nazaruk, O. (1930). Halytska delehatsiia v Ryzi. 1920 r. Spomyny uchasnyka [The Galician delegation in Riga. 1920 Memoirs of a participant]. Lviv. 170 p. [in Ukrainian].

23.Novosolov, O. Rumuniia. Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918−1923 [Romania. Western Ukrainian People's Republic 1918−1923]. Entsyklopediia. Vol. 3. P. 366−370.

24.Pavlyshyn, O. (2013). Yevhen Petrushevych (1863–1940). Iliustrovanyi biohrafichnyi narys [Yevhen Petrushevych (1863–1940). An illustrated biographical sketch]. Lviv. 400 p. [in Ukrainian].

25.Pavliuk, O. (1996). Borotba Ukrainy za nezalezhnist i polityka XX st. (1917–1923) [Ukraine's struggle for independence and US policy (1917–1923)]. Kyiv. 188 p. [in Ukrainian].

26.Petrushevych, Ye., Levytskyi, K. (1922, 5 serpnia). Napriamova nashoi polityky [The direction of our policy]. *Ukrainskyi prapor* [in Ukrainian].

27.Piskun, V. (2006). Politychnyi vybir ukrainskoi emihratsii (20-ti roky XX st.) [The Political Choice of Ukrainian Emigration (20s of the Twentieth Century)]. Kyiv ; New York. 672 p. [in Ukrainian].

28.Lytvyn, M. [Eds.]. (2022). Rosiia – Ukraina: zrady, soiuzy, viiny [Russia – Ukraine: betrayals, alliances, wars]. Lviv. 798 p. [in Ukrainian].

29.Soliar, I. (1997). Komitet oborony zakhidnoukrainskykh zemel (1923) [Committee for the Defence of Western Ukrainian Lands (1923)]. *Ukrainsko-polski vidnosyny v Halychyni u XX st.* Ivano-Frankivsk, 102–105 [in Ukrainian].

30.Soliar, I. (2009). Radianofilstvo u Zakhidnii Ukraini (1920-ti rr.) [Sovietism in Western Ukraine (1920s)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal,* 1, 55−67 [in Ukrainian].

31.Stetsiuk, P. (1999). Stanislav Dnistrianskyi yak konstytutsionalist [Stanislav Dnistrianskyi as a constitutionalist]. Lviv. 232 p. [in Ukrainian].

32.Smolii, V. [Eds.]. (2001). Uriady Ukrainy u XX st. [Governments of Ukraine in the Twentieth century]. Kyiv. 607 p. [in Ukrainian].

33.Tsependa, I., & Kuhutiak, M. (1922). Henuezka konferentsiia. 10.04−19.05. [Genoa conference. 10.04–19.05.1922]. *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika. Entsyklopediia*, 1, 352−354 [in Ukrainian].

34.Shvahuliak, M. (1997). Do istorii ukrainsko-polskykh perehovoriv u 1921 rotsi. Misiia Tyta Voinarovskoho [On the history of Ukrainian-Polish negotiations in 1921. The mission of Titus Wojnarowski]. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka. Vol. 233: Pratsi istorychno-filosofskoi sektsii.* Lviv, 131–133 [in Ukrainian].

Mykola Lytvyn. Western ukrainian challenges to the versailles-washington system of international relations (1918–1923)

The principle of self-determination of peoples proclaimed by world leaders did not become the basis for post-war national and state demarcation, particularly in Central and Eastern Europe, where a number of national states were restored after the collapse of the great monarchies of 1917–1918. Thus, in 1918–1923, the Ukrainian ethnic territory, primarily that of the united Ukrainian People's Republic, was redistributed by Poland, Romania, Czechoslovakia, Hungary, and Bolshevik Russia, which had signed the Brest Peace with defeated Germany and was in international isolation until the Riga Agreement. Western leaders did not believe in the state power of the disunited politicians of the UPR and ZUNR, nor in the monarchist plans of the Hetmanate, which

was manoeuvring between German and White Guard postwar strategies. The Entente countries assigned the role of a sanitary frontier against the possible expansion of Bolshevik Russia (later the USSR) to the revived Poland in 1918, with which France signed a political treaty and a military convention in 1921. The Paris and subsequent peace conferences considered the postwar fate of Ukraine, as a rule, in the context of solving the Polish or Russian problem. For some time, the ZUNR government was supported by the UK and Czechoslovakia, but given the weakness and short-lived nature of the governments of the Dnipro and Galicia, they preferred the Polish solution to the Eastern Galician problem. The US government, taking into account the historical heritage of the Russian Empire and the Polish-Lithuanian Commonwealth, underestimated the need to revive an independent Ukraine and create a new balance of power in Eastern Europe.

Key words: *Ukrainian People's Republic, Western Ukrainian People's Republic, Entente, USA, Russia, diplomacy, international relations, geopolitics, incorporation.*

Відомості про автора:

Микола Литвин – доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу «Центр дослідження українсько-польських відносин»,
Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України,
почесний професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

УДК 355.4:327.8:321.7
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-20

Тетяна Мадрига
ORCID: 0000-0001-7761-9811

Орест Борецький
ORCID: 0009-0008-1091-2069

СУЧАСНІ ФОРМИ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ

У статті проведено всебічний аналіз проявів колабораціоністської діяльності в сучасному контексті, зокрема її впливу на національну безпеку. Розглянуто різноманітні форми колабораціонізму, а саме: політичний, що включає співпрацю з окупаційними режимами у сфері управління та політики; адміністративний, який передбачає взаємодію з окупаційною адміністрацією на рівні державного управління та місцевого самоврядування; військовий, що полягає у підтримці або участі у військових структурах агресора; економічний, який охоплює співпрацю в економічній сфері, зокрема в торговельних і фінансових відносинах з агресором; культурний, що стосується сприяння і пропаганди культурних ідей ворожих режимів; побутовий, що проявляється в підтримці або дружніх стосунках з окупантами в повсякденному житті. Встановлено, що діяльність колаборантів підриває суверенітет, територіальну цілісність, соціально-психологічну стабільність і міжнародну правову систему. З'ясовано, що колабораціонізм створює серйозні загрози національній безпеці, порушуючи державний суверенітет, дестабілізуючи соціально-психологічний клімат суспільства та порушуючи міжнародні норми і права людини. У статті наведено конкретні приклади колабораційної діяльності, форми її прояву та наслідки для національної безпеки. Встановлено, що колабораціонізм може сприяти реалізації агресивних планів зовнішніх сил, загрожувати соціально-психологічному благополуччю громадян і порушувати основоположні права та свободи. Визначено, що колабораціонізм являє собою серйозну загрозу для національної безпеки та суверенітету держави, особливо через його здатність підривати основи державної цілісності та територіальну недоторканість. Результати дослідження можуть бути корисні для державних органів, правозахисних організацій і наукових установ у формуванні ефективних стратегій захисту національної безпеки й забезпечення державного суверенітету. Подальші дослідження можуть зосередитися на аналізі нових форм колабораціонізму та розробці інтегрованих підходів до їх запобігання, що є критично важливим для підтримання стабільності й безпеки держави.

Ключові слова: *колабораціонізм, національна безпека, суверенітет, територіальна цілісність.*

Вступ. Колабораціонізм, як складне та багатогранне явище, набув нових форм у сучасних умовах збройного конфлікту, що ставить під загрозу суверенітет і територіальну цілісність держав. Варто відзначити, що у зв'язку із вторгнення РФ колабораціонізм став значним викликом для національної безпеки України, що потребує детального наукового аналізу та правової оцінки. Визначення та класифікація сучасних форм колабораціонізму, а також аналіз їхнього впливу на ключові сфери державного життя, такі як оборона, економіка, інформаційна й культурна безпека, є необхідними кроками для протидії розвитку даного явища. Розуміння різноманітних форм колабораціонізму та їхнього впливу на національну безпеку має вирішальне значення для аналізу як історичних, так і сучасних процесів, що, зі свого боку, дає змогу не лише оцінити масштаби та характер співпраці з окупаційними режимами, але й дослідити соціально-психологічні й етичні наслідки таких взаємовідносин.

У сучасних умовах питання колабораціонізму залишається предметом активного наукового обговорення. Аналіз сучасних форм цього явища враховує зміни в політичних реаліях,

соціальних структурах і механізмах взаємодії між державами й неурядовими акторами. Це дослідження передбачає вивчення того, як колабораціонізм проявляється в умовах сучасних конфліктів і як його визначення може варіюватися залежно від політичних і соціальних контекстів. Незважаючи на значну кількість досліджень, спрямованих на вивчення колабораціонізму, існує потреба в більш ґрунтовному аналізі сучасних форм цього явища, що виникли в контексті повномасштабного військового вторгнення РФ на територію України.

Зокрема, сучасні дослідження зосереджуються на випадках співпраці з окупаційними або агресивними режимами в умовах поточних конфліктів, а також аналізують, як ці форми співпраці впливають на національну безпеку й міжнародні відносини. Тематика статті базується на дослідженнях, які охоплюють дослідження В. О. Шайкан, яка є однією із провідних дослідниць феномену колабораціонізму в Україні, особливо в контексті Другої світової війни. Її наукові праці детально аналізують соціально-політичні, економічні й ідеологічні аспекти колабораціонізму, зокрема на території рейхскомісаріату «Україна» та військової зони. В. О. Шайкан досліджує мотиваційні фактори, що сприяли співпраці з окупаційними режимами, а її праці є важливим внеском у розуміння передумов і наслідків колабораціонізму, що має актуальне значення для сучасних досліджень у цій сфері. Т. С. Батраченко у своєму дослідженні розглядає поняття колабораціонізму в умовах війни та питання кримінальної відповідальності за протиправні дії. К. Янішевська й А. Криско зосереджуються на загальнотеоретичних аспектах і класифікації колабораційної діяльності як кримінально-правового явища, що сприяє чіткому визначенню правових рамок колабораціонізму. О. Джужа, В. Василевич та Д. Тичина досліджують колабораціонізм з позиції кримінології, що дає змогу оцінити його як об’єкт кримінологічного дослідження й розробити стратегії запобігання цьому явищу.

Таким чином, наукові дослідження, що були проведені українськими й зарубіжними вченими, вносять значний вклад у розуміння колабораціонізму як історичного, соціального та правового явища, а також у розробку практичних заходів для забезпечення національної безпеки.

Матеріал і методи дослідження. У дослідженні було застосовано комплекс наукових методів, що забезпечив всебічний аналіз сучасних форм колабораціонізму та їхнього впливу на національну безпеку. До основних методів, використаних у цьому дослідженні, належать: аналіз документів і нормативно-правових актів, що дали змогу вивчити існуючі законодавчі та нормативні основи, які регулюють питання колабораціонізму, а також для виявлення правових дефініцій колабораціонізму. Зокрема, історичний метод дав змогу дослідити еволюцію колабораціонізму в історичному контексті, соціологічний аналіз – вивчити соціально-психологічні аспекти колабораціонізму, компаративний метод був використаний для порівняння різних форм колабораціонізму, кейс-метод – для детального аналізу конкретних випадків колабораціоністської діяльності. Застосування зазначених методів дало змогу провести комплексне дослідження сучасних форм колабораціонізму та його впливу на національну безпеку.

Мета дослідження – провести всебічне дослідження характерних особливостей і різновидів колабораціонізму, визначити вплив на національну безпеку держави, а також здійснити оцінку соціально-політичних і правових наслідків, що виникають унаслідок колабораційної співпраці з окупаційними або агресивними режимами. Для досягнення мети визначено такі завдання: дослідити історичний контекст і сучасні випадки колабораціонізму; провести класифікацію сучасних форм колабораціонізму; визначити вплив колабораційної діяльності на національну безпеку держави.

Результати й обговорення. Сучасні українські історики визначають колабораціонізм як співпрацю окремих представників української нації з окупаційною владою. У цьому контексті колабораціонізм на індивідуальному рівні проявлявся у формі участі в місцевому самоврядуванні й органах правопорядку, які перебували під контролем окупантів під час Другої світової війни або за сучасних умов.

Відомі західноєвропейські й канадські історики, такі як В. Косік та О. Субтельний, стверджують, що співпраця з нацистськими окупантами під час Другої світової війни на території України відбувалася переважно на індивідуальному рівні. Ця співпраця, хоч і давала змогу деяким українцям вижити під час нацистської окупації, однак не мала характеру масової колективної політичної співпраці за наказом Українського уряду чи будь-якої політичної партії.

Професор С. Кульчицький, визначаючи колабораціонізм як стосунки між двома нерівними сторонами, зазначає, що такі стосунки можливі лише за умови згоди обох сторін. Він стверджує, що боротьба українських націоналістів за незалежну й соборну Україну унеможливила колабораціоністські відносини з німецькими окупантами; тільки співпраця на інституційному рівні може бути кваліфікована як колабораціонізм. Згідно з поглядами С. Кульчицького, під час Другої світової війни в Україні не було явного колабораціонізму, а співробітництво на особистому рівні не може розглядатися як зрада.

Аналіз феномену колабораціонізму на території Рейхскомісаріату Україна та в зоні бойових дій під час Другої світової війни є ключовим для розуміння складних соціально-політичних процесів того часу. Дослідження різних форм колабораціонізму та їх впливу на національну безпеку дає змогу встановити основні закономірності й особливості проявів цього явища. На основі ґрунтовного аналізу праць Шайкан В., Шайкан А., Дацько К., Іванюк Н., Батюк А. [1–6] було здійснено систематизацію знань про колабораціонізм, його різновиди та суспільно-політичні наслідки, що дає можливість більш глибоко усвідомити цей феномен та його вплив на розвиток державності й національну безпеку.

Феномен колабораціонізму в Україні став можливим через адаптацію населення до екстремальних умов війни й окупації. Політичні та соціально-економічні процеси, що мали місце на українській території в умовах зміни державних утворень напередодні й під час війни, каталізували різноманітні прояви колабораціонізму. Це явище стало результатом необхідності виживання й адаптації до умов окупаційного режиму, що підкреслює складність і багатогранність процесів, які мали місце в цей період [7].

Терміни «колаборант», «колабораціонізм» і «колабораціоніст» походять від латинського слова *collaborare*, що означає «співпраця». У позитивному значенні колаборація розуміється як спільна діяльність або співробітництво, тоді як у негативному контексті вона асоціюється зі зрадницькою співпрацею з ворогом.

Термін «колабораціонізм» (франц. *collaboration* – «співробітництво») часто використовується в історичній та політичній літературі для позначення добровільної співпраці, на відміну від вимушеної, певних груп або прошарків населення окупованих територій з окупаційною владою. У сучасному розумінні колабораціонізм є складним соціально-психологічним та етичним феноменом, який передбачає різні форми державної зради, зокрема співпрацю населення з окупаційною владою, її представниками або державою-агресором у таких сферах, як військова, економічна, політична, інформаційна тощо.

Колабораційна діяльність спрямована на завдання значної шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності й національній безпеці країни. Проведений аналіз дає змогу виділити ключові риси й загальні ознаки колабораціонізму, які представлені в таблиці 1.

Аналіз основних рис і ознак колабораціонізму, представлений у таблиці 1, дає змогу глибше зрозуміти його сутність і складність як соціально-психологічного та політичного явища. Виявлені елементи, такі як суб'єкти колабораційної діяльності, характер завданої шкоди, соціально-психологічні аспекти й наслідки для національної безпеки, підкреслюють, що колабораціонізм є значущою загрозою для суверенітету та територіальної цілісності держави. Таким чином, колабораціонізм є багатогранним поняттям, що охоплює різні аспекти співпраці з ворогом, яка має суттєві негативні наслідки для національної безпеки та державного суверенітету.

Таблиця 1

Ключові риси та загальні ознаки колабораціонізму

Аспекти	Основні риси й ознаки колабораціонізму
Суб'єкти колабораційної діяльності	1. «Колаборанти» – громадяни або групи громадян, що співпрацюють з державою-агресором і завдають шкоди державному суверенітету своєї країни
	2. Країна-агресор або її представники, з якими відбувається безпосередня співпраця
Характер шкоди	Чітко виражене завдання шкоди державному суверенітету та територіальній цілісності через різноманітні форми колабораційної діяльності
Соціально-психологічний аспект	Колабораціонізм є значним проявом адаптації індивідів і соціальних груп до змінених політичних і соціальних умов, що виникають під час окупації або військових конфліктів. Це явище відображає процеси конформності та пристосування до нових реалій, що суттєво впливають на поведінку осіб, які вважають за потрібне або вимушені співпрацювати з окупаційною владою. Соціально-психологічно колаборація характеризується змінами в системі цінностей і пріоритетів, які відбуваються в умовах стресу, нестабільності й тиску з боку окупантів. Колаборація є механізмом, через який індивіди та групи адаптуються до нових умов, що передбачають зміну політичного курсу та соціальної структури, впливаючи на їхню поведінку й мотивацію
Етичний аспект	Колабораціонізм розглядається як порушення моральних і етичних норм, що має серйозні наслідки для національної єдності та суверенітету держави. Етичний аспект колаборації передбачає аналіз моральних дилем і етичних конфліктів, які постають перед індивідами в умовах окупації. Порушення моральних норм в контексті співпраці з окупантами призводить до підриву національної єдності, оскільки колабораціоністи підтримують інтереси ворожої сили на шкоду своїй країні. Це явище негативно впливає на соціальну згуртованість і підриває основи національного суверенітету, що є критично важливими для стабільності і безпеки держави
Наслідки для національної безпеки	Підрив національної безпеки, створення загрози державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу й іншим національним інтересам держави

Примітки: сформовано автором на основі джерел: [7–10].

Відповідно до положень кримінально-процесуального законодавства, діяльність колабораціоністів спрямована на завдання шкоди суверенітету та територіальній цілісності України, а також її зовнішній і внутрішній безпеці, обороноздатності, економічній та інформаційній сфері. Суб'єктивна сторона цього злочину полягає в усвідомленні винним суспільно небезпечних наслідків своїх дій. Мотиви такої діяльності можуть бути зумовлені особистими інтересами, бажанням помсти або ідеологічними переконаннями [11].

Колабораціонізм як соціально-політичне явище, що передбачає співпрацю з ворогом, є складним феноменом, що охоплює як добровільні, так і примусові форми співпраці в ряді сфер життєдіяльності. Це явище має злочинні ознаки, коли діяльність осіб або груп спрямована на підтримку окупаційного режиму та завдання шкоди національному суверенітету й безпеці країни. Важливо відзначити, що діяльність, яка спрямована суто на виживання без злочинних ознак, не підлягає віднесенню до колабораціонізму. Термін «колабораціонізм» охоплює різні форми взаємодії з окупаційною владою, включно з політичною, адміністративною, військовою, економічною, культурною та побутовою співпрацею. Таблиця 2 класифікує основні типи колабораціонізму відповідно до їхніх характеристик і наводить реальні приклади колабораціонізму на території України в умовах повномасштабного вторгнення РФ, які ілюструють кожен із зазначених типів. Метою цієї класифікації є систематизація знань про різні види колабораціонізму та сприяння більш глибокому розумінню цього феномену в контексті сучасних викликів національної безпеки (див. табл. 2).

Таблиця 2

Класифікація основних форм колабораціонізму в сучасних умовах

Тип колабораціонізму	Характеристика	Приклад
Примусовий колабораціонізм	Співпраця здійснюється під примусом, без добровільної згоди особи	Мешканець Буринської об'єднаної територіальної громади Сумської області в березні 2022 року, під час окупації російськими військами, погодився надати матеріальні ресурси (воду та сигарети) з метою уникнення перевірки документів і спрощеного проходу через блокпост для виходу на роботу. Суд врахував ці обставини під час винесення вироку
Добровільний колабораціонізм	Добровільна співпраця з окупаційною владою, спрямована на заподіяння шкоди державному суверенітету та територіальній цілісності країни	Військовозобов'язаний старший сержант, який підлягав призову за мобілізацією, після отримання повістки виїхав із Запоріжжя на тимчасово окуповану територію міста Донецька, де добровільно вступив до лав незаконного збройного формування батальйону «Восток», підконтрольного самопроголошеній «Донецькій народній республіці»
Ідеологічний колабораціонізм	Співпраця з окупаційною владою на основі ідеологічних переконань, що призводить до підтримки дій ворога та порушення національного законодавства	Органи досудового розслідування кваліфікували дії осіб, які розміщували на особистих сторінках у соціальних мережах публікації та відеоматеріали з підтримкою окупаційної влади, як злочин за ч. 1 ст. 111-1 КК України
Військовий колабораціонізм	Співпраця з окупаційною владою шляхом служби у збройних формуваннях, правоохоронних органах або надання військової інформації ворогу	Особа, усвідомлюючи незаконність дій, за грошову винагороду вступила до військового формування самопроголошеної «ДНР». Суд призначив покарання у вигляді позбавлення волі відповідно до санкції ч. 2 ст. 2 КК України
Політико-адміністративний колабораціонізм	Співпраця з окупаційною адміністрацією, що передбачає виконання політичних або адміністративних функцій на користь ворога	Екс-мер міста Рубіжне Луганської області Сергій Хортів 16 травня 2023 року був засуджений до 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна за співпрацю з окупаційною владою. Суд також заборонив йому обіймати державні посади
Повсякденний колабораціонізм	Співпраця з окупаційною владою у повсякденному житті, що передбачає виконання інструкцій ворога, допомогу у військових діях або інші дії на користь окупанта	Група осіб виконувала вказівки збройних сил РФ, надаючи допомогу в облаштуванні блокпостів, перевезенні вантажів і забезпеченні паливом військової техніки. Їхні дії були кваліфіковані органами досудового розслідування за ч. 4 ст. 111-1 КК України
Економічний колабораціонізм	Встановлення економічних відносин з окупаційною владою або сприяння економічній діяльності ворога	Співробітник державної установи «Житомирський обласний центр контролю та профілактики хвороб МОЗ України», використовуючи своє робоче місце, публічно закликав підтримувати дії держави-агресора, що було кваліфіковано як кримінальне правопорушення за ч. 1 ст. 111-1 КК України
Культурно-духовний колабораціонізм	Пропаганда, культурно-ідеологічна робота з населенням на користь окупаційної влади	Ленінський районний суд Кропивницького визнав колишнього керуючого Кіровоградською єпархією УПЦ МП митрополита Іоасафа та секретаря цієї ж єпархії Романа Кондратюка винними в розпалюванні релігійної ворожнечі та пропаганді на користь окупаційної влади

Примітки: сформовано автором на основі джерел: [12; 13].

Отже, глибоке дослідження форм колаборaційної діяльності, включно з політичною, адміністративною, економічною та культурною, показує, що це явище є складним і багатогранним. Кожна форма колаборації має свої унікальні характеристики й наслідки, що вимагають детального аналізу для повного розуміння їхнього впливу на національну безпеку та суверенітет. Наведені приклади свідчать про різноманіття мотивів та обставин, що сприяють виникненню колаборaціонізму, а також про різні наслідки, з якими стикаються особи, що вдаються до такої співпраці. Розуміння цих типів колаборaціонізму має важливе значення для правової оцінки подібних дій і формування ефективної державної політики в умовах збройного конфлікту або окупації [7].

Унаслідок агресії РФ державний суверенітет, територіальна цілісність і незалежність України зазнали серйозних випробувань. Військові дії на сході країни спровокували виникнення колаборaційної діяльності, що стало проявом державної зради. Ця ситуація підкреслює необхідність термінового удосконалення кримінального законодавства для чіткого визначення колаборaціонізму як окремого виду кримінального правопорушення.

Відповідаючи на ці виклики, українська влада оперативно внесла зміни до Кримінального кодексу України, забезпечивши юридичне покарання за колаборaційні дії, спрямовані проти національної безпеки. Це законодавче нововведення спрямоване на боротьбу з особами, які надають допомогу агресорам або співпрацюють з окупаційною адміністрацією на шкоду Україні. Зміни в Кримінальному кодексі України, що були реалізовані згідно з принципами міжнародного гуманітарного права [14], сприяють ефективній правовій реакції на загрози державній та національній безпеці.

15 березня 2022 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колаборaціоністську діяльність», який доповнив Кримінальний кодекс статтею 111-1, яка істотно посилила кримінальну відповідальність за злочинну співпрацю з державою-агресором, визначаючи конкретні санкції за колаборaціонізм. З моменту її впровадження в Україні активно реалізується кримінальна відповідальність за відповідні правопорушення (див. табл. 3) [12].

Таблиця 3 містить порівняння між чинним покаранням і пропонованими змінами для різних частин статті 111-1 Кримінального кодексу України, що регулює питання колаборaціонізму, а також систематизує інформацію про види порушень, пов'язаних із колаборaційною діяльністю, та передбачені за це покарання відповідно до чинного законодавства і пропонованих реформ.

Аналіз, представлений у таблиці 3, демонструє відмінності між чинними та пропонованими покараннями за різні форми колаборaціонізму. Чинні санкції варіюються від позбавлення волі до конфіскації майна, тоді як пропоновані зміни передбачають як посилення покарань, так і можливість застосування альтернативних форм покарання, таких як виправні роботи чи адміністративні стягнення [15].

Колаборaціонізм являє собою серйозну загрозу для національної безпеки та суверенітету держави, зокрема через його здатність підривати основи державної цілісності й територіальну недоторканість. Співпраця з агресором, що передбачає допомогу окупаційним адміністраціям, має значні наслідки, які можуть істотно вплинути на стабільність держави.

Колаборанти, співпрацюючи з агресором, сприяють впливу зовнішніх сил на внутрішні справи держави, що веде до дестабілізації її політичної системи та порушення стабільності соціальних і державних інститутів. Це ставить під загрозу не тільки політичну незалежність, але й соціально-економічний розвиток країни. Суспільна небезпечність колаборaціонізму полягає в тому, що він може призвести до таких наслідків:

1. Загроза національній безпеці. Колаборaціонізм впливає на політику та соціальну структуру країни-жертви, підриваючи її незалежність і суверенітет. Це створює умови для зовнішнього втручання у внутрішні справи держави, що може призвести до порушення її національної безпеки і йагострення суспільно-політичної ситуації.

Таблиця 3

Порівняння чинних і пропонованих покарань за різні форми колабораційної діяльності за статтею 111-1 КК України

Частина статті 111-1 КК України	Опис порушення	Чинне покарання	Пропоноване покарання
Ч. 1	Публічне заперечення агресії проти України, підтримка рішень держави-агресора, заклики до співпраці з окупаційною адміністрацією	Позбавлення волі: до 5 років	Адміністративне покарання: штраф від 50 до 100 нмдг, громадські роботи від 20 до 60 годин, адміністративний арешт до 15 діб
Ч. 2	Дії, що передбачають перерахунок грошових коштів на підтримку незаконних збройних формувань, здійснення пропаганди в закладах освіти	Позбавлення волі: від 5 до 8 років, з конфіскацією майна	Виправні роботи: до 1 року, або арешт до 6 місяців, або позбавлення волі до 2 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років
Ч. 3	Співпраця з ворогом у військовій сфері (військова служба у військових частинах нацистів та їх сателітів)	Позбавлення волі: від 8 до 12 років, з конфіскацією майна	Позбавлення волі: від 8 до 12 років, з конфіскацією майна
Ч. 4	Економічна співпраця з окупантами (співпраця в будь-яких галузях економіки)	Позбавлення волі: від 5 до 10 років, з конфіскацією майна	Позбавлення волі: від 5 до 10 років, з конфіскацією майна
Ч. 5	Культурна співпраця з окупантами (сприяння перевазі арійської раси)	Позбавлення волі: від 7 до 12 років, з конфіскацією майна	Позбавлення волі: від 7 до 12 років, з конфіскацією майна
Ч. 6	Побутовий колабораціонізм (дружні стосунки з окупантами)	Позбавлення волі: від 5 до 8 років	Виправні роботи: до 1 року, або арешт до 6 місяців, або позбавлення волі до 2 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років
Ч. 7	Співпраця з ворогом через організацію та підтримку незаконних збройних формувань	Позбавлення волі: від 8 до 12 років, з конфіскацією майна	Позбавлення волі: від 8 до 12 років, з конфіскацією майна
Ч. 8	Кваліфікуючі ознаки для тяжчих форм колабораційної діяльності.	Позбавлення волі: від 10 до 15 років, з конфіскацією майна, можливе довічне позбавлення волі.	Позбавлення волі: від 10 до 15 років, з конфіскацією майна, можливе довічне позбавлення волі

Примітки: сформовано автором на основі джерел: [12; 13; 15].

2. Скоєння злочинів проти людства. Колабораціонізм може бути пов'язаний із військовими злочинами, геноцидом та іншими злочинами проти людства. Співпраця з агресором може сприяти реалізації злочинних планів, що має надзвичайно тяжкі наслідки для загального гуманітарного стану.

3. Збільшення соціальної напруженості. Колабораціонізм може суттєво підвищити соціальну напруженість у суспільстві, викликаючи відчуття підриву національної гідності та сприяючи розвитку соціальних конфліктів, що може призвести до соціальних розбіжностей і дестабілізації міжетнічних та міжкультурних відносин.

4. Порушення норм міжнародного права. Колабораціонізм часто супроводжується порушенням міжнародних правових норм, що регулюють збройні конфлікти і права людини. Такі порушення можуть мати негативні довгострокові наслідки для міжнародного правопорядку й міждержавних відносин.

Загалом колабораціонізм є багатогранним феноменом, який має серйозні наслідки для національної безпеки й державної цілісності, порушуючи як національні, так і міжнародні правові норми. У підсумку колабораціонізм є серйозною загрозою для національної безпеки через свою здатність підривати суверенітет, сприяти тяжким злочинам проти людства та створювати значні соціальні проблеми [10].

Висновки. На основі проведеного дослідження було встановлено, що сучасні форми колабораціонізму виявляють значну різноманітність і складність, що суттєво впливає на національну безпеку держави. Колабораціонізм, проявляючись у політичній, адміністративній, військовій, економічній, культурній і побутовій сферах, має серйозні негативні наслідки для суверенітету, територіальної цілісності та суспільно-політичної стабільності країни. Аналіз показав, що колабораційна діяльність загрожує національній безпеці в кількох важливих аспектах: порушує суверенітет і територіальну цілісність держави, створює загрози для соціально-психологічної стабільності, порушує міжнародні норми і права людини, а також вимагає проведення правових і соціальних реформ. Дослідження підтвердило, що розробка й реалізація комплексних стратегій, спрямованих на зміцнення національної безпеки та боротьбу з колабораціонізмом, є критично важливими для забезпечення стабільності й захисту державних інтересів у сучасних умовах.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що висновки та рекомендації, розроблені автором і запропоновані в цій статті, можуть бути використані для розробки та вдосконалення правових норм у сфері протидії колабораціонізму; покращення соціально-психологічної стійкості суспільства, а також для розробки освітніх програм щодо підвищення обізнаності про загрози колабораціонізму. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на дослідження нових форм колабораціонізму, аналізу впливу колабораційної діяльності на різні соціальні групи, оцінку ефективності існуючих правових і соціальних заходів, вивчення міжнародного досвіду боротьби з колабораційними загрозами, а також розробку нових методів та інструментів для протидії колабораціонізму.

Література:

1. Шайкан В. О. Соціально-політичні та економічні причини виникнення колабораціонізму на теренах рейхскомісаріату «Україна» та військової зони в роки Другої світової війни» : монографія / В. О. Шайкан, В. О. Шайкан. Кривий Ріг : «Мінерал» АГН України, 2004. 151 с.

2. Шайкан В. О. «Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» і військової зони в роки Другої світової війни : монографія / В. О. Шайкан. Кривий Ріг : «Мінерал» АГН України, 2005. 466 с.

3. Шайкан В. Ідеологічне підґрунтя колабораціонізму в Україні в роки фашистської окупації. Архіви окупації. 1941–1944. / упоряд. Н. Маковська. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 849–853.

4. Шайкан В. Ідеологічна боротьба в роки Другої світової війни. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. : історичні нариси : у 2 кн. / відп. ред. О. Є. Лисенко. Київ, 2010. 1. С. 659–682. URL: http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1063-5/978-966-00-1063-5.pdf (дата звернення: 28.08.2024).

5. Shaikan A., Shaikan V. Collaborationism and complicity in the history of mankind reflected in scholars and writers works. *Scientific Journal of Polonia University*, 2018, 30 (5), 107–113. URL: https://doi.org/10.23856/3011 (дата звернення: 28.08.2024).

6. Shaikan V., Datsko K., Ivaniuk N., Batiuk A. Collaborationism and war crimes as phenomena in the information society. 2020. DOI: 10.2991/aebmr.k.200318.015 (дата звернення: 28.08.2024).

7. Shaikan A., Shaikan V. Legal assessment and speculation on the topic of collaborationism in Ukraine. *Digital. SHS Web Conf.,* 2021, vol. 100, 03001. DOI: https://doi.org/10.1051/shsconf/202110003001 (дата звернення: 28.08.2024).

8. Hoffmann S. Collaborationism in France during World War II. *The Journal of Modern History,* 1968, vol. 40, no. 3, pp. 375–395.

9. Reznik O., Andriichenko N., Zvozdetska I., Zarosylo V. Assessing the activities of the police as a part of the national security sector: experience and prospects. *Revista Gênero E Interdisciplinaridade,* vol. 1 (01). 2020. DOI: https://doi.org/10.51249/gei.v1i01.32 (дата звернення: 28.08.2024).

10. Батраченко Т. С. Колабораційна діяльність в умовах війни: поняття та кримінальна відповідальність за протиправні дії. 2023. С. 73–97. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6-3 (дата звернення: 28.08.2024).

11. Yanishevska K., Krysko A. General theoretical aspects and classification of collaborative activity as a criminal-legal phenomenon. *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute",* 2022, vol. 4 (56), pp. 16–19. DOI: 10.20535/2308-5053.2022.4(56).269622 (дата звернення: 28.08.2024).

12. Dzhuzha O., Vasylevych V., Tychyna D. Collaborationism as an object of criminological research. *Naukovij vìsnik Nacìonal'noï akademìï vnutrìšnìh sprav,* 2023, vol. 28. DOI: 10.56215/naia-herald/1.2023.33 (дата звернення: 28.08.2024).

13. Кримінальний Кодекс України від 5 квітня 2001 року (редакція від 05.10.2023). Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2341-14?find=1&text (дата звернення: 28.08.2024).

14. Bondarenko O., Reznik O., Utkina M. Novelizaition of the Criminal Code of Ukraine during the 2022 Russian invasion. *Journal of International Legal Communication,* 2022, vol. 4 (1), pp. 31–38. DOI: 10.32612/uw.27201643.2022.1 (дата звернення: 28.08.2024).

15. Протидія проявам тероризму та колабораціонізму в умовах війни: стан та перспективи: матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Кропивницький, 24 листопада 2023 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. 106 с.

References:

1. Shaikan, V. O. (2004). Sotsialno-politychni ta ekonomichni prychyny vynyknennia kolaboratsionizmu na terenakh reikhskomisariatu "Ukraina" ta viiskovoi zony v roky Druhoi svitovoi viiny [Socio-political and economic reasons for the emergence of collaborationism on the territory of the Reichskommissariat "Ukraine" and the military zone during the Second World War]. Kryvyi Rih : Mineral AHN Ukrainy, 151 p. [in Ukrainian].

2. Shaikan, V. O. (2005). Kolaboratsionizm na terytorii reikhskomisariatu "Ukraina" i viiskovoi zony v roky Druhoi svitovoi viiny [Collaborationism on the territory of the Reichskommissariat "Ukraine" and the military zone during the Second World War]. Kryvyi Rih: Mineral AHN Ukrainy. 466 p. [in Ukrainian].

3. Shaikan, V. O. (2006). Ideolohichne pidgruntia kolaboratsionizmu v Ukraini v roky fashystskoi okupatsii [Ideological basis of collaborationism in Ukraine during the years of fascist occupation]. Arkhivy okupatsii. 1941–1944. Kyiv : Vyd. dim "Kyievo-Mohylianska akademiia", pp. 849–853 [in Ukrainian].

4. Shaikan, V. O. (2010). Ideolohichna borotba v roky Druhoi svitovoi viiny [Ideological struggle during the Second World War]. Ukraina v Druhii svitovii viini: pohliad z XXI st.: istorychni narysy : u 2 kn. / vidp. red. O. Ye. Lysenko. Kyiv, vol. 1, pp. 659–682. Retrieved from: http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1063-5/978-966-00-1063-5.pdf [in Ukrainian].

5. Shaikan, A., & Shaikan, V. (2018). Collaborationism and complicity in the history of mankind reflected in scholars and writers works. *Scientific Journal of Polonia University*, 30 (5), 107–113. DOI: https://doi.org/10.23856/3011 [in English].

6. Shaikan, V., Datsko, K., Ivaniuk, N., & Batiuk, A. (2020). Collaborationism and war crimes as phenomena in the information society. DOI: 10.2991/aebmr.k.200318.015 [in English].

7. Shaikan, A., & Shaikan, V. (2021). Legal assessment and speculation on the topic of collaborationism in Ukraine. *Digital. SHS Web Conf.,* 2021, vol. 100, 03001. DOI: https://doi.org/10.1051/shsconf/202110003001 [in English].

8. Hoffmann, S. (1968). Collaborationism in France during World War II. *The Journal of Modern History*, vol. 40, no. 3. Pp. 375–395 [in English].

9. Reznik O., Andriichenko N., Zvozdetska I., & Zarosylo V. (2020). Assessing the activities of the police as a part of the national security sector: experience and prospects. *Revista Gênero E Interdisciplinaridade,* 1 (01). DOI: https://doi.org/10.51249/gei.v1i01.32 [in English].

10. Batrachenko, T.S. (2023). Kolaboratsiina diialnist v umovakh viiny: poniattia ta kryminalna vidpovidalnist za protypravni dii [Collaborative activity in war conditions: concepts and criminal liability for illegal actions], pp. 73–97. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6-3 [in Ukrainian].

11. Yanishevska, K., & Krysko, A. (2022). General theoretical aspects and classification of collaborative activity as a criminal-legal phenomenon. *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute",* 4 (56), 16–19. DOI: 10.20535/2308-5053.2022.4(56).269622 [in English].

12. Dzhuzha, O., Vasylevych, V., & Tychyna, D. (2023). Collaborationism as an object of criminological research. *Naukovij vìsnik Nacìonal'noï akademìï vnutrìšnìh sprav.* 28. DOI: 10.56215/naia-herald/1.2023.33 [in English].

13. Criminal Code of Ukraine No. 2341-III (2001, April). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text [in Ukrainian].

14. Bondarenko, O., Reznik, O., & Utkina, M. (2022). Novelizaition of the Criminal Code of Ukraine during the 2022 Russian invasion. *Journal of International Legal Communication,* 4 (1), 31–38. DOI: 10.32612/uw.27201643.2022.1 [in English].

15. Protydiia proiavam teroryzmu ta kolaboratsionizmu v umovakh viiny: stan ta perspektyvy: materialy Vseukrainskoho kruhloho stolu (m. Kropyvnytskyi, 24 lystopada 2023 roku) (2023). [Countering manifestations of terrorism and collaborationism in conditions of war: status and prospects: materials of the All-Ukrainian Round Table (Kropyvnytskyi, November 24, 2023)]. Donetskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Kropyvnytskyi, 106 p. [in Ukrainian].

Tetiana Madryha, Orest Boretskiy. Modern forms of collaborationism and their impact on national security

The paper provides a comprehensive analysis of the manifestations of collaborationist activity in the modern context, in particular, its impact on national security. Various forms of collaborationism are considered, in particular: political, which includes cooperation with occupation regimes in the sphere of management and politics; administrative, which involves interaction with the occupation administration at the level of state administration and local self-government; military, which consists in supporting or participating in the military structures of the aggressor; economic, which covers cooperation in the economic sphere, in particular in trade and financial relations with the aggressor; cultural, which includes promoting the cultural ideas of hostile regimes; and domestic, manifested in support or friendly relations with the occupants in everyday life. It was established that the activities of the collaborators undermine sovereignty, territorial integrity, social and psychological stability and the international legal system. It was found that collaborationism poses serious threats to national security, violating state sovereignty, undermining social and psychological peace of society and violating international norms and human rights. The paper provides specific examples of collaborative activities that illustrate various forms and consequences of these activities for national security. It has been established that collaborationism can contribute to the implementation of aggressive plans of external forces, threaten the social and psychological well-being of citizens and violate fundamental rights and freedoms. It was determined that collaborationism represents a serious threat to national security and state sovereignty, especially due to its ability to undermine the foundations of state integrity and territorial integrity. The results of the study can be useful for government bodies, human rights organizations and scientific institutions in the formation of effective strategies for the protection of national security and ensuring state sovereignty. Further research can focus on the analysis of new forms of collaborationism and the development of integrated approaches to their prevention, which is critical for maintaining the stability and security of the state.

Key words: *collaborationism, national security, sovereignty, territorial integrity*.

Відомості про авторів:

Тетяна Мадрига – кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних інститутів та процесів,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Орест Борецький – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів
факультету історії, політології і міжнародних відносин,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 327.83(477):314.151.3–054.72(=161.2)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-21

Віталій Макар
ORCID: 0000-0001-8994-4582

ДІАСПОРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ

Запропонована стаття присвячена дослідженню ролі й напрямам діяльності української діаспори, зокрема, Світового конґресу українців (СКУ) та Конґресу українців Канади (КУК) у поширенні позитивного іміджу своєї материкової Батьківщини. Безумовно, після проголошення незалежності 1991 року Українська держава потребувала зовнішньої підтримки щодо поінформованості міжнародного співтовариства стосовно України. Важливого значення в цьому контексті поряд із діяльністю МЗС України дипломатичних і консульських установ у приймаючих державах, представництвах при міжнародних організаціях у реалізації публічної дипломатії України набуває залучення «м'якої сили», значним чином ця публічна дипломатія підсилилася завдяки діяльності української діаспори в напрямах лобіювання українських національних інтересів, захисту української державності. З боку української діаспори, етнокультурних організацій, окремих відомих громадських діячів і державних політиків українського походження робилися спроби щодо відстоювання суверенних прав українців в Україні.

Очевидно, що напрями публічної дипломатії української діаспори посилилися у зв'язку із агресією Російської Федерації та її намаганням зруйнувати незалежність України та знищити самосвідомість української приналежності. Окрім просування позитивного іміджу, виникла гостра потреба в діяльності СКУ та КУК щодо підтримки й допомоги, певного впливу на політику своїх держав поселення стосовно допомоги Українській державі у військовому протистоянні проти ворога. Саме в такому руслі й розглядається автором діяльність української діаспори в контексті публічної дипломатії України.

Ключові слова: *публічна дипломатія, українська діаспора, Україна, Канада, етнічні організації, міжнародна підтримка, етнічні ініціативи, діаспорне лобіювання.*

Вступ. Метою публічної дипломатії України, як зазначається в офіційних документах, є створення та зміцнення позитивного іміджу нашої держави й українського суспільства, а також вплив на світову громадську думку задля позитивного ставлення до нас, а отже, досягнення цілей України на міжнародній арені. Загалом публічна дипломатія України є основним засобом просування *м'якої сили* держави за допомогою таких методів:

– щоденна комунікація із зарубіжною аудиторією для пояснення зовнішньої політики України, що виконують посольства, консульства та представництва при організаціях;

– здійснення кампаній, спрямованих на просування бренду нашої держави через *Ukraine Freedom*, *Dignity*, *Creativity*, *Ukraine Now*;

– проєкти, спрямовані на побудову рівних взаємин між державами [23, с. 221–247].

– Суб'єктами публічної дипломатії України виступають структури Міністерства закордонних справ: *Управління публічної дипломатії*, створене 2015 року, згодом, у 2020 році реорганізоване у *Департамент комунікацій та публічної дипломатії*. Безпосереднім завданням як *Управління*, та і *Департаменту* є:

– розвиток відносин із громадськістю, громадськими об'єднаннями та медіа інших країн та України;

– реалізація іміджевих, культурних та інформаційних проєктів України за кордоном;

– координація заходів інших органів виконавчої влади у названих сферах [3].

Перефразовуючи, можна сказати, що публічна дипломатія є інструментом довгострокової дії, який створює сприятливий клімат для здійснення зовнішньої політики загалом. Отже, публічна дипломатія є новою формою міжнародних відносин і зовнішньої політики, дієвим

засобом формування позитивного іміджу України у світі. Якщо узагальнити зміст документів щодо створення у складі МЗС України спеціальних структур для реалізації публічної дипломатії, то належить зробити висновок, що принципами публічної дипломатії України є:

– забезпечення розуміння іноземною аудиторією політики нашої держави такою, якою вона є насправді, а не такою, якою її намагаються зобразити інші;

– роз'яснення української політики, показ її раціональності з обґрунтуванням її фундаментальних цінностей;

– правдиві й переконливі звернення до міжнародної громадськості;

– адаптація звернень до конкретних цільових аудиторій з огляду на їх складові;

– праця не лише з вузькими цільовими сегментами, а й із засобами друкованих і електронних ЗМІ із широким загалом;

– взаємодія з різними партнерами з метою охоплення нових представників цільової аудиторії – корпораціями, некомерційними організаціями, громадами й окремими особистостями;

– активна участь у міжнародному спілкуванні та програмах обміну.

Безумовно, подібні принципи застосовують практично всі держави у здійсненні своєї зовнішньої політики [23, с. 230–232].

Варто також зазначити, що Україна після здобуття незалежності подбала про застосування публічної дипломатії, можливо, не в таких широких масштабах, як це здійснюється тепер. Проте є дані, що станом на 2006 рік при закордонних дипломатичних установах нашої держави діяло 29 *культурно–інформаційних центрів* для виконання функцій публічної дипломатії [13].

Потужним провайдером промоцій України виступають українські *експатріанти* – громади української діаспори й активісти нової хвилі волонтерської підтримки подій, пов'язаних з *Революцією гідності* та поступальними діями із захисту суверенітету Української держави внаслідок російського вторгнення, починаючи з 2014 року. Протягом 2013–2014 років на той час *останньою хвилею* української діаспори засновано близько пів сотні волонтерських рухів на підтримку України [15, с. 13]. Найсвіжіші факти із цього приводу легко знайти на інтернет-сторінці Української діаспори *«Стожари».* Зокрема, за інформацією Уляни Когут – координаторки гуманітарних проєктів і скарбнички української громади на півдні Франції AFUKA, яка виконує проєкт *«Нас об'єднує Україна»*, згідно з яким збираються кошти й закуповуються за них бронежилети, харчування, медикаменти, зрештою все необхідне для бійців ЗСУ, що відвозиться в Україну автомобільним транспортом безпосередньо у військові частини [24].

Мета та залучені до написання статті джерела. У сучасну пору публічна дипломатія здійснюється не лише державними органами, у нашому випадку України, але й широкою мережею фондів, громадських об'єднань, організацій політичного, економічного, культурного, спортивного й іншого спрямування як в Україні, так і поза її межами. У тому переліку чільне місце посідають структури української діаспори, розкиданої долею у різний час по всіх континентах нашої планети. Оскільки однією з основних ділянок наукової діяльності автора є, власне, українська діаспора, то й метою запропонованої статті є висвітлення її ролі в реалізації публічної дипломатії України, що останніми роками більшою мірою зводиться до безпосередньої допомоги нашій державі в захисті від російської агресії, поширення позитивного іміджу України у світі, впливі на держави та міжнародні організації до посилення всебічної підтримки України.

Належить визнати, що останніми роками значно зросла увага до дослідження проблеми публічної дипломатії у світі, зокрема й в Україні. Насамперед слід звернути увагу, що тим систематично займається фахове наукове видання МЗС України *«Україна дипломатична»*. У щорічнику введена рубрика, присвячена цьому елементові української зовнішньої політики. У томі за минулий рік опубліковано шість матеріалів про публічну дипломатію [21, с. 727–795]. Автором значної кількості публікацій про публічну дипломатію є ректор Маріупольського державного університету, на жаль, змушеного розгортати свою діяльність не в рідному місті через

його окупацію російськими загарбниками, Микола Трофименко, який нещодавно захистив на цю тему дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук [20]. Автор приділив увагу й діяльності діаспор у здійсненні публічної дипломатії. Щоправда, у його дослідженнях, зокрема в дисертації, практично українській діаспорі не приділено більшої уваги. Проте, на нашу думку, робота Трофименка після її оприлюднення може слугувати дослідникам проблеми публічної дипломатії достатньою теоретико-методологічною базою.

Докладає зусиль до опрацювання проблеми дослідниця Людмила Чекаленко, яка впродовж років працювала в закордонних установах МЗС України, Дипломатичній академії МЗС України [23]. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну вагомий внесок у справу дослідження публічної дипломатії вносять міністри закордонних справ різних років і посли нашої держави. Для прикладу, лише протягом двох останніх років завдяки зусиллям *Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв* вийшла ціла серія публікацій за темою [2].

Важливим чинником дослідження публічної дипломатії є і участь у процесі представників української діаспори. Автор для ілюстрації сказаного обрав лише двох. Один з них – колишній президент Світового конґресу українців (СКУ) Аскольд Лозинський, який опублікував англійською та українською мовами ряд праць, спрямованих проти російської агресії стосовно України, причому не лише сьогодні, але й у минулому [7]. До речі, минулого року ті публікації Аскольд Лозинський презентував в університетах Львова, Івано-Франківська і Чернівців. Інший діаспорний автор – Сергій Плохій – директор Українського наукового інституту Гарвардського університету в США. Також тогоріч ним опублікована спочатку в Нью-Йорку англійською мовою, а потім в Харкові українською робота про нинішню агресію РФ проти України на тлі багатовічного українського спротиву російському засиллю [14]. Автор книги є відомим поширювачем інформованості у світі про Україну й українців. Він – один з перекладачів *«Історії України-Руси»* Михайла Грушевського англійською мовою, яка вийшла у 12 книгах. Професор Плохій дистанційно навесні цього року виступив перед студентами ЧНУ на тему про зусилля очолюваного ним Інституту на підтримку України. Не менш важливу роль у поінформованості англомовного світу про Україну відіграв і Канадський інститут українських студій Альбертського університету в Канаді, з яким упродовж десятиліть має навчальні й наукові контакти ЧНУ. КІУС був безпосереднім учасником створення 5-томної англомовної *Енциклопедії України*, завершеного ще 1993 року. Нині КІУС, під проводом професорки Наталії Ханенко-Фрізен веде активну інформаційно-аналітичну роботу, спрямовану на підтримку України проти російської навали [27].

Автор, пишучи матеріал, використав також дещо із зробленого в галузі публічної дипломатії в Чернівецькому університеті.

Виклад основного матеріалу дослідження

СКУ – виразник інтересів України на міжнародній арені

Світовий конґрес українців (СКУ) виник як міжнародне об’єднання українських організацій у державах Заходу, насамперед США і Канади, наприкінці 60-х років минулого століття на з’їзді в Нью-Йорку. Проте його осідком стало канадське місто Торонто. У роботі установчого з’їзду взяли участь 1004 делегати з понад 30 країн, які представляли 230 громадських, конфесійних і політичних організацій, зокрема: Українського конгресового комітету Америки (УККА), Української американської координаційної ради, Комітету українців Канади (КУК), Української центральної репрезентації Аргентини, Бразилії, Союзу українських організацій Австралії, Світової федерації українських жіночих організацій тощо. Створена організація до 1993 року називалася Світовий конґрес вільних українців (СКВУ). Між іншим, делегати установчого з’їзду ухвалили *Перший маніфест до українського народу в Україні і поза її межами в СРСР та Московського блоку*, у якому зазначалося, що СКВУ «допомагатиме своєму народові у його боротьбі доти, аж поки він остаточно визволиться і побудує незалежну суверенну

і соборну державу». У *Меморандумі до Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй* делегати установчого з'їзду висловили стурбованість політичними переслідуваннями в УРСР, які саме тоді набирали черговий раз широких масштабів [16, с. 479–480].

У створенні СКВУ брали участь і ввійшли до його складу українські організації багатьох європейських держав, не підконтрольних Радянському Союзу. А після його розпаду долучилися українські громади з колишніх радянських республік, у тому числі з Росії. Проте недовго українцям довелося втішатися національною культурною автономією, бо влада РФ брутально припиняла діяльність українських громадських організацій, позакривала українські недільні школи, бібліотеки. А вже при нинішньому президентові Путіні оголосила СКУ *небажаною організацією*, що змусило його призупинити тимчасово співпрацю із ще існуючими в РФ українськими громадами, бо це їм загрожує судовим переслідуванням [19].

Якщо коротко підсумувати діяльність СКВУ ще до розпаду Радянського Союзу, то вона здебільшого зводилася до об'єднання зусиль української діаспори з метою утвердження демократичних цінностей в підрадянській Україні, відновлення її державності, збереження етнічної та духовної ідентичності українців за кордоном. Можна нагадати, що протягом останніх 20 років існування СРСР міжнародно-інформативна діяльність СКВУ спрямовувалася на забезпечення свободи й демократії в Україні. Ідеться про здійснення в державах Європи, обох Америк – Північної та Південної – акцій на захист українських політв'язнів братів Горинів, Левка Лук'яненка, Валентина Мороза, Валерія Марченка, Василя Стуса, В'ячеслава Чорновола й багатьох інших [16]. Списки надзвичайно довгі. Вони публікувалися у виданнях і самого СКВУ, і у публікаціях українських та неукраїнських видань різних держав.

Особливо багато СКВУ зробив для інформованості світової громадськості у 50-ті роковини страхітливого Голодомору в Україні в 1932–1933 роках. З його ініціативи й наполягання створено в 1984 році *Міжнародну комісію з розслідування Голодомору*. Наприкінці 1991 року СКВУ спільно з *Українською світовою фундацією* створив *Фонд відбудови України* [16].

Після розпаду Радянського Союзу продовжив діяльність на підтримку Української держави на міжнародній арені, на утвердження української державності як суверенного суб'єкта міжнародних відносин. Як світовий координатор діяльності українських діаспорних організацій, а вони під сучасну пору діють у понад 60 державах світу, де загалом проживає не менше ніж 20 млн українців, має дві *основні мети*: 1) захист інтересів діаспорних українців у державах проживання, турбота про збереження та плекання їх національної ідентичності; 2) поширення інформованості у світі про українців та Україну і, що не менш важливо, надання сучасній Україні військової та гуманітарної допомоги у відстоюванні свого суверенітету проти російської агресії, спрямованої не лише на ліквідацію української державності, але передусім на недопущення спроб РФ змусити українців забути свою національно-релігійну самобутність, інакше кажучи, не просто повернути їх у статус *радянської людини*, а змусити їх визнати себе *русскими* (росіянами). Із цього приводу нинішній президент СКУ Павло Ґрод сказав, відзначаючи 33-тю річницю відновлення незалежності України: «Перед нашим 65-мільйонним народом стоїть одна найважливіша спільна ціль – перемога у війні з російськими загарбниками й досягнення справедливого та сталого миру для України. Сьогодні ми маємо допомогти світу стати ще більш активним у підтримці України. Коли наші герої віддають своє життя, кожен із нас має сьогодні чесно спитати себе: «А що я роблю кожного дня для захисту України?» Разом ми переможемо» [1].

Реалізовуючи своє двоєдине завдання на міжнародній арені, СКУ намагався здобути відповідний статус у міжнародних організаціях. Про це варто згадати саме тепер. Дуже показово це є на прикладі ООН, до діяльності якої СКУ як неурядова міжнародна організація намагався долучитися впродовж ряду років, але тому на заваді стояли РФ і деякі, умовно кажучи, її союзники. Щоправда, у 2003 році СКУ подолав цей бар'єр і отримав статус неурядової організації

із спеціальним статусом в Економічній і соціальній раді ООН, звідки тепер вигнали Росію за вторгнення в Україну. СКУ, між іншим, посідає також статус міжнародної неурядової організації у Раді Європи [16].

До цього слід додати, що СКУ має вплив – опосередковано або ж безпосередньо – на правлячі кола ряду країн, тож стає зрозумілим, що він має можливість суттєво допомогти Україні в боротьбі з російськими загарбниками. Щоб не робити голослівної заяви, нагадаємо про цьогорічне відзначення незалежності України. З ініціативи СКУ святкування пройшло 24 і 25 серпня в цілому ряді країн. Сама політична акція і фестивалі за участю політиків, дипломатів, членів урядів локальних владних структур відбулися в багатьох містах – від Австралії до Канади, від США до Балі (Індонезія), усієї Європи та Південної Америки. Третій рік в умовах повномасштабної війни «це свято – чергова нагода об'єднати світ навколо України та її боротьби проти російських загарбників [1], – засвідчує керівництво СКУ.

Самі розмови про підтримку України – це дієвий чинник, який суттєво впливає на інформованість про Україну в світі та справедливість її боротьби проти російської агресії. Але ж, крім того, СКУ намагається організувати широку допомогу й підтримувати Україні зброєю, боєприпасами, навчанням українських військових, контактуючи з урядами дружніх держав і військово-політичними союзами. Аналогічні дії він вчиняє як у контактах з конкретними державами, так і з міжнародними організаціями громадського спрямування. Знову ж, свіжий приклад – СКУ закупив і передав Україні британську зброю і боєприпаси до неї включно з БТР [17]. А ще на самому початку горезвісної СВО Світовий конґрес українців закликав НАТО надати Україні важке озброєння, щоб не допустити захоплення росіянами Києва [18]. Тоді ж президент СКУ Павло Ґрод заявив, що «жорстка розправа над місцевим мирним населенням, очевидцем якої стала Буча, – це шлях, який відбувається по всій Україні. Це відчувається на всіх окупованих Росією територіях. Очевидно, що це геноцид і уособлення зла» [16]. А закінчив президент СКУ звернення словами: «Ми закликаємо країни – члени НАТО надати Україні літаки, танки та зброю, щоб зупинити цей геноцид. Усі цивілізовані країни повинні припинити фінансування військових злочинців, спинивши російську економіку [18].

Діяльність канадських українців на захист незалежної України та її суверенітету

Українська діаспора в Канаді чисельно, якщо не рахувати Росію, найбільша у світі. Зрештою, про долю української діаспори в Росії в цьому контексті говорити важко. Кількісно тих, хто має там українське походження, набираються мільйони. Проте в тій країні вони позбавлені будь-якої можливості проявляти українську ідентичність. Не будемо заглиблюватися в проблему. Вона широка й вимагає окремого дослідження, а не в контексті питання, розглядуваного в цій статті.

Життєдіяльність українців у Канаді доволі детально вивчена, передусім вченими українського походження. Автор хоче приділити увагу тій її частині, яка стосується питання про роль канадської діаспори в боротьбі за визволення українців в Україні від, делікатно кажучи, *російської опіки*, спочатку в особі Радянського Союзу, а тепер путінської Росії, яка силоміць намагається повернути українцям в Україну ту опіку, котру пробує пояснити видуманими аргументами, до яких навіть не могла додуматись Катерина ІІ [11, с. 349–351].

У Канаді діє Конґрес українців Канади (КУК), створений ще на початку Другої світової війни під назвою Комітет українців Канади. Нинішню назву придбав 1989 року. Тепер об'єднує 33 українські організації, з їх численними філіями по всій державі. КУК має 6 провінційних рад і 34 в містах. КУК так само, як і СКУ, має статус міжнародної неурядової організації, координаційної надбудови українських громад у діаспорі [6].

До речі, влада РФ у серпні 2022 року внесла КУК до списку *небажаних організацій*, так само як то учинила раніше проти СКУ. Зрештою, виходить так, що *небажаними організаціями* для путінської Росії є практично всі українські діаспорні структури, від яких влада держави-агресора намагається відгородити українців, що проживають на її теренах. Якщо говорити про

КУК, то відразу після вторгнення 24 лютого 2022 року, у березні, до Росії не пустили його 11-особову делегацію на чолі з президенткою Олександрою Хичій. Тоді, між іншим, заборонили в'їзд прем'єрові Канади Джастінові Трюдо. У червні того ж року заборонили в'їзд до РФ ще 22 представникам КУК. Серед тих, кого не пустили до Росії, були ті, хто відстоював долю України й українців у світі, цілком зрозуміло, що і в тій же Росії. Для прикладу варто б назвати бодай одну людину, крім вже названої Олександри Хичій. Автор хотів би сказати про *небажану* для Росії одну особу – Валентину Курилів. Вона історикиня, методистка викладання історії, неодноразово відвідувала Чернівці, зустрічалась з університетськими викладачами і вчителями шкіл, презентувала тут світовий доробок. Значною мірою вона вплинула на впровадження до шкільних програм з історії у Канаді вивчення питання про Голодомор в Україні у 30-х роках минулого століття. Ще за радянських часів активно виступала на захист українських політв'язнів тощо. Тепер Валентина Курилів є директоркою освітнього напряму *Науково–освітнього консорціуму вивчення Голодомору* (HREC) при *Канадському інституті українських студій* [27]. Отже, немає потреби пояснювати, чому їй заборонено в'їзд до РФ.

КУК має свої представництва в парламенті й уряді Канади, а також при владних структурах провінцій, у зв'язку із чим має доволі широкі можливості для захисту інтересів української громади. А тих, хто вважає себе за походженням українцями, у Канаді налічується понад 1,4 млн осіб. Рівною мірою це дає можливість КУК впливати на дії влади своєї країни на міжнародній арені, зокрема у справі відстоювання незалежності України, а станом на сьогодні щодо захисту нашої держави проти російської навали [9].

Варто підкреслити, що КУК відразу після здобуття Україною незалежності керувався тим, що канадсько-українські стосунки мали виконувати роль «моста спілкування між малознайомими суспільствами», що мав би насамперед діяти за принципами гуманітарного співробітництва, зорієнтованими на формування демократичного українського суспільства. З ініціативи КУК з 1995 року запрацювала спеціальна програма сприяння демократичним перетворенням в Україні. На засадах програми до України прибули добровольці, які допомогли впровадити в життя 128 канадських проєктів, а понад 50 українських інституцій відіслали своїх представництв до Канади навчатися налагоджено демократичних і виробничих перетворень [8, с. 379–380].

Протягом останньої декади минулого століття з ініціативи КУК закладено міцну основу канадсько-українських міждержавних відносин. Зокрема, 1996 року створено *Канадсько-українську дорадчу раду* (КУДР), завданням якої було опрацювання рекомендацій для канадського уряду щодо зносин з Україною. До складу КУДР разом із представниками КУК увійшли службовці Міністерства закордонних справ і міжнародної торгівлі Канади. До складу урядової канадської делегації на чолі з прем'єром у січні 1999 року ввійшли представники КУК, які перенесли в площину реальної політики пропозиції щодо поглиблення канадсько-українських відносин. Під час того першого візиту між обома країнами підписано 5 міжурядових угод, низка комерційних угод і меморандумів про взаєморозуміння. Канада оголосила про започаткування ряду проєктів технічної допомоги Україні. Особливого значення для розвитку гуманітарної співпраці стало вшанування канадським прем'єром пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні [8, с. 380].

Яскравим прикладом допомоги Україні з боку КУК були вибори Президента України 2004 року, які фактично вилилися у відверту боротьбу за утвердження демократичних засад у політичне життя нашої держави, на противагу проросійським силам, які намагалися будь-що не допустити її виходу з-під впливів РФ. Ще в грудні попереднього року КУК провів зустріч представників українських громад Канади, на якій ухвалено рішення, що КУК повинен:

1) сприяти участі канадських добровольців у статусі міжнародних акредитованих спостерігачів на президентських виборах 2004 року в Україні;

2) привертати увагу західних ЗМІ до важливості цих виборів для забезпечення майбутнього суспільно-політичного розвитку України;

3) створювати можливість громадянам України, що перебували на той час у Канаді, взяти участь у голосуванні на виборах;

4) підтримувати заходи сприяння справедливому, прозорому та демократичному виборчому процесові в Україні [8, с. 382].

Як відомо, унаслідок масштабних фальсифікацій обрано Президентом України Януковича, що викликало масові обурення в усіх регіонах держави. За закликом КУК також відбулися акції проти фальсифікації результатів виборів в Україні. Зокрема, у Монреалі на площі Вікторії зібралося на маніфестацію понад 200 осіб, до яких звернулися голова провінційної ради КУК Ігор Куташ, професор історії Роман Сербин, до речі, уродженець Івано-Франківщини, і наш добрий приятель, тодішній віцепрезидент СКУ Євген Чолій, який трьома мовами (українською, англійською і французькою) зачитав відкритого листа до канадського уряду з вимогою підтримати незалежницький поступ України, підписаного на закінчення акцій усіма присутніми [8, с. 383].

Акції, проведені канадськими українцями під проводом КУК, не пройшли повз увагу уряду Канади, який не визнав оголошені результати президентських виборів в Україні. Тож Канада вибрала ту саму позицію, що й США й інші демократичні держави, які проявили одностайність у захисті українського демократичного державотворення, інакше кажучи, невизнання намагань РФ нав'язати через свою агентуру лад в Україні, який відповідав її інтересам. Уряд Канади недвозначно заявив, що, «беручи до уваги повідомлення міжнародних і канадських спостерігачів про серйозні і значні зловживання під час виборів, не може погодитися, що оголошені результати [виборів президента. – *Авт.*] віддзеркалюють правдивий демократичний вибір народу України» [25].

Протестні акції в Україні, організовані українською діаспорою заклики до урядів своїх держав допомогти розв'язати конфлікт з президентськими виборами в Україні, на що ті зреагували, привели до того, що другий тур виборів переголосували 26 грудня 2004 року. І якщо дуже коротко – то *добро* перемогло *зло*. За дійством спостерігали представники багатьох держав і міжнародних організацій. Серед них було зареєстровано 500 спостерігачів від КУК, котрі здійснювали місію власними коштами, частково за кошт урядових дотацій, спрямованих на підтримку демократичних реформ в Україні [28, p. 2].

Наступного року КУК разом з Канадсько-українською фундацією створили *Фонд допомоги демократичній Україні*, у якому зібрали 1,6 млн доларів, призначених суто для потреб, пов'язаних із демократичними реформами в Україні [4, с. 2]. Зібрані кошти були використані для продовження участі представників діаспори в місцях спостереження за парламентськими виборами в Україні наступного року.

Допомога канадської діаспори настільки об'ємна й багата, що в рамках статті годі її висвітлити. Тому автор вибрав найважливіші в розповіді роки, на його думку. Зокрема, у листопаді 2013 року на саміті ЄС у Вільнюсі Україна збиралася підписати з ЄС *Угоду про асоціацію*. Але тодішній президент Віктор Янукович зірвав цей акт у змові з РФ.

Виникла нова загроза перед Україною. З кінця листопада в Києві розпочалися події, що завершилися *Революцією гідності*, уже в лютому наступного року. Дещо раніше, 3–8 грудня 2013 року, у Києві відбулося засідання Ради міністрів ОБСЄ. У засіданні брала участь делегація Канади на чолі з міністром закордонних справ, до якої входив тодішній президент КУК Павло Ґрод. Засідання відбулося на тлі людської трагедії, здійснюваної Януковичем разом із поплічниками та під безпосереднім проводом кураторів ФСБ РФ. Канадська делегація зустрілася з представниками тодішньої української влади, якщо її такою, бодай умовно, можна назвати, щоб висловити осуд дій, здійснюваних нею проти українського народу. Само собою зрозуміло,

що урядова канадська делегація зустрілася з лідерами опозиції та представниками громадського суспільства, щоб засвідчити їм підтримку Канади. Павло Ґрод разом із міністром закордонних справ Канади брав безпосередню участь в акціях на Майдані Незалежності [8, с. 391].

Наступний візит Павла Ґрода у складі урядової делегації Канади до України відбувся з 26 лютого по 3 березня 2014 року з метою підтримки нового українського уряду на чолі з Арсенієм Яценюком. 20–25 березня того року президент КУК знову перебував в Україні разом з прем'єром Стівеном Ґарпером, взявши також участь у саміті з ядерної безпеки та зустрічі G7 у Гаазі, де канадська делегація ініціювала виведення Росії з G8. 7 червня Павло Ґрод і тодішній президент СКУ Євген Чолій у складі офіційної делегації Канади побували на інавгурації Президента України Петра Порошенка. А наступного дня делегація КУК і СКУ виявилася першою неурядовою делегацією, яка зустрілася з новим Президентом України [8, с. 391–392].

Уряд Канади, визнаючи політичну суб'єктивність КУК в українсько-канадських міждержавних відносинах, залучав його представників до підписання багатосторонніх угод. Наприклад, 18 вересня все того ж року президенти КУК і СКУ були присутні на виголошенні звернення Президента України до Конґресу США у Вашингтоні, коли також відбулося підписання Угоди про партнерство НАТО із СКУ [8, с. 392–393].

Підводячи підсумок діяльності КУК під час *Революції гідності* в Україні, можна вважати, що він проявив себе як інституція української діаспори, яка має організаційну здатність та є структурно спроможною впливати на канадський уряд задля підтримки України. Власне, це визначило суб'єктивність української діаспори у її інституціалізованих формах у процесі поглиблення українсько-канадських відносин на етапі протидії російської агресії проти України, що триває понад 10 років.

Після тих бурхливих подій основну увагу КУК приділяв забезпеченню перебування України серед пріоритетів зовнішньої політики Канади, утвердженню за Канадою статусу найпотужнішого міжнародного союзника України та сприянню збільшенню міжнародної допомоги для розвитку нашої держави. Можна без перебільшення сказати, що Канада завдяки активній діяльності КУК є рішучим прихильником територіальної цілісності й суверенітету України. Незаконна окупація Криму та вторгнення в регіони материкової України (Донецька та Луганська області), а з лютого 2022 року повномасштабна війна РФ під *парасолею* такої собі *спеціальної військової операції (СВО)* розкрили справжні наміри путінського керівництва Московії щодо України. Вони були незмінними із часів імперії Романових. Лише залежно від обставин змінювалися їх пояснення [12].

Наприкінці висвітлення ролі канадської української діаспори в допомозі Україні слід зазначити, що вона охоплює практично всі сфери життєдіяльності українського суспільства. Щоправда, доводиться акцентувати здебільшого на військовій та гуманітарній сферах, пов'язаних безпосередньо з (тепер уже й повномасштабною) агресією Росії. Допомога, на думку автора, є політичною, військовою, гуманітарною та відбудовчо-відновлюваною. Для прикладу можна назвати гуманітарну допомогу, зокрема надання її тим громадянам України, яких війна вигнала за океан. За офіційними урядовими даними, у березні 2022 року – квітні 2024 року до Канади прибуло близько 300 тис. українських біженців [26]. У всіх провінціях і містах КУК створив осередки, котрі опікуються біженцями. Так, у Торонто волонтери КУК 23 березня 2023 року відкрили *Центр для допомоги українцям*. Подібні центри надають біженцям всебічну допомогу – від порад, рекомендацій до прямої матеріальної допомоги [22]. Різноманітні ефективні форми допомоги прибулим розробила згадувана *Канадсько-українська фундація*, пропонуючи їм послуги з адаптації до умов проживання в Канаді, надаючи матеріальну допомогу тощо. При тому всьому слід пам'ятати, що направляється доволі значна допомога й в Україну [5].

Для завершення розмови про підтримку нашої держави з боку української діаспори Канади належало б згадати бодай одне-два прізвища канадських українців, які започатковували

й розвивали цю справу. Серед них, наприклад, Михайло Лучкович, який народився 1892 року в США, але батьки його були вихідцями з Лемківщини. Він став у 1926 році першим депутатом-українцем канадського парламенту. У міжвоєнні роки відіграв чи не провідну роль в інтеграційних процесах українців Канади. А назовні став першим представником державної влади, що вступився за долю українців на європейському континенті, насамперед в СРСР. Виступав у Лізі Націй, де рішуче засудив Голодомор 1932–1933 років, пацифікацію українців у 1930 році в Галичині тощо. У 60-х роках минулого століття звернувся з листом до державного секретаря США Діна Раска проти політичних переслідувань в підрадянській Україні. Можна вважати, що він ще в міжвоєнні роки очолив тренд федеральних властей Канади за визволення України з-під московського панування [10, с. 530].

Наступним автор хотів би згадати ім'я канадського сенатора Павла Юзика, батьки якого походили і Сокальщини, Львівська область. Павло народився 1913 року в провінції Саскачеван у Канаді. Заявив себе державним діячем у 50-х роках. Але ще до того був надзвичайно активним у житті української громади. Автор ряду монографій, з яких варто виділити книгу *For a better Canada*, опубліковану 1973 року [29]. Українською мовою назва могла б звучати *«Для добра Канади»*, *«Для кращої Канади»*. У вступі до книги сенатор зазначив, що свою діяльність в канадському парламенті присвятив вирішенню важливих проблем:

– захист прав української громади в Канаді;

– захист прав українців у Радянському Союзі і здобуття Україною незалежності.

У завершальному розділі книги зібрані його промови з приводу життєдіяльності української громади в Канаді, а також визволення України від радянського (російського) ярма.

Один із розділів книги носить промовисту назву *«Стосунки з Радянським Союзом та Україною»*. У ньому опубліковано сім виступів сенатора щодо стосунків із Радянським Союзом і становища України у його складі, а отже, проблеми її визволення з того *союзу*. Розділ розпочинається промовою парламентаря в сенаті 18 листопада 1969 року з гострим осудом насилля з боку більшовиків щодо поневолених Росією народів, але вже після жовтневого перевороту. Насамперед сенаторові йшлося про долю українців. Він крок за кроком розкрив суть *ленінської національної політики*, яку тепер критикує і Путін, проте з протилежною мотивацією, намагаючись наново закабалити українців. Не менш переконливим був виступ Юзика в парламенті з нагоди урочистостей в СРСР з нагоди 100-ї річниці народження Леніна. Для визволення українців та інших поневолених народів СРСР Павло Юзик широко використовував можливості й на міжнародній арені як представник Канади в міжнародних організаціях. Можна б ще додати імена відомих канадських діячів та вчених, таких як: Петро Саварин, вихідець Тернопілля, Богдан Боцюрків з Бучача на Тернопіллі, Манолій Лупул з буковинського роду, народжений у Канаді. Вони, як і багато інших державних і громадських діячів українського походження, сформували життя української громади в Канаді й заклали засади її діяльності, спрямованої на відновлення української державності в Україні та її подальшу розбудову [10, с. 529–530].

Далі вести розмову про діяльність української діаспори як інструменту публічної дипломатії України на прикладі тих понад 60 держав, де функціонують їх організації, очевидно немає потреби, бо вони входять до СКУ й доволі широко співпрацюють з КУК.

Висновки. Проблема публічної дипломатії порівняно нове явище зовнішньополітичної діяльності для незалежної України. Про це говорить факт, що відповідна структура в Міністерстві закордонних справ з'явилася лише 2015 року, хоч посольства й консульства виконували те, що називаємо *публічною дипломатією* із часу визнання України тією чи іншою державою. Беручись до написання статті на цю тему, автор враховував нагальну потребу в поширенні інформованості про Україну у світі, зростанні позитивного іміджу нашої держави на міжнародній арені, зрештою потреби допомоги Україні з боку дружніх до неї держав і міжнародних

організацій у протистоянні путінській Росії, яка вже 11-й рік намагається зруйнувати українську державність і поневолити український народ, хоч у грудні 1991 року визнала незалежну Україну у кордонах, визнаних на той час і, як згодом виявилось, *нібито стала одним із гарантів їх непорушності*, підписуючи Будапештський меморандум. Проте все це відійшло в небуття, коли керівники РФ надумали, що їх *обібрали* під час розпаду імперії зла, як один із президентів США небезпідставно називав Радянський Союз.

Цей факт, цілком зрозуміло, змушує передусім говорити, у чому полягає суть справи, чому Росія, ламаючи міжнародне і своє власне внутрішнє право, веде безпрецедентну геноцидну війну проти України, цинічно зображаючи останню у злочинах, які сама чинить.

Тож автор визначив мету й завдання своєї праці, вибравши предметом дослідження структури української діаспори в особі Світового конґресу українців як організації координаторів діяльності українських організованих громад у тих понад 60 державах, де вони діють, а також Конґресу українців Канади, практично з тими повноваженнями, що й СКУ. Опрацював відповідно зібраний матеріал, з його попереднім аналізом.

Виходячи з поставлених перед собою завдань, автор охарактеризував діяльність СКУ і КУК, які представляють організовану українську діаспору, спрямовану на поширення позитивного іміджу України й організацію їй допомоги у військовому протистоянні з РФ, яка будь-що хоче зруйнувати Україну як незалежну державу, а українців змусити забути свою національну ідентичність.

Література:

1. Адвокація для України: як світові громади відзначили День Незалежності (August 26, 2024). URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/advokacziia–dlia–ukrayiny–yak–svitovi–hromady–vidznachyly–den–nezalezhnosti/ (дата звернення 26.08.2024).

2. Багатовимірний рашизм: початок і кінець (збірник статей). Укл. В. С. Огризко. Київ : ДП «ГДІП», 2023. 245 с. ; Огризко В. Доля недоімперії. Київ : ДП «ГДІП», 2022. 212 с. ; Гуменюк Б. Слово – зброя дипломата. Київ : ДП «ГДІП», 2023. 192 с.

3. В МЗС створено новий напрям роботи – публічна дипломатія. URL: https://mfa.gov.ua/news/43433-v-mzs-stvoreno-novij-napryam-robotipublichna-diplomatija (дата звернення 20.08.2024).

4. Звіт Конґресу українців Канади (серпень 2005 р. – липень 2006 р.). Вінніпеґ, 2006.

5. Канадсько-українська фундація. URL: https://www.cufoundation.ca/uk/ (дата звернення 12.08.2024).

6. Конґрес українців Канади. URL: https://www.ucc.ca/ (дата звернення 20.08.2024).

7. Лозинський А. «Бо москалі – чужі люде…». Львів, НТШ, 2023. 328 с.; Lozynskyj A. Ukraine: Slaying the Two-Headed Eagle. Lviv, ShSS, 2023. 274 s.: Мрія, слово і чин: збірник на пошану Володимира Янева (відгуки, рецензії, спогади). Наукове товариство ім. Шевченка, ред. кол. Л. Рудницький, А. Карась, А. Лозинський. Львів, Мюнхен, Нью-Йорк, 2023. 208 с.

8. Макар В. Двосторонні відносини України та Канади: формування, розвиток, перспективи динаміки. Чернівці, 2020. 496 с.

9. Макар В. До питання про біженців з України внаслідок повномасштабної агресії РФ. [w:] *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne*. T. IV. Ukraińskie Towarzystwo Historyczne w Polsce. Słupsk – Warszawa, 2024, s. 361–379.

10. Макар В., Макар Ю. Питання української державності у діяльності Павла Юзика. [w:] *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne*. T. 2. Ukraińskie Towarzystwo Historyczne w Polsce. Słupsk – Warszawa, 2021, s. 525–538.

11. Макар Ю. «Спеціальна військова операція» Російської Федерації проти України: причини і характер. [w:] *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne*. T. IV. Ukraińskie Towarzystwo Historyczne w Polsce. Słupsk – Warszawa, 2024, s. 343–360.

12. Макар Ю. Сто років тому і тепер: намагання Російської Федерації утримати Україну в сфері своїх геополітичних інтересів. [w:] *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne*. T. III. Ukraińskie Towarzystwo Historyczne w Polsce, Słupsk – Warszawa, 2022, s. 379–407.

13.Перелік закордонних дипломатичних установ України, у складі яких утворюються культурно-інформаційні центри. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/34546506 (дата звернення 23.08.2024).

14.Плохій С. Російсько-українська війна. Повернення історії. Харків : КСД, 2023. 400 с.

15.Політика культурної дипломатії: стратегічні пріоритети для України. *Збірник науково–експертних матеріалів*. Київ, 2016. 92 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016–10/kult_dyp–cd7f1.pdf (дата звернення 22.08.2024).

16.Світовий конґрес українців. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/; Енциклопедія історії України. Т. 9. Київ : Наукова думка, 2012. 944 с.

17.Світовий Конґрес Українців передав ТРО потужну техніку! URL: https://www.youtube.com/watch?v=IXEFLYPncsI (дата звернення 29.08.2024).

18.СКУ закликав НАТО негайно передати Києву важке наступальне озброєння, необхідне для припинення геноциду українців з боку РФ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3448086-sku-zaklikav-nato-nadati-kievu-nastupalne-ozbroenna-sob-pripiniti-genocid-ukrainciv.html (20.08.2024).

19.Суд Москви підтвердив, що Світовий конґрес українців – небажана організація в РФ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3069869-sud-moskvi-pidtverdiv-so-svitovij-kongres-ukrainciv-nebazana-organizacia-v-rf.html (дата звернення 29.08.2024).

20.Трофименко М. Публічна дипломатія в умовах глобалізації. Київ, 2024. 632 с. (рукопис).

21.Україна дипломатична. *Науковий щорічник*. Київ : ДП «ГДІП», 2023. 800 с.

22.У Торонто відкрили центр допомоги для українців. URL: https://helpuradio.com/article/u-toronto-vidkrili-centr-dopomogi-dlja-ukrainciv (дата звернення 23.08.2024).

23.Чекаленко Л. Публічна історія: виклики XXI століття : монографія. Київ : АртЕк, 2021. 272 с.

24.Як зробити допомогу українській армії з-за кордону максимально ефективною. URL: https://svitua.org/2024/08/22/yak-zrobyty-dopomogu-ukrayinskij-armiyi-z-za-kordonu-maksymalno-efektyvnoyu/ (дата звернення 20.08.2024).

25.Canada joins world governments in condemning Ukraine election results. *CBC News*. 2004. 25 November. URL: http://www.cbc.ca/world/story/2004/11/24/Ukrainereax_041124.html (дата звернення 14.08.2024).

26.Canada – Ukraine authorization for emergency travel: Key figures. URL: https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/immigrate-canada/ukraine-measures/key-figures.html (16.08.2024).

27.Canadian Institute of Ukrainian Studies. URL: https://www.ualberta.ca/en/canadian-institute-of-ukrainian-studies/index.html (дата звернення 15.08.2024).

28.Supporting Democratic Freedom in Ukraine: Ukrainian Canadian Congress Observer Mission for the Ukrainian Presidential Elections 2004. Delivered by Paul Grod; Prepared by Brent Bezo and Larissa Lozowchuk. Winnipeg, 2005. 176 p.

29.Yuzyk P. Canada: a Multicultural Nation. For a Better Canada. Toronto: Ukrainian National Association, Inc., 1973. 352 p.

References:

1. Advokatsiia dlia Ukrainy: jak svitovi hromady vidznachyly Den Nezaleznosti [Advocacy for Ukraine: how global communities celebrated Independence Day] (August 26, 2024). Retrieved from https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/advokacziia-dlia-ukrayiny-yak-svitovi-hromady-vidznachyly-den-nezalezhnosti/ (date of access 26.08.2024).

2. Bahatovymirnyj rashyzm: pochatok i kinets (2023). [Multidimensional ruscizm: the beginning and the end] (zbirnyk statej). Ukl. V.S. Ohryzko. Kyiv: GDIP SE, 245 p.; Ohryzko V. Dolia nedoimperii [The fate of the under-empire]. Kyiv: GDIP SE, 2022. 212 p.; Humeniuk B. Slovo – zbroia dyplomata [The word is a diplomat's weapon]. Kyiv: GDIP SE, 2023. 192 p. [in Ukrainian]

3. V MZS stvoreno novyj napriam roboty – publichna dyplomatiia [The MFA has created a new area of work – public diplomacy]. Retrieved from https://mfa.gov.ua/news/43433-v-mzs-stvoreno-novij-napryam-robotipublichna-diplomatija (date of access 20.08.2024) [in Ukrainian].

4. Zvit Kongresu ukraintsiv Kanady (serpen 2005 r. – lypen 2006 r.) [Report of the Ukrainian Canadian Congress (August 2005 – July 2006)]. Vinnipeg, 2006 [in Ukrainian].

5. Kanadsko-ukrainska fundatsiia [Canada-Ukraine Foundation]. Retrieved from https://www.cufoundation.ca/uk/ (date of access 12.08.2024) [in Ukrainian].

6. Kongres ukraintsiv Kanady [Ukrainian Canadian Congress]. Retrieved from https://www.ucc.ca/ (date of access 20.08.2024).

7. Lozynskyj A. “Bo moskali – chuzi liude…” (2023). [“Because moscovites are strangers...”]. Lviv, ShSS, 2023. 328 p.; Lozynskyj A. Ukraine: Slaying the Two-Headed Eagle. Lviv, ShSS, 2023. 274 p.; Mriia, slovo i chyn: zbirnyk na poshanu Volodymyra Yaneva (vidhuky, retsenzii, spohady) [Dream, word, and rank: a collection in honour of Volodymyr Yanev (reviews, memoirs)]. Naukove tovarystvo im. Shevchenka, red. kol. L. Rudnytskyj, A. Karas, A. Lozynskyj. Lviv, Munich, New York, 208 p. [in Ukrainian].

8. Makar, V. (2020). Dvostoronni vidnosyny Ukrainy ta Kanady: formuvannia, rozvytok, perspektyvy dynamiky [Bilateral Relations between Ukraine and Canada: Shaping, Evolution, Dynamics Prospects]. Chernivtsi. 496 p. [in Ukrainian]

9. Makar, V. (2024). Do pytannia pro bizentsiv z Ukrainy vnaslidok povnomasshtabnoi agresii RF [On the issue of Refugees from Ukraine as a result of Russia’s full–scale aggression]. [w:] *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne*. T. IV. Ukraińskie Towarzystwo Historyczne w Polsce. Słupsk – Warszawa. P. 361–379 [in Ukrainian].

10. Makar, V., & Makar, Y. (2021). Pytannia ukrainskoi derzavnosti u diialnosti Pavla Yuzyka [Issues of Ukrainian Statehood in the work of Paul Yuzyk]. [w:] *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne*. T. 2. Ukraińskie Towarzystwo Historyczne w Polsce. Słupsk – Warszawa. P. 525–538 [in Ukrainian].

11. Makar, Y. (2024). “Spetsialna vijskova operatsiia” Rosijskoi Federatsii proty Ukrainy: prychyny i harakter [The Russian Federation’s “Special Military Operation” against Ukraine: reasons and nature]. [w:] *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne*. T. IV. Ukraińskie Towarzystwo Historyczne w Polsce. Słupsk – Warszawa. P. 343–360 [in Ukrainian].

12. Makar, Y. (2022). Sto rokiv tomu i teper: namahannia rosiyskoi Federatsii utrymaty Ukrainu v sferi svoich heopolitycznych interesiv [One hundred years ago and now: the Russian Federation’s attempts to keep Ukraine in the sphere of its geopolitical interests]. [w:] *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne*. T. III. Ukraińskie Towarzystwo Historyczne w Polsce, Słupsk – Warszawa. P. 379–407 [in Ukrainian].

13. Perelik zakordonnyh dyplomatychnyh ustanov Ukrainy, u skladi jakych utvoriuiutsia kulturno-informatsijny tsentry [List of foreign diplomatic institutions of Ukraine, which form cultural and information centers]. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/npas/34546506 (date of access 23.08.2024).

14. Plohij, S. (2023). Rosijsko-ukrainska viyna. Povernennia istorii [Russian–Ukrainian war. The Return of History]. Harkiv: KSD, 400 s. [in Ukrainian].

15. Polityka kulturnoi dyplomatii: stratehichni priorytety dlia Ukrainy (2016). [The policy of cultural diplomacy: strategic priorities for Ukraine]. *Zbirnyk naukovo–ekspertnych materialiv*. Kyiv. 92 p. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-10/kult_dyp-cd7f1.pdf (date of access 22.08.2024).

16. Svitovyj kongres ukraintsiv (2012). [Ukrainian World Congress]. Retrieved from https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/; Entsyklopediia istorii Ukrainy [Encyclopaedia of the History of Ukraine]. T. 9. Kyiv: Naukova dumka. 944 p. [in Ukrainian].

17. Svitovyj Kongres Ukraintsiv peredav TRO potuznu techniku! [Ukrainian World Congress donates powerful equipment to TRO!] Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=IXEFLYPncsI (date of access 29.08.2024) [in Ukrainian].

18. SKU zaklykav NATO nehajno peredaty Kyievu vazke nastupalne ozbroiennia, neobhidne dlia prypynennia genotsydu ukraintsiv z boku RF [UWC calls upon NATO to immediately provide Kyiv with the heavy offensive weapons necessary to stop the genocide of Ukrainians by the Russian Federation]. Retrieved from https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3448086-sku-zaklikav-nato-nadati-kievu-nastupalne-ozbroenna-sob-pripiniti-genocid-ukrainciv.html (date of access 20.08.2024).

19. Sud Moskvy pidtverdyv, shcho Svitovyj kongres ukraintsiv – nebazana organizatsia v RF [Moscow court confirms that the Ukrainian World Congress is an undesirable organisation in Russia]. Retrieved from https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3069869-sud-moskvi-pidtverdiv-so-svitovij-kongres-ukrainciv-nebazana-organizacia-v-rf.html (29.08.2024).

20. Trofymenko, M. (2024). Publichna dyplomatiia v umovach globalizatsii [Public diplomacy in the context of Globalisation]. Kyiv. 632 p. (rukopys) [in Ukrainian].

21. Ukraina dyplomatychna (2023). [Diplomatic Ukraine]. *Naukovyj shchorichnyk.* Kyiv: GDIP SE. 800 p. [in Ukrainian].

22. U Toronto vidkryly tsentr dopomohy dlia ukraintsiv [Toronto opened a help center for Ukrainians]. Retrieved from https://helpuradio.com/article/u-toronto-vidkrili-centr-dopomogi-dlja-ukrainciv (date of access 23.08.2024).

23. Chekalenko, L. (2021). Publichna istoriia: vyklyky XXI stolittia: Monografiia [Public History: Challenges of the Twenty-First Century: A monograph]. Kyiv: ArtEk. 272 p. [in Ukrainian].

24. Jak zrobyty dopomohu ukrainskij armii z-za kordonu maksymalno efektyvnoiu [How to make foreign aid to the Ukrainian army as effective as possible]. Retrieved from https://svitua.org/2024/08/22/yak-zrobyty-dopomogu-ukrayinskij-armiyi-z-za-kordonu-maksymalno-efektyvnoyu/ (date of access 20.08.2024).

25. Canada joins world governments in condemning Ukraine election results. *CBC News*. 2004. 25 November. Retrieved from http://www.cbc.ca/world/story/2004/11/24/Ukrainereax_041124.html (date of access 14.08.2024).

26. Canada-Ukraine authorization for emergency travel: Key figures. Retrieved from https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/immigrate-canada/ukraine-measures/key-figures.html (date of access 16.08.2024).

27. Canadian Institute of Ukrainian Studies. Retrieved from https://www.ualberta.ca/en/canadian-institute-of-ukrainian-studies/index.html (date of access 15.08.2024).

28. Supporting Democratic Freedom in Ukraine: Ukrainian Canadian Congress Observer Mission for the Ukrainian Presidential Elections 2004. Delivered by Paul Grod; Prepared by Brent Bezo and Larissa Lozowchuk. Winnipeg, 2005. 176 p.

29. Yuzyk, P. (1973). Canada: a Multicultural Nation. For a Better Canada. Toronto: Ukrainian National Association, Inc., 352 p.

Vitaliy Makar. Diaspora as an instrument of public diplomacy of Ukraine

The proposed article is devoted to the study of the role and activities of the Ukrainian diaspora, in particular, the Ukrainian World Congress (UWC) and the Ukrainian Canadian Congress (UCC) in spreading a positive image of their Mainland Homeland. Of course, after the declaration of independence in 1991, the Ukrainian state needed external support regarding the awareness of the international community regarding Ukraine. Of great importance in this context, along with the activities of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, diplomatic and consular institutions in the host states, missions to international organizations in the implementation of public diplomacy of Ukraine, the use of "soft power", in a significant way this public diplomacy has intensified due to the activities of the Ukrainian diaspora in the areas of lobbying Ukrainian national interests, protection of Ukrainian statehood. On the part of the Ukrainian diaspora, ethnocultural organizations, some well-known public figures and state politicians of Ukrainian origin, attempts were made to defend the sovereign rights of Ukrainians in Ukraine.

Obviously, the directions of public diplomacy of the Ukrainian diaspora have intensified in connection with the aggression of the Russian Federation and its attempts to destroy the independence of Ukraine and to destroy the self–consciousness of Ukrainian affiliation. In addition to promoting a positive image, there was an urgent need for the UWC and the UCC to support and help, to have a certain influence on the policy of their settlement states, to help the Ukrainian state in its military confrontation against the enemy. It is in this vein that the author considers the activities of the Ukrainian diaspora in the context of public diplomacy of Ukraine.

Key words: *public diplomacy, Ukrainian diaspora, Ukraine, Canada, ethnic organizations, international support, ethnic initiatives, diaspora lobbying.*

Відомості про автора:
Віталій Макар – доктор політичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

УДК 327.8; 94(410+415)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-22

Маріанна Марусинець
ORCID: 0000-0001-7366-9328

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІРЛАНДСЬКОЇ ДІАСПОРИ У КРАЇНАХ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

У статті визначено роль і місце ірландської діаспори у європейських країнах. Встановлено, що ірландська діаспора в країнах Європи справила суттєвий вплив на формування загальноєвропейських традицій та цінностей, що, зі свого боку, сприяло і формуванню ідентичності ірландців у світі. Стійка міграція до Європи характеризувала історію Ірландії протягом останніх півтори тисячі років. Тісні зв'язки з папством і найбільшими університетами Європи, релігійними інститутами й організаціями, великі володіння англійської корони у Франції та прибуткова торгівля рибою, вином і вовною через Ірландське море і Ла-Манш визначали більшу частину цього міжнародного потоку в середньовічний період.

Актуалізовано, що досвід, історія життя і внесок ірландських емігрантів у життя європейської країни, що їх приймає, також як і Республіки Ірландія, залишаються практично невивченою історією сучасної ірландської діаспори, що вимагає нових досліджень ірландської діаспори в країнах Європи, чиї зв'язки з Республікою Ірландія, як і раніше, залишаються міцними. У ЄС, значною мірою завдяки ірландській діаспорі, тому що велика кількість європейців мають ірландське коріння, Республіка Ірландія проявляє справжню дипломатичну спритність. Хоча зараз Ірландія входить до числа найбагатших країн ЄС, вона починала як найбідніша держава, покладаючись на фінансування ЄС для стимулювання зростання.

Доведено, що віртуальний простір ірландської діаспори стрімко розвивається і справляє суттєвий вплив на ірландців у країнах Європи. В умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і глобалізації значно підвищується роль, яку відіграють новітні технології у транснаціональних обмінах між Республікою Ірландія та континентальною Європою. Констатується також і підвищення рівня обмінів та контактів між країною перебування ірландців і Республікою Ірландія у віртуальному просторі діаспори. Ці зв'язки, безумовно, мають наслідки як для європейської країни проживання ірландців, так і для Республіки Ірландія. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій зближує ірландців по всьому світу. Зростає кількість віртуальних подорожей до Республіки Ірландія і спілкування між ірландцями на різних віртуальних платформах. Легка доступність повітряного транспорту й розвиток сучасних методів комунікації створили основу для появи транснаціональних мігрантів. Життя ірландців в умовах глобалізації охоплює як рідне суспільство, так і суспільство, що приймає, і багато хто з них веде подвійне існування.

Ключові слова: *Європа, ЄС, Республіка Ірландія, ірландська діаспора, інформаційно-комунікаційні технології, еміграція, емігранти.*

Вступ. Ірландська діаспора справила значний вплив на європейську культуру завдяки своєму поширенню в усьому світі, породивши так звану католицьку Велику Ірландію, що характеризується спільними культурними, політичними й релігійними рисами. Ірландські місіонери відіграли ключову роль у поширенні цінностей ірландського католицизму в глобальному масштабі, вплинувши на формування ідентичності та цінностей як у повоєнній Європі, так і в інших регіонах і континентах світу. Ірландська громада в країнах сучасного Європейського Союзу (ЄС) була значною мірою «європеїзована» за допомогою історичних аналогій і безперешкодної інтеграції, підкреслюючи тим самим давню приналежність Ірландії до Європи. Інформаційно-комунікаційні технології XX–XXI ст., що розвиваються, виявили існування різних світоглядів серед різних поколінь ірландської діаспори, що, зі свого боку, сформувало уявлення про національну ідентичність та ірландськість. Ірландська діаспора в країнах Європи справила суттєвий вплив і на формування загальноєвропейських традицій та цінностей, що, зі

свого боку, сприяло і формуванню ідентичності ірландців у світі.

Витоки ірландської діаспори в сучасних країнах ЄС беруть свій початок з того, що тисячі ірландських мігрантів прибули в континентальну Європу у XVI–XVIII ст. Лімерик – велике місто-графство в Республіці Ірландія – посідає особливо важливе місце в історії «Диких гусей» – ірландських найманців XVI–XVIII ст. Одразу після укладення Лімерикського мирного договору 1691 р. 15 тис. солдатів і приблизно 4 тис. цивільних осіб, серед яких здебільшого були жінки й діти, залишили Ірландію та перебралися до Франції. Однак це було частиною набагато ширшого руху людей – солдатів, студентів, священиків, торговців, бідняків; чоловіків, жінок і дітей, – які переїхали з Ірландії у Францію, Фландрію, Іспанію, Португалію, італійські держави, Священну Римську імперію та інші країни в період із 1500-х до початку 1800-х рр. Багато ірландських мігрантів також переїхало за межі Європи, до Іспанської, Португальської та Французької імперій, що розширювалися.

Стійка міграція до Європи характеризувала історію Ірландії протягом останніх півтори тисячі років. Тісні зв'язки з папством і найбільшими університетами Європи, релігійними інститутами й організаціями, великі володіння англійської корони у Франції та прибуткова торгівля рибою, вином і вовною через Ірландське море і Ла-Манш визначали більшу частину цього міжнародного потоку в середньовічний період. В епоху раннього Нового часу політичні, військові, соціально-економічні й культурні наслідки Реформації і Контрреформації призвели до збільшення зв'язків ірландських католиків з європейським континентом. Повторне завоювання Ірландії англійцями, що закінчилося нищівною поразкою ірландської сторони, змусило тисячі ірландців емігрувати в Європу. Протягом десятиліть після «Славної революції» 1688 р., результатом якої стало повалення католицького короля Якова II, тисячі ірландців опинилися розосереджені по всій Європі. Ірландці були залучені в усі сфери життя європейського суспільства, включно з торгівлею, банківською справою, церквою, освітою і військовою справою.

Матеріал і методи дослідження. Робота ґрунтується на основі широкого кола документів, аналізі науково-методичної літератури, наукових статей і періодичних видань. В українській політологічній думці проблематика функціонування ірландської діаспори в країнах ЄС є недостатньо розробленою, тому авторка спиралася передусім на науковий доробок ірландських, британських, європейських та американських дослідників.

У методологічну основу дослідження покладено принципи історизму й об'єктивності. Принцип історизму дав змогу розглянути ірландську діаспору у Європі в динаміці її розвитку, від самого початку процесу іммігрції ірландців на європейський континент до сьогодення. Принцип об'єктивності дав змогу проаналізувати науковий доробок європейських, американських та ірландських дослідників з проблематики, що розглядається.

Під час ході дослідження також застосовувалася комплексна методика, що передбачає моделювання проблем етнополітичної сфери, аналіз документів Республіки Ірландія та країн континентальної Європи з проблем розвитку діаспори. Крім того, у роботі використовуються елементи системного підходу в дослідженні тенденцій і динаміки еволюції ірландської діаспори в умовах глобальних політичних трансформацій та інформаційно-комунікаційної революції. Системний підхід дав змогу вивчити ірландську діаспору як систему, яка динамічно розвиватиметься і складається з елементів, що взаємопов'язані та впливають один на одного.

Для досягнення **мети дослідження** – проаналізувати розвиток ірландської діаспори в країнах континентальної Європи – авторкою використовувалися загальнонаукові методи аналізу та синтезу. У рамках вивчення окремих аспектів розвитку ірландської діаспори авторка застосовувала історичний і порівняльний методи, які дали змогу визначити проблеми, з якими стикалися ірландські емігранти в різних країнах Європи, простежити динаміку впливу ірландської діаспори на соціально-економічний і політичний процеси в країнах континентальної Європи, а також визначити перспективи збереження ірландської ідентичності в країнах континентальної Європи.

Дослідження інформаційно-комунікативного компонента державної політики має міждисциплінарний характер, адже охоплює політичних акторів, медіа та суспільство. Ураховуючи специфіку дослідження, авторка використовує структурно-функціональний аналіз. Інституціональний метод у поєднанні з нормативним підходом дали змогу всебічно вирішити дослідницькі завдання. Для виокремлення й порівняння інформаційно-комунікативного компонента державної політики в різних країнах ЄС застосовано компаративний та аналітичний підходи. Під час визначення тенденцій і складання висновків у дослідженні застосовується принцип конвергенції.

Результати й обговорення. Масштабна еміграція та імміграція являють собою дві найпомітніші й найбільш трансформаційні форми соціальних змін. Виявляючись у вигляді припливу значної кількості людей, які сприймаються як такі, що «помітно відрізняються», або у вигляді депопуляції раніше населених регіонів, міграція створює серйозні проблеми для суспільств, яких вона зачіпає, та їхніх відповідних політичних еліт.

Європейський ірландець (англ. European Irish) – це термін, який використовується для опису ірландських експатріантів у континентальній Європі або в сучасний період розвитку системи міжнародних відносин для позначення людей, які проживають у Республіці Ірландія або в Північній Ірландії з ірландським громадянством.

Історичні передумови та підґрунтя формування ірландської діаспори у Європі. Зв'язки Ірландії з континентом налічують багато століть. У період раннього середньовіччя, 700–900 рр. нашої ери, багато ірландських релігійних діячів виїхали за кордон проповідувати й заснували монастирі в так званій хіберно-шотландській місії. Сен-Бріє заснував місто, що носить його ім'я, у Бретані, Святий Колман заснував великий монастир Боббіо в північній Італії, а один з його ченців був Сент-Галленом, на честь якого названо швейцарське місто Санкт-Галлен і кантон у Санкт-Галлені.

Кельтська спадщина ранніх ірландських переселенців, які пережили римське завоювання й нашестя варварів, зробила ірландців надзвичайно затребуваними та впливовими серед європейських дворів. Значна частина ірландців, які володіли різними навичками, увійшла в основне русло життя низки європейських суспільств, а деякі з них стали лідерами у своїх галузях. Європейські регіони, де ірландці справили найбільший вплив, – це Франція, Іспанія, Португалія та Австрія. Крім того, констатується вплив ірландців і на Східну та Центральну Європу, а також на Папські держави. Ірландія справила значний вплив на Європу й інші країни [1].

Історія ірландської діаспори переплітається з історією англійського колоніального правління, а після здобуття Ірландією незалежності – з постколоніальною взаємозалежністю. Протягом 120-річного періоду, починаючи з 1801 року до 1921 року, з Ірландії емігрувало близько восьми мільйонів осіб, і тенденція до міграції була повернута назад тільки наприкінці двадцятого століття. Значна частина ірландців до масової еміграції XIX ст. до США, Канади та Австралії ірландці працювали й осідали на європейському континенті. Ірландці також служили найманцями в європейських арміях. Уже в XVI ст. молоді ірландці навчалися в університетах Європи й навіть створювали власні ірландські студентські гуртожитки у Франції, Іспанії, іспанській Фландрії та в Італії. Перший ірландський коледж було засновано в Лісабоні в 1590 р., а в 1592 р. Філіп II став покровителем подібного коледжу в Саламанці, який за останні півстоліття навчив 400 ірландських семінаристів. Після Битви при Кінсейлі (1601–1602), що завершилася перемогою англійців над гельськими ірландцями, які бунтували на боці іспанців, до Іспанії прибула велика кількість ірландських мігрантів, і в Сантьяго-де-Компостела, Вальядоліді, Мадриді, Алькалі, Валенсії, Еворі та Севільї було створено ірландські студентські громади й коледжі [2].

В іспанській Фландрії Крістофер К'юсак заснував Коледж святого Патрика в Дуаї у 1594 р., а пізніше були створені коледжі в Антверпені (1600 р.), Ліллі (1610 р.) і Турне (1616 р.). Ірландські францисканці, яких переслідували англійці в Дубліні, були дуже активні в Нідерландах і заснували Коледж святого Антонія в Левені в 1607 р. з професорами, які

навчалися в Університеті Саламанки; коледж був відомий своїми дослідженнями ірландської мови. У 1625 р. був створений другий францисканський коледж, Святого Ісидора, у Римі, який став відомий завдяки своїми дослідженнями в галузі історії та теології [2].

Хоча багато хто з тих, хто оселився в цих громадах в Іспанії, Франції та Фландрії, були зрілими, уже висвяченими чоловіками віком від двадцяти до тридцяти років, які могли в такий спосіб утримувати себе в ролі армійських капеланів або викладати релігію дітям у місцевих громадах. До дві третини цих молодих людей шукали роботу на європейському континенті, щоб ніколи не повернутися до Ірландії. Справді, континентальна освіта була для ірландських родин засобом позбутися других і третіх синів і тим самим зберегти свої володіння недоторканими, оскільки за законом Ірландії існував рівний поділ між усіма спадкоємцями чоловічої статі і маєтки ділилися на частини [2].

Наприкінці XVII ст. і на початку XVIII ст. ірландці-мігранти почали отримувати доступ до вищих соціальних прошарків європейських суспільств, вступаючи в професії, такі як банківська справа, медицина, цивільна служба й мистецтво. Після поразки Якова II в Англії Людовик XIV був змушений забезпечити Якова II та його ірландських послідовників і утриманців. Купець Деніел Артур, який заснував банк у Парижі, був одним із тих, хто отримав вигоду із цієї якобітської міграції, сприяючи обігу коштів серед якобітських біженців. Чисельність і успіх ірландських мігрантів у Парижі XVIII ст. навіть дали змогу заснувати ірландську масонську ложу: «Ірландська ложа Леванту», яка складалася з лікарів, студентів і священиків [2].

Одним із колишніх солдатів, які благополучно перейшли до цивільного життя, був Річард Хеннессі з графства Корк, який у 1748 р. вступив до французької армії, а в 1776 р. зайнявся бізнесом з експорту бренді до Коньяка та Бордо. Скориставшись франко-іспанським коридором, який відкрили Бурбони на іспанському троні, багато хто з тих, хто був частиною якобітської міграції до Франції, перебралися на південь до Іспанії. Найпомітнішими були Рікардо Волл (1694–1777), який служив іспанським послом у Лондоні в 1748 р. Пізніше Волл був призначений міністром закордонних справ і державним секретарем Іспанії. В оточенні Волла був ще один знаменитий іспанець ірландського походження, Бернард Ворд, чия робота «Економічний проєкт» (Мадрид, 1779) вважається найважливішою іспанською працею XVIII ст. з політичної економії [2].

Під час Контрреформації ірландські релігійні й політичні зв'язки з Європою зміцнилися. Важливий центр навчання та підготовки ірландських священиків виник у Левені в герцогстві Брабант, нині у Фландрії (північна Бельгія). Втеча графів 1607 р. змусила більшу частину гельської знаті залишити країну, а після воєн XVII ст. багато інших втекли до Іспанії, Франції, Австрії та інших римо-католицьких земель. Лорди, їхні слуги та прихильники приєдналися до армій країн і були відомі як «Дикі Гуси». Деякі з лордів та їхні нащадки досягли високих рангів у своїх приймаючих країнах, наприклад, іспанський генерал і політик Л. О'Доннелл, 1-й герцог Тетуанський, який став президентом уряду Іспанії, або французький генерал і політик П. де Мак-Махон, герцог Маджента, який став президентом Французької Республіки. Французький коньяк виробник бренді Hennessy був заснований Р. Хеннессі, ірландським офіцером з ірландської бригади французької армії. В Іспанії та на її території можна знайти багато ірландських нащадків на ім'я Обрегон (О'Брайен ірландською), зокрема іспанська актриса ірландскього походження А. Обрегон [3].

На початку XIX ст. європейські ірландські коледжі почали занепадати, і ірландські мігранти, які були дедалі більш англомовні, тепер віддавали перевагу місцям, де говорили англійською. Таким чином, у XIX ст. міграція з Ірландії до країн Європи значно скоротилася. Ірландці стали масово виїжджати у XIX–XX ст. до англомовних країн і насамперед до США, Канади й Австралії. Протягом XX ст. деякі ірландські інтелектуали влаштувалися в континентальній Європі, зокрема, Дж. Джойс, а пізніше С. Беккет (який став кур'єром для Французького опору). Е. О'Даффі очолив бригаду з 700 ірландських добровольців, які билися за Франко під

час громадянської війни в Іспанії. В. Джойс став російськомовним пропагандистом Третього Рейху, відомим у просторіччі як Лорд Хау-Хау [3].

Ірландська діаспора на території континентальних країн ЄС на межі XX–XXI ст. Сьогодні в континентальній Європі проживає понад 500 тис. ірландців. Але, за іншими оцінками, там проживає 2,8 млн ірландців у першому, другому і третьому поколіннях. За оцінками, близько 5 млн європейців активно цікавляться ірландською музикою, ірландським спортом, ірландськими танцями, ірландською культурою та ірландською літературою. Наприклад, посольство Ірландії в Польщі підтвердило, що, хоча в країні мешкає близько 500 ірландців, від 50 до 100 тис. осіб залучені до ірландської музики, танців і культурного життя. В Італії, де, за оцінками, ірландське населення становить від 2 до 5 тис. осіб, є вебсайт, який відвідують 100 тис. постійних відвідувачів. Увесь контент лише італійською і здебільшого присвячений ірландській музиці та культурі в Італії. Схожий рівень інтересу до ірландської культури існує в усій Європі: відкривають нові ірландські центри, безліч ірландських пабів, зростає інтерес до ірландських танців і до ірландських свят, зокрема Св. Патрика.

Важко назвати точну цифру ірландців на території континентальної Європи. У деяких країнах потрібна реєстрація в місцевому посольстві Ірландії, але в більшості європейських урядів такої вимоги немає. Наприклад, хоча посольство Ірландії в Мадриді називає офіційну цифру в 15 тис. ірландців в Іспанії, сьогодні існує неофіційна, більш реалістична цифра у 30 тис. ірландців. Ірландці щорічно здійснюють 1,6 мільйона поїздок до Іспанії [4].

Приблизно 30 тис. ірландців проживають у країнах Бенілюксу – Бельгії, Нідерландах і Люксембурзі. Близько мільйона людей відвідують ірландські музичні, культурні та спортивні заходи в Нідерландах, Бельгії та Люксембурзі. У регіоні діють ірландські клуби, товариства й асоціації, ірландські театральні колективи, центри ірландських і кельтських досліджень, а також групи Дж. Джойса. У понад 200 ірландських барах готелю регулярно лунає жива ірландська музика, а також транслюються прямі трансляції ірландських спортивних змагань. Крім шкіл і груп ірландських танців, у регіоні є безліч місцевих ірландських музичних груп і фестивалів. Тут також є ірландські футбольні клуби, клуби дартсу, регбі, бадмінтону, а також ірландські товариства гольфу.

Встановлено, що близько 30 тис. ірландців проживають у материковій Іспанії, ще 15 тис. ірландців мешкають у Португалії, Андоррі та Гібралтарі, а також на Балеарських і Канарських островах. Близько мільйона жителів так званої Іберії регулярно відвідують ірландські музичні, культурні та спортивні заходи. Існують ірландські товариства й асоціації, і є можливість відвідувати курси ірландської та кельтської культури в Іспанії або Португалії. У Португалії є ірландська домініканська парафія. У багатьох із понад 165 ірландських пабів регулярно звучить жива ірландська музика, а також транслюються прямі трансляції ірландських спортивних змагань. Існують іберійсько-ірландські музичні гурти, школи й ансамблі ірландських танців, а також фестивалі ірландської та кельтської музики. У Мадриді є ірландська ліга з дартсу, а в Барселоні, Мадриді, Марбельї, Валенсії, Севільї, Гібралтарі та 11 клубах у Галісії є клуби з гельського футболу [4].

Приблизно 15 тис. ірландців проживають на Мальті, у Швейцарії, Австрії, Італії, Монако, Ліхтенштейні, Сан-Марино, Словенії та Ватикані на Середньому Півдні Європи. Майже мільйон людей у середній частині південної Європи регулярно відвідують вечори ірландської музики, культури та спорту. Приблизно у 300 ірландських пабах регулярно лунає жива ірландська музика, проводяться вечори вікторин, а в багатьох представлені ірландські види спорту. Ірландські клуби, товариства й асоціації організовують заходи для інтегрованих ірландських громад, і в регіоні багато шанувальників ірландської культури та літератури. Існують курси та центри вивчення ірландської і кельтської мов, а також Середземноморський центр ірландських досліджень. Існують місцеві ірландські музичні гурти, школи й ансамблі ірландських танців, які організовують спеціальні вечори ірландської музики і танців, а також фестивалі ірландської та кельтської

музики. Громадяни Ірландії грають у регіоні в місцевих клубах футболу, дартсу, регбі й атлетичних клубах; часто ці клуби створюються представниками місцевих ірландських громад [4].

У Центральній Європі проживає близько 5 тис. ірландців, і ця цифра щороку зростає. В Угорщині, Польщі та Чехії констатується понад 150 тис. постійних відвідувачів вебсайтів про кельтську музику, ірландську музику, ірландські танці й ірландську культуру, що базуються там, у регіоні з понад 100 ірландськими музичними гуртами, школами ірландських танців та ірландсько-кельтськими фестивалями. У словацьких ірландців регулярно виходить спеціальна газета. У Польщі, Словаччині, Угорщині, Хорватії, Чехії, Боснії і Герцеговині, Сербії, Чорногорії, Албанії налічується понад 60 ірландських пабів, в одному з яких розташоване ірландське товариство гольфу, в одному – регбійний клуб, в інших – клуби з дартсу й футболу. Ірландські благодійні групи також мають центри та громади, що базуються в регіоні [4].

У Німеччині проживає близько 30 тис. ірландців. Разом із німцями, які цікавляться ірландською культурою, деякі з цих емігрантів організовують ірландські культурні заходи по всій країні. У більшості німецьких міст є принаймні один ірландський паб, хоча зазвичай у них присутня суміш німецької та ірландської пабної культури [5].

Близько 30 тис. ірландців живуть у Франції, зокрема понад 15 тис. – у Парижі. Понад 700 тис. є шанувальниками ірландської музики, ірландської культури й ірландського спорту у Франції. Бретань і бретонська культура тісно пов'язані з ірландською та кельтською культурами, є можливість долучитися до ірландських товариств та асоціацій, вивчати ірландську та кельтську мови на курсах від Бретані до Французької Рив'єри. Ірландський коледж у Парижі, у якому колись жив К. Войтила, згодом Папа Іоанн Павло II, зараз є ірландським культурним центром. Тут відбуваються ірландські заходи, як-от лекції, презентації книжок, виставки та виступи ірландських авторів, музикантів і художників. Багато з 300 з гаком ірландських пабів Франції мають особливу близькість з ірландськими громадами, часто організовуючи заходи спільно з ними або для них. Найбільший у Європі щорічний ірландський і кельтський фестиваль проходить у Бретані. Насправді існує широкий спектр французьких гуртів ірландської музики, шкіл і гуртів ірландських танців, а також фестивалів ірландської та кельтської музики, що охоплюють більшість регіонів країни. Ірландські футбольні клуби є в Монпельє, Марселі та Парижі. Пограти в гельський футбол можна в Бретані, Парижі, Ліоні або на фестивалях по всій країні [5].

6 тис. ірландців живуть у Східній Європі – на Кіпрі, в Білорусі, Болгарії, Греції, Ізраїлі, Македонії, Молдові, Румунії, Туреччині, Україні. Кельтська культура, музика й танці зростають в Україні та країнах, що входили до складу колишнього СРСР. Ірландські танці є на Кіпрі, в Україні, Туреччині, Греції та Болгарії. У багатьох із понад 125 ірландських барів регулярно звучить жива ірландська музика, а також транслюються прямі трансляції ірландських спортивних змагань. Ірландські співаки й ірландські музичні гурти з Європи регулярно приїжджають сюди з гастролями, як і на шоу ірландських танців. Місцеві ірландці регулярно підтримують відвідування ірландських спортивних змагань, як чоловічих, так і жіночих, таких як ірландський бокс, ірландський гольф та інші [4].

15 тис. ірландців проживають в Ісландії, Норвегії, Швеції, Фінляндії, Данії, Естонії, Латвії, Литві, де понад півмільйона людей регулярно відвідують ірландські музичні, культурні та спортивні заходи. Щорічно в цих країнах відбуваються північні фейси – фестивалі традиційного гельського мистецтва та культури, у яких беруть участь школи ірландських танців з усього регіону, і ірландські фестивалі. Ірландські товариства й асоціації у Північній Європі активно організовують заходи з ірландської літератури, театру, спорту, музики і танців по всій Скандинавії. У регіоні розташовані Центри ірландських і кельтських досліджень у Швеції та Данії. У багатьох із понад 230 ірландських пабів регулярно звучить жива ірландська музика, а також транслюються прямі трансляції ірландських спортивних змагань. У Норвегії є футбольний клуб Кельтської ірландської асоціації, у Фінляндії є клуб херлінга [4].

У 1980-х рр. після перерви 1970-х рр. ірландська міграція знову відновила свій звичний шлях, прямуючи з Ірландії до європейських країн. Незважаючи на більш ніж шість десятиліть незалежності та понад десятиліття членства у Європейському економічному співтоваристві (ЄЕС), ірландські політики 1980-х рр. переформулювали відновлення еміграції не як доказ національного провалу, а як наслідок наявності «утилітарних індивідуумів», які прагнуть отримати кращий дохід від продажу своєї праці на глобальному ринку. Застарілі, дуже емоційні конструкції еміграції, як вигнання й супутні образи діаспори, яка прагне повернутися на батьківщину, були відкинуті. Як показав британський дослідник ірландського походження Дж. МакЛафлін, «ірландські еліти санітаризували еміграцію у 1980-х рр., перебудовуючи її як економічний волюнтаризм» [6, с. 320].

Коли в середині 1990-х рр. економіка Республіки Ірландія почала швидко зростати, уряду ірландської держави стало очевидно, що без державної підтримки ірландців за кордоном вони не зможуть повернутися в достатній кількості, щоб задовольнити потреби ірландського ринку праці. У 1990 рр. констатується відносне відродження ірландського компонента іммігрантського населення в період із середини 1998 р. до середини 2001 р. Можна констатувати кореляцію між відносним відродженням ірландських репатріантів та активною політикою ірландської держави щодо залучення ірландської діаспори. Уряд ірландської держави зосередився на зусиллях щодо активного залучення ірландців, зокрема з країн ЄС, працювати в Республіці Ірландія. Наприклад, було створено кампанію «Робота в Ірландії» (1998–2002 рр.) та задіяно етнічні ірландські ЗМІ як у європейських країнах, так і в США, Канаді й Австралії. Таким чином ірландський уряд прагнув керувати типами людей, які були необхідні для заповнення прогалин на ринку праці [7, с. 48].

На сьогодні можна констатувати, що континентальні європейські напрямки, такі як Бельгія, Франція, Нідерланди, Скандинавія і Німеччина, продовжують приваблювати ірландських емігрантів, хоча їхня кількість, схоже, знизилася порівняно з показниками 1980-х рр. Це зниження пояснюється впливом кризи Єврозони на економіку держав і недостатнім знанням ірландськими емігрантами місцевих мов.

У контексті взаємовідносин Республіки Ірландія з ЄС потрібно зазначити, що в ірландської держави є деякі природні переваги. Історія еміграції благословила її великою і впливовою діаспорою в ЄС, яка голосно говорить про свою спадщину. Це гарантує вплив ірландців, які живуть у європейських країнах, впливати на політику ЄС та її державні структури. Республіка Ірландія є невеликою європейською країною, дипломати якої здатні зосередитися на кількох чітких цілях. Політика нейтралітету допомагає їй уникнути непопулярного військового втягування. На відміну від більшості багатих європейських країн, у неї немає імперського минулого. Республіка Ірландія також не соромиться використовувати свій культурний вплив.

У перерахунку на душу населення Республіка Ірландія має всі підстави претендувати на звання наймогутнішої в дипломатичному сенсі країни у світі. Колишній міністр фінансів Республіки Ірландія П. Донох'ю був обраний президентом Єврогрупи міністрів фінансів у липні 2020 р. строком на два з половиною роки. Він був переобраний у грудні 2022 р., розпочавши свій другий мандат у січні 2023 р., незважаючи на те, що уряди Франції та Німеччини підтримали іншого кандидата. У червні 2022 р. Республіка Ірландія отримала місце в Раді Безпеки ООН. Лише через десять років після того, як унаслідок фінансової кризи 2008 р. Республіку Ірландія було врятовано, Ф. Лейн, колишній голова центрального банку Республіки Ірландія, з 2019 р. є членом Виконавчої ради Європейського центрального банку і за сумісництвом головним економістом ЄЦБ. Ірландський політик Ф. Хоган обіймав посаду європейського комісара з торгівлі з 2019 р. до 2020 р., а раніше – європейського комісара з сільського господарства та розвитку сільських районів (2014–2019 рр.). Потрібно зазначити, що і позиція ЄС щодо виходу Великобританії з ЄС – Брекзіту була сформована ірландськими дипломатами [8].

Саме в ЄС (значною мірою і завдяки ірландській діаспорі, тому, що велика кількість європейців мають ірландське коріння) Республіка Ірландія проявляє справжню дипломатичну спритність. Республіка Ірландія поділяє прагнення до збалансованого бюджету з ощадливими північними державами ЄС, проте пережила банківський крах і провал програми фінансової допомоги, як Іспанія та Португалія. Хоча зараз Ірландія входить до числа найбагатших країн ЄС, вона починала як найбідніша держава, покладаючись на фінансування ЄС для стимулювання зростання – шлях, аналогічний тому, яким сподіваються піти країни сходу Європи. Республіка Ірландія є членом Нової Ганзейської ліги, клубу північних ліберальних країн, яку заснували в лютому 2018 р. міністри фінансів Європейського союзу з Данії, Естонії, Фінляндії, Ірландії, Латвії, Литви, Нідерландів і Швеції, підписавши основний документ, який містить дві сторінки [9].

Республіка Ірландія була також однією з перших, хто підтримав вимогу країн Південної Європи про те, щоб ЄС випускав загальні боргові зобов'язання й надавав їх урядам, що зазнають труднощів. З цієї позиції Республіку Ірландія можна з повним правом віднести до країн Північної, Південної, Східної або Західної Європи. Членство Республіки Ірландія в більш неформальному, але впливовому об'єднанні також має ключове значення. Із 27 членів ЄС тільки п'ять мають населення понад 20 млн осіб. У маленьких країн різні плани, але в них є спільна мета – «не бути розтоптаними більшими сусідами». Ці відносини цінуються Республікою Ірландія, у якої є посольство в кожній країні ЄС – рідкість для держави такого розміру. Для великих країн, які звикли до власного шляху в історії, ЄС – це спосіб зберегти владу, навіть якщо їх вплив як окремих гравців на світовій арені зменшується. Однак для таких невеликих країн, як Республіка Ірландія, ЄС істотно збільшує їхню владу, вплив і значення [8].

За останнє десятиліття зв'язки між Республікою Ірландія та її діаспорою зазнали значних змін. Якщо раніше відносини між Республікою Ірландія та її громадами за кордоном були здебільшого односпрямованими, від діаспори до Республіки Ірландія, то тепер вони набули більш різноспрямованої форми. Розвиток нових технологій, безумовно, сприяв цим різноспрямованим обмінам, а домінування цих технологій у глобальних відносинах, наприклад, завдяки ширшому використанню електронної пошти, Skype, Twitter, Facebook і Myspace, значно змінило способи обміну та спілкування між людьми. Ці зміни природним чином торкнулися й ірландських громад за кордоном [10].

Поширення інтернет-сайтів, орієнтованих на ірландську діаспору, призвело до розширення доступу до інформації для тих, хто народився в Республіці Ірландія або має ірландське походження і живе за кордоном. Ірландці в країнах Європи не є винятком. Головний сайт EuropeanIrish.com, створений для ірландців у європейських країнах, покликаний надати ірландцям можливості для спілкування, доступ до ресурсів та інформації про Республіку Ірландія, а також сприяти обміну між ірландцями за кордоном і Республікою Ірландія.

Сьогодні можна констатувати, що віртуальний простір ірландської діаспори стрімко розвивається і справляє суттєвий вплив на ірландців у країнах Європи. В умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і глобалізації значно підвищується роль, яку відіграють новітні технології у транснаціональних обмінах між Республікою Ірландія та континентальною Європою. Констатується також і підвищення рівня обмінів та контактів між країною перебування ірландців і Республікою Ірландія у віртуальному просторі діаспори. Ці зв'язки, безумовно, мають наслідки як для європейської країни проживання ірландців, так і для Республіки Ірландія.

В останні кілька років уряд Республіки Ірландія почав усвідомлювати потенційну вигоду від діяльності ірландських громад за кордоном і оцінювати переваги реалізації стратегії розвитку ірландської діаспори. Інші європейські країни бачать ці можливості й активно впроваджують великі програми взаємодії зі своїми діаспорами [11].

Нині уряд Ірландії усвідомив можливість використання потенціалу величезної ірландської діаспори по всьому світу. Завдяки розвитку транспорту та комунікацій спільноти, які колись були розкидані по всьому світу, стають ближчими одна до одної. Інтернет дає відчуття постійного

й безпосереднього зв'язку. Громадяни мають можливість бути одночасно і «тут», і «там», а мережева взаємодія дає їм змогу підтримувати одночасні зв'язки з двома або більше національними державами.

Ірландці на європейському континенті живуть на відносно невеликій відстані від Республіки Ірландія, а більшість – у європейських країнах – членах ЄС. Вони ведуть свої повсякденні справи часто в зовсім іншому культурному середовищі, ніж ті ірландці, які живуть, наприклад, у США, Канаді, Великій Британії або Австралії, і змушені працювати та жити мовою, яка не є для них рідною.

Ірландці, які проживають у континентальній Європі, у минулому практично не враховувалися в політиці та дебатах, що стосуються ірландської діаспори. Програма підтримки емігрантів за кордоном (Emigrant Services Grants) фінансує ірландські організації по всьому світу. Однак дуже мало коштів виділяється групам, що базуються в країнах Європи. З моменту свого створення у 2004 р. Програма підтримки емігрантів надала допомогу більш ніж 530 організаціям приблизно у 37 країнах, надавши гранти на загальну суму понад 220 млн євро. Гранти варіювалися від невеликих сум для низових груп до великих асигнувань, що виділяються добровольчим і громадським організаціям, які діють у великих масштабах [12].

За даними Консультаційної мережі для емігрантів (англ. Emigrant Advice Network), наразі 3,1 мільйона ірландських громадян (володарів паспортів) живуть за кордоном, з них близько 950 тис. – уродженці Республіки Ірландія: майже 700 тис. проживають у Великій Британії, 156 тис. – у США, 50 тис. – в Австралії та понад 22 тис. – у Канаді. Що стосується ірландців, які проживають у Європі, то точні цифри отримати складніше. Дослідження, проведене сайтом EuropeanIrish.com у 2007 р. за допомогою ірландських посольств, місцевих статистичних бюро, місцевих ірландських товариств і клубів у різних країнах Європи й інших ресурсів, дало змогу встановити, що в континентальній Європі мешкає від 250 тис. до 300 тис. ірландців, проте цю цифру, як і раніше, складно перевірити [10].

Загалом у країнах Європи активно діють ірландські клуби й товариства, понад 200 шкіл ірландських танців, 650 ірландських музичних гуртів і понад 600 ірландських і кельтських фестивалів. На сайті EuropeanIrish.com представлено понад 30 тис. ірландських заходів у Європі та понад 5 тис. ірландських новин з континенту. Користувачі сайту можуть підписатися на щотижневу розсилку новин тієї частини Європи, у якій вони живуть, і отримувати її електронною поштою. Інтерес, який викликав сайт EuropeanIrish.com, свідчить про те, що багато ірландців прагнуть бути в курсі подій і заходів, пов'язаних з Республікою Ірландія, у країнах перебування [13].

Роль сучасних технологій в обміні між Республікою Ірландія та континентальною Європою сьогодні помітно збільшується. В епоху глобалізації та стрімкого розвитку новітніх інформаційно-комунікаційних технологій для формування діаспорального простору вирішальне значення мають також способи мобілізації колективних ресурсів та ідентичностей самими діаспорами. Завдяки сучасним засобам транспорту та зв'язку регулярні контакти через транснаціональні кордони можна підтримувати з відносною легкістю за допомогою подорожей, телефону, факсу, відео, комп'ютера та супутника. Сьогодні ірландці у Європі підтримують регулярні контакти з Республікою Ірландія через цей віртуальний діаспоральний простір. Констатується збільшення транснаціональних обмінів між Республікою Ірландія та Європою. Інтенсифікується обмін думками у віртуальному просторі ірландської діаспори [13].

Ірландська діаспора в континентальній Європі зберігає свою культурну ідентичність завдяки багатогранному підходу, що охоплює релігійні, мовні й общинні практики. Католицька церква зіграла ключову роль у формуванні згуртованої ірландської ідентичності серед емігрантів, створивши тим самим «Велику Ірландію», що долає географічні кордони і зміцнює спільні культурні та релігійні цінності [14]. Крім того, ірландська мова слугує найважливішим зв'язком зі спадщиною, і є активні спільноти, які пропагують її використання в різних місцях проживання діаспори, що дає змогу формувати культурну автентичність та ідентичність за допомогою мовних практик.

Громадські організації сприяють збереженню культурної ідентичності, надаючи форум для соціальної взаємодії та культурного самовираження, даючи змогу членам організацій відновити зв'язок зі своїм культурним корінням і зберегти почуття приналежності. Однак у процесі формування ідентичності виникають суперечності, оскільки діаспоральний досвід часто відображає процес культурної гібридизації між ірландською та місцевою культурами під впливом соціально-політичних умов у країнах перебування [15]. Таким чином, культурна ідентичність ірландської діаспори являє собою динамічну взаємодію традицій, мови й участі в житті спільноти.

Стрімка еволюція інформаційно-комунікаційних технологій протягом останнього століття призвела до поступового витіснення газет радіо і телебаченням, які, зі свого боку, були швидко витіснені Всесвітньою павутиною та соціальними мережами. Сьогодні можна констатувати вплив інформаційно-комунікаційних технологій на ірландську діаспору. У ній припускається, що кожна хвиля емігрантів мала свої стосунки з медіатехнологіями, і що ці відмінності, спершу повільні, а потім стрімкі, виявили розмаїття світоглядів, яких дотримувалися різні покоління тих, хто залишив Ірландію. Ці відмінності у світогляді демонструють, як концепції національної ідентичності та суперечливі уявлення про те, що означає бути ірландцем, формуються під впливом медіаконтенту та його споживання і значною мірою пов'язані з цілими поколіннями [16].

Сьогодні традиційна ірландська міграційна культурна логіка була змінена у відповідь на мінливу динаміку глобального капіталізму, особливо в епоху посткельтського тигра. Це свідчить про те, що ірландські емігранти адаптують свої міграційні стратегії відповідно до нових економічних реалій і можливостей. Епоха глобальної мобільності змінила сприйняття і дію ірландської еміграції. Вважається, що ця трансформація відображає ширші тенденції глобальної міграції, коли люди стають дедалі мобільнішими, а на їхні пересування впливають глобальні економічні умови. Ірландська еміграція не статична, а постійно розвивається у відповідь на глобальні економічні умови, культурні оповідання й особистий досвід емігрантів. У сукупності ці чинники впливають на те, як ірландську ідентичність і міграцію розуміють у глобальному контексті [17].

Висновки. Ірландці емігрували в Європу з давніх часів і зробили істотний внесок у соціально-економічну, духовну та культурні сфери. Упродовж XVIII–XIX ст. ірландці переважно емігрували в англомовні країни – США, Канаду, Австралію та Велику Британію. На сучасному етапі лише в другій половині XX ст. ірландці емігрували до країн Європи в достатній кількості, щоб привернути до себе увагу й аналізувати їхні мотиви для цього. Мігранти ірландської діаспори у Європі відіграли значну роль у різних аспектах, включно з освітою, культурною діяльністю та спортом. Ірландські мігранти в континентальній Європі привезли із собою не тільки свою кваліфікацію і вміння, а й давні культурні інтереси, такі як гельські ігри, що організуються та просуваються Гельською спортивною асоціацією. Ірландський місіонерський рух XIX–XX ст. ще раз ілюструє вплив ірландських релігійних груп по всій Європі та за її межами, наголошуючи на освіті як на засобі просування людини та поширення Євангелія. Крім того, історична присутність ірландців у Європі, про що свідчать ірландські навчальні заклади та культурні центри, як-от коледж у Левені (Бельгія), підкреслює безперервну інтеграцію ірландських громад у європейське суспільство впродовж віків, формуючи відчуття приналежності та спадкоємності між колишніми вигнанцями та теперішніми експатріантами у Європі.

Ірландська діаспора має багату історію і глобальне охоплення: понад 70 млн осіб по всьому світу заявляють про ірландське походження. З них близько 3 млн ірландців живуть у континентальній Європі. Ця діаспора сформувалася внаслідок різних міграційних хвиль, включно з місіонерськими рухами до Європи між VI та XV ст. та економічною міграцією до країн Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), а пізніше до ЄС у 1950-х і 1980-х рр. Ірландська мова, мова, звичаї і традиції відіграють важливу роль в утвердженні ірландської культурної самобутності в громадах діаспори, передусім у таких європейських країнах, як Бельгія, Нідерланди, Франція, Ірландія, Португалія та ін.

Сьогодні констатується збільшення масштабів транснаціонального обміну і спілкування між ірландцями у Європі та в Республіці Ірландія. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій зближує ірландців по всьому світу. Зростає кількість віртуальних подорожей до Республіки Ірландія і спілкування між ірландцями на різних віртуальних платформах. Політика уряду Республіки Ірландія щодо діаспори, спрямована на просування в умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій ідеї про глобального ірландця (англ. Global Irish), а також на встановлення зв'язків з ірландськими громадами за кордоном.

Ірландців, які з різних причин змушені були опинитися у Європі й інших частинах світу, можна назвати сучасними транснаціональними мігрантами, які осідають за кордоном, але зберігають зв'язки з місцями свого походження. Легка доступність повітряного транспорту й розвиток сучасних методів комунікації створили основу для появи транснаціональних мігрантів. Життя ірландців в умовах глобалізації охоплює як рідне суспільство, так і суспільство, що приймає, і багато хто з них веде подвійне існування.

На відміну від ірландців, які влаштувалися в США, Великій Британії або Австралії, ірландці у Європі живуть повсякденним життям щонайменше двома різними мовами та пристосовуються до деколи дуже різного способу життя й культури в країнах, що їх приймають. Багато ірландців, які живуть у континентальній Європі, перебувають усього за дві-три години польоту від Республіки Ірландія, що збільшує соціально-економічні та культурні зв'язки. Створення сайту EuropeanIrish.com сприяло формуванню віртуальної ірландської спільноти по всій Європі. Наскільки реальною чи уявною є ця спільнота, ще належить проаналізувати в подальших дослідженнях. Досвід, історія життя і внесок ірландських емігрантів у життя європейської країни, що їх приймає, також як і Республіки Ірландія, залишаються практично невивченою історією сучасної ірландської діаспори, що вимагає нових досліджень ірландської діаспори в країнах Європи, чиї зв'язки з Республікою Ірландія, як і раніше, залишаються міцними.

Література:

1. Culligan M., Cherici P. The Wandering Irish in Europe: Their Influence from the Dark Ages to Modern Times. Clearfield, 1999.

2. Lee G. The making and maintaining of the Irish Diaspora. *The Barcelona Center for International Studies (CIDOB): Ireland, from euphoria to disappointment.* Vol. 111. 2009. URL: https://univ-lyon3.hal.science/hal-00435190/document

3. Jefferies H. The Reformation in Ireland: interpretations old and new. *History Ireland*. 2016. Issue 2, Volume 24. URL: https://www.historyireland.com/the-reformation-in-ireland-interpretations-old-and-new/

4. Irish people in mainland Europe. *Infogalactic.* 2016. URL:https://infogalactic.com/info/Irish_people_in_mainland_Europe

5. European Irish. *Academic Dictionaries and Encyclopedias.* 2024. URL: https://en-academic.com/dic.nsf/enwiki/6274475

6. MacLaughlin J. Changing Attitudes to "New Wave" Emigration? Structuralism versus Voluntarism in the Study of Irish Emigration. In: A. Bielenberg (Eds), *The Irish Diaspora.* London : Pearson Education, 2000. P. 317–330.

7. Hayward K. Cherry-picking the diaspora. In: B. Fanning (Eds), Immigration and Social Change in the Republic of Ireland. Manchester: Manchester University Press, 2007. P. 47–62.

8. How Ireland gets its way (2020). *The Economist*. July 18. URL: https://www.economist.com/europe/2020/07/18/how-ireland-gets-its-way

9. Khan M. The EU's new Hanseatic League picks its next Brussels battle. *Financial Times*. October 1, 2018. URL: https://www.ft.com/content/ca9dc2dc-c52a-11e8-bc21-54264d1c4647

10. Boyle M., Kitchin R. Towards an Irish Diaspora Strategy: A Position Paper. *NIRSA Working Paper Series*, No. 37. Maynooth : NIRSA, 2008.

11. Aikins K., Anita S., White N. The Global Irish Making a Difference Together: A Comparative Review of International Diaspora Strategies. Dublin: The Ireland Funds, 2009.

12. Emigrant Support Programme 2023–2024. *Government of Ireland.* 19 January 2023. URL: https://www.ireland.ie/en/usa/newyork/news-and-events/news-archive/emigrant-support-programme-2023-24-opens/

13. O'Keeffe-Vigneron G. The Irish in Continental Europe and Ireland: Sustained Connectedness Across a Virtual Diaspora Space. *Irish Studies in Europe*. Volume 4, 2012.

14. Colin B. Irish Diaspora. In: Carmen M. Mangion, and Susan O'Brien (Eds), *The Oxford History of British and Irish Catholicism*, Volume IV: Building Identity, 1830–1913. Oxford: Oxford Academic, 2023. URL: https://doi.org/10.1093/oso/9780198848196.003.0015

15. William J., S. Irish Identity in a Transnational Context. *Acadiensis*. 2019. Vol. 48(1). P. 143–152. URL: https://doi.org/10.1353/ACA.2019.0007

16. O'Brien M. Media and the Irish Diaspora from the Twentieth Century to the Present. In: M. O'Brien (Eds), *The Routledge History of Irish America*. London : Routledge, 2024. P. 407–418. https://doi.org/10.4324/9781003278153-38

17. Diane N., McIntyre A., O'Leary E. Broadcasting Irish emigration in an era of global mobility. *European Journal of Cultural Studies*. 2019. Vol. 22. P. 849–866. URL: https://doi.org/10.1177/1367549418786408

References:

1. Culligan, M. & Cherici, P. (1999). The Wandering Irish in Europe: Their Influence from the Dark Ages to Modern Times. Clearfield [in English].

2. Lee, G. (2009). The making and maintaining of the Irish Diaspora. *The Barcelona Center for International Studies (CIDOB): Ireland, from euphoria to disappointment.* Vol. 111. Retrieved from https://univ-lyon3.hal.science/hal-00435190/document [in English].

3. Jefferies, H. (2016). The Reformation in Ireland: interpretations old and new. *History Ireland*. Issue 2, Volume 24. Retrieved from https://www.historyireland.com/the-reformation-in-ireland-interpretations-old-and-new/ [in English].

4. Irish people in mainland Europe. *Infogalactic* (2016). Retrieved from https://infogalactic.com/info/Irish_people_in_mainland_Europe [in English].

5. European Irish (2024). *Academic Dictionaries and Encyclopedias.* 2024. URL: https://en-academic.com/dic.nsf/enwiki/6274475 [in English].

6. MacLaughlin, J. (2000). Changing Attitudes to "New Wave" Emigration? Structuralism versus Voluntarism in the Study of Irish Emigration. In: A. Bielenberg (Eds) *The Irish Diaspora.* London: Pearson Education. P. 317–330 [in English].

7. Hayward, K. (2007). Cherry-picking the diaspora. In: B. Fanning (Eds), Immigration and Social Change in the Republic of Ireland. Manchester: Manchester University Press. P. 47–62 [in English].

8. How Ireland gets its way (2020). *The Economist*. July 18. Retrieved from https://www.economist.com/europe/2020/07/18/how-ireland-gets-its-way [in English].

9. Khan, M. (2018). The EU's new Hanseatic League picks its next Brussels battle. *Financial Times*. October 1. Retrieved from https://www.ft.com/content/ca9dc2dc-c52a-11e8-bc21-54264d1c4647 [in English].

10. Boyle, M. & Kitchin, R. (2008). Towards an Irish Diaspora Strategy: A Position Paper. *NIRSA Working Paper Series*, No. 37. Maynooth : NIRSA [in English].

11. Aikins, K., Anita, S. & White, N. (2009). The Global Irish Making a Difference Together: A Comparative Review of International Diaspora Strategies. Dublin: The Ireland Funds, 2009 [in English].

12. Emigrant Support Programme 2023–2024 (2023). *Government of Ireland.* 19 January. URL: https://www.ireland.ie/en/usa/newyork/news-and-events/news-archive/emigrant-support-programme-2023-24-opens/ [in English].

13. O'Keeffe-Vigneron, G. (2012). The Irish in Continental Europe and Ireland: Sustained Connectedness Across a Virtual Diaspora Space. *Irish Studies in Europe*. Volume 4 [in English].

14. Colin, B. (2023). Irish Diaspora. In: Carmen M. Mangion, and Susan O'Brien (Eds), *The Oxford History of British and Irish Catholicism*, Volume IV: Building Identity, 1830–1913. Oxford: Oxford Academic. Retrieved from https://doi.org/10.1093/oso/9780198848196.003.0015 [in English].

15. William, J.S. (2019). Irish Identity in a Transnational Context. Acadiensis, 48(1):143–152. URL: https://doi.org/10.1353/ACA.2019.0007 [in English].

16. O'Brien, M. (2024). Media and the Irish Diaspora from the Twentieth Century to the Present. In: M. O'Brien (Eds), *The Routledge History of Irish America*. London: Routledge. P. 407–418. Retrieved from https://doi.org/10.4324/9781003278153-38 [in English].

17. Diane, N., McIntyre, A., & O'Leary, E. (2019). Broadcasting Irish emigration in an era of global mobility. *European Journal of Cultural Studies*, 22: 849–866. Retrieved from https://doi.org/10.1177/1367549418786408 [in English].

Marianna Marusynets. Peculiarities of the Functioning of the Irish Diaspora in Continental Europe

The article defines the role and place of the Irish diaspora in European countries. It is established that the Irish diaspora in Europe has had a significant impact on the formation of pan-European traditions and values, which in turn has contributed to the formation of the Irish identity in the world. Steady migration to Europe has characterised the history of Ireland over the past 1,500 years. Close ties with the papacy and Europe's largest universities, religious institutions and organisations, the English crown's extensive holdings in France, and the lucrative trade in fish, wine and wool across the Irish Sea and the English Channel determined much of this international flow in the Medieval period.

It is emphasised that the experience, life story and contribution of Irish emigrants to the life of their host European country, as well as the Republic of Ireland, remain virtually unexplored history of the modern Irish diaspora, which requires new research on the Irish diaspora in European countries whose ties with the Republic of Ireland remain strong. In the EU, thanks in no small part to the Irish diaspora and the fact that a large number of Europeans have Irish roots, the Republic of Ireland has shown real diplomatic agility. Although it is now one of the richest countries in the EU, it started out as the poorest, relying on EU funding to drive growth.

It has been proven that the virtual space of the Irish diaspora is developing rapidly and has a significant impact on the Irish in Europe. In the context of rapid development of information and communication technologies and globalisation, the role played by the latest technologies in transnational exchanges between the Republic of Ireland and continental Europe is significantly increasing. It is also noted that the level of exchanges and contacts between the country of residence of the Irish and the Republic of Ireland in the virtual space of the diaspora is increasing. These ties certainly have consequences for both the European country of residence of the Irish and the Republic of Ireland. The development of information and communication technologies is bringing the Irish closer together around the world. The number of virtual trips to the Republic of Ireland and communication between the Irish on various virtual platforms is growing. Easy accessibility of air transport and the development of modern communication methods have created the basis for the emergence of transnational migrants. The life of the Irish, in the context of globalisation, encompasses both the native and the host society, and many of them lead a double existence.

Key words: *Europe, EU, Republic of Ireland, Irish diaspora, information and communication technologies, emigration, emigrants.*

Відомості про автора:

Маріанна Марусинець – кандидат філологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник, доцент кафедри історії та суспільних дисциплін,
старший дослідник Науково-дослідного центру імені Тіводора Легоцькі,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II.

УДК 321.342(ЄС)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-23

Наталія Марчук
ORCID: 0000-0001-7363-1127

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ДИСКУРС СИСТЕМНОГО ВИМІРУ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Складовими ретроспективного дискурсу системного виміру політики Європейського Союзу вибрано, з одного боку, процеси, що впливають на розбудову політичної системи ЄС, з іншого – шлях еволюції політичних систем держав – членів Європейського Союзу, об'єднаних не лише сучасною географією, але й спільними кордонами різних держав і міждержавних союзів у минулому.

Встановлено, що історичними етапами розвитку політичних систем країн ЄС є: середньовіччя та феодальна система з децентралізованими політичними системами та обмеженими правами населення; абсолютизм і централізація влади з домінуванням централізованих монархій; початок демократичних змін з поступовим інституціональним обмеженням монархічної влади й зародженням ідей Просвітництва; революції і становлення парламентських систем з падінням абсолютних монархій, зростаючою роллю виборних органів і перших конституцій; розвиток національних держав і демократії із введенням загального виборчого права; тоталітарні режими та їх падіння – період, який охопив дві світові війни, появу й подальше падіння тоталітарних режимів, відновлення демократичних систем; європейська інтеграція і поширення демократії; розширення ЄС і консолідація демократичних принципів; етап сучасних викликів XXI ст.

Акцентовано вплив створення Європейського Союзу на політичні системи його країн-членів, зокрема щодо зміцнення демократії та верховенства права, гармонізації законодавства, підвищення ролі парламентів і громадянського суспільства, політичної інтеграції та спільних політик, зміцнення незалежності судової влади, поширення європейських цінностей тощо.

Аргументовано, що Європейський парламент є найбільш стабільною складовою політичної системи ЄС. Попри нашарування криз і соціально-економічних викликів протягом кожного електорального періоду, інституція продовжує виконувати покладені на неї функції, масштабуючи вплив на важливі напрямки політики ЄС та життя його громадян. Актуалізовано необхідність вивчення можливостей запозичення досвіду ефективної парламентської діяльності для України.

Ключові слова: *політична система, політичний інститут, Європейський Союз, Європейський парламент, виборчий процес, демократія, демократизація.*

Вступ. Політичні системи європейських держав, передусім тих, котрі нині є членами Європейського Союзу (далі ЄС. – *Авт.*), вважаються стабільними, демократичними й такими, що відповідають конституційно закріпленим політичним режимам. Однак у своєму розвитку кожна окрема країна, регіони, які свого часу були об'єднані кордонами єдиних держав або їхніх союзів, пройшли певний еволюційний шлях – історичний, культурно-цивілізаційний, інституціональний. Багато в чому саме цей поступ зумовив сучасний системний вимір політики країн ЄС і загалом уможливив появу цього політико-економічного об'єднання.

Метою наукової розвідки є з'ясування змісту розвитку європейської політичної системи на прикладі держав – членів ЄС і у контексті інституційного розуміння структури самого Європейського Союзу. Відповідно до мети **дослідницькими завданнями** охоплено питання еволюції політичних систем, її складових, чинників, що впливають на процеси трансформації «механіки» управління всередині системи тощо. **Методологічно** реалізувати мету дослідження дав змогу інструментарій ретроспективного, компаративного, системного, структурно-функціонального, неоінституціонального, нормативного й інших підходів.

Результати дослідження. Системний вимір політики Європейського Союзу вимагає комплексного розуміння специфіки функціонування як національних, так і наднаціональної

політичних систем, де перші не подібні одна до одної, а друга не є ідентичною до жодної у державах – членах ЄС. Як зазначає у своєму дослідженні політолог А. Романюк, «поняття політичної системи стосується цілого суспільства, поєднуючи державні та недержавні компоненти, тому воно найбільш повно охоплює політичне життя у всіх його виявах у межах кордонів кожної країни… Конкретні типи політичних систем навіть у цивілізаційно та культурно однорідній Західній Європі включають широке розмаїття альтернатив: унітарні та федеративні держави, парламентські та напівпрезидентські республіки, двопартійні та багатопартійні партійні системи. У межах кожної групи також існує значна кількість варіантів, які виявляються у тому як формуються та змінюються виборчі блоки, коаліції, уряди тощо» [4, с. 48, 52]. Враховуючи таку строкатість складових політичних систем великої групи держав, ми зупинилися на історичних етапах еволюції політичних систем країн Європейського Союзу, які значною мірою вплинули на розвиток цих держав. Такими етапами обґрунтовано вважаємо:

– середньовіччя та феодальна система (V–XV ст.). Період характеризується домінуванням феодальних структур, де влада зосереджена у руках королів, князів і дворянства. Політичні системи були децентралізованими, з обмеженими правами населення;

– абсолютизм і централізація влади (XVI–XVIII ст.), коли з'являються сильні централізовані монархії (наприклад, у Франції, Іспанії та інших країнах). Період характеризується зростанням абсолютної влади монархів і обмеженням впливу дворянства та церкви;

– просвітництво і початок демократичних змін (XVIII ст.). На цьому етапі поширюються ідеї епохи Просвітництва, такі як свобода, рівність і права людини, які надихають народи на боротьбу за зміни. У цей час починаються перші демократичні реформи (наприклад, Велика Британія поступово обмежує владу монарха);

– революції і становлення парламентських систем (кінець XVIII–XIX ст.). Французька революція та інші рухи в Європі призводять до падіння абсолютних монархій і створення парламентських систем. Зростає роль виборних органів, а також приймаються перші конституції;

– розвиток національних держав і демократії (XIX – початок XX ст.). Починається формування сучасних національних держав, введення загального виборчого права (часто лише для чоловіків) і початок боротьби за права жінок;

– тоталітарні режими і їх падіння (перша половина XX ст.). Період охоплює дві світові війни та становлення тоталітарних режимів у Німеччині, Італії й інших країнах. Після Другої світової війни відбувається падіння цих режимів, а Європа починає відновлювати демократичні системи;

– європейська інтеграція і поширення демократії (друга половина XX ст.). Після періоду війн починається інтеграція європейських держав з метою забезпечення миру та стабільності. Створюється Європейське Співтовариство, яке згодом перетворюється на Європейський Союз. У цей час демократія стає стандартом для всіх країн-членів;

– розширення ЄС і консолідація демократичних принципів (кінець XX – початок XXI ст.). ЄС розширюється на схід, включно з країнами колишнього соціалістичного блоку, що супроводжується демократичними реформами і зміцненням правових систем;

– сучасні виклики (XXI ст.). Політичні системи ЄС стикаються з новими викликами, такими як популізм, міграційна криза, загрози суверенітету держав і питання посилення європейської інтеграції. Тут важливо відзначити переосмислення післявоєнного розуміння механізмів запобігання військовим агресіям, які в модерному світі не убезпечили Європу від повномасштабної російсько-української війни.

Еволюція політичних систем країн ЄС відображає складний процес переходу від феодалізму до сучасної демократії з усіма викликами й досягненнями, які супроводжували цей шлях. Таким викликом і досягненням вважаємо і створення Європейського Союзу, яке суттєво вплинуло на політичні системи його країн-членів, стимулюючи значні зміни в їхніх політичних структурах, практиках і політиці. Ці зміни зумовили:

– зміцнення демократії та верховенства права: усі країни, що прагнуть приєднатися до ЄС, повинні дотримуватися Копенгагенських критеріїв, які передбачають стабільні демократичні інститути, повагу до прав людини та верховенство права [6]. Це призвело до впровадження демократичних реформ у багатьох країнах, особливо в тих, що раніше мали авторитарні режими (наприклад, Греція, Іспанія, Португалія та країни Центральної та Східної Європи);

– гармонізацію законодавства: країни – члени ЄС зобов'язані гармонізувати своє національне законодавство з правом ЄС. Це часто вимагало значних реформ у внутрішньодержавних правових системах, включно зі змінами у сферах захисту прав людини, економічної регуляції, охорони навколишнього середовища тощо;

– підвищення ролі парламентів і громадянського суспільства: завдяки вимогам ЄС посилилася роль національних парламентів і громадянського суспільства у процесі прийняття рішень. Це сприяло розвитку більш прозорої і підзвітної влади;

– політичну інтеграцію та спільні політики: країни ЄС беруть участь у спільних політиках у багатьох сферах, передусім в економіці, зовнішній політиці, безпеці та захисті прав людини. Ці спільні політики впливають на формування національної політики країн-членів, що вимагає тісної координації та іноді обмежує національний суверенітет;

– зміцнення незалежності судової влади: Європейський суд з прав людини та Суд Європейського Союзу мають значний вплив на національні правові системи, що підвищує незалежність судів і захист прав громадян у країнах-членах;

– поширення європейських цінностей: ЄС активно просуває цінності демократії, свободи слова, гендерної рівності, боротьби з корупцією та дискримінацією, що має вплив на національну політику та суспільні норми (передусім це закріплено у статтях 2, 177.2 Договору про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) [1]);

– економічні реформи і стабільність: вступ до ЄС заохочує країни до проведення економічних реформ, зокрема до лібералізації ринків, бюджетної дисципліни та забезпечення макроекономічної стабільності, що відображається на політичних рішеннях урядів;

– політична децентралізація та регіоналізація: підтримка ЄС регіонального розвитку й децентралізації стимулювала країни-члени до посилення місцевого самоврядування, що розширило можливості громадян впливати на прийняття рішень на локальному рівні.

Ці зміни показують, що членство в ЄС має значний вплив на внутрішню політику країн, змушуючи їх адаптуватися до спільних стандартів і норм, сприяючи появі більш стабільних, демократичних і прозорих політичних систем. Це твердження аргументуємо індексами розвитку, такими як індекс демократії (EIU), відповідно до якого у 2023 р. Західна Європа була єдиним регіоном, який покращив свій показник демократичності; індекс економічної свободи, де в рейтингу 2024 р. у топ-20 увійшли 11 країн – членів ЄС; індекс свободи слова, у якому у першу «двадцятку» у 2024 р. потрапили 13 держав Європейського Союзу [5; 9; 12].

Варто звернути увагу і на політичну систему самого Європейського Союзу, позаяк це, у тому числі, і політичне об'єднання. Схематично інституційна система ЄС має такий вигляд (рис. 1) [11].

Показово, що структуру політичної системи Європейського Союзу не можна назвати суворо ієрархічною, вона побудована на взаємодії кількох ключових інституцій, кожна з яких має власні компетенції та завдання. Ключовий принцип, покладений в основу забезпечення функціонування ЄС, це взаємодія. Якщо ж оцінювати значимість і уповноваження включених до структури інституцій (рис. 1), то перші три розробляють і ухвалюють рішення, а решта виконують функції, які однак не виключають контроль, нагляд, впровадження тощо.

З урахуванням ролі установчих договорів у процесі європейської інтеграції, в еволюції інституційного розвитку Європейського Союзу українські дослідники виокремлюють п'ять періодів:

Рис. 1. Інституційна структура Європейського Союзу

– перший період охоплює 1950-ті рр., коли відбувалося становлення інституційної системи Європейської Спільноти;

– другий період (кінець 1950-х – 1960-ті рр.) характеризується процесом розвитку інституційної системи;

– третій період (1970–1980-ті рр.) ознаменувався першими спробами докорінної реформації інститутів Спільноти;

– у четвертому періоді (1990-ті рр.) відбулося формування інституційної системи новоствореного Європейського Союзу;

– п’ятий період (починаючи з 2000-х рр.), у межах якого відбулася модернізація інституційної системи Союзу, пов’язана з новим етапом європейської інтеграції, правовим оформленням якого став Лісабонський договір [3, с. 9–10].

Розвиток політичної системи, особливо в наднаціональному об’єднанні, залежить від значної низки чинників, однак ми акцентуємо процес, який вважаємо лакмусом загальної ситуації в ЄС – стану економіки, соціальної та культурної сфер, рівня зрілості і консолідації громадянського суспільства тощо, а саме виборів до Європейського парламенту (далі ЄП. – *Авт.*), починаючи з перших прямих виборів євродепутатів у 1979 р. Так, вплив виборів на політичну систему ЄС досліджує професор А. Мартинов, який аргументує такі висновки:

– після виборів 1979 р. й перемоги правоцентристських політичних партій було прийнято принципове рішення щодо формування Європейської валютної системи, яка визначила спільну монетарну ідентичність ЄС. Тим самим було зроблено вирішальний крок до поглиблення європейської політичної інтеграції;

– вибори 1984 р. не принесли радикальних змін політичного ландшафту в Європейському парламенті, який, зі свого боку, офіційно зафіксували в Єдиному європейському акті 1986 р. Цей же документ встановив порядок денний інтенсифікації процесу європейської економічної і політичної інтеграції;

– після виборів 1989 р. були розширені повноваження Європарламенту, зокрема, у політиці зайнятості, освіті, соціальному захисті, транспорті, новітніх технологіях, екології. Більш конструктивним стало співробітництво Європейського парламенту з Європейською комісією та Європейською судовою палатою. Під час повноважень цієї каденції було сформовано Спільний ринок, започатковано перший етап створення Економічного та валютного союзу, забезпечена імплементація положень Маастрихтського договору, створено Європейський Союз;

– після кампанії 1994 р. певних змін зазнала структура Європейського парламенту: Секретаріат ЄП розташувався в Люксембурзі, Інститут радників – у Брюсселі, 626 депутатів проводили пленарні засідання переважно у Страсбурзі, а засідання за участю європейських комісарів – у Брюсселі. Також депутатам ЄП було заборонено мати так званий подвійний мандат, тобто бути паралельно ще й депутатом певного національного парламенту. Під час цієї каденції вперше ЄП частково контролював процес призначення персонального складу Європейської комісії. Інтенсивною стала робота європейських парламентарів зі створення законодавчої бази співробітництва в рамках Спільного ринку, сільськогосподарської політики, структурних фондів, спільної зовнішньої та оборонної політики [2, с. 17–18].

Чергові вибори 1999 р. посилили повноваження Європарламенту, змінили його ідеологічний спектр, знизивши вплив соціалістів. Вибори припали на інституційну кризу ЄС, адже у відставку пішла Європейська комісія (далі ЄК. – *Авт.*). Відтак новообраний Європарламент мав вплив на призначення нової ЄК. Ще однією перевагою нової каденції стала Амстердамська угода 1997 р., яка надала парламенту більше впливу у сфері законодавчого процесу та бюджетного контролю. Також новий ЄП готував підґрунтя для подальшого розширення ЄС на схід. Водночас на фоні збільшення загальної кількості партій, представлених у ЄП, серед них з'явилися і перші так звані євроскептики. Водночас важливість виборів 2004 р. визначалася найбільшим розширенням ЄС, адже до його складу ввійшли десять нових країн, громадяни яких брали участь у виборах, чим у підсумку внесли зміни у склад Європарламенту. Збільшення кількості депутатів стало викликом для організації роботи комітетів, перекладів і координації між депутатами з різних країн та політичних груп. Того ж року відбулося підписання Конституційного договору, який мав на меті реформувати інституційну структуру ЄС і зробити Європейський Союз більш ефективним. Хоча договір не був ратифікований, дебати навколо нього підкреслили важливість адаптації ЄС до нових реалій після розширення.

Вибори 2009 р. відбулися в розпал фінансової кризи, що суттєво вплинуло на результати – до ЄП потрапили антисистемні партії, чим зумовлені виклики для ЄС у питаннях економічної координації та стабілізації. Також електоральний процес відбувався на тлі підготовки до набрання чинності Лісабонської угоди, яка значно реформувала структуру ЄС і посилювала повноваження Європейського парламенту, зокрема, щодо контролю за іншими інституціями Європейського Союзу. У цей же період була переобрана на другий термін Європейська комісія, що означало продовження курсу економічних реформ і антикризових заходів, які ЄС активно реалізовував у відповідь на фінансову кризу.

До економічної кризи в умовах проведення виборів до Європейського парламенту 2014 р. додалися міграційне загострення, наростання євроскептицизму та посилення впливу євроскептичних

і популістських партій (Національний фронт у Франції, UKIP у Великій Британії, Партія свободи в Нідерландах тощо) на фоні падіння підтримки традиційних партій (Європейська народна партія, Прогресивний альянс соціалістів і демократів та ін.). Вибори 2014 р. мали прямий вплив на призначення керівництва Європейської комісії через вперше застосовану систему Spitzenkandidaten, коли лідер партії, що отримала найбільше місць у парламенті, ставав кандидатом на посаду голови ЄК. Сам Європарламент став більш поляризованим, різноманітним, фрагментованим, у тому числі через участь у виборчому процесі нових політичних сил і виборців через розширення ЄС.

Наголосимо, що кожен новий електоральний цикл відзначався нашаруванням нових критичних питань і викликів для європейської політики. Вибори до Європейського парламенту 2019 р. проходили в умовах відлуння попередніх економічних криз, міграційної кризи, кризи довіри до політичних інститутів ЄС [10, с. 14–21] та передчуття можливого виходу Великої Британії зі складу Європейського Союзу. До цього додалися запити населення на реагування на кліматичні зміни, наслідки яких регулярно актуалізувалися в міжнародній публічній політиці. Цим зумовлено поточні зміни партійного ландшафту ЄС, адже до «правих» та євроскептиків додалися «зелені партії», отримавши близько 10 % місць у Європарламенті [7]. Нова парламентська конфігурація вплинула на формування порядку денного ЄС, зокрема на «Зелений курс», що став одним із ключових пріоритетів нового складу Єврокомісії. Вибори 2019 р. продемонстрували, що механізм «провідний кандидат» втратив свою ефективність, натомість призначення на посаду голови Єврокомісії У. фон дер Ляєн, яка не була провідним кандидатом на виборах, викликало суперечки щодо демократичності процесу. Попри ці обставини роль і вплив Європарламенту продовжували зростати, передусім на формування політики ЄС у питаннях законотворчості, кліматичних змін, прав людини, регулювання цифрових платформ та міграції. Хоча у виборах брали участь британські депутати, їхня подальша участь в роботі парламенту залежала від перебігу Brexit, який завершився виходом Великої Британії зі складу Європейського Союзу в січні 2020 р.

Останні вибори до Європейського парламенту відбулися в червні 2024 р. Це перші вибори без Великої Британії, але в умовах повномасштабної війни на кордоні Європейського Союзу. Тобто тенденція нашарування субверсивних явищ під час електорального процесу в ЄС зберіглася. Така ж ситуація з поступовим просуванням «правих» партій – Європейської народної партії, європейських консерваторів та реформістів, ультраправої групи «Ідентичність та демократія» [8]. Про те, як вплинуть результати виборів на спроможність нового парламенту й на політичну систему Європейського Союзу загалом, покаже час. Наразі ж очевидно невиправданими виявилися прогнози щодо тривалої процедури призначення керівника Європейської комісії, яку продовжила очолювати представниця Християнсько-демократичного союзу (ФРН) У. фон дер Ляєн.

Не применшуючи ролі і значення інших інституцій Європейського Союзу, аргументовано вважаємо, що саме Європейський парламент комплексно відображає ідеологічний і політичний виміри європейської політики, дає розуміння меседжів зворотного зв'язку від громадян як соціальної складової політичної системи ЄС, формує уявлення про глобальні виклики й обставини, у яких функціонує європейська спільнота. Аналіз показав, що Європейський парламент наразі є найстабільнішим політичним інститутом у Європейському Союзі. Попри нашарування деструктивних проявів (економічні, соціальні, міграційна кризи, екологічні проблеми, воєнні конфлікти, брекзит тощо), у яких формується і далі функціонує ЄП, він продовжує у повному обсязі реалізовувати покладені на нього компетенції у сфері законодавства, бюджету, контролю, міжнародної діяльності.

Звісно, політика ЄС має приклади парламентських криз, як-от відставка Європейської комісії у 1999 р., криза довіри до Ж. М. Баррозу у 2004 р. через суперечки навколо кандидатів до складу Єврокомісії, конфлікт навколо обрання голови ЄК через вже згадуваний механізм Spitzenkandidaten, бюджетні конфлікти між Європарламентом і Радою ЄС, кризи, пов'язані з порушенням верховенства права (наприклад, щодо Польщі й Угорщини в різні часи) та ін. Однак політичні практики розв'язання парламентської кризи в ЄС спираються на традицію діалогу, пошуку

компромісу, кадрових рішень. Додамо, що процедури дострокового припинення повноважень законодавчого органу не передбачено європейським законодавством, і протягом понад 70 років існування ЄП (з моменту заснування Спільної асамблеї Європейського об'єднання вугілля і сталі в 1952 р.) не виникало передумов і гострої потреби переглянути цю норму.

Недоцільно проводити аналогії, але варто звернутися до позитивних практик європейського врядування як прикладу оптимізації політичної системи для України. По-перше, корисно взяти до уваги принцип відповідального делегування, який має бути альтернативою тяжінню до монопольного контролю, коли намагання тотально впливати на державні структури чи галузі виробництва призводять до блокування нормальної діяльності останніх. По-друге, приклад Європейського Союзу в дотриманні правил децентралізованого управління й інтеграції в нього принципу субсидіарності беззаперечно потребує врахування під час здійснення в Україні системних реформ. По-третє, знову повертаючись до європейського парламентаризму, наголошуємо на важливості консолідації законодавчого органу для стабільного виконання своїх функцій, домінування діалогу на противагу конфронтації та неконвенційним кулуарним домовленостям. Безумовно, набуті країнами – членами ЄС ознаки демократичності й увесь демократичний вектор трансформації політичних систем, які притаманні й згаданим у науковій статті інституціям Європейського Союзу, – це результат тривалої еволюції соціально-політичних та міжнародних відносин, яка супроводжувалася революціями та різноманітними кризами. Водночас ці ж обставини допомогли напрацювати достатній арсенал інструментів для оперативного реагування та попередження деструктивних політичних процесів. Зважати на них і продукувати власні має і Україна, що дасть змогу зробити вітчизняну політичну систему стійкою, а її складові – адаптивними до внутрішніх і зовнішніх викликів та загроз.

Висновки. Ретроспективний дискурс системного виміру політики Європейського Союзу об'єднав аналізом і динамічну (виборчий процес, еволюція політичних режимів, специфіка міжінституційної взаємодії тощо), і статичну (політичні інститути, функції політичних інституцій) складові наукового пошуку. Як результат, констатуємо, що весь поступ трансформацій політичних систем держав – членів ЄС і самого Європейського Союзу зумовлений запитом на демократію, який унеможливлює поглинання сторонніх повноважень і монополізацію впливів. Пов'язуємо це зі спільністю історичної традиції політичного розвитку в регіоні, артикульованою потребою глобального європейського суспільства, яке в умовах відсутності кордонів сприяє взаємопроникненню як негативних тенденцій, які наднаціональна спільнота намагається подолати, так і позитивних надбань, які європейські й національні уряди мають можливість примножити.

Література:

1. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства): консолідована версія станом на 1 січня 2005 року. Верховна Рада України : Офіційний вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text

2. Мартинов А. Політична система Європейського Союзу після виборів Європейського парламенту 2019 року. *Європейські історичні студії.* 2019. № 14. С. 15–30.

3. Прокопенко Л., Рудік О., Рудік Н. *Інституційна система ЄС* : навч. посіб. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2021. 226 с.

4. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір. Дис. на здобуття наук. ст. д-ра політ. наук. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2008. 491 с.

5. EIU's 2023 Democracy Index: conflict and polarisation drive a new low for global democracy. *The Economist Newspaper.* 2024. URL: https://www.economistgroup.com/press-centre/economist-intelligence/eius-2023-democracy-index-conflict-and-polarisation-drive-a-new-low-for

6. European Commission – Enlargement – Accession criteria. *European Commission : Official website.* URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/accession-criteria_en

7. European Parliament 2019–2024: Political groups in the European Parliament. *European Parliament : Official website.* URL: https://results.elections.europa.eu/en/european-results/2019-2024/outgoing-parliament/

8. European Parliament 2024–2029: Political groups in the European Parliament. *European Parliament : Official website.* URL: https://results.elections.europa.eu/en/index.html

9. Index of Economic Freedom. *The Heritage Foundation.* 2024. URL: https://www.heritage.org/index/pages/all-country-scores

10. Societal change and trust in institutions : research report. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2018. 66 p.

11. Types of institutions and bodies. *European Union* : *Official website.* URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/types-institutions-and-bodies_uk

12. World Press Freedom Index. *Reporters Without Borders.* 2024. URL: https://rsf.org/en/index

References:

1. Dohovir pro zasnuvannia Yevropeiskoi Spilnoty (Dohovir pro zasnuvannia Yevropeiskoho ekonomichnoho spivtovarystva): konsolidovana versiia stanom na 1 sichnia 2005 roku [Treaty establishing the European Community (Treaty establishing the European Economic Community): consolidated version as of January 1, 2005]. Verkhovna Rada Ukrainy: Ofitsiinyi vebsait. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text [in Ukrainian].

2. Martynov, A. (2019). Politychna systema Yevropeiskoho Soiuzu pislia vyboriv Yevropeiskoho parlamentu 2019 roku [The political system of the European Union after the 2019 European Parliament elections]. *Yevropeiski istorychni studii.* № 14. P. 15–30 [in Ukrainian].

3. Prokopenko, L., Rudik, L., & Rudik, O. (2021). Instytutsiina systema YeS: navch. posib. [Institutional system of the EU: education. manual]. Dnipro : DRIDU NADU, 226 p. [in Ukrainian].

4. Romaniuk, A. (2008). Porivnialnyi analiz politychnykh system krain Zakhidnoi Yevropy: instytutsiinyi vymir [Comparative analysis of political systems of Western European countries: institutional dimension]. *Doctor's thesis.* Lviv: The Ivan Franko National University of Lviv. 491 p. [in Ukrainian].

5. EIU's 2023 Democracy Index: conflict and polarisation drive a new low for global democracy (2024). *The Economist Newspaper.* Retrieved from https://www.economistgroup.com/press-centre/economist-intelligence/eius-2023-democracy-index-conflict-and-polarisation-drive-a-new-low-for [in English].

6. European Commission – Enlargement – Accession criteria. *European Commission: Official website.* Retrieved from https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/accession-criteria_en [in English].

7. European Parliament 2019–2024: Political groups in the European Parliament. European Parliament. Official website. Retrieved from https://results.elections.europa.eu/en/european-results/2019-2024/outgoing-parliament/ [in English].

8. European Parliament 2024–2029: Political groups in the European Parliament. *European Parliament. Official website.* Retrieved from https://results.elections.europa.eu/en/index.html [in English].

9. Index of Economic Freedom (2024). *The Heritage Foundation.* Retrieved from https://www.heritage.org/index/pages/all-country-scores [in English].

10. Societal change and trust in institutions: research report (2018). European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. 66 p. [in English].

11. Types of institutions and bodies. European Union. Official website. Retrieved from https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/types-institutions-and-bodies_uk [in English].

12. World Press Freedom Index (2024). *Reporters Without Borders.* Retrieved from https://rsf.org/en/index [in English].

Nataliya Marchuk. Retrospective discourse on the systemic dimension of the EU policy

The components of the retrospective discourse on the systemic dimension of the European Union's policy are, on the one hand, the processes that influence the development of the EU political system, and, on the other hand, the path of evolution of the political systems of the EU member states, united by modern geography as well as by common borders of different states and interstate unions in the past.

There is noted that the historical stages of development of the political systems of the EU countries are: the Middle Ages and the feudal system with decentralized political systems and limited rights of the population; absolutism and centralization of power with the dominance of centralized monarchies; the beginning of democratic changes with the gradual institutional limitation of monarchical power and the emergence of the ideas of the Enlightenment; revolutions and the formation of parliamentary systems with the fall of absolute monarchies, the growing role of elected bodies and the first constitutions; development of nation-states and democracy with the introduction of universal suffrage; totalitarian regimes and their fall – a period that covered two world wars, the emergence and subsequent fall of totalitarian regimes, and the restoration of democratic systems; European integration and the spread of democracy; EU enlargement and the consolidation of democratic principles; the stage of modern challenges of the 21st century.

The author emphasizes the impact of the creation of the European Union on the political systems of its member states, in particular, on strengthening democracy and the rule of law, harmonization of legislation, enhancing the role of parliaments and civil society, political integration and common policies, strengthening the independence of the judiciary, spreading European values, etc.

The author argues that the European Parliament is the most stable component of the EU political system. Despite the layering of crises and socio-economic challenges during each electoral period, the institution continues to perform its functions, scaling up its influence on important areas of EU policy and the lives of its citizens. The article emphasizes the need to study the possibilities of borrowing the experience of effective parliamentary activity for Ukraine.

Key words: *political system, political institution, European Union, European Parliament, election process, democracy, democratization.*

Відомості про автора:

Наталія Марчук – кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 322-67:271
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-24

Іван Мельничук
ORCID: 0009-0006-8745-1542

Богдан Гудь
ORCID: 0000-0002-6811-2696

ЯК ОБ'ЄДНАТИ УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОСЛАВ'Я?

Духовна незалежність є ключовою ознакою незалежності новітньої Української держави, суверенітет і територіальна цілісність якої зазнає смертельної загрози в умовах збройної агресії Російської Федерації. Зміцнення православ'я в Україні, сприяння відкритому діалогу між церквами – пріоритети державної політики у сфері міжконфесійних відносин, дослідження яких є актуальним, має важливе наукове і практичне значення. Метою статті є аналіз становлення й розвитку основних православних церков України, проблеми та перспективи об'єднавчих процесів в українському православ'ї, роль державних і релігійних інституцій у цьому процесі. Акцентується на важливій ролі церкви в житті суспільства та країни, на тяглість екуменічного руху в українській історії. Розкривається роль і участь державних інститутів у єднанні православних церков в Україні. Виокремлені й охарактеризовані ймовірні основні кроки, за допомогою яких можна подолати розкол серед православних. Досліджено, що діяльність ПЦУ й УПЦ, їх вплив на суспільство, їхня політика залежить від центру звідки керується відповідна організація. Зроблено передбачення, що потрібно робити кожній із сторін для побудови помісної церкви України і скільки часу може зайняти цей процес. Створення помісної церкви – це створення єдиного світогляду, це означає мати український дух і патріотичну позицію працювати на ідею. Перехід до ПЦУ не має бути насильницьким чи одномоментним – потрібні різні підходи для мирного співіснування церков, і істотна роль в цьому процесі належить державі. Для створення єдиної церкви в Україні важливо, щоб держава підтримувала цей процес і забезпечувала релігійну безпеку та духовну незалежність. Отже, питання об'єднання церков і створення єдиної помісної церкви залишається складним і потребує не лише підтримки з боку суспільства та держави, але й рішучих дій від церковного керівництва.

Ключові слова: *ПЦУ, УПЦ, церква, держава, єдність, православ'я, Томос, автокефалія, екуменічний рух, міжконфесійні відносини, релігійна безпека.*

Вступ. «Незалежна країна, незалежний народ мають бути незалежними також і духовно» – теза висловлена Президентом України В. Зеленським про ухвалений нещодавно Верховною Радою України закон щодо духовної незалежності України, який підтримала Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій, є ключовою для розуміння нинішнього стану та перспектив розвитку міжконфесійних відносин в Україні. Держава й надалі забезпечуватиме зміцнення православ'я в Україні та сприятиме відкритому діалогу між церквами [1], що актуалізує досліджувану тему, яка має наукове і практичне значення.

Вихідним є розуміння, що постала незалежна Україна – виникла нагальна потреба у власній незалежній церкві. Три структури – УПЦ КП, УАПЦ і УПЦ МП. Два шляхи до канонічної незалежності. Два шляхи світогляду – патріотизм в УПЦ КП і УАПЦ, канонічність і зв'язок із світовим православ'ям через Російську православну церкву (РПЦ) – в УПЦ МП. У суспільстві є запит до діалогу й об'єднання всього православ'я в Україні. Запит покинути Московську патріархію і будувати свою українську церкву. Головні ієрархи не можуть домовитися, щось не йде діалог можливо через старі образи. Церква повинна бути одна – як є одна Україна. Приходить 2008 рік, і перша спроба отримання церковної незалежності – Вселенський патріарх

Варфоломій приїжджає в Україну, проте домовитися не вдається. Здається, втратили такий шанс, але українці не полишають надій, і в 2018 році українська церква отримує визнання від Вселенського патріарха Варфоломія – Томос про автокефалію – створюється Православна церква України (ПЦУ). Томос є, ПЦУ посіла своє місце в диптиху православних церков, проте це не кінець справи, а тільки початок тривалого процесу набуття релігійно-духовної незалежності, він є фундаментом творення єдиної помісної визнаної церкви в Україні.

Мета статті – аналіз становлення й розвитку основних православних церков України, проблеми та перспективи об'єднавчих процесів в українському православ'ї, роль державних і релігійних інституцій у цьому процесі.

Завдання дослідження – розкрити підходи до розуміння вагомості духовної незалежності України через створення незалежної української церкви; проаналізувати особливості становлення й розвитку основних православних церков України; охарактеризувати зміцнення православ'я в Україні, сприяння відкритому діалогу між церквами як пріоритети державної політики у сфері міжконфесійних відносин; виокремити й охарактеризувати ймовірні основні кроки, за допомогою яких можна подолати розкол серед православних.

Матеріали та методи. У статті використовуються історичні джерела, інформативні матеріали, які розміщені на офіційних вебсайтах релігійних організацій, органів державної влади й інших. Переважна частина матеріалів були здобуті на власному досвіді. Під час дослідження використано такі загальнонаукові методи, як синтез, аналіз, порівняння.

Результати. Україна і християнство мають давню історію: апостол Андрій Первозванний проповідував на Київських горах, святий папа Климент проповідував у Херсонесі, також багато інших проповідників поширювали християнство на нашій землі. Кульмінацією цього процесу стало хрещення Київської Русі у 988 році – Святий Володимир Великий робить християнство офіційною релігією [2]. Пізніше ставить першого українського митрополита Київського Михаїла, робить кроки для встановлення Автокефальної православної церкви. Варто зауважити, що розвиток церкви тісно пов'язаний із розвитком держави – постала держава Київська Русь появилася і своя національна церква, яка існувала при Володимирові Великому, Ярославі Мудрому. Церква процвітала, свідченням чого є архітектурні пам'ятки, які збудовані за Київської княжої доби. Через внутрішні чвари, перманентні зовнішні напади розпалася держава – почався й занепад церкви. Князь Костянтин Острозький з початком державного відродження починає відновлювати і церкву. Наше славне козацтво теж не забувало про розбудову церкви. За час розквіту козацької держави відбувається відновлення православної ієрархії Київської митрополії Патріархом Єрусалимським і всієї Палестини Феофаном III, а новим митрополитом стає Іов Борецький [3]. Інші православні єпископи, щоб зберегти український дух в українській церкві, у 1596 році утворили унію з Ватиканом. Після періоду Козаччини наші землі захоплює Московська імперія, і українська церква існує у складі Московського патріархату. Тільки у XX столітті, коли розпадається Російська імперія й починається відроджуватися українська держава, одразу відроджується і своя автокефальна церква на чолі з митрополитом Василем Липківським, яка прагне повної незалежності від Москви. На жаль, це тривало недовго, знову Радянський Союз, втрата державності і мрії про автокефальну церкву залишилися мріями. З розпадом СРСР 1991 року постає незалежна Україна, з'являється прагнення «незалежній державі – незалежна церква», у незалежній державі повинна бути незалежна церква. Українська греко-католицька церква (УГКЦ) виходить з підпілля, а тоді ще митрополит Київський Філарет вибирає курс на автокефалію, розгортається діяльність Української автокефальної православної церкви (УАПЦ). Проте велика частина ієрархів колишньої Російської православної церкви (РПЦ) продовжує бути у складі РПЦ, але вже під назвою Українська православна церква (Московського патріархату) (УПЦ МП). Оскільки за статистикою в Україні найбільше православних і з огляду на обставини російської агресії проти України, зупинимося на процесі

розвитку міжправославних відносин. Найбільш болюче питання, яке зараз розділяє українців, – це розкол серед православних.

В Україні утворилися три церкви, і всі прагнули здобути автокефалію. Ситуація постала така: УПЦ КП і УАПЦ не визнані світовим православ'ям, а УПЦ МП має спілкування з іншими православними церквами тільки через РПЦ. Оскільки у світовому православ'ї немає чітко виробленої концепції, як саме можна отримати Томос про автокефалію, тому кожна із церков вибрала свій шлях здобуття автокефалії. УПЦ МП бачила цю автокефалію так: не розривати канонічного зв'язку з Москвою, а поступово одержати церковну незалежність канонічним шляхом або від Московського, або від Константинопольський патріархату [3].

УПЦ КП сама проголосила автокефалію і, уже будучи всередині як незалежна церква, просила про надання автокефалії від Вселенського патріарха. Так само діяла Автокефальна православна церква, яка відстоювала патріотичні інтереси держави.

Вселенський патріарх поставив умову: об'єднайте всі українські церкви і тоді отримайте Томос. Усі три гілки церков заявляли прагнення об'єднуватися, але до справи або не доходило взагалі й діалоги не проводилися, або якщо зустрічі проводилися – результатів не було. Надією на можливе об'єднання стало створення в 1996 році Всеукраїнської ради церков релігійних і організацій [4], яка показала, що не тільки православні в Україні, а всі християни й навіть представники інших світових релігій можуть разом співпрацювати та духовно творити незалежність України.

В Україні творилися різні світогляди релігійних організацій: один був патріотичний, якого дотримувалася УПЦ КП, а інший – канонічної церкви, який підтримували представники УПЦ МП, яка була в єдності з Російською православною церквою. У 2008 році все ж таки патріарх Варфоломій приїжджає в Київ для того, щоб вирішити церковне питання розділення українського православ'я і створення єдиної Помісної православної церкви. Основою цієї церкви мала стати УПЦ МП як єдина канонічна структура. Коли почалися підготовчі роботи виявилося, що УПЦ МП є дуже сильно залежна від свого керівного центру – Московської патріархії [5], яка зробила все можливе, щоб в Україні не створилася єдина помісна церква! Фанар зрозумів: об'єднання українських церков можливо тільки з українськими православними церквами, які не залежать від Москви, і почалися процеси іншого характеру.

Дуже гостро це питання постало, коли в державі почалися Євромайдан і Революція гідності, а особливо напад Росії на Україну 2014 року, які дали чітко зрозуміти людям і світові, на якій стороні та чи інша церква. Одні церкви ставали на бік України, інші церкви зайняли позицію невизначеності. Стало цілком зрозуміло – Томос потрібно надавати саме патріотичним православним церквам. Був дуже складний процес, і 15 грудня 2018 року в Софії Київській відбувся довгоочікуваний об'єднавчий собор українського православ'я. На соборі були представники від УПЦ КП і УАПЦ у повному складі і два єпископи УПЦ МП й утворили єдину помісну православну церкву [6]. Обраний очільник ПЦУ митрополит Єпіфаній 6 січня 2019 року з рук Вселенського патріарха Варфоломія одержав Томос про автокефалію. Здається, справу зроблено – церква має документ ,який посвідчує її легітимність, ієрархи об'єдналися. Невдовзі церковні ієрархи й українське суспільство зрозуміло, що замало тільки мати Томос – потрібно бути єдиним монолітнім організмом. Виявилося, що Томос про автокефалію – це не кінець, а тільки початок тої великої справи об'єднання православних українців, це є фундамент, на якому повинно все будуватися. Ми добилися першої мети, яку ставили перед собою багато поколінь українців, ми отримали Томос, і це, без перебільшення, велике історичне досягнення. Потрібно переходити до наступного кроку – об'єднатися навколо Томосу, всередині українського православ'я. За 30 років цього зробити не змогли, але чи можливо тепер об'єднати православ'я України і, найголовніше, як це зробити? Які методи? Скільки часу на це потрібно? Як шукати спільну мову з представниками УПЦ МП? Питання, на які, напевно, шукав відповідь

кожен православний українець. Є різні шляхи, як це зробити, проте розглянемо чотири основні для УПЦ МП.

1. Єднання УПЦ МП з ПЦУ – такий сценарій передбачає прямі переговори між цими двома церквами з подальшим залученням Вселенського патріарха. Хоча це малоймовірний сценарій, він міг би мати найбільш позитивні наслідки для України. Протест закритості УПЦ МП до таких переговорів негативно впливає на її репутацію всередині країни. Водночас переговори не мали б дискредитувати керівництво УПЦ МП навіть серед тих, хто рішуче проти ПЦУ. Невідомо, чому ці переговори не виконуються. З іншого боку, ПЦУ також з пересторогою приймає до себе представників УПЦ МП, включно з єпископами, священиками та мирянами, щоб не внести «русский мір» до своєї структури. Для держави бажаним є повне об'єднання православних, хоча це не є обов'язковим.

2. Автокефалія для УПЦ МП від Вселенського патріархату або екзархат у складі Вселенського патріархату. Якщо єпископи УПЦ МП вирішили б приєднатися до Вселенського патріархату, їм довелося б визнати ПЦУ, після чого Вселенський патріархат уже визнає їх. Це б відкрило можливість спільного служіння між єпископами ПЦУ й УПЦ МП. Для УПЦ МП, якщо вони хочуть відокремитися від РПЦ, логічно було б ініціювати новий процес об'єднання, водночас усуваючи вплив найрадикальніших прихильників «русміра» й відмовляючись від зв'язків із Москвою. Однак бажання УПЦ МП стати екзархатом Вселенського патріархату в разі заборони зв'язків із Москвою поки не видно. Це був би надзвичайно радикальний крок, і хоча це може бути логічним і вигідним, зламати ідеологічні бар'єри, на які витрачено багато років, зараз майже неможливо.

3. Проголосити автокефалію. Проголошення автокефалії для УПЦ МП, подібної до тієї, що мала УПЦ КП з 1992 по 2018 рік, є невдалим варіантом. В УПЦ МП бояться такого варіанта розвитку подій, бо якщо вони порвуть з РПЦ і не підуть у ПЦУ, то будуть у розколі. Це варіант, який вибрав патріарх Філарет і зазнавав постійної критики впродовж трьох десятиліть з боку УПЦ МП. Церкву УПЦ КП називали «неканонічною і неблагодатною», а свою місію будували на тому, що саме вони є правдива церква згідно із церковними канонами, тому повторення цього сценарію зараз є недоцільним і нелогічним.

4. Просити її у Московського патріарха. Як ми зараз бачимо, РФ відкрито заявляє, що головна її ціль – відновити Радянський Союз, і УПЦ є головною ланкою впливу російської пропаганди на українців. Надати Томос українській церкві це означає відмовитися від свого впливу на Україну. Доведеться сприймати українську церкву як рівну собі, а не частиною великої імперії, а про здійснення політично-релігійної концепції «Москва – третій Рим» прийдеться забути назавжди, адже з відходом українських парафій майже на половину скоротиться структура РПЦ.

Виникає неоднозначне питання: як держава повинна ставитися до УПЦ МП – іти на діалог чи просто ігнорувати? Вважаємо, що держава однозначно повинна вести діалог з УПЦ МП щодо її становища, адже ігнорування буде ще більше напружувати ситуацію в країні й розгортати в суспільстві взаємну ворожнечу. Ми повинні бути єдині, держава повинна доносити свої меседжі, щоб їх розуміла церква, і церква повинна намагатися зрозуміти державу, діяти як одне ціле. Згадаймо момент, коли Синод УПЦ МП звертався до влади, що хоче поспілкуватися, їх не прийняли, а потрібно було використати державі цю нагоду, щоб донести свою позицію і знайти точки дотику. Особливо це актуально зараз, коли Верховна Рада України прийняла Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» (неофіційно відомий як «Закон про заборону Російської православної церкви в Україні») [7]. Потрібно допомогти УПЦ МП стати українською церквою. Однак варто поглянути і на дії самої УПЦ МП – вона також є дуже закритою і не готова йти на компроміс, тому треба докласти багато зусиль з боку держави. Важко надіятися на позитивний результат, що можна

змінити позицію УПЦ МП щодо України, ПЦУ, Вселенської патріархії чи державної влади, але працювати в цьому напрямі потрібно. Держава, як і церква, повинна відповідати на ті виклики, які стоять перед суспільством і країною. У нас триває війна, і це війна за свободу, зокрема за свободу релігійного самовизначення, і в межах цієї свободи має бути дозволено все, крім зв'язків з державою-агресором.

Важливим елементом створення єдиної церкви, яке пожвавилося після початку повномасштабного вторгнення, є перехід громад від УПЦ МП до ПЦУ. Як зазвичай відбувається процес переходу: збирається релігійна громада й вирішує змінити адміністративне підпорядкування, і в переважній більшості громада розділяється – є прихильники такої ініціативи, а є парафіяни (здебільшого також і священик), які незгодні і продовжують свою релігійну діяльність. Дуже важливо, щоб така ситуація не повторилася, коли буде виконуватися названий новий закон щодо діяльності релігійних організацій. Імовірно, що ситуація може вийти з-під контролю, оскільки законом юридично буде припинено діяльність релігійних організацій, центр яких знаходиться в РФ, і згідно з буквою закону їх уже не буде, а релігійна діяльність буде продовжена, тільки зміняться деякі умови. Це цілком реалістичний сценарій, оскільки українське законодавство дозволяє діяти без реєстрації статуту. Заборонити релігійним структурам мати зв'язки з РФ – це важливий, але початковий крок до нашої духовної незалежності і єдності церков. Потрібно не тільки забороняти, а вести перемовини з УПЦ МП щодо об'єднання з ПЦУ. Наприклад, спочатку можливий варіант мирного співіснування, а потім і повноцінне об'єднання. На цей час війни українська держава поставилася більш строго до релігійних організацій – дозволяємо бути з будь-ким і в будь-якому статусі, але тільки не з Москвою – це правильний крок. ЗСУ виганяють російських окупантів з українських земель, держава всередині країни повинна виганяти російський слід у церкві.

Що таке церква? Патріах, єпископ, священик і церковнослужителі. Багато людей в Україні і не тільки, а й у світі вважає, що богопосвячені особи це і є вся церква, однак це далеко не так, і такий погляд на церкву є глибоко помилковим. Церква це є спільнота віруючих людей, і саме вони визначають життєдіяльність парафії чи єпархії, вони мають брати активну участь у житті церкви. Зазвичай ПЦУ закликає людей бути активними учасниками церковних події, УПЦ МП займає протилежну позицію – послух своєму духовному наставнику. Якщо взяти до уваги ці підходи, виникає логічне запитання: чи можуть прихожани УПЦ МП бути активними? чи є у них запит до об'єднання з ПЦУ? чи хочуть об'єднуватися з ПЦУ для побудови помісної церкви? а чи розуміють вони, до якої релігійної структури належать? Вони називають себе українською православною церквою, і виходить, що не мають ніякого зв'язку з Московським патріархатом. Як пересічній людині розібратися, до якої церкви вона ходить: української чи російської? Це по-перше. А по-друге, протягом 30 років священнослужителі УПЦ МП концентрували увагу парафіян на своїх сильних сторонах – що вони канонічні, вони благодатні, вони істинна церква, яка має єдність з повнотою православ'я, може відвідувати Афон, і представники інших помісних церков співслужать з їхніми єпископами та священниками. Решта православних церквов України таких привілеїв не мали, їх не визнавали інші помісні церкви, їх називали православними, які пішли в розкол. Тепер що, виходить, якщо УПЦ МП об'єднуються з ПЦУ, то потрібно визнати, що шлях, яким вони йдуть, є неправильним, а тих, кого називали розкольниками, треба прийняти як рівних собі або навіть вищих, бо ПЦУ дійсно незалежна церква. Це важкий шлях, це шлях глибокого покаяння, і щоб наважитися на цей крок, треба мати велику духовну силу, але хто повинен показувати приклад, як не релігійні діячі?

Мета церкви – вести людей до Царства Небесного, спонукати до духовного життя, виховувати моральність, але також церква є частиною суспільства, у якому вона діє. Українська церква повинна мати український дух. Якщо ж церква називається українською, а в ній домінує російський дух, це викликає серйозні питання. Якщо в проповідях підносять увесь світ,

але ігнорують любов до України, це теж вимагає реагування з боку держави, адже держава повинна реагувати на меседжі, які посилаються в суспільство з боку церковних проповідників.

Московський патріархат часто підмінює поняття, акцентуючи увагу на релігійні проповіді та заявляючи, що вони поза політикою. Через це багато людей вважають, що не має значення, до якої церкви ходити, адже головне – бути віруючою людиною. Також поширюється думка, що не важливо, якою мовою молитися, бо Бог розуміє всі мови. Однак важливо розуміти, що церква – це не лише релігійна спільнота, а й культурна та національна інституція. Вибір церкви несе за собою певний ідеологічний і патріотичний контекст, особливо в умовах війни. Важливо, щоб українці не лише дбали про свою віру, але й підтримували церкви, які сприяють духовній і національній єдності України.

Для створення єдиної церкви в Україні важливо, щоб держава підтримувала цей процес і забезпечувала релігійну безпеку та духовну незалежність. Влада повинна створювати умови для об'єднання православних церков, щоб кожен відчував себе комфортно. ПЦУ, яка має Томос, повинна стати прикладом, до якого б прагнули приєднатися представники УПЦ МП, а не бути нав'язана силою. Важливо також, щоб священики ПЦУ були на голову вище за своїх опонентів, як в інтелектуальному, так і в духовному плані, і могли просвітлювати народ, пояснюючи важливість переходу до української церкви.

Прихожани УПЦ МП повинні свідомо усвідомлювати свою патріотичну позицію, розуміючи, що війна йде не лише на військовому, а й на релігійному фронті. Кожен громадянин має обов'язок роз'яснити своїй громаді, до якої церкви він належить, і це повинна просувати як ПЦУ, так і держава.

Будівництво української помісної православної церкви має відбуватися таким чином, щоб усі сторони відчували себе «як вдома». Це пріоритетне завдання для ПЦУ, яка отримала Томос. Перехід до ПЦУ не може бути насильницьким чи одномоментним – потрібні різні підходи для мирного співіснування, і істотна роль у цьому процесі належить державі. Держава, ПЦУ і народ повинні забезпечити умови, за яких кожен знайде свій шлях. Одні можуть одразу приєднатися до ПЦУ, інші – поступово віддалитися від Москви, а хтось потребуватиме більше часу й умов для зміни своєї релігійної ідентичності.

Релігія – це не тільки про закони, але й про внутрішній стан. Не можна змушувати людей змінювати свої погляди насильницькими методами. Важливо допомогти їм відчути український дух, а для цього потрібен індивідуальний підхід до різних груп людей. Досвід минулого показує, що спроби об'єднати православні церкви в Україні часто закінчувалися суперництвом за те, хто є «більш православним». Це породжувало конфлікти, а не єдність.

Тепер, коли є Томос, треба змінити підхід і працювати на об'єднання. Можливо, доведеться поступитися деякими інтересами, але головна мета – створити єдину помісну українську церкву, де всі зможуть знайти своє місце.

Заборона діяльності церкви не завжди ефективна, адже навіть за умов заборони релігійні спільноти можуть продовжувати своє існування нелегально, як це було в Радянському Союзі. Люди мають внутрішню потребу в духовності, і навіть якщо офіційна церква зникне, вона може перейти в підпілля або перетворитися на громадські організації. Тому важливо не просто забороняти, а ставити чіткі межі, щоб церква поважала закони держави, у якій проводить свою діяльність. Держава повинна захищати свої закони й вимагати їх виконання. Якщо ж церква порушує державні закони, повинні застосовуватися до неї відповідні санкції.

УПЦ МП не отримала автокефалії ні від Москви, ні від Константинополя. Натомість об'єднана й патріотично налаштована Православна церква України (ПЦУ) має Томос, що зробило її визнаною і незалежною церквою. Тепер УПЦ МП повинна визначитися: або вона розриває зв'язки з північними сусідами і приєднується до процесу об'єднання української церкви, або надалі залишається частиною РПЦ, але тоді вже варто чітко називати речі своїми іменами.

Висновки

1. Запит на об'єднання церков: у сучасному українському суспільстві немає значного запиту на об'єднання церков у єдину структуру. Однак існує сильний запит на те, щоб церква була українською по духу, особливо в умовах війни. Це свідчить про зростання національної свідомості та піднесення українського духу, що також відображається в релігійному середовищі.

2. Готовність ПЦУ й УПЦ МП до об'єднання: УПЦ МП не демонструє значного бажання приєднатися до єдиної помісної церкви. Хоча є священники, єпископи та віряни, які прагнуть української церкви, більшість керівництва УПЦ МП зберігає зв'язок із Російською Федерацією. Вони продовжують підтримувати канонічні та політичні зв'язки з Москвою, прикриваючи це різними аргументами й не роблячи реальних кроків для розриву цих зв'язків.

3. Православна церква України є канонічною, якій Вселенський патріарх видав відповідний документ – Томос про автокефалію, і навколо неї повинні об'єднатися всі православні. Ця церква повинна бути основою для створення єдиної помісної церкви. Пройшло вже повних п'ять років від часу визнання, але чи вона належно ставиться до виконання своїх обов'язків, чи вона здатна об'єднати православні церкви, чи має механізми й ресурси для такого об'єднання? ПЦУ має підтримку держави, у ній присутній патріотизм, але все ж таки є і непорозуміння, хоча на папері об'єдналися, а всередині єдність серед кліру та мирян не на найвищому рівні. Щоб дійти до цілі, потрібно спочатку мати ціль, тому ПЦУ повинна виробити дорожню карту розбудови української помісної церкви. Мати стратегічне бачення, якою має бути українська церква, накреслити різні шляхи мирного співіснування, щоб всі відчували себе як у своїй церкві. Важливо, щоб парафії, які долучилися до ПЦУ, змогли зберігати свою ідентичність, не відразу жорстко переходити на устав, який присутній у ПЦУ, якщо їм це важко, має бути запропонований компромісний сценарій. Томос має об'єднувати, а не розділяти. Віряни, священники і єпископи повинні прагнути до єдності, а не до розбрату. Проте зараз ми бачимо парадокс: у ПЦУ кажуть, що УПЦ МП не є патріотичною, тоді як в УПЦ МП вважають, що об'єднання призведе до розколу. Відбувається змагання між церквами, перетягування каната з одного боку на інший. Усе не так, на жаль, має відбуватися! Єдина помісна церква має бути одним монолітом, де всі працюють для спільної мети.

4. Упродовж останніх 30 років держава слабо реагувала або взагалі ніяк не реагувала на те, що відбувається в релігійному просторі. Які книги та газети друкуються, до чого священнослужителі закликають, проголошуючи свої проповіді, лозунги, які проштовхують ті чи інші церкви. Варто зрозуміти одну істину, що релігійні питання у простий спосіб, за один рік чи одним законом вирішити не вдасться. Повинні бути певні фільтри, які мають бути виставлені державою. На жаль, держава займалася своїми справами, злегка відсторонюючись від церковних питань, а церква йшла своїм шляхом і тільки в деякі моменти співпрацювала з державою, а держава із церквою, як це було 2008 чи 2018 року. У часі війни Росії проти України суспільство підштовхнуло державу подивитися на церковне питання більш прискіпливо, адже це є дуже важлива складова національної безпеки. Держава прислухалася до настроїв, які панують у суспільстві, і почала вживати заходів із вирішення релігійного питання, а особливо звертати увагу на релігійні організації, які керуються з держави-агресора. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій». Це однозначно потужний крок для захисту нашого церковного простору і впорядкування релігійного життя! Дійсно, ми повинні розірвати всі зв'язки з РФ, як політичні, економічні, так і церковні. З іншого боку, держава повинна розуміти, що церкву потрібно будувати і створювати належні умови для того, щоб вона могла стати українською церквою, щоб перехід парафій був зручний, щоб священники і єпископат усіх церков розуміли, що держава їх підтримає, захистить. Побудова релігійної єдності повинна стати одним із ключових напрямів розбудови української держави. Держава повинна проводити свою політичну й законодавчу дипломатію виробленням відповідних законів і регулюванням державної політики у сфері релігії.

5. Суспільство, яке є частиною держави і частиною церкви, теж повинно усвідомлювати свою відповідальність у цей важкий час. Кожен українець повинен приймати рішення, на якій він стороні. Натомість, щоб суспільство почало більш активний рух на релігійному просторі, крім фактора війни, необхідні й інші фактори. Потрібно підвищувати релігійну обізнаність, щоб православні ПЦУ могли навести переконливі аргументи для своїх братів і сестер, які ще не усвідомили цінності створення єдиної помісної церкви. Не обманювати, а чесно зазначити, що це довгий і клопіткий шлях, адже це не просто переоформити документи, не просто когось заборонити. Створення помісної церкви – це створення єдиного світогляду, українського духу й патріотичної позиції. На жаль, українське суспільство зараз сильно розділене в церковній позиції, ще дуже багато роботи для об'єднання українського православ'я та формування свідомої духовної нації.

Враховуючи всі обставини, не треба себе марити надіями, що українська церква об'єднається в найближчі роки, це процес на десятиліття. Кожен повинен чітко діяти зі свого боку: держава – виконувати все, що від неї залежить, ПЦУ зі свого боку, громадянське суспільство – зі свого. Усі повинні працювати для однієї ідеї, щоб в Україні постала одна помісна православна церква. Цілком імовірно, що буде також деяка частина, яка захоче належати до іншої церковної юрисдикції. Це тільки підкреслює, що питання об'єднання православних церков і створення єдиної помісної церкви залишається складним і потребує не лише підтримки з боку суспільства та держави, але й рішучих дій від церковних ієрархів.

Література:

1. Володимир Зеленський провів телефонну розмову зі Вселенським Патріархом Варфоломієм. Президент України. Офіц. інтернет-представництво [21.08.2024]. URL: https://www.president.gov.ua/news/ volodimir-zelenskij-proviv-telefonnu-rozmovu-zi-vselenskim-p-92729 (дата звернення 22.08.2024).

2. Хрещення Русі-України Володимиром Святим і його образ у Софії Київській. URL: https://st-sophia.org.ua/uk (дата звернення 22.08.2024).

3. Православна церква України: шлях крізь віки. URL: https://www. pomisna.info/uk/tserkva/istoriya (дата звернення 22.08.2024).

4. Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій. URL: https://vrciro. org.ua/ua/council/info (дата звернення 22.08.2024).

5. Патріарх Варфоломій у Києві. Чому це важливо для України і як протидіє РПЦ. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-58290420 (дата звернення 22.08.2024).

6. Об'єднавчий собор Української церкви: як все відбувалося. URL: https:// www.bbc.com/ukrainian/ features-46583417 (дата звернення 22.08.2024).

7. Рада ухвалила закон про заборону релігійних організацій, пов'язаних із РФ. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2024/08/20/7471107/ (дата звернення 22.08.2024).

References:

1. Volodymyr Zelenskyi proviv telefonnu rozmovu zi Vselenskym Patriarkhom Varfolomiiem Prezydent Ukrainy [Volodymyr Zelenskyi held a telephone conversation with Ecumenical Patriarch Bartholomew]. Ofitsiine internet-predstavnytstvo [21.08.2024]. Retrieved from https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-proviv-telefonnu-rozmovu-zi-vselenskim-p-92729 (date of access 22.08.24) [in Ukrainian].

2. Khreshchennia Rusi-Ukrainy Volodymyrom Sviatym i yoho obraz u Sofii Kyivskii [Baptism of Russia-Ukraine by Volodymyr the Holy and his image in Sophia of Kyiv]. Retrieved from https://st-sophia.org.ua/uk/ (date of access 22.08.2024) [in Ukrainian].

3. Pravoslavna tserkva Ukrainy: shliakh kriz viky [The Orthodox Church of Ukraine: a journey through the ages]. Retrieved from https://www. pomisna.info/uk/tserkva/istoriya (date of access 22.08.2024) [in Ukrainian].

4. Vseukrainska Rada Tserkov i relihiinykh orhanizatsii [All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organizations]. Retrieved from https://vrciro. org.ua/ua/council/info (date of access 22.08.2024) [in Ukrainian].

5. Patriarkh Varfolomii u Kyievi. Chomu tse vazhlyvo dlia Ukrainy i yak protydiie RPTs [Patriarch Bartholomew in Kyiv. Why is this important for Ukraine and how does the Russian Orthodox Church oppose it?]. Retrieved from https://www.bbc.com/ukrainian/features-58290420 (date of access 22.08.2024) [in Ukrainian].

6. Obiednavchyi sobor Ukrainskoi tserkvy: yak vse vidbuvalosia [The Unification Cathedral of the Ukrainian Church: how it all happened]. Retrieved from https:// www.bbc.com/ukrainian/features-46583417 (date of access 22.08.2024) [in Ukrainian].

7. Rada ukhvalyla zakon pro zaboronu relihiinykh orhanizatsii, poviazanykh iz RF [The Council passed a law banning religious organizations associated with the Russian Federation]. Retrieved from https://www.pravda.com.ua/news/2024/08/20/7471107/ (date of access 22.08.2024) [in Ukrainian].

Ivan Melnychuk, Bohdan Hud. How to unite Ukrainian orthodoxy?

Spiritual independence is a key feature of the independence of the modern Ukrainian state, whose sovereignty and territorial integrity are under mortal threat in the context of Russia's armed aggression. Strengthening Orthodoxy in Ukraine and promoting open dialogue between churches are priorities of the state policy in the field of interfaith relations, the study of which is relevant and of great scientific and practical importance. The purpose of the article is to analyze the formation and development of the main Orthodox churches of Ukraine, the problems and prospects of unification processes in Ukrainian Orthodoxy. The author emphasizes the important role of the church in the life of society and the country, and the continuity of the ecumenical movement in Ukrainian history. The role and participation of state institutions in the unification of Orthodox churches in Ukraine is revealed. The author identifies and characterizes the possible main steps by which the split among the Orthodox can be overcome. It is shown that the activities of the OCU and the UOC, their impact on society, and their policies depend on the center from which the respective organization is guided. The author makes predictions about what each party needs to do to build a local church in Ukraine and how long this process may take. The creation of a local church means creating a unified worldview, having a Ukrainian spirit and a patriotic position to work for the idea. The transition to the OCU should not be forced or overnight – different approaches are needed for the peaceful coexistence of churches, and the state has a significant role to play in this process. To create a single church in Ukraine, it is important that the state supports this process and ensures religious security and spiritual independence. Thus, the issue of church unification and the creation of a single local church remains complex and requires not only support from society and the state, but also decisive action from the church leadership.

Key words: *OCU, UOC, church, state, unity, Orthodoxy, Tomos, autocephaly, ecumenical movement, interfaith relations, religious security.*

Відомості про авторів:

Іван Мельничук– аспірант кафедри політичних інститутів та процесів
факультету історії, політології і міжнародних відносин,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.
Богдан Гудь – доктор історичних наук, професор,
директор Інституту європейської інтеграції,
Львівський національний університет імені Івана Франка.

УДК 355.40:331.556.46(=161.2)“195”]001.4
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-25

Іван Монолатій
ORCID: 0000-0002-8963-774X

СПЕЦИФІКА ТРАКТУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ РОЗВІДКИ У ВОЄННО-ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ (СЕРЕДИНА ХХ СТ.)

У статті розглядаються проблеми національної та військової безпеки, репрезентовані у працях діячів української еміграції середини ХХ ст. Автор доводить, що спеціально проблему військової розвідки, її мети, завдань і типології у мілітарно-політичній спадщині політичних акторів української еміграції зазначеної доби досі не вивчали. Саме тому з’ясування цієї проблеми поглиблюватиме сучасне розуміння військово-політичної думки українського народу ХХ ст., повертатиме з незаслуженого забуття теоретиків національної безпеки та воєнної доктрини України. Обґрунтовано важливість доробку колишніх військових-українців, учасників визвольних змагань українського народу і Другої світової війни. Досліджуються особливості трактування поняття та термінологія розвідувальної діяльності, зокрема військової розвідки. Стверджується, що бачення військової розвідки авторами української еміграції середини ХХ ст. цілком прагматичне з позиції колишніх учасників боїв, зокрема сухопутних, почасти – Військово-Повітряних сил, а також Протиповітряної оборони. Встановлено, що для реалізації завдань військової розвідки визначалися тактичні, оперативні та стратегічні зони, а відповідно до цього – види розвідки (стратегічна, оперативна, тактична і бойова). Автор підкреслює місце та роль командира розвідувального підрозділу під час виконання бойових завдань, зокрема в тилу ворога. Доведено, що матеріали української еміграції середини ХХ ст. засвідчили, з одного боку, рівень занепокоєння проблемами військового й безпекового секторів, а з іншого – бажання бути інформаційним майданчиком для пропаганди серед української діаспори, головним чином країн Західної Європи та США, найновіших на той час знань про військову справу. Чинниками, які утруднювали розуміння суті та завдань військової розвідки, були рівень знань і загальна військова підготовка авторів, суб’єктивізм в оцінці того чи того виду воєнного мистецтва, специфіки трактування актуальних питань представниками різних родів військ. З’ясовано, що розуміння військової розвідки в дописах репрезентантів комбатантських середовищ, членів ОУН (Бандери) цілком відповідає тогочасним уявленням насамперед про розвідку на полі бою, а не розвідку як особливу інституцію секретних служб. Висновується, що врахування історичного й політичного досвіду попередніх поколінь українських теоретиків і практиків військової розвідки в цьому сенсі є вкрай необхідним і корисним з огляду на здійснення основних видів військової розвідки в сучасному загальновійськовому бою.

Ключові слова: *національна безпека, військова безпека, українська еміграція, військова розвідка, військово-політична думка, методи боротьби, термінологія.*

Вступ. Російська-українська війна, яка триває від 2014 р., є загрозою не лише існуванню української державності на політичній мапі сучасного світу, а і її екзистенційному виборові та національній й військовій безпеці України. Захищеність громадян України від внутрішніх і зовнішніх загроз залежить від компетентного аналізу витоків національної безпеки України у ХХ ст., зокрема ґрунтовного історико-політологічного аналізу доробку практиків, учасників перших і других визвольних змагань щодо особливостей теорії та практики воєнного мистецтва. Значний науковий інтерес становить спадщина діячів української повоєнної (після Другої світової війни) еміграції в країнах Європи та США щодо розуміння сутності та завдань розвідувальної (контррозвідувальної) діяльності, зокрема в умовах холодної війни Заходу та Сходу – політичної, військової та технологічної конфронтації держав демократичного світу та Совєтського Союзу (з його прокомуністичними сателітами), взаємоконфліктність їхніх воєнних потенціалів.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження доробку представників української еміграції середини ХХ ст. щодо специфіки національної та військової безпеки у її розвідувальному сегменті. Відповідно до мети сформовані такі завдання: представити бачення українців, учасників Другої світової війни, стосовно цілей і завдань стратегічної розвідки, оперативної розвідки, бойової розвідки, їхні засоби, місця та ролі командира військової розвідки загалом.

Методи. У статті використано низку методів і принципів, зокрема ***методи***: сходження від абстрактного до конкретного, формалізації, компаративний, ретроспективний; ***принципи***: генетичний, субстратно-подієвий, інституційний, безпековий.

Аналіз останніх досліджень. Проблема, що зазначена в заголовку статті, до певної міри ще не стала предметом наукової дискусії, зокрема щодо аналізу доробку представників української еміграції середини – кінця ХХ ст., колишніх військовиків-українців різних мілітарних формувань періоду Другої світової війни, у питаннях національної та військової безпеки, зокрема й з уваги на, по-перше, на той час бездержавний статус України (совєтську квазідержавність України впродовж 6 січня 1919 р. – 24 серпня 1991 р. до уваги не беремо) і, по-друге, кризовий стан системи міжнародних відносин часів холодної війни.

Разом із цим сучасний український доробок цієї теми неможливо уявити поза монографією В. Сідака, зокрема окремим розділом про функціонування національних спецслужб в умовах еміграції [14, с. 209–261], першою частиною дослідження Л. Демської-Будзуляк про особистостей українських спеціальних служб у ХХ ст. і репрезентантів військової розвідки [4, с. 12–18, 201–202], а також положеннями академічного посібника «Військова розвідка» [1, с. 6–30]. Доповнює розуміння «українського» внеску в світові спецслужби, зокрема військову розвідку США 1940-х рр. та інспірування нею «розв'язки» українського питання на геополітичній шахівниці у переддень і після Другої світової війни, монографія автора цієї статті [11, с. 377–405].

Окремий пласт інформаційно-аналітичних джерел до теми військової розвідки становлять публікації безпосередніх учасників українських визвольних змагань ХХ ст., зокрема українських військовиків майора В. Дубровського [6], полковника Є. Побігущого-Рена [13, с. 17–23, 123–125], підполковника С. Фрасуляка (псевдо Хмель) [19, с. 9–10, 14], а також теоретична праця полковника М. Колодзінського про воєнну доктрину українських націоналістів [9, с. 13–16]. Однак слід констатувати, що спеціально проблему військової розвідки, її мети, завдань та типології у мілітарно-політичній спадщині політичних акторів української еміграції зазначеної доби досі не вивчали. Отже, з'ясування цієї проблеми поглиблюватиме сучасне розуміння військово-політичної думки українського народу ХХ ст., повертатиме з незаслуженого забуття теоретиків національної безпеки та воєнної доктрини України.

Результати. Розвідувальна діяльність пов'язана з владою, а отже, з політикою, яку розуміють як соціальні відносини, зосереджені на одержанні окремими особами та групами частки влади або впливі на спосіб її розподілу. Це також спосіб підтримки політичної діяльності, спрямованої на задоволення соціальних потреб на індивідуальній і груповій основі, серед яких безпека є пріоритетом. Оскільки розвідка є найважливішим видом забезпечення бойових дій військ, без неї неможливо успішно виконувати завдання в бою. Зокрема, підвищення рівня розвідувальної підготовки командирів і штабів, їх уміння грамотно і своєчасно організовувати розвідку є одним із важливіших шляхів удосконалення системи розвідки в сучасних умовах російської агресії Росії проти України [1, с. 4, 5]. Врахування історичного й політичного досвіду попередніх поколінь українських теоретиків і практиків військової розвідки в цьому сенсі є вкрай необхідним і корисним з огляду на здійснення основних видів військової розвідки в сучасному загальновійськовому бою.

Загальновідомо, що узагальнені відомості про військову розвідку, зокрема використання шпигунів, містять філософсько-стратегічний твір давньокитайського воєначальника Сунь-дзи [16, с. 53–55], натомість специфіку використання розвідників у Стародавньому Римі описав

його перший професійний історик Тит Лівій [17, VII. 36:11, 37:8; VIII. 7:1, 7:17, 20:5, 30:3; IX. 5:5, 23:3, 24:11, 36:2, 45: 17; X. 10:3, 17:1, 20:8; XXI. 25:9, 26:5, 53:11; XXII. 3:1, 15:3–5, 28:1, 42:4, 43:7, 44:1; XXIV. 40:10; XXV. 15:11]. Як зауважують сучасні дослідники, розуміння цього явища і природи його функціонування в системі таємних служб Стародавнього Риму неможливе без врахування високого рівня дисципліни римських військ і рівневі навченості як вояків, так і полководців імперії, а також агентурної розвідки [5, с. 161, 164, 306–312]. Однак взаємовпливи політики й війни стали «візитівкою» політичної думки епохи Відродження та Просвітництва, зокрема у відомих працях Н. Макіавеллі та К. фон Клаузевіца і Фрідріха Великого із царини воєнного мистецтва. Якщо ж перший із них орієнтувався у своїх міркуваннях передусім на війни давньої історії [10, с. 172–177, 202–206 та ін.], то автори XVIII ст. ці принципи оспорювали, уводячи нові загальні принципи війни [18, с. 6, 172–184, 188–190]. Для розуміння принципів ведення війни першорядне значення мала праця К. фон Клаузевіца «Про війну» [8, с. 4–208], зокрема його судження, що «держава, яка давно перебуває в стані миру, завжди прагне мати офіцерів, які служили на різних театрах воєнних дій», або має «відправити туди своїх офіцерів, щоб вони могли навчитися мистецтва ведення війни» [8, с. 31].

Тож військова розвідка в цьому сенсі має міцне підґрунтя в історії військово-політичної думки [6, с. 2], а брак знання праці К. фон Клаузевіца засвідчували безпосередні учасники українських визвольних змагань. Зокрема, Є. Побігущий-Рен писав так: «Він (К. фон Клаузевіц. – *І. М.*) доказує, що без боротьби не можна встоятися перед захланністю загарбників, і часто лише це може їх стримувати від нападу, а саме рішучість оборони без огляду на наслідки» [13, с. 125].

Натомість інструменталізація власне військової розвідки настає дещо раніше. Історичним прикладом тут буде військова розвідка Османської імперії XVI ст., про яку її знавець Е. С. Ґюркан зауважує: «Будь-яка розвідувальна організація виконує значно більше завдань, окрім того, що вивчає стратегію ворога й стежить за важливими подіями в регіоні. Не раз далося в науку: на полі бою, коли непередбачувані фактори визначають переможця, власне, військова розвідка переінакшує результат» [7, с. 146–147]. Якщо ж говорити про добу Козацького Гетьманату, то, на думку О. Сокирка, у XVII ст. показовим стало ведення оперативної і тактичної розвідки, добування оперативної і тактичної інформації про наміри, чисельність і пересування військ противника [15, с. 247, 480, 530, 659, 704, 795].

Наступна історична доба, коли військова розвідка набула повною мірою ознак глобального інструменту, – Перша і Друга світові війни, зокрема й створення сучасних інституцій секретних служб мілітарного призначення, передусім у Сполученому Королівстві (SIS – *Secret Intelligence Service – Military Intelligence, Section 6* (MI6) та США (OSS – *Office of Strategic Service*) [11, с. 354, 387, 404].

Якщо ж йдеться про поле бою, то сьогодні загальноприйнятим є визначення військової розвідки, мета якої – «кінцевий результат, якого слід досягнути діями всіх сил і засобів розвідки щодо забезпечення виконання бойового завдання. Вона залежить від мети бою і замислу командира на бій» [1, с. 15]. У цьому сенсі для швейцарського майора Г. фон Даха, який розрізняє дальню і ближню розвідку, а також розвідку боєм та розвідку без бою [2, с. 125–126], загальними є кілька зауваг. По-перше, розвідка захищає від несподіванок; по-друге, чим є непевнішою ситуація, тим важливішою є розвідка; по-третє, розвідка мусить бути призначена заздалегідь; по-четверте, результати розвідки чинні лише обмежений час; по-п’яте, розвідку можна замінити налагодженим зв’язком із військом, розташованим попереду [2, с. 124]. До методів тотального опору цей військовий експерт додає ще й вербування та боротьбу зі шпигунами [3, с. 84–87]. Зазвичай і в першому, і в другому випадку важливим є військове керівництво.

Тож невипадково С. Фрасуляк, в умовах руху опору українців у лавах УПА так охарактеризував завдання розвідки: «Розвідка – це очі та вуха кожної армії, а тим більше підпільної

організації та її збройних відділів. Щоб підпільна організація могла не лише існувати, але й провадити революційну працю, вона мусить сильно розбудувати розвідний апарат» [19, с. 14]. Відзначаючи практичні завдання для розвідки, український підпільник стверджував, що варто використовувати методи англійської, американської, німецької або й більшовицької розвідок, позаяк «відомості про ворога роздобути важко з уваги на воєнні умови та ворожий режим» [19, с. 15].

Це зауваження надзвичайно цінне, адже, якщо зважити на тогочасну термінологію української воєнної справи, почасти її відсутність і/або не розробленість, побачимо специфічне трактування розвідки, зокрема військової. У пригоді тут стануть українсько-німецькі словники, доступні і цивільним, і військовим наприкінці 1930 – на початку 1940-х рр. [20; 21] Саме вони є масовим інформаційним джерелом для з'ясування особливих назв та їх перекладу.

Так, у словнику І. Ільницького-Занковича 1939 р. містилися вказівки на такі види розвідки, як-от: «авіяційна», «летунська», «аґентурна», «артилерійна», «бальонова», «близька», «бойова»; розвідка – «бойовища», «вимірчого відділу», «ворожа», «глибока», «далека», «денна», «з боєм», «звукометрична», «зорова», «інженерна», «іскрова (радіотелеграфічна)», «кінна», «летунська», «місцевости», «наземна», «населення», «нічна кінна», «оперативна», «повітряна», «піхотна», «піша», «за допомогою місцевого населення», «стратегічна», «тайна», «у безпосередньому стиканні з ворогом», «фотографічна», «хемічна», «розвідка цілі». Укладач додав у словник ще й тлумачення таких похідних термінів, як «розвідник», «розвідування», «розвідчий», «розвідувач» [20, с. 448]. Натомість у словнику З. Кузелі та Я. Рудницького 1943 р., який мав цілком «цивільне» призначення, знайдемо менше інформації про розвідку та її види – кінну, піхотну, повітряну, а також переклади слів «розвідник», «розвідниця», «розвідувальний», «розвідчий» [21, с. 992].

Тому невипадково українці, які після завершення Другої світової війни опинилися в різних країнах Заходу, не лише відчували проблему унормування термінології для гаданої майбутньої війни демократичного Заходу з комуністичним Сходом, а й вказували на силу пропаганди, шукали «стиль військової традиції» тощо [13, с. 17–27]. Давалася взнаки й критика повільної праці військового сектора закордонних частин ОУН [13, с. 356–363], адже градус напруги в обговореннях припав саме на ідеї, а не її реалізацію: «Ціль військового сектора не є головно вишкіл, а засадничо творення військової ідеї […] ширення мілітаристичної ідеї, чого так бояться слабі характери, слабі держави, а що нам конечне» [13, с. 358].

Тож важливими були завдання військової референтури ЗЧ ОУН: «а) опрацювати мобілізаційний план у різних варіянтах, узгляднюючи різні можливості розвитку політичного і мілітарного положення; б) розробити до детайлів (тут – деталей. – *І. М.*) стратегію і тактику всіх видів партизанських і повстанських дій, узгляднюючи при тому всю різнородність допоміжних завдань, а в тому числі рейдів, зв'язків, саботажів і т. п.; в) вивчення стратегії, структури, тактики та озброєння совєтської та інших чужинних армій» [12, с. 130].

Ці ідеї значно доповнювали міркування В. Дубровського про військову розвідку, опубліковані 1953 р. Зокрема, йшлося про поділ розвідки на чотири види: стратегічну, оперативну, тактичну та бойову [6, с. 2]. Автор і військовик подає коротку характеристику кожного виду, окреслює його основні завдання.

Однак для того, щоб краще зрозуміти організацію та діяльність військової розвідки загалом, автор запропонував поділити терен ворога на відповідні зони. Зокрема, *тактичною зоною* (1) він називає «глибину» (проникність) ворожої зони у запілля (тил) до 20 км; «глибину» ворожої зони в запілля до 100–150 км – *оперативною зоною* (2); «глибину» ворожої зони в запіллі від 150 км – *стратегічною зоною* (3) [6, с. 2].

В. Дубровський пояснив специфіку цих трьох зон. У *першій* з них, ворожі війська перебуватимуть у стані перегрупування, на відпочинку, у районах зосередження, на вихідних та вичікуючих позиціях, а також у бойових порядках, що займатимуть укріплені райони та позиції або

перебуватимуть у процесі наступу. Окрім цього, у тактичній зоні перебуватиме система керування (управління): штаби, командні пункти, вузли зв'язку, військове запілля, ППО, а інколи – передові аеродроми (летовища) ворога. *Друга* зона міститиме залізниці, станції навантаження й розвантаження, станції постачання та розподільчі станції, залізничні вузли, мости, залізничні й автомобільні (по ґрунтових дорогах, шосе) перевезення війська, системи керування та вузлів зв'язку штабів армій і фронту, систему постачання (великі армійські та фронтові склади), зокрема боєпостачання та пального, ремонтні майстерні, усе запілля армійського та фронтового значення, групування військ великих оперативних резервів, аеродроми ворога, систему ППО. *Третя* зона складатиметься з об'єктів стратегічного значення (військова промисловість, промисловість «народного господарства»), політичних, економічних та адміністративних центрів, важливих шляхів сполучення, центрів розташування (дислокації) та вишколу війська, авіаційних баз, системи ППО [6, с. 2].

Відповідно до цього пояснення автор, по-перше, завданнями *стратегічної розвідки* визначив «здобування відомостей за діями ворога в напрямах постачання фронту з глибини країни, як матеріяльними засобами, так і людьми та за всю діяльність ворога в стратегічній зоні на відтинку економічному, політичному, військовому та суспільно-громадському» [6, с. 2–3]. По-друге, завданнями *оперативної розвідки* «буде доставлення вчасних відомостей за ворога, його розташування, кількість, склад та дії на протязі всієї оперативної зони» [6, с. 3]. По-третє, завданнями *тактичної розвідки* автор визначає «доставлення вчасних відомостей за розташування, силу, склад, стан, якість та дії ворога на протязі всієї тактичної зони» [6, с. 3]. По-четверте, завдання *бойової розвідки* – «спостереження за ворогом на фронті, за лінією фронту, виявлення флангів ворога, позицій його артилерії та других вогневих засобів, а також переміщення тактичних резервів ворога» [6, с. 4].

Чимало інформації про військову розвідку мають авторські пояснення суті й характеру кожного з вищезазначених видів розвідки.

Передусім щодо *стратегічної розвідки*, яка організовується, згідно з поглядами В. Дубровського, спеціальними державними управліннями, так званими другими відділами / управліннями Головного штабу та/або фронтового командування [6, с. 2]. Стратегічна розвідка здійснюється військово-повітряними силами (ВПС), агентурою, глибокими спеціальними рейдами партизанських відділів [6, с. 3]. Для автора очевидними є також і окремі термінологічні проблеми: «стратеґічну розвідку правдивіше буде назвати спеціяльним терміном, відкидаючи від неї назву «військова розвідка». Правдива її назва так і буде, як ми (В. Дубровський. – *І. М.*) назвали, – стратеґічна розвідка, але не аґентурна розвідка, як ми часто чуємо в поширених зворотах розмови чи навіть в пресі» [6, с. 3].

Оперативна розвідка здійснюється аналогічно до стратегічної розвідки, ВПС, спеціальними моторизованими відділами, а також агентурою. Відомості оперативної розвідки повідомляються командирам дивізій, окремим бригадам і рівнозначним їм військовим одиницям – для повної орієнтації в діях ворога оперативної зони призначеного напрямку для бою [6, с. 3].

Аналогічні способи здійснення й *тактичної розвідки*, зокрема ще й з використанням розвідувальних відділів кінноти та піхоти. Важливим є зауваження В. Дубровського: «Відомости тактичної розвідки за ворога мусять бути настільки вчасні, щоб командувач разом зі своїм штабом мав змогу використати їх в період підготовки відповідної дії, а також для керування військами та вогневою діяльністю» [6, с. 3].

Бойова розвідка організовується всіма військовими підрозділами та штабами полків, так само, як і всіма родами військ («родами зброї»). Цей вид розвідки мусить подавати інформацію за ворога для проведення самого бою, а тому зобов'язаний у своїх діях охоплювати всі тактичні дії ворога [6, с. 3–4].

Разом із зазначеними особливостями військової розвідки В. Дубровський акцентує увагу на використанні даних *агентурної розвідки* – насамперед в оперативній і тактичній зонах.

Зокрема, він зауважує, що в оперативній зоні ворога агентурна розвідка безперервно уточнює вже отримані відомості та доповнює все те, чого не можна побачити з літака або військового корабля («панцерника») [6, с. 3]. Прикладом використання агентурної розвідки в тактичній зоні В. Дубровський називає дії агентурних груп совєтських стрілецьких дивізій (імовірно, під час Другої світової війни), що підпорядковувалися II відділові штабу дивізії. А ще вважає, що агентура тактичної розвідки більше всього була лише резервом агентури оперативної розвідки, особливо тоді, коли армія відступала [6, с. 3].

Досить відмінне розуміння в нього щодо методів бойової розвідки, адже тут головними чином ідеться про спостереження та бій: «Методи добування відомостей за допомогою бою можуть бути різними, з яких найбільш вживаними є засідка, пошуки та демонстративний наступ з обмеженими завданнями в певному напрямку» [6, с. 4]. Ці методи, що їх В. Дубровський називає «засобами», автор об'єднує у чотири основні групи: 1) «стійки ПСОЗ («Повітряної служби оповіщення та зв'язку»); 2) «розвідку зв'язку»; 3) «опитування полонених»; 4) «покази місцевих мешканців» [6, с. 4].

Отож, коротко про них: 1 – спостерігають за діями ворога в повітрі й тим самим надають інформацію для оцінки обстановки в повітрі для висновків щодо намірів ворога на землі; 2 – спостерігають за працею зв'язку ворога в повітрі й на землі за допомогою радіозв'язку, станцій підслуховування і включення в лінію ворога; 3 – вивчення трофеїв (захоплених наказів, карт, розрахункових і записних книжок, фотографій та кінострічок); 4 – інформації від місцевого населення, із телеграфних стрічок військового значення, що були захоплені на залізничних станціях, шифрувальні коди, таблиці позивних тощо [6, с. 4].

Підсумовуючи огляд типів військової розвідки, В. Дубровський зауважує, що її найважливіший елемент – людина, а одиницями розвідки («розвідчими одиницями») є: «розвідче летунство, моторизовані відділи, кіннотні розвідчі відділи, піхотні відділи розвідки та окремі підрозділи розвідки різних родів зброї» [6, с. 8].

При цьому автор виокремлює ще такий типи розвідки, як повітряну («розвідувальне летунство»), а також її методи – візуальне спостереження («візуальна розвідка») та фотографування («фотографічна розвідка»). Зокрема, перевагами *повітряної розвідки* дослідник вказує: 1) швидкість проникнення на великий простір розташування ворога; 2) здатність спостереження великої території за найкоротший час; 3) швидкість доставки інформації; 4) документальну точність за допомогою фотографій; 5) виявлення ворожого маскування – як війська, так і матеріальної частини. Разом із цим він називає і недоліки цього типу розвідки: 1) залежність від стану погоди; 2) виявлення своїх намірів розвідки та дії постійним перебуванням літака над певним об'єктом чи багаторазовим повторенням вильоту в тому самому напрямку; 3) майже неможливе виявлення ворога в лісі та населених пунктах – за відповідного маскування [6, с. 8].

Стосовно методів *повітряної розвідки* (спостереження, фотографування), то автор стверджує: «Візуальна розвідка найбільш примітивна і перепроваджується або неозброєним оком, або за допомогою оптичних приладів. Вона вживається (тут – використовується. – *І. М.*) тоді, якщо треба слідкувати за швидкою зміною обставин та передавати добуті відомості відповідному командирові, для ознайомлення командування про загальну картину перепровадження дії (тут – проведення військової операції. – *І. М.*) в тому чи іншому районі, та тоді, коли не можемо одержати фотознимків із причини невідповідної погоди» [6, с. 8]. Однак називається один із найважливіших недоліків цього методу: одночасність оцінки великої кількості розкиданих об'єктів у терені – через швидкість літака й скорочення часу спостереження, утруднення розбіжністю зору. Додаймо сюди ще й «фотографічну розвідку», яка використовується для отримання даних про окремі об'єкти – як свого роду доповнення до «візуальної розвідки»: «Повторність фоторозвідки одних і тих самих об'єктів складає суть поняття «фотоспостереження» [6, с. 8].

Окремо варто звернути увагу на такий тип військової розвідки, що її розглядає В. Дубровський, як *моторизований відділ розвідки*. Він використовується в наземній розвідці як найбільш рухливий та надійний засіб розвідки вдень і вночі. Ефективність праці моторизованого відділу розвідки зумовлюється специфікою військової техніки, постачанням запчастин і пального, а також станом транспортних шляхів, погодними умовами та характером терену [6, с. 8]. Цікавими є пояснення В. Дубровського щодо *кінних та піхотних розвідувальних відділів* – вони «діятимуть так само всією своєю цілістю, з тими самими методами перепровадження розвідки на зменшених віддалях та ширині смуги розвідки» [6, с. 8]. У цьому контексті принциповим для автора є трактування і таких елементів розвідки, як «засідки» та «пошуки» [6, с. 9].

Особливу увагу В. Дубровський приділяє особі розвідника. Показовою тут буде його цитата: «В кожному випадку і при кожних обставинах вимагається від розвідчика повне зрозуміння завдання; вміння знайти важливе для наміченої цілі, безумовна щирість; швидкість, але не поверховість праці; особиста перевірка сумнівних відомостей та постійне окрилення дії мужністю, відвагою й неперевершеною хитрістю» [6, с. 4]. Натомість він застерігає, що не кожен вояк зможе бути розвідником, адже той, окрім спеціальної підготовки, мусить відповідати таким вимогам: мати невичерпну моральну силу та стійкість; велику фізичну витривалість та зорову пам'ять; особливе логічне мислення та швидку орієнтацію. До цих прикмет автор додає ще й свідомий обов'язок товариськості, взаємодопомоги, самопожертви [6, с. 4].

Ще одне цікаве спостереження – місія командира «розвідчого відділу»: «ціль розвідки вказуватиме завжди особисто командир військової одиниці, визначивши конечні сили й засоби для перепровадження розвідки» [6, с. 10]. Тож В. Дубровський подає такі важливі відомості, що мають вказуватись начальниками розвідувальних органів під час надання їм завдань: 1) відомості про ворога, якими розпоряджатиме командир військової одиниці чи його штаб; 2) відомості про завдання тих органів, які за обставинами, будуть сусідувати, а також – куди, коли та з якими завданнями ведеться повітряну розвідку; 3) завдання цьому розвідувальному органові – де, що та до якого часу треба з'ясувати; 4) час виступу, маршрут або важливіший напрямок у смузі дії розвідувального органу, межі смуги, кінцевий пункт або рубіж, до якого треба вести розвідку, час закінчення розвідки; 5) кому, коли, куди та якими засобами посилати донесення; 6) засоби зв'язку з розвідувальними літаками; 7) порядок переходу через лінію своїх передових частин; 8) таблиця радіосигналів, призначена тільки для того розвідувального органу, який здійснюватиме розвідку [6, с. 10]. Автор додає ще рекомендації щодо дій командира розвідувального («розвідчого») відділу, зокрема алгоритм функціонування розвідвідділу вдень і вночі, за умов пошуку [6, с. 9–10].

Важливість піднятих у цій статті проблем – теоретичного і практичного спрямування в частині військового командування – логічно підсумовують рядки з передмови Є. Побігущого-Рена до видання «Українська партизанка» (Лондон, 1959): «І зовсім небезпідставне є твердження, що в майбутній війні буде інакше, бо ж ні найбільш модерна військова техніка, ні навіть найкраще командування не можуть самі вирішити висліду війни, бо кінцева перемога чи поразка залежить насамперед і головно від постави людини-вояка навіть у найменшому бою» [13, с. 154].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Специфіка трактування військової розвідки у воєнно-політичній думці української еміграції середини XX ст. залежала переважно від об'єктивних і суб'єктивних чинників. До перших варто зарахувати загальний стан системи міжнародних відносин після Другої світової війни, його динаміку в напрямі протистояння демократичного Заходу та комуністичного Сходу, нагнітання обома сторонами цієї конфліктної взаємодії не лише гонки озброєнь, а й початком ідеологічного та інформаційного протиборства. Матеріали, що з'являлися друком в тогочасній українській діаспорі, засвідчували, з одного боку, рівень занепокоєння цими проблемами, а з іншого – бажання бути інформаційним

майданчиком для пропаганди найновіших на той час знань про військову справу. До других чинників, пов'язаних із рівнем знань і військовою підготовкою авторів, нерідко комбатантів українських визвольних змагань і учасників Другої світової війни, варто залучити й суб'єктивізм в оцінці того чи того виду воєнного мистецтва, специфіки трактування актуальних питань представниками різних родів військ. Тож розуміння військової розвідки в дописах репрезентантів комбатантських середовищ, членів ОУН (Бандери) цілком відповідає тогочасним уявленням насамперед про розвідку на полі бою, а не розвідку як особливу інституцію секретних служб. Бачення військової розвідки авторами української еміграції середини ХХ ст. цілком прагматичне з позиції колишніх учасників боїв, зокрема сухопутних, почасти – Військово-Повітряних сил, а також ППО. Важливою фігурою щодо виконання військової розвідки залишається командир розвідувального підрозділу. Тому для реалізації завдань військової розвідки визначалися тактичні, оперативні та стратегічні зони, а відповідно до цього – види розвідки (стратегічна, оперативна, тактична і бойова).

У подальшому варто зосередити увагу істориків і політологів на доробку чільних репрезентантів військових середовищ української діаспори середини – другої половини ХХ ст. для реконструкції повноцінної мапи «українського світу», на якій визначальними координатами залишалися (поряд із державництвом) проблеми української національної безпеки і українського національного війська.

Література:

1. Військова розвідка : навчальний посібник упорядники: Д. В. Зайцев, А. П. Наконечний, С. О. Пахарєв, І. О. Луценко ; за ред. В. Б. Добровольського. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. 335 с.

2. Дах Г. Техніка бою. Основи. Том 1/2; пер. з нім. К. Котюк; 3-тє вид. Львів : Астролябія, 2022. 160 с.

3. Дах Г. Тотальний опір. Інструкція з ведення малої війни для кожного. Частина 2; пер. з нім. Х. Назаркевич ; 4-те опрацьоване вид. Львів : Астролябія, 2016. 224 с.

4. Демська-Будзуляк Л. Ті, що панують над зорями… Книга І: нарис. Київ : Видавничий центр «Академія», 2023. 208 с.

5. Дмитренко В. Розвідка та інші таємні служби Стародавнього Риму і його супротивників. Львів : Кальварія, 2020. 704 с.

6. Дубровський В. Військова розвідка. *Вісті Братства колишніх вояків 1 Української Дивізії Української Національної Армії.* 1953. Ч. 3–4 (29–30). С. 2–4; Ч. 9–10 (35–36). С. 8–10.

7. Ґюркан Е. С. Шпигуни султана. Агентурні, саботажницькі та корупційні мережі XVI століття / пер. з тур. О. Кульчицький. Львів : Видавництво Анетти Антоненко; Київ : Ніка-Центр, 2023. 320 с.

8. Клаузевіц К. Найважливіші принципи ведення війни; пер. С. Іванчук. Київ : Арій, 2023. 384 с.

9. Колодзінський М. Воєнна доктрина українських націоналістів. Київ : Центр національного відродження, 2019. 287 с.

10. Макіавеллі Н. Державотворець. Про військове мистецтво; пер. В. Балог. Київ : Арій 2020. 408 с.

11. Монолатій І. Макогін псевдо Розумовський. Уявлена українська людина. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2023. 448 с.

12. Монолатій І. Homo Militaris Євген Побігущий-Рен. Історія українського офіцера в чотирьох арміях і трьох війнах. Дрогобич : Пóсвіт, 2021. 188 с.

13. Побігущий-Рен Є. Слово офіцера-громадянина. Вибрані публікації, рукописи, виступи, листування / упор., наук. ред. І. Монолатія. Дрогобич : Пóсвіт, 2021. 496 с.

14. Сідак В. С. Національні спецслужби в період Української революції 1917–1921 рр. (невідомі сторінки історії). Київ : Альтернативи, 1998. 320 с.

15. Сокирко О. Козацький Марс. Держава та військо Козацького Гетьманату в добу Мілітарної революції, 1648–1764. Київ : Темпора, 2023. 912 с.

16. Сунь-дзи. Мистецтво війни; пер. С. Лесняк. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 103 с.

17. Тит Лівій. Від заснування Міста. Книги VI–X, видання друге; пер. Н. Яковенко. Київ : Laurus, 2023. 328 с. ; Книги XXI–XXV, видання третє ; пер. Н. Яковенко. Київ : Дух і Літера, 2024. 344 с.

18. Фрідріх Великий. Анти-Макіавеллі. Настанови про воєнне мистецтво своїм генералам; пер. І. Андрущенка. Київ : Арій, 2023. 288 с.

19. Хмель С. Ф. Українська партизанка (з крайових матеріялів). Лондон : Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1959. 274 с.

20. Illnytzkyj-Zankowytsch J. Deutsches und Ukrainisches Militärwörterbuch. Berlin: Verlag Berngard & Graefe, 1939. 504 s.

21. Ukrainisch-Deutsches Wörterbuch in Auftrage des Ukrainischen Wissenschaftlichen Instituts in Berlin bearbeitet von Zeno Kuzela und Jaroslau Rudnyćkyj unter Mitwirkung von Karl H. Meyer. Leipzig: Otto Harrassowitz, 1943. 1494 s.

References:

1. Viiskova rozvidka: navchalnyi posibnyk uporiadnyky: D.V. Zaitsev, A.P. Nakonechnyi, S.O. Pakhariev, I.O. Lutsenko ; za red. V.B. Dobrovolskoho [Military Intelligence: A Study Guide]. Kyiv : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr “Kyivskyi universytet”, 2016. 335 p. [in Ukrainian].

2. Dakh, H. (2022). Tekhnika boiu. Osnovy. Tom 1/2 [Combat technique. Foundations. Volume ½]; per. z nim. K. Kotiuk ; 3-tie vyd. Lviv : Astroliabiia. 160 p. [in Ukrainian].

3. Dakh, H. (2016). Totalnyi opir. Instruktsiia z vedennia maloi viiny dlia kozhnoho. Chastyna 2 [Total resistance. Instructions for waging a small war for everyone. Part 2] ; per. z nim. Kh. Nazarkevych ; 4-te opratsovane vyd. Lviv: Astroliabiia. 224 p. [in Ukrainian].

4. Demska-Budzuliak, L. (2023). Ti, shcho panuiut nad zoriamy… Knyha I: narys [Those who rule over the stars... Book I: essay]. Kyiv : Vydavnychyi tsentr “Akademiia”. 208 p. [in Ukrainian].

5. Dmytrenko, V. (2020). Rozvidka ta inshi taiemni sluzhby Starodavnoho Rymu i yoho suprotyvnykiv [Intelligence and other secret services of ancient Rome and its opponents]. Lviv : Kalvariia. 704 p. [in Ukrainian].

6. Dubrovskyi, V. (1953). Viiskova rozvidka [Military intelligence]. *Visti Bratstva kolyshnikh voiakiv 1 Ukrainskoi Dyvizii Ukrainskoi Natsionalnoi Armii.* Part 3–4 (29–30). P. 2–4; Part 9–10 (35–36). P. 8–10 [in Ukrainian].

7. Giurkan, E.S. (2023). Shpyhuny sultana. Ahenturni, sabotazhnytski ta koruptsiini merezhi XVI stolittia [Sultan’s spies. Agency, sabotage and corruption networks of the 16th century] ; per. z tur. O. Kulchytskyi. Lviv: Vydavnytstvo Anetty Antonenko; Kyiv: Nika-Tsentr. 320 p. [in Ukrainian].

8. Klauzevits, K. (2023). Naivazhlyvishi pryntsypy vedennia viiny [The most important principles of warfare]; per. S. Ivanchuk. Kyiv: Arii. 384 p. [in Ukrainian].

9. Kolodzinskyi, M. (2019). Voienna doktryna ukrainskykh natsionalistiv [The military doctrine of the Ukrainian nationalists]. Kyiv: Tsentr natsionalnoho vidrodzhennia. 287 p. [in Ukrainian].

10. Makiavelli, N. (2020). Derzhavotvorets. Pro viiskove mystetstvo [The Prince. About military art] ; per. V. Baloh. Kyiv: Arii. 408 p. [in Ukrainian].

11. Monolatii, I. (2023). Makohin psevdo Rozumovskyi. Uiavlena ukrainska liudyna [Makohin false Razumovsky. An imaginary Ukrainian person]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. 448 p. [in Ukrainian].

12. Monolatii, I. (2021). Homo Militaris Yevhen Pobihushchyi-Ren. Istoriia ukrainskoho ofitsera v chotyrokh armiiakh i trokh viinakh [Homo Militaris Yevgen Pobyguschy-Ren. The story of a Ukrainian officer in four armies and three wars]. Drohobych: Pósvit. 188 p. [in Ukrainian].

13. Pobihushchyi-Ren, Ye. (2021). Slovo ofitsera-hromadianyna. Vybrani publikatsii, rukopysy, vystupy, lystuvannia [The word of a Citizen & Officer. Selected publications, manuscripts, speeches, correspondence] upor., nauk. red. I. Monolatiia. Drohobych: Pósvit. 496 p. [in Ukrainian].

14. Sidak, V.S. (1998). Natsionalni spetssluzhby v period Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rr. (nevidomi storinky istorii) [National special services during the Ukrainian revolution of 1917–1921 (unknown pages of history)]. Kyiv: Alternatyvy. 320 p. [in Ukrainian].

15. Sokyrko, O. (2023). Kozatskyi Mars. Derzhava ta viisko Kozatskoho Hetmanatu v dobu Militarnoi revoliutsii, 1648–1764 [Cossack Mars. The State and the Army of the Cossack Hetmanate during the Military Revolution, 1648–1764]. Kyiv: Tempora. 912 p. [in Ukrainian].

16. Sun-dzy. Mystetstvo viiny [The Art of War]; per. S. Lesniak. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2016. 103 p. [in Ukrainian].

17. Tyt Livii. (2023). Vid zasnuvannia Mista [From the founding of the City]. Knyhy VI–X, vydannia druhe; per. N. Yakovenko. Kyiv: Laurus. 328 p. ; Knyhy XXI–XXV, vydannia tretie; per. N. Yakovenko. Kyiv: Dukh i Litera. 2024. 344 p. [in Ukrainian].

18. Fridrikh Velykyi. (2023). Anty-Makiavelli. Nastanovy pro voienne mystetstvo svoim heneralam [Anti-Machiavelli. Instructions on the art of war to his generals] ; per. I. Andrushchenka. Kyiv: Arii. 288 p. [in Ukrainian].

19. Khmel, S.F. (1959). Ukrainska partyzanka (z kraiovykh materiialiv) [Ukrainian partisan war (from regional materials)]. London: Vydannia Zakordonnykh Chastyn Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv. 274 p. [in Ukrainian].

20. Illnytzkyj-Zankowytsch, J. (1939). Deutsches und Ukrainisches Militärwörterbuch. Berlin: Verlag Berngard & Graefe. 504 p.

21. Ukrainisch-Deutsches Wörterbuch in Auftrage des Ukrainischen Wissenschaftlichen Instituts in Berlin bearbeitet von Zeno Kuzela und Jaroslau Rudnyćkyj unter Mitwirkung von Karl H. Meyer. Leipzig : Otto Harrassowitz, 1943. 1494 p.

Ivan Monolatii. Specificity of interpretation of military intelligence in the military and political thought of the Ukrainian emigration (middle of the 20th Century)

The article examines the problems of national and military security, represented in the writings of Ukrainian emigration figures of the middle of 20th Century. The author proves that the problem of military intelligence, its purpose, tasks and typology in the military-political heritage of political actors of the Ukrainian emigration of the specified era has not been studied so far. That is why the clarification of this problem will deepen the modern understanding of the military and political thought of the Ukrainian people of the 20th century, will bring back from undeserved oblivion the theorists of national security and the military doctrine of Ukraine. The importance of the training of former Ukrainian soldiers, participants in the liberation struggles of the Ukrainians and the IIWW is substantiated. Peculiarities of interpretation of the concept and terminology of intelligence activity, in particular military intelligence, are studied. It is claimed that the vision of military intelligence by the authors of the Ukrainian emigration of the middle of the 20th Century quite pragmatic from the point of view of the former participants in the battles, in particular the ground forces, partly – the Air Force, as well as the Air Defense. It was established that for the implementation of military intelligence tasks, tactical, operational and strategic zones were defined, and accordingly – types of intelligence (strategic, operational, tactical and combat). The author also emphasizes the place and role of the commander of the intelligence unit during the execution of combat missions, in particular in the rear of the enemy. It has been proven that the materials of the Ukrainian emigration of the middle of the 20th century demonstrated, on the one hand, the level of concern for the problems of the military and security sectors, and on the other hand, the desire to be an information platform for propaganda among the Ukrainian diaspora, mainly in the countries of Western Europe and the USA, the newest knowledge about military affairs at that time. The factors that made it difficult to understand the essence and tasks of military intelligence were the level of knowledge and general military training of the authors, subjectivism in the assessment of this or that type of military art, the specifics of the interpretation of current issues by representatives of various branches of the military. It was found that the understanding of military intelligence in the posts of representatives of the combatant environment, members of the Organization of Ukrainian Nationalists by Stephan Bandera (OUN-Bandera) fully correspond to the ideas of the time, first of all, about intelligence on the battlefield, and not intelligence as a special institution of the secret services. The author concludes that considering the historical and political experience of previous generations of Ukrainian theoreticians and practitioners of military intelligence in this sense is extremely necessary and useful in view of the implementation of the main types of military intelligence in modern military combat.

Key words: *national security, military security, Ukrainian emigration, military intelligence, military-political opinion, combat methods, terminology.*

Відомості про автора:

Іван Монолатій – доктор політичних наук, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 321.02=161.2“180/193”
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-26

Михайло Москалюк
ORCID: 0009-0009-5889-4637

ПАРТОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ (КІНЕЦЬ XIX – ПЕРША ТРЕТИНА XX СТ.)

У статті досліджено партологічні погляди представників української політичної думки наприкінці XIX – першої третини XX ст. На основі опрацювання теоретичної спадщини М. Драгоманова, М. Грушевського, В. Старосольського, С. Дністрянського, М. Стахіва, О. Назарука, Д. Донцова й ін. з’ясовано їх внесок у розвиток теорії політичних партій. Проаналізовано суть методологічних положень, які вищезгадані автори запровадили у сферу аналізу політичних партій, зокрема підходи щодо їх визначення, сутності та типологізації. Звернено увагу на доцільність використання теоретичних напрацювань класиків української партологічної думки в сучасних дослідженнях партійної проблематики.

Ключові слова: *українська політична думка, політична наука, партологія, політичний аналіз, політична партія, типологія політичних партій.*

У політичній системі суспільства партії поідають чільне місце. Їх значущість обумовлюється насамперед тим, що на всіх етапах політичного процесу вони відіграють значну роль, визначають його характер і напрям розвитку, тому не випадково у фаховому науковому середовищі розглядаються як провідні політичні інститути.

Актуальність партологічної проблематики обумовлюється ще й тим, що в сучасній Україні, попри наявність значної кількості політичних партій (понад 377), відчутними є помилки в партійному будівництві. Потребують переосмислення теоретичні напрацювання класиків вітчизняної партологічної думки для вдосконалення стратегії та тактики партійного будівництва, зокрема в контексті їх оптимізації. У зв’язку із цим зростає зацікавленість як науковців, так і широкого загалу партійною проблематикою.

Джерельною базою дослідження політичних партій є теоретична спадщина представників української політичної думки, на тлі якої випрацювані концептуальні підходи, принципи та методи партологічних розвідок. Попри те, що ця проблематика була предметом наукового розгляду Р. Демчишака, В. Ковальчука, Б. Кухти, В. Потульницького, О. Салтовського й ін., вона потребує подальшого системного дослідження, особливо в контексті більш глибшого вивчення теоретичної спадщини українських політичних мислителів кінця XIX – першої третини XX ст., на тлі якої сформувалася вітчизняна політична наука.

У зв’язку із цим **метою** пропонованої статті є з’ясування внеску класиків української політичної думки в розвиток теорії політичних партій для використання їхніх теоретичних напрацювань у подальших дослідженнях партійного життя та партійної системи України. Для досягнення заявленої мети потрібно виконати такі **завдання**: охарактеризувати партологічні праці представників української політичної думки та здійснити їх політологічний аналіз; з’ясувати основні підходи щодо визначення поняття «політична партія»; виокремити методологічні підходи та принципи, запропоновані класиками української політичної думки для наукового аналізу партійної сфери.

Для досягнення поставленої мети автор використовував **методи** – історичний, ретроспективний, інституціоналізму, аналітичний, аналізу, синтезу й узагальнення.

Результати й обговорення. У сучасному науковому політологічному середовищі засновниками вітчизняної партології зазвичай вважають відомих теоретиків української політичної

думки кінця XIX – початку XX ст. – М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського. На думку львівського вченого-політолога Р. Демчищака, попри відсутність окремих праць з партологічної тематики, їх «багатий політичний досвід дав їм змогу зрозуміти глибинні процеси функціонування партій і на основі цього зробити певні теоретичні висновки» [4, с. 9].

Зокрема, М. Драгоманов, якого справедливо разом з М. Костомаровим вважають одним з основоположників української політології [13, с. 24], спільно із І. Франком і М. Павликом був співзасновником у 1890 р. першої в Галичині політичної організації – Русько-української радикальної партії (РУРП). Його також можна вважати першим українським теоретиком соціал-демократії, котрий стояв нарівні з передовою демократичною і соціалістичною думкою Європи свого часу. Як засновник українського соціалізму, він зробив помітний внесок у розвиток політичної ідеології ліберального і демократичного руху в Україні. На початку XX ст. ідейна спадщина Драгоманова привертала увагу поміркованих соціалістів-федералістів і лібералів-демократів, зокрема Д. Дорошенка, С. Єфремова та В. Науменка. Серед основних праць М. Драгоманова з політологічної проблематики варто виокремити: «Переднє слово». До «Громади»; «Вольний союз – Вільна спілка», «Чудацькі думки про українську національну справу» тощо.

І. Франко був співавтором т. зв. максимальної частини програми РУРП [3, с. 253]. Після смерті М. Драгоманова в 1895 р. пережив ідейну еволюцію, в рамках якої відмежувався від радикалів. Характеризуючи організаційний стан УРСП, І. Франко писав: «…се не була всенародна партія, а навіть загалом не була політична партія. Се була більше церква, до якої сходяться самі вірні» [с. 147]. Згодом І. Франко був одним з ініціаторів створення у Львові в 1899 р. Української народно-демократичної партії (УНДП) [7, с. 95].

М. Грушевський, окрім наукової та громадської діяльності, наприкінці XIX – першої чверті XX ст. брав активну участь у політичному житті Галичини та Наддніпрянщини. Зокрема, у 1899 р. він був одним із засновників у Львові Української національно-демократичної партії (УНДП), у 1917–1918 рр. у Києві входив до керівництва Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), з 1919 р. – співзасновник її закордонної делегації. У статті «Українська партія соціалістів-революціонерів та її завдання», виданій у журналі «Борітеся поборете» (1920 р.), він охарактеризував її ідеологічні засади [13, с. 94]. Масові партії він розглядав як важливий і необхідний атрибут у державотворчих процесах.

Створення українських партій наприкінці XIX – початку XX ст. спонукало окремих партійних діячів і теоретиків зайнятися питанням їх типологізації. Насамперед такі спроби здійснили Д. Антонович, С. Баран. У цьому контексті Ю. Бачинський, використовуючи класово-партійну взаємозалежність, виокремлював соціал-демократичні партії (пролетарські); «мужицькі» (селянські); «клєрикальні» (партії представників духовенства та релігійних верств); «буржуазні» (партії світської міської інтелігенції) [2, с. 54]. Застосувавши компаративний метод, він здійснив партологічне порівняння соціалістичних і комуністичних партій на предмет їх відмінностей. Дійшов висновку, що різниця між ними існує лише в методах досягнення мети. Характеризуючи більшовицькі партії, Ю. Бачинський зауважив: «…большевицька партія се така сама комуністична партія, як усі инші соціялістичні згл. комуністичні партії III. Інтернаціоналу, з тою ріжницею, що російська комуністична партія – перед тим большевицька, у відріжненню від меншевицької соціялістичної партії II. Інтернаціоналу – має уже в своїх руках владу на своїй території, в Союзі Радянських Соціялістичних республік, а комуністичні партії инших європейських держав тої влади не мають, і щойно за ту владу змагаються – тою самою методою…» [1, с. 15–16].

Теоретиком державного самостійницького напряму в українській політичній думці партологічного спрямування початку XX ст. можна вважати співзасновника Революційної української партії (РУП) М. Міхновського, автора її партійної програми «Самостійна Україна» (1900 р.). У 1902 р. він у Харкові заснував Українську народну партію (УНП), політичним кредом якої

стала його праця «Десять заповідей УНП». У ній автор проголошує ідею соборності та суверенності України. Теоретична спадщина М. Міхновського спричинила потужний вплив на формування українського націоналізму, зокрема в контексті його партійного становлення.

Перші власне наукові праці з теорії політичних партій появилися в міжвоєнний період. Вони були представлені тогочасними теоретиками та практиками українського партійного будівництва. Насамперед варто звернути увагу на статтю В. Старосольського «Партія в Конституції Чехословацької Республіки», виданій у 1923 р. [14, с. 18]. Теоретичне осмислення партологічної проблематики він доповнював своєю активною політичною діяльністю. Як відомо, В. Старосольський був активним членом Української соціал-деократичної партії, входив до її Головної управи, а з 1937 р. був головою партії. На формування його наукових поглядів значний вплив мали Г. Еллінек – один із засновників західної партології, вітчизняні вчені М. Грушевський та С. Дністрянський. Зокрема, В. Старосольський вважав, що партійна діяльність як окремий вид політичної діяльності існує із середини XIX ст. Її виникнення безпосередньо пов'язане із впровадженням загального виборчого права та необхідністю заснування парламентських партій для обслуговування виборчих і загальнополітичних запитів громадян. У своїх партологічних дослідженнях В. Старосольський розглядає функції політичних партій – інтеграційну, фомування політичної ідеології, здобуття влади, визнає панування партійної олігархії. Як один із перших дослідників цієї проблематики, аналізуючи досвід перших українських політичних партій, виокремлював важливу функцію – їх участь у боротьбі за незалежну державу. Також він чітко розмежовував поняття «партія» і «парламентський клуб», який, на його думку, є одним з органів партії.

Партологічні напрацювання В. Старосольського, зокрема в царині його націєзнавчих досліджень, зберігають наукову значимість і в контексті сучасних політологічних розвідок. Саму ж політичну науку він розглядав насамперед як вчення про державу, державні й політичні (у тому числі партійні) інститути, надавав перевагу соціально-правовому методу та герменевтичному методологічному принципу в політологічних дослідженнях.

Засновник національно-державницького напряму в українській політології С. Дністрянський досліджував участь партій у боротьбі за владу, особливу увагу звертав на їх інтеграційну роль у її функціонуванні [5, с. 36]. Партії він розглядав також як важливий чинник розвитку демократії, гарант стабільності у відносинах між громадянським суспільством і державою, інструмент залучення широких суспільних верств до участі в управлінні [4, с. 9].

Інший відомий галицький політичний діяч 1920–1930-х рр., ідеолог Української радикальної партії та автор фундаментальної праці «Українські політичні партії у соціологічнім насвітленні» М. Стахів під поняттям «партія» розумів «добровільне об'єднання, яке в деяких суспільно-державно-політичних справах має спільні інтереси, спільні переконання і спільну мету – дістати у свої руки або щонайменше під свій вплив державну владу, щоб таким чином у практиці здійснити свої суспільно-державні погляди та зберегти свої спільні інтереси» [16, с. 4]. Як зауважила івано-франківська дослідниця діяльності Української радикальної партії М. Міщук, у цій праці, методологічну цінність якої важко переоцінити, М. Стахів здійснив класифікацію політичних партій, виокремлюючи такі типи: 1) «примітивні і розвинені»; 2) «правдиві і фальшиві»; 3) «повні і неповні»; 4) за цілями («клерикальні й антиклерикальні», «партії суспільної перебудови» та протилежні до них «міщанського та селянського типу», «республіканські, монархічні, демократичні»); за способами та засобами («революційні і мирнореформістичні», «радикальні і помірковані», «терористичні і легалістичні»); 5) «виразноклясові і закритоклясові» [8, с. 15]. На основі проведеного історичного аналізу розвитку суспільства М. Стахів обґрунтував положення про необхідність існування політичних партій як невід'ємного атрибута великої і вільної нації та її представницької системи. На його думку, вони вносять у народні маси почуття та потребу порядку й організованості, «удержують живим духа

партії», без них наступила би бюрократична мертвеччина. Партійна організація і дисципліна в соймових клубах є «греблею проти егоїзму і корупції послів» [15, с. 35–36].

Значний внесок у вітчизняну партологію здійснив український публіцист та політик міжвоєнної Галичини О. Назарук, автор праць «Про політичні партії», «Значіння партій. Про ріжницю між партійністю і партійництвом» та ін. Його теоретична спадщина станом на сьогодні ще до кінця не вивчена. На думку О. Назарука, політичні партії – це «групи людей, які мають: а) однакові погляди або інтереси; б) охоту до спільної боротьби за ті погляди або інтереси і в) проявляють ту охоту до боротьби в організований спосіб» [11, с. 17]. Характеризуючи суспільну важливість політичних партій, О. Назарук також виділяє притаманні їм негативні ознаки та розділяє партії на дві групи – «здорові» (діють в інтересах своїх виборців) і «нездорові». Діяльність останніх спрямована на захист інтересів партійного олігархату [11, с. 18].

У праці «Українські політичні партії і їх союзи», написаній у 1920 р., він один із перших тогочасних представників вітчизняної політичної думки робить спробу типологізувати українські партії, що діяли в Галичині та Наддніпрянщині в першій чверті ХХ ст. Зокрема, О. Назарук виокремлював: праві партії (Український союз хліборобів-державників, Українська народна партія, Народно-республіканська партія); партії центристського спрямування (Українська партія соціалістів-федералістів, Українська партія соціалістів-самостійників, Селянська соціалістична партія, Українська народно-трудова партія); ліві партії (Українська радикальна партія, Українська партія соціалістів-революціонерів, Українська соціал-демократична партія, Українська соціал-демократична робітнича партія) [12].

Беручи за основу модель партійного будівництва у США та Канаді, де він в силу обставин перебував протягом 1922– 927 рр., О. Назарук став прихильником двопартійної системи. У ній вбачав джерело здорової конкуренції між провладною та опозиційною партією. Натомість негативно ставився до одно- та багатопартійності як можливих загроз для нормального функціонування держави. Також він наголошував, що будь-який політичний рух неможливий без політичної традиції, яку потрібно виробити й оберігати [10, с. 12].

У праці «Ідеологічні основи Української католицької народної партії», написаної з нагоди її заснування в 1930 р., він сформулював програмні засади новоствореної політичної організації в дусі збереження консервативного світогляду як важливого засобу зміцнення впливу греко-католицької церкви на суспільно-політичні та культурно-освітні процеси в міжвоєнній Галичині, критично оцінив зміст комуністичної ідеології та спроби її поширення на теренах краю. Також О. Назарук обґрунтував ідею створення католицьких народних партій як важливого інструменту для посилення клерикалізації політичного життя, необхідного для державотворення [9, с. 53–54].

Теоретик українського націоналізму Д. Донцов у праці «Орден – не партія» розглядає питання національного об’єднання, під яким розуміє насамперед об’єднання партій. На прикладі появи фашистських і комуністичних партій аналізує помилки партійного будівництва в країнах міжвоєнної Європи. Власне вони, на його думку, виступають радше як новітні ордени, а не політичні партії. У зв’язку із цим він стверджував, що ці «…ордени йдуть до створення нового авторитету, є в них, як у ніякій партії розвинений культ провідника: вождь «всємірного пролетаріата» – Володимир Ленін, і Duce – Беніто Муссоліні, der Fuehrer – Адольф Гітлер» [6]. Пояснюючи причини появи таких партій (орденів) у міжвоєнній Європі, Д. Донцов наголошує, що вони виникають на тлі «криз ідей, порядків і авторитетів».

Висновки. Таким чином, теоретичні напрацювання українських класиків партологічної думки сформували основу для подальших фахових досліджень політичних партій у контексті наукових досягнень вітчизняної політичної науки. Попри різноманітність підходів щодо аналізу партійної проблематики теоретичні праці представників української політичної думки кінця XIX – першої третини ХХ ст. сприяли більш глибшому осмисленню генези, організаційної структури, функцій, ідеологічної складової в діяльності політичних партій. Запропоновані

ними схеми класифікації лягли в основу багатьох сучасних компаративних партологічних досліджень, зокрема в контексті їх типологізації. Разом із тим їх вклад у становлення вітчизняної партології ще потребує свого неупередженого вивчення.

Література:

1. Бачинський Ю. Большевицька революція і Українці. Критичні замітки. Берлін : Видавництво «Українського Прапора», 1925. 48 с.

2. Бегей І. Українська лівиця Галичини: теорія і практика (кінець XIX – перша третина XX ст. : монографія. Київ : УБС-НБУ, 2015. 374 с.

3. Данилович С. Франко як духовний батько радикальної партії в Галичині. Спогади про Івана Франка [упорядкув., вст. ст., прим. М. І. Гнатюка]. Вид. 2-ге, доп., переробл. Львів : Каменяр, 2011. 577 с.

4. Демчишак Р. Проблема сутності політичних партій у працях класиків світової та української партології. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2009. Вип. 21. С. 6–10.

5. Дністрянський С. Загальна наука права і політики. Прага, [Б.в.], 1923. Т. 1. 393 с.

6. Донцов. Д. Орден – не партія. URL: http://dontsov-nic.com.ua/orden-ne-partiya/.

7. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. 199 с.

8. Міщук М. Українська радикальна партія – Українська соціалістична радикальна партія: ідеологія, організація, політика (1918–1939 рр.) : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2016. 192 с.

9. Москалюк М. Український християнсько-суспільний рух у Галичині: ідеологія, інституалізація, діяльність (кін. XIX – 30-ті рр. XX ст.) : монографія. Івано-Франківськ, 2018. 206 с.

10. Назарук О. До історії Революційного Часу на Україні. Українські політичні партії, їх союзи і теорії. Вінніпеґ : МАН, 1924. 67 с.

11. Назарук О. Значіння партій. Про ріжницю між партійністю і партійництвом. Львів, 1939. 82 с.

12. Назарук О. Українські політичні партії і їх союзи. З приводу організування «Українського Національно-державного Союзу». *Воля* (часопис*)*. 1920. № 1. URL: https://uk.m.wikisource.org/wiki/ Українські_політичні_партії_і_їх_союзи.

13. Потульницький В. Нариси з української політології. Київ : Либідь, 1994. 320 с.

14. Старосольський В. Партія в Конституції Чехословацької Республіки. Науковий збірник українського університету в Празі. Прага, 1923. Т. 1. С. 3–16.

15. Стахів М. Демократія, соціалізм та національна справа. Львів : Накл. «Гром. Голосу», 1936. 43 с.

16 Стахів М. Українські політичні партії у соціологічнім насвітленні. Нью-Йорк – Детройт – Стрентон [Б. в.], 1954. 104 с.

17. Франко І. Зібрання творів у 50 томах. Листи. Т. 50. Київ : Видавництво «Наукова думка», 1986. С. 146–147.

References:

1. Bachynskyi, Yu. (1925). Bolshevytska revoliutsiia i Ukraintsi. Krytychni zamitky [The Bolshevik Revolution and Ukrainians. Critical Notes]. Berlin: Vydavnytstvo “Ukrainskoho Prapora”, 48 p. [in Ukrainian].

2. Behei, I. (2015). Ukrainska livytsia Halychyny: teoriia i praktyka (kinets XIX – persha tretyna XX st.): monohrafiia [Ukrainian Left in Galicia: Theory and Practice (late 19th – first third of the 20th century): monograph]. Kyiv: UBS-NBU,. 374 p. [in Ukrainian].

3. Danylovych, S. (2011). Franko yak dukhovnyi batko radykalnoi partii v Halychyni. Spohady pro Ivana Franka (uporiadk., vst. st., prym. M.I. Hnatiuka). [Franko as the Spiritual Father of the Radical Party in Galicia. Memories of Ivan Franko [compiled, intro. art., notes by M.I. Hnatiuk)]. 2nd ed., rev. Lviv: Kameniar, 577 p. [in Ukrainian].

4. Demchyshak, R. (2009). Problema sutnosti politychnykh partii u pratsiakh klasykiv svitovoi ta ukrainskoi partolohii. Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku [The Problem of the Essence of Political Parties in the Works of Classics of World and Ukrainian Party Studies. Ukrainian National Idea: Realities and Prospects of Development]. Issue 21. P. 6–10 [in Ukrainian].

5. Dnistryanskyi, S. (1923). Zahalna nauka prava i polityky [General Science of Law and Politics]. Prague, [n. p.], Vol. 1. 393 p. [in Ukrainian].

6. Dontsov, D. Orden – ne partiia [Order – Not a Party]. Retrieved from http://dontsov-nic.com.ua/orden-ne-partiya/ [in Ukrainian].

7. Kugutiak, M. (1993). Halychyna: storinky istorii. Narys suspilno-politychnoho rukhu (XIX – 1939 r.) [Galicia: Pages of History. Essay on the Socio-Political Movement (19 th – 1939)]. Ivano-Frankivsk, 199 p. [in Ukrainian].

8. Mishchuk, M. (2016). Ukrainska radykalna partiia – Ukrainska sotsialistychna radykalna partiia: ideolohiia, orhanizatsiia, polityka (1918–1939 rr.). Monohrafiia. [Ukrainian Radical Party – Ukrainian Socialist Radical Party: Ideology, Organization, Politics (1918–1939). Monograph]. Ivano-Frankivsk : NAIR, 192 p. [in Ukrainian].

9. Moskaliuk, M. (2018). Ukrainskyi khrystyiansko-suspilnyi rukh u Halychyni: ideolohiia, instytualizatsiia, diialnist (kin. XIX – 30-ti rr. XX st.). Monohrafiia [Ukrainian Christian-Social Movement in Galicia: Ideology, Institutionalization, Activities (late 19th – 30s of the 20th century). Monograph]. Ivano-Frankivsk, 206 p. [in Ukrainian].

10. Nazaruk, O. (1924). Do istorii Revoliutsiinoho Chasu na Ukraini. Ukrainski politychni partii, yikh soiuz i teorii [To the History of the Revolutionary Time in Ukraine. Ukrainian Political Parties, Their Alliances and Theories]. Winnipeg: MAN, 67 p. [in Ukrainian].

11. Nazaruk, O. (1939). Znachennia partii. Pro riznytsiu mizh partiinistiu i partiinytsvom [The Importance of Parties. On the Difference Between Party Membership and Partyism]. Lviv, 82 p. [in Ukrainian].

12. Nazaruk, O. (1920). Ukrainski politychni partii i yikh soiuz. Z pryvodu orhanizuvannia "Ukrainskoho Natsionalno-derzhavnoho Soiuza". *Volia (chasopys*) [Ukrainian Political Parties and Their Alliances. On the Occasion of the Organization of the "Ukrainian National-State Union". Volia (journal)]. No. 1. Retrieved from https://uk.m.wikisource.org/wiki/ Ukrainski_politychni_partii_i_yikh_soiuz [in Ukrainian].

13. Potulnytskyi, V. (1994). Narysy z ukrainskoi politolohii [Essays on Ukrainian Political Science]. Kyiv: Lybid, 320 p. [in Ukrainian].

14. Starosolskyi, V. (1923). Partiia v Konstytutsii Chekhoslovatskoi Respubliky. Naukovyi zbirnyk ukrainskoho universytetu v Prazi [The Party in the Constitution of the Czechoslovak Republic. Scientific Collection of the Ukrainian University in Prague]. Prague, Vol. 1. P. 3–16 [in Ukrainian].

15. Stakhiv, M. (1936). Demokratiia, sotsializm ta natsionalna sprava [Democracy, Socialism, and the National Cause]. Lviv: Nakl. "Hrom. Holosu", 43 p. [in Ukrainian].

16. Stakhiv, M. (1954). Ukrainski politychni partii u sotsiolohichnim nasvitlenni [Ukrainian Political Parties in Sociological Perspective]. New York – Detroit – Stranton [n. p.], 104 p. [in Ukrainian].

17. Franko, I. (1986). Zibrannia tvoriv u 50 tomakh. Lysty [Collected Works in 50 Volumes. Letters]. Vol. 50. Kyiv: Vydavnytstvo "Naukova dumka", P. 146–147 [in Ukrainian].

Mykhailo Moskaliuk. **Party Issues in Ukrainian Political Thought (late 19th – first third of the 20th century).**

This article explores the party-related views of representatives of Ukrainian political thought from the late 19th to the first third of the 20th century. Based on the study of the theoretical legacy of M. Drahomanov, M. Hrushevsky, V. Starosolsky, S. Dnistryansky, M. Stakhiv, O. Nazaruk, D. Dontsov, and others, their contributions to the development of political party theory are examined. Methodological provisions introduced by the above-mentioned authors in the field of political party analysis, in particular, approaches to their definition, essence and typology, are analyzed.Attention is drawn to the relevance of using the theoretical developments of the classics of Ukrainian party thought in contemporary research on party issues.

Key words: *Ukrainian political thought, political science, party studies, political analysis, political party, typology of political parties.*

Відомості про авторів:

Михайло Москалюк – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 342.5
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-27

Ірина Овчар
ORCID: 0009-0008-8310-170X

НЕЕЛЕКТОРАЛЬНІ ЧИННИКИ ЛЕГІТИМНОСТІ ПРЕЗИДЕНТА В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглядаються неелекторальні чинники легітимності президента в умовах воєнного стану. Цілеспрямовано взято відносно вузький часовий проміжок, коли вибори провести неможливо, а легітимність влади щось має забезпечувати. До того ж в умовах неможливості організації електорального процесу неелекторальні чинники посилюються. Боротьба за владу, яка в політиків починається одразу після завершення виборів, в умовах військової небезпеки на певний час зробила з них державників, які мають думати про суспільство, державу.

Матеріал написаний за результатами дослідження, проведеного науковцями Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, і охоплює в комплексі всі владні інституції. У цій статті візьмемо з дослідження і проаналізуємо дані, які стосуються інституту президента. Для цього було визначено 10 інструментів, які передбачені Конституцією України і є його повноваженнями, а тому їх застосування не обмежується рамками правового режиму воєнного стану в Україні.

Опитування проводилося шляхом анкетування політологів, соціологів, правників, журналістів, державних управлінців, науковців тощо. Тобто тих осіб, які фахово долучені до суспільно-політичних процесів у країні та можуть надати оцінку подіям останніх років. Воно показало ставлення експертів до органів влади в розрізі забезпечення інституційної спроможності та виконання своїх функцій з врахуванням порядку денного й запитів суспільства. Власне такий емпіричний матеріал став основою для написання цієї статті.

Ключові слова: *президент, повноваження, легітимність, вибори, рейтинги.*

Вступ. Інтерес до питання про легітимність глави держави визначений внасамперед обставинами, за яких не відбулися чергові вибори глави держави в травні 2024 року [1]. До того часу в публічний площині було чимало дискусій про легітимність Володимира Зеленського на посаді президента понад термін, визначений Конституцією України. Причиною таких дискусій стали законодавчі прогалини. Адже **строки повноваження президента, визначені в статтях 103, 108 Конституції України, не містять чіткого складника.** Тому й з'являються різночитання норм. Стаття 103 визначає, що «президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років». Натомість у статті 108 зазначено, що «президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного президента України» [2].

Водночас єдиними підставами дострокового припинення є відставка, неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я, імпічмент і смерть. Але тоді легітимність розглядалася радше в контексті виборів (так звана електоральна легітимність). При цьому є ще чимало факторів, які сукупно визначають легітимність влади в міжвиборчий період (у так званий неелекторальний цикл). Саме про неелекторальні індикатори легітимності влади президента йтиметься в цьому матеріалі, адже вони забезпечують і правові, і політичні умови легітимності чинного президента. До того ж названі в дослідженні індикатори також вказують на ті напрями, які треба посилити для забезпечення рейтингів і перспектив бути обраним на наступних виборах. Причому цей контекст не про конкретну персону президента, а про вимоги експертного середовища до особи, яка претендуватиме на відповідну роль і статус.

Використовуючи в дослідженні тематичні групи, відповідно до підходу Р. Амоссі, рівні важливості й застосування інструментів легітимації автори поділили на: «нормативно-правові», «практично-інструментальні», «комунікативні» [3]. Щоб рухатись далі й аналізувати цифри, тут ще важливо пояснити, що під «легітимним політичним режимом» розуміємо систему зі значним (достатнім) рівнем підтримки та визнання громадянами діяльності владних структур (зокрема, президента), що гарантує дотримання законів і демократичних процедур [4]. Акцентуємо увагу на слові «демократичних», адже в Україні поки не змінювалася модель управління, попри окремі акценти на спробі використати елементи авторитарного правління й публічні дискусії.

Результати й обговорення. Інструменти опитування формувалися довкола трьох блоків: юридичної рамки, продукту діяльності й комунікативної складової. До першої групи належали питання щодо: своєчасного підписання законів або накладення вето; дотримання Конституції, законів і виконання рішень КСУ; кадрової політики (призначення і звільнення з посад); поваги до діяльності інших владних інституцій, дотримання їх автономності та забезпечення гарантій місцевого самоврядування. Другий блок містив питання про: забезпечення функцій головнокомандувача; дотримання ознак національної безпеки; взаємодію з міжнародними інституціями. І третій охоплював: роботу консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб; реагування на петиції, запити; використання інструментів е-демократії.

Загалом фокус уваги до інституту президента в умовах воєнного стану суттєво зріс. Адже чи не вперше суспільство, міжнародні партнери, інші представники влади на президента подивилися як на особу, від прийняття рішень якої залежить доля країни. Звісно, цей стан мав невеликі часові рамки і був спровокований більше емоціями і страхом. Але він зафіксував запит на лідерство і на розпорядження делегованими повноваженнями.

Отже, найважливішими інструментами легітимації, за визначенням респондентів, для інституту президента під час дії правового режиму воєнного стану, є «розробка політики національної безпеки (94,3 % опитаних вважають їх «радше важливими» і «дуже важливими), «ведення зовнішньополітичної діяльності» (93,9 %) та «дотримання Конституції України» (92 %).

Рис. 1. Слайд із дослідження ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України [4]

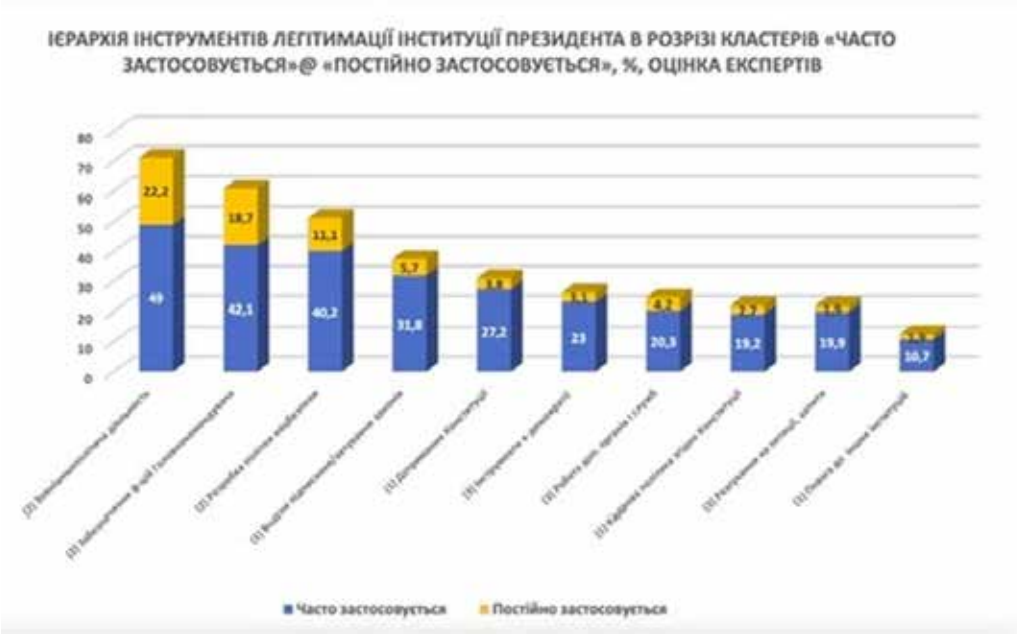

Рис. 2. Слайд із дослідження ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України [4]

Такі показники є цілком зрозумілими, оскільки пріоритетними викликами з лютого 2022 року стали чинники національної безпеки та зовнішньої політики, за що, власне, відповідає президент. І саме з того періоду, на думку опитаних експертів, президент нечасто використовував такі інструменти для підтримки власної легітимації: «демонстрація поваги до інших інституцій» (12 % опитаних), «реагування на петиції, звернення громадян» (22 %), «здійснення в межах Конституції кадрової політики» (24,4 %).

Домінуючою характеристикою частоти застосування інструментів легітимації є «іноді застосовуються» (до 45 % відповідей). Винятки становлять такі інструменти, як «ведення зовнішньополітичної діяльності», «розробка політики національної безпеки», «забезпечення функцій Головнокомандувача – понад 40 % експертів вважають, що ці інструменти легітимації застосовуються часто / постійно.

Якщо взяти сукупно, то від 22 до 54 % респондентів (залежно від інструменту) вважають, що глава держави не регулярно працює з використанням інструментів легітимації, які були предметом опитування. А від 3 до 35 % експертів (залежно від інструменту) вважають, що виокремлені практики легітимації зовсім не застосовуються президентом.

Попри те що це не критичний відсоток, він може доповнити формування антирейтингу в умовах посилення публічної діяльності опонентів і передчуття, а тим більше старту виборчих кампаній. Тобто в умовах, коли до неелекторальних інструментів доповниться електоральний. Тож є потреба опрацювати визначені інструменти для покращення їх показника.

Адже співвідношення досить помітне, особливо в тих індикаторах, які сприяють появі опонентів. Наприклад, повага до інших інституцій, а отже, політиків (публічних осіб), які їх очолюють; забезпечення належної кадрової політики; дотримання положень Конституції України. Це все показники відповідності фактора стримувань і противаг, якщо говорити політологічною мовою. Або використання кожним органом влади своїх обов'язків у межах функціонального призначення.

Такі показники також впливають і на державну політику загалом. Оскільки президент приймає рішення, підписує закони. І від того, наскільки його підтримують громадяни, формується підтримка державної політики. Поготів у сучасних умовах, коли фактично і уряд, і парламент працюють, орієнтуючись на Володимира Зеленського.

Рис. 3. Слайд із дослідження ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України [4]

Рис. 4. Слайд із дослідження ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України [4]

А для громадян підтримка влади – це можливість довіряти; розуміти, що рішення приймаються в інтересах держави; бути впевненими в правильності (або безальтернативності) вибору й делегування повноважень; відчувати захищеність; мати певну гарантію стабільності; переконуватися, що влада працює ефективно тощо. Довіру як «дуже сильний» / «досить сильний» інструмент назвали 74,4 % респондентів. А я нагадаю, що анкетування проходили експерти, які добре знають, що таке звичайна довіра і якою є політична довіра, як вона формується, особливо в конкурентному або несприятливому середовищі. Це та довіра, над якою політику треба працювати непублічно, щоб отримати суспільне сприйняття.

Рис. 5. Слайд із дослідження ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України [4]

Важливою ця інформація є ще й тому, що інструменти неелекторальної легітимації мають застосовуватися не лише в умовах неможливості організації електорального процесу, але й увесь міжвиборчий період. По суті це час, про який політтехнологи кажуть, що наступні вибори починаються наступного дня, після встановлення результатів попередніх.

Висновки. Підсумовуючи дані дослідження щодо легітимності президента в умовах правового режиму воєнного стану, зазначимо, що фактично другий блок інструментів, а саме забезпечення функцій головнокомандувача; дотримання ознак національної безпеки; взаємодія з міжнародними інституціями, президентом відпрацьовується і це дає помітні результати під час оцінки забезпечення неелекторальних інструментів легітимації.

Але при цьому важливо посилити комунікаційні інструменти, які мають включати: пояснення й формування причинно-наслідкових зв'язків, бути передчасними (тобто випереджати події та можливі «вкиди» інших сторін, які не є учасниками процесів, але, знаючи про них, починають свої комунікаційні кейси), відповідати на запити аудиторії і часу (показовим у цьому контексті стане приклад з перемогою, до якої усі йдуть, але немає загального розуміння, що вона може / буде включати, і тим більше немає відповідей від президента, що для нього таке перемога, на які поступки і заради чого він готовий або неготовий іти, хто разом із ним у цьому процесі і чому тощо).

А також посилити дотримання юридичної рамки через своєчасне підписання законів або накладення вето; дотримання Конституції, законів і виконання рішень КСУ; кадрову політику (призначення та звільнення з посад); повагу до діяльності інших владних інституцій, дотримання їх автономності та забезпечення гарантій місцевого самоврядування. Цей кейс особливо актуальний через публічні й затяжні дискусії про можливу зміну Кабінету Міністрів України, яка нагромаджується низкою припущень щодо підбір кандидатів, їх відмову займати посади або приналежність до певних осіб Офісу президента тощо, які формують зайвий негатив, якого можна уникнути, забезпечивши вчасну, послідовну і зрозумілу комунікацію.

Бо всі ці фактори загалом впливають на прості, але такі важливі, речі: є довіра до президента і його дій або немає, підтримують громадяни озвучені ним політичні питання або ні, вважає міжнародна спільнота достатнім такий рівень сприйняття внутрішніх процесів, щоб реагувати ззовні, чи не вважає.

Література:

1. Овчар І. Конституційна весна: що означає легітимність інституту президента? URL: https://zn.ua/ukr/POLITICS/konstitutsijna-vesna-shcho-oznachaje-lehitimnist-institutu-prezidenta.html
2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
3. Ruth Amossy. Constructing political legitimacy and authority in discourse. URL: https://journals.openedition.org/aad/6398#tocto2n6
4. Інструменти легітимації влади в період дії режиму воєнного стану. Дослідження. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/Doslidzhennia_prezentatsiia.pdf

References:

1. Ovchar I. Konstytutsiyna vesna: shcho oznachaye lehitymnist′ instytutu prezydenta? [Constitutional spring: what does the legitimacy of the institution of the president mean?]. Retrieved from https://zn.ua/ukr/POLITICS/konstitutsijna-vesna-shcho-oznachaje-lehitimnist-institutu-prezidenta.html
2. Konstytutsiya Ukrayiny, pryynyata na p'yatiy sesiyi Verkhovnoyi Rady Ukrayiny 28 chervnya 1996 roku. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR).* 1996. [The Constitution of Ukraine was adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine June 28, 1996]. № 30. St. 141. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
3. Rut Amosi. Constructing political legitimacy and authority in discourse. Retrieved from https://journals.openedition.org/aad/6398#tocto2n6 [in English].
4. Instrumenty lehitymatsiyi vlady v period diyi rezhymu voyennoho stanu. Doslidzhennya [Instruments of legitimation of power during the period of martial law regime. Research]. Retrieved from https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/Doslidzhennia_prezentatsiia.pdf

Iryna Ovchar. Non-electoral factors of the legitimacy of the president under the conditions of the legal regime of martial state

The article examines the non-electoral factors of the legitimacy of the president under martial law. A relatively narrow period of time is taken, when it is impossible to hold elections, and the legitimacy of the government must provide something. Moreover, in the conditions of the impossibility of organizing the electoral process, non-electoral factors increase. The struggle for power, which politicians begin immediately after the elections, in the conditions of military danger, for a certain time made them statesmen who should think about society, the state.

The material was written based on the results of research conducted by scientists of the Institute of Political and Ethnonational Studies named after I.F Kuras of the National Academy of Sciences of Ukraine, and includes all the power institutions in the complex. In this article, we will take from the research and analyze the data related to the presidential institute. For this, 10 instruments were defined, which are provided for by the Constitution of Ukraine and are his powers, and therefore their application is not limited to the framework of the legal regime of martial law in Ukraine.

The survey was conducted by polling political scientists, sociologists, lawyers, journalists, state managers, scientists, etc. That is, those persons who are professionally involved in social and political processes in the country and can provide an assessment of the events of recent years. It showed the attitude of experts to authorities in terms of ensuring institutional capacity and performance of their functions, taking into account the agenda and requests of society. Actually, such empirical material became the basis for writing this article.

Key words: *president, powers, legitimacy, elections, ratings.*

Відомості про автора:

Ірина Овчар – кандидат політичних наук, старший науковий співробітник,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.

УДК 323-044.922(477)“364”
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-28

Людмила Павлова
ORCID: 0000-0003-2318-2639

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Розглядаються сучасні фактори, що впливають на формування та розвиток політичного простору України, які відображають постійні зміни в суспільно-політичній сфері. Підкреслюється важливість зовнішнього впливу в цих процесах, що призвів як до позитивних, так і до негативних наслідків для політичної комунікації та управління державою в Україні. Війна, що розпочалася у 2022 році, стала каталізатором централізації влади й реорганізації державних структур, що вплинуло на внутрішню політичну ситуацію країни.

Ключові слова: *політичний простір, політичні інститути, політична трансформація, громадянське суспільство.*

Актуальність цієї теми обумовлена необхідністю аналізу політичних змін, що відбуваються в Україні під впливом воєнних подій. Війна, що триває, суттєво позначається на всіх аспектах життя держави, зокрема на її внутрішньополітичній ситуації. З одного боку, військовий конфлікт стимулював мобілізацію населення й об’єднання нації навколо ідеї захисту незалежності та суверенітету країни. З іншого боку, війна створила нові виклики для розвитку демократії та верховенства права в Україні. Для розробки ефективних стратегій подальшого розвитку та стабілізації потрібно глибоко усвідомити ці зміни. Вивчення таких трансформацій дає змогу зрозуміти, як політичні інститути адаптуються до нових умов.

Основною метою дослідження є теоретичний і практичний аналіз впливу військового конфлікту на трансформацію внутрішньополітичного простору України.

Останнім часом в Україні з’являються роботи, які досліджують взаємозв’язок між війною та внутрішньополітичними процесами. Основними є дослідження, які аналізують зміни в політичній системі України, реформування державних інститутів та їхній вплив на внутрішню політику. Можна зазначити таких авторів, як Веселову Л. Ю., Дмитрієва В. В., Дубова Д. В., Жукову Н. А., Зеленько Г. І., Кондратенко О. Ю. Зокрема, можна відмітити монографію «Українське суспільство в умовах війни. 2022», яка містить аналіз ключових змін, що відбулися в Україні внаслідок агресії Російської Федерації, розглядає виклики та перспективи на майбутнє [7]. А колективна монографія «Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть» являє собою актуалізацію дослідження політичних інститутів і політичних процесів у державах Центральної та Східної Європи, у т. ч. в Україні, у межах демократизації соціально-політичних відносин і публічної політики [5]. Монографія акцентує увагу на змінах політичного простору в одному із складних у суспільно-політичному розумінні регіонів Європи. Аналіз конфлікту на сході України, його причин і наслідків для внутрішньої політики опублікований у ряді наукових статей та у звітах недержавних аналітичних організацій, таких як Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова, Інститут світової політики, Центр безпекових досліджень «СЕНСС» та ін., що аналізують вплив військових дій на політичну стабільність.

Для початку визначимо поняття політичного простору в контексті суспільно-політичної динаміки. Політичний простір являє собою середовище, де здійснюється політична діяльність і взаємодія різних суб’єктів у суспільстві. Ця концепція охоплює не лише просторові

характеристики політичного життя, але і його розвиток, зміни із часом, включно з дослідженням еволюції політичних структур, процесів і відносин.

Аналіз динаміки політичного простору враховує зміни в умовах, зокрема соціальні й технологічні новації, економічні кризи, зовнішні виклики або можливості, що впливають на політичні взаємодії. У контексті суспільно-політичної динаміки дослідження політичного простору також може охоплювати аналіз демократичних процесів, таких як зростання громадянської участі, прозорість владних інститутів, дотримання прав людини тощо. У політичній науці термін «політичний простір» є ключовим, оскільки він охоплює комплекс різноманітних факторів, які впливають на формування та перебіг політичних процесів у суспільстві. Ця концепція підкреслює динамічний характер політики, яка змінюється під впливом соціальних і політичних обставин. В українських реаліях політичний простір зазнав істотних трансформацій за останні десятиліття.

Політичний простір України є складною системою, яка включає не лише офіційні органи влади та процеси, але й активну роль громадянського суспільства, неформальні політичні взаємини та цифрові платформи. Парламент, урядові структури й політичні партії взаємодіють із неурядовими організаціями, активістами та медіа, що формує багаторівневу платформу для політичного діалогу та вирішення суспільних проблем. [1].

Сучасна Україна, розташована на перетині геополітичних інтересів, регулярно відчуває на собі вплив зовнішніх гравців, що значно відображається на суспільно-політичних процесах у країні. Щоб повністю усвідомити цей вплив, потрібно звернути увагу на концепцію політичного простору. Вона виходить із того, що політична активність відбувається в динамічному середовищі, де різні актори борються за владу та ресурси, спираючись на діючі норми, правила й інституції, які визначають цей простір.

Втручання ззовні здатні суттєво змінити політичний ландшафт України. Це може стосуватися коригування законодавчих та конституційних норм під зовнішнім тиском, що впливатиме на права та свободи громадян, а також на функціонування виборчих процесів і державних інституцій. Важливими є також економічні аспекти, оскільки втручання можуть супроводжуватися наданням фінансової допомоги, кредитів або застосуванням санкцій, що веде до зміни балансу сил і пріоритетів у державній політиці. Окрім цього, зовнішні гравці можуть впливати на ідеологічні процеси, використовуючи пропаганду чи дезінформацію, що може призвести до загострення суспільних протиріч і дестабілізації політичної ситуації [2].

Період з 2014 по 2024 рік став вирішальним для сучасної історії України, характеризуючись масштабними змінами як у державних інституціях, так і в політичній системі загалом. Події Революції гідності стали відправною точкою цього десятиліття, започаткувавши новий етап розвитку української політики та владних структур.

Революція гідності у 2014 році докорінно змінила політичну ситуацію в Україні, спонукаючи до переосмислення ролі держави та її інститутів. Одним із головних результатів стало повернення до парламентсько-президентської форми правління, що підсилило роль Верховної Ради у процесі прийняття ключових рішень. Попри це, реформування політичних інститутів, таких як парламент, уряд і судова система, залишалося викликом.

Революція також сприяла активізації громадянського суспільства, яке почало відігравати важливішу роль у політичному житті. Зростання громадських рухів підвищило прозорість влади та її підзвітність, що сприяло впровадженню багатьох реформ.

З 2014 року Україна почала активно реформувати свої політичні інституції, узгоджуючи їх з європейськими стандартами. Однією з головних реформ стала децентралізація, яка дала регіонам більше автономії в управлінні ресурсами й місцевим розвитком. Це привело до покращення якості управління на місцях.

Не менш важливою стала антикорупційна реформа, яка передбачала створення НАБУ та САП. Ці органи відіграли ключову роль у боротьбі з корупцією на найвищому рівні, хоча

їм доводилося долати численні перешкоди. Реформа судової системи виявилася однією з найбільш складних і затяжних. Хоча було запроваджено процеси відбору суддів та очищення системи, проблема корупції та політичного впливу на суди залишається актуальною.

Військовий конфлікт між Україною та Росією, який розпочався у 2014 році, серйозно вплинув на політичний ландшафт країни. Це змусило українську владу переглянути підходи до питань оборони та безпеки, посиливши співпрацю із західними партнерами, включно з НАТО.

Конфлікт на сході країни став каталізатором для зміцнення державних інститутів, зокрема армії та СБУ, що почали відігравати важливішу роль у забезпеченні безпеки. Крім того, війна змінила політичні пріоритети країни, спрямовуючи більше ресурсів на відновлення постраждалих регіонів.

Президентські й парламентські вибори 2019 року стали важливим етапом у трансформації політичної системи України. Прихід до влади Володимира Зеленського і його партії «Слуга народу» сприяв спрощенню процесу реформ, але водночас підвищив ризики концентрації влади. Після 2019 року реформи продовжилися, особливо в таких сферах, як цифровізація державних послуг. Програма «Дія» стала одним із ключових досягнень, спростивши взаємодію громадян із державними органами й підвищивши довіру до влади. Проте виклики на шляху до стабілізації політичної системи України залишаються. Серед головних проблем – боротьба з корупцією, завершення судової реформи та забезпечення незалежності медіа.

Корупція продовжує бути суттєвою проблемою, яка посилилася в умовах війни. Як зазначає Галина Зеленько, проблема корупції є фактором, який істотно знижує національну стійкість, а в суспільстві сформувалася своєрідна «корупційна свідомість» [3, с. 92]. Зловживання службовими повноваженнями та незаконне збагачення стали більш поширеними через ускладнені обставини й ослаблення контролю за державними процесами. Важливим завданням є створення незалежного антикорупційного органу, здатного забезпечити дієві механізми боротьби з корупцією. Однак спостерігаються й позитивні зрушення в реформуванні політичної системи. Серед таких досягнень – ухвалення законодавства щодо доступу до публічної інформації та протидії корупції, а також створення антикорупційних інституцій і впровадження електронних інструментів.

Закони, які забезпечують доступ до публічної інформації та протидію корупції, гарантують громадянам право на отримання даних про діяльність державних органів і посадових осіб, а також пропонують ефективні механізми для боротьби з корупцією. Антикорупційні органи, зокрема Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура та Вищий антикорупційний суд, отримали відповідні повноваження для розслідування та притягнення до відповідальності за корупційні правопорушення. Використання таких електронних засобів, як декларації майна та системи електронних закупівель, сприяє підвищенню прозорості й підзвітності державних структур перед суспільством.

Загострення конфлікту у 2022 році з початком повномасштабного вторгнення Росії призвело до ще більшої консолідації українського суспільства навколо державних інститутів. Попри значні втрати, збройна агресія Російської Федерації проти України була використана як інструмент етнополітичної системи для стабілізації внутрішньої ситуації. Як зазначають експерти, «формування політичної нації, консолідація всіх етнічних складових навколо спільної мети – глобальної боротьби з агресором, возз'єднання України, повернення окупованих територій, подолання етнокультурного розколу, формування єдиного етнополітичного простору з урахуванням етнокультурних, історичних особливостей кожного регіону, акумулювання та поширення спільних цінностей, спільного європейського майбутнього України» [4, с. 483] стали ключовими ознаками нової фази розвитку країни в умовах гібридних загроз, забезпечуючи її етнонаціональну стійкість.

Попри це, війна створює значні ризики для економічної стабільності та може мати довгострокові наслідки для політичного розвитку. Державні інститути продемонстрували стійкість, проте війна змінила політичну, військову й економічну ситуацію в Україні. Одним із наслідків стало посилення централізації влади й адаптація урядових структур до умов війни,

включно зі створенням нових виконавчих органів. Уряду довелося швидко адаптуватися до умов війни, що вимагало нових підходів до управління країною. Цей процес передбачав перерозподіл повноважень між центральними та місцевими органами влади для ефективнішого реагування на загрози безпеці й економічні виклики. Одним із напрямів такої адаптації стало створення нових виконавчих органів, зокрема структур, що відповідають за координацію військових і гуманітарних операцій, підтримку економічної стійкості й управління ресурсами в умовах війни. У прифронтових регіонах були створені або посилені військові адміністрації для ефективнішого управління на місцях. Вони взяли на себе повноваження місцевих органів влади в питаннях оборони, евакуації населення та забезпечення базових потреб громад.

Військові потреби також вплинули на перетворення урядових структур. Було вдосконалено механізми взаємодії між військовими та цивільними органами управління, зокрема через посилення ролі сектору безпеки й оборони. Це також призвело до розробки нових законодавчих ініціатив і нормативних актів, спрямованих на регулювання діяльності в умовах надзвичайного стану, мобілізації ресурсів тіміжнародної підтримки.

Економічна ситуація в країні стала ще одним важливим фактором, що вимагав адаптації державного управління. Економіка України, яка сильно постраждала через війну, вимагала нових стратегій для збереження її функціональності, включно з активним залученням міжнародної допомоги, підтримкою критичних секторів економіки та реформуванням фінансово-бюджетної системи.

Нині спостерігається тенденція до зміцнення президентської влади, а деякі політичні процеси тимчасово припинені через воєнний стан. Ще у 2019 році Центр Разумкова провів аналітичне дослідження «Україна-2019: позитивні зміни та виклики», яке підсумувало, що навіть після оновлення політичної системи України спостерігається зосередження влади навколо Президента. Його ініціативи й укази часто перевищують конституційні повноваження, проте вони демонстративно підтримуються однопартійною більшістю в парламенті та урядом [7, с. 3]. Збереження балансу між концентрацією влади та демократичними нормами залишається важливим завданням для майбутнього політичного розвитку України.

Введення воєнного стану супроводжується тимчасовим обмеженням окремих громадянських свобод, включно зі свободою слова. Такі заходи, хоч і обґрунтовані потребами безпеки та протидією дезінформації, вимагають ретельного контролю з метою зменшення їхнього впливу на права громадян. У цей період важливо забезпечувати відповідальність влади та відкритість у процесі прийняття рішень, що сприяє зміцненню довіри суспільства й легітимності урядових дій. Крім того, потрібно активно залучати представників громадянського суспільства до обговорення рішень і контролю за дотриманням прав людини під час дії воєнного стану.

Війна активізувала громадянське суспільство, яке сприяло підтримці постраждалих та зміцненню національної згуртованості. Громадські організації та ініціативи відіграли важливу роль у наданні гуманітарної допомоги й організації волонтерської діяльності. В умовах кризи їх значимість зросла через необхідність оперативного реагування на виклики.

За результатами соціологічного опитування щодо оцінки громадянами ситуації в країні та дій влади серед державних і суспільних інститутів найчастіше довіра висловлюється до силових структур України, таких як Збройні Сили України (їм довіряють 95 % опитаних), Національна гвардія України (81 %) Служба безпеки України (68 %) та Національна поліція України (58 %). Серед суспільних інститутів більшість населення довіряє добровольчим загонам (85 %), волонтерським організаціям (78 %), Церкві (61 %) та громадським організаціям (55 %). Високу довіру громадян мають Державна служба з надзвичайних ситуацій (82 %), Державна прикордонна служба (77 %), Міністерство оборони України (69 %), Президент України (64 %), Національний банк України (53 %). Більшість респондентів висловлюють недовіру державному апарату (чиновникам) (не довіряють 75 %), політичним партіям (72 %), парламенту України (70 %), судам (68 %), уряду України (64 %), Прокуратурі (60 %), Спеціалізованій

антикорупційній прокуратурі (52 %), Національному агентству з питань запобігання корупції (51 %), Національному антикорупційному бюро України (51 %) [5].

Зростання недовіри до влади посприяло збільшенню активності громадських ініціатив, які стали альтернативними платформами для прийняття рішень. Самоорганізація громадян і розвиток місцевих ініціатив стали ключовими для вирішення нагальних проблем. Нові технології, такі як онлайн-платформи та соціальні мережі, сприяли швидкій мобілізації населення для волонтерської діяльності. Українці продемонстрували свою стійкість і солідарність, беручи участь у волонтерських проєктах, надаючи гуманітарну допомогу та підтримуючи армію. Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року волонтерські рухи стали невід'ємною частиною спротиву. Українці об'єдналися в різноманітні ініціативи для надання гуманітарної допомоги, збору коштів на підтримку армії, допомоги внутрішньо переміщеним особам і постраждалим від війни. Яскравим прикладом є фонд «Повернись живим», який забезпечує військових технікою, медичними засобами та фінансовою підтримкою. Крім того, виникло безліч невеликих волонтерських організацій, які діють на місцевому рівні, допомагаючи переселенцям і постачаючи продукти харчування й одяг до звільнених територій.

Волонтерські ініціативи також активно працювали на міжнародній арені, привертаючи увагу світової спільноти до подій в Україні. Наприклад, Razom for Ukraine ініціювали масштабні кампанії для поширення української позиції серед урядів і суспільств західних країн, а також для залучення гуманітарної та фінансової допомоги. Розвиток партнерських відносин між українськими НУО та міжнародними організаціями дав змогу акумулювати необхідні ресурси для підтримки тих, хто постраждав від війни.

Громадянське суспільство та місцеві громади почали брати участь у планах відновлення інфраструктури, забезпеченні житлом переміщених осіб і підтримці місцевого бізнесу. Наприклад, ініціатива «Добробат» залучає волонтерів для ремонту пошкоджених будівель і створення умов для повернення людей до своїх домівок. Поряд із гуманітарною допомогою українці активно підтримували Збройні Сили України, зокрема через програми забезпечення армії дронами, автомобілями, медичним обладнанням та іншими засобами.

Політична активність населення також зросла. У той час, коли тривали бойові дії, посилювалися демократичні інститути та механізми громадського контролю. Громадські організації почали активніше брати участь у моніторингу державних реформ і боротьбі з корупцією. Наприклад, Рух ЧЕСНО продовжує аналізувати діяльність політиків, виявляючи випадки корупції та сприяючи прозорості влади.

Таким чином, громадянське суспільство України продемонструвало надзвичайну здатність до самоорганізації та мобілізації. Воно відіграє ключову роль не лише в забезпеченні допомоги постраждалим від війни, але й у підтримці демократичних процесів і відновленні країни. Це підтверджує великий потенціал для відновлення демократичних інститутів і подальшого розвитку країни після завершення війни.

Висновки. Отже, з 2014 по 2024 рік політичні інститути та громадянське суспільство України зазнали значних трансформацій під впливом як внутрішніх реформ, так і зовнішніх факторів, таких як російсько-українська війна. Попри численні виклики, Україна змогла здійснити важливі реформи в таких сферах, як децентралізація, боротьба з корупцією та цифровізація. Проте політична система країни продовжує еволюціонувати, а майбутні виклики, зокрема війна з Росією та необхідність подальших реформ, визначатимуть політичні процеси на наступні роки.

Війна значно впливає на внутрішньополітичну ситуацію в Україні, маючи багатогранні наслідки. Вона не лише трансформує політичні інституції та систему влади, але й формує нові соціальні цінності, змінює політичні процеси та суспільні настрої, впливаючи на державний апарат і міжнародний курс країни. Глибоке розуміння цих змін є важливим для аналізу й передбачення подальших політичних тенденцій як в Україні, так і на глобальній арені.

Війна також ставить перед Україною складні внутрішні виклики, вимагаючи швидкої адаптації. Держава демонструє витривалість перед зовнішніми загрозами, посилюючи національну ідентичність і згуртованість суспільства. Військові дії стимулювали модернізацію збройних сил і правоохоронних органів, а також активізували боротьбу з корупцією, зокрема у сфері оборонних закупівель. Війна сприяла формуванню політичної нації, яка об'єднується навколо ідеї сильної держави та прагне інтеграції до ЄС. Незважаючи на це, існують серйозні виклики в реформуванні політичних інститутів, і прозорість у цьому процесі є ключовим аспектом демократії. Для успішного розвитку країни потрібно акцентувати увагу на боротьбі з корупцією, злочинністю та зміцненні верховенства права.

Література:

1. Анатомія російсько-українського конфлікту (2014–2022 рр.) в епоху гібридних війн. URL: http://www.nbuv.gov.ua/node/5937 (дата звернення: 15.08.2024).

2. Артюшенко О. М. Українське суспільство в умовах гібридної війни. Гілея. науковий вісник. 2015. Вип. 102. С. 230–233.

3. Зеленько Г. І. Політико-інституційні детермінанти національної стійкості. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз : національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, В. А. Смолій, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоє. Київ. 2022. С. 77–104.

4. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз : національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, В. А. Смолій, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоє. Київ. 2022. 552 с.

5. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024 р.). Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r (дата звернення: 15.08.2024).

6. Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці XX – на початку XXI століть : колективна монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; Каф. політ. і держупр.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2023. 680 с.

7. Україна 2019–2020: широкі можливості, суперечливі результати (аналітичні оцінки). Київ, 2019. 264 с.

8. Українське суспільство в умовах війни. 2022 : колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. Є. Головахи, д-ра соц. наук С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

References:

1. Anatomiia rosiisko-ukrainskoho konfliktu v epokhu hibrydnykh viin [Anatomy of the Russian-Ukrainian conflict (2014–2022) in the era of hybrid he.]. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/node/5937.

2. Artiushenko, O.M. (2015). Ukrainske suspilstvo v umovakh hibrydnoi viiny [Ukrainian society in the conditions of a hybrid war]. *Hileia. naukovyi visnyk*. Issue 102. P. 230–233.

3. Zelenko, H. I. (2022). Polityko-instytutsiyni determinanty natsionalnoi stiykosti [Political and institutional determinants of national stability]. *Natsionalna stiykist Ukraïny: stratehiia vidpovidi na vyklyky ta vyperedzhennia hibrydnykh zahroz: natsionalna dopovid*. Kyiv. P. 77–104.

4. Natsionalna stiykist Ukraïny: stratehiia vidpovidi na vyklyky ta vyperedzhennia hibrydnykh zahroz: natsionalna dopovid (2022). [National resilience of Ukraine: strategy for responding to challenges and anticipating hybrid threats: national report]. Kyiv. P. 552.

5. Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini ta dii vlady. Dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv (sichen 2024 r.) [Citizens' assessment of the situation in the country and the actions of the authorities. Trust in social institutions, politicians, officials and public figures (January 2024)]. Ukrainskyi tsentr ekonomichnykh ta politychnykh doslidzhen im. O. Razumkova. Retrieved from https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r/

6. Politychni instytuty ta protsesy u krainakh Tsentralnoi i Skhidnoi Yevropy naprykintsi XX – na pochatku XXI stolit (2023). [Political institutions and processes in the countries of Central and Eastern Europe at the end of the 20th and the beginning of the 21st centuries: a collective monograph]. Kolektyvna monohrafiia / za zah. red.: Yuriia Ostaptsia i Mariana Tokaria; Kaf. polit. i derzhupr.; Uzhhorod. nats. un-tet. Uzhhorod: Polihraftsentr "Lira" P. 680.

7. Ukraina 2019–2020: shyroki mozhlyvosti, superechlyvi rezultaty (analitychni otsinky). [Ukraine 2019–2020: wide opportunities, contradictory results (analytical assessments)]. Kyiv. P. 264.

8. Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny (2022). [Ukrainian society in the conditions of war]. Kolektyvna monohrafiia / S. Dembitskyi, O. Zlobina, N. Kostenko ta in.; za red. Ye. Holovakhy, d-rs sots. nauk S. Makeieva. Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy. P. 410.

Liudmyla Pavlova. Transformation of the domestic political space of Ukraine during the conditions of war

The present dynamics shaping Ukraine's political landscape, which mirror continuous shifts in the socio-political realm, are under review. The role of external factors in these developments is highlighted, showing both beneficial and adverse effects on Ukraine's political discourse and state administration. The war that started in 2022 has triggered the centralization of authority and the restructuring of governmental institutions, impacting the nation's domestic political environment.

Key words: *political space, political institutions, political transformation, civil society.*

Відомості про автора:

Людмила Павлова – кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових та суспільно-політичних дисциплін,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля.

УДК 323.2
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-29

Тетяна Присяжнюк
ORCID: 0009-0001-0686-7663

НОВІ МЕДІА ЯК ОБ'ЄКТ І СУБ'ЄКТ ПОЛІТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

Проблематика ролі нових медіа в контексті стратегії політичного маніпулювання і впливу на громадськість на сьогодні набуває особливої актуальності в глобальному контексті. Метою дослідження є аналіз концептуальних підходів щодо позиціонування нових медіа як об'єкта і суб'єкта політичного маніпулювання. У статті вивчено потенціал маніпулювання в аспекті медіа, розглянуто його структуру як специфічного виду психологічного впливу. Розглянуто стратегії та формати успішного застосування медіа-технологій для просування певних політичних концепцій. Виділено характерні особливості компонентності й алгоритму маніпулятивного процесу, що дало змогу сформувати загальну схему його реалізації. Доведено, що шляхом залучення комунікаційних механізмів нові медіа активно впливають на суспільно-політичний розвиток. Досліджено специфіку сучасних медіакампаній і медіапроєктів, що володіють векторністю маніпулятивного політичного впливу. Ідентифіковано виклики й ризики, дотичні до нових медіа. Обґрунтовано необхідність інтеграції соціальних медіа в систему державного / публічного управління на принципах демократичності, відкритості та відповідальності. Доведено, що процес маніпулювання проходить під впливом різноманітних факторів, які визначають його спрямування, застосовувані методи та прийоми, а отже, його ефективність і результативність. Обґрунтовано важливість розвитку стратегій протидії онлайн-маніпуляціям: поширенню фейкових новин, хейт-спічу й іншим видам маніпуляцій. Наголошено на необхідності розробки комплексної стратегії використання медіаресурсів, яка враховувала б потенціал цих платформ для зміцнення демократичних процесів і підвищення залученості суспільства. Запропоновано рекомендації для суб'єктів політичної діяльності щодо розробки ефективних комунікаційних стратегій у медіа, які могли б гарантувати високу якість інформаційного обміну, максимального залучення аудиторії та водночас захисту основних прав і свобод громадян у демократичному суспільстві. Обґрунтовано важливість ролі медіаграмотності як засобу розвитку критичного мислення в населення та протидії дезінформації.

Ключові слова: *нові медіа, політичне маніпулювання, психологічний вплив, дезінформація, фейк, онлайн-маніпуляції, медіа-технології, політичні інститути та процеси.*

Вступ. Феномен маніпулювання як специфічний вид психологічного впливу має характерні особливості компонентної структури маніпулятивного процесу. До структурних елементів належить сторона, котра ініціює та реалізовує маніпулювання (суб'єкт), і та, на яку спрямований вплив (об'єкт).

У контексті медіа суб'єктом політичного маніпулювання виступає певна політична сила, котра або особисто здійснює маніпулювання, або діє від особи, на замовлення якої відбувається останнє. У ролі об'єкту маніпулювання може виступати як окрема людина, так і спільнота, що потенційно позиціонується засобом реалізації інтересів суб'єкта маніпуляції. Зазвичай суб'єкт займає лідерську, елітну позицію в суспільстві, водночас, об'єктом є більшість цього суспільства, відсторонена від реальної участі в політичному житті, що не володіє достатньою компетенцією для критичної оцінки інформації, через що в частини громадян виробляється безсвідоме ставлення до суспільно-політичної реальності.

Нові медіа можуть позиціонуватись як суб'єктом, так і об'єктом політичних маніпуляцій, що активно використовується в сучасному світі. Це призвело до падіння рівня довіри до політиків і медіа в загальносвітовому масштабі. Ситуація вимагає регулювання та врівноваження ситуації щодо маніпулятивних дій політичного контексту в медіа.

Проблематика політичного маніпулювання за допомогою медіаресурсів входить у наукове коло інтересів сучасних учених. Вагомий внесок у формування концептуального підходу до системи моральної регуляції використання медіа в політичних цілях здійснено такими вченими, як О. Гриценко [1], С. Була [2], Д. Булгаков [3], О. Максимчук, С. Бондар [4], Д. Арабаджиєв [5], Л. Ісмаїлзаде [6]. Особливий науковий інтерес при цьому становить питання соціальних медіа. Сучасними авторами – Р. Роджерс (R. Rogers), С. Нідерер (S. Niederer) [7], Г. Вітфілд (G. Whitfield) [8] – досліджено аспекти формування іміджу політика за посередництвом медіа, а окремі вчені – У. Рейсах (U. Reisach) [9], Е. Каллоті (E. Culloty), Ж. Сьютер (J. Suiter) [10]) обґрунтовують методологію стимулювання інтеграції моральних аспектів діяльності медіа на базисі усталених суспільних норм моралі. Дослідниками Е. Етціоні-Галеві (E. Etzioni-Halevy) [11], Т. Єрліка (T. Yerlikaya), С. Аслан (S. Aslan) [12] аналізується зв'язок політичного лідерства та використання політичного маніпулювання через медіатехнології.

Аналітика результатів наукових пошуків сучасних дослідників свідчить, що проблема регулювання процесів політичного маніпулювання діяльності нових медіа є на сьогодні актуальною і пріоритетною. Разом із тим існує дефіцит досліджень специфіки використання медіа як об'єкта та суб'єкта політичного маніпулювання, що є необхідним з огляду на активну суспільну динаміку та зміщення акцентів політично-медійної прерогативи.

Матеріали та методи. Методологія дослідження передбачала використання низки загальнонаукових методів дослідження. Зокрема, аналітичний огляд наукових праць із проблематики використання медіа для просування певних політичних стратегій і концепцій у суспільстві, а також політичного маніпулювання. За допомогою аналізу та синтезу було визначено специфіку використання нових медіатехнологій як об'єкта та суб'єкта політичного маніпулювання. Критичний аналіз дав змогу ідентифікувати найпоширеніші ризики та виклики досліджуваного процесу, зокрема онлайн-маніпуляції в аспектах поширення фейкових новин, хейт-спічу тощо. Метод абстрагування – оцінити загальний вплив медіа на рівень обізнаності та залученості громадськості до політичної проблематики, формування прихильності чи відторгнення певних політичних концепцій. Також за допомогою загальних політологічних методів і прикладних методик вироблено рекомендації щодо ефективного використання сучасних інноваційних підходів, моделей і стратегій у медіапроєктах для привернення уваги до проблематики з політичним підтекстом та здійснення відповідного впливу на їх досягнення.

Результати. Нові медіа трансформують традиційні підходи до комунікаційного процесу, надаючи йому небаченої швидкості, інтерактивності та доступності. Це зміщує владні акценти, адже суспільство отримує можливість активно впливати на динаміку політичних процесів. Водночас разом із новими можливостями розвиток медіа супроводжується низкою викликів, зокрема поширенням дезінформації, маніпуляцією громадською думкою, підвищенням рівня поляризації суспільства.

Як вважають Е. Каллоті та Ж. Сьютер, процес маніпулятивного політичного впливу може реалізовуватися безпосередньо маніпулятором або у форматі, коли він відіграє роль лише ініціатора й організатора складного маніпулятивного впливу, у якому використовує інших для безпосереднього досягнення своїх цілей. У другому випадку в процесі маніпулювання формуються додаткові структурні елементи, котрі слугують передавачем маніпулятивного впливу – «медіатори» (посередники) маніпулятивного впливу [10].

Загалом у процесі взаємодії компонентів системи політичного маніпулювання доцільно структурувати групи факторності, котра задає векторність процесу маніпулювання та межі потенційного впливу на об'єкт. Насамперед це технологічні фактори, що пов'язані із структурою та змістом маніпулятивних технологій. Друга група синергізує зовнішні чинники інформаційно-комунікаційних ситуацій, спроможні стимулювати чи знижувати ефективність маніпулятивного впливу (технічне забезпечення медіа, комфортність оточення, відволікаючі впливи

тощо). До третьої групи дослідники відносять внутрішньо-психологічні детермінанти рівня сприйняття людиною впливу маніпуляцій [5].

На думку дослідника Гриценка О. С., рівень конвергентності людини до політичного маніпулювання за допомогою нових медіа залежить, по-перше, від ситуативних чинників, зумовлених конкретною інформаційно-комунікаційною ситуацією (психічні стани, зумовлені перебуванням у натовпі, на мітингу, наявність впливу стресових факторів, екстремальні умови тощо). По-друге, схильність до впливу політичного маніпулювання залежить від позаситуативних факторів – стійких психологічних характеристик та індивідуальних особливостей індивідуума, які визначають можливість маніпуляції нею (критичне мислення, навіюваність, негативізм, недовіра тощо) [1].

Процес взаємодії суб'єкта й об'єкта маніпулювання передбачає можливість низки станів. Очевидно, що до діаметрально протилежних точок маніпулювання належать неманіпулятивне насильство і стан подолання маніпулювання. Окремі політичні ситуації, стани, режими (диктатура, тоталітаризм, деспотія, стан війни) можуть сприяти інтенсифікації вираження різних форм насильства (фізичного, морального, воєнного, політичного) у суспільстві, яке може реалізовуватися настільки відкрито, що потреби в маніпулюванні свідомістю просто не виникає [3]. У протилежному випадку суспільна свідомість настільки консолідується, накопичує потенціал розкриття маніпулятивних прийомів і критичного мислення, що стає цілком спроможною подолати маніпуляцію ззовні.

Між цими діаметрально протилежними точками виділяються декілька станів, які характеризуються певними кількісними вираженнями впливу суб'єкта на об'єкт маніпулювання:

– міра повної маніпулятивності – на масову свідомість чиниться максимально можливий вплив;

– міра часткової недовіри до суб'єкта маніпулювання – у суспільства на рівні підсвідомості формується відчуття певної згоди з тезами, що пропагуються, ефект самостійного їх усвідомлення, однак у цих ідеях відчувається щось хибне, некомфортне;

– міра повної недовіри до суб'єкта маніпулювання: суспільство усвідомлює сутність маніпуляції та істинні інтереси суб'єкта [2].

Як вважають Максимчук О. В. і Бондар С. С., нові медіа характеризуються певним співвідношенням основних форм і прийомів маніпулятивного процесу. У цьому контексті, зауважуючи на можливості інноваційних технологій і психологічних технік, політичне маніпулювання вбачається найбільш деморалізованою формою вияву влади. Оскільки диференціація між маніпулюванням та іншими формами політичного впливу детермінується мірою відкритості намірів суб'єкта, часто доволі непросто відрізнити маніпуляцію від сили та переконання. Зокрема, у дискусіях інтенції суб'єкта мають формат переконання, однак у процес останнього можуть інтегруватись елементи маніпуляції, що ускладнює розмежування цих понять [4]. Очевидно, що сам процес політичного маніпулювання проходить не у вакуумі. Навпаки, він піддається впливу низки факторів, які формують його векторність і методологію.

У процесі політичного маніпулювання за допомогою медіа створюється певний простір взаємодії. При цьому будь-які події, що відбуваються в межах даного простору, є кимось організовані, ініційовані та спрямовані, після чого піддаються відповідному контролінгу. У контексті політики зазначений простір взаємодії займає країну повністю і навіть може виходити поза її межі. Саме тут реалізовується цілеспрямований інформаційний і психологічний тиск, що є ознаками політичного маніпулювання. При цьому психологічний тиск знаходить вираження у здатності «підкорити» аудиторію, нав'язати свої переваги (позиційно-ділові, динамічні, офіційні чи силові), демонструвати впевненість в успіху. У цьому випадку уже традиційним прийомом стає використання цільових маніпулятивних технологій [9].

Дослідник Ламан Ісмаїлзаде вважає, що глобальна мережа як інтегроване комунікаційне середовище наразі надає унікальну варіативність способів досягнення просування політичних концептів у цільовій аудиторії через медіа, що слугують інструментом для розуміння, залучення, підтримки та впливу на поведінкові реакції суспільства й тенденції його мисленнєвого розвитку.

У цьому випадку медіа виступають у ролі суб'єкта маніпулювання, що володіє мистецтвом управління та передбачає систематичну діяльність із розповсюдження інформації. Загалом Інтернет характеризується механізмом, схожим на властиві дії натовпу, а тому правильно скерована швидко поширювана інформація може бути реалізована в межах медіакампаній із залученням потенціалу різноманітних психотехнологій, що формує сприятливі передумови для самостійного поширювання повідомлення з політичним контекстом [6]. Ефективність комунікацій у цьому випадку вбачається в здатності відшукати спосіб залучення максимально підходящої цільової аудиторії.

На нинішньому рівні розвитку суспільства мережа дає змогу не лише зосереджувати векторність впливу на певну цільову аудиторію, виділяти у її межах підгрупи з метою формування більш персоналізованих медіазвернень, але й фіксувати та зауважувати індивідуальну специфіку кожного реципієнта. При цьому виділення цільової аудиторії вбачається особливо значущим функціоналом, адже надає можливість побудувати комунікацію у потрібному форматі, максимально ефективно і швидко досягаючи поставленої мети, зокрема, за допомогою політичного маніпулювання [7].

На думку дослідника Г. Вітфілда, нові медіатехнології безпосередньо дотичні до управління громадськістю та дають змогу миттєво розповсюджувати інформацію, котра вимагає оперативного й повноцінного контролю. Розвиваються напрями динаміки основних медіатехнологій, які швидко отримують популярність і стають новими платформами для політичного маніпулювання. До зазначених напрямів належать блоги, RSS-канали («стрічка»), пошукова оптимізація (SEO), підкасти, дискусійні форуми, доступні для розповсюдження цитат, статей, інтерв'ю [8]. Із метою збереження суспільного бачення максимально конвергентним щодо просування певних політичних принципів медіафахівці мають на постійній основі піддавати контролю кожен із зазначених елементів.

У реальному світі ефективність медіадіяльності в контексті політичного маніпулювання здебільшого залежить від медіапосередників (зокрема, журналістів, котрі вибирають, що й у якій формі подати), а також від позиції медіакратів, тобто власників медіа. Саме вони найбільш значущо впливають на характер комунікаційного процесу. Однією з ключових переваг використання сучасних медіатехнологій при цьому є те, що вони можуть охопити широку аудиторію, адже більшість із них мають значну популярність серед різних демографічних груп і володіють потенціалом для залучення максимальної аудиторії [11].

На сьогодні спостерігається зниження рівня довіри до медіа та політиків у глобальній спільноті. Статистика станом на 2024 рік, сформована Edelman, відображає загальне зниження рівня довіри до медіа через тенденцію використання ресурсів медіа в маніпулятивних цілях (рис. 1). Edelman Trust Barometer [13] класифікує низький (деструктивний) рівень довіри зі значенням 1–49 %, середній – 50–59 %, високий – 60 % та вище. Очевидно, що невисокий рівень довіри характерний передусім для розвинених демократичних країн. Водночас традиційно високий рівень довіри до медіа зберігається у країнах з авторитарною політикою та пріоритетом провладної позиції.

Тенденція, відображена на рис. 1, знаходить продовження в динаміці довіри громадян України до медіа, відображеній на рис. 2, що репрезентує результати соціологічного опитування «Медіаспоживання українців: третій рік повномасштабної війни» [14]. Як свідчать результати, зростає кількість респондентів, що не довіряють жодному джерелу інформації, а найбільше довіру громадян втратили телебачення й радіо. Новинам із соцмереж довіряє найбільше українців (47,3 %), але й до них довіра зменшилася.

Соцмережі, зокрема Instagram та YouTube, залишаються важливими ресурсами для інформаційного забезпечення українців. Навіть tiktok для отримання новин використовують 26,8 % українців [15]. Однак тут також генеруються оціночні судження, поширюються відверті маніпуляції та пропагандистський контент. Тож ідеться про медіа не лише як про суб'єкт

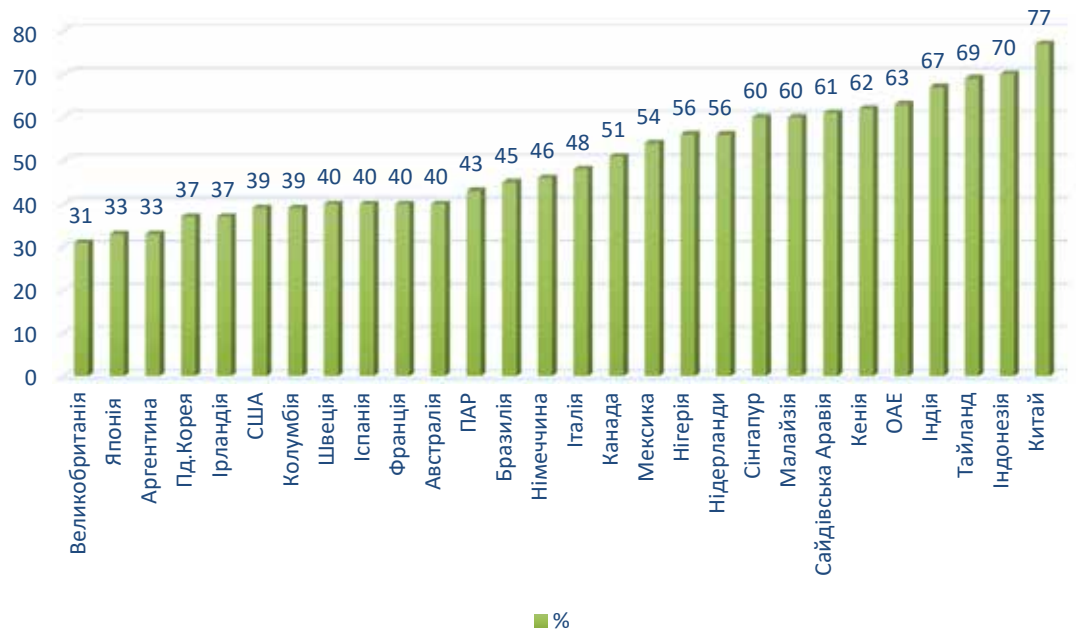

Рис. 1. Рівень довіри громадськості до медіаресурсів, у % за 2024 р.

Джерело – [13]

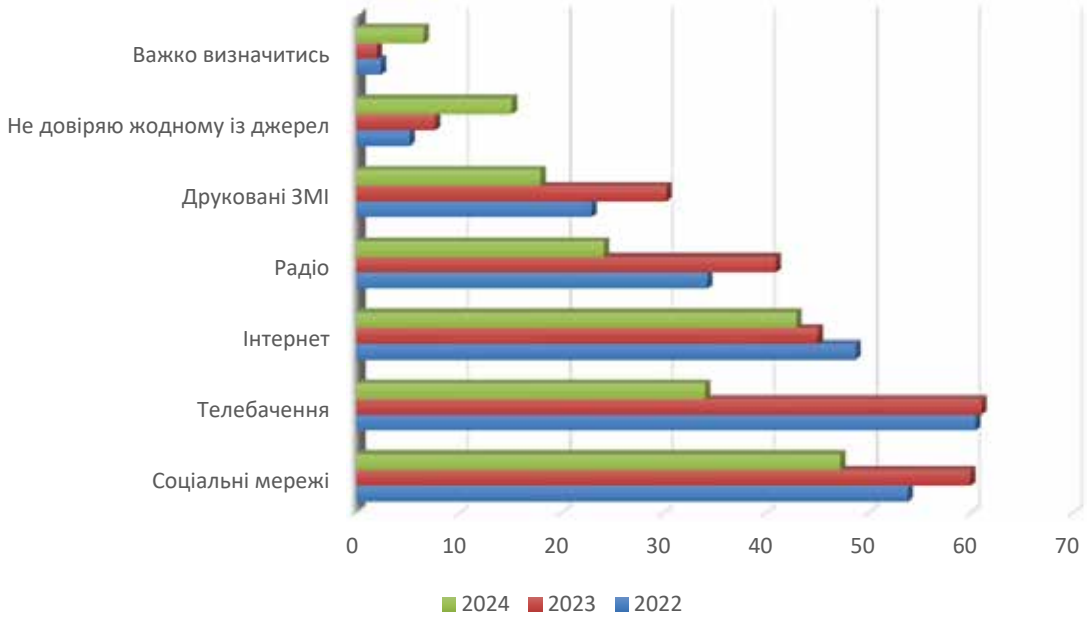

Рис. 2. Динаміка рівня довіри українського суспільства до медіаресурсів, % за 2022–2024 рр.

Джерело – [14]

політичного маніпулювання, а і як про об'єкт або ж інструмент маніпуляції [16]. Часто соцмережі страждають від падіння рейтингів саме через використання їх політичними маніпуляторами.

Очевидно, що стрімкий розвиток медіаресурсів вимагає формування належної концепції моніторингу та контролю, що дасть змогу ідентифікувати системні політичні маніпуляції та зберігати репутацію медіаресурсу на належному рівні [17]. Медіаіндустрія, якій важко довіряти, є лише одним з елементів більшого наративу глибокої поляризації. Водночас у період

післявоєнного відновлення медіа вимагатимуть переосмислення функціонала, що має набувати ознак компетентності, достовірності, нерекламаційного характеру й розвивати в соціумі єдність щодо принципів сталого суспільного розвитку.

Висновки. Залучення інноваційних комунікаційних механізмів дає змогу новим медіа активно впливати на суспільно-політичний розвиток. Специфіка сучасних медіакампаній і медіапроєктів, що володіють векторністю маніпулятивного політичного впливу, вимагає розробки комплексної стратегії використання медіаресурсів, яка враховувала б потенціал цих платформ для зміцнення демократичних процесів та підвищення залученості суспільства.

Медіа можуть виступати як суб'єктом, так і об'єктом маніпулятивного політичного впливу. Особливої популярності набувають соціальні медіа, де процес маніпулювання проходить під впливом різноманітних факторів, які визначають його спрямування, застосовувані методи та прийоми, а отже, його ефективність і результативність.

Ефективні стратегії інтеграції соціальних медіа в систему державного / публічного управління вимагають підвищення її відкритості, демократичності та відповідальності, а також розвитку стратегій протидії онлайн-маніпуляціям: поширенню фейкових новин, хейт-спічу й іншим видам маніпуляцій. При цьому важлива роль відводиться медіаграмотності як засобу розвитку критичного мислення серед населення й боротьби з дезінформацією.

Предметом подальших наукових досліджень стане розроблення ефективних комунікаційних стратегій для нових медіа, які могли б гарантувати високу якість інформаційного обміну, максимальне залучення аудиторії та водночас захист основних прав і свобод громадян у демократичному суспільстві.

Література:

1. Гриценко О. С. Маніпулятивні впливи в текстах медіа протягом виборчої кампанії. *Обрії друкарства.* 2020. № 1 (8). С. 52–61. URL: https://doi. org/10.20535/2522-1078.2020.1(8).190088
2. Була С. П. Соціальні мережі як інструмент політичної маніпуляції. *Політикус* : наук. журнал. 2020. № 4. С. 21–25. URL: dspace.pdpu.edu.ua/jspui/ handle/123456789/10335
3. Булгаков Д. О. Маніпуляції у мас-медіа як інструмент політичної боротьби. *Політичне життя.* 2024. № 2. С. 131–136. URL: https://doi.org/ 10.31558/2519-2949.2024.2.17
4. Максимчук О. В., Бондар С. С. Роль мас медіа у формуванні політичних міфів. *Актуальні проблеми політики*. 2020. № 65. С. 49–55. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/13101
5. Арабаджиєв Д. Ю. Політична маніпуляція та інформаційно-психологічна безпека в політичних відносинах. *Політикус* : наук. журнал. 2020. № 2. С. 36–44. URL: dspace.pdpu.edu.ua/jspui/ handle/123456789/9448
6. Ісмаїлзаде Л. Медіа, маніпуляція та інформаційна війна. *Науково-теоретичний альманах «Грані».* 2023. № 26 (5), 55–65. URL: https://doi.org/ 10.15421/1723102
7. Rogers R., Niederer S. The politics of social media manipulation. Amsterdam University Press, 2020. URL: DOI10.5117/9789463724838
8. Whitfield G. On the concept of political manipulation. *European Journal of Political Theory.* 2022. № 21 (4). P. 783–807. URL: https://doi.org/10.1177/ 147488512093225
9. Reisach U. The responsibility of social media in times of societal and political manipulation. *European journal of operational research*. 2021. № 291 (3). P. 906–917. URL: https://doi.org/10.1016/j.ejor.2020.09.020.
10. Culloty E., Suiter J. Disinformation and manipulation in digital media: Information pathologies. Routledge, 2021. URL: https://doi.org/10.4324/ 9781003054252
11. Etzioni-Halevy E. Political manipulation and administrative power: a comparative study. Taylor & Francis, 2024. URL: https://books.google.com.ua/ books?hl=uk&lr=&id=6asSEQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT8&dq=media+and+political+manipulation&ots=sljHi_auJs&sig=d9KdYiud32skyBMmyYkYWIz-iQc&redir_esc=y#v=onepage&q=media%20and%20political%20manipulation&f=false
12. Yerlikaya T., Aslan S. T. Social media and fake news in the post-truth era. I*nsight Turkey.* 2020. № 22 (2). P. 177–196. URL: https://www.jstor.org/stable/ 26918129

13. Edelman Trust Barometer Global Report. Edelman. 2024. URL: https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2024-02/2024%20Edelman %20Trust%20Barometer%20Global%20Report_FINAL.pdf

14. Дослідження. Медіаспоживання українців: третій рік повномасштабної війни. Опора. 2024. URL: https://www.oporaua.org/viyna/doslidzhennya-mediaspozhivannya-ukrayinciv-tretiy-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-25292

15. «Не телеграмом єдиним» – виклики тіктоку і протидія російській пропаганді. Опора. 2024. URL: https://oporaua.org/polit_ad/ne-telegramom-yedinim-vikliki-tiktoku-i-protidiya-rosiys-kiy-propagandi-25302?utm_source=%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8+%D0%BD%D0%B0+%D0%B4%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%81%D1%82&utm_campaign=ccbc7a7c39-EMAIL_CAMPAIGN_2017_10_11_COPY_01&utm_medium=email&utm_term=0_35a16a318d-ccbc7a7c39-124361929&ct=t(_7_28_1110_11_2017_COPY_01).

16. Perloff R.M. The dynamics of political communication: Media and politics in a digital age. Routledge, 2021. URL: https://doi.org/10.4324/ 9780429298851

17. Dan V., Paris B., Donovan J., Hameleers M., Roozenbeek J., van der Linden S., von Sikorski C. Visual mis-and disinformation, social media, and democracy. *Journalism & Mass Communication Quarterly.* 2021. № 98 (3). P. 641–664. URL: https://doi.org/10.1177/10776990211035395

References:

1. Hrytsenko, O. S. (2020). Manipuliatyvni vplyvy v tekstakh media protiahom vyborchoi kampanii [Manipulative influences in media texts during the election campaign]. *Obrii drukarstva*, 1 (8), 52–61. Retrieved from https://doi.org/10. 20535/2522-1078.2020.1(8).190088 [in Ukrainian].

2. Bula, S. P. (2020). Sotsialni merezhi yak instrument politychnoi manipuliatsii [Social networks as a tool of political manipulation]. *Politykus* : nauk. zhurnal, 4, 21–25. Retrieved from dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/10335 [in Ukrainian].

3. Bulhakov, D. O. (2024). Manipuliatsii u mas-media yak instrument politychnoi borotby [Manipulations in the media as a tool of political struggle]. *Politychne zhyttia*, 2, 131–136. Retrieved from https://doi.org/10.31558/2519-2949. 2024.2.17 [in Ukrainian].

4. Maksymchuk, O. V. & Bondar, S. S. (2020). Rol mas media u formuvanni politychnykh mifiv [The role of mass media in the formation of political myths]. *Aktualni problemy polityky*, 65, 49–55. Retrieved from https://dspace.udpu.edu.ua/ handle/123456789/13101 [in Ukrainian].

5. Arabadzhyiev, D.Yu. (2020). Politychna manipuliatsiia ta informatsiino-psykholohichna bezpeka v politychnykh vidnosynakh [Political manipulation and information and psychological security in political relations]. *Politykus* : nauk. zhurnal, 2, 36–44. Retrieved from dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/9448 [in Ukrainian].

6. Ismailzade, L. (2023). Media, manipuliatsiia ta informatsiina viina [Media, manipulation and information warfare]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh Hrani*, 26 (5), 55–65. Retrieved from https://doi.org/10.15421/1723102

7. Rogers, R. & Niederer, S. (2020). The politics of social media manipulation. Amsterdam University Press. Retrieved from DOI10.5117/9789463724838 [in English].

8. Whitfield, G. (2022). On the concept of political manipulation. *European Journal of Political Theory*, 21 (4), 783–807. Retrieved from https://doi.org/10. 1177/147488512093225

9. Reisach, U. (2021). The responsibility of social media in times of societal and political manipulation. *European journal of operational research*, 291 (3), 906–917. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.ejor.2020.09.020 [in English].

10. Culloty, E. & Suiter, J. (2021). Disinformation and manipulation in digital media: Information pathologies. Routledge. Retrieved from https://doi.org/10.4324/ 9781003054252 [in English].

11. Etzioni-Halevy, E. (2024). Political manipulation and administrative power: a comparative study. Taylor & Francis. Retrieved from https://books.google.com.ua/ books?hl=uk&lr=&id=6asSEQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT8&dq=media+and+political+manipulation&ots=sljHi_auJs&sig=d9KdYiud32skyBMmyYkYWIz-iQc& redir_esc=y#v=onepage&q=media%20and%20political%20manipulation&f=false [in English].

12. Yerlikaya, T. & Aslan, S.T. (2020). Social media and fake news in the post-truth era. *Insight Turkey,* 22 (2), 177–196 Retrieved from https://www.jstor.org/ stable/26918129 [in English].

13. 2024 Edelman Trust Barometer Global Report (2024). Edelman. Retrieved from https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2024-02/2024%20Edelman %20Trust%20Barometer%20Global%20Report_FINAL.pdf

14. Doslidzhennia. Mediaspozhyvannia ukraintsiv: tretii rik povnomasshtabnoi viiny [Media consumption of Ukrainians: the third year of full-scale war]. (2024). Opora. Retrieved from https://www.oporaua.org/viyna/doslidzhennya-mediaspozhivannya-ukrayinciv-tretiy-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-25292 [in Ukrainian].

15. "Ne telehramom yedynym" – vyklyky tiktoku i protydiia rosiiskii propahandi ["Not by telegram alone" – tiktok challenges and countering Russian propaganda]. (2024). Opora. Retrieved from https://oporaua.org/polit_ad/ne-telegramom-yedinim-vikliki-tiktoku-i-protidiya-rosiys-kiy-propagandi-25302?utm_source=%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8+%D0%BD%D0%B0+%D0%B4%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%81%D1%82&utm_campaign=ccbc7a7c39-EMAIL_CAMPAIGN_2017_10_11_COPY_01&utm_medium=email&utm_term=0_35a16a318d-ccbc7a7c39-124361929&ct=t(_7_28_1110_11_2017_COPY_01) [in Ukrainian].

16. Perloff, R.M. (2021). The dynamics of political communication: Media and politics in a digital age. Routledge. Retrieved from https://doi.org/10.4324/ 9780429298851 [in English].

17. Dan, V., Paris, B., Donovan, J., Hameleers, M., Roozenbeek, J., van der Linden, S. & von Sikorski, C. (2021). Visual mis-and disinformation, social media, and democracy. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 98 (3), 641–664. Retrieved from https://doi.org/10.1177/10776990211035395 [in English].

Tetiana Prysiazhniuk. New media as an object and subject of political manipulation: conceptual approaches

The issue of the role of new media in the context of strategies of political manipulation and influence on the public is becoming particularly relevant in the global context today. The purpose of the study is to analyze conceptual approaches to the positioning of new media as an object and subject of political manipulation. The article examines the potential of manipulation in terms of media, considers its structure as a specific type of psychological influence. The strategies and formats of successful use of media technologies to promote certain political concepts are considered. The characteristic features of the components and algorithm of the manipulative process are highlighted, which allowed to form a general scheme of its implementation. It is proved that by using communication mechanisms, the media actively influence socio-political development. The specifics of modern media campaigns and media projects that have a vector of manipulative political influence are studied. The challenges and risks related to new media are identified. The need to integrate social media into the public administration system on the principles of democracy, openness and responsibility is substantiated. It is proved that the process of manipulation is influenced by various factors that determine its direction, methods and techniques used, and, accordingly, its effectiveness and efficiency. The importance of developing strategies to counteract online manipulation, such as the spread of fake news, hate speech and other types of manipulation, is substantiated. The author emphasizes the need to develop a comprehensive strategy for the use of media resources that would take into account the potential of these platforms to strengthen democratic processes and increase public engagement. Recommendations are made for political forces and figures to develop effective communication strategies in the media that could guarantee high quality information exchange, maximum audience engagement and, at the same time, protection of fundamental rights and freedoms of citizens in a democratic society. The author substantiates the importance of the role of media literacy as a means of developing critical thinking among the population and combating disinformation.

Key words: *new media, political manipulation, psychological influence, disinformation, fake news, online manipulation, media technologies, socio-political processes.*

Відомості про автора:

Тетяна Присяжнюк – аспірантка кафедри політичних інститутів та процесів факультету історії, політології та міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 004-049.5:004.774]351.746.1(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-30

Михайло Савлюк
ORCID: 0009-0001-9870-8343

ВАЖЛИВІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ДЛЯ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР ЕКРАЇНИ

Актуальність проблеми. У XXI столітті разом зі стрімким зростанням новітніх технологій і поширенням Інтернету виникли нові можливості для комунікацій. Особливо це питання стало актуальним і популярним для людей, які спілкуються на відстані. Зі зростанням популярності спілкування в Мережі почали виникати різноманітні платформи для такого спілкування. Спочатку це були форуми, чати й інші платформи. Але у 2004 році, коли американській студент Марк Цукеберг створив першу всесвітньо популярну соціальну мережу Facebook, усе докорінно змінилося. Із зростанням популярності вказаної соціальної мережі та все більше розвивалася, і для неї інженерами розроблявся все більший функціонал. На базі Facebook стало можливим створювати окремі тематичні сторінки, групи та розшукувати знайомих людей. За певний час ця соціальна мережа стала популярною серед дуже значної кількості людей у світі. Завдяки її широкому функціоналу нею зацікавились політики, шахраї та спецслужби різних урядів світу. Із розширенням функціоналу соцмережі та зростанням її популярності у світі, її можливості взялися вивчати різні науковці та світові спецслужби. Через можливість «достукатися» до кожного користувача в цій соціальній мережі та таргетувати (спроєктувати) на нього найрізноманітніші меседжі-послання, Facebook (а згодом й інші соціальні мережі) став небезпечним знаряддям маніпуляції і впливу в руках умілих спеціалістів зі спецслужб різних країн. Відому компанію Cambridge Analitica звинуватили в тому, що вона могла втручалася у вибори в усьому світі, викрадаючи в соціальних мережах персональні дані потенційних виборців і маніпулюючи їх думкою за допомогою спеціальних інформаційних технологій. Значна частина даних була отримана Cambridge Analitica саме від компанії Facebook. Інформаційний скандал щодо можливого незаконного використання персональних даних компанією Cambridge Analitica виник у 2017 році після несподіваної для багатьох експертів перемоги в президентських перегонах у США Дональда Трампа. При цьому медійними розслідувачами був виявлений зв'язок між Cambridge Analytica, Facebook і членами команди новообраного президента США Дональда Трампа. У березні 2018 року світові мас-медіа опублікували результати ще декількох розслідувань, які висвітлюють природу досліджень Cambridge Analitica та передачу компанії приватних даних численних користувачів Facebook. Наразі функціонал указаної соцмережі й багатьох інших популярних соціальних мереж став набагато ширшим і потужнішим, аніж це було сім років тому, а тому соціальні мережі почали нести ще більшу небезпеку. І це стосується не тільки окремих користувачів як індивідуальних одиниць. Комплексний підхід ворожих спецслужб тепер несе загрозу й національній безпеці окремих держав загалом. Саме через популярні соціальні мережі, такі як Facebook, Instagram, YouTube, TikTok, Telegram та інші, спецслужби маніпулюють свідомістю людей, організовуючи та проводячи саме через соціальні мережі так звані ІПСО (інформаційні психологічні спеціальні операції). Соцмережі є дуже важливим інструментом у руках спецслужб для проведення ІПСО. Це пов'язано з поширеністю та популярністю соціальних мереж, а також відносною дешевизною таких платформ порівняно з іншими каналами поширення інформації.

Мета – проаналізувати розробки українських і світових науковців у сфері дослідження масових комунікацій і соціальних мереж, а також через реальні приклади, вивчити методи й алгоритми застосування інформаційних атак ворога, у яких він через свої ІПСО загрожує національній безпеці, зокрема України.

Методи. У межах цієї наукової статті використовувалися такі методи дослідження, як аналіз, синтез, спостереження, емпіричні знання та порівняння.

Результати дослідження. Кінцевою метаю цього наукового дослідження має стати підготовка посібника методичних рекомендацій для пересічного споживача інформаційних послуг (користувача соціальних мереж) і, можливо, працівників спецслужб, де буде розроблено чіткий алгоритм (курс з

інформаційної безпеки та інформаційної гігієни), за допомогою якого можна буде навчитись, як не стати черговою жертвою ворожих ІПСО.

Ключові слова: *ІПСО, інформаційна безпека, кібербезпека, соціальні мережі пропаганда, інформаційні операції, війна, таргетинг, інформаційні атаки, національна безпека.*

Вступ. В епоху стрімкого розвитку інформаційних технологій і глобалізації комунікаційних процесів питання інформаційної безпеки набуває першочергового значення для національної безпеки держав. Особливо гостро ця проблема постає в контексті соціальних мереж, які стали не лише платформою для спілкування, але й потужним інструментом впливу на суспільну думку й національну безпеку. Для України, яка перебуває у стані гібридної війни, забезпечення інформаційної безпеки в соціальних мережах є критично важливим завданням [11].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що соціальні мережі стали ареною інформаційного протистояння, де відбуваються спроби маніпулювання громадською думкою, поширення дезінформації та проведення інформаційно-психологічних операцій. Загрози інформаційно-психологічній безпеці особи в реаліях інформаційно-психологічної війни становлять суттєву небезпеку для національної безпеки України [4, 15].

На жаль, на сучасному етапі українська наука не приділяє особливої уваги соціальним мережам (а саме їхній потенційній загрозі національній безпеці держави), на відміну від західних науковців і західних урядів. У західній науковій думці вже є цілий ряд наукових публікацій про потенційну загрозу національній безпеці через окремі соціальні мережі [24].

Серед науковців, які ретельно досліджують цю тематику, варто вказати американського науковця Лоуренса Траутмана, болгарських дослідниць Габріелу Бєлову та Гергану Геогієву. Серед вітчизняних науковців публікації на таку тематику вже присутні у В. Наместніка, В. Люля й інших.

Матеріалами та методами дослідження виступають публікації вітчизняних та іноземних науковців, які були проаналізовані шляхом теоретико-методологічного дослідження, а також шляхом емпіричних знань, адже автор публікації вже близько 15 років працює у сфері журналістики й тісно взаємодіє із соціальними мережами.

Мета цього дослідження полягає у всебічному аналізі ролі інформаційної безпеки в соціальних мережах у контексті загальнонаціональної безпеки України. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання:

– Визначити теоретичні основи інформаційної безпеки в системі національної безпеки.

– Проаналізувати специфіку інформаційних загроз у соціальних мережах в українському контексті.

– Розглянути роль соціальних мереж у гібридній війні проти України.

– Дослідити законодавчі й організаційні аспекти забезпечення інформаційної безпеки в Україні.

– Запропонувати стратегії протидії інформаційним загрозам у соціальних мережах.

Теоретичні основи інформаційної безпеки в контексті національної безпеки

Інформаційна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства й держави, за якого запобігається нанесення шкоди через неповноту, невчасність і невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення, використання й порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [20].

Національна безпека визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [21].

Інформаційна безпека відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки держави. Інформаційна боротьба є важливим фактором національної безпеки України. В умовах

інформаційного суспільства захист інформаційного простору стає таким же важливим, як і захист фізичних кордонів держави [13].

Інформаційна могутність стала критичним компонентом національної могутності поряд з економічною, дипломатичною та військовою силою. Здатність держави захищати свій інформаційний простір та ефективно діяти в кіберпросторі є ключовим фактором її національної безпеки у 21-му столітті [26].

Особливості інформаційної безпеки в епоху соціальних мереж

Соціальні мережі стали середовищем проведення інформаційно-психологічних операцій противника. Вони є потужним інструментом впливу на суспільну думку й національну безпеку через їх масовість, швидкість поширення інформації та можливість таргетування аудиторії [17].

Соціальні мережі створюють унікальні виклики для національної безпеки через можливість швидкого поширення чутливої інформації, організації масових заходів і координації дій, потенційно небезпечних для держави [23].

Феномен фейкових новин став суттєвою загрозою національній безпеці. Соціальні мережі стали ідеальним середовищем для поширення дезінформації, яка може підривати стабільність держави та довіру громадян до інституцій влади [24].

Інформаційні загрози в соціальних мережах: український контекст

У контексті України інформаційні загрози в соціальних мережах набувають особливої гостроти. Дезінформація є ключовою складовою інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) в умовах російсько-української війни. Можна виділити такі типи інформаційних загроз:

– Поширення неправдивої або викривленої інформації.
– Маніпулювання суспільною думкою.
– Підрив довіри до державних інституцій.
– Провокування панічних настроїв.
– Розпалювання міжнаціональної ворожнечі [15].

Окремо слід виділити наративи формування зневіри як особливий вид ІПСО, спрямований на підрив морального духу населення [22].

Соціальні мережі стали ідеальною платформою для проведення інформаційних атак через ряд факторів:

– Масовість охоплення аудиторії.
– Швидкість поширення інформації.
– Можливість таргетування контенту.
– Складність верифікації джерел інформації.
– Емоційний характер сприйняття контенту користувачами.
– Соціальні мережі дають змогу противнику проводити ІПСО з високою ефективністю та низькими витратами, що робить їх особливо привабливими для інформаційних агресорів [17].

В умовах гібридної війни проти Росії Україна стикається з унікальними викликами в інформаційній сфері. Можна виділити такі специфічні загрози для України:

– Підрив національної ідентичності та єдності.
– Дискредитація української армії та керівництва держави.
– Просування наративів «братніх народів» і «громадянської війни».
– Маніпулювання історичною пам’яттю.
– Провокування внутрішніх конфліктів на релігійному та мовному ґрунті [18].

Особливістю інформаційних загроз для України є їх комплексний характер, який поєднує елементи пропаганди, дезінформації та психологічного тиску [12].

Гібридна війна й інформаційна безпека України

Гібридна війна визначається як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. Вона характеризується як комплекс різноманітних впливів на противника: інформаційних,

психологічних, економічних і військових, які застосовуються комплексно для досягнення політичних цілей [10].

Гібридна війна розглядається як ключова загроза національному суверенітету України. Інформаційна складова є центральним елементом гібридної війни, який дає змогу агресору досягати своїх цілей без широкомасштабного застосування військової сили [19].

Соціальні мережі відіграють критичну роль у веденні гібридної війни проти України. Можна виділити такі аспекти використання соціальних мереж у гібридній війні:

– Формування альтернативної реальності.
– Поляризація суспільства.
– Мобілізація прихильників агресора.
– Дезорієнтація та деморалізація населення.
– Збір розвідувальної інформації [4].

З початком повномасштабного вторгнення Росії проти України, інформаційно-психологічні операції в соціальних мережах значно інтенсифікувалися й набули нових форм [14].

Інформаційно-психологічні операції (ІПСО) в соціальних мережах стали ключовим елементом гібридної війни проти України. Можна виділити такі організаційні аспекти проведення ІПСО:

– Створення мереж ботів і фейкових акаунтів.
– Використання лідерів думок та псевдоекспертів.
– Координація дій через закриті групи та канали.
– Застосування технологій глибинних фейків.
– Використання алгоритмів соціальних мереж для посилення ефекту [7].

ІПСО в соціальних мережах спрямовані не лише на населення України, але й на міжнародну спільноту з метою формування вигідної для агресора картини подій [2].

Законодавчі й організаційні аспекти забезпечення інформаційної безпеки в Україні

Забезпечення інформаційної безпеки в Україні регулюється низкою законодавчих актів. Ключовими документами у цій сфері є:

– Закон України «Про національну безпеку України».
– Закон України «Про інформацію».
– Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах».
– Доктрина інформаційної безпеки України [8].

Інформаційна безпека розглядається як об’єкт посягання злочинів проти основ національної безпеки України, що відображено в Кримінальному кодексі України [3].

До ключових інституцій, відповідальних за забезпечення інформаційної безпеки в Україні, належать:

– Рада національної безпеки і оборони України.
– Служба безпеки України.
– Міністерство інформаційної політики України.
– Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення.
– Державна служба спеціального зв’язку та захисту інформації України.

Координація дій цих інституцій є необхідною для ефективного протистояння інформаційним загрозам [6].

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році відбулася суттєва трансформація законодавства у сфері інформаційної безпеки. Ще до повномасштабного вторгнення наголошувалося на необхідності адаптації державної інформаційної політики до умов гібридної війни [16].

Ключові зміни передбачають:

– Посилення відповідальності за поширення дезінформації.

– Розширення повноважень органів державної влади щодо блокування інформаційних ресурсів, які становлять загрозу національній безпеці.

– Впровадження механізмів швидкого реагування на інформаційні атаки.

– Посилення захисту критичної інформаційної інфраструктури.

Стратегії протидії інформаційним загрозам у соціальних мережах

Важливість використання технологічних рішень для управління інформаційною безпекою є критичною. У контексті протидії інформаційним загрозам у соціальних мережах можна виділити такі технологічні стратегії:

– Використання систем штучного інтелекту для виявлення та блокування фейкових акаунтів і ботів.

– Впровадження алгоритмів для автоматичного виявлення дезінформації.

– Розробка інструментів для верифікації контенту та джерел інформації.

– Створення систем моніторингу та аналізу інформаційного простору в режимі реального часу.

– Впровадження технологій блокчейн для забезпечення цілісності та достовірності інформації [25].

Підвищення інформаційної грамотності населення є ключовим фактором протидії інформаційним загрозам. Освітні та просвітницькі ініціативи можуть передбачати:

– Впровадження курсів з медіаграмотності в шкільну й університетську програми.

– Проведення інформаційних кампаній щодо розпізнавання фейкових новин і маніпуляцій.

– Організація тренінгів та семінарів з інформаційної безпеки для різних груп населення.

– Створення освітніх платформ і ресурсів з питань інформаційної безпеки.

– Підтримка громадських ініціатив, спрямованих на підвищення інформаційної культури суспільства [5].

Міжнародне співробітництво у протидії інформаційним загрозам є особливо важливим в умовах гібридної війни. Ключові напрямки міжнародної співпраці такі:

– Обмін досвідом і кращими практиками з протидії інформаційним загрозам.

– Координація зусиль з виявлення та блокування джерел дезінформації.

– Спільна розробка міжнародних стандартів і протоколів інформаційної безпеки.

– Створення міжнародних платформ для швидкого обміну інформацією про кібератаки й інформаційні загрози.

– Проведення спільних навчань і тренувань з кібербезпеки та інформаційної оборони [9].

– Міжнародне співробітництво особливо важливе для України в контексті протистояння російській інформаційній агресії, оскільки дає змогу залучити додаткові ресурси й експертизу для захисту національного інформаційного простору [1].

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки щодо важливості інформаційної безпеки в соціальних мережах для загальнонаціональної безпеки України:

Інформаційна безпека в соціальних мережах стала критичним компонентом національної безпеки України, особливо в умовах гібридної війни. Соціальні мережі перетворилися на ключовий інструмент інформаційного впливу, що використовується для підриву національної безпеки та стабільності держави [4, 17].

Специфіка інформаційних загроз в українському контексті характеризується комплексним характером, поєднуючи елементи дезінформації, маніпуляції суспільною думкою та психологічного тиску. Ці загрози спрямовані на підрив національної ідентичності, дискредитацію державних інституцій і провокування внутрішніх конфліктів [15, 18].

Гібридна війна, яку веде Росія проти України, значно посилила роль інформаційно-психологічних операцій у соціальних мережах. Ці операції стали невід'ємною частиною стратегії агресора, спрямованої на дестабілізацію українського суспільства та послаблення обороноздатності держави [10, 19].

Законодавча база й інституційні механізми забезпечення інформаційної безпеки в Україні зазнали суттєвої трансформації після повномасштабного вторгнення Росії. Ці зміни спрямовані

на посилення захисту інформаційного простору та протидію інформаційним загрозам, але потребують подальшого вдосконалення й адаптації до швидко змінюваних умов інформаційного протистояння [8, 16].

Ефективна протидія інформаційним загрозам у соціальних мережах вимагає комплексного підходу, що передбачає технологічні рішення, освітні ініціативи та міжнародне співробітництво. Особливу увагу слід приділити підвищенню інформаційної грамотності населення та розвитку критичного мислення як ключових факторів стійкості суспільства до інформаційних маніпуляцій [5, 25].

Рекомендації щодо посилення інформаційної безпеки України в контексті соціальних мереж:

– Розробка та впровадження національної стратегії інформаційної безпеки в соціальних мережах, яка б враховувала специфіку сучасних загроз і технологічних можливостей.

– Посилення координації між різними державними органами, відповідальними за інформаційну безпеку, для забезпечення швидкого реагування на інформаційні атаки.

– Інвестування в розробку вітчизняних технологічних рішень для моніторингу, аналізу та протидії інформаційним загрозам у соціальних мережах.

– Розширення програм з медіаграмотності та критичного мислення на всіх рівнях освіти, а також проведення масштабних інформаційних кампаній для підвищення обізнаності населення щодо інформаційних загроз.

– Активізація міжнародного співробітництва у сфері інформаційної безпеки, включаючи обмін досвідом, спільні навчання та розробку міжнародних стандартів протидії інформаційним загрозам [6, 9, 13, 25].

Результати дослідження вказують, що соціальні мережі несуть досить значну потенційну загрозу для національної безпеки нашої держави, адже ворог досконало освоїв методи інформаційно психологічного впливу на їхніх користувачів. І якщо не робити навчально-методичних матеріалів щодо інформаційної безпеки й інформаційної гігієни користувачів в мережі Інтернет, то такі загрози будуть щоразу тільки зростати та посилюватися.

Висновки. Перспективами подальших досліджень у цій галузі є вивчення впливу нових технологій, таких як штучний інтелект і квантові обчислення, на інформаційну безпеку в соціальних мережах, а також розробка методологій оцінки ефективності заходів з протидії інформаційним загрозам у контексті національної безпеки.

Забезпечення інформаційної безпеки в соціальних мережах залишається критично важливим завданням для України, вирішення якого вимагає постійної уваги, інновацій та адаптації до нових викликів інформаційної епохи [20, 26].

Література:

1. Авер'янова Н. М. Гібридна війна: російсько-українське протистояння. *Молодий вчений*. 2017. № 3. С. 30–34.

2. Алещенко В. Феноменологія гібридної війни та її особливості у виконанні російської федерації: інформаційно-психологічний аспект. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2016. № 1. С. 6–11.

3. Аніщук В. Інформаційна безпека як об'єкт посягання злочинів проти основ національної безпеки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2023. № 2.77. С. 139–143.

4. Арабаджиєв Д. Ю., Сергієнко Т. І. Маніпулювання свідомістю суспільства в умовах інформаційної та гібридної війни в Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2019. № 146 (3). С. 12–15.

5. Бєльська Т. В., Крюков О. І. Інформаційні війни та інформаційна безпека: загрози та виклики для демократії. 2019.

6. Богданович В. Ю., Ворович Б. О., Марко Є. І. Інформаційна безпека як основа воєнної безпеки держави та суспільства. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського*. 2018. № 3. С. 44–48.

7. Благодарний А. М., Штельмах О. В. Організаційні аспекти протидії інформаційній агресії як складовій гібридної війни. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2015. № 3. С. 48–54.

8. Валюшко І. О. Інформаційна безпека України: трансформація законодавства після російського вторгнення. 2017.

9. Волос Б. О. Інформаційна безпека України в умовах гібридної війни: внутрішньополітичний аспект. *Традиції та інновації*. 2017. № 298.

10. Горбулін В. П. Гібридна війна як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 4.33. С. 5–12.

11. Гулай В. В. Загрози інформаційно-психологічній безпеці особи в реаліях інформаційно-психологічної війни як складової гібрідної війни Російської Федерації проти України. *Військово-науковий вісник.* 2016. № 25. С. 233–244.

12. Даценко А. Протидія дезінформаційним кампаніям в умовах гібридної війни. *Україна в умовах трансформації міжнародної системи*. 2019. № 141.

13. Жарков Я. М., Онищук М. І. Інформаційна боротьба як фактор національної безпеки України. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 50. С. 87–92.

14. Іванова В. Трансформація інформаційно-психологічних операцій Російської Федерації з початком повномасштабної агресії проти України. *Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи* : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. 2023.

15. Кутуза Н. В., Тельпіс Д. М. Дезінформація як складник ІПСО в мегадискурсі: маніпулятивний аспект (на прикладі російсько-української війни періоду повномасштабного вторгнення). *Записки з українського мовознавства*. 2023. № 30. С. 282–292.

16. Лісовська О. Л. Пріоритети державної інформаційної політики в Україні в умовах гібридної війни. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави*. 2019. № 83.

17. Наместнік В. Соціальні мережі як середовище проведення інформаційно-психологічних операцій противника. *Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи* : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. 2023.

18. Нофенко А. Гібридна війна Росії проти України: інформаційний наступ та механізми протидії. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії.* 2019. № 2 (6). С. 68–77.

19. Радченко О. В., Чмир Я. І. Гібридна війна як ключова загроза національному суверенітету України. *Таврійський науковий вісник. Серія : Публічне управління та адміністрування*. 2021. № 3. С. 100–108.

20. Фурашев В. М. Кіберпростір та інформаційний простір, кібербезпека та інформаційна безпека: сутність, визначення, відмінності. *Інформація і право*. 2012. № 2 (5). С. 162–169.

21. Чичеба Д. О., Жовтенко Т. Г., Крет Р. М. Інформаційна безпека як складова національної безпеки.

22. Шульська Н. М., Зінчук Р. С., Кевлюк І. В. Наративи формування зневіри як вияв ворожої інформаційно-психологічної операції: на матеріалі мови ЗМІ. *Вчені записки*. 2023. № 22023152.

23. Abdulhamid S.M. et al. Privacy and national security issues in social networks: the challenges. arXiv preprint arXiv:1402.3301. 2014.

24. Belova G., Georgieva G. Fake news as a threat to national security. *International conference knowledge-based organization*. 2018. Vol. 24, № 1.

25. Choobineh J. et al. Management of information security: Challenges and research directions. *Communications of the Association for Information Systems.* 2007. Vol. 20, № 1. P. 57.

26. Kramer F. D., Starr S.H., Wentz L. K. (Eds.). Cyberpower and national security. Potomac Books, Inc., 2009.

References:

1. Averianova, N. M. (2017). Hibrydna viina: rosiisko-ukrainske protystoiannia [Hybrid war: Russian-Ukrainian confrontation]. *Molodyi vchenyi* – Young Scientist, 3, 30–34 [in Ukrainian].

2. Aleshchenko, V. (2016). Fenomenolohiia hibrydnoi viiny ta yii osoblyvosti u vykonanni rosiiskoi federatsii: informatsiino-psykholohichnyi aspekt [Phenomenology of hybrid warfare and its features in the performance of the Russian Federation: information-psychological aspect]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Viiskovo-spetsialni nauky* – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Military Special Sciences, 1, 6–11 [in Ukrainian].

3. Anishchuk, V. (2023). Informatsiina bezpeka yak obiekt posiahannia zlochyniv proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Information security as an object of encroachment of crimes against the foundations of national security of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. Series: Law, 2.77, 139–143 [in Ukrainian].

4. Arabadzhyiev, D.Yu., & Serhiienko, T.I. (2019). Manipuliuvannia svidomistiu suspilstva v umovakh informatsiinoi ta hibrydnoi viiny v Ukraini [Manipulation of public consciousness in the conditions of information and hybrid war in Ukraine]. *Hileia: naukovyi visnyk – Gilea: Scientific Bulletin*, 146(3), 12–15 [in Ukrainian].

5. Bielska, T.V., & Kriukov, O.I. (2019). Informatsiini viiny ta informatsiina bezpeka: zahrozy ta vyklyky dlia demokratii [Information wars and information security: threats and challenges for democracy] [in Ukrainian].

6. Bohdanovych, V.Yu., Vorovych, B.O., & Marko, Ye.I. (2018). Informatsiina bezpeka yak osnova voiennoi bezpeky derzhavy ta suspilstva [Information security as the basis of military security of the state and society]. *Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho* – Collection of Scientific Papers of the Center for Military-Strategic Studies of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, 3, 44–48 [in Ukrainian].

7. Blahodarnyi, A.M., & Shtelmakh, O.V. (2015). Orhanizatsiini aspekty protydii informatsiinii ahresii yak skladovii hibrydnoi viiny [Organizational aspects of counteracting information aggression as a component of hybrid warfare]. Informatsiina bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavy – Information Security of the Individual, Society, State, 3, 48–54 [in Ukrainian].

8. Valiushko, I.O. (2017). Informatsiina bezpeka Ukrainy: transformatsiia zakonodavstva pislia rosiiskoho vtorhnennia [Information security of Ukraine: transformation of legislation after the Russian invasion] [in Ukrainian].

9. Volos, B.O. (2017). Informatsiina bezpeka Ukrainy v umovakh hibrydnoi viiny: vnutrishnopolitychnyi aspekt [Information security of Ukraine in the conditions of hybrid war: internal political aspect]. Tradytsii ta innovatsii – Traditions and Innovations, 298 [in Ukrainian].

10. Horbulin, V.P. (2014). Hibrydna viina yak kliuchovyi instrument rosiiskoi heostratehii revanshu [Hybrid war as a key tool of Russian geostrategy of revenge]. Stratehichni priorytety – Strategic Priorities, 4 (33), 5–12 [in Ukrainian].

11. Hulai, V.V. (2016). Zahrozy informatsiino-psykholohichnii bezpetsi osoby v realiiakh informatsiino-psykholohichnoi viiny yak skladovoi hibrydnoi viiny Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy [Threats to information and psychological security of a person in the realities of information and psychological war as a component of the hybrid war of the Russian Federation against Ukraine]. *Viiskovo-naukovyi visnyk* – Military-Scientific Bulletin, 25, 233–244 [in Ukrainian].

12. Datsenko, A. (2019). Protydiia dezinformatsiinym kampaniiam v umovakh hibrydnoi viiny [Counteraction to disinformation campaigns in the conditions of hybrid warfare]. Ukraina v umovakh transformatsii mizhnarodnoi systemy – Ukraine in the Conditions of Transformation of the International System, 141 [in Ukrainian].

13. Zharkov, Ya.M., & Onyshchuk, M.I. (2015). Informatsiina borotba yak faktor natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Information struggle as a factor of national security of Ukraine]. Zbirnyk naukovykh prats Viiskovoho instytutu Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Collection of Scientific Papers of the Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv, 50, 87–92 [in Ukrainian].

14. Ivanova, V. (2023). Transformatsiia informatsiino-psykholohichnykh operatsii Rosiiskoi Federatsii z pochatkom povnomasshtabnoi ahresii proty Ukrainy [Transformation of information and psychological operations of the Russian Federation with the beginning of full-scale aggression against Ukraine]. Proceedings from Strategic Communications in the Field of National Security and Defense: Problems, Experience, Prospects: IV International Scientific and Practical Conference [in Ukrainian].

15. Kutuza, N.V., & Telpis, D.M. (2023). Dezinformatsiia yak skladnyk IPSO v mehadyskursi: manipuliatyvnyi aspekt (na prykladi rosiisko-ukrainskoi viiny periodu povnomasshtabnoho vtorhnennia) [Disinformation as a component of IPSO in megadiscourse: manipulative aspect (on the example of the Russian-Ukrainian war during the full-scale invasion)]. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva* – Notes on Ukrainian Linguistics, 30, 282–292 [in Ukrainian].

16. Lisovska, O.L. (2019). Priorytety derzhavnoi informatsiinoi polityky v Ukraini v umovakh hibrydnoi viiny [Priorities of state information policy in Ukraine in the conditions of hybrid warfare]. Aktualni problemy upravlinnia informatsiinoiu bezpekoiu derzhavy – Actual Problems of State Information Security Management, 83 [in Ukrainian].

17. Namestnik, V. (2023). Sotsialni merezhi yak seredovyshche provedennia informatsiino-psykholohichnykh operatsii protyvnyka [Social networks as an environment for conducting information and psychological operations of the enemy]. Proceedings from Strategic Communications in the Field of National Security and Defense: Problems, Experience, Prospects : IV International Scientific and Practical Conference [in Ukrainian].

18. Nofenko, A. (2019). Hibrydna viina Rosii proty Ukrainy: informatsiinyi nastup ta mekhanizmy protydii [Russia's hybrid war against Ukraine: information offensive and counteraction mechanisms]. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii – International Relations, Public Communications and Regional Studies*, 2(6), 68–77 [in Ukrainian].

19. Radchenko, O.V., & Chmyr, Ya.I. (2021). Hibrydna viina yak kliuchova zahroza natsionalnomu suverenitetu Ukrainy [Hybrid war as a key threat to Ukraine's national sovereignty]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriia: Publichne upravlinnia ta administruvannia – Taurian Scientific Bulletin. Series: Public Administration*, 3, 100–108 [in Ukrainian].

20. Furashev, V.M. (2012). Kiberprostir ta informatsiinyi prostir, kiberbezpeka ta informatsiina bezpeka: sutnist, vyznachennia, vidminnosti [Cyberspace and information space, cybersecurity and information security: essence, definitions, differences]. *Informatsiia i pravo – Information and Law*, 2 (5), 162–169 [in Ukrainian].

21. Chycheba, D.O., Zhovtenko, T.H., & Kret, R.M. (n.d.). Informatsiina bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky [Information security as a component of national security] [in Ukrainian].

22. Shulska, N.M., Zinchuk, R.S., & Kevliuk, I.V. (2023). Naratyvy formuvannia zneviry yak vyiav vorozhoi informatsiino-psykholohichnoi operatsii: na materiali movy ZMI [Narratives of forming despair as a manifestation of hostile information and psychological operation: based on the language of the media]. *Vcheni zapysky – Scientific Notes*, 22023152 [in Ukrainian].

23. Abdulhamid, S.M., et al. (2014). Privacy and national security issues in social networks: the challenges. Ar Xiv preprint arXiv:1402.3301 [in English].

24. Belova, G., & Georgieva, G. (2018). Fake news as a threat to national security. *International conference knowledge-based organization,* 24 (1). [in English].

25. Choobineh, J., et al. (2007). Management of information security: Challenges and research directions. *Communications of the Association for Information Systems*, 20 (1), 57 [in English].

26. Kramer, F. D., Starr, S. H., & Wentz, L. K. (Eds.). (2009). Cyberpower and national security. Potomac Books, Inc. [in English].

Mykhailo Savliuk. The importance of information security in social networks for national security: security dimension of Ukraine

Relevance of the problem. In the 21st century, along with the rapid growth of new technologies and the spread of the internet, new opportunities for communication have emerged. This issue has become particularly relevant and popular for people who communicate at a distance. With the growing popularity of communication on the "network," various platforms for such communication began to appear. Initially, these were forums, chats, and other platforms. But in 2004, when American student Mark Zuckerberg created the first globally popular social network Facebook, everything changed fundamentally. With the growing popularity of this social network, it developed further, and engineers developed more and more functionality for it. On the basis of Facebook, it became possible to create separate thematic pages, groups, and search for acquaintances around the world. Over time, this social network became popular among a very significant number of people worldwide. After this, thanks to its wide functionality, politicians, fraudsters, and special services of various world governments became interested in it. With the expansion of the social network's functionality and its growing popularity worldwide, various scientists and world special services began to study its capabilities. Due to the ability to "reach out" to every user on this social network and target (project) a wide variety of message-messages to them, Facebook (and later other social networks) became a dangerous tool of manipulation and influence in the hands of skilled specialists from special services of different countries worldwide. The world-renowned company Cambridge Analytica was accused of interfering in elections worldwide by stealing personal data of potential voters on social networks and manipulating their opinions using special information technologies. A significant portion of the data was obtained by Cambridge Analytica from Facebook. The information scandal regarding the possible illegal use of personal data by

Cambridge Analytica emerged in 2017 after Donald Trump's unexpected victory in the US presidential race for many experts. Media investigators revealed a connection between Cambridge Analytica, Facebook, and members of newly elected US President Donald Trump's team. In March 2018, global mass media published the results of several more investigations that shed light on the nature of Cambridge Analytica's research and the transfer of private data of numerous Facebook users to the company. Currently, the functionality of this social network, and many other popular social networks, has become much broader and more powerful than it was 7 years ago, and therefore social networks have begun to pose an even greater danger. And this applies not only to individual users as individual units. The comprehensive approach of hostile special services now poses a threat to the national security of individual states as a whole. It is through popular social networks such as Facebook, Instagram, YouTube, TikTok, Telegram, and others that special services manipulate people's consciousness worldwide, organizing and conducting so-called IPSOs (information psychological special operations) through social networks. Social networks are a very important tool in the hands of special services for conducting IPSOs. This is due to the prevalence and popularity of social networks, as well as the relative cheapness of such platforms compared to other channels of information dissemination.

Goal. To analyze the developments of Ukrainian and world scientists in the field of mass communications and social networks research, as well as through real examples, to study the methods and algorithms of applying enemy information attacks, in which it threatens national security, particularly Ukraine, through its IPSOs.

Methods. Within the framework of this scientific article, such research methods as analysis, synthesis, observation, empirical knowledge, and comparison were used.

Research results. The final goal of this scientific research should be the preparation of a manual of methodological recommendations for the average consumer of information services (social network user) and possibly special service employees, where a clear algorithm (course on information security and information hygiene) will be developed, with the help of which it will be possible to learn how not to become another victim of hostile IPSOs.

Key words: *information security, social networks, national security, hybrid warfare, information threats, disinformation, media literacy, cybersecurity, Ukraine.*

Інформація про автора:

Михайло Савлюк – ааспірант кафедри політичних інститутів та процесів,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
Івано-Франківський міський суд.

УДК 321.01:316.42
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-31

Віталій Сливчук
ORCID: 0009-0001-3186-283X

ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ «ГРОМАДА»: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Стаття охоплює аналіз суспільно-історичного розвитку й еволюції концепції громади в суспільно-політичній думці. Досліджуються витоки поняття «громада», яке виникло в українському суспільстві як форма самоврядування, колективної організації і соціальної взаємодії. Приділяється увага тому, як змінювалося розуміння цього поняття в різні суспільно-історичні періоди, починаючи від середньовіччя до сучасності. Це поняття розглядається в контексті становлення й розвитку середньовічних спільнот, які виконували функції самоврядування та були основою соціально-політичної організації на місцевому рівні. Автор простежує, як зміни в соціально-економічних умовах, зокрема зростання феодальних відносин і посилення центральної влади, впливали на зміну функції громади. У статті також проаналізовано роль громади в умовах боротьби за національне визволення нашої держави. У цей період громада стає не лише осередком соціальної організації, але й важливим елементом національної ідентичності, особливо в контексті відсутності власної державності. Громади активно залучалися до національно-визвольних рухів, зокрема в періоди революційних зрушень та інших політичних катаклізмів. У XX столітті простежується політизація поняття «громада» і злиття з поняттям «територіальна громада». Автор досліджує, як зміна політичної системи, зокрема процеси децентралізації, вплинули на сучасне розуміння та функціонування громад. Значний акцент робиться на сучасних політичних викликах, з якими стикаються громади в умовах реформування місцевого самоврядування. Особливу увагу приділено ролі громад у процесі демократизації українського суспільства, їхньому значенню в забезпеченні ефективного управління на місцевому рівні та формуванні громадянського суспільства.

Ключові слова: *громада, місцеве самоврядування, територіальні громади, децентралізація, національна ідентичність, соціальна організація, демократизація, політична трансформація.*

Вступ. Упродовж століть «громада» була ключовим елементом соціальної організації, що відігравав важливу роль у збереженні національної ідентичності, забезпеченні соціального порядку та самоврядуванні на місцевому рівні. Проте значення та функції цього поняття не залишалися незмінними; вони трансформувалися під впливом політичних, економічних і соціальних факторів. У світлі сучасних викликів, зокрема процесів децентралізації та реформування місцевого самоврядування, дослідження генези поняття «громада» є важливим для розуміння його сучасного стану та перспектив розвитку.

Мета та завдання статті. Мета статті – проаналізувати історичний розвиток поняття «громада» з політологічного погляду, висвітлити основні етапи його еволюції та виявити ключові фактори, що впливали на його трансформацію. Для досягнення цієї мети автор ставив перед собою завдання дослідити витоки поняття «громада» та його еволюцію від середньовіччя до сучасності, проаналізувати вплив різних суспільно-політичних і соціально-економічних чинників на трансформацію цього поняття, а також дослідити, як змінювалося функціонування громад у різні історичні періоди, зокрема в контексті процесів децентралізації.

Методи. У політологічному дослідженні генези поняття «громада» було використано ряд методів, кожен з яких сприяв глибшому розумінню розвитку цього поняття в різні історичні періоди та його значення в сучасній політичній системі України. Історичний метод дав змогу простежити еволюцію поняття «громада» з моменту його виникнення до сьогодення. Використання історичного методу – дослідити зміни в розумінні громади під впливом різних

політичних, соціальних, економічних і культурних факторів. Порівняльний метод сприяв аналізу схожих і відмінних ознак поняття «громада» в різні історичні періоди. Цей метод був корисним для виявлення закономірностей і особливостей у формуванні та функціонуванні громад, а також для розуміння впливу різних політичних систем на їх розвиток. Використання системного аналізу дало змогу розглянути громаду як частину політичної системи. Системний підхід допоміг зрозуміти, як зміни в одному елементі системи впливають на функціонування громад, наприклад, у контексті децентралізації або зміни політичного режиму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Місцеве самоврядування пройшло довгий шлях еволюції, що бере свій початок ще з часів родоплемінного самоврядування. Його розвиток завжди визначався історичними особливостями конкретної держави, а також звичаями, традиціями народу, рівнем суспільного розвитку, політичною культурою та свідомістю. У цьому контексті вагомим завданням постає дослідження генези поняття «громада», яке сягає давніх часів. У первісних суспільствах громада являла собою базову одиницю соціальної організації, що забезпечувала спільне управління, взаємодопомогу та збереження традицій.

Роль громади в місцевому самоврядуванні є вирішальною для забезпечення задоволення місцевих потреб, дотримання демократичних цінностей і активної участі мешканців у формуванні їхнього середовища.

«Громада» – група осіб, які мають спільні географічні, соціальні або культурні зв'язки й організовуються для управління місцевими справами та вирішення своїх колективних потреб. Концепція громади в місцевому самоврядуванні охоплює різні аспекти:

– По-перше, місцева автономія, яка надає можливість ефективно реагувати на унікальні потреби та пріоритети її членів.

– По-друге, це участь у врядуванні (залучення місцевих жителів до процесів прийняття рішень).

– По-третє, це управління ресурсами: громади відповідають за управління та використання місцевих ресурсів, включно з фінансовими, природними та людськими ресурсами. Ефективне управління цими ресурсами є важливим для сталого розвитку громади.

– По-четверте, саме громади беруть участь у наданні й підтримці основних громадських послуг та інфраструктури, таких як освіта, охорона здоров'я, транспорт і комунальні послуги.

Поняття «громада» належить до соціальної і політичної одиниці, що складається з групи людей, які мають спільні географічні, соціальні, економічні або культурні зв'язки й організовані для спільного управління, координації своїх справ та задоволення колективних потреб.

Зародження поняття «громада» можна прослідкувати від родоплемінного устрою, де громада була спільнотою людей, об'єднаних спільними інтересами, територією і культурними цінностями. У таких суспільствах громада виконувала функції самоврядування, забезпечуючи організацію спільного життя, вирішення конфліктів і розподіл ресурсів.

З розвитком цивілізацій і утворенням ранніх державних структур поняття «громада» стало більш формалізованим. У середньовічній Європі, наприклад, громада здобула нові форми організації через розвиток міських об'єднань, які отримали автономію від феодальних володарів. Це сприяло розвитку місцевого самоврядування, яке давало громадам можливість управляти своїми справами, зокрема через встановлення місцевих законів і зборів.

В українській політичній думці поняття «громада» також має давню історію. У тогочасних писемних джерелах про слов'ян неодноразово згадуються представники місцевої соціальної верхівки: володарі, князі, старійшини. Водночас Прокопій Кесарійський (візантійський історик IV ст.) стверджує, що слов'яни не управляються однією особою, а здавна практикують народоправство (демократію), у якому щастя і нещастя в житті вважаються спільною справою. Свідчення про колективне вирішення найважливіших справ слов'янськими племенами містяться і в працях інших тогочасних авторів.

Як відзначає О. Салтовський, «…можна припустити, що вже в ці давні часи в організації політичного життя слов'янського населення сучасної України спостерігається наявність двох тенденцій. Перша виражалась прагненні до збереження та розвитку колективних форм управління, народоправства, демократизму в прийнятті найважливіших рішень, що базувалась на економічній автономії сім'ї землероба та територіальній сільській общині, що підривала авторитет родових старійшин. Друга – у прагненні до встановлення «сильної», по можливості одноосібної влади» [17].

Територіальне громадське самоврядування формувалося й розвивалося на основі звичаєвого, природного права вільної громади. Посадові особи громади обиралися згідно зі звичаєвим правом, а також вирішували різні питання місцевого значення. Громада самостійно здійснювала судочинство, охороняла свою територію та виконувала інші функції самоврядування.

Протягом VI–IX століть на українських землях можна виділити три етапи розвитку громад: великосімейну, територіально-великосімейну та територіальну. Великосімейна громада складалася з великих патріархальних сімей, які оселялися на невеликій відстані одна від одної і зберігали родинну єдність. Територіально-великосімейна громада об'єднувала різні типи сімей – переважно патріархальні, а також невеликі нерозділені та моногамні, які були розосереджені по території громади на значній відстані й підтримували стосунки не лише через родинні зв'язки, а й завдяки необхідності проживання на спільній території (сусідські та територіальні зв'язки). Територіальна громада складалася здебільшого з невеликих нерозділених і моногамних сімей, а частково також з великих патріархальних сімей, які разом проживали на одній території і підтримували сусідські стосунки [6].

У часи Київської Русі в IX ст. завершився процес перетворення родових спільнот на територіальні громади. Основною формою таких громад була верв.

Як відзначає М. Бедрій, «можна припустити, що термін "верв" походить від шнурка… яким вимірювали ділянку землі, зайняту членами верві» [1].

Виникнення громад М. Грушевський подавав таким чином: «Такий процес розвою громади з родини можемо слідити в історичних часах, наприклад, на селах дрібної української шляхти, що в своїм житті могла розвиватися свобідно, а знову для історії своїх околиць постачає нам документи часом з кількох віків за порядком)… Сільській ґрупі "родів" – дворищ досить близько відповідає громада Руської Правди – "вервь". Вона з одного боку на стільки не велика, що може ручити за своїх членів і відповідати за переступ, счинений на її території, з другого боку – се союз свобідний, її члени самі розпоряджають собою і укладають між собою свобідні умови» [4].

Р. Лащенко стосовно походження громади в найдавніші часи констатував: «Вервь», про яку згадує "Руська правда", була надзвичайно давнього походження; така старовинна організаційно-судова одиниця, що не утворилася штучним шляхом, а виросла природно, складаючи з себе свого роду один із етапів в цілому процесі суспільного життя, була відома й іншим слав'янським народам» [12, с. 119].

Територіальна громада утворювалася природним шляхом, а її право на управління своїми справами було невід'ємним. Саме вона реалізувала право колективної власності на землі, забезпечувала дотримання звичайного права, організовувала захист своїх членів і їхнього майна в конфліктах з державними органами, феодалами та сусідніми громадами. Члени громади, які були пов'язані системою кругової поруки, виконували фінансові, поліцейські й інші обов'язки. Територія громади охоплювала кілька населених пунктів, що розташовувалися поруч і утворювали єдину адміністративну одиницю.

Однак М. Попович із цього приводу зазначав: «Про діяльність сільської громади ("верв") відомо лише те, що вона несла відповідальність перед князівською владою за злочини, вчинені на її терені, за податки та повинності. Про спільне користування землею, перерозподіли,

“розклад громади” і виділення багатіїв тощо даних немає. Всі міркування щодо цього є суто умоглядними» [16].

Верв не тільки забезпечувала самоврядування та судочинство на своїй території, але й підтримувала чинність існуючих правових звичаїв і формувала нові.

Українська територіальна громада мала широку автономію і з давніх часів керувалася звичаєвим (природним) правом, яке згодом розвинулося в специфічну українську народну правову систему, відому як «копний статут» або «копне право» [7].

У «Руській Правді» прямо згадується верв, або ж вона має на увазі у 15 статтях. Верв чітко виступає як територіальна організація сільського населення з конкретно визначеними функціями. Це підтверджується обширною територією, яку займала верв, що закріплена в «Руській Правді». У багатьох статтях матеріальна відповідальність за злочини, вчинені на території верві, покладається на конкретну особу – злочинця, а верв несе відповідальність лише тоді, коли злочинця не вдалося знайти. Той факт, що відповідальність виражається у вигляді матеріального відшкодування, як штраф, свідчить про те, що конкретний член верві мав економічну самостійність [5].

У деяких статтях «Руської правди» термін «мир» також слід розуміти як сільську громаду. Сучасний історик права В. Заруба вважає, що в Київській Русі термін «верв» використовувався як південноруська назва для сільської громади, тоді як термін «мир» був північноруським еквівалентом [10].

Організація влади у верві була відносно складною та ґрунтувалася на демократичних принципах, оскільки посадові особи зазвичай обиралися територіальною громадою. Основними органами влади верві були староста, віче та суд. Віче виконувало функцію основного органу для вирішення важливих питань як місцевого, так і загальнодержавного значення. Існували різні типи віч, зокрема загальнодержавні, міські та сільські (вервні). Вервні віча проіснували на українських землях до розпаду Галицько-Волинської держави. Хоча збережено менше відомостей про вервні віча порівняно з іншими типами зібрань, їх проведення є очевидним, оскільки організувати збори в селі було значно простіше, ніж у місті, князівстві чи державі [1].

Дослідження еволюції громади в Київській Русі детально представив А. Яковлів, який зазначає, що розвиток економіки послабив родинний зв’язок, що, зі свого боку, сприяло виникненню нових форм громадського співжиття, зокрема родини змішаного типу. Наступним етапом стало формування громади зі спільним майном, а далі – громади, де члени мали приватну власність на поля та двори, але з колективною власністю на ліси, озера та луки [19]**.** Автор констатує: «Поруч із центральною владою на місцях (в городах, пригородах, селах) існувала *місцева*, *народна самоуправа*, яка найдовше зберігала риси прадавнього родового й племінного устрою» [20].

Три рівні громад у Давньоруській державі виокремлює дослідник Є. Бутирін: громаду головного міста, громади підлеглих молодших міст і сільські общини. Як зазначає дослідник, «політико-територіальне об’єднання таких громад у давньоруських джерелах називається “землею” або “волостю” за назвою головного міста» [2, с. 9].

Щодо міської громади, то, на переконання Є. Бутиріна, їй «була притаманна складна внутрішня структура, адже вона складалася з більш дрібних громад, які за своїм складом зберігали ознаки десятинної системи організації, що залишалася з часів родоплемінного ладу» [2, с. 9].

У наступний період (перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої) міські громади орієнтувалися на норми магдебурзького права, яке передбачало надання міській громаді права впроваджувати власну модель місцевого самоврядування [14].

У козацькій Україні громади відігравали важливу роль у соціальному й політичному житті. Запорізька Січ є яскравим прикладом організації громади в козацький період. Козацькі громади мали специфічну структуру та функціонували на основі принципів самоорганізації,

самодостатності й самозабезпечення. Територіальною структурою козацька громада могла бути представлена у вигляді окремого населеного пункту, такого як місто, містечко чи село. Вона функціонувала автономно, з власними органами самоврядування. Козацька громада діяла відповідно до норм козацького звичаєвого права, успадкувала давньоруські вічові традиції і активно їх використовувала. Вирішення питань відбувалося через пряму демократичну участь, що давало змогу кожному члену громади висловлювати свою думку і впливати на рішення. Громади козацьких територій були самодостатніми і самозабезпеченими, що передбачало не лише управління ресурсами, а й забезпечення оборони, вирішення соціальних і економічних питань.

У територіальному плані козацька громада являла собою певний населений пункт (місто, містечко, село), який функціонував на основі принципів самоорганізації, самодостатності та самозабезпечення. Кожна така громада козаків мала власні органи самоврядування. Найвищим органом влади на Січі була військова козацька рада, до участі у якій були залучені всі козаки, що підкреслювало її демократичний характер. Козацька громада діяла відповідно до норм козацького звичаєвого права, успадкувала давньоруські вічові традиції і активно їх використовувала, оскільки вирішення всіх нагальних питань здійснювалося через пряму демократичну участь [13, с. 205].

Запорізька Січ та інші козацькі громади Гетьманщини мали власні органи самоврядування. Їхнє функціонування виявляло ранні ознаки децентралізації влади. К. Мануїлова вказує на такі ключові аспекти: максимальне наближення влади до об'єктів управління, забезпеченість ресурсами (наявність власної скарбниці для потреб громади), доступність участі в суспільному житті та контролю, а також існування кількох вертикальних рівнів публічної влади в рамках єдиної держави. Зокрема, це передбачало функціонування як центральної влади (Річ Посполита, а згодом – Російська імперія), так і місцевої влади (Запорізька Січ, курінь, полкове та сотенне місто). Крім того, були наявні внутрішньодержавні територіальні утворення (полки, сотні) з різним правовим статусом і певним ступенем автономії та самостійності [13, с. 206–207].

Протягом XVII–XVIII століть еволюція української територіальної громади проходила через перетворення, які стали частиною помісної системи. З розвитком капіталістичних відносин громади та громадське землеволодіння поступово розпадалися і врешті-решт були повністю знищені внаслідок столипінської аграрної реформи[6].

Незважаючи на поступове й цілеспрямоване знищення традиційних форм місцевого самоврядування в українських землях унаслідок встановлення російської влади, ідеї громади як форми самоврядування продовжували залишатися актуальними. Вони залишали свій відбиток як у політичній думці, так і в громадсько-політичному русі. Особливо це проявлялося в діяльності Кирило-Мефодіївського товариства та створенні перших дієвих товариств, які можна розглядати як своєрідні громади, що активно боролися за інтереси українського народу.

Активно досліджував ідеї місцевого самоврядування та громади Михайло Драгоманов. У своїх працях він підкреслював важливість традиційних форм громади як основи самоврядування в Україні. Так, зокрема, у праці «Переднє слово [До "Громади" 1978 р.]» він відзначає: «От дійти до того, щоб спілки людські, великі й малі, складались з таких вільних людей, котрі по волі сходились для спільної праці й помочі у вільні товариства, – це й єсть та ціль, до котрої добиваються люде, і котра зовсім не подібна до нинішніх держав. Ціль та зветься безначальство: своя воля кожному й вільне громадство й товариство людей і товариств» [3].

Михайло Драгоманов підкреслює у своїх теоретичних поглядах відмінність громади від держави, акцентуючи увагу на добровільності організації громади та її основних принципах. За його визначенням, громада функціонує на основі морального впливу і взаємних домовленостей, а не примусу. Драгоманов стверджує, що примус може спричинити вихід індивіда з громади, якщо нав'язувані переконання суперечать його особистому світогляду.

Він писав: «Громада потрібна людям лише для того, щоб кожному було найкраще. Тому і громада буде привабливою для кожного тільки тоді, коли вона не примушує нікого залишатися в ній або покидати її. Громада повинна бути спілкою вільних осіб» [3]. Цей підхід Драгоманова підкреслює значення свободи вибору та добровільності як основних умов для функціонування громади, на відміну від державної структури, де контроль і примус можуть грати більшу роль. М. Драгоманов вважав, що громади, як організації місцевого самоврядування, мали глибоке коріння в історії українського народу й відігравали ключову роль у забезпеченні соціальної згуртованості та автономії. Він акцентував на тому, що традиційні громади, як колективні форми організації, не лише забезпечували адміністративні функції, але й сприяли збереженню культурних і соціальних зв'язків. Дослідник був переконаний, що сучасні політичні системи повинні враховувати історичний досвід громади для забезпечення більш ефективного і справедливого управління.

Питання функціонування громад у своїх творах також порушував Іван Франко, який підкреслював, що для створення ефективної громади важливо «збирати людей з однаковими переконаннями, об'єднувати їх у громади, спілки та товариства, щоб взаємно допомагати один одному в проясненні своїх думок і єднати свої сили для реалізації спільних цілей» [18]. На переконання дослідника, громада повинна бути не лише територіальним об'єднанням, а й спільнотою, заснованою на спільних ідеях та світогляді. І. Франко вважав, що громада повинна стати основою місцевого управління, покладаючи на себе вирішення всіх соціальних, політичних та економічних проблем. Громада має виступати як основний інструмент реалізації інтересів індивідів, забезпечуючи суспільно-політичну, соціально-економічну й культурно-освітню функції, що дасть народу змогу управляти знизу. Франко вважав, що представницькі органи повинні формуватися на рівні вільних союзів громад, що забезпечить підконтрольність виборних осіб тим громадам, які їх обрали. Для ефективного функціонування громади він підкреслював необхідність підвищення рівня політичної освіти та культури через освіту в школах. Він також закликав до зменшення впливу державних органів на місцеве управління, зазначаючи, що «найкраще, коли громади навчаються об'єднуватися і самостійно управляти своїми справами без стороннього втручання та начальства» [18].

У часи революції 1917–1923 років, що охопили період радикальних змін в Україні, громади відіграли важливу роль у соціально-політичному житті. Цей період характеризувався великими трансформаціями в структурі влади та суспільних відносинах, які мали значний вплив на розвиток громади як форми самоуправління.

Після Лютневої революції 1917 року в Україні почали формуватися нові органи влади, які відображали прагнення до автономії та самоуправління. Одним із важливих елементів цих змін стали громади, які почали відновлювати й посилювати свою роль. В умовах політичної нестабільності багато місцевих громад взяли на себе функції місцевого самоврядування, намагаючись забезпечити порядок і стабільність у своїх регіонах. Проєкт Конституції УНР 1918 року передбачав, що громади разом із землями та волостями мали стати частинами системи місцевого самоврядування: «Не порушуючи єдиної своєї влади, УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, дотримуючи принципу децентралізації» [15, с. 17–33]. У період Гетьманату Павла Скоропадського і Директорії УНР громади отримали певні права й можливості для самоуправління. Гетьманат спробував відновити централізовану владу, але також визнав важливість місцевого самоврядування через громади. Після падіння Гетьманату Директорія намагалася зберегти й розвинути ці форми самоуправління. За розпорядженням Української національної ради від 11 листопада 1918 року були ліквідовані старі органи місцевої влади й управління. Натомість шляхом загальних виборів, що відбулися в листопаді на всій території ЗУНР, було створено нові органи. У сільських і містечкових громадах утворили громадські й міські комісари разом із їх дорадчими органами – громадськими та міськими радами. У повітах

були призначені повітові комісари та повітові національні ради. У радянський період, в умовах авторитаризму та тоталітаризму, жорстка централізація державної влади й управління була закономірною. Унаслідок цього в УРСР відбулася ліквідація місцевого самоврядування, громадського самоуправління [11]. 7 грудня 1990 року було затверджено Закон УРСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування». Згідно із цим законом територіальна громада не входила до системи місцевого самоврядування [9].

Сучасне розуміння поняття «громада» еволюціонувало в контексті новітніх політичних і соціальних змін. В незалежній Україні поняття громади набуло нового значення в контексті реформи місцевого самоврядування,. Громада в Україні стала ключовим елементом місцевого управління, що забезпечує децентралізацію влади та передачу частини повноважень і ресурсів з центрального рівня на місцевий.

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до системи місцевого самоврядування входять, зокрема, територіальна громада, під якою, розуміються «жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр» [8].

Висновки. Отже, поняття «громада» пройшло складний шлях розвитку, трансформуючись під впливом історичних, політичних, соціально-економічних змін. Територіальні громади виникли в той час, коли слов'янські племена, які заселяли територію сучасної України, ще не були об'єднані в єдину державу. Розвиток територіальної громади проходив шлях від об'єднання родин пращурів до сусідських і з часом до селянських громад. Уперше селянська громада (верв) була зафіксована в «Руській Правді» як союз вільних членів, які самостійно управляли своїми справами й укладали між собою вільні угоди. З моменту свого зародження в середньовіччі громади виконували функції самоврядування та соціальної організації, а згодом набули нового значення в контексті боротьби за національне визволення і збереження національної ідентичності. Козацькі громади являли собою автономні одиниці, які функціонували на основі демократичних принципів і традиційного права, що забезпечувало ефективне управління та збереження соціального порядку в козацькому суспільстві. Значний вклад у розвиток теорії місцевого самоврядування, підкреслюючи значення громади як основи політичної і соціальної організації в Україні, вніс М. Драгоманов, який неодноразово порушував питання про необхідність відновлення і вдосконалення системи місцевого самоврядування на основі традиційних українських форм громади. Іван Франко розглядав громади як ключовий елемент організації суспільства, вбачаючи в них потенціал для значних соціальних і політичних змін. На думку І. Франка, важливо стимулювати зацікавленість членів громади в політичній діяльності, організувати контроль над використанням коштів і розподілом земельних ділянок на місцевому рівні. У XX столітті відбувалася політизація цього поняття, що призвело до злиття з концепцією територіальної громади, яка стала важливим елементом децентралізації та реформування місцевого самоврядування в сучасній Україні. Сучасне розуміння громади тісно пов'язане з процесами демократизації, забезпеченням ефективного управління на місцевому рівні та формуванням громадянського суспільства. Аналіз дослідження показав, що громади відіграють ключову роль у розвитку політичної системи України, будучи важливим механізмом взаємодії між державою та громадянським суспільством. Подальший розвиток громад і їхня здатність відповідати на сучасні виклики залежить від успішного впровадження реформ, спрямованих на зміцнення місцевого самоврядування, підвищення їхньої спроможності й активізації участі громадян у прийнятті рішень. Це дослідження також підкреслює необхідність подальшого вивчення впливу політичних і соціальних факторів на розвиток громад, що сприятиме більш глибокому розумінню їхньої ролі у формуванні сучасної Української державності.

Література:

1. Бедрій М. Верв у Київській русі: самоврядування і право. URL: https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/3818/Local%20Government%20and%20Law%20of%20Local%20Assemblies%20in%20Kievan%20Rus.pdf?sequence=1&isAllowed=y

2. Бутирін Є. Давньоруська громада – витоки місцевої самоврядності. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2018, № 2. С. 6–14.

3. Драгоманов М. Переднє слово [До «Громади» 1978 р.]. URL: http://litopys.org.ua/drag/drag.htm

4. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 1. Київ, 1913. 648 с. URL: litopys.org.ua/hrushrus/iur10607.htm

5. Гураль П. Ф. Генезис і становлення територіальної громади в Україні URL: radnuk.info/statti/561-samovryad/15138-2011-01-21-08-00-59.html

6. Гурбик А. О. Громада. *Енциклопедія історії України*: Т. 2: Г–Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2004. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Gromada

7. З історії самоврядування міста. URL : https://kyivcity.gov.ua/kyiv_ta_miska_vlada/pro_kyiv/z_istori_samovryaduvannya_mista/

8. Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text

9. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 7 грудня 1990 р. № 533-XII «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-12/ed19901207

10. Заруба В. М. Держава і право Київської та Галицько-Волинської Русі (кінець VIII – початок XIV ст.). Київ: Істина, 2007. 120 с.

11. Історія місцевого самоврядування. URL: https://kovelska-rayrada.gov.ua/istoriya-miscevogo-samovryaduvannya-17-01-45-08-01-2020/

12. Лащенко Р. М. Лекції по історії українського права. Ч. 1. Княжа доба. 1923. 146 с.

13. Мануїлова К. Принципи децентралізації в громадській владі запорізьких козаків. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Державне управління*. 2018. Т. 29 (68). № 1. С. 205–209.

14. Марчук Р. Обумовленість права суспільним устроєм українських земель за Польсько-Литовської доби. URL: https://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10mrppld.pdf

15. Місцеве самоврядування в Україні: історія, проблеми, пропозиції. Київ, 1994. С. 17–33.

16. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ, 1998. С. 71–87. URL: litopys.org.ua/popovych/narys06.htm

17. Салтовський О. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку XX сторіччя). Київ : Вид. ПАРАПАН, 2002. 396 с. URL: litopys.org.ua/salto/salt.htm.

18. Франко І. Чого хоче Галицька робітнича громада? URL: https: itmisto.org.ua/?p=9550

19. Яковлів А. Околиці (округи) копних судів XVI–XVIII вв. на Україні URL: https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/18548/file.pdf.

20. Яковлів А. Українське право // Українська культура : лекції за редакцією Дмитра Антоновича / упор. С. В. Ульяновська; вст. ст. І. М. Дзюби; перед. слово М. Антоновича; додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського. Київ : Либідь, 1993. 592 с. URL: litopys.org.ua/cultur/cult15.htm

References:

1. Bedriy, M. (n.d.). Verv u kyivskiy Rus: samovryaduvannya i parvo [Verve in Kievan Rus: Self-Government and Law]. Retrieved from Retrieved from https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/3818/Local%20Government%20and%20Law%20of%20Local%20Assemblies%20in%20Kievan%20Rus.pdf?sequence=1&isAllowed=y

2. Butyrin, Y. (2018). Davnoruska hromada – vytoky mistsevoi samovriadnosti [Ancient Rus Community – Origins of Local Self-Governance]. *Visnyk Penitentsiarnoyi Asotsiatsiyi Ukrayiny*, (2), 6–14.

3. Dragomanov, M. (n.d.). Perednie slovo do hromady pro derzhavnu orhanizatsiyu [Preface to the Community on State Organization]. Retrieved from Retrieved from http://litopys.org.ua/drag/drag.htm

4. Hrushevskyi, M.S. (1913). Istoriya Ukrainy-Rusy [History of Ukraine-Rus]. (Vol. 1). Kyiv. Retrieved from litopys.org.ua/hrushrus/iur10607.htm

5. Hurayl, P.F. (n.d.). Henesis i stanovlennya terytorialnoyi hromady v Ukraini [Genesis and Formation of Territorial Community in Ukraine]. Retrieved from radnuk.info/statti/561-samovryad/15138-2011-01-21-08-00-59.html

6. Hurbyk, A.O. (2004). Hromada [Community]. In V.A. Smoliy (Ed.), *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny* (Vol. 2, p. 688). Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from URL: http://www.history.org.ua/?termin=Gromada

7. Z istoriyi samovryaduvannya mista [From the History of City Self-Governance]. (n.d.) Retrieved from https://kyivcity.gov.ua/kyiv_ta_miska_vlada/pro_kyiv/z_istori_samovryaduvannya_mista/

8. Zakonu Ukrayiny "Pro mistseve samovryaduvannya v Ukraini" [Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine"]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text

9. Zakon Ukrayinskoyi Radyanskoyi Sotsialistychnoi Respubliky vid 7 hrudnya 1990 r. № 533-XII "Pro mistsevi Rady narodnykh deputativ Ukrayinskoyi RSR ta mistseve samovryaduvannya" (1990.). [Law of the Ukrainian Soviet Socialist Republic of December 7, 1990 No. 533-XII "On Local Councils of People's Deputies of the Ukrainian SSR and Local Self-Government"]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-12/ed19901207

10. Zaruba, V.M. (2007). Derzhava i pravo Kyivskoyi ta Halytsko-Volynskoyi Rusy (kinets VIII – pochatok XIV st.) [State and Law of Kievan and Galician-Volhynian Rus (End of VIII – Early XIV Century)]. Kyiv : Istyna, 120.

11. Istoriya mistsevogo samovryaduvannya [History of Local Self-Governance]. (n.d.). Retrieved from https://kovelska-rayrada.gov.ua/istoriya-miscevogo-samovryaduvannya-17-01-45-08-01-2020/

12. Lashchenko, R.M. (1923). Lektsiyi po istoriyi ukrayinskoho prava [Lectures on the History of Ukrainian Law]. Part 1. Knyazha doba, 146.

13. Manuiylova, K. (2018). Printsypy dehentsralizatsiyi v hromadskij vladi zaporizkykh kozakiv [Principles of Decentralization in the Public Authority of the Zaporizhian Cossacks]. *Vcheni zapysky Tavriyskogo natsional'nogo universytetu imeni V.I. Vernads'koho*, 29 (68) (1), 205–209.

14. Marchuk, R. (n.d.). Obumovlenist prava suspilnym ustroiem ukrayinskykh zemel za Polsko-Lytovskoyi doby [Determinacy of Law by the Social Structure of Ukrainian Lands during the Polish-Lithuanian Period]. Retrieved from https://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10mrppld.pdf

15. Mistseve samovryaduvannya v Ukraini: istoriya, problemy, propozytsiyi [Local Self-Government in Ukraine: History, Problems, Proposals]. (1994). Kyiv, 17–33.

16. Popovych, M.V. (1998). Narys istoriyi kultury Ukrainy [Outline of the History of Ukrainian Culture]. (pp. 71–87). Kyiv. Retrieved from litopys.org.ua/popovych/narys06.htm

17. Saltovskyi, O. (2002). Kontseptsiyi ukrayinskoyi derzhavnosti v istoriyi vitchyznyanoyi politychnoyi dumky (vid vytokiv do pochatku XX storichchya) [Concepts of Ukrainian Statehood in the History of Domestic Political Thought (From the Origins to the Early 20th Century)]. Kyiv: PARAPAN. Retrieved from litopys.org.ua/salto/salt.htm

18. Franko, I. (n.d.). Chogo khoche Halyts'ka robitnycha hromada? [What Does the Galician Workers' Community Want?]. Retrieved from https://itmisto.org.ua/?p=9550.

19. Yakovliv, A. (n.d.). Okolytsi (okrugy) kopnykh sudiv XVI–XVIII vv. na Ukrayini [Territories (Districts) of the Ustav Courts XVI–XVIII Centuries in Ukraine]. Retrieved from https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/18548/file.pdf

20. Yakovliv, A. (1993). Ukrayinske pravo [Ukrainian Law]. In S.V. Ulyanovska (Ed.), *Ukrayinska kultura: Lektsiyi za redaktsiyeyu Dmytra Antonovycha* (p. 592). Kyiv : Lybid. Retrieved from URL: litopys.org.ua/cultur/cult15.htm

Vitaliy Slyvchuk. Genesis of the concept of "community": a politological analysis

The article encompasses an analysis of the historical development and evolution of the concept of the "community" in socio-political thought. It explores the origins of the term "community", which emerged in Ukrainian society as a form of self-government, collective organization, and social interaction. Attention is given to how the understanding of this concept has changed across various socio-historical periods, from the Middle Ages to the present. The concept is examined in the context of the formation and development of medieval communities that performed self-governing functions and were the foundation of social and political

organization at the local level. The author traces how changes in socio-economic conditions, particularly the growth of feudal relations and the strengthening of central authority, influenced the transformation of the community's functions. The article also analyzes the role of the community in the struggle for national liberation in our country. During this period, the community became not only a center of social organization but also an important element of national identity, especially in the context of the absence of statehood. Communities were actively involved in national liberation movements, particularly during periods of revolutionary upheaval and other political cataclysms. In the 20th century, the politicization of the concept of "community" and its merging with the concept of "territorial community" is observed. The author investigates how changes in the political system, particularly decentralization processes, have influenced the modern understanding and functioning of communities. Significant emphasis is placed on the contemporary political challenges that communities face in the context of local government reform. Special attention is given to the role of communities in the democratization of Ukrainian society, their importance in ensuring effective local governance, and the formation of civil society.

Key words: *community, local self-government, territorial communities, decentralization, national identity, social organization, democratization, political transformation.*

Відомості про автора:
Віталій Сливчук – здобувач наукового ступеня доктора філософії
кафедри політичних інститутів та процесів,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 355.48(477-651.2:470+571-651.1)“2022/…”]075:159.955.4(438)“2014/2022”
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-32

Наталія Стецюк
ORCID: 0000-0002-9285-2045

Андрій Голець
ORCID: 0009-0009-9664-9798

МЕДІАРЕФЛЕКСІЯ ПОЛЬЩІ НА АГРЕСІЮ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ТА ЕТНІЧНИХ СПІЛЬНОТ (2014–2022 РР.)

Стаття спрямована на вивчення ролі медіа у відображенні агресивних дій Російської Федерації в Польщі та їх впливу на громадську думку, особливо в національних та етнічних спільнотах. Основною метою є аналіз перспектив і викликів, з якими стикаються різні соціокультурні групи під час сприйняття та реакції на геополітичні конфлікти. Дослідження базується на аналізі медійних джерел, включно з новинними звітами, аналітичними статтями та суспільними дискусіями. Крім того, використовуються соціологічні методи для вивчення реакцій різних груп на події та їх інтерпретацію.

В умовах зростаючої напруги відносин між Україною – Польщею та Росією у зв’язку з повномасштабною військовою агресією, тема медіарефлексії на агресію РФ набуває особливого значення. Розуміння того, як медіа формують громадську думку й ідентичність під впливом геополітичних подій, стає надзвичайно актуальним для розробки ефективних стратегій міжетнічного співіснування та національної безпеки. Ця стаття пропонує дослідницький підхід до аналізу впливу медіа на сприйняття геополітичних конфліктів і визначає ключові аспекти, які варто враховувати під час розробки стратегій комунікації та міжетнічного взаєморозуміння в умовах кризових ситуацій.

Ключові слова: *мікрореляція, рефлексія, військова адаптація, фейк.*

Із початком військових дій на сході України в Польщі серед політичних кіл і суспільства практично не виникало сумнівів у тому, хто є агресором, а хто – жертвою агресії. В інформаційному полі серед дефініцій, що їх вживали медійники, аналітики та політики, домінували «криза в Україні / українська криза, конфлікт українсько-російський, російська агресія в Україні».

За даними соціологічних досліджень, проведених навесні 2015 р. Інститутом публічної політики (IPS) і берлінським Фондом Бертельсманна (Bertelsmann Stiftung), симпатії польського соціуму були переважно на боці України. Це добре видно в порівнянні зі ставленням німецького населення, більш схильного до стриманого сприйняття російської агресії. Так, на запитання «Хто більшою мірою несе відповідальність за виникнення й ескалацію російсько-українського конфлікту?» у Польщі й Німеччині відповідали дещо по-різному. Росію вважало винною 61 % поляків і 39 % німців, а Україну – 6 % опитаних у Польщі та 10 % – у Німеччині. Про те, що обидві сторони несуть однакову відповідальність, заявили 20 % польських і 43 % німецьких респондентів [3].

Схожими були відповіді мешканців Польщі й Німеччини щодо режиму санкцій, запровадженого проти Росії у відповідь на її військову агресію в Україні. Загалом 76 % опитаних у Польщі та 67 % у Німеччині вважають, що санкції треба залишити в силі або навіть зробити жорсткішими. Поляки щодо цього налаштовані радикальніше, серед них значно більше прихильників запровадження нових санкцій.

Польський напрям зовнішньої політики став пріоритетним для України після зміни геополітичної конфігурації у Європі наприкінці 1980-х – початку 1990-х років, спричиненої розпадом СРСР, та Варшавського Договору й докорінної перебудови системи міжнародних відносин у Європі. Однак уся історія стосунків України та Польщі доволі тривала, що, звісно,

пояснюється сусідством двох країн, водночас непроста – від періодів відкритої ворожнечі до добросусідства і стратегічного партнерства. Як відомо, українсько-польському зближенню передував тривалий майже п'ятсотрічний період непорозумінь і протиріч, коли стосунки двох держав, за висловлюванням відомого українського історика Ярослава Дашкевича, характеризувалися взаєминами «підкорювача і підкореного, гнобителя і пригнобленого, експлуататора і експлуатованого». У роки, що передували розпаду СРСР, польська східна політика велася за дворівневим принципом. З одного боку, Польща вела переговори з керівництвом СРСР щодо виводу радянської групи військ, дислокованих на її території, та врегулювання економічних питань, пов'язаних із постачанням енергоресурсів для потреб польської промисловості. З іншого – поряд з офіційними міждержавними відносинами Польща встановлювала неформальні зв'язки із союзними республіками шляхом реалізації економічних проєктів [6].

Перед самим початком війни, у січні 2022 року, в опитуванні, проведеному United Surveys Polska, понад дві третини респондентів погодилися з твердженням, що в разі російської агресії Польща має якось підтримувати Україну. На перший погляд такий результат суттєво не відрізняється від спостережуваних сьогодні рівнів прийнятності масштабу допомоги для південно-східного сусіда. Проте варто зауважити, що прийняття підтримки було відносно нижчим, ніж зараз спостерігається.

Найбільша група респондентів (42 %) як форму, яка надає перевагу допомоги, визнали можливість передачі Україні зброї та військової техніки в разі російської агресії, і трохи менше респондентів (39 %) проголосували за надання економічної та фінансової допомоги. Лише кожен четвертий респондент (26 %) визнав можливість можливого прийняття біженців з війни з України, і лише 14 % підтримали ідею відправлення частин Війська Польського на територію військових дій [2].

Сучасний етап реакції польських ЗМІ на повномасштабне вторгнення Росії в Україну залишається актуальним у медіапросторі країни. Важливим питанням є українські біженці та роль Української діаспори в Польщі.

Уряд Польщі очікував кризи біженців, тим самим показуючи, що він очікує війни. В інтерв'ю тижневику Sieci 14 лютого 2022 року прем'єр-міністр Матеуш Моравецький запевнив, що «якщо трапиться агресія, ми готуємося прийняти біженців з України (...) Ми готуємо логістику, щоб можливі міграційні рухи такого типу засвоювалися якнайкраще через Польщу» [1].

За місяць до початку війни більшість поляків не відчували страху. Опитування, проведене 25–26 січня 2022 року для Rzeczpospolita, показало, що 33 % поляків бояться нападу Росії на Україну, 29 % не очікували такого повороту подій, а найбільша група – 38 % – не мала думки із цього приводу. Тому тему війни як більш-менш реальну сприймала лише частина суспільства.

Наразі Україна й Польща мають 141 чинну двосторонню угоду, що створює надзвичайно розгалужену договірно-правову інфраструктуру для співпраці. Якщо звернутися до офіційних даних Посольства України в Республіці Польща, то факти свідчать, що Польща залишається четвертим найбільшим торговельним партнером України у світі після Китаю, Німеччини та РФ з обсягом двосторонньої торгівлі товарами 1,771 млрд дол. США.

За результатами загальноукраїнського соціологічного опитування, яке проводилося соціологічною групою «Рейтинг» наприкінці квітня, на 26 квітня 2022 року близько 20 % українців змінили своє місце проживання. Переселенцями стали 21 % українців, які мешкають у містах, і 17 % сільських мешканців. Серед українців, які змінили своє місце проживання, переважає молодь у віці від 18 до 35 років (33 %). Змінили місце проживання 19 % громадян віком від 36 до 50 років та 11 % віком від 51 року [4].

Результати досліджень засвідчують, що вимушено змінили своє місце перебування переважно українці працездатного віку, зокрема молодь віком до 35 років, які мешкають на сході, півдні та центрі країни і проживають як у міській, так і у сільській місцевостях. Більшість

вимушених переселенців залишилися в межах України, вибравши переважно більш «спокійні» регіони країни задля свого порятунку від активних бойових дій. Понад 10 % населення України виїхали через війну за кордон. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ), станом на 20 травня 2022 року від початку війни в Україні (24 лютого 2022 року) понад 6,444 млн людей були змушені шукати прихисток в інших країнах. Більш ніж половина з них (3,5 млн) перетнули кордон з Польщею.

Основні актуальні ситуативні та соціокультурні реляції. Можна виділити цілий ряд реляцій / відносин останніх десятиліть, що могли сприяти такій ситуації:

1) досвід активної підтримки сучасною Польщею України на державному рівні протягом останніх десятиліть, в тому числі й у періоди криз, подій Майданів 2004 і 2013 років (політичні, дипломатичні відносини між країнами);

2) оперативні рішення держави (уряду, Президента) щодо допомоги українським біженцям і створення правових умов задля прийому, розміщення, утримання переселенців з України; як наслідок, встановлення реляції «особа, яка потребує допомоги під час бойових дій – польська держава»;

3) ознаки формування «громадського руху допомогти українцям», як емоційні та дієві прояви бажання польських громадян, членів церковних громад, громадських, волонтерських організацій, інших інституцій (наукових, освітянських, культурницьких тощо) допомогти сусідам, які опинилися в ситуації війни. Утворення спонтанних контактів, задіяння інституційних ресурсів – безліч соціальних мереж і мікрореляцій; наявність друзів, знайомих, родичів у Польщі як сусідній державі; отже, це вже попередні реляції «дружби як основи взаємодопомоги на повсякденному рівні»; трудові реляції, існування попередньо сформованих мереж із реляціями «польський працедавець – український працівник», «працівник – польські колеги» на основі досвіду трудової міграції українців в Польщу; позитивні етнокультурні настанови щодо поляків у громадській думці українських громадян, позитивний соціокультурний образ поляків. Уявлювана ідеологічна реляція в громадській думці «культура українців і культура поляків близькі».

Специфічною військовою складовою гібридної війни є проксі-війна. Вона може вестися без відкритого застосування збройних сил і навіть без оголошення війни. Проксі-війна дає змогу приховати власну участь у тому чи іншому військово-політичному конфлікті, запобігти звинуваченням у незаконному втручанні щодо внутрішніх справ держав і уникати заходів у відповідь із боку світової спільноти. Проксі-війна має багатовимірний і багаторівневий характер зі своїми воєнно-політичними та психологічними особливостями. Нинішній турбулентний стан міжнародних відносин потребує відповіді на низку запитань про те, як реагувати на складну динаміку, що спричиняє сучасні проксі-війни [5].

Загальна інформатизація суспільства, стрімкий розвиток і впровадження у виробничу та соціальну сфери нових технологій, інформаційних засобів, продуктів і послуг, постійне зростання потреб суспільства в інформаційних послугах, формування національних і глобальних інформаційно-комунікаційних систем призвело сьогодні до цифровізації практично всіх сфер економіки, господарської діяльності й соціальної сфери країни. Цифровізація є брендом, що характеризує прогресивний розвиток суспільства. Однак вона, охоплюючи всі сфери життєдіяльності (виробництво, науку, освіту, бізнес, економіку і т. ін.), може стати «загальним благом», коли за жодних умов не наражає користувачів цих благ на небезпеку, навіть потенційно можливу. Управління інформаційною безпекою за умов цифровізації всіх сфер життєдіяльності суспільства стає особливо актуальним [2].

Обов’язок забезпечення інформаційної безпеки тут покладається на всіх суб’єктів, що функціонують в інформаційній сфері, але ключову роль у проведенні інформаційної політики має відігравати держава в особі відповідних органів державної влади. Характерною ознакою сучасного інформаційного суспільства є становлення цифрової економіки, яка змінює

розуміння та сутність економічної безпеки держави, бізнесу, домогосподарств, приватних осіб, породжує нові загрози й ризики для учасників економічних процесів і зв'язків. У цьому контексті введене поняття «економічна кібербезпека», яка є основою національної безпеки в кіберекономічному розрізі.

Високий рівень розвитку кіберпростору й організації кіберзагроз указує на необхідність зміни парадигми стратегії кібербезпеки: вона повинна базуватися не на реагуванні за фактом, а за принципом прогнозування і планування захисту від майбутніх дій кіберзлочинців. Для цього потрібно постійно аналізувати сучасні тренди економічних кіберзагроз. Кібератаки, що здійснюються державами чи недержавними акторами, здатні посіяти хаос у країні, що стала їхньою мішенню, тому кібератаки мають бути прирівняні до воєнних злочинів.

В умовах інтенсивного розвитку інформаційного суспільства, стрімких процесів глобалізації, суперечливого характеру інформаційного середовища значна увага приділяється такому поняттю, як «інформаційний комфорт». У контексті цього значна увага приділяється психотехнологіям, що дають можливість діагностувати та коригувати психічний і фізичний стан людини шляхом прямого доступу до підсвідомості. Психотехнології, удосконалюючись і набуваючи нових меж у цифровізації, можуть сприяти поліпшенню якості життя населення всієї планети за наявності доброї волі інституцій, відповідальних за її застосування [3].

Російська пропаганда неодноразово намагалася потрапити в медіапростір Польщі. Але викриті фейки й маніпуляції показують, що польським журналістам успішно вдається відбивати такі «атаки».

Пропагандистські російські наративи часто поширюють у соцмережах Twitter, Facebook, рідше у Telegram та в медіа. Проте мета російської пропаганди така, щоб люди повірили у вигадане або ж злякались і почали панікувати. Викликані емоції – це те, з чого «живиться» російська пропаганда. Президент Володимир Зеленський після повномасштабного вторгнення Росії в Україну відмовився покидати країну. Однак проросійські та російські джерела інформації почали писати, що Зеленський втік. На неправдиву інформацію увагу звернув польський сайт Konkret.24.

У Twitter активно розганяли неправдиву інформацію, нібито Володимир Зеленський записує відео на «зеленому фоні» для монтажу та ефекту присутності. На сайті Gazetaprawna є приклад викритого фейку із назвою «Українці хочуть вулицю Степана Бандери у Варшаві? Це російський фейк!». У соцмережі поширювали фото фейкового листа із заголовком, що МЗС України нібито звернулося з проханням про таку зміну назви.

Фейкова новина про «викладене» тілами російських солдат обличчя Степана Бандери дійшла і до Польщі.

Ще один схожий фейк був про Романа Шухевича, мовляв, на його честь за гроші поляків встановлять пам'ятник. Як йдеться на сайті Demagog, про це писали у Twitter без жодних доказів щодо цього. Російська пропаганда уже вкотре придумує фейки, на які може бути емоційна реакція.

Також у соцмережах польською мовою поширювали інформацію про «приєднання» Львова до Польщі. У Facebook наводили несправжні «документи» щодо такого референдуму. Наприклад, про цей фейк писали Demagog і Konkret.24.

Повномасштабна збройна агресія РФ проти України 24 лютого 2022 р. піднесла безпековий фактор на рівень визначального у зовнішній політиці більшості країн регіону ЦСЄ і ПСЄ. На позачерговому саміті «Б-9», що відбувся уже наступного дня після російського вторгнення – 25 лютого – у Варшаві на рівні глав держав, учасники, рішуче засуджуючи дії РФ та висловлюючи підтримку територіальній цілісності України, зосередили основну увагу на обговоренні нових безпекових реалій для регіону. Президент Польщі А. Дуда, зокрема, заявив, що «настав час для фундаментальних змін у військовій сфері на східному фланзі НАТО, а відповідна «військова адаптація» регіону вже більше не може розглядатись як довгострокова мета – вона потрібна тут і зараз».

Реакції популярних польських журналістів та їх публікації щодо повномасштабної війни Росії проти України [6].

У статті Żeby się tylko atakujący nie rozochocił zbyt miękką reakcją Zachodu («Тільки щоб нападник не розійшовся через надто м'яку реакцію Заходу»), яку публікує Gazeta Wyborcza, польський публіцист Яцек Жаковський (Jacek Żakowski) пише про те, як Росія прагне силою приєднати значну частину України, вкотре заявляючи про свої імперські амбіції. Країни Заходу зобов'язані допомогти зберегти Україні її теперішні кордони. На думку автора, йдеться не «тільки» про Крим та Україну, під сумнів ставиться увесь міжнародний лад, авторитет Заходу, насамперед США. Путін роками веде політику «холодної війни», вважає Яцек Жаковський, щодня за допомогою газу, нафти та економічних воєн, а часом, як востаннє у Грузії у 2008 році, за допомогою прямої військової агресії.

У цьому ж виданні Адам Міхнік пише про «Ганьбу Росії» (Hańba Rosji). Автор захоплений виваженими діями, збереженням спокою та розумінням відповідальності всього українського народу та влади в напруженій ситуації, яка склалася в Криму. Він підкреслює, що поляків огортає гнів, коли вони спостерігають за імперською агресією «великоросійської» політики щодо України. Польський публіцист наводить слова міністра закордонних справ Польщі Радослава Сікорського: «Росія ніколи не нападала на Польщу, вони просто завжди "приходила на допомогу" національним та релігійним меншинам».

Завдання Росії не змінюються. Ідея полягає на тому, щоб показати, що Україна: немічна та не в стані зближуватися з ЄС, оскільки є занепалим банкрутом, позбавлена реальних інститутів, з посередніми елітами, пише у часописі Gazeta Wyborcza Мирослав Чех. До того ж це народ генетично націоналістичний, антисемітський, з потягом до погромів, прагне показати Путін. Якби ще кілька тижнів тому, коли Янукович топив власний народ у крові, українці злякалися б і відійшли перед кулями «Беркуту», сьогодні б Україна погрузла в імперській Росії Путіна.

Польський європарламентарій Павел Залевський (Paweł Zalewski) переконаний: навіть якщо військове вторгнення в Україну Путіна закінчиться вдало, те, що український народ «пробудився» у своїй проєвропейських стремліннях, стане близькою поразкою для агресора. Про це він пише у своїй статті на сторінках видання Rzeczpospolita. Європейські прагнення Києва – це принизливий ляпас Путінові. Україна – це перлина в короні російської концепції євразійського союзу, пише автор. Прозахідний вибір сусіда – це не тільки втрата впливів для Росії, які вона зберігала б ще довго навіть після підписання Угоди про асоціацію.

Томаш Сакевич (Tomasz Sakiewicz) у виданні Gazeta Polska застерігає, що «Путін не відпустить» так просто українців. Проблему він вбачає у тому, що Україна становить безпосередню частину сфери впливів на мапі Кремля, отже, від долі України залежить уся концепція північно-західного сусіда. Путін не зацікавлений в сильній і незалежній Україні, оскільки це безпосередньо «згубно» впливає на ідею «великої єдиної російської держави». Тому він шукатиме усіх можливих шляхів для впливу на Україну, починаючи від «захисту» росіян на території України, «підтримки» сепаратистських і проросійських рухів, провокаціями й економічними війнами та закінчуючи повномасштабними військовими втручаннями в регіоні.

Якуб Піларек (Jakub Piłarek) на порталі niezalezna.pl називає Путіна найбільшим і найгрізнішим «гопником» на світі («тітушкою», «дресом»), оскільки він своїми діями (зрештою, виглядом і поведінкою) нагадує саме цих представників вуличної «культури», які насамперед вдаються до відкритої примітивної сили. На негідництво, з яким діють «гопники» на вулиці, необхідне чітке усвідомлення та реакція, а отже, перехід до різких дій та рукоприкладства задля самозахисту. Сили часто можуть бути нерівними. Тому мусимо ризикувати своїм здоров'ям і життям, щоб відповісти або ж чекати на підмогу. На думку поляка, НАТО взагалі не має чим ризикувати, вводячи в Чорне море свій флот, аби підтримати українців та трохи злякати президента «в спортивному костюмі». Останній же не має жодного військового чи економічного відношення до Альянсу. Тому Піларек вважає абсурдним те, що один «хуліган тримає весь клас у страху».

І насамкінець: навіть ксьондз Тадеуш Ісакович-Залевський, відомий своїми досить різкими коментарями та українофобської позицією, на своїй сторінці в Інтернеті пише, що Україна повинна зберігати свою цілісність, щоб не нести шкоди сусіднім державам. Пише, що «кров в історії України проливалася з обох сторін». Події в Україні йому нагадують стан громадянської війни, він боїться ситуації, схожої до Чехословаччини чи, що гірше, югославської. Наполягає на власній польській стратегії щодо України, без підтримки Брюсселю чи Берліну, однак заперечує повернення до «застарілого» міфу Єжи Гедройця про те, що «без вільної України немає вільної Польщі». А бажання того, щоб Україна залишалася єдиною, аргументує не побажанням миру та добра, але через «загрозу» югославського сценарію в Україні.

Висновки. Медіа в Польщі відіграють ключову роль у формуванні суспільної думки щодо агресії Російської Федерації проти України. Інформаційне поле країни домінує визначенням РФ як агресора, що підтверджується соціологічними дослідженнями. Більшість польського населення підтримує Україну, вважаючи Росію відповідальною за виникнення та ескалацію конфлікту.

Польське суспільство демонструє високу готовність до підтримки України, включно з наданням економічної та військової допомоги, а також прийомом українських біженців. Це свідчить про сильні міжетнічні зв'язки та спільний історичний досвід двох народів.

Уряд Польщі та громадянське суспільство швидко відреагували на повномасштабне вторгнення Росії в Україну, пропонуючи допомогу українським біженцям та створюючи правові умови для їх прийому й розміщення. Важливою є також роль Української діаспори в Польщі, яка активно сприяє підтримці співвітчизників.

Польські ЗМІ успішно відбивають спроби російської пропаганди, викриваючи фейки та маніпуляції, що поширюються в соцмережах і медіапросторі. Польща залишається одним із найбільших торговельних партнерів України, що підкреслює важливість економічних зв'язків між країнами.

Стаття також вказує на необхідність зміни стратегії кібербезпеки, базуючись на прогнозуванні та плануванні захисту від кіберзлочинців. Польські журналісти активно висвітлюють агресію РФ, акцентуючи увагу на необхідності підтримки України з боку Західних країн та НАТО. Загалом медіарефлексія Польщі на агресію РФ проти України підкреслює значення інформаційної безпеки, соціальної підтримки й міжетнічної співпраці в умовах сучасних геополітичних викликів.

Література:

1. Огляд польських ЗМІ. URL: https://espreso.tv/article/2014/03/05/ohlyad_polskykh_zmi_hopnyk_putin_proty_ukrayinskoho_narodu (дата звернення 06.04.2024).

2. Траєкторія розвитку українсько-польських відносин у посткомуністичний період. URL: https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2021/1222/094918--ukra-ns-k-v-dnosini-lybl-n.pdf (дата звернення 06.04.2024).

3. Російсько-українська війна як фактор геополітичного позиціонування регіону ЦСЄ та ПСЄ. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/43_2022/30.pdf (дата звернення 10.04.2024).

4. Що пишуть про російську дезінформацію у польських медіа. URL: https://sylapravdy.com/shho-pyshut-pro-rosijsku-dezinformacziyu-u-polskyh-media/ (дата звернення 11.04.2024).

5. Żakowski, J. Żeby się tylko atakujący nie rozochocił zbyt miękką reakcją Zachodu. Gazeta Wyborcza. 2022. URL: wyborcza.pl (дата звернення 18.05.2024).

6. 20 tys. Ukraińców ma obywatelstwo polskie. Niektórzy zagłosują po raz pierwszy. URL: https://ukrayina.pl/polish/7,190250,30293388,20-tys-ukraincow-ma-obywatelstwo-polskie-niektorzy-zaglosuja.html (дата звернення 10.04.2024).

7. Сценарії розвитку російсько-української війни: погляд із Польщі. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/stsenariyi-rozvytku-rosiysko-ukrayinskoyi-viyny-pohlyad-iz (дата звернення 10.04.204).

References:

1. Ohliad polskykh ZMI (2024). [Overview of Polish mass media]. Retrieved from: https://espreso.tv/article/2014/03/05/ohlyad_polskykh_zmi_hopnyk_putin_proty_ukrayinskoho_narodu [in Ukrainian].

2. Traiektoriia rozvytku ukrainsko-polskykh vidnosyn u postkomunistychnyi period (2024). [The trajectory of the development of Ukrainian-Polish relations in the post-communist period]. Retrieved from: https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2021/1222/094918--ukra-ns-k-v-dnosini-lybl-n.pdf [in Ukrainian].

3. Rosiisko-ukrainska viina yak faktor heopolitychnoho pozytsionuvannia rehionu TsSIe ta PSIe (2024). [The Russian-Ukrainian war as a factor in the geopolitical positioning of the CEE and CEE regions]. Retrieved from: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/43_2022/30.pdf. [in Ukrainian].

4. Shcho pyshut pro rosiisku dezinformatsiiu u polskykh media (2024). [What is written about Russian disinformation in the Polish media]. Retrieved from: https://sylapravdy.com/shho-pyshut-pro-rosijsku-dezinformacziyu-u-polskyh-media/

5. Żakowski, J. (2022). Bzy się tylko atakujący nie rozochocił zbyt miękką reakcją Zachodu. Gazeta Wyborcza [As long as the attacker doesn't get excited about the West's too soft reaction. Gazeta Wyborcza]. Retrieved from: wyborcza.pl.

6. 20 thousand Ukraińców ma obywatelstwo polskie. Some will vote for the first time (2024). [20 thousand Ukrainians have Polish citizenship. Some will vote for the first time]. Retrieved from: https://ukrayina.pl/polish/7,190250,30293388,20-tys-ukraincow-ma-obywatelstwo-polskie-niektorzy-zaglosuja.html

7. Stsenarii rozvytku rosiisko-ukrainskoi viiny: pohliad iz Polshchi (2024). [Scenarios of the development of the Russian-Ukrainian war: a view from Poland]. Retrieved from: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/stsenariyi-rozvytku-rosiysko-ukrayinskoyi-viyny-pohlyad-iz [in Ukrainian].

Nataliia Stetsiuk, Andrii Holets. Media reflection on the aggression of the Russian Federation in Poland: prospects and challenges for national and ethnic communities

The article aims to study the role of the media in reflecting the aggressive actions of the Russian Federation in Poland and their impact on public opinion, especially in national and ethnic communities. The main goal is to analyze the perspectives and challenges that different socio-cultural groups face when perceiving and reacting to geopolitical conflicts. The research is based on an analysis of media sources, including news reports, analytical articles and public debates. In addition, sociological methods are used to study the reactions of different groups to events and their interpretation.

In the conditions of growing tension in relations between Ukraine, Poland and Russia in connection with full-scale military aggression, the topic of media reflection on the aggression of the Russian Federation takes on special importance. Understanding how the media shape public opinion and identity under the influence of geopolitical events becomes extremely relevant for the development of effective strategies for interethnic coexistence and national security. This article offers a research approach to the analysis of the influence of the media on the perception of geopolitical conflicts and identifies key aspects that should be taken into account when developing strategies for communication and inter-ethnic understanding in crisis situations.

Key words: *microrelationship, reflection, military adaptation, fake.*

Відомості про авторів:

Наталія Стецюк – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних відносин факультету історії, політології, міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Андрій Голець – аспірант кафедри міжнародних відносин факультету історії, політології, міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 327-027.541(477+438)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-33

Тетяна Струтинська
ORCID: 0000-0003-3328-628X

Олександр Кубацький
ORCID: 0009-0004-4515-6778

МІЖРЕГІОНАЛЬНА СПІВПРАЦЯ МІЖ УКРАЇНОЮ І РЕСПУБЛІКОЮ ПОЛЬЩА: НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖУРЯДОВОЇ КООРДИНАЦІЙНОЇ РАДИ

Міжрегіональна співпраця між Україною та Республікою Польща набуває особливого значення в сучасних умовах інтеграції України до європейських інституцій, а також з огляду на спільні виклики безпеки й економічного розвитку. Важливість цієї співпраці підсилюється історичними, культурними та географічними факторами, які роблять Польщу одним із ключових партнерів України. Діяльність Міжурядової координаційної ради України та Польщі створює необхідну платформу для координації регіональних ініціатив та спільних проєктів у різних сферах – від економіки й інфраструктури до освіти та культури. Дослідження спрямоване на вивчення ключових напрямів цієї співпраці в контексті європейської інтеграції та регіонального розвитку. Окреслені правові основи міжрегіональної співпраці між Україною та Польщею, які містяться в Угоді між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво. Охарактеризовано організаційну структуру та організацію діяльності Ради. Визначено основні напрями діяльності Міжурядової координаційної ради. На основі протоколів засідань Ради проаналізовані досягнення та виклики у співпраці між регіонами двох країн, запропоновано рекомендації для покращення роботи Ради.

Ключові слова: *міжрегіональна співпраця, Україна, Республіка Польща, Міжурядова координаційна рада з питань міжрегіонального співробітництва, транскордонне співробітництво, європейська інтеграція.*

Вступ. Міжрегіональна співпраця між Україною і Республікою Польща протягом останніх десятиліть набула нового значення в контексті європейської інтеграції та регіонального розвитку. Географічна близькість, спільна історична спадщина й активне прагнення до стабільного економічного розвитку стали основою для формування глибоких взаємовідносин між обома державами. Польща, як одна з ключових країн Європейського Союзу, відіграє важливу роль у підтримці євроінтеграційних прагнень України, сприяючи розвитку міжрегіональних зв'язків.

Одним із ключових інструментів, що забезпечує координацію цих відносин, є спільна Міжурядова координаційна рада. Вона є важливою платформою для реалізації спільних проєктів у різних сферах, зокрема в економічній, освітній, культурній та інфраструктурній галузях. Рада сприяє не лише зміцненню двосторонніх відносин на національному рівні, але й активному залученню регіональних адміністрацій, муніципалітетів і громад до процесу співпраці.

У цій статті проаналізовано діяльність Міжурядової координаційної ради як ефективного механізму міжрегіональної співпраці, вивчено основні напрями її роботи, розглянуто протоколи засідань Ради, запропоновано рекомендації для вдосконалення роботи Ради та міжрегіональних відносин між Україною та Польщею в умовах інтеграції України до європейських структур.

Метою дослідження є аналіз і міжурядової співпраці між Україною та Польщею на міжрегіональному рівні через призму діяльності Міжурядової координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва.

Завдання статті. Розкрити засади міжрегіональної співпраці між Україною та Польщею. Визначити організаційну структуру й організацію діяльності Ради. Охарактеризувати основні

напрями діяльності Міжурядової координаційної ради. На основі протоколів засідань Ради проаналізувати досягнення та виклики у співпраці між регіонами двох країн. Дослідити роль Міжурядової координаційної ради в просуванні європейських інтеграційних процесів в Україні та запропонувати рекомендації для покращення її роботи.

Матеріал і методи дослідження. У дослідженні використовувалися загальнонаукові методи. Застосовано також аналіз документів – вивчення офіційних угод, протоколів і звітів про діяльність Міжурядової координаційної ради, а також нормативно-правових актів, що регулюють міжрегіональну співпрацю між Україною та Польщею.

Результати й обговорення. Проблематика розвитку міжрегіонального співробітництва розглядалася багатьма як українськими, так і іноземними науковцями. Серед них слід виділити таких дослідників, як Н. Антонюк, І. Бабець, О. Бабінова, Л. Мельник, Н. Мікула, Ю. Окуновська, Н. Папіш, які по-різному інтерпретували сутність міжрегіональної співпраці.

Визначення поняття міжрегіонального співробітництва міститься в Угоді між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво й означає діяльність регіональних органів державної адміністрації і органів місцевого самоврядування, що спрямована на зміцнення й розвиток дружніх та добросусідських відносин між обома країнами [1].

Україна та Польща ще 30 років тому зобов'язалися всіляко сприяти здійсненню співробітництва в галузі розвитку регіонів, міст і сільських місцевостей у таких сферах: будівництво й облаштування території, транспорт, комунальне господарство, промисловість, торгівля, сільське господарство (розвиток аграрної культури, переробка та збут сільськогосподарської продукції), охорона природи (національні та ландшафтні парки, території та об'єкти відпочинку), охорона навколишнього середовища (боротьба з забрудненням вод, атмосферного повітря та ґрунту), освіта та професійне навчання, зокрема навчання української та польської мов як других мов у школах, особливо в прикордонній зоні, культура та мистецтво, охорона здоров'я, туризм і спорт, взаємна інформаційна допомога у випадках катастроф та екологічного лиха (епідемій, повеней, пожеж, катастроф і транспортних пригод) та в інших питаннях, що становлять взаємний інтерес [6].

В Угоді між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво сторони домовилися про створення Спільної координаційної міжурядової ради з питань міжрегіонального співробітництва.

Відповідно до цього документа Рада була створена в жовтні 1995 року.

З української сторони Координаційну міжурядову раду з питань міжрегіонального співробітництва очолив міністр зовнішніх економічних зв'язків України Осика Сергій Григорович [5]. На сьогодні, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України, заступник міністра розвитку громад, територій та інфраструктури з питань європейської інтеграції за посадою є головою Української частини Спільної українсько-польської координаційної міжурядової ради з питань міжрегіонального співробітництва [2].

З польської сторони Раду очолив заступник державного секретаря Міністерства внутрішніх справ та адміністрації.

Основні напрями роботи Ради визначені в другому розділі Статуту Польсько-української координаційної міжурядової ради з питань міжрегіонального співробітництва. Відповідно до статуту Спільна координаційна міжурядова рада з питань міжрегіонального співробітництва:

– визначає загальні напрями й основні положення розвитку міжрегіонального співробітництва, подає до компетентних органів обох держав пропозиції із цього приводу, розробляє спільні програми дій, спрямовані на розвиток співпраці між регіональною владою, місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування Республіки Польща та України, координує міжрегіональне співробітництво;

– розглядає пропозиції органів державного управління на регіональному, місцевому рівнях та органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та громадських організацій Республіки Польща та України щодо конкретних проектів міжрегіональної співпраці;

– надає висновки на проєкти двосторонніх договорів, спрямованих на здійснення міжрегіонального співробітництва;

– розробляє пропозиції щодо створення сприятливих правових, економічних, фінансових і торговельних умов для взаємовигідного економічного співробітництва, розвитку підприємницької, господарської та іншої діяльності в рамках міжрегіонального співробітництва й передає їх відповідно до компетентних органів Республіки Польща та України для розгляду та прийняття рішення;

– вживає заходів щодо вирішення спірних питань, що перешкоджають міжрегіональному співробітництву [20, с. 22–23].

Розглянемо організаційну структуру Спільної координаційної міжурядової ради з питань міжрегіонального співробітництва, яка також чітко визначена у Статуті Ради.

Рада складається з двох рівноправних національних частин Польщі й України, створених на паритетних засадах. Для вирішення конкретних питань у визначених сферах співпраці міжрегіональна Рада має право створювати комісії та робочі групи.

Співголови Ради призначаються відповідно прем'єр-міністром Республіки Польщі та Кабінетом Міністрів України. Голови двох країн представляють Раду в межах своїх повноважень.

Голови національних частин Ради призначають своїх заступників, голів створених комітетів і робочих груп, виконавчого секретаря та її членів і постійно повідомляють про кадрові зміни в цій сфері.

Створені Радою комітети та робочі групи діють відповідно до її рішень та регулярно інформують про свою діяльність голів обох національних частин Ради.

Організацію роботи забезпечують відповідальні секретарі відповідного складу національної Ради, готують матеріали до засідань Ради та виконують інші організаційні завдання, пов'язані з її діяльністю. Виконавчі секретарі обох національних частин Ради постійно контактують між собою, а за потреби зустрічаються в період між його засіданнями [19].

Статутом передбачено, що Рада починає свою діяльність після утворення обох рад національних частин і закінчується після їх розпуску з дотриманням в обох випадках процедури повідомлення.

Засідання Спільної українсько-польської координаційної міжурядової ради з питань міжрегіонального співробітництва проводяться за потреби, але не рідше одного разу на рік, почергово, на території Республіки Польща і України. Засідання Ради можуть скликатися також за ініціативою однієї із сторін і проводяться зазвичай на території держави, яка цю зустріч ініціювала. Засідання Ради веде відповідно голова тієї національної частини, на території держави якої відбувається засідання.

Засідання Ради скликаються після затвердження голів обох її національних частин. У такому ж порядку можуть бути організовані в разі потреби, конференції, симпозіуми й семінари.

На засіданнях Ради розглядаються питання, які перед цим погоджені головами обох національних частин.

Дата чергового засідання Ради призначається не пізніш як за два місяці до засідання. За два тижні перед узгодженою датою зустрічі голови обох національних частин Ради остаточно погоджують порядок денний і обмінюються текстами проєктів протоколів. Відповідальні секретарі Ради погоджують організаційні питання та тексти проєктів документів засідання.

Голови національних частин Ради можуть запрошувати до участі в засіданнях Ради експертів і спостерігачів, кількість яких має узгоджуватися заздалегідь.

Рада має право призначити в разі потреби фахівців з Республіки Польща й України для дослідження конкретних проблем після надання згоди голів обох національних частин.

Рішення Ради приймаються на основі консенсусу й набувають чинності з дня їх підписання Головами обох її національних частин. Рішення Ради, яке за заявою однієї з її національних частин потребує затвердження компетентними органами Республіки Польща та України, набувають чинності в день письмового повідомлення про таке погодження. Протокол засідання Ради складається польською та українською мовами [20, с. 24].

Відповідно до Статуту Ради, витрати, пов'язані з проведенням засідань Ради, конференцій, симпозіумів і семінарів, покриваються тією частиною національної ради, на території держави якої ця зустріч відбувається.

Витрати на проїзд учасників засідань Ради, конференцій, симпозіумів і семінарів, включно з витратами на проживання та харчування їх учасників, покриваються відповідно тією національною частиною, яка висилає на ці засідання своїх представників [19].

Проаналізуємо діяльність Міжурядової координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва на основі кількох спільних засідань.

Перше засідання Спільної міжурядової координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва України і Польщі відбулося 25–26 січня 1996 р. у Замості (Люблінське воєводство) на території Польщі, на якому було затверджено Статут Ради й визначені засади її діяльності. Під час першого засідання було утворено Комісії Ради: з прикордонного співробітництва та з питань співробітництва між регіонами, ухвалено основні напрями співпраці на 1996 рік [20, с. 16].

З польського боку Рада також є сполучною ланкою між місцевою, регіональною владою та урядовою адміністрацією. Із січня 1999 року головами підкомітету міжрегіонального співробітництва були призначені маршалки воєводських органів місцевого самоврядування, а воєводи увійшли до складу Ради.

За словами державного секретаря Бернарда Блащика, до 2001 року відбулася лише одна зустріч у 1996 р. у Замості. Хоча Статут Ради, про що ми раніше зазначали, передбачає щорічні засідання, які організовуються по черзі на території кожної країни. Він зазначав, що Польща очікує пропозиції від української сторони щодо організації другого засідання ради.

Враховуючи динамічний розвиток польсько-українських відносин, у лютому 2000 р. польська сторона запропонувала розширити склад Ради представниками місцевої влади, створити комісію з питань просторового планування та комісію з питань прикордонних переходів та інфраструктури. Польська частина ради проводить регулярні засідання, створюючи таким чином можливість представити проблеми та виробити висновки щодо міжрегіональної співпраці, яка динамічно розвивалася на рівні воєводств, особливо Люблінського та Підкарпатського [9].

З жовтня 2000 року головою польської частини Ради став А. Подольскі, заступник державного секретаря Міністерства внутрішніх справ та адміністрації. У травні 2001 року головою української частини ради було призначено Ігоря Харченка, заступника міністра закордонних справ України [9].

У структурі Спільної міжурядової координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва України і Польщі було створено п'ять комісій: Комісію з питань перетину кордонів та інфраструктури, Комісію з питань просторового планування, Комісію з гуманітарних питань (призупинила діяльність 25 березня 2009 р.), Комісію з питань транскордонного співробітництва (призупинила діяльність 25 березня 2009 р.), Комісію з питань міжрегіонального співробітництво (призупинила діяльність 25 березня 2009 р.). Із трьох згаданих комісій, які призупинили свою діяльність, було створено одну – Комісію з транскордонного співробітництво [8, с. 62].

Засідання (п'яте) Спільної міжурядової координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва України і Польщі відбулося 20 березня 2006 року у Львові. На засіданні Ради були розглянуті такі питання: огляд результатів співпраці, здійсненої в рамках діяльності Ради; обговорення прикордонного руху та проєктів інфраструктури на українсько-польському кордоні; перспективи соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів, зокрема,

ініціатива створення польсько-українського бізнес-центру з підтримкою ЄС, з офісами по обидва боки кордону. Також розглядалася співпраця щодо доступу до фондів ЄС, питання працевлаштування, надання медичної та гуманітарної допомоги. З українського боку в засіданні взяли участь заступник міністра закордонних справ Володимир Хандогій, посол України в Польщі Олександр Моцик, голова Львівської ОДА Петро Олійник та інші керівники регіонів і заступники міністрів. Польську сторону представляли заступник міністра внутрішніх справ Вєслав Старка, керівники департаментів і фондів ЄС, а також воєводи кількох регіонів, серед яких Єва Драус [7].

Восьме засідання Міжурядової координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва відбулося 27–28 жовтня 2009 року у Варшаві, у якому взяли участь 20 представників Польщі та 15 – України.

З польської сторони засідання пройшло під головуванням Пьотра Стаханчика, заступника державного секретаря Міністерства внутрішніх справ та адміністрації Республіки Польща, голови польської частини Ради, з української сторони – заступника міністра закордонних справ України, голови української частини Ради Костянтина Єлісеєва. Сторони одностайно наголосили на високій інтенсивності та динамічності політичних контактів на різних рівнях і пожвавленні діяльності інституцій, які здійснюють розвиток польсько-українського стратегічного партнерства.

Сторони позитивно сприйняли підписання президентами Республіки Польща та України у вересні 2009 року Дорожньої карти співпраці між Польщею та Україною на 2009–2010 роки [11].

Голови національних частин Ради затвердили зміни в організаційній структурі Ради та пріоритети її роботи. Вони висловили задоволення об'єднанням комісій з транскордонного співробітництва, міжрегіонального співробітництва та гуманітарного співробітництва в новостворену Комісію з транскордонного співробітництва (про що зазначалося вище). Співголови дійшли висновку, що ці зміни оптимізують роботу комісій, які діють у складі Ради, підвищать їх ефективність, а також дадуть змогу зосередитися на ключових питаннях міжрегіонального співробітництва. Співголови рекомендували секретарям Ради проводити зустрічі між засіданнями Ради для моніторингу діяльності Комісії.

Сторони погодилися, що призначення до Ради експертів з використання коштів ЄС дасть змогу швидко обмінюватися інформацією щодо можливостей фінансування двосторонніх проєктів, важливих для регіонів обох країн. Сторони висловили готовність провести Конференцію воєвод і маршалків воєводств Республіки Польща та голів обласних державних адміністрацій і голів обласних рад України в рамках Польсько-українського економічного форуму та підтримали організацію Форуму міст-побратимів Республіки Польща та України.

Сторони високо оцінили рівень проведення 9–11 вересня 2009 р. у м. Мушина III форуму регіонів, організованого під патронатом міністра регіонального розвитку Республіки Польща та міністра регіонального розвитку та будівництва України, та позитивно відзначили завершення процедури узгодження Угоди про співпрацю між Міністерством регіонального розвитку і будівництва України та Міністерством регіонального розвитку Республіки Польща. Сторони наголосили на необхідності якнайшвидшого завершення роботи над оновленням Стратегії польсько-українського міжрегіонального та транскордонного співробітництва та підготовки спільного «Дослідження просторового розвитку території вздовж українсько-польського кордону».

Сторони висловили задоволення набранням чинності 1 липня 2009 року Угоди між Урядом Республіки Польща та Кабінетом Міністрів України про принципи малого прикордонного руху та початком реалізації її положень і підкреслили важливість цієї угоди для пожвавлення двосторонніх контактів у прикордонній зоні. Польська сторона висловила постійну підтримку процесу інтеграції України до Європейського Союзу, зокрема в контексті підготовки та підписання Угоди про асоціацію України з ЄС [11].

IX засідання Міжурядової координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва відбулося 2–3 березня 2011 року в Україні (м. Львів), у якому взяли участь 27 учасників

з Польщі. На засіданні заслухали підсумки діяльності Комісій, що діють при Раді: Комісії з питань прикордонних переходів та інфраструктури; Комісії з планування території; Комісії з питань транскордонного співробітництва. Визначені пріоритетні напрями діяльності на 2011 рік. Відбулася презентація спільних проєктів, реалізованих регіонами-партнерами Польщі та України. Розглядалися також питання використання коштів ЄС для розвитку транскордонного співробітництва між Польщею та Україною і розвитку комунікаційної інфраструктури в прикордонних регіонах Польщі та України [12].

X чергове засідання відбувалося у Варшаві 28–29 березня 2012 р., на якому співголови Ради ще раз підкреслили, що міжрегіональна співпраця – це та сфера, яка робить вагомий внесок у налагодження мостів порозуміння між поляками й українцями, даючи можливість краще пізнати суспільств один одного, встановлення тривалих контактів між державними установами, органами місцевого самоврядування та громадянами. У десятому засіданні взяли участь 27 представників Польщі та 26 – України [13].

Під час зустрічі також обговорили перспективи та напрями розвитку українсько-польського співробітництва у транскордонному та міжрегіональному вимірі й наголосили на необхідності активізації співпраці в рамках проблемних комісій, оскільки їхня робота має вирішальне значення для функціонування Ради. Зокрема, було підбито підсумки діяльності Комісії з питань транскордонного співробітництва, Комісії просторового планування та Комісії перетинів кордону та інфраструктури. Розглянуто питання розвитку комунікаційної інфраструктури в прикордонних регіонах України та Польщі, а також питання поточних і запланованих інвестицій на національні дороги, що ведуть до пунктів пропуску на українсько-польському державному кордоні, у тому числі організація ЄВРО-2012; використання європейських фондів для посилення транскордонного співробітництва між двома країнами – перспективи співпраці між міністерствами регіонального розвитку; розвитку партнерських контактів між регіонами (адміністративно-територіальними одиницями) Польщі та України; відбулася презентація спільних проєктів, що реалізуються регіонами, які співпрацюють між собою [8, с. 62–63].

XI засідання Спільної міжурядової координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва України і Польщі відбулося 11–12 червня 2013 р. у м. Яремче, у ньому взяли участь 26 учасників з Польщі та 24 – з України [14]. Під час зустрічі сторони обговорили поточні проблеми й перспективи транскордонного співробітництва. Зокрема, торкнулися питання розширення та модернізації прикордонної інфраструктури на українсько-польському державному кордоні, обговорили перспективи проведення Європейських днів добросусідства, створення та розвиток транскордонних біосферних резерватів: українсько-польсько-словацького «Східні Карпати», українсько-польсько-білоруського «Західне Полісся» та українсько-польського «Розточчя», а також концепцію просторового розвитку регіонів, розташованих уздовж польсько-українського кордону [8, с. 63].

Засідання комісій Ради відбуваються значно частіше, ніж засідання самої спільної координаційної ради. 18 березня 2014 року в пункті пропуску «Краковець – Корчова» відбулося засідання Комісії з питань пунктів пропуску та прикордонної інфраструктури Українсько-польської міжурядової координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва. Українську делегацію очолював Ігор Тимофєєв, польську – Анджей Даугелевич, заступник директора прикордонного Управління Головної комендатури прикордонної варти Республіки Польща. Основною метою засідання Комісії було обговорення стану та перспектив будівництва нових і реконструкції існуючих пунктів пропуску на українсько-польському державному кордоні, а також створення та поліпшення дорожньої інфраструктури [3].

31 березня – 1 квітня 2015 року проходило XII засідання Міжурядової координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва (м. Жешів).

На засіданні Рада розглянула три блоки питань. Блок 1 – реформа місцевого самоврядування в Україні (заслуховували інформацію про проведення в Україні реформи, про сферу

повноважень міністерств і встановлення шляху обміну інформацією між партнерами з боку уряду та місцевої влади; про польські організації, які співпрацюють з українськими органами місцевого самоврядування й відбір органів, зацікавлених у підтримці реформи місцевого самоврядування України, шляхом організації семінарів, воркшопів тощо. Блок 2 – питання прикордонної інфраструктури та під'їзних доріг до пунктів пропуску; програма транскордонного співробітництва PL-BY-UA 2014-2020. Блок 3 – затвердження планів дій комісії Ради [15].

В аналітичному звіті «Політика транскордонного співробітництва Львівської області» містилися рекомендації для Міжурядової координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва для покращення міжрегіональної співпраці. Комісії було рекомендовано:

1. Провести оцінку проектів Програми добросусідства з точки зору їх узгодженості зі Стратегією розвитку Львівщини до 2020 року та планом її реалізації на 2015–2017 роки.

2. Надати методичну та технічну підтримку потенційним учасникам програми у підготовці проектів через місцеві органи влади.

3. Залучати до участі у розробці та реалізації проєктів якомога ширше коло представників, зокрема місцевого самоврядування та виконавчих органів.

4. Забезпечити підготовку кваліфікованих менеджерів для роботи у сфері транскордонної співпраці, приділяючи особливу увагу представникам місцевих органів влади.

5. Організувати інформування та залучення до процесу транскордонної співпраці широкої аудиторії через навчальні заходи, презентації успішних прикладів, а також створити систему для пошуку партнерів для спільних проектів, включно з підтримкою «Форуму партнерства» за участю урядових, неурядових організацій і наукових установ.

6. Підвищити обізнаність державних служб, зокрема казначейських і митних органів, щодо процедур реалізації міжнародної технічної допомоги.

7. Полегшити правила та процедури подачі проектних заявок, зокрема для ініціатив, спрямованих на розвиток партнерства громад [1].

Тринадцяте засідання Спільної міжурядової координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва України і Польщі відбулося 27–28 жовтня 2016 року у Львові. Польська сторона висловила підтримку лібералізації візового режиму, що призвело до звільнення громадян України від обов'язку мати короткострокові візи. Це стало вагомим внеском у розвиток добросусідських відносин між Республікою Польща та Україною. Польська сторона вже вкотре заявила про подальшу готовність підтримувати Україну шляхом реформ, зокрема реформи місцевого самоврядування. З 2014 року відбуваються навчальні візити посадовців з України до Польщі в рамках інструменту Програми мобільності державних службовців V4, що фінансується Міжнародним Вишеградським фондом. Сторони домовилися продовжувати співпрацю у сфері протидії корупції на пунктах пропуску на польсько-українському державному кордоні. Співголови Ради на засіданні наголосили на необхідності розбудови європейської єдності шляхом посилення польсько-українських регіональних контактів. Крім того, сторони заслухали інформацію про роботу Комісії, що діє при Раді, й обговорили актуальні питання співпраці [16].

15–16 лютого 2018 року відбулося XIV засідання Українсько-польської міжурядової координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва (м. Жешів), у якому взяли участь представники урядів обох країн, українські парламентарі, дипломати, представники органів місцевого самоврядування та силових служб. Зустріч відкрила заступник державного секретаря Міністерства внутрішніх справ та адміністрації Рената Щенх, голова польської частини Ради. Вона зазначила, що Польща надає великого значення розбудові європейської єдності шляхом зміцнення польсько-українських регіональних контактів. У цьому контексті вона відзначила запровадження у 2017 році безвізового режиму для громадян України, які подорожують до Шенгенської зони, та набуття чинності Угоди про асоціацію. Також незмінно висловила підтримку інтеграції України у євроатлантичні структури та Європейський Союз. Величезним

капіталом, який слід розвивати та використовувати, є мережа партнерства та контактів між місцевими й регіональними органами влади України та Польщі [17].

Під час польсько-української зустрічі сторони обговорили багатоаспектні питання міжрегіональної співпраці. У центрі уваги були актуальні проблеми й перспективи транскордонного співробітництва. На засіданні були підведені підсумки діяльності Комітету транскордонного співробітництва, Комітету прикордонних переходів та інфраструктури, Комітету просторового планування та Комітету рятування та цивільного захисту в умовах надзвичайних ситуацій. Також обговорили Програму транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна 2014–2020. Були порушені питання розвитку кордону, взаємодії служб та транспортної інфраструктури на кордоні [10].

У 2018 році міністр закордонних справ України Павло Клімкін запропонував скликати позачергове засідання Українсько-польської міжурядової координаційної ради з міжрегіонального співробітництва за проханням голови Львівської ОДА Олега Синютки про проведення такого заходу. Головною причиною звернення стало накопичення автомобілів на пунктах пропуску на кордоні між Україною і Польщею [4]. Проблеми виникли через недостатнє виконання умов меморандуму між країнами, який передбачає використання системи попереднього повідомлення для уникнення надзвичайних ситуацій на кордоні й забезпечення стабільної роботи прикордонних пунктів. Система регулює кількість транспортних засобів, які можуть бути оброблені прикордонними службами обох країн протягом зміни.

XV засідання Ради відбулося 21–22 березня 2019 року на території України (м. Збараж – м. Тернопіль, Тернопільська область). Ця зустріч стала першою, що відбулася за межами прикордонних регіонів. Захід проходив у Збаразькому замку під керівництвом першого заступника міністра регіонального розвитку України В'ячеслава Негоди. Польську делегацію очолювала заступниця міністра внутрішніх справ та адміністрації Рената Щенх, яка також є головою польської частини Ради. На зустрічі були присутні голова ОДА Степан Барна, віцемаршалок Люблінського воєводства Збігнєв Войцеховскі та віцевоєвода Підкарпатського воєводства Люцина Подхаліч. Обговорювалися питання щодо прикордонної інфраструктури, функціонування пунктів пропуску, а також транскордонного співробітництва.

Сторони наголосили на важливості активізації співпраці з метою прискорення реалізації інвестиційних проєктів у рамках Міжурядової угоди про надання кредиту в рамках пов'язаної допомоги. Сторони наголосили, що пріоритетами є реалізація проектів транскордонного та міжрегіонального співробітництва, спільне просторове планування, розвиток спільної інфраструктури й обмін досвідом у впровадженні реформ. Рада на 15-му засіданні розглянула підсумок діяльності та план роботи комісій Ради, реалізацію Програми транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна 2014–2020 [18].

2 червня 2021 року відбулася відеоконференція між співголовами Польсько-української міжурядової координаційної ради міжрегіонального співробітництва – заступником міністра Бартошем Гродецьким та Ігорем Корховим, заступником міністра розвитку громад і територій України. Під час переговорів ішлося про визначення дати наступного засідання Ради, яке було перенесено через епідеміологічну ситуацію та обмеження, пов'язані з пандемією COVID-19, модернізацію і розширення пунктів пропуску на ділянці державного кордону з Україною.

Висновки. Засідання Спільної українсько-польської міжурядової координаційної Ради з питань міжрегіонального співробітництва – це платформа, яка об'єднує представників урядів України та Польщі для розвитку співпраці на міжрегіональному рівні. Основна мета таких зустрічей полягає в координації дій між різними регіонами двох країн, обміні досвідом і пошуку нових можливостей для спільних проєктів. На засіданнях Ради, які почергово відбуваються в кожній із країн, розглядаються питання, що стосуються: економічної співпраці між регіонами України та Польщі; розвитку інфраструктури та транспортних коридорів; освітніх

і культурних проєктів, спрямованих на поглиблення співпраці; питання безпеки та транскордонної співпраці; енергетики й екології.

У рамках Ради функціонують п'ять комісій: Комісія з питань транскордонного співробітництва; Комісія з питань просторового планування; Комісія з питань рятування та захисту населення в умовах надзвичайних ситуацій; Комісія з питань пунктів пропуску та прикордонної інфраструктури; Комісія з питань запобігання та протидії правопорушенням під час перетинання українсько-польського державного кордону. До небагатьох практичних результатів роботи Ради, зокрема Комісії з територіального планування, можна віднести розробку у 2012 році спільного документа «Концепція просторового розвитку районів, розташованих вздовж кордону України і Польщі».

Для посилення міжрегіональної співпраці й покращення діяльності Українсько-польської міжурядової координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва можна запропонувати кілька рекомендацій. Це насамперед активізація співпраці на регіональному рівні. Слід залучати більше регіонів з обох країн для участі в Раді, особливо прикордонних, де інтереси взаємодії найбільш очевидні. Варто було б проводити засідання на регулярній основі, як це і передбачено у статуті, щоб підтримувати динаміку співробітництва та швидше вирішувати актуальні питання. Різні проблеми, такі як пандемія COVID-19, війна й інші, частково перешкоджали проведенню щорічних зустрічей ради. Варто було б також більше ініціювати спільних програм для залучення інвестицій у прикордонні території та менш розвинені регіони. Доцільно було б впровадити онлайн-платформу для обміну інформацією та ініціативами між регіонами, що дало би змогу ефективніше координувати діяльність, спільно розвивати проєкти в інфраструктурі, зокрема транспортній та енергетичній сферах. Слід навчитися швидко реагувати на зміни політичної та економічної ситуації, а також на непередбачувані події, такі як пандемії або військові конфлікти, що дасть можливість країнам більш ефективно взаємодіяти у критичних моментах. Ці рекомендації допомогли б посилити ефективність діяльності Українсько-польської координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва та сприяти глибшій інтеграції між регіонами України і Польщі. Засідання Ради є важливими для зміцнення двосторонніх відносин між Україною та Польщею, а також для розвитку зв'язків на місцевому рівні.

Література:

1. Аналіз політики транскордонного співробітництва у Львівській області. Аналітичний звіт. Львів, ГО «Європейський діалог», 2015. 119 с.

2. Деякі питання транскордонного, міжрегіонального, прикордонного співробітництва та участі України в реалізації Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону. Кабінет Міністрів України. Постанова від 24 грудня 2019 р. № 1098 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1098-2019-%D0%BF#Text

3. Заходи, які передбачено планом реалізації Концепції інтегрованого управління кордонами. Державна прикордонна служба [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://dpsu.gov.ua/

4. Павло Клімкін ініціює проведення позачергового засідання Українсько-польської міжурядової координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.kmu.gov.ua/news/pavlo-klimkin-iniciyuye-provedennya-pozachergovogo-zasidannya-ukrayinsko-polskoyi-mizhuryadovoyi-koordinacijnoyi-radi-z-pitan-mizhregionalnogo-spivrobitnictva

5. Про призначення Осики С. Г. головою Української частини Спільної українсько-польської координаційної міжурядової ради з питань міжрегіонального співробітництва. Кабінет Міністрів України. Постанова від 16 листопада 1994 р. № 777. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/777-94-%D0%BF#Text

6. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво від 24.05.1993. Документ 616_171. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_171#Text

7. У Львові розпочала роботу Українсько-польська міжурядова координаційна Рада з питань міжрегіонального співробітництва. URL: https://galinfo.com.ua/news/u_lvovi_rozpochala_robotu_ukrainskopolska_mizhuryadova_koordynatsiyna_rada_z_pytan_mizhregionalnogo_spivrobitnytstva_3349.html

8. Antoniuk Natalia, Papish Natalia Wspólpraca transgraniczna jako czynnik transformacji miedzynarodowych funkcji granicy ukrainsko-polskiej. Pogranieze. *Polish Borderland Studies*. 2/1, 2014. S. 61–73.

9. Odpowiedź sekretarza stanu w Ministerstwie Gospodarki – z upoważnienia ministra – na zapytanie nr 3982 w sprawie realizacji porozumienia międzyrządowego pomiędzy Polską i Ukrainą dotyczącego udogodnień we wzajemnej współpracy gospodarczej. URL: https://orka2.sejm.gov.pl/IZ3.nsf/main/7E38E074

10. Polsko-ukraińskie rozmowy o współpracy międzyregionalnej. URL: https://rzeszow.uw.gov.pl/aktualnosci/polsko-ukrainskie-rozmowy-o-wspolpracy-Miedzyregionalnej.

11. Protokół z VIII posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Międzyrządowej Rady Koordynacyjnej ds.współpracy międzyregionalnej. URL: https://www.gov.pl/web/mswia/ukraina.

12. Protokół z IX posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Międzyrządowej Rady Koordynacyjnej ds.współpracy międzyregionalnej. URL: https://www.gov.pl/web/mswia/ukraina.

13. Protokół z X posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Międzyrządowej Rady Koordynacyjnej ds.współpracy międzyregionalnej. URL: https://www.gov.pl/web/mswia/ukraina.

14. Protokół z XI posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Międzyrządowej Rady Koordynacyjnej ds.współpracy międzyregionalnej. URL: https://www.gov.pl/web/mswia/ukraina.

15. Protokół z XII posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Międzyrządowej Rady Koordynacyjnej ds.współpracy międzyregionalnej. URL: https://www.gov.pl/web/mswia/ukraina.

16. Protokół z XIII posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Międzyrządowej Rady Koordynacyjnej ds.współpracy międzyregionalnej. URL: https://www.gov.pl/web/mswia/ukraina.

17. Protokół z XIV posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Międzyrządowej Rady Koordynacyjnej ds.współpracy międzyregionalnej. URL: https://www.gov.pl/web/mswia/ukraina.

18. Protokół z XV posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Międzyrządowej Rady Koordynacyjnej ds. Współpracy Międzyregionalnej, Ukraina. URL: https://www.gov.pl/web/mswia/ukraina.

19. Statut Polsko-Ukraińskiej Międzyrządowej Rady Koordynacyjnej ds.współpracy międzyregionalnej. URL: https://www.gov.pl/web/mswia/ukraina.

20. Staszewski Wojciech Ramy instytucionalnoprawne polsko-ukrainskiej wspotpracy miedzyregionalnej i transgranicznej. Centrum Badan Wschodnich Uniwersytetu Warszawskiego, Studia i Materialy CBW UW 77, Warszawa 1999, s. 32.

References:

1. Analiz polityky transkordonnoho spivrobitnytstva u Lvivskii oblasti. Analitychnyi zvit. Lviv (2015). [Analysis of cross-border cooperation policy in Lviv region. Analytical report]. HO “Yevropeiskyi dialoh” [in Ukrainian].

2. Deiaki pytannia transkordonnoho, mizhrehionalnoho, prykordonnoho spivrobitnytstva ta uchasti Ukrainy v realizatsii Stratehii Yevropeiskoho Soiuzu dlia Dunaiskoho rehionu [Some issues of cross-border, interregional, cross-border cooperation and participation of Ukraine in the implementation of the Strategy of the European Union for the Danube region]. Kabinet Ministriv Ukrainy. Postanova from December 24 2019, № 1098. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1098-2019-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

3. Zakhody, yaki peredbacheno planom realizatsii Kontseptsii intehrovanoho upravlinnia kordonomy. [Measures provided for in the implementation plan of the Concept of Integrated Border Management]. Derzhavna prykordonna sluzhba. Retrieved from https://dpsu.gov.ua/ [in Ukrainian].

4. Pavlo Klimkin initsiiuie provedennia pozacherhovoho zasidannia Ukrainsko-polskoi Mizhuriadovoi Koordynatsiinoi Rady z pytan mizhrehionalnoho spivrobitnytstva.[Pavlo Klimkin initiates an extraordinary meeting of the Ukrainian-Polish Intergovernmental Coordination Council on interregional cooperation]. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/news/pavlo-klimkin-iniciyuye-provedennya-pozachergovogo-zasidannya-ukrayinsko-polskoyi-mizhuryadovoyi-koordinacijnoyi-radi-z-pitan-mizhregionalnogo-spivrobitnictva [in Ukrainian].

5. Pro pryznachennia Osyky S.H. holovoiu Ukrainskoi chastyny Spilnoi Ukrainsko-Polskoi koordynatsiinoi mizhuriadovoi rady z pytan mizhrehionalnoho spivrobitnytstva [About the appointment of Osyka S.G. head of the Ukrainian part of the Joint Ukrainian-Polish Coordination Intergovernmental Council on Interregional Cooperation Kabinet Ministriv Ukrainy]. Postanova from November 16 1994, № 777. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/777-94-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

6. Ughoda mizh Uriadom Ukrainy ta Uriadom Respubliky Polshcha pro mizhrehionalne spivrobitnytstvo [Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the Republic of Poland on interregional cooperation] from May 24 1993, № 616_171. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_171#Text [in Ukrainian].

7. U Lvovi rozpochala robotu Ukrainsko-polska mizhuriadova koordynatsiina Rada z pytan mizhrehionalnoho spivrobitnytstva [The Ukrainian-Polish Intergovernmental Coordination Council on Interregional Cooperation started work in Lviv]. Retrieved from https://galinfo.com.ua/news/u_lvovi_rozpochala_robotu_ukrainskopolska_mizhuryadova_koordynatsiyna_rada_z_pytan_mizhregionalnogo_spivrobitnytstva_3349.html [in Ukrainian].

8. Antoniuk N., Papish N. (2014). Współpraca transgraniczna jako czynnik transformacji miedzynarodowych funkcji granicy ukrainsko-polskiej [Cross-border cooperation as a factor in the transformation of the international functions of the Ukrainian-Polish border]. *Pogranieze. Polish Borderland Studies*, 2/1 [in Polish].

9. Odpowiedź sekretarza stanu w Ministerstwie Gospodarki – z upoważnienia ministra – na zapytanie nr 3982 w sprawie realizacji porozumienia międzyrządowego pomiędzy Polską i Ukrainą dotyczącego udogodnień we wzajemnej współpracy gospodarczej [Response of the Secretary of State in the Ministry of Economy – on the authority of the minister – to inquiry No. 3982 on the implementation of the intergovernmental agreement between Poland and Ukraine regarding facilities in mutual economic cooperation]. Retrieved from https://orka2.sejm.gov.pl/IZ3.nsf/main/7E38E074 [in Polish].

10. Polsko-ukraińskie rozmowy o współpracy międzyregionalnej [Polish-Ukrainian talks on interregional cooperation]. Retrieved from https://rzeszow.uw.gov.pl/aktualnosci/polsko-ukrainskie-rozmowy-o-wspolpracy-Miedzyregionalnej [in Polish].

11. Protokół z VIII posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Międzyrządowej Rady Koordynacyjnej ds.współpracy międzyregionalnej [Minutes of the 8th meeting of the Polish-Ukrainian Intergovernmental Coordination Council for interregional cooperation]. Retrieved from https://www.gov.pl/web/mswia/ukraina [in Polish].

12. Protokół z IX posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Międzyrządowej Rady Koordynacyjnej ds.współpracy międzyregionalnej [Minutes of the 9th meeting of the Polish-Ukrainian Intergovernmental Coordination Council for interregional cooperation]. Retrieved from https://www.gov.pl/web/mswia/ukraina [in Polish].

13. Protokół z X posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Międzyrządowej Rady Koordynacyjnej ds.współpracy międzyregionalnej [Minutes of the 10th meeting of the Polish-Ukrainian Intergovernmental Coordination Council for interregional cooperation]. Retrieved from https://www.gov.pl/web/mswia/ukraina [in Polish].

14. Protokół z XI posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Międzyrządowej Rady Koordynacyjnej ds.współpracy międzyregionalnej [Minutes of the 11th meeting of the Polish-Ukrainian Intergovernmental Coordination Council for interregional cooperation]. Retrieved from https://www.gov.pl/web/mswia/ukraina [in Polish].

15. Protokół z XII posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Międzyrządowej Rady Koordynacyjnej ds.współpracy międzyregionalnej [Minutes of the 12th meeting of the Polish-Ukrainian Intergovernmental Coordination Council for interregional cooperation]. Retrieved from https://www.gov.pl/web/mswia/ukraina [in Polish].

16. Protokół z XIII posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Międzyrządowej Rady Koordynacyjnej ds.współpracy międzyregionalnej [Minutes of the 13th meeting of the Polish-Ukrainian Intergovernmental Coordination Council for interregional cooperation]. Retrieved from https://www.gov.pl/web/mswia/ukraina [in Polish].

17. Protokół z XIV posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Międzyrządowej Rady Koordynacyjnej ds.współpracy międzyregionalnej [Minutes of the 14th meeting of the Polish-Ukrainian Intergovernmental Coordination Council for interregional cooperation]. Retrieved from https://www.gov.pl/web/mswia/ukraina [in Polish].

18. Protokół z XV posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Międzyrządowej Rady Koordynacyjnej ds. Współpracy Międzyregionalnej, Ukraina [Minutes of the 15th meeting of the Polish-Ukrainian Intergovernmental Coordination Council for interregional cooperation]. Retrieved from https://www.gov.pl/web/mswia/ukraina [in Polish].

19. Statut Polsko-Ukraińskiej Międzyrządowej Rady Koordynacyjnej ds.współpracy międzyregionalnej [Statute of the Polish-Ukrainian Intergovernmental Coordination Council for interregional cooperation]. Retrieved from https://www.gov.pl/web/mswia/ukraina [in Polish].

20. Staszewski, W. (1999). Ramy instytucionalnopravne polsko-ukrainskoi spivpratsi mizhrehionalnoi i transkordonnoi [The institutional and legal framework of Polish-Ukrainian interregional and cross-border cooperation]. Warszawa: Centrum Badan Wschodnich Uniwersytetu Warszawskiego, Studia i Materialy CBW UW 77 [in Polish].

Tetiana Strutynska, Oleksandr Kubatskyi. Interregional Cooperation between Ukraine and the Republic of Poland on the Example of the Intergovernmental Coordination Council Activity

Interregional cooperation between Ukraine and the Republic of Poland has become particularly significant in the current context of Ukraine's integration into European institutions, as well as in light of common security and economic development challenges. The importance of this cooperation is reinforced by historical, cultural, and geographical factors that make Poland one of Ukraine's key partners. The activities of the Intergovernmental Coordination Council of Ukraine and Poland provide a necessary platform for coordinating regional initiatives and joint projects in various fields, ranging from the economy and infrastructure to education and culture. This study aims to examine the key directions of this cooperation in the context of European integration and regional development. The legal foundations of interregional cooperation between Ukraine and Poland, outlined in the Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the Republic of Poland on interregional cooperation, are discussed. The organizational structure and functioning of the Council are characterized. The main directions of the Intergovernmental Coordination Council's activity are defined. Based on the Council's meeting protocols, the achievements and challenges in the cooperation between the regions of the two countries are analyzed.

Keywords: *interregional cooperation, Ukraine, Republic of Poland, Intergovernmental Coordination Council on Interregional Cooperation, cross-border cooperation, European integration.*

Відомості про авторів:

Тетяна Струтинська – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Олександр Кубацький – аспірант кафедри міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

УДК 17.022.1-029:32]330.322:32-026.562
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-34

Віктор Ткачук
ORCID: 0009-0006-1538-976X

ПОЛІТИЧНИЙ ІМІДЖ ТА РЕПУТАЦІЯ ЯК ЗАПОРУКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ

У статті досліджується вплив «іміджу» та «репутації» на репрезентацію держави серед інвесторів, встановлюється взаємозв'язок цих понять з інвестиційною формою взаємодії країн, корпорацій. Значну увагу приділено формі взаємодії країн на міжнародній інвестиційній арені та виокремлено особливості впливу на країни; такими формами може виступати монополізація корпорацією частини ринку, що призводить до значного впливу на національну безпеку й відокремлення національного інтересу. Проаналізовано нові можливості у створенні та еволюції вже наявних можливостей в інв. сфері, а саме: виокремлення державного ОПК, інноваційно-технологічний сектор, IT, логістика, інфраструктура (описано наявні й нові сфери розвитку). Висвітлено еволюцію рейтингу України від 2018 до 2024 р. Визначено особливості впливу закордонних діаспор українців на імідж, репутацію України в очах інших країн.

Ключові слова: *політичний імідж, політична репутація, політичний бренд, національний інтерес, інвестиційна привабливість.*

Вступ. Історія людства свідчить, що з часу появи перших державних утворень і від самого початку формування міжнародних відносин особливе місце серед зовнішньополітичних функцій держави, які виконували насамперед дипломатичні служби країн, посідало створення сприятливих умов існування, розвитку та забезпечення національних інтересів і безпеки. Інвестиційна привабливість є продовження вже наявних форм взаємодії. Сьогодні вона виступає однією із систем покращення стосунків і складовою «м'якої політики», що, зі свого боку, відкриває нові можливості для країн, що розвиваються, та покращує вже наявні зв'язки. Із набуттям незалежності обсяг і складність завдань із представлення сучасної України світові та формування приязного ставлення до неї з боку міжнародної спільноти набули якісно нового змісту та масштабів.

Розглядаючи тематику іміджу та репутації у сфері ІП, потрібно розібрати поняття «інвестиційного іміджу». За визначенням Шушкова Ю., Матвійків М. і Колісник М. [19, с. 655] – це утворений образ у свідомості інвестора на наявний інвестиційний клімат у певній країні, регіоні, підприємстві. «Інвестиційна репутація» – свідома оцінка можливостей і здатностей; ціннісні характеристики (такі як автентичність, чесність, кадрова якість, відповідність), що викликаються корпоративним іміджем, сформованим у людини [19, с. 655–656].

Зокрема, сучасні дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців показують зацікавленість не тільки в темі іміджу, репутації, бренду, а й у формуванні цих понять навколо України й українського суспільства. Наприклад, Антонюк К. Г. [2] провів аналіз основних показників розвитку України на ринку інвестицій, що відображається у статті статистикою динаміки інвестиційної привабливості. Особливої уваги слід приділити висновкам автора, у яких зазначається неабиякий потенціал України та можливості на міжнародній арені економічного розвитку. Бережанська Л. І., зі свого боку, наводить основні стратегічні напрями формування інвестиційного іміджу України й опису перманентних і тимчасових чинників іміджу [3].

Варто звернути увагу на питання регіональних можливостей у сучасному інвестиційному світі, так, Зінченко О. А. у своїй монографічній роботі досліджує питання потенціалу

іміджу регіонів. Загальний опис усіх регіонів призводить до висновків щодо формування іміджу, репутації, можливостей у майбутньому та виокремленню потенціалу уявлень людей у створенні опису регіону [4; 5].

Ткаченко О. Г., Сидоренко О. П., Мельникова Ю. О., Миронець Н. Р., Смусь А. Г. аналізують політичний імідж і репутацію у сфері інвестиційної привабливості через призму взаємодії з ЗМІ та огляду новинної зацікавленості світу в подіях, які відбувалися в Україні починаючи з президентських виборів 2019 року [23].

Таким чином, завдяки науковим дослідженням можна всебічно дослідити імідж і репутацію, розглянути їх взаємодію одне з одним, а також вплив на формування зацікавленості в учасників міжнародної арени.

Методи дослідження. У дослідженні використано комплексні наукові методи, що забезпечили глибше розуміння теми та всебічний аналіз дослідження. Основні методи були такі: аналіз наукових джерел – допоміг провести систематизацію та критичний аналіз наукових підходів до визначеної теми; контент-аналіз – відобразив вплив внутрішнього клімату в державі на зовнішні оцінки та форми взаємодії; порівняльний аналіз – дав змогу провести порівняння між країнами, регіонами. До другорядних методів можна віднести: метод кейс-стаді – надав можливість оцінити окремі випадки, які вплинули на імідж держави; SWOT-аналіз – визначає сильні та слабкі сторони політичного іміджу країни, можливості й загроз для репутації, інвестиційної привабливості.

Мета дослідження – дослідити взаємодію між іміджем, репутацією та інвестиційною привабливістю країни, визначити вплив категорій одна на одну, а також описати майбутні й наявні форми взаємодії країн у межах політичного іміджу як запоруки інвестиційної привабливості.

Результати й обговорення. Сучасний світ характеризується своєю конкуренцією за інвестиції, що показує значний вплив цієї складової на успішність країни. У стані економічної нестабільності світу, в умовах збільшення впливу засобів масової інформації та швидких змін політичних ландшафтів імідж і репутація держави набувають все більшого значення в окресленні інвестиційної привабливості. Потенційний інвестор аналізує не тільки ринок капіталовкладень країни, звертаючись лише до економічного показника, він оцінює також правове, внутрішнє середовище країна, особливо приділяється увага політичному становищу, керівництву держави та стабільності регіонів. Політичний імідж і репутація країни – це значне поняття, що охоплює не тільки заяви та дії уряду, а й сприйняття держави на міжнародній арені. Імідж передбачає формування через міжнародні організації, через угоди, реакцію на кризові ситуації та вирішення їх. Зі свого боку, репутація постає результатом процесу взаємодії внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів, що полягає в попередньому досвіді, довірі й відповідальності. Такий опис підводить до висновку про визначення рівня політичної стабільності, що ділить статус країни на сприятливий або несприятливий фон для економічної активності [1].

Таким чином, сформований позитивний імідж стає стратегічним пріоритетом для більшості країн, особливо для тих, які прагнуть підвищити стандарти життя свої громадян і збільшити економічне зростання. Тенденції глобалізації та зростання конкурентності на міжнародній арені показують різні описові характеристики країн, наприклад: стабільність Швейцарії, впевненість Швеції, американські можливості, німецька якість тощо. Такі короткі описові якості закріплюються іміджем і репутацію, які більшість акторів сприймають «єдиним вірним описом» [3]. Процес масового іміджмейкінгу можна спостерігати серед європейських країн. Наприклад, Естонія не тільки уникає ярлика «пострадянська країна», а й намагається позбутися бренду «балтійської країни», оскільки позиціонує себе в міжнародних відносинах як «європейська» або «скандинавська» країна. Оскільки в Естонії відсутні високотехнологічні бренди (Фінляндія має Nokia, Швеція – Volvo), вона представляє себе як «зелену країну», сподіваючись привернути увагу прихильників охорони навколишнього середовища й екології, іноземних інвесторів.

Системоутворювальним документом у сфері іміджування України стала «Програма інтеграції України до Європейського Союзу» [10]. У цьому документі вперше було системно викладено стратегічну мету цивілізаційного розвитку України на близькі та середні можливості, а також визначено шляхи, методи й засоби її реалізації. Належну увагу в програмі приділено питанням інформаційного забезпечення та супроводження євроінтеграційної діяльності України. У цьому контексті наголошувалося, що українські ЗМІ повинні орієнтуватися на висвітлення розвитку відносин між Україною та ЄС, широке всебічне роз'яснення значення європейського вибору нашої країни, забезпечення неупередженого сприйняття громадянами України європейської інтеграції, а також регулярне інформування громадськості про політичні, економічні й соціальні процеси, що відбуваються в ЄС, окремих його державах-членах і країнах – претендентах на вступ до цієї організації. Зазначалося, що не менш важливим є і донесення до урядів і громадян держав – членів ЄС об'єктивної, неупередженої інформації про Україну та її здобутки на шляху реформ.

Україна для країн заходу була під коротким описом failed state, країною, «що не відбулася, провалилася». Російська «рука» з 2014 року просувала теорію про «єдність» з ними, про залежність усіх категорій і про інвестиції, які в підсумку переходять до них, і просто відстрочення невідворотного (приєднання до РФ). З 2015 року турбулентність, у яку потрапила Україна, була глибокою прірвою з випробувань, які країна пережила й почала рухатися в демократичному напрямі. Упровадження нових форм взаємозв'язку обумовило заснування у 2015 р. департаменту культурної дипломатії, який мав на меті поширення українських культурних проєктів для зарубіжних колег [7]. Зміни іміджевої політики протягом 2014–2019 років були надскладними, успішність їх залежала від взаємодії різних факторів державної репрезентації та задовільного виконання реформ. Однією з причин падіння інвестиційного іміджу України були непослідовні зміни та правки до національного податкового законодавства [3; 17]. Федоров Г. (2018) виокремив такі негативні чинники формування іміджу нашої країни: 1) збереження інвестицій у «швидкий прибуток»; 2) високий ризик інвестувати внаслідок економічної та політичної нестабільності [3; 17]. Такий опис дає можливість формуванню тільки заангажованих думок про країну, не оцінюючи можливості інвестицій в інші сфери й утримуючи інвесторів від всебічного огляду решти напрямів.

Рис. 1. Інвестиційний індекс України

Примітка. Створено автором на основі [6; 7; 9; 19]

Завдяки впровадженню нової політики щодо іміджу Ukraine now відбулося значне збільшення індексу інвестиційної привабливості країни до значення 3,1 у 2018 р. [7]. У зв'язку з карантинними обмеженнями інвестиційний ринок починає відчувати легку кризу. Індекс України починає стрімко падати до рейтингу 2,4, що показує негативну тенденцію відтоку інвестицій. З початку 2021 року розпочалась низка позитивних зрушень: нормалізація ситуації з COVID-19, стабілізація курсу валюти, діджиталізація державних послуг, реформа ринку землі [6].

Напад РФ на Україну вніс нові корективи щодо іміджевої політики, так, колись «перехідна країна» в очах міжнародної арени вкотре заявила про свою самостійність у зовнішній і внутрішній політиці. Відтак вигляд України на міжнародній арені посилив її ефективний збройний спротив окупанту. Позитивного характеру в політичний імідж України додали дії уряду з початку повномасштабного вторгнення. Дзвінки президента В. Зеленського та дії решти представників України щодо комунікації з союзниками допомогли розвінчати славетні «3 дні». Це призвело до позитивної та масової реакції з боку демократичних країн, які надали військову, гуманітарну, економічну допомогу.

Поєднання війни, економічної стабільності та зростання є доволі складним етапом життя країни та її громадян. Зі свого боку, формування протягом цього етапу іміджу країни та репутації залежить від населення самої країни. Протистояння окупантам, вихід людей на мітинг на окупованих територіях, підтримка закордонної діаспори, формування центрів допомоги, вихід на акції підтримки – усе це призводить до підвищення іміджу України, відображення демократичних цінностей не тільки в контексті держави, а і в реальній демократичній культурі українського народу [16].

Ефективна робота ЗСУ з використанням західного озброєнням показала високу кваліфікацію військовослужбовців, що привело до задовільної оцінки зі сторони держав-союзників [11; 12; 13]. Така форма іміджу відіграла значну роль в допомозі Україні, що обумовило надання кращого озброєння й можливостей інвестування в цей напрям. Створення власного потужного ОПК відкриє і модернізує шляхи взаємодії та інвестицій. Успішне виготовлення та застосування нового озброєння відображає успішність нашої країни в цій сфері [8; 14; 15]. Україна показала швидку адаптацію до нових викликів військово-технологічного прогресу, що привело до зростання виготовлення дронів, БПЛА, нових військових машин – машин вітчизняного виробництва.

Слід приділити увагу щодо позитивних змін іміджу через формування чіткої політики, упровадження реформ до та протягом війни, а також особливостям цифрової дипломатії. Тож «мовна політика» стала складним питанням для незалежної України, від поєднання на законодавчому рівні двох мов до репрезентації державної. Велика кількість лобістів російського сусіда допомогла в негативному висвітлені іміджу України, що призвело до опису «нетолерантності» країни. Глобалізаційний рух, який відбувався в країнах Заходу, додавав мультикультуралізм, що контрастувало з посиленням прав для однією мови. Хоч і негативне підбурювання з боку Росії було ефективним, але не настільки, щоб описати рішення українського уряду щодо «державної мови», таким, яке пригнічує інші. Інвестиційний імідж України в цьому напрямі відображав здатність розвиватися та створювати особливості для іноземних компаній, країн. Тобто залишалася ефективна комунікація на міжнародних мовах, а також персональна комунікація в комфортній формі.

Особливого впливу для інвестиційного іміджу та репутації України відіграла реформа децентралізації. В. Марчук у своїй роботі [20; 21; 22] зазначає, що принцип децентралізації частково або повністю впливає на всі аспекти регіональної політики, створюючи виклики для місцевих еліт, державних службовців, адже потрібно переосмислювати та звикати до нових обсягів повноважень та з іншим рівнем відповідальності. Засвоєння такого досвіду призводить

до нового етапу взаємодії, коли не «центр» допомагає в пошуку інвестицій та відповідає за їх ефективне використання, а саме місцеве самоврядування, яке створює свою репутацію кваліфікованого та надійного партнера. Реформа децентралізації є однією з найбільших в Україні та найефективнішою в плані виконання вимог ЄС. Завдяки успішному її завершенню можна говорити про новий етап у регіональному іміджмейкінгу країни. Варто зазначити, що з такою формою еволюції приходять нові напрями просування іміджу. Одним із таких напрямів є «цифрова дипломатія», посилена робота соціальних мереж апарату Президента, МЗС, ВРУ та решти урядових органів, що підвищить присутність українців, українських чиновників у мережі, що дасть більшу територію взаємодії та залученості аудиторії [7].

Особливу увагу потрібно приділити опису регіонів, оскільки, дослідивши їх територіально-виробничий комплекс, можна зробити висновки щодо самозабезпеченості регіонів в певних напрямах. Зінченко О. А. виділила такі регіональні одиниці із схожим іміджем: Карпатська (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька обл.), Північно-Західна (Волинська, Рівненська обл.), Поліська (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька обл.), Столична (Київська, Чернігівська, Житомирська обл.), Центрально-українська (Кіровоградська, Черкаська обл.), Північно-східна (Полтавська, Сумська, Харківська), Причорноморська (Одеська, Миколаївська, Херсонська обл.), Донецька (Донецька, Луганська обл.), Придніпровська (Дніпропетровська, Запорізька обл.). Згідно з дослідженням автора, особливістю регіонального розвитку України є її розшарованість, тобто один регіон може мати стагнацію щодо потенціалу, коли інші стають привабливим місцем для інвесторів [4; 5, с. 142]. Таке дослідження дає можливості в аналізі потенціалу регіону та виокремленню перспективи щодо подальшої іміджевої політики. Згідно з авторською розробкою Зінченко О. А. «Параметрів оцінки потенціалу іміджу регіону», головними характеристиками виступають: 1) економічні; 2) соціокультурні; 3) екологічні; 4) інформаційні параметри [5, с. 143].

Описуючи сучасний стан інвестиційного заохочення різних акторів щодо України, можна сказати про їх «розділення» в цьому питані. Станом на 2024 рік, більшість компаній і держав викликалися допомогти у відновленні України *після* закінчення війни. Протягом активних бойових дій інвестори вливають свої інвестиції у відносно безпечні сектори України: інноваційно-технологічний, IT, логістику й інфраструктуру, фармацевтиуа, агропромисловість.

Висновки. Таким чином, політичний імідж є ключовим фактором успішного функціонування політики «інвестицій» нашої держави, який поки є нестабільним. Протягом 2019–2024 років Україна переживала зовнішні та внутрішні зміни, що призвело до значного покращення ситуації в очах європейських країн. Особливу увагу варто приділи втручанню російських ІПСО, які розгортають кампанії з дискредитації уряду, компаній і народу України. Іміджева політика в такій ситуації стоїть на хиткій платформі, лобісти російської пропаганди уміло допомагають нищити «ім'я», яке відновлюється довгий період. Боротьба в таких умовах потребує великих ресурсів і залучення кваліфікованих кадрів, що допоможе закріпитися на вже освоєних сферах.

Доцільно зауважити, що сьогодні людство живе в новій ері – ері інформаційного суспільства, яке ставить вимоги до розвитку інформаційної сфери будь-якої держави, до ефективнішої реалізації державної інформаційної політики. Адже високотехнологічна національна інформаційна сфера є нині фундаментальним чинником соціально-економічної модернізації суспільства, розбудови міцного, консолідованого українського соціуму, дотримання інформаційно-психологічної безпеки громадян, суспільства та держави. Зі свого боку, інформаційна політика охоплює як внутрішні, так і зовнішні аспекти діяльності країни. Внутрішня політика спрямована на якомога ширше задоволення інформаційних потреб свого суспільства, зовнішня – на створення позитивного образу держави у світі, інформування світової громадськості про політичний, економічний, культурний, інвестиційний клімат в Україні, експорт на

світовий інформаційний ринок українського продукту тощо. Доцільно наголосити, що інформаційний статус держави тісно пов'язаний з міжнародним іміджем держави , який визначає рівень політичної та економічної ваги у світі.

Політична репутація реалізується завдяки активної участі та роботи політиків, дипломатів, організацій і народу, що обумовлює позитивну внутрішню оцінку країни. Сформована система взаємодії цих двох понять створює систему взаємодії різних форм, що зумовлює покращення картини державного опису в думках закордонних інвесторів. Якщо імідж буде обгорткою економічних спроможностей держави, то репутація буде її внутрішніми характеристиками, які описують фаховість кадрів, ефективність підприємств, задоволеність і лояльність інших інвесторів-покупців, рентабельність, а основа – національною репутацією в очах громадян.

Позитивним моментом створення політичного іміджу України стало те, що усвідомлення актуальності іміджу та репутації відбулось і на місцевих рівнях. За прикладом Державної програми забезпечення позитивного міжнародного іміджу України, державними адміністраціями й органами місцевого самоврядування були створені схожі обласні програми. Закарпаття, Львів, Херсон, Дніпропетровськ та Івано-Франківськ створили цільові програми розвитку туризму, залучення інвестицій і формування привабливості регіону.

Варто виділити соціальну складову покращення іміджу, яка відіграє значну роль у зацікавленості стейкхолдерів. Сформована соціальна відповідальність за наявними формами взаємодії з інвесторами та сильне громадське суспільство, яке буде допомагати інвесторам, корпораціям, бізнесу вирішувати соціальні питання, призведе до покращеної комунікації в різносторонньому діалозі. Зважаючи на значні витрати на комунікацію із суспільством у певних питаннях, пасивність суспільства, вирішення таких питань потребує навчальної форми взаємодії, роз'яснення проблеми перед громадськістю та відкритістю джерел стейкхолдерів для можливості самостійної оцінки їхнього потенціалу й доброчесності.

Сьогодні Україна посідає ключове місце в майбутньому світу завдяки зусиллям не тільки нашої країни, а й допомозі союзників. Подальші виклики вимагатимуть більше ресурсів і потужностей, тому потрібно використовувати наявні збереження для стабільного іміджу в майбутньому.

Література:

1. Акайомова А. Політичний імідж та основні його характеристики. *Політичний менеджмент*. 2009. № 5. С. 29–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2009_5_6 (дата звернення: 16.07.2024).

2. Антонюк К. Г. Дослідження основних показників економічного розвитку України на ринку інвестицій. *Економіка, управління та адміністрування* 2020. 1 (91), 9–14. https://doi.org/10.26642/ema-2020-1(91)-9-14 (дата звернення: 10.07.2024).

3. Бережанська Л. І. Удосконалення державної політики формування її інвестиційного іміджу. *Право та державне управління*. 2020. № 1, т. 2. С. 70–75.

4. Зінченко О. А. Вплив інноваційних кластерів на формування позитивного іміджу регіону. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції*. 2016. № 23 (12). Том 2. С. 31–37.

5. Зінченко О. А. Формування позитивного потенціалу іміджу регіонів України: теорія, методологія, практика : монографія. ред.: О. В. Фінагіна. Черкаси : Пономаренко Р. В., 2018. 454 с.

6. Індекс інвестиційної привабливості України відновився до «ковідного» значення – European Business Association. European Business Association. URL: https://eba.com.ua/indeks-investytsijnoyi-pryvablyvosti-ukrayiny-vidnovyvsya-do-kovidnogo-znachennya/ (дата звернення: 12.07.2024).

7. Кінаш Н. Б., Качковський О. В. Сучасний імідж України: міжнародний аспект [Електронний ресурс] = Modern image of Ukraine: international aspect. *Юридичний науковий електронний журнал : електронне наукове фахове видання*. 2023. № 7. С. 500–503.

8. «Краще для ворога завжди робити сюрпризи, а не анонси»: головред Defense Express про українську ракету-дрон «Паляниця». https://suspilne.media/crimea/829289-krase-dla-voroga-zavzdi-robiti-surprizi-a-ne-anonsi-katkov-pro-ukrainsku-raketu-dron-palanica/

9. Лазебник Ю. О., Прохорова У. А. Інвестиційна привабливість України з погляду міжнародних рейтингів. *Інвестиції: практика та досвід.* 2018. № 20. С. 34–38. URL: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2018.20.34 (дата звернення: 16.06.2024).

10.Програма інтеграції України до Європейського Союзу . Програму схвалено Указом Президента № 1072/2000 (1072/2000) від 14.09.2000. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00#Text (дата звернення 10.08.2024).

11. Україна вже використовує далекобійні ракети Storm Shadow – CNN. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-storm-shadow-ukrayina-zastosuvannya/32414334.html (дата звернення: 16.07.2024).

12.У Пентагоні підтвердили успішне використання Україною JDAM-ER, але поки їх замало. https://defence-ua.com/news/u_pentagoni_pidtverdili_uspishne_vikoristannja_ukrajinoju_jdam_er_ale_poki_jih_zamalo-10866.html (дата звернення: 20.08.2024).

13.У США відзначили ефективність застосування Україною систем HIMARS – Залужний. https://mil.in.ua/uk/news/u-ssha-vidznachyly-efektyvnist-zastosuvannya-ukrayinoyu-system-himars-zaluzhnyj/ (дата звернення: 16.08.2024).

14.Україна успішно використовує HIMARS, але цієї зброї недостатньо – речник Міжнародного легіону. https://suspilne.media/259360-ukraina-uspisno-vikoristovue-himars-ale-ciei-zbroi-nedostatno-recnik-miznarodnogo-legionu/ (дата звернення: 20.07.2024).

15. Україна забезпечила зірковий час для американських Patriot – Defense News. https://www.unian.ua/weapons/ukrajina-zabezpechila-zirkoviy-chas-dlya-amerikanskih-patriot-12600852.html (дата звернення: 19.07.2024).

16.Як підтримувати інтерес до України за кордоном. https://suspilne.media/culture/371782-ak-pidtrimuvati-interes-do-ukraini-za-kordonom/ (дата звернення: 16.08.2024).

17.Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві : Проєкт Закону. Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/ webproc4_1?pf3511=66520

18..Федоров Г. О. Особливості формування інвестиційного іміджу України. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. *Серія «Державне управління».* 2018. Т. 29 (68). № 3. С. 97–102. URL: http://nbuv.gov.ua/ UJRN/sntvupa_2018_29_3_20

19.Шушкова Ю., Матвійків, М., & Колісник, М. (2019). Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України на світовій арені. *Молодий вчений*, 11 (75), 655–659. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-139

20.Marchuk, V., Dudkevych, V. (2022) European Integration of Ukraine: Political and Security Practices. Typi Universitatis Tyrnaviensis and VEDA. TRNAVA. 144 p. ISBN 978-80-568-0504-6

21. Marchuk, V. (2022). Ukraine's European integration in the political dimension of Central and Eastern Europe. Trnava, VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 95 p. ISBN 978-80-568-0439-1

22.Marchuk V., Melnychuk. V.(2024) European Integration and Reform of Decentralization in Ukraine during Martial Law: Political Accents. VEDA, PETER LANG AG, Spectrum Slovakia. Vol. 46. 152p. ISBN 9783631914663, https://books.google.com.ua/books?id=fs610AEACAAJ/

23.Tkachenko, O.H., Sydorenko, O.P., Melnikova, I.O., Myronets, N.R., & Smus, A.H. (2021). The media image of Ukraine: An European view. Linguistics and Culture Review, 5 (S4), 203–217. https://doi.org/10.37028/lingcure.v5nS4.1574/

References:

1. Akayomova, A. (2009). Politychnyi imidzh ta osnovni yoho kharakterystyky. Politychnyi menedzhment [Political Image and Its Main Characteristics]. *Political Management*, No. 5, pp. 29–35. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2009_5_6 (accessed: 16.07.2024) [in Ukrainian].

2. Antonyuk, K.H. (2020). Doslidzhennia osnovnykh pokaznykiv ekonomichnoho rozvytku Ukrainy na rynku investytsii [Study of Key Indicators of Ukraine's Economic Development in the Investment Market]. *Economics, Management, and Administration*, 1 (91), 9–14. https://doi.org/10.26642/ema-2020-1(91)-9-14 (accessed: 10.07.2024) [in Ukrainian].

3. Berezhanska, L.I. (2020). Udoskonalennia derzhavnoi polityky formuvannia yii investytsiinoho imidzhu [Improving State Policy for Forming Its Investment Image]. *Law and Public Administration*, No. 1, Vol. 2, pp. 70–75 [in Ukrainian].

4. Zinchenko, O.A. (2016). Vplyv innovatsiinykh klasteriv na formuvannia pozytyvnoho imidzhu rehionu. Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok rehioniv v konteksti mizhnarodnoi intehratsii [The Impact of Innovation Clusters on Forming a Positive Regional Image]. *Socio-Economic Development of Regions in the Context of International Integration*, 23 (12), Vol. 2, 31–37.

5. Zinchenko, O.A. (2018). Formuvannia pozytyvnoho potentsialu imidzhu rehioniv Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka [Formation of Positive Potential of the Image of Ukraine's Regions: Theory, Methodology, Practice]. Ed.: O.V. Finahina. Cherkasy: Ponomarenko R.V., 454 p.

6. Indeks investytsiinoi pryvablyvosti Ukrainy vidnovyvsia do "kovidnoho" znachennia [Ukraine's Investment Attractiveness Index Has Recovered to 'Pre-COVID' Levels]. *European Business Association. European Business Association*. URL: https://eba.com.ua/indeks-investytsijnoyi-pryvablyvosti-ukrayiny-vidnovyvsya-do-kovidnogo-znachennya/ (accessed: 12.07.2024) [in Ukrainian].

7. Kinash, N.B., & Kachkovsky, O.V. (2023). Suchasnyi imidzh Ukrainy: mizhnarodnyi aspekt [Modern Image of Ukraine: International Aspect]. *Modern image of Ukraine: international aspect. Legal Scientific Electronic Journal: Electronic Scientific Professional Edition*, 2023, No. 7, pp. 500–503 [in Ukrainian].

8. "Krashche dlia voroha zavzhdy robyty siurpryzy, a ne anonsy": holovred Defense Express pro ukrainsku raketu-dron "Palianytsia" ["It is always better to surprise the enemy rather than announce plans": the editor-in-chief of Defense Express about the Ukrainian missile-drone "Palyanytsia"]. https://suspilne.media/crimea/829289-krase-dla-voroga-zavzdi-robiti-surprizi-a-ne-anonsi-katkov-pro-ukrainsku-raketu-dron-palanica/ [in Ukrainian].

9. Lazebnyk, Yu.O., & Prokhorova, U.A. (2018). Investytsiina pryvablyvist Ukrainy z pohliadu mizhnarodnykh reitynhiv [Investment Attractiveness of Ukraine in Terms of International Ratings]. *Investments: Practice and Experience*, No. 20, pp. 34–38. URL: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2018.20.34 (accessed: 16.06.2024) [in Ukrainian].

10. Prohrama intehratsii Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu. Prohramu skhvaleno Ukazom Prezydenta N 1072/2000 (1072/2000) [Program for Ukraine's Integration into the European Union. The program was approved by the Presidential Decree No. 1072/2000 (1072/2000)] on September 14, 2000. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00#Text (accessed on 10.08.2024) [in Ukrainian].

11. Ukraina vzhe vykorystovuie dalekobiini rakety Storm Shadow – CNN [Ukraine Already Using Long-Range Storm Shadow Missiles – CNN]. Retrieved from https://www.radiosvoboda.org/a/news-storm-shadow-ukrayina-zastosuvannya/32414334.html (accessed: 16.07.2024) [in Ukrainian].

12. U Pentahoni pidtverdyly uspishne vykorystannia Ukrainoiu JDAM-ER, ale poky yikh zamalo [Pentagon Confirms Successful Use of JDAM-ER by Ukraine, But There Aren't Enough Yet]. Retrieved from https://defence-ua.com/news/u_pentagoni_pidtverdili_uspishne_vikoristannja_ukrajinoju_jdam_er_ale_poki_jih_zamalo-10866.html (accessed: 20.08.2024) [in Ukrainian].

13. U SShA vidznachyly efektyvnist zastosuvannia Ukrainoiu system HIMARS – Zaluzhnyi [The US Noted the Effectiveness of Ukraine's Use of HIMARS Systems – Zaluzhnyi]. https://mil.in.ua/uk/news/u-ssha-vidznachyly-efektyvnist-zastosuvannya-ukrayinoyu-system-himars-zaluzhnyj/ (accessed: 16.08.2024) [in Ukrainian].

14. Ukraina uspishno vykorystovuie HIMARS, ale tsiiei zbroi nedostatno – rechnyk Mizhnarodnoho lehionu ["Ukraine Successfully Uses HIMARS, But There Aren't Enough of These Weapons," says the Spokesperson of the International Legion]. https://suspilne.media/259360-ukraina-uspisno-vikoristovue-himars-ale-cieizbroi-nedostatno-recnik-miznarodnogo-legionu/ (accessed: 20.07.2024) [in Ukrainian].

15. Ukraina zabezpechyla zirkovyi chas dlia amerykanskykh Patriot – Defense News [Ukraine Ensured a Star Turn for American Patriots – Defense News] .https://www.unian.ua/weapons/ukrajina-zabezpechila-zirkoviy-chas-dlya-amerikanskih-patriot-12600852.html (accessed: 19.07.2024) [in Ukrainian].

16. Yak pidtrymuvaty interes do Ukrainy za kordonom [How to Maintain Interest in Ukraine Abroad]. https://suspilne.media/culture/371782-ak-pidtrimuvati-interes-do-ukraini-za-kordonom/ (accessed: 16.08.2024) [in Ukrainian].

17. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo vdoskonalennia administruvannia podatkiv, usunennia tekhnichnykh ta lohichnykh neuzghodzhenostei u podatkovomu zakonodavstvi [On Amending

the Tax Code of Ukraine to Improve Tax Administration, Eliminate Technical and Logical Inconsistencies in Tax Legislation]: Draft Law / Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66520 [in Ukrainian].

18. Fedorov, H.O. (2018). Osoblyvosti formuvannia investytsiinoho imidzhu Ukr [Features of Forming the Investment Image of Ukraine]. Scientific Notes of Tavrida National University Named After V.I. Vernadsky. *Series "Public Administration",* Vol. 29(68), No. 3, pp. 97–102. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntvupa_2018_29_3_20 [in Ukrainian].

19. Shushkova, Yu., Matviikiv, M., & Kolisnyk, M. (2019). Investytsiinyi imidzh TA investytsiina pryvablyvist Ukrainy na svitovii areni [Investment Image and Investment Attractiveness of Ukraine on the World Stage]. Young Scientist, 11 (75), 655–659. Retrieved from https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-139 [in Ukrainian].

20. Marchuk, V., & Dudkevych, V. (2022). European Integration of Ukraine: Political and Security Practices. Typi Universitatis Tyrnaviensis and VEDA. TRNAVA. 144 p. ISBN 978-80-568-0504-6

21. Marchuk, V. (2022) Ukraine's European integration in the political dimension of Central and Eastern Europe. Trnava, VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 95 P. ISBN 978-80-568-0439-1

22. Marchuk V., & Melnychuk. V. (2024). European Integration and Reform of Decentralization in Ukraine during Martial Law: Political Accents. VEDA, PETER LANG AG, Spectrum Slovakia. Vol. 46. 152 p. ISBN 9783631914663, https://books.google.com.ua/books?id=fs610AEACAAJ

23. Tkachenko, O.H., Sydorenko, O.P., Melnikova, I.O., Myronets, N.R., & Smus, A.H. (2021). The media image of Ukraine: An European view. Linguistics and Culture Review, 5 (S4), 203–217. Retrieved from https://doi.org/10.37028/lingcure.v5nS4.1574

Victor Tkachuk, Orest Krasivskyi. Political Image and Reputation as a Key to Investment Attractiveness

This article examines the impact of "image" and "reputation" on a country's representation among investors and establishes the relationship between these concepts and the investment-based interactions between countries and corporations. Significant attention is paid to the forms of interaction between countries in the international investment arena, highlighting the distinctive features of their impact on nations. Such forms can include the monopolization of a part of the market by a corporation, which can lead to substantial influence on national security and the separation of national interest. The article analyzes new opportunities in creating and evolving existing possibilities in the investment sphere, specifically highlighting the state's defense-industrial complex, the innovation and technology sector, IT, logistics, and infrastructure (describing current and new areas of development). It also covers the evolution of Ukraine's ranking from 2018 to 2024. The influence of the Ukrainian diaspora abroad on Ukraine's image and reputation in the eyes of other countries is examined.

Key words: *political image, political reputation, political brand, national interest, investment attractiveness.*

Відомості про авторів:

Віктор Ткачук – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Орест Красівський – доктор історичних наук, професор кафедри публічного врядування,
Національний університет «Львівська політехніка».

УДК [32.019.51:070] (438):94(477)“20”
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-35

Ігор Цепенда
ORCID: 0000-0003-2926-8935

Любомир Хахула
ORCID: 0000-0002-9954-9962

ДІАЛОГ ІНСТИТУЦІЙ – ДІАЛОГ СУСПІЛЬСТВ: УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА НАУКОВО-ОСВІТНЯ ВЗАЄМОДІЯ ПІСЛЯ 1991 РОКУ

У статті реконструйовано особливості сучасних українсько-польських відносин, зокрема, крізь призму наукової та культурно-освітньої діяльності українських і польських політичних, дипломатичних, наукових, освітніх, культурно мистецьких еліт. Актуалізовано роботу українського дипломатичного корпусу в Республіці Польща щодо налагодження українсько-польського діалогу в царинах соціогуманітаристики, історичної політики та культурної пам’яті. Проаналізовано передумови, перебіг і результати реалізації таких поєднавчих ініціатив, як наукові семінари “Україна–Польща: важкі питання” (1997–2008), Українсько-польські зустрічі в Яремчі (2007–2023), документальна серія «Польща та Україна у тридцятих – сорокових роках ХХ століття» та ін. Основою наукової публікації стало дослідницьке інтерв’ю ректором Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктором політичних наук, професором Ігорем Євгеновичем Цепендою, проведене 31 жовтня 2023 р. в Івано-Франківськ у рамках Стипендійної програми “Досліджуй в Україні” Центру діалогу ім. Юліуша Мєрошевського. Особливо цінним для стратегічного менеджменту в освіті та науці є досвід Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника в реалізації міждержавних партнерських проєктів, спрямованих на формування професійного кадрового потенціалу в державному та громадському секторах, дипломатичній службі. Важливим також є творення толерантного середовища в міжнаціональній сфері, українському та польському публічному просторах. Серед знакових засобів вказаної діяльності є організація спільно з Варшавським університетом Міжнародного центру зустрічей студентської молоді України та Польщі та Міжнародного наукового центру “Обсерваторія” на горі Піп Іван.

Ключові слова: *Україна, Польща, дипломатія, політика, наука, освіта, культура, міжнаціональна комунікація, інформаційний простір, історична політика.*

Вступ. Інтеграція України до європейських та євроатлантичних структур охоплює як військово-політичний, так і освітньо-науковий виміри. Російська воєнна інтервенція в Україну та її гібридна дестабілізація світового порядку консолідує українське та західні суспільства на формування стійких інституційних підвалин спільного демократичного соціогуманітарного простору. Унікальний досвід України та Польщі (члена Європейського Союзу від 2004 р. і НАТО – від 1999 р.) у створенні освітньо-наукових інституційних проєктів є важливим з погляду позитивних результатів і потребує дослідницького осмислення з перспективи політологічної інтерпретації наукової літератури та усних історичних джерел.

Мета роботи – критично проаналізувати формування поєднавчої платформи сучасних українсько-польських відносин в науковій, культурно-освітній сферах; узагальнити місце та роль дипломатичних структур України у формуванні добросусідських міждержавних відносин.

Під час підготовки публікації застосовано міждисциплінарні **методологічні** інструменти аналізу суспільно-політичних процесів. Методологія якісного дослідження українсько-польських наукових та освітніх взаємин у 1990–2010-х рр. побудована на наративному (текстуальному) аналізі усноісторичних свідчень учасників і творців згаданих подій. Особисте інтерв’ювання дає змогу ширше розуміти причинно-наслідкові зв’язки, інтерпретації та суб’єктивний

досвід а́ктора (-ів) міждержавного та міжнаціонального діалогу. Вибрана методологія дала змогу ввести до публічного простору цілісне історико-політологічне джерело сучасних українсько-польських соціогуманітарних відносин.

Результати й обговорення. Пропонована проблематика частково актуалізована в низці колективних [5; 9] та індивідуальних праць істориків і політологів [4; 10; 11]. Проте дослідницької уваги вимагає інтерпретація сучасних українсько-польських відносин з перспективи індивідуальної та комунікативної пам'яті. Дослідницьке інтерв'ю з українським політологом і дипломатом, секретарем, радником з політичних питань Посольства України в Республіці Польща, Тимчасово повіреним в справах України в Республіці Польща (1996–1999; 2002–2006), ректором Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (від 2012 р.), доктором політичних наук, професором Ігорем Цепендою, записане 31 жовтня 2023 р. в Івано-Франківськ у рамках Стипендійної програми "Досліджуй в Україні" Центру діалогу ім. Юліуша Мєрошевського, розкриває низку аспектів та закономірностей науково-освітньої інституційної співпраці українців і поляків після початку процесів демократизації.

Любомир Хахула: Ігорю Євгеновичу, як розпочалася Ваша співпраця з польськими науковими, освітніми чи культурними інституціями після демократичних змін у Польщі та Україні наприкінці 1980-х – початку 1990-х років?

Ігор Цепенда: На відміну від своїх колег з університетів Львова, Волині, Чернівців, я розпочав свою наукову роботу без контакту з польськими колегами на початку 1990-х років, коли почав займатися тематикою "Українська національна освіта в Західній Україні 1919–1939 рр.: політичний аспект проблеми". До 1993 р. я досліджував джерела, не було потреби безпосередньо виїжджати в Республіку Польща, тому що фактично всі джерела були зібрані в обласних архівах і Центральному державному історичному архіві України міста Львова, а Івано-Франківський обласний архів був цікавий тим, що під час відступу польського уряду в 1939 р. значна частина архівів, навіть окремих центральних воєводств, була залишена саме тут. Тому маємо достатньо добру, цікаву джерельну базу, яка дала змогу зрозуміти згадані процеси. Загалом моя дисертація була присвячена українсько-польським відносинам, адже наші колеги з Польщі, говорячи про національну освіту в Західній Україні, розуміли головно реалії Другої Речі Посполитої. Слід відзначити, що саме цей період давав можливість зрозуміти складні історичні процеси на прикладі освітньої сфери. Багато негативних аспектів українсько-польських відносин подальших десятиліть сягало коріннями міжвоєнного періоду XX ст. Дослідницька праця стала для мене добрим історичним фундаментом для розуміння Польщі та поляків.

У 1995 р. мене запросили в резерв Міністерства закордонних справ України, тому що для української дипломатії розпочинався надзвичайно складний період – пошуку фахівців, готових працювати на полі двосторонніх відносин. Українська радянська дипломатія мала свої традиції і досвід, але Радянський Союз свідомо не допускав Україну як суб'єкта на двосторонній рівень. Дипломати працювали на рівні консульств чи в міжнародних організаціях. Зрозуміло, що за тих обставинах досвід дипломата в міжнародній організації докорінно відрізнявся від досвіду учасника двосторонньої співпраці. Тому протягом 1991–1995 рр. українське МЗС зрозуміло потребу в людях, які знають країну перебування не тільки на карті, але й її історію, культуру, розуміють сучасні процеси, їх зв'язок з минулим. Тому розпочався пошук молодих людей, які щонайменше займалися заданою проблематикою, а в кращому випадку мали наукові ступені чи академічний досвід. Разом зі мною в МЗС прийшов кандидат політичних наук Андрій Дещиця, згодом Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Польща. Такий цікавий і потрібний шлях можна назвати науковою дипломатією. Те, від чого ми зараз якось відмовляємося, але те, що є домінацією в багатьох посольствах провідних країн світу, де посада дипломата, який займається суто науковою чи науково-технічною співпрацею є обов'язковою. Наукова дипломатія в цьому контексті є значно ширшою, ніж ми це розуміємо.

У 1996 р. я безпосередньо занурився в польське середовище, нав'язав добрі контакти, проводив зустрічі. Послом тоді був, світлої пам'яті, Надзвичайний і Повноважний Посол Петро Сардачук. Ще раніше, на початку 1990-х рр., відомий львів'янин Теодозій Старак, знавець польської культури, мови, історії, вибудовував політичну лінію посольства, відкрив польське університетське середовище університетське, яке з великою приємністю розпочало контактувати насамперед з дипломатами-науковцями. Нас запрошували на відкриття навчальних років чи публічні лекції. Поляки в середині 1990-х рр. відкривали для себе Україну. Тому дійсно щирими були слова Президента Польщі Александра Квасневського про те, що Польща є адвокатом України.

Від середини 1990-х рр. Україна, якщо можна так говорити, увійшла на міжнародні салони, великі міжнародні організації, зокрема регіональні, стала повноправним учасником багатьох процесів Центральної Європи. Знову ж таки, це був період, коли спецслужби України і Польщі почали аналізувати архіви. Багато наших польських колег, скориставшись відкритістю єльцинської Росії, досліджували складні проблеми польсько-російської історії. Вдалося отримати велику кількість документів щодо Катині. Особисто я, починаючи з 1997 р. у вихідні і наші православні чи греко-католицькі свята працював в архівах Міністерства внутрішніх справ Польщі, Центральному військовому архіві в Рембертові.

Закінчивши першу дипломатичну каденцію й будучи докторантом Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 1999 р. я звернувся до МЗС України за направленням у Центральний архів Міністерства оборони Російської Федерації в м. Подольську. Проте Міністерство закордонних справ Російської Федерації навіть не відповіло на лист заступника міністра закордонних справ України. Тобто це був серйозний сигнал того, що з кінця 1990-х рр. путінське ФСБ вирішило обмежити доступ до російських архівів. На жаль, українська історична наука не сповна скористалася можливостями першої половини дев'яностих. Наші польські колеги активніше попрацювали, а багато історичних «білих плям» можна було заповнити завдяки роботі в архівах тодішньої Російської Федерації.

Повертаючись до українсько-польської архівної співпраці слід відзначити її ґрунтовний результат – збірник документів з тематики українсько-польських відносин 30–40-х рр. XX ст. Якщо не помиляюся, це велике 6-томне видання (уже опубліковано 10 томів. – *Л. Х.*) [6; 7]. Керівником української частини спільної українсько-польської робочої групи був світлої пам'яті Володимир Пристайко (у 1996–2004 рр. – заступник голови Служби безпеки України. – *Л. Х.*), а наукову частину курував професор Юрій Шаповал з Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. До наукового й публічного обігу ввійшла величезна група документів – починаючи від арештів польського підпілля в кінці 1940-х рр., закінчуючи операцією «Вісла» 1947 р. Протягом останнього часу ми почали легковажити автентикою джерел. Багато дослідників дозволяють собі робити сенсаційні заяви про ті чи інші складні періоди українського-польських відносин, не покликаючись на джерела. На якомусь етапі у нас навіть була ідея організувати окремі археографічні семінари, де б аналізувалася автентика джерел, які є достатньо небезпечними для українсько-польських відносин періоду 1940–1950-х рр. Хоча в українсько-польських відносинах зроблені перші кроки, наприклад, щодо ексгумацій, але ми повинні також розуміти те, що багато відомих документів можуть бути сфальсифіковані. Знаючи традиції Російської імперії щодо фальсифікації, введення в оману, дезінформації, можемо сприймати серйозно розповіді російських дослідників про те, що в певних структурах Російської Федерації лежить папір XVIII ст., запломбоване чорнило та ін. За таких обставин будь-який добрий каліграфіст може завжди зробити «автентичний» документ зразка XVIII ст. Класичний приклад – переписування багатьох літописів, Євангелій. Відповідальність історика полягає в критичності щодо джерел і відповідальності перед своїм та сусідніми народами.

У 1995 р. розпочалися українсько-польські наукові семінари під назвою «Україна – Польща: важкі питання» [8]. Це була спільна ініціатива Об'єднання українців у Польщі,

Світового союзу воїнів Армії Крайової, Волинського університету імені Лесі Українки, який представляв професор Микола Кучерепа, та Військового історичного інституту у Варшаві. Беручи з колегами участь перших семінарах, я побачив як професійних істориків, так і учасників, свідків тих подій. Для українських істориків це був час усвідомлення нехтування цією проблематикою, недостатнього володіння джерельною базою. Польські колеги, які досліджували українсько-польські взаємини в роки Другої світової війни, краще володіли джерелами. Цьому, наприклад, сприяла видана 1973 р. в Польській Народній Республіці книжка «Дорога в нікуди. Організація українських націоналістів та її ліквідація в Польщі» [14]. Це було серйозне дослідження, й не випадково Посольство Радянського Союзу конфіскувало весь її наклад. Адже читач книжки, пізнаючи подану авторами структуру Організації українських націоналістів, міг задатися питанням: «Слухайте, це була банда чи військова сформована структура з чіткими завданнями, ідеологією?»

У багатьох питаннях українсько-польської історії ми звертаємо увагу на наслідки. Але слід також розуміти причини тих чи іншої події, винести певні уроки на майбутнє. Одне з головних завдань істориків – це дати можливість політикам зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки. Адже в багатьох випадках ми бачимо наслідки, які обурюють, створюють атмосферу недовіри ненависті, і це найстрашніші речі. В одній із розмов з польськими колегами я наголосив: наше спільне завдання полягає в тому, щоби разом відвідувати могили жертв українсько-польський конфліктів. І з українського, і з польського боку. Коли ми ходимо окремо, то відчуваємо щонайменше жаль, а щонайбільше – ненависть. Коли разом – проживаємо місце пам'яті, яке схиляє до роздумів, як у майбутньому ніколи не повернутися до цих страшних подій.

Тож семінари «Україна – Польща: важкі питання» відіграли дійсно важливу роль. Ми зрозуміли історичну вразливість партнерів, узгодили збіжні погляди й розбіжності. Протягом наступних років спільно шукали тематику, яка б дала змогу зменшувати розбіжності. Звернулися до проблеми відображення українсько-польських відносин у шкільних підручниках історії. Запрацювали спільні підручникові комісії, учасники яких розходилися в інтерпретаціях минулого. Лунали скептичні голоси про те, що дуже складно написати спільний підручник з історії. Свого часу я пропонував підготувати т. зв. подвійний підручник українсько-польської історії з українською та польською інтерпретаціями минулого. Ми повинні розуміти вразливість наших польських колег на певні періоди української історії. А польські колеги повинні розуміти українську вразливість на ті чи інші події.

Готуючи в 2009 р. наукову монографію про етнополітичні взаємини українців та поляків у 1940–1950-х рр. [10], я сформував публіцистичну назву роботи – «Дві правди однієї трагедії». Мої колеги з Інституту політичних досліджень були проти. А я намагався в назві віддзеркалити сутність тогочасних українсько-польських відносин, навіть у межах власної суб'єктивності. Іншим способом інтерпретації минулого є максимальна відстороненість дослідника від досліджуваної проблематики – головно національна. Згадаймо проєкт Олександра Еткінда «Пам'ять на війні: культурна динаміка в Польщі, Росія та Україні» [13], у якому заборонили брати участь історикам-дослідникам із держав – об'єктів дослідження. Іншим прикладом є французький історик Данієль Бовуа [1]. Без сумніву, суб'єктивізм дослідника завжди присутній, він надзвичайно складний. Тому наша головна роль сьогодні – це створення всіх умов для того, щоб історики з України, Польщі чи інших держав мали багато можливостей спілкуватися, відчували вразливість колег, ставати професіоналами, а не грати кон'юнктурою чи пропагандою.

Саме тому у 2007 р. народився проєкт українсько-польських зустрічей у Яремчі. До мене, тоді проректора з міжнародного співробітництва Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, завітав світлої пам'яті Мирослав Ровіцький, головний редактор франківської польськомовної газети Kurier Galicyjski. Після повернення з Польщі я напрацював добрі контакти в університетських, академічних колах. Ми напрацювали формулу

українсько-польських зустрічей професійних дослідників минулого, сучасності в місті Яремче. Сьогодні провели вже 16 зустрічей (станом на 2023 р. – *Л. Х.*). Як не дивно, але в українсько-польських відносинах це єдина інтелектуальна платформа, яка діє безперервно.

Це добре місце для обміну думками, хоча деякі зустрічі були надемоційними. Я ніколи не забуду, коли один із голів адміністрацій Івано-Франківської області, потрапивши на дискусію про історичну пам'ять, був просто здивований і вражений від напруги між панелістами. Емоції просто бурхливо переливалися над аргументами. Але з роками ми випрацювали дуже добру формулу, про яку кажуть: в історії коли ти відчуваєш вразливість, коли ти вмієш відповідно подати той чи інший факт, навіть якщо він є неприємний, але його треба завжди подавати так, щоб це не виглядало так, що ви образили мою матір. Нинішні семінари – це унікальна можливість обміну думками і, найголовніше, це унікальна платформа для українсько-польської дипломатії. І відрадно, що впродовж останніх років ми свідомо запрошуємо українських і польських дипломатів, які виступають якщо не панелістами, то слухачами експертних думок. Коли дипломат, який має свою інформацію в тому чи іншому питанні, слухає експерта, це завжди наштовхує його на дуже цікаве вирішення, на дуже цікаву думку. Крім того всього, це зріз певної суспільної думки, не тільки експертної думки. Яремчанська платформа сьогодні є дійсно дійовою. До речі, у 2023 р., незважаючи на війну, складну ситуацію, бомбардування навіть Львова за тиждень до зустрічі, ми мали в Яремчі 120 експертів, які приїхали, щоб зустрітися, поспілкуватися. Адже найкращу можливість досягти взаєморозуміння дають особисті контакти. Відрадно, що до проєкту фінансово долучалися і Фундація Wolność і Demokracja, Міністерство закордонних справ Польщі на різних етапах, і Рада Міністрів РП, Представництво Польської академії наук у Києві, Студіум Східної Європи Варшавського університету. Загалом ми напрацювали такий проєкт, завдяки якому можна зближувати і університети, експертні кола, інституції.

У річницю коронації Короля Данила (2008 р.) українська сторона профінансувала українсько-польську конференцію в Дорогочині за участі нашого й Варшавського монастирів. Ми також шукали історичні події, які засвідчували нашу спільність. Прагнучи розширити коло експертів, вийти поза межі вузького середовища й залучити молодь, ми з моїм давнім приятелем, директором Студіум Східної Європи Варшавського університету Яном Маліцьким почали аналізувати можливості ширшої комунікації. Варшавський університет був і залишається унікальним осередком, який фактично дав дорогу в життя багатьом українським науковцям. Літня школа Студіум Східної Європи Варшавського університету стала для багатьох певним науковим і світоглядним прозрінням. Чимало випускників школи згодом стали провідними дослідниками українсько-польських відносин, дипломатами. Випускник школи, дипломат Андрій Дещиця також долучався до низки наших спільних проєктів.

У 2018 р., коли українсько-польські відносини вчергове загострилися на історичному тлі, ми запропонували нашому уряду розглянути інвестиційний проект, пов'язаний з організацією міжнародного центру молодіжних зустрічей. Прикладом був французько-німецький досвід 1960-х рр. щодо об'єднання європейські спільноти для єдиною мети – розбудови Європейського Союзу. Німеччина і Франція, як локомотиви розбудови європейського дому, жили пам'яттю Другої світової війни, пам'яттю крові, жертв. Лише ставка на молодь, а не на людей, які бачили цю кров, людей, яких важко переконати позбутися внутрішнього психологічного осаду завжди, могла змістити акценти з минулого в майбутнє. Почали створюватися центри зустрічі студентської молоді, де велися розмови про минуле з перспективою того, щоб думати про майбутнє. Важливим знову ж таки було відчуття вразливості. Відчуття вразливості й пошуків того, що би дозволило йти в майбутнє без тягаря минулого, не встаючи черговий раз на граблі історії. Згодом, на початку 1990-х рр. цю модель перейняли поляки й німці в діяльності Фундації Кжижова (Krzyżowa). Свого часу до ініціативи доєднався і Ян Новак-Єзьоранський,

дуже важлива постать у згаданих процесах. У польсько-німецьких відносинах було зроблено багато позитивних кроків назустріч, без огляду на те, що в останні роки політичні сили намагалися повернутися до історії Другої світової війни. Загалом кардинальні зміни в польсько-німецьких відносинах проявлялися не лише в політичному схиленні голів лідерів Німеччини перед жертвами, а й в суспільних зрушеннях.

Політики, як люди інтелектуальні, суспільні лідери, розуміють важливість того чи іншого історичного періоду і можуть схилити голову й коліно. Але найважливіше, щоб суспільство почало розуміти цю потребу. В українсько-польських відносинах ми проходимо цей складний період, і події теперішньої війни з російською агресією засвідчили, наскільки багато ми зробили за 30 років. Для мене людський вимір проявився тоді, коли автобус з українськими жінками й дітьми заїхав вночі в польське прикордонне село, а місцеві мешканці вийшли і, не знаючи людей, сказали: «Ти будеш жити в мене». Будемо відверті: у виборах, які пройшли в Польщі (парламентські вибори 15 жовтня 2023 р. – *Л. Х.*) антиукраїнські гасла не заграли, і це дуже важливо для нас усіх. Зроблено дуже багато, й це є, напевне, найбільшим успіхом наших 30 років. Саме істориків, науковців, простих людей, які їздили й формували атмосферу взаємного пізнання. Цей період є не лише важливим, але й дуже зобов'язальним, коли досягнення слід втримати, поглибити й розширити. У таких умовах суспільство важко ввести в оману, адже воно є критичне, мисляче, стійке до ворожих чи ненависницьких гасел.

Спільно з директором Яном Маліцьким у 2007 р. ми спробували використати досвід і практику поєднання для українсько-польських відносин. Паралельно формувалося декілька майданчиків, покликаних покращувати комунікацію різних суспільним груп України та Польщі. Світлої пам'яті Президент Польщі Лех Качинський проявив прихильність до ідеї, його держсекретар з міжнародних питань Маріуш Гандзлік, будучи проукраїнським, теж розумів усі аспекти. Обидва, на жаль, загинули 10 квітня 2010 р. в Смоленській катастрофі. Під патронатом Президента Польщі ми розпочали проєкт для молоді. Архітектурні проєкти тривали достатньо довго, були різні зміни, обставини. Сьогодні ми маємо в Микуличині вже не візуальний проєкт, а реальний, який, думаю, протягом наступного року, максимум двох років буде завершений. Тому що всі відчувають у цьому потребу. Саме український уряд у 2018 р. перші кошти на реалізацію цього проєкту. Я завжди говорю нашим польським колегам, що це перший українсько-польський проєкт, де польських коштів до цього часу навіть на має. Уже реалізовано інвестицій на близько 4 млн євро. Коли нас починають звинувачувати в тому, що ми не бачимо Польщу чи легковажимо Польщею, це найкращий аргумент того, що ми навпаки дуже уважно стежимо за усіма процесами, які відбуваються, і зацікавлені в тому, що Польща, як наш найбільший західний сусід, була разом із нами. Зараз немає такого фінансово значущого проєкту ні в Польщі, ні в Україні. Його ж зміст виходить набагато ширше за свої первісні межі. Це не тільки Україна та Польща, це загалом країни Європейського Союзу й пострадянського простору. Нам потрібно так само активно працювати в будь-яких напрямах, серед іншого створювати місця для зустрічей молодих лідерів. У нас є підтримка Європейського Союзу, тому що одна з головних ідей обмінів Європейського Союзу – це обмін молоді. Не випадковим і унікальним з погляду спільної історії є Микуличин – місто порганиччя, Карпат, гір, які творять цю унікальну атмосферу. Наша концепція побудована в зовсім іншому вимірі. Ми починаємо говорити про минуле. Буде великий дискусійний клуб. Ми вже навіть маємо з назви, бренд, який називається «Карпатський діалог». Хочемо розпочати це саме для країн Карпатського регіону, подивитися, як ця модель буде працювати. У великій перспективі, коли говоримо про Європейський Союз, то треба розуміти, що Карпати й Альпи – це гори-однолітки. Альпійський і Карпатський простір дуже близькі між собою не тільки з погляду гірських масивів, але і з позиції ментальності, культури й багатьох інших чинників. Це буде дійсно місце, яке даватиме можливість саме молодим лідерам пізнавати один одного, себе. Другий

важливий чинник зацікавленості молоді таким центром – це питання, пов'язане з IT хабом. Його основу становитиме центр комп'ютерної симуляції прийняття рішень для молодих лідерів. Коли декілька молодих людей збираються, їм дають завдання: наприклад, ви уряд, у вашій країні є така небезпека, як ви будете себе відчувати? З одного боку, це дуже цікаво для молоді, тому що ти проходиш, як у кіберспорті, комп'ютерні ігри, з іншого боку, ти проявляєш себе, це тебе згуртовує. Ці всі елементи матимуть велике значення. Другий аспект – це, звичайно, стартапи, тому що ми хочемо, щоб, приїжджаючи, молодь мала можливість реалізувати маленький стартап, який пізніше, виїхавши у свій університет, вони будуть продовжувати. Ніщо так не зближує людей, як спільні наукові проєкти. Третій важливий чинник – це мандрівка на Міжнародний науковий центр «Обсерваторія» на горі Піп Іван. І ніщо так не зближує людей, як гори.

Ми вже робили декілька таких моделей. До речі, зараз повернулася група студентів, які спільно з Варшавським університетом, були в Бещадах у рамках проекту «Карпати incognito». Вони досліджували не лише екологічні аспекти національних парків, але й культуру, побут, спільно ліпили вареники. Тобто ми вже моделюємо такі речі, які пізніше можна буде реалізовувати в цьому міжнародному центрі. Це величезний об'єкт, створений для молоді в усіх аспектах. Тому що, коли будується готель, то завжди шукають кількість номерів, а потім шукають місце для конференційного залу. Тут все навпаки. Насамперед це великий конгрес-хол, величезна кількість кімнат, об'єктів, де можна згрупуватися, зробити менші команди різного трансформерного типу. І готельні номери, де молодь може перебувати. Проєкт розрахований на те, щоб українці й поляки об'єднували навколо себе молодих людей з інших країн світу. Впевнений, що саме так і буде. Звичайно, що попереду ще достатньо багато роботи, але сама концепція вже є. Місце унікальне, тому що будь-яка столиця світу, яка б не була привабливою, красивою, не створить таких умов для молодих людей, якими є гори Карпат – місце незабутніх життєвих вражень.

Говорячи про третій аспект, про Міжнародний науковий центр «Обсерваторія», то це ще один з українсько-польських проєктів, коли ми спільно зі Студіум Східної Європи Варшавського університету започаткували паралельні проєкти-близнюки. Стосується Міжнародного центру зустрічей студентської молоді України та Польщі в Микуличині, Міжнародного центру «Обсерваторія», то цьогоріч ми завершили дуже важливий період його реалізації в рамках програми транскордонного співробітництва «Польща – Україна – Білорусь 2014–2020. Interreg». Вона фінансувалася коштами Європейського Союзу і коштами України, передусім Прикарпатського університету. Прокєт звучить як великий з фінансового боку – 1 млн 50 тис. євро, але в ньому брали участь багато організацій, зокрема Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба надзвичайних ситуацій і добровільні дружини GOPR у Бещадах, Варшавський університет і наш. Сама інвестиція для відновлення становила менше ніж 600 тис. євро. Я жартував, що університет для того, щоб втримати реалізацію цього проєкту й функціонування об'єкта, був змушений докласти ще таку ж суму. Проте, за будь-яких обставин, це надзвичайний проєкт для українських і польських університетів, який дає нам змогу сьогодні виходити на зовсім інший рівень в плані екології, біорізноманіття, туризму, метеоспостережень і, звичайно, астрономії. Це другий етап, який дуже важливий.

У цьому році на об'єкті були і керівництво Комітету з питань освіти, науки та інновацій, і Комітет з питань екологічної політики та природокористування Верховної Ради України, величезна кількість перших посадових осіб з багатьох міністерств Польщі і України. Усі вражені тим, що відбувається, адже сьогодні українська й польська науки мають дуже серйозний об'єкт, який є прикладом інтеграції українських і польських університетів. Ми повинні так само, що розуміти велич західноєвропейських університетів є дуже серйозною. Боротися чи змагатися з ними – це все одно, як кажуть поляки, що копатися з конем. Нам потрібно думати над тим, як зацікавити західних колег власними оригінальними проектами. Сьогодні об'єкт

«Обсерваторія» є третім за висотою в Європейському Союзі. Перший – «Сфінкс», Швейцарія, фактично 3500 м, другий у Словаччині – 2600 м, і третій – наш. Уперше тестуємо найвищий високогірний метеооб'єкт України – 2028 метрів і 12 датчиків. Одна із найавторитетніших в метеоспостереженнях, фінська компанія Vaisala вже завершила інсталяції. Розпочалася робота безпосередньо цієї станції. На перспективу є телескопи. Нас цікавлять супроводження супутників, космічне сміття, що сьогодні є дуже цікавим для багато інституцій світу, і біорізноманіття. Об'єкт розташований у Карпатському національному парку, усі екологічні проблеми, які сьогодні існують, вони дійсно важливі.

Своєю діяльністю ми показуємо те, як університети можуть реалізовувати знакові для українсько-польських відносин проєкти. Їх можна вважати найбільшими гуманітарними проєктами, найбільшими науковими проєктами міжкультурного культурного діалогу, які мають великі перспективи для того, щоб ми пам'ятали свою історію, але спільно думали про наше майбутнє. І тільки разом, тому що ми ще раз побачили, наскільки ми маємо серйозні загрози. Загроза, яка не пропаде протягом місяця, року, двох, і з цим треба рахуватися. Українці й поляки дуже добре пам'ятають, що від XII ст. ми постійно воюємо з нашим північним сусідом який, на жаль, завжди мислить територіально, а не глобально в глобальному світі. Це змушує нас повертатися до своєї історії, щоб не допускати помилок минулого, коли нас сварили ззовні. Крім російського впливу, у багатьох інших історичних періодах зовнішні чинники дуже серйозно впливали на двосторонні відносини і саму історію кожної з наших окремих країн. Тому наше завдання, як істориків, науковців, експертів, буде полягати в тому, щоб, з одного боку, формувати суспільну думку, а з іншого – політичну. Коли політики бачитимуть критично мисляче суспільство, вони не дозволять собі гратися й маніпулювати тими чи іншими історичними подіями, очікуючи на декілька додаткових відсотків голосів.

Любомир Хахула: Прошу Вас ще раз звернутися до інституційної складової українсько-польських відносин. Чи можна говорити, що від 1991 р. й до сьогодні збереглася певна інституційна тяглість і традиція у наукових, освітніх, культурних взаєминах?

Ігор Цепенда: Те, що я розповідав, на перший погляд має глобальний характер, але в багатьох випадках аналіз чинних міжнародних договорів українських університетів демонструє велику кількість польських партнерів. У нас нині релоковано Херсонський державний університет. Ми забезпечували колег і приміщеннями, і проживанням. Ректор цього університету нав'язав добрі контакти з польським Поморським університетом у Слупську. Уже класичним прикладом співпраці є Консорціум Варшавського і українських університетів. Унікальна формула, яка сьогодні дає змогу не тільки зустрічатися двічі на рік чи раз в рік, але насамперед формує платформу для стажування наших студентів, викладачів, відзначає їхні цікаві наукові доробки. Буквально в перший тиждень війни, за ініціативи директора Яна Маліцького, ректор Варшавського університету організував так звану кризову зустріч, на якій задекларував виділення українським науковцям в Польщі 80 ставок викладачів і 250 місць у гуртожитках. Це при тому, що фонд гуртожитків Варшавського університету невеликий, має близько 2900 місць. Це ще раз показало, наскільки інституційна співпраця є глибокою. Не говорячи про те, що багато університетів України стали гуманітарними хабами польської університетської гуманітарної допомоги. Допомога надходила від найбільшого технічного польського університету в Кракові. Зараз починається нова цікава тенденція – формуємо трикутник співпраці. Нещодавно Прикарпатський національний університет за підтримки Краківського науково-технічного університету став асоційованим членом Європейської асоціації космічних університетів. Фактично завершується відновлення Міжнародного наукового центру «Обсерваторія» на горі Піп Іван, підписано угоди з Варшавським університетом і Краківським науково-технічним університетом про її спільне використання. Наші студенти й викладачі зараз стажуються в університетах Європейського Союзу для посилення власної фаховості. Фахівці з обслуговування

метеообладнання стажувалися на географічному факультеті Варшавського університету. Це підтверджує одне: на кожному рівні університетські структури мають унікальні проєкти, які тривають роками. За тисячу кілометрів від Івано-Франківська розташована Академія в Ґожуві Вєлькопольському, з якою ми протягом 15 років проводимо орфографічний конкурс польської мови. До нього на початку приєдналося тільки п'ять університетів України, а нині – 22. Ця наукова дипломатія сьогодні вийшла на рівень глибокого суспільного сприйняття і має свої дуже позитивні наслідки.

Любомир Хахула: Назвіть найважливіші університетські чи академічні центри, які можна вважати лідерами полоністичних студій за критеріями традицій і результатів досліджень.

Ігор Цепенда: Щоб нікого не ображати, варто перерахувати всі університети, які входять у Консорціум Варшавського й українських університетів. Якщо йти від сходу на захід, то насамперед це Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, який, в принципі, був засновником Варшавського університету, багато професорів були фундаторами, ректорами Варшавського університету. Дуже динамічний Сумський державний університет. Традиційно університети західних областей України в польській тематиці є глибокі, але інші університети до певної міри відкривали Польщу. Одеський національний університет імені І. І. Мечнікова реалізовував і реалізовує цікаві проєкти. До речі, що стосується, наприклад, астрономії, то багато польських і словацьких дослідників закінчували аспірантури Одеського університету й є сьогодні провідними науковцями. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича традиційно міцний у цьому плані, працює. Цікавий дуже Острог. Саме Острозька академія стала осередком літніх шкіл, міжнародних досліджень. Зрозуміло, що є значно більші університети. Слід згадати про наших друзів із Волинського національного університету імені Лесі Українки, де на початку 1990-х рр. відбулося багато полоністичних конференцій. Зараз це продовжується у Львові, насамперед в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України як провідній міждисциплінарній академічній установі регіону. У багатьох проєктах ми співпрацюємо з Львівським національним університетом імені Івана Франка. Україна правобережна, і не тільки правобережна, дуже задіяна в цих проєктах. І це завдяки відкритості наших польських колег, та ж сама Літня школа Варшавського університету, стипендії для молодих науковців уряду РП, програма Кіркланда, магістерські програми подвійних дипломів Варшавського університету.

Це тільки один з аспектів, які дають змогу зрозуміти, наскільки українські університети протягом останніх 20 років перебувають у цьому полі, і дослідження проходять надзвичайно творчо. Я не говорю лише про гуманітарні науки, адже зараз ми реалізовуємо проєкт з Яґеллонським університетом з виведення заліза й тяжких металів із промислових вод. На добрий рівень вийшли наші астрономи, біохіміки, хіміки, мовники, літератори. Я завжди з вдячністю говорю про професора Стефана Козака, завідувача кафедри українознавства Варшавського університету. Для наших філологів перші публікації у «Варшавських українознавчих зошитах» були такою фірткою в європейську науку. Це була подія, сенсація! Зараз це стало нормою, але ми з вдячністю їх підтримуємо. У певний період на кафедрі українознавства Варшавського університету студенти не мали коштів, щоб приїхати до нас на стажування. Ми в пам'ять того, що нас колись підтримали, створили їм усі умови протягом двох тижнів, де вони безкоштовно проживали, мали можливість також стажуватися. Велика наукова солідарність сьогодні дає нам змогу говорити про те, що ми вже далеко пішли.

Інший вимір співпраці – спільні дипломи. Дуже багато університетів України мають програми подвійних дипломів. Це ще один важливий крок, який, з одного боку, допомагає нашим студентам поглибити свої знання, побачити іншу систему освітніх координат, а з іншого – ввійти та зрозуміти інше суспільство. Хотілось би не тільки, щоб польські студенти з'являлися в медичних університетах України з причини дешевшого навчання, а якіснішого розширення

кола партнерства. На мою думку, Міжнародний центр зустрічі студентської молоді стане тією платформою, яка сприятиме кількісному і якісному розширенню співпраці. Це може йти на добрих декілька сотень у рік, які через певний період збільшаться до 1000 молодих людей – лідерів із позитивним сприйняттям України. У системі Європейського Союзу діють школи для підготовки європейської бюрократії – європейські коледжі в Брюгге і Натоліні. Там набирають близько 100 осіб на однорічні магістерські студії, викладання навіть проводять єврокомісари, приїжджають на окремі лекції. Але зміст її полягає в одному – усі вони повинні бути разом. Навіть, якщо ти проживаєш у Варшаві, то все одно ти живеш там, у кампусі, спілкуєшся, обмінюєшся думками. Потім ці молоді лідери повертаючись до своїх країн, зберігають довіру одне до одного, вирішують складні питання, не зволікаючи. У телефонній розмові можуть вирішити ту чи іншу проблему, знаючи один одного. Як у бадмінтоні – швидкість прийняття позитивних рішень.

Любомир Хахула: Спробуйте з перспективи 2023 р. запропонувати авторську періодизацію українсько-польських науково-освітніх і культурних взаємин у період від 1991 р. до 2022 р.

Ігор Цепенда: Я думаю, що однозначно треба відштовхнутися від нашого семінару «Важкі питання». Тому що до 1995 р. українські й польські дослідники приглядались один до одного, вивчали праці, займалися тією чи іншою проблематикою, публікували паперові видання. 1995 р. розпочався новий, дуже важливий період, коли українці й поляки, особливо поляки, запрагнули поспілкуватися на тему складних історичних подій. У другий період наші історики були змушені систематизувати свої знання. Починаючи від археографії, закінчуючи польськими публікаціями.

Повторюю, що дуже багато було зроблено саме Львівською науковою школою, тому що, незважаючи навіть на політичні режими, вона залишалася провідною, вибудувала сильний інструментарій, глибоко знала історичний процес. Згадаймо Ярослава Дашкевича, Юрія Макара, Юрія Сливку, не кажучи про голову Українсько-польської історичної комісії, академіка Ярослава Ісаєвича, який охоплював надзвичайно важливий період українсько-польських відносин. Була вихована когорта молодих людей, які розвинули традиції Львівської школи. Відрадно, що наші випускники й почесні доктори (doctor honoris causa) Микола Литвин і Богдан Гудь є серед представників згаданої школи, яка має свою тяглість. У семінарах «Україна – Польща: важкі питання» українську науку представляли Леонід Зашкільняк, Володимир Сергійчук. А від 1997 р. ці семінари вже пішли «не в одні ворота». Тобто це була розмова професійних людей, які знали тематику. Другий період став надзвичайно важливим для розуміння процесів в українсько-польських відносинах, він ввів нас у XXI століття.

Українсько-польські взаємини у XXI ст. важко ділити на періоди, якщо відштовхуватися лише від різноманітних політичних оцінок чи досліджень наших істориків. Не лише тільки в історичній науці, але й філологічній ми значно розвинулися, особливо в діалектології. Я бачу це навіть по публікаціях нашого університету, до яких із захопленням долучається директор Інститут української мови НАН України Павло Гриценко. Я завжди підкреслюю, що політологи й історики не є авторитетами в питаннях окреслення кордонів, найкраще це роблять діалектологи. Публікації щодо гуцульської діалектної лексики в сучасній українській мові розвиваються активно. Лише щодо мовного портрета села Тюдів на Гуцульщині опубліковано 2-томне величезне видання [2; 3]. Це багато про що говорить. І ми цікаві для наших польських колег. З одного боку, потрібно підтримувати, поглиблювати, шукати нові документи в тематиці трагічних подій українсько-польської історії, але автентичні документи. З іншого боку, є дослідники, які в періодизації українсько-польських відносин шукають спільні важливі сюжети. Згадаймо документальний фільм «Важке братерство», до якого долучився Богдан Гудь. Фільм про польсько-український союз 1920 р. започаткував підперіод, коли ми почали повертатися до проблематики, пов'язаної зі спільними сторінками історії [15]. Пожвавився пошук історичних подій, які нас зближують в українсько-польському діалозі, згадаймо працю Центру дослідження

українсько-польських відносин Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України «За свободу: українсько-польський діалог та спроби порозуміння», яка засвідчує, що історики й політологи виходять на рівень філософії – пам'ятаючи про минуле, думаємо про майбутнє [5]. Переконаний, що ми будемо надалі йти цим шляхом, але саме приклад істориків відкриває величезні можливості для різних галузей наук, тому що ми перші нав'язали прямі контакти з польськими університетами. Навіть консорціум Варшавського й українських університетів був прикладом все-таки гуманітарних контактів, а Студіум Східної Європи Варшавського університету займається історичною й політичною тематикою. Проте підписані угоди між українськими та польськими університетами дали змогу зробити розгалуження: долучилися представники природничих наук, математики, маємо відгалуження Школи Стефана Банаха, яке теж тут розвивається. Маємо унікальний журнал «Карпатські математичні публікації» [12]. Це завдяки історикам, тому що ми перші почали нав'язувати наукові контакти, які дали змогу керівникам багатьох установ (деякі були змушені, а інші зацікавлені) підписати ці угоди, які стали потім фундаментом співпраці. Навіть на прикладі нашого університету сьогодні не маємо жодного факультету, який би не мав контактів з польськими університетами, але першими були історики. Тому це добрий і цікавий приклад того, як можна вибудовувати саме такі взаємини.

Висновки. Отже, Україна і Польща пройшли успішний шлях взаємного зближення тривалістю в понад тридцять років. Від 1991 р. політичні, наукові, освітні, культурні еліти обох держав подолали низку викликів, породжених тягарем історії, спадщиною комуністичного минулого, негативними взаємостереотипами. Актуальний стан українсько-польських відносин, в умовах після російського повномасштабного вторгнення 2022 р., характеризується перевіреною солідарністю й водночас викликами в соціально-економічній сфері, царині історичної пам'яті. Інституційний підхід до гармонізації українсько-польських відносин має позитивні результати, зокрема в галузі науки й освіти. Вони виражені нормативною базою договорів між університетами й академічними осередками України та Польщі. Започатковані Прикарпатським національними університетом імені Василя Стефаника та Студіум Східної Європи Варшавського університету успішні проєкти українсько-польських зустрічей в Яремчі, Міжнародного центру зустрічей студентської молоді України та Польщі в Микуличині, Міжнародного наукового центру «Обсерваторія» на горі Піп Іван продемонстрували свою стійкість, загальноєвропейський вимір і перспективу розширення.

Література:

1. Бовуа Д. Трикутник Правобережжя: царат, шляхта і народ. 1793–1914 рр. Київ : Кліо, 2023. 872 с.
2. Голянич М. Мовний портрет села Тюдів. Словник. У 2 т. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2022. Том ІІ. Н – Я. 1262 с.
3. Голянич М. Мовний портрет села Тюдів. Словник. У 2 т. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2018. Том І. А − М. 1000 с.
4. Гудь Б. Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект. Харків : Акта, 2011. 470 с.
5. За свободу: українсько-польський діалог та спроби порозуміння / відп. ред. М. Литвин. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2021. 638 с.
6. Польща та Україна у тридцятих – сорокових роках ХХ століття: Невідомі документи з архівів спеціальних служб / ред. кол.: Є. Беднарек, Й. Карбаж-Вілінська, В. Ковальчук, А. Когут, М. Крук, Р. Лєскевич, М. Маєвський, З. Навроцький, В. Окіпнюк, Ю. Шаповал. Варшава – Київ, 2020. Т. 10: Наказ № 001353. Операція проскрипції НКВД 1939–1941. 490 с.
7. Польща та Україна у тридцятих – сорокових роках ХХ століття. Двадцять років спільному польсько-українському науковому проекту 1996–2016 / ред. Є. Беднарек, Ю. Шаповал. Лодзь – Варшава – Київ, 2017. 208 с.
8. Україна – Польща важкі питання. Варшава, 1999–2006. Т. 1–10.

9. Українсько-польські відносини. Новітня доба / відп. ред. М. Литвин. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2017. 732 с.

10. Хахула Л. «Різуни» чи побратими? Сучасні польські дискурси про Україну. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2016. 304 с.

11. Цепенда І. Українсько-польські відносини 40–50-х років XX століття: етнополітичний аналіз. Київ : ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2009. 385 с.

12. Carpathian Mathematical Publications. URL: https://journals.pnu.edu.ua/index.php/cmp/issue/view/338 (дата звернення: 30.07.2024).

13. Memory and Theory in Eastern Europe / ed. U. Blacker, A. Etkind & J. Fedor. New York: Palgrave Macmillan, 2013. 279 p.

14. Szczesniak B., Szota Z. Droga do nikad. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa: WMON, 1973. 588 s.

15. Trudne braterstwo: historia sojuszu polsko-ukraińskiego, 1998. *YouTube.* URL: https://www.youtube.com/watch?v=s_dJJ3KC-DM&t=3072s (дата звернення: 11.08.2024).

References:

1. Bovua, D. (2023). Trykutnyk Pravoberezhzhia: tsarat, shliakhta i narod. 1793–1914 rr. [The Right Bank triangle: the tsar, the nobility and the people]. Kyiv : Klio, 872 p. [in Ukrainian].

2. Holianych, M. (2022.). Movnyi portret sela Tiudiv. Slovnyk. U 2 t. Ivano-Frankivsk [Linguistic portrait of the village of Tyudiv.] Lileia-NV. Volume II. N – Ia. 1262 p. [in Ukrainian]

3. Holianych, M.(2018). Movnyi portret sela Tiudiv. Slovnyk [Linguistic portrait of the village of Tyudiv.] Lileia-NV, 2018. Volume I. A − M. 1000 p. [in Ukrainian].

4. Hud, B. (2011). Ukrainsko-polski konflikty novitnoi doby: etnosotsialnyi aspekt [Ukrainian-Polish conflicts of the modern age]. Kharkiv : Akta. 470 p. [in Ukrainian].

5. Za svobodu: ukrainsko-polskyi dialoh ta sproby porozuminnia vidp. red. M. Lytvyn. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy, 2021. 638 p.

6. Polshcha ta Ukrayina u trydtsyatykh – sorokovykh rokakh XX stolittya [Poland and Ukraine in the 1930s and 1940s]: Nevidomi dokumenty z arkhiviv spetsialnykh sluzhb / red. kol.: Ye. Bednarek, Y. Karbazh-Vilinska, V. Kovalchuk, A. Kohut, M. Kruk, R. Lyeskevych, M. Mayevskyy, Z. Navrotskyy, V. Okipnyuk, Yu. Shapoval. Varshava – Kyiv, 2020. Volume 10: № 001353. Operatsiya proskryptsiyi NKVD 1939–1941. 490 p.

7. Polshcha ta Ukrayina u trydtsyatykh – sorokovykh rokakh KhKh stolittya. Dvadtsyat rokiv spilnomu polsko-ukrayinskomu naukovomu proektu 1996–2016 [Poland and Ukraine in the 1930s and 1940s. Twenty years of the joint Polish-Ukrainian scientific project 1996–2016]. Red. Ye. Bednarek, Yu. Shapoval. Lodz – Varshava – Kyiv, 2017. 208 p. Mayevskyy, Z. Navrotskyy, V. Okipnyuk, Yu. Shapoval. Varshava – Kyiv, 2020. Volume 10: № 001353. Operatsiya proskryptsiyi NKVD 1939–1941. 490 p.

8. Ukrayina – Polshcha vazhki pytannya [Ukraine-Poland are difficult issues]. Varshava, 1999–2006. Volume 1–10.

9. Ukrayinsko-polski vidnosyny. Novitnya doba [Ukrainian-Polish relations. New age]. Vidp. red. M. Lytvyn. Instytut ukrayinoznavstva im. I. Krypyakevycha NAN Ukrayiny. Lviv, 2017. 732 p.

10. Khakhula L. (2016). "Rizuny" chy pobratymy? Suchasni polski dyskursy pro Ukrayinu ["Rizuns" or brothers? Contemporary Polish discourses about Ukraine]. Lviv : Instytut ukrayinoznavstva im. I. Krypyakevycha NAN Ukrayiny, 304 p.

11. Tsependa, I. (2009). Ukrayinsko-polski vidnosyny 40–50-kh rokiv KhKh stolittya: etnopolitychnyy analiz [Ukrainian-Polish relations of the 40s and 50s of the 20th century: an ethnopolitical analysis.]. Kyiv : IPIEND im. I.F. Kurasa. 385 p.

12. Carpathian Mathematical Publications. Retrieved from https://journals.pnu.edu.ua/index.php/cmp/issue/view/338 (30.07.2024) [in English].

13. Memory and Theory in Eastern Europe / ed. U. Blacker, A. Etkind & J. Fedor. New York: Palgrave Macmillan, 2013. 279 p. [in English].

14. Szczesniak, B., & Szota, Z. (1973). Droga do nikad. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa: WMON, 588 p. [in English].

15.Trudne braterstwo: historia sojuszu polsko-ukraińskiego, 1998. *YouTube.* Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=s_dJJ3KC-DM&t=3072s (11.08.2024) [in English].

Ihor Tsependa, Liubomyr Khakhula. Dialogue of Institutions – Dialogue of Societies: Ukrainian-Polish Scientific and Educational Cooperation after 1991

The article reconstructs the peculiarities of modern Ukrainian-Polish relations, in particular through the prism of scientific, cultural and educational activities of Ukrainian and Polish political, diplomatic, scientific, educational, cultural and artistic elites. The work of the Ukrainian diplomatic corps in the Republic of Poland in establishing the Ukrainian-Polish dialogue in the fields of socio-humanities, historical policy and cultural memory is updated. The author analyses the preconditions, course, and results of such unifying initiatives as the scientific seminars "Ukraine – Poland: Difficult Issues" (1997–2008), Ukrainian-Polish meetings in Yaremche (2007–2023), the documentary series "Poland and Ukraine in the Thirties and Forties of the Twentieth Century" etc. The basis of the scientific publication is a research interview with the Rector of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Doctor of Political Science, Professor Ihor Yevhenovych Tsependa, conducted on 31 October 2023 in Ivano-Frankivsk within the framework of the "Research in Ukraine" Scholarship Programme of the Juliusz Meroszewski Centre for Dialogue. The experience of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University in implementing intergovernmental partnership projects aimed at building professional human resources in the public and civil sectors and the diplomatic service is particularly valuable for strategic management in education and science. It is also important to create a tolerant environment in the interethnic sphere, Ukrainian and Polish public spaces. Among the significant means of this activity are the organization of the International Centre for Meetings of Students of Ukraine and Poland and the International Scientific Centre "Observatory" on Mount Pip Ivan together with the University of Warsaw.

Key words: *Ukraine, Poland, diplomacy, politics, science, education, culture, interethnic communication, information space, historical policy.*

Відомосіт про авторів:
Ігор Цепенда – доктор політичних наук, професор, ректор,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.
Любомир Хахула – кандидат історичних наук, старший дослідник,
доцент кафедри міжнародної інформації,
Національний університет «Львівська політехніка».

УДК 341.3:351.86:323
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-36

Юлія Шмаленко
ORCID: 0000-0003-0806-7907

Ольга Анісімович-Шевчук
ORCID: 0000-0003-0428-6459

Світлана Матвієнків
ORCID: 0000-0002-7719-7791

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МОДЕЛІ НЕЙТРАЛІТЕТУ ШВЕЙЦАРІЇ

У статті проаналізовано, як російсько-українська війна стала своєрідним лакмусовим папірцем, який виявив обмеження традиційних підходів до нейтралітету та стимулював пошук нових моделей міжнародної взаємодії, що відповідають викликам сучасного глобалізованого світу. Досліджено, як російсько-українська війна виявилася каталізатором для переосмислення концепції нейтралітету у швейцарській зовнішній політиці, що відкриває нові перспективи для дослідження еволюції концепції нейтралітету в сучасних міжнародних відносинах та її адаптації до нових геополітичних реалій. З'ясована реакція Швейцарії на російсько-українську війну, що відображає складний процес адаптації концепції нейтралітету до викликів сучасної геополітики та створює підґрунтя для подальших досліджень трансформації ролі нейтральних держав у забезпеченні міжнародної безпеки й вирішенні конфліктів у XXI столітті.

Ключові слова: *міжнародні відносини, нейтральний статус, міжнародна безпека, швейцарська політика нейтралітету, російсько-українська війна.*

Вступ. У контексті сучасної геополітичної динаміки Швейцарська Конфедерація займає унікальне положення серед європейських держав, зберігаючи свій історично сформований статус нейтралітету та реалізуючи специфічний зовнішньополітичний вектор. Однак інтенсифікація глобалізаційних процесів і трансформація міжнародної системи відносин призводять до переосмислення ролі та значення нейтрального статусу у XXI столітті. Сучасна парадигма міжнародних відносин ставить перед Швейцарією низку безпрецедентних зовнішньополітичних викликів, які вимагають гнучкої та своєчасної реакції. Наявна архітектура міжнародних відносин, що характеризується зростаючою взаємозалежністю держав у глобалізованому світі, посиленням транснаціональних загроз і появою нових форм міжнародної співпраці створює контекст, у якому традиційна концепція нейтралітету потребує переоцінки та, можливо, реконфігурації. Швейцарія, яка довгий час вдало балансувала між різними центрами сили, тепер змушена переосмислювати свою роль на світовій арені, що породжує низку фундаментальних питань: чи можливо зберегти нейтралітет у світі, де інформаційні потоки не знають кордонів? Як залишатися осторонь глобальних конфліктів, коли їхні наслідки відчуваються навіть у найвіддаленіших куточках планети? Ці дилеми спонукають швейцарських політиків і суспільство до глибокої рефлексії. Виникає потреба в новому прочитанні концепції нейтралітету, яке б відповідало реаліям XXI століття, що ставить перед Швейцарією складне завдання: знайти баланс між збереженням своєї унікальної ідентичності та адаптацією до нових глобальних викликів [1, 24]. Від здатності країни віднайти цей делікатний баланс залежить не лише її зовнішньополітичний курс, але й майбутня роль у формуванні світового порядку. У контексті російсько-української

війни швейцарська політика нейтралітету зазнала суттєвої трансформації, викликаючи значний науковий інтерес до переосмислення концепції нейтралітету в умовах сучасних геополітичних викликів. Аналіз правової бази та практичної імплементації принципу нейтралітету демонструє його гнучкість і адаптивність до геополітичних викликів XXI століття.

Матеріал і методи дослідження. У межах методологічного підґрунтя дослідження застосовано комплекс загальнонаукових наукових методів, що забезпечують всебічний аналіз феномену швейцарського нейтралітету. Зокрема, імплементовано: історико-хронологічний підхід, який уможливлює розкриття ґенези та трансформації концепції нейтралітету в швейцарському контексті крізь призму часової динаміки; нормативно-правовий метод, що передбачає аналіз нормативно-правового базису країни та міжнародних актів, які кристалізують засади нейтрального статусу; емпірико-аналітичний інструментарій, спрямований на дослідження різнорідних швейцарських наративів щодо нейтралітету, а також вивчення суспільного дискурсу із цієї проблематики; метод кейс-стаді, що дає змогу здійснити дослідження конкретних прикладів імплементації політики нейтралітету та її специфічних рис; прогностичне моделювання, необхідне для екстраполяції потенційних векторів розвитку нейтралітету країни в контексті глобальних викликів сучасності. Критичний дискурс-аналіз виявляє значну кількість аргументів проти застосування класичної концепції нейтралітету в сучасному геополітичному контексті [2]. Опоненти наголошують на неадекватності цієї парадигми перед новітніми викликами, такими як кібератаки, гібридні війни та масштабні дезінформаційні кампанії. Критика ґрунтується на гіпотезі, що традиційний нейтралітет не забезпечує достатнього захисту від сучасних форм агресії та порушень міжнародного права. З іншого боку, прихильники збереження нейтрального статусу апелюють до історичного досвіду та унікальної позиції Швейцарії на міжнародній арені. Їхня аргументація ґрунтується на концепції «активного нейтралітету», який дає змогу країні відігравати роль медіатора в міжнародних конфліктах і зберігати статус надійного партнера для всіх сторін. Феномен швейцарських дебатів щодо нейтралітету можна розглядати як мікрокосмос ширшої глобальної дискусії про трансформацію принципів міжнародного права та безпеки в умовах мультиполярного світу. Дискусія про нейтралітет відображає фундаментальну розбіжність між потребою адаптації до нових реалій і бажанням зберегти історичну ідентичність та традиційні цінності. Подальші дослідження можуть зосередитися на розробці нової теоретичної моделі «гнучкого нейтралітету», яка б враховувала як історичні традиції, так і сучасні виклики глобальної безпеки. Модель «гнучкого нейтралітету» могла б включати механізми швидкого реагування на асиметричні загрози зі збереженням основних принципів неучасті у військових конфліктах.

Результати й обговорення. Концепція нейтралітету Швейцарської Конфедерації, яка еволюціонувала протягом п’яти століть, є унікальним феноменом у міжнародних відносинах. Її генезис можна простежити до початку XVI століття, коли швейцарські кантони вперше прийняли політику неучасті в зовнішніх конфліктах. Однак лише на Віденському конгресі 1815 року цей принцип отримав міжнародне визнання та юридичне закріплення, що стало поворотним моментом у становленні швейцарського нейтралітету як інституціоналізованої зовнішньополітичної доктрини. Протягом наступних двох століть ця доктрина продемонструвала свою ефективність, даючи можливість Швейцарії зберегти територіальну цілісність і політичний суверенітет в умовах численних європейських конфліктів, включно з двома світовими війнами. Нейтралітет став не лише зовнішньополітичною стратегією, але й фундаментальним елементом національної ідентичності швейцарців, глибоко вкоріненим у суспільній свідомості та державних інституціях.

Однак російсько-українська війна, що розпочалася у 2014 році з анексії Кримського півострова та переросла у повномасштабне вторгнення у 2022 році, створила безпрецедентні виклики для швейцарської моделі нейтралітету. Воєнний конфлікт, який спричинив найбільшу гуманітарну кризу у Європі з часів Другої світової війни, поставив під сумнів ефективність традиційних механізмів забезпечення європейської безпеки та змусив переосмислити роль нейтральних держав у сучасній системі міжнародних відносин [3].

Російсько-українське збройне протистояння, що призвело до повномасштабної війни 24 лютого 2022 року, спричинило безпрецедентну трансформацію геополітичного ландшафту, змусивши міжнародну спільноту, включно з традиційно нейтральними державами, переоцінити свої зовнішньополітичні парадигми. Воєнний конфлікт став каталізатором для критичного аналізу усталених міжнародно-правових норм і принципів, зокрема, концепції постійного нейтралітету, яку протягом століть сповідувала Швейцарська Конфедерація.

Історично Швейцарія позиціонувала себе як нейтральний медіатор у міждержавних конфліктах, дотримуючись доктрини невтручання. Однак масштабна агресія російської федерації проти України, що супроводжувалася систематичними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права та численними воєнними злочинами, поставила під сумнів ефективність традиційних підходів до нейтралітету в умовах сучасних асиметричних конфліктів [4, 77]. У цьому контексті швейцарський уряд був змушений ініціювати процес ревізії своєї зовнішньополітичної стратегії, що характеризується пошуком балансу між збереженням історичної ідентичності нейтральної держави та необхідністю адекватно реагувати на грубі порушення міжнародного права, які загрожують стабільності європейської системи безпеки. Трансформація зовнішньополітичного курсу Швейцарії відображає ширшу тенденцію до переосмислення ролі нейтралітету в сучасній системі міжнародних відносин і ставить перед академічною спільнотою та політичними елітами низку фундаментальних питань щодо адаптації концепції нейтралітету до реалій XXI століття, зокрема в контексті гібридних загроз та інформаційної війни.

Політика невтручання, яка історично була наріжним каменем швейцарського нейтралітету, зазнала суттєвої трансформації під впливом російської агресії проти України. Особливо гострим питанням стала участь Швейцарії в міжнародних санкційних механізмах, що традиційно розглядалося як несумісне з принципами нейтралітету. Однак безпрецедентний масштаб порушень міжнародного права з боку Російської Федерації спонукав швейцарський уряд до переосмислення своєї позиції. Федеральна рада Швейцарії, реагуючи на анексію Криму у 2014 році, уперше продемонструвала відхід від класичної інтерпретації нейтралітету, категорично засудивши дії Росії та підтримавши територіальну цілісність України. Таке рішення ознаменувало початок нового етапу у швейцарській зовнішній політиці, характеризованого більш активною позицією щодо міжнародних конфліктів.

Фундаментальним документом, що окреслює параметри швейцарського нейтралітету, є Біла книга 1993 року [5]. Юридична інтерпретація нормативного акту чітко вказує на сумісність нейтрального статусу держави з участю в міжнародних санкційних режимах, включно з тими, які впроваджуються поза межами системи ООН, що створює підґрунтя для активної участі Швейцарії у глобальних процесах забезпечення міжнародного правопорядку [6].

Дослідження швейцарської зовнішньої політики в умовах російсько-української війни виявляють цікаву дихотомію між традиційним розумінням нейтралітету та його сучасною інтерпретацією. Федеральна рада Швейцарії, керуючись принципом ad hoc оцінки, систематично аналізує кожен випадок потенційного приєднання до санкційних заходів ЄС, що передбачає комплексну оцінку відповідності санкцій національним інтересам Швейцарії та можливості їх повної, часткової або модифікованої імплементації [7]. Подальша еволюція швейцарського підходу проявилася в готовності країни вжити превентивних заходів для запобігання використання її території з метою обходу міжнародних санкцій, накладених США та ЄС [6]. Прийняте рішення, хоча і не означало прямої участі в санкційних режимах, свідчило про зростаючу готовність Швейцарії до більш активної ролі в підтримці міжнародного правопорядку. Федеральна рада Швейцарії, зіткнувшись з дилемою між збереженням традиційного нейтралітету та необхідністю відповіді на порушення міжнародного права, обрала шлях «кооперативного нейтралітету», що передбачав підтримку територіальної цілісності України та імплементацію механізмів, спрямованих на запобігання використанню швейцарської фінансової системи для обходу міжнародних санкцій.

Особливої уваги заслуговує роль Швейцарії під час її головування в ОБСЄ у 2014 році, коли країна активізувала свої дипломатичні зусилля для врегулювання «української кризи». Залучення спеціального посла Хайді Тальявіні до медіаційних процесів демонструє унікальну позицію Швейцарії у європейській системі міжнародних відносин. Аналізуючи фактори, що зумовили активну роль Швейцарії у врегулюванні конфлікту, швейцарський політолог Рене Швок виділяє два ключові аспекти. По-перше, це особливе геополітичне положення Швейцарії як держави, що не є членом ЄС чи НАТО і водночас зберігає незалежність від російського впливу. По-друге, накопичений Швейцарією значний досвід у сфері конфліктної медіації та наявність висококваліфікованих фахівців у цій галузі [6].

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила безпрецедентну реакцію швейцарського громадянського суспільства, що виразилося в масових демонстраціях з вимогами до федерального уряду надати всебічну підтримку Україні та засудити акт агресії. Фіксується значне зростання солідарності швейцарського населення з українськими біженцями, спостерігається феномен масового волонтерського руху з надання тимчасового житла десяткам тисяч переміщених осіб з України, що корелює з рішенням федерального уряду про спрощення процедури надання тимчасового захисту без візових вимог [8].

Особливий інтерес становить зміна парадигми сприйняття концепції нейтралітету серед молодого покоління швейцарців, що свідчить про формування нової політичної культури, в якій традиційні ідеали нейтралітету піддаються критичному переосмисленню [2]. У світлі глобальних геополітичних викликів молоді громадяни Швейцарії демонструють тенденцію до більш активної міжнародної позиції своєї держави, розглядаючи пасивність як неприйнятну в контексті сучасних міжнародних відносин.

Емпіричні дослідження демонструють суттєві зрушення у громадській думці швейцарців щодо міжнародної ролі країни. Зокрема, соціологічні опитування фіксують високий рівень підтримки санкційної політики ЄС (65 %) та потенційної посередницької ролі Швейцарії у врегулюванні конфлікту (82 %) [9]. Аналіз офіційної позиції швейцарського уряду вказує на намагання балансувати між традиційним нейтралітетом і гуманітарним імперативом, що виражається у відмові від надання військової допомоги, але одночасному приєднанні до економічних санкцій ЄС проти Російської Федерації. Зазначена політика демонструє еволюцію концепції нейтралітету від абсолютної неучасті до «активного нейтралітету» в умовах гуманітарної кризи. Феномен масового прийому українських біженців швейцарськими родинами (близько 50 000 осіб) та організація Лугано Конференції з відновлення України, яку попередній президент Іньяціо Кассіс назвав внеском Швейцарії в стабільність Європи [10], є яскравими прикладами практичної реалізації оновленого підходу до нейтралітету, що можна інтерпретувати як прояв «гуманітарної дипломатії», яка дає змогу Швейцарії зберігати свій особливий статус, одночасно реагуючи на міжнародні кризи.

Дебати щодо можливості експорту швейцарської зброї до країн, які підтримують Україну, стали ще одним аспектом переосмислення нейтралітету. Підтримка економічних санкцій проти Російської Федерації співіснує з категоричним несприйняттям ідеї надання прямої військової допомоги Україні. Нейтралітет Швейцарії ґрунтується на юридичних засадах, закріплених у Гаазькій конвенції 1907 року, яка чітко забороняє постачання зброї сторонам, що воюють, нейтральними державами [5]. Аналіз нормативно-правової бази Швейцарії виявляє наявність суворих обмежень щодо експорту озброєнь, що унеможливлює задоволення запитів країн-союзників України на реекспорт швейцарської військової продукції. Зокрема, відмова в наданні дозволу на передачу танкових боєприпасів Німеччині для подальшого постачання Україні викликала значний резонанс у політичних колах [11]. Парадоксальним чином ця ситуація спровокувала внутрішньополітичну дискусію, у якій навіть представники центристських політичних сил, зокрема партії Die Mitte, висловилися за перегляд традиційного тлумачення нейтралітету. Аргументація

на користь надання зброї для «захисту демократії в Європі» свідчить про потенційну зміну парадигми у сприйнятті ролі нейтральних держав у сучасних міжнародних конфліктах [12].

Однак офіційна позиція швейцарського уряду залишається незмінною, демонструючи стійкість до зовнішнього та внутрішнього тиску, що можна інтерпретувати як прояв глибоко вкоріненої національної ідентичності, у якій нейтралітет виступає не лише як зовнішньополітична доктрина, але і як фундаментальний елемент самосприйняття нації [10].

Аналіз дипломатичного дискурсу виявляє посилення тиску з боку західних партнерів Швейцарії щодо лібералізації політики реекспорту військової техніки [13]. Аргументація союзників базується на гіпотезі про потенційні деструктивні наслідки для регіональної стабільності в разі поразки України, що створює прецедент для переоцінки ролі нейтральних держав у забезпеченні колективної безпеки. Законодавчий орган Швейцарії стоїть перед непростим вибором між збереженням усталеної парадигми нейтралітету й адаптацією нормативно-правової бази до нових реалій. Такий процес можна розглядати як унікальний кейс для вивчення механізмів трансформації національних правових систем під впливом зовнішніх факторів. Особливий науковий інтерес має аналіз потенційних наслідків можливих змін у швейцарському законодавстві про нейтралітет, що можуть стати каталізатором для переосмислення концепції нейтралітету на глобальному рівні та вплинути на формування нової парадигми міжнародних відносин. Актуальним стає питання про можливість формування нової моделі «активного нейтралітету», яка б дала змогу поєднати традиційні принципи неучасті у військових конфліктах з активною роллю в запобіганні агресії та підтримці міжнародного правопорядку.

Спостерігається значна трансформація дипломатичних підходів до вирішення міждержавних протистоянь, що демонструє зростаючу роль країн-медіаторів у процесі мирного врегулювання, зокрема, в аспекті організації міжнародних форумів і конференцій. Аналіз риторики вищого керівництва України, зокрема виступу Президента Володимира Зеленського на форумі «Україна. Рік 2024», виявляє чітку артикуляцію позиції щодо необхідності збереження національного суверенітету у процесі формування переговорної платформи [14]. Зазначена позиція базується на концепції «ініціативного миробудівництва», яка передбачає провідну роль країни, що безпосередньо залучена до конфлікту, у розробці й імплементації мирних ініціатив.

Феномен залучення Швейцарської Конфедерації як нейтрального майданчика для проведення мирної конференції заслуговує на окрему увагу. Готовність Швейцарії прийняти конференцію демонструє еволюцію розуміння нейтралітету від пасивної неучасті до активного сприяння мирним процесам. Заява Президентки Швейцарії Віоли Амгерд щодо очікувань від конференції відображає прагнення до консолідації попередніх дипломатичних досягнень у рамках обговорення «формули миру», що свідчить про наявність певної послідовності та континуальності в міжнародних зусиллях з врегулювання конфлікту [15].

У контексті російської агресії проти України спостерігається суттєва трансформація дискурсу щодо національної безпеки Швейцарської Конфедерації, яка демонструє наявну тенденцію до переосмислення традиційних концепцій оборонної політики та військової доктрини держави. Аналіз експертних оцінок виявляє критичне ставлення до усталеної парадигми збройних сил як суто оборонного інструменту, що базується на гіпотезі про невідповідність такого підходу сучасним викликам регіональної та глобальної безпеки. У науковому середовищі формується консенсус щодо необхідності адаптації військової стратегії до нових форм загроз і асиметричних конфліктів. Одним з потенційних векторів трансформації оборонної політики Швейцарії розглядається інтенсифікація міжнародної військової кооперації, зокрема в рамках НАТО чи Європейського оборонного союзу, яка передбачає інтеграцію швейцарських збройних сил у спільні операції, що потенційно може підвищити їх оперативні можливості та технологічний рівень. Однак така переорієнтація вимагає ґрунтовного аналізу її сумісності з принципом нейтралітету, який залишається фундаментальним елементом швейцарської зовнішньої політики. Паралельно

спостерігається дискусія щодо необхідності збільшення оборонного бюджету та модернізації військово-технічної бази. Така тенденція корелює з загальноєвропейським трендом на посилення обороноздатності в умовах зростаючої геополітичної напруженості. Особливої уваги заслуговує феномен переосмислення доктрини нейтралітету в контексті можливості надання військової допомоги іншим державам, що викликає значну поляризацію думок у швейцарському суспільстві та політичному істеблішменті й відображає фундаментальне протиріччя між традиційними цінностями та новими безпековими реаліями [16].

У контексті глобальних геополітичних трансформацій, спричинених російською агресією проти України, спостерігається суттєва еволюція швейцарської концепції нейтралітету й оборонної політики. Традиційна парадигма нейтралітету зазнає значного тиску з боку нових безпекових викликів, що ставить під сумнів життєздатність збереження статус-кво.

Аналіз первинної реакції Швейцарської Конфедерації на повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну виявляє прагнення до суворої інтерпретації принципу нейтралітету, що виражається у відмові від військової підтримки будь-якої зі сторін конфлікту. Такий підхід можна розглядати як прояв «класичного нейтралітету», який, однак, демонструє певну гнучкість у контексті реагування на глобальні події.

Феномен російської агресії проти України становить безпрецедентний виклик для європейської системи безпеки та міжнародного права загалом, що створює унікальний контекст для переосмислення концепції нейтралітету в умовах грубого порушення фундаментальних принципів міжнародних відносин.

Особливий інтерес має процес прийняття рішень Федеральною Радою Швейцарії щодо приєднання до санкційного режиму Європейського Союзу, що демонструє складну взаємодію між принципами нейтралітету, міжнародними зобов'язаннями та політичною свободою дій держави в умовах глобальної кризи [17].

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, варто констатувати, що російсько-українська війна стала каталізатором переоцінки швейцарської концепції нейтралітету, поставивши під сумнів її життєздатність у сучасному геополітичному ландшафті. Швейцарська конфедерація опинилася на роздоріжжі стратегічного вибору між ригідним дотриманням традиційного принципу невтручання q адаптацією до турбулентних міжнародних реалій. З одного боку, приєднання Швейцарії до санкційного режиму проти Російської Федерації та надання гуманітарної допомоги Україні можна інтерпретувати як відхилення від канонічного розуміння нейтралітету, що передбачає неупередженість щодо воюючих сторін. Водночас відмова від постачання озброєнь будь-якому з учасників конфлікту демонструє прихильність до зобов'язань, закріплених Гаазькою конвенцією 1907 року.

Зростаючий екзогенний тиск з боку західних партнерів у поєднанні з інтенсифікацією внутрішньополітичних дебатів щодо реконфігурації безпекової парадигми ставлять під сумнів спроможність Швейцарії зберігати status quo абсолютного нейтралітету в довгостроковій перспективі. Потенційна інтеграція до європейської архітектури безпеки чи поглиблення співпраці з Європейським Союзом можуть призвести до трансформації традиційного швейцарського принципу невтручання.

У контексті сучасних викликів міжнародній безпеці еволюція нейтрального статусу країни може розгортатися за кількома траєкторіями. Попри трансформацію геополітичного ландшафту, держава може дотримуватися політики абсолютного нейтралітету та невтручання, що хоча й дає змогу уникнути безпосередньої участі у збройних конфліктах, проте лімітує можливості посилення оборонного потенціалу шляхом військово-технічної кооперації із союзниками. Друга стратегія передбачає зміцнення військово-стратегічних зв'язків з дружніми державами та наднаціональними структурами з метою часткової адаптації до нових безпекових викликів, що може передбачати обмін розвідувальною інформацією, участь у спільних навчаннях, придбання

високотехнологічних озброєнь і загальне посилення обороноздатності. При цьому країна de jure зберігає свій офіційний статус позаблоковості. Із часом може відбутися більш радикальний відхід від доктрини нейтралітету на користь глибшої інтеграції у європейську та євроатлантичну архітектуру безпеки, включно з потенційним членством в Організації Північноатлантичного договору, що дасть змогу забезпечити максимально ефективний рівень колективної оборони, однак вимагатиме відмови від традиційної парадигми нейтралітету та невтручання. Важливо зазначити, що вибір конкретної траєкторії еволюції нейтрального статусу залежить від комплексу факторів, включно з інтенсивністю зовнішніх загроз, внутрішньополітичним консенсусом, економічними імперативами й та історично сформованими традиціями зовнішньої політики. Кожен із запропонованих сценаріїв має свої переваги та недоліки, що потребує ретельного аналізу та зваженого підходу до прийняття стратегічних рішень у сфері національної безпеки.

Для політичних еліт Швейцарії найближчі роки стануть періодом інтенсивного пошуку балансу між збереженням національної ідентичності й адаптацією до нових геополітичних реалій, що може стати цінним кейс-стаді для інших нейтральних держав та міжнародної спільноти загалом, демонструючи можливості й обмеження трансформації традиційних зовнішньополітичних доктрин в умовах глобальної нестабільності.

Подальші дослідження можуть зосередитися на розробці теоретичної моделі «адаптивного нейтралітету», яка б дала змогу поєднати історичні традиції швейцарської зовнішньої політики з новими вимогами міжнародної безпеки. Актуальним залишається питання про можливості трансформації концепції нейтралітету в умовах асиметричних конфліктів та гібридних загроз. Важливим напрямом може стати вивчення механізмів адаптації національних оборонних доктрин нейтральних держав до викликів сучасної геополітичної реальності. Швейцарський кейс демонструє комплексність викликів, з якими стикаються нейтральні держави в умовах глобальної нестабільності, та відкриває нові горизонти для переосмислення ролі нейтралітету в системі міжнародних відносин XXI століття.

Література:

1. Дорош Л. Нейтралітет Швейцарії у світлі сучасних безпекових викликів: реалістичний, неоліберальний та конструктивістський підходи. *Humanitarian Vision*. Lviv : Lviv Politechnic Publishing House, 2022. Том 8. № 2. С. 23–27.

2. Бланші Пітер. Нейтралітете, бувай! 31.01.2023. URL:https://www.ipg-journal.io/ua/regioni/jevropa/neitralitete-buvai-1653/ (дата звернення: 28.08.2024).

3. Egbert Jahn. Peace policies in the shadow of the war in ukraine and the limited possibilities of non-violent policies. *Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies)*, Volume 23, 2023, pp. 53–94. https://www.kvak.ee/sojateadlane/

4. Климчук, І., Іжик, Н. Політика нейтралітету Швейцарії у XXI столітті: проблеми та перспективи. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*, 2023. 2 (68), 74–79. https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-10

5. Cohen, Dan A., Evolving Swiss Neutrality: Foreign Policy, Identity, and a Changing World. *Independent Study Project (ISP) Collection*. 2022, 3530. https://digitalcollections.sit.edu/isp_collection/3530.

6. Berni M. Why Switzerland Will Stick to Neutrality. *Lawfare*. 14.05.2023. URL: https://www.lawfaremedia.org/article/why-switzerland-will-stick-to-neutrality

7. Bruno Kaufmann. The whole world is discussing neutrality with us. *Swiss Info*. 2022. URL: https://www.swissinfo.ch/eng/politics/the-whole-world-is-discussing-neutrality-with-us/47514838

8. Шмаленко Ю. Швейцарська модель допомоги українцям під час війни. *Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри* : матер. III Міжнар.наук.-практич. інтернет-конф. (м. Одеса, 30 листопада 2023 р.) Одеса, 2023. С. 147–151.

9. Clarity and guidance on neutrality policy. Bern : the Council of States Foreign Affairs Committee, 2022. 36 p.

10. Marc Leutenegger. How the war in Ukraine has changed Switzerland. *Swiss Info*. 2023. URL: https://www.swissinfo.ch/eng/business/how-the-war-in-ukraine-has-changed-switzerland/48309654

11. Mackenzie Christina. The cost of neutrality: Swiss defense industry 'just losing our market' amid Ukraine conflict. Breaking Defense, 2023. URL: https://breakingdefense.com/2023/03/the-cost-of-neutrality-swiss-defense-industry-just-losing-our-market-amid-ukraine-conflict/

12. Imogen Foulkes. Ukraine war sees Swiss challenge their age-old neutrality. 2022. BBC.com. URL: https://www.bbc.com/news/world-europe-61320132

13. Swiss again reject German request to re-export Swiss ammunition to Ukraine. *Reuters*. URL: https://www.reuters.com/world/europe/swiss-government-rejects-german-request-re-export-swiss-ammunition-ukraine-2022-11-03/

14. Форум «Україна. Рік 2024». *Кабінет Міністрів України*. 25.02.2024. URL: https://www.youtube.com/live/k8xsDQ7CFjQ?si=ITlYILFP_LvC-MqI.

15. Герасименко Ярослав. Олімпійське перемир'я та Глобальний саміт миру у Швейцарії. Хто та як пропонує завершити війну в Україні. *Hromadske.ua*. URL: https://hromadske.ua/viyna/223132-olimpiyske-peremyria-ta-hlobalnyy-samit-myru-u-shveytsariyi-khto-ta-iak-proponuye-zavershyty-viynu-vukrayini (дата звернення: 27.08.2024).

16. Петрів О. Зброя проти нейтралітету: як нейтральна Швейцарія дебатує щодо військової допомоги Україні. *Радіо Свобода*: URL: https://www.radiosvoboda.org/a/yak-neytralna-shveytsariya-nablyzhayetsya-do-viyskovoyi dopomohyukrayini/32309007.html (дата звернення: 28.08.2024).

17. Möckli Daniel. Zurich. Swiss Neutrality: Rhetoric and Relevance. *Center for Security Studies (CSS), ETH Zurich* URL: https://www.files.ethz.ch/isn/38997/css_analysen_nr20-07_e.pdf

References:

1. Dorosh, L. (2022). Neitralitet Shveitsarii u svitli suchasnykh bezpekovykh vyklykiv: realistychnyi, neoliberalnyi ta konstruktyvistskyi pidkhody [Swiss neutrality in the light of modern security challenges: realist, neoliberal and constructivist approaches]. *Humanitarian Vision. Lviv : Lviv Politechnic Publishing House*. Volume 8. № 2. 23–27 [in Ukrainian].

2. Blanshi Piter (2023). Neitralitete, buvai! [Neutrality, bye!] URL:https://www.ipg-journal.io/ua/regioni/jevropa/neitralitete-buvai-1653/ (data zvernennia: 28.08.2024)/ [in Ukrainian].

3. Egbert Jahn (2023). Peace policies in the shadow of the war in ukraine and the limited possibilities of non-violent policies. *Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies)*, Volume 23, 53–94. https://www.kvak.ee/sojateadlane/ [in English].

4. Klymchuk, I., & Izhyk, N. (2023). Polityka neitralitetu Shveitsarii u KhKhI stolitti: problemy ta perspektyvy [Swiss neutrality policy in the 21st century: problems and prospects]. Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia, 2(68), 74–79. https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-10 [in Ukrainian].

5. Cohen, & Dan A. (2022). Evolving Swiss Neutrality: Foreign Policy, Identity, and a Changing World. *Independent Study Project (ISP) Collection*. 3530. https://digitalcollections.sit.edu/isp_collection/3530 [in English].

6. Berni, M. (2023). Why Switzerland Will Stick to Neutrality. *Lawfare*. Retrieved from https://www.lawfaremedia.org/article/why-switzerland-will-stick-to-neutrality [in English].

7. Bruno Kaufmann (2022). The whole world is discussing neutrality with us. *Swiss Info*. Retrieved from https://www.swissinfo.ch/eng/politics/the-whole-world-is-discussing-neutrality-with-us/47514838 [in English].

8. Shmalenko, Yu. (2023). Shveitsarska model dopomohy ukraintsiam pid chas viiny [The Swiss model of helping Ukrainians during the war]. Suchasni politychni protsesy: hlobalnyi ta natsionalnyi vymiry: mater. III Mizhnar. nauk-praktych. internet-konf. Odesa. 147–151 [in Ukrainian].

9. Clarity and guidance on neutrality policy (2022). Bern: the Council of States Foreign Affairs Committee, 36 p. [in English].

10. Marc Leutenegger (2023). How the war in Ukraine has changed Switzerland. *Swiss Info*. Retrieved from https://www.swissinfo.ch/eng/business/how-the-war-in-ukraine-has-changed-switzerland/48309654 [in English].

11. Mackenzie Christina (2023). The cost of neutrality: Swiss defense industry 'just losing our market' amid Ukraine conflict. Breaking Defense/ Retrieved from https://breakingdefense.com/2023/03/the-cost-of-neutrality-swiss-defense-industry-just-losing-our-market-amid-ukraine-conflict/ [in English].

12. Imogen Foulkes (2022). Ukraine war sees Swiss challenge their age-old neutrality. BBC.com. Retrieved from https://www.bbc.com/news/world-europe-61320132 [in English].

13. Swiss again reject German request to re-export Swiss ammunition to Ukraine (2022). *Reuters*. Retrieved from https://www.reuters.com/world/europe/swiss-government-rejects-german-request-re-export-swiss-ammunition-ukraine-2022-11-03/ [in English].

14. Forum "Ukraina. Rik 2024" (2024). [Forum "Ukraine. Year 2024"]. Kabinet Ministriv Ukrainy. Retrieved from https://www.youtube.com/live/k8xsDQ7CFjQ?si=ITlYILFP_LvC-MqI [in Ukrainian].

15. Herasymenko Yaroslav (2024). Olimpiiske peremyria ta Hlobalnyi samit myru u Shveitsarii. Khto ta yak proponuie zavershyty viinu v Ukraini [Olympic Truce and Global Peace Summit in Switzerland. Who and how proposes to end the war in Ukraine]. Hromadske.ua. Retrieved from https://hromadske.ua/viyna/223132-olimpiyske-peremyria-ta-hlobalnyy-samit-myru-u-shveytsariyi-khto-ta-iak-proponuye-zavershyty-viynu-vukrayini (data zvernennia: 27.08.2024) [in Ukrainian].

16. Petriv, O. (2023). Zbroia proty neitralitetu: yak neitralna Shveitsariia debatuie shchodo viiskovoi dopomohy Ukraini [Weapons vs. neutrality: how neutral Switzerland debates military aid to Ukraine]. Radio Svoboda: Retrieved from https://www.radiosvoboda.org/a/yak-neytralna-shveytsariya-nablyzhayetsya-do-viyskovoyi dopomohyukrayini/32309007.html (data zvernennia: 28.08.2024) [in Ukrainian].

17. Möckli Daniel. (2007). Zurich. Swiss Neutrality: Rhetoric and Relevance. *Center for Security Studies (CSS), ETH Zurich* URL: https://www.files.ethz.ch/isn/38997/css_analysen_nr20-07_e.pdf [in English].

Iuliia Shmalenko, Olha Anisimovych-Shevchuk, Svitlana Matviienkiv. The impact of the Russian-Ukrainian war on the revision of the Swiss neutrality model

The article analyzes how the Russian-Ukrainian war became a kind of litmus test that revealed the limitations of traditional approaches to neutrality and stimulated the search for new models of international interaction that meet the challenges of the modern globalized world. It is studied how the Russian-Ukrainian war turned out to be a catalyst for rethinking the concept of neutrality in Swiss foreign policy, which opens new perspectives for researching the evolution of the concept of neutrality in modern international relations and its adaptation to new geopolitical realities. Switzerland's reaction to the Russian-Ukrainian war is clarified, which reflects the complex process of adapting the concept of neutrality to the challenges of modern geopolitics and creates the basis for further research on the transformation of the role of neutral states in ensuring international security and resolving conflicts in the 21st century.

Key words: *international relations, neutral status, international security, Swiss policy of neutrality, Russian-Ukrainian war.*

Відомості про авторів:

Юлія Шмаленко – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри психології,
Національний університет «Одеська юридична академія».

Ольга Анісімович-Шевчук – кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин,
Національний університет «Львівська політехніка».

Світлана Матвієнків – кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних інститутів та процесів,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Legucka Agnieszka – Professor at Academy of Finance and Business Vistula University, analyst at Polish Institute of International Affairs.

Авруцький Владислав – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів факультету історії, політології, міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Алєксєйченко Олександр – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, Міжрегіональна Академія управління персоналом.

Анісімович-Шевчук Ольга – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин, Національний університет «Львівська політехніка».

Березовська-Чміль Олена – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Богачик-Дідович Юлія – аспірантка другого року навчання за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Бойчук Орест – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Борецький Орест – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Буркало Валентин – кандидат філософських наук, доцент кафедри політології і державного управління, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Вонсович Сергій – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та філософії, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Голець Андрій – аспірант кафедри міжнародних відносин факультету історії, політології, міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Головчук Юрій – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Голуб'як Ігор – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Голуб'як Наталія – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Гудь Богдан – доктор історичних наук, професор, директор Інституту європейської інтеграції, Львівський національний університет імені Івана Франка.

Гурак Ігор – декан факультету історії, політології і міжнародних відносин, кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дерев'янко Сергій – доктор політичних наук, професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Зеленько Галина – доктор політичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувачка відділу політичних інститутів і процесів процесів, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.

Зелик Іван – аспірант 2-го курсу кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Івасюк Іван – здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Калакура Олег – доктор політичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу етнополітології, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.

Калакура Ярослав – доктор історичних наук, професор, професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, почесний професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кармазіна Марія – доктор політичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України.

Кобець Юлія – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Ковальчук Ігор – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Красівський Орест – доктор історичних наук, професор кафедри публічного врядування, Національний університет «Львівська політехніка».

Кубацький Олександр – аспірант кафедри міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Лазоришин Юрій Іванович – здобувач наукового ступеня доктор філософії за спеціальністю 052 «Політологія», Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Литвин Микола – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу «Центр дослідження українсько-польських відносин», Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, почесний професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Луцький Микола – здобувач наукового ступеня доктор філософії за спеціальністю 052 «Політологія», Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Мадрига Тетяна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Макар Віталій – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

Макар Юрій – доктор історичних наук, почесний доктор Прикарпатського університету імені Василя Стефаника.

Марусинець Маріанна – кандидат філологічних наук, доцент, старший науковий співробітник, доцент кафедри історії та суспільних дисциплін, старший дослідник Науково-дослідного центру імені Тіводора Легоцькі, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II.

Марчук Василь – доктор історичних наук, професор політології, професор кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Марчук Наталія – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри журналістики, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Матвієнків Світлана – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Мельничук Іван – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Міщук Андрій – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Міщук Мар'яна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Монолатій Іван – доктор політичних наук, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Москалюк Михайло – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Овчар Ірина – кандидат політичних наук, старший науковий співробітник, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.

Павлова Людмила – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри господарсько-правових та суспільно-політичних дисциплін, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля.

Присяжнюк Тетяна – аспірантка кафедри політичних інститутів та процесів факультету історії, політології та міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Савлюк Михайло – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника; Івано-Франківський міський суд.

Сливчук Віталій – здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Стецюк Наталія – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних відносин факультету історії, політології, міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Струтинська Тетяна – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Супрун Віталій – аспірант кафедри політології факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Ткачук Віктор – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Хахула Любомир – кандидат історичних наук, старший дослідник, доцент кафедри міжнародної інформації, Національний університет «Львівська політехніка».

Цепенда Ігор – доктор політичних наук, професор, ректор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Шмаленко Юлія – доцент, кандидат політичних наук, доцент кафедри психології, Національний університет «Одеська юридична академія».

НОТАТКИ

ВІСНИК ПРИКАРПАТСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
СЕРІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ

Випуск 18, 2024

(спецвипуск з нагоди 60-літнього ювілею професора Ігоря Цепенди)

Головний редактор *Василь МАРЧУК*
Літературний редактор *Руслана БОДНАР*
Комп‘ютерна верстка *Алла МАРЄЄВА*
Коректор *Надія ГРИЦІВ*

Підписано до друку 25.09.2024 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 43,48. Зам. № 1024/705

Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.